॥ अथ श्रीवाल्मीकिरामायणे सुंदरकांड प्रारंभः ॥

सुंदरकांडम्.
अशोकवनिका.
मारुती.
सीता.
राक्षसी

श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ सुंदरेयस्यदासोब्धिंतीर्त्वादृष्ट्वाचमैथिलीम् ॥ दृष्टासीतेत्यभ्यवोचत्तंरामंनौमिचिद्घनम् ॥ १ ॥ अथसमुद्रकूर्दनमिच्छतिस्म ततइति ततःशत्रुकर्षणोह
नुमान्रावणनीतायारावणहृतायाःसीतायाःपदमवस्थितिस्थानमन्वेष्टुंचारणैर्देवजातिविशेषैराचरितेक्रियमाणसंचारेपथिआकाशमार्गेगमनायइयेष ॥ १ ॥ निष्प्रतिद्वंद्वंसहायांत
ररहितंप्रतिबंधरहितंच अन्यैर्दुष्करंकर्मलंघनपूर्वसीतान्वेषणकर्म समुदग्रमुन्नतंशिरोग्रीवाचयस्यसः अतएवगवांपतिर्वृषइवआबभौ ॥ २ ॥ वैदूर्यवर्णशाद्वलप्रदेशस्यसमुद्रजल
वत्श्यामत्वमृदुत्वाभ्यामुरसाप्लवनसदृशक्रियाकालिकोरःपेषणेनप्रवृद्धःकेसरीवविचचार ॥ ३ ॥ ४ ॥ नीललोहितोरक्तश्यामः मांजिष्ठःकृष्णपांडुरइतिकतकः मांजिष्ठःपाटलइत्य
न्ये पद्मवर्णःप्रसिद्धः सितासितैःकल्माषैःकृष्णपांडुरैरितियावत् स्वभावसिद्धैःशैलस्वभावसिद्धैरुक्तरूपैर्धातुभिःसमलंकृतम् कामरूपित्वादिविशेषणवद्भिर्यक्षादिभिरभीक्ष्णमावि

श्रीरामचंद्रायनमः ॥ ॥ ततोरावणनीतायाःसीतायाःशत्रुकर्षणः॥इयेषपदमन्वेष्टुंचारणाचरितेपथि॥१॥दुष्करंनिष्प्रतिद्वंद्वंचिकीर्षन्कर्मवान
रः॥ समुदग्रशिरोग्रीवोगवांपतिरिवाबभौ ॥२॥ अथवैदूर्यवर्णेषुशाद्वलेषुमहाबलः ॥धीरःसलिलकल्पेषुविचचारयथासुखम् ॥३ ॥ द्विजान्वित्रा
सयन्धीमानुरसापादपान्हरन् ॥ मृगांश्चसुबहून्निघ्नन्प्रवृद्धइवकेसरी ॥ नीललोहितमांजिष्ठपद्मवर्णैःसितासितैः ॥ स्वभावसिद्धैर्विमलैर्धातु
भिःसमलंकृतम् ॥५॥ कामरूपिभिराविष्टमभीक्ष्णंसपरिच्छदैः ॥ यक्षकिन्नरगंधर्वैर्देवकल्पैःसपन्नगैः ॥६॥ सतस्यगिरिवर्यस्यतलेनागव
रायुते ॥ तिष्ठन्कपिवरस्तत्रह्रदेनागइवाबभौ ॥७॥ ससूर्यायमहेंद्रायपवनायस्वयंभुवे॥भूतेभ्यश्चांजलिंकृत्वाचकारगमनेमतिम् ॥८॥ अंज
लिंप्राङ्मुखंकुर्वन्पवनायात्मयोनये ॥ ततोहिववृधेगंतुंदक्षिणोदक्षिणांदिशम् ॥९॥ प्लवगप्रवरैर्दृष्टःप्लवनेकृतनिश्चयः॥ ववृधेरामवृद्ध्यर्थंसमु
द्रइवपर्वसु ॥१०॥ निष्प्रमाणशरीरःसल्लिलंघयिषुरर्णवम् ॥ बाहुभ्यांपीडयामासचरणाभ्यांचपर्वतम् ॥ ११ ॥ सचचालाचलश्चाशुमुहूर्तं
कपिपीडितः ॥ तरूणांपुष्पिताग्राणांसर्वंपुष्पमशातयत् ॥ १२ ॥ तेनपादपमुक्तेनपुष्पौघेणसुगंधिना ॥ सर्वतःसंवृतःशैलोबभौपुष्पमयो
यथा ॥१३॥ तेनचोत्तमवीर्येणपीड्यमानःसपर्वतः ॥ सलिलंसंप्रसुस्रावमदमत्तइवद्विपः ॥ पीड्यमानस्तुबलिनामहेंद्रस्तेनपर्वतः ॥ रीती
र्निर्वर्तयामासकांचनांजनराजतीः ॥ १५ ॥

ष्टंयत्तस्यगिरिवर्यस्यतलंतत्रनागवरैरासमंताद्युतेतिष्ठन्सकपिर्ह्रदेनागइवआबभौ गिरौह्रदसाम्यंश्यामलत्वेन ॥५॥६॥
॥ ७ ॥ स्वयंभुवेपवनायपूयतेयेनस्वज्ञानेनयोगिवृंदंसपवनोभगवान्प्रत्यक्तत्वभूतोरामः एतेनसकलविघ्ननिवारणायेष्टदेवताप्रार्थनापूर्वयात्राकर्तव्येतिसदाचारोबोधितः ॥८॥ आ
त्मयोनयेपवनाय स्वजनकवायवेइत्यर्थः दक्षिणःकुशलः ॥ ९ ॥ रामवृद्ध्यर्थंरामाभ्युदयाय ॥ १० ॥ निष्प्रमाणशरीरःपरिच्छेदातिक्रांतदेहः पीडयामासलिलंघयिषासत्वाद्व
शतः ॥ ११ ॥ एकेनपीडनव्यापारेणमुहूर्तपर्यंतंचलनम् अशातयत् पर्वतःकर्ता चलनंकरणम् ॥ १२ ॥ पुष्पमयोयथा पुष्पप्रचुरःस्वयमिवेत्यर्थः॥१३॥ उत्तमवीर्येणतेनपी
ड्यमानःसपर्वतःसलिलंप्रसुस्राव ॥ १४ ॥ उक्तार्थस्यैवविवरणम् ॥ पीड्यमानइति कांचनांजनराजतीस्तदाभारीतीःस्रोतःप्रकारान्निर्वर्तयामास तदाभलमुपाधिकृतम् ॥१५॥

 किंचसशैलःसमनःशिलाविशालाःशिलामुमोचनिपीडनात् अतएवमध्यमेनमध्यभागेनार्चिषाज्वालयाजुष्टोयोनलस्तस्यधूमराजिरिवबभावित्यर्थः यस्येत्यध्याहारः धूमराजिरि
वेतिक्कस्वपाठः तीर्थस्तुमध्यमेनार्चिषामध्यमाख्यया ऽग्निजिह्वयाजुष्टोविशिष्टोग्निर्धूमराजीरिवधूमनिचयानिवेत्यर्थः धूमराजीरिवेतिचपाठइत्याह ॥ १६॥ हरिणाहनुमतापीड्यमा
 नेनपर्वतेनपीड्यमानानिसत्त्वानि ॥ १७॥ समहासत्त्वेतिपाठेमहासत्त्वामहाजंतवस्तेषांसन्नादइतितीर्थः समहान्सत्त्वसन्नादइतिपाठांतरम् ॥ १८॥ स्वस्तिकःफणास्थनीलरेखात

मुमोचचशिलाःशैलोविशालाःसमनःशिलाः ॥ मध्यमेनार्चिषाजुष्टोधूमराजिरिवानलः ॥१६॥ हरिणापीड्यमानेनपीड्यमानानिसर्वतः ॥गु
हाविष्टानिसत्त्वानिविनेदुर्विकृतैःस्वरैः ॥१७॥ समहान्सत्त्वसन्नादःशैलपीडानिमित्तजः ॥ पृथिवींपूरयामासदिशश्चोपवनानिच ॥१८॥ शि
रोभिःपृथुभिर्नागाव्यक्तस्वस्तिकलक्षणैः ॥ वमंतःपावकंघोरंददंशुर्दशनैःशिलाः ॥१९॥ तास्तदासविषैर्दष्टाःकुपितैस्तैर्महाशिलाः ॥ जज्व
लुःपावकोद्दीप्ताबिभिदुश्चसहस्रधा ॥ २० ॥ यानित्वौषधजालानितस्मिन्जातानिपर्वते ॥ विषघ्नान्यपिनागानांनशेकुःशमितुंविषम् ॥२१॥
भिद्यतेऽयंगिरिर्भूतैरितिमत्वातपस्विनः ॥ त्रस्ताविद्याधरास्तस्मादुत्पेतुःस्त्रीगणैःसह ॥ २२ ॥ पानभूमिगतंहित्वाहैममासनभाजनम् ॥
पात्राणिचमहार्हाणिकरकांश्चहिरण्मयान् ॥२३ ॥ लेह्यानुच्चावचान्भक्ष्यान्मांसानिविविधानिच ॥ आर्षभाणिचचर्माणिखड्गांश्चकनकत्सरू
न् ॥ २४ ॥ कृतकंठगुणाःक्षीबारक्तमाल्यानुलेपनाः ॥ रक्ताक्षाःपुष्कराक्षाश्चगगनंप्रतिपेदिरे ॥ २५ ॥ हारनूपुरकेयूरपारिहार्यधराःस्त्रि
यः ॥ विस्मिताःसस्मितास्तस्थुराकाशेरमणैःसह ॥ “ दर्शयंतोमहाविद्यांविद्याधरमहर्षयः ॥ सहितास्तस्थुराकाशेवीक्षांचक्रुश्चपर्वतम् ॥
॥१॥ शुश्रुवुश्चतदाशब्दमृषीणांभावितात्मनाम् ॥ चारणानांचसिद्धानांस्थितानांविमलेंबरे ॥ २॥” एषपर्वतसंकाशोहनुमान्मारुतात्मजः ॥
तितीर्षतिमहावेगःसमुद्रंवरुणालयम् ॥ २७ ॥ रामार्थंवानरार्थंचचिकीर्षन्कर्मदुष्करम् ॥ समुद्रस्यपरंपारंदुष्प्रापंप्राप्तुमिच्छति ॥ २८ ॥
इतिविद्याधरावाचःश्रुत्वातेषांतपस्विनाम् ॥ तमप्रमेयंददृशुःपर्वतेवानरर्षभम् ॥ २९ ॥

च्चिह्नैःशिरोभिरुपलक्षिताः ददंशुः पीडाजनितक्रोधवशात् ॥१९॥ सविषैस्तैःसर्पैर्दष्टाःसत्यःपावकोद्दीप्ताइवजज्वलुः बिभिदुर्भिन्नाबभूवुश्च ॥२०॥ शमितुंशमयितुम् ॥२१॥
भूतैर्ब्रह्मरक्षःप्रभृतिमहाभूतैः ॥२२॥ हित्वेत्यत्रविद्याधराःकर्तारः ॥ २३ ॥ आर्षभाणिऋषभचर्मनिर्मितानिचर्माणिफलकानि त्सरुःखड्गमुष्टिः ॥२४॥ कृताःकंठेषुगुणाःस्रजो ॥ १ ॥
यैस्ते क्षीबामत्ताः पुष्करंपद्मम् ॥ २५ ॥ पारिहार्यशब्दःश्रेष्ठवाचीतिकतकः पारिहार्योवलयइतितीर्थः एतदग्रेश्लोकद्वयंप्रक्षिप्तंकचिदितिकतकः ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥
तेषांतपस्विनामाकाशचारितपस्विनांवाचःएषपर्वतसंकाशइत्यादिश्लोकद्वयरूपाःश्रुत्वाविद्याधरास्तमप्रमेयंददृशुः तद्वाक्श्रवणात्पूर्वंतुभूतैरयंगिरिर्भिद्यतइतिज्ञातवंतः ॥ २९ ॥

दुधुवेचसहनूमान् ॥३ ०॥ आनुपूर्व्याद्वृत्तंत्रिवलयंलांगूलंविचिक्षेपेत्यन्वयः ॥३ १॥ आविद्धमास्फालितंभुग्नंच ॥३ २ ॥ बाहूसंस्तंभयामासेत्युत्प्लवनसन्नाहाभिनयः बाह्वोःसंस्तंभनं नामपर्वतोपरिदृढप्रतिष्ठापनम् कपिःकट्यांकटिप्रदेशेआससादकायप्रसारणात्कृशोभूत् उरःशिरसोरूर्ध्वप्रसारणेसपृष्ठचरणभागस्याधःसंकोचनेतथात्वंकटिदेशस्येतिबोध्यम् ॥३ ३॥ भुजौसंहृत्यअंसप्रदेशेसंकुच्य शिरोधरांग्रीवांकंठदेशेसंकुच्य तेजःपराभिभवसामर्थ्यम् सत्त्वंबलंशारीरम् वीर्यमांतरंबलम् ॥३ ४ ॥ दूरान्मार्गमालोकयन् अतएवोर्ध्वप्रणि

दुधुवेचसरोमाणिचकंपेचानलोपमः ॥ ननादचमहानादंसुमहानिवतोयदः ॥३०॥ आनुपूर्व्याचवृत्तंतल्लांगूलंलोमभिश्चितम् ॥ उत्पतिष्यन्वि
चिक्षेपपक्षिराजइवोरगम् ॥३१॥ तस्यलांगूलमाविद्धमतिवेगस्यपृष्ठतः ॥ ददृशेगरुडेनेवह्रियमाणोमहोरगः ॥ ३२ ॥ बाहूसंस्तंभयामासम
हापरिघसन्निभौ ॥ आससादकपिःकट्यांचरणौसंचुकोचच ॥३३॥ संहृत्यचभुजौश्रीमांस्तथैवचशिरोधराम् ॥ तेजःसत्त्वंतथावीर्यमाविवेश
सवीर्यवान् ॥ ३४ ॥ मार्गमालोकयन्दूरादूर्ध्वप्रणिहितेक्षणः ॥ रुरोधहृदयेप्राणानाकाशमवलोकयन् ॥ ३५ ॥ पद्भ्यांदृढमवस्थानंकृत्वा
सकपिकुंजरः ॥ निकुच्यकर्णौहनुमानुत्पतिष्यन्महाबलः ॥ ३६ ॥ वानरान्वानरश्रेष्ठइदंवचनमब्रवीत् ॥ यथाराघवनिर्मुक्तःशरःश्वसनविक्र
मः ॥३७॥ गच्छेत्तद्वद्गमिष्यामिलंकांरावणपालिताम् ॥ नहिद्रक्ष्यामियदितांलंकायांजनकात्मजाम् ॥३८॥ अनेनैववहिवेगेनगमिष्यामिसुरा
लयम् ॥ यदिवात्रिदिवेसीतांनद्रक्ष्यामिकृतश्रमः ॥ ३९ ॥ बद्ध्वाराक्षसराजानमानयिष्यामिरावणम् ॥ सर्वथाकृतकार्योहमेष्यामिसहसी
तया ॥ ४० ॥ आनयिष्यामिवालंकांसमुत्पाट्यसरावणाम् ॥ एवमुक्त्वातुहनुमान्वानरोवानरोत्तमः ॥४१॥ उत्पपाताथवेगेनवेगवानविचा
रयन् ॥ सुपर्णमिवचात्मानंमेनेसकपिकुंजरः ॥ ४२ ॥ समुत्पततिवेगात्तुवेगात्तेनगरोहिणः ॥ संहृत्यविटपान्सर्वान्समुत्पेतुःसमंततः ॥४३॥
समत्तकोयष्टिभकान्पादपान्पुष्पशालिनः ॥ उद्वहन्नूरुवेगेनजगामविमलेंऽबरे ॥ ४४ ॥ ऊरुवेगोत्थितावृक्षामुहूर्तंकपिमन्वयुः ॥ प्रस्थितंदी
र्घमध्वानंस्वबंधुमिवबांधवाः ॥ ४५ ॥ तमूरुवेगोन्मथिताःसालाश्चान्येनगोत्तमाः ॥ अनुजग्मुर्हनूमंतंसैन्याइवमहीपतिम् ॥ ४६ ॥

हितेक्षणः हृदयेप्राणप्रतिष्ठास्थाने ॥३ ५॥ कर्णौनिकुच्यसंकुच्य उत्पतनसन्नाहवशाद्धिकर्णसंकोचोभवति ॥३ ६॥ श्वसनस्यवायोरिवविक्रमोवेगोयस्यसः ॥ ३ ७ ॥ तद्वद्गमिष्यामि अनेनतद्वदेवगत्वाकृतकार्यआगामिष्यामीतिसूचितम् तस्यैवप्रपंचोनहीत्यादि ॥३ ८॥अनेनैवएवंविधेनैव ॥३ ९॥ आनयिष्यामिआनेष्यामि सीतयासह मिलित्वेतिशेषः ॥४ ०॥ समुत्पाट्येति ओषधिपर्वतोत्पाटनवदितिभावः ॥४ १॥अविचारयन् लंघनक्लेशलेशमप्यगणयन् तस्यैवप्रपंचनंसुपर्णमित्यादि ॥४ २॥ वेगाद्धनूमतिसमुत्पततिसतितेनगरोहिणःपर्वतस्थवृक्षाःसर्वान्विटपान्सर्वाःशाखाःसंहृत्यसंक्षिप्यवेगात्समुत्पेतुः ॥४ ३॥ मत्ताःकोयष्टिभायेषुतान् कोयष्टिकोयष्टिभौपर्यायौ ॥४ ४॥४ ५॥सालाःसर्जवृक्षाः सैन्यशब्दोर्धर्चादिः ॥४ ६॥

पर्वताकारः तत्त्वंबृहत्त्वेनपुष्पितवृक्षवत्त्वेनच ॥४७॥ सारवंतोगुरुत्वातिशययुक्ताःखदिरादयस्तेगुरुत्वाल्लवणांभासिन्यमज्जन् अर्थादन्येलघवःसहैवगताइतिबोध्यम् महेंद्रस्यभया
त्पक्षच्छेदभयात्पर्वताइवन्यमज्जन् ॥४८॥ नानाकुसुमैःस्वानुयायिद्रुमीयैः सांकुरकोरकैःकानिचित्कुसुमान्यंकुरितानिकानिचित्कोरकरूपाणिकानिचिद्विकसितानीत्यर्थः॥४९॥
तस्यहनूमतोवेगेनविमुक्तास्ततोविभक्तास्तेवृक्षाःसलिलेव्यवशीर्यंत आर्षोडभावः सुहृदोयथा बंधुप्रस्थापनार्थंगताःसुहृदोयथातान्प्रस्थाप्यनिवर्ततेतद्वत् ॥५०॥अपतादितिच्छेदः॥
यदपतत्तल्लघुत्वेनोपपन्नंउपपत्तिमत् ॥५१॥ सर्ववर्णानांविद्युत्सुसत्त्वान्नानावर्णपुष्पोघानबद्धस्यसविद्युद्गणमेघोपमा ॥५२॥ रामाभिःरमणीयाभिः ॥५३॥५४॥ विवृतवक्त्रत्वात्पि

सुपुष्पिताग्रैर्बहुभिःपादपैरन्वितःकपिः ॥ हनूमान्पर्वताकारोबभूवाद्भुतदर्शनः ॥४७॥ सारवंतोऽथयेवृक्षान्यमज्जँल्लवणांभसि ॥ भयादिवमहें
द्रस्यपर्वतावरुणालये ॥ ४८ ॥ सनानाकुसुमैःकीर्णःकपिःसांकुरकोरकैः ॥ शुशुभेमेघसंकाशःखद्योतैरिवपर्वतः ॥ ४९ ॥ विमुक्तास्तस्यवे
गेनमुक्त्वापुष्पाणितेद्रुमाः ॥ व्यवशीर्यंतसलिलेनिवृत्ताःसुहृदोयथा ॥ ५० ॥ लघुत्वेनोपपन्नंतद्विचित्रंसागरेऽपतत् ॥ द्रुमाणांविविधंपुष्पं
कपिवायुसमीरितम् ॥५१॥ पुष्पौघेणसुगंधेननानावर्णेनवानरः ॥ बभौमेघइवोद्यन्वैविद्युद्गणविभूषितः ॥ ५२ ॥ तस्यवेगसमुद्भूतैःपुष्पैस्तो
यमदृश्यत ॥ ताराभिरिवरामाभिरुदिताभिरिवांबरम् ॥ ५३ ॥ तस्यांबरगतौबाहूददृशातेप्रसारितौ ॥ पर्वताग्राद्विनिष्क्रांतौपंचास्याविवप
न्नगौ ॥ ५४ ॥ पिबन्निवबभौचापिसोर्मिजालंमहार्णवम् ॥ पिपासुरिवचाकाशंददृशेसमहाकपिः ॥ ५५ ॥ तस्यविद्युत्प्रभाकारेवायुमार्गानु
सारिणः ॥ नयनेविप्रकाशेतेपर्वतस्थाविवानलौ ॥ ५६ ॥ पिंगेपिंगाक्षमुख्यस्यबृहतीपरिमंडले ॥ चक्षुषीसंप्रकाशेतेचंद्रसूर्याविवस्थितौ ॥
॥ ५७ ॥ मुखंनासिकयातस्यताम्रयाताम्रमाबभौ ॥ संध्ययासमभिस्पृष्टंयथास्यात्सूर्यमंडलम् ॥५८॥ लांगूलंचसमाविद्धंप्लवमानस्यशो
भते ॥ अंबरेवायुपुत्रस्यशक्रध्वजइवोच्छ्रितम् ॥ ५९ ॥ लांगूलचक्रोहनुमान्शुक्लदंष्ट्रोऽनिलात्मजः ॥ व्यरोचतमहाप्राज्ञःपरिवेषीवभा
स्करः ॥ ६० ॥ स्फिग्देशेनातिताम्रेणरराजसमहाकपिः ॥ महतादारितेनेवगिरिर्गैरिकधातुना ॥ ६१ ॥ तस्यवानरसिंहस्यप्लवमान
स्यसागरम् ॥ कक्षांतरगतोवायुर्जीमूतइवगर्जति ॥ ६२ ॥

बभिवेति अधोवक्त्रत्वेइयमुत्प्रेक्षा ऊर्ध्ववक्त्रत्वेआकाशंपिपासुरिवेति ॥५५॥ विप्रकाशेतेविशेषेणप्र
काशेतेस्म अनलौदावानलौ ॥ ५६ ॥ पिंगेपिंगलवर्णेपरिमंडलेपरितोबद्धप्रभामंडलेस्थितौचंद्रसूर्याविवएकगिरौउदयेपिंगलमंडलतयाऽवस्थितौचंद्रसूर्याविवेत्यर्थः ॥ ५७ ॥
नासिकयायुक्तमितिशेषः संध्याकालिकंसूर्यमंडलंयथातथाबभावित्यर्थः ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ शुक्लदंष्ट्रत्वंस्वरूपकथनमात्रंनतुपरिवेषिभास्करोपमोपयोगि ॥ ६० ॥ स्फिग्दे
शेनकटिप्रदेशेन तन्मात्रस्यातिताम्रत्ववर्णनादन्यत्राल्पवद्वर्णत्वम् अतएवदारितगैरिकधातुयुक्तगिर्युपमा ॥ ६१ ॥ जीमूतेइतिसप्तम्यंतमितिकतकः गर्जतिजगर्ज ॥ ६२ ॥

उत्तरांतादुत्तरोर्ध्वदिग्भागात् सानुबंधासूक्ष्मोल्कांतरानुबद्धा ॥ इदंविशेषणंपुच्छसाहित्यात् ॥ ६३ ॥ पतत्पतंगसंकाशःगच्छत्सूर्यसंकाशःव्यायतोदीर्घःकपिर्वरत्रेणबध्यमा
नयाकक्ष्ययागजमध्यबंधनरज्ज्वायुक्तःप्रवृद्धोमातंगइवबभौ कक्ष्याप्रकोष्ठेहर्म्यादेःकांच्यांमध्येभबंधनेइति ॥ ६४ ॥ उपरिष्टात्खेगच्छतास्वशरीरेणाधःसागरेवगाढयास्व
स्यच्छाययाप्रतिबिंबेनलक्षितःससागरेमारुताविष्टानौरिवासीत् ॥ नौश्चोपरिविद्यमानपदार्थेनसहसागरेवायुवशाद्वेगेनचंचलागच्छतीतितदुपमा ॥ ६५ ॥ सोन्मादइवसा
पस्मारइव घूर्णनफेनवमनविक्रोशनादिविकारसाम्यात् ॥ ६६ ॥ ऊर्मिजालानामभिघ्नन् कर्मणःशेषत्वाविवक्षयाषष्ठी तान्यभिघ्नन्नितियावत् शैलसदृशेनअनेनसागरोर्मीणा

खेयथानिपतत्युल्काउत्तरांताद्विनिःसृता ॥ दृश्यतेसानुबंधाचतथासकपिकुंजरः ॥ ६३ ॥ पतत्पतंगसंकाशोव्यायतःशुशुभेकपिः ॥ प्र
वृद्धइवमातंगःकक्ष्ययाबध्यमानया ॥ ६४ ॥ उपरिष्टाच्छरीरेणच्छाययाचावगाढया ॥ सागरेमारुताविष्टानौरिवासीत्तदाकपिः ॥ ६५ ॥
यंयंदेशंसमुद्रस्यजगामसमहाकपिः ॥ सतुतस्यांगवेगेनसोन्मादइवलक्ष्यते ॥ ६६ ॥ सागरस्योर्मिजालानामुरसाशैलवर्ष्मणा ॥ अ
भिघ्नंस्तुमहावेगःपुप्लुवेसमहाकपिः ॥ ६७ ॥ कपिवातश्चबलवान्मेघवातश्चनिर्गतः ॥ सागरंभीमनिर्ह्रादंकंपयामासतुर्भृशम् ॥ ६८ ॥
विकर्षन्नूर्मिजालानिबृहंतिलवणांभसि ॥ पुप्लुवेकपिशार्दूलोविकिरन्निवरोदसी ॥ ६९ ॥ मेरुमंदरसंकाशानुद्गतान्सुमहार्णवे ॥ अत्य
क्रामन्महावेगस्तरंगान्गणयन्निव ॥ ७० ॥ तस्यवेगसमुद्धुष्टंजलंसजलदंतदा ॥ अंबरस्थंविबभ्राजेशरदभ्रमिवाततम् ॥ ७१ ॥ ति
मिनक्रझषाःकूर्मादृश्यंतेविवृतास्तदा ॥ वस्त्रापकर्षणेनेवशरीराणिशरीरिणाम् ॥ ७२ ॥ क्रममाणंसमीक्ष्याथभुजगाःसागरंगमाः ॥ व्यो
म्नितंकपिशार्दूलंसुपर्णमिवमेनिरे ॥ ७३ ॥ दशयोजनविस्तीर्णात्रिंशद्योजनमायता ॥ छायावानरसिंहस्यजवेचारुतराऽभवत् ॥ ७४ ॥
श्वेताभ्रघनराजीववायुपुत्रानुगामिनी ॥ तस्यभाशुशुभेछायापतितालवणांभसि ॥ ७५ ॥ शुशुभेसमहातेजामहाकायोमहाकपिः ॥ वा
युमार्गेनिरालंबेपक्षवानिवपर्वतः ॥ ७६ ॥ येनासौयातिबलवान्वेगेनकपिकुंजरः ॥ तेनमार्गेणसहसाद्रोणीकृतइवार्णवः ॥ ७७ ॥

मत्युन्नतत्वंसूचितम् ॥ ६७ ॥ कपिवातःकपिनोत्थापितोवातः मेघवातोमेघमंडलगोवातः ॥ ६८ ॥ रोदसीद्यावापृथिव्यौविकिरन्निवपृथक्क्षिपन्निव ॥ ६९ ॥ अ
तीत्यातीत्यगमनाद्गिणयन्निवेत्युत्प्रेक्षा ॥ ७० ॥ तस्यवेगेनसमुद्धुष्टंऊर्ध्वंक्षिप्तंअतएवसजलदंजलदसहचरंमेघमंडलपर्यंतमूर्ध्वंगतमंबरस्थंजलमाततंविततंशरदभ्रमिवशार
न्मेघइवबभौ शुक्लत्वादितिभावः ॥ ७१ ॥ विवृताःवेगाज्जलोत्सारणेनव्यक्तदेहाः वस्त्रापकर्षणेनवस्त्रापहारेण शरीराणिअवयवाः ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ छायाप्रमाणवर्णने
नतच्छरीरप्रमाणमपिवर्णितप्रायम् इयंमाध्याह्निकीच्छाया ॥ ७४ ॥ श्वेताभ्रघनाराजीवश्वेताभ्रयुक्तमेघपंक्तिवत्तस्यच्छायाशुशुभे शुक्लदंष्ट्रादिना नानावर्णत्वादुक्तोपमानिर्वा
हः ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ द्रोणीहर्म्यादौजलनिर्गमकाष्ठयंत्रंतज्जलधारायुक्तइवकृतोद्रोणीकृतः मेघेषुतदाघातेनतेभ्योजलस्रवणादितिभावः ॥ ७७ ॥

आपतंत्यस्मिन्नित्यापातोमार्गः पांडुरत्वादिगुणकानिमेघजालानिप्रकर्षन्मारुतोयथातथाबभूवेतिशेषः ॥ ७८ ॥ कपिनाकृष्यमाणानिमहाभ्राणिचकाशिरे मारुतेनाकृष्यमाणा
नीवेतिशेषः ॥७९॥८०॥ तत्रप्लवगे ॥८१॥ तंनहिततापेत्यन्वयः वायुःसिषेवे श्रमापनयनायेतिभावः ॥८२॥८३॥ कपिवरंविगतक्लमंवीक्ष्यनागादयस्तुष्टुवुः ॥८४॥ इक्ष्वाकुकु
लस्यस्वोत्पादकस्यमानंसत्कारमर्थयतेतथाभूतः ॥८५॥ विवक्षतांवागिंद्रियवत्प्राणिनाम् सर्ववाच्यःसर्ववाच्यंनिंदायस्मिंस्तादृशोभविष्यामि सर्वनिंदास्पदंभविष्यामीत्यर्थः॥८६॥
उक्तमेवाविवृणोति अहमिति तत्तस्मादेषःअवसादितुंअवसत्तुंश्रमंगंतुंनार्हति सागरेणाविवर्धितइत्युक्त्याकश्चिद्देशःसगरखातस्याप्येतत्संबद्धइतिज्ञायते ॥८७॥ शेषंमार्गशेषम्

आपातेपक्षिसंघानांपक्षिराजइवव्रजन् ॥ हनुमान्मेघजालानिप्रकर्षन्मारुतोयथा ॥७८॥ पांडुरारुणवर्णानिनीलमंजिष्ठकानिच ॥ कपिना
कृष्यमाणानिमहाभ्राणिचकाशिरे ॥७९॥ प्रविशन्नभ्रजालानिनिष्पतंश्चपुनःपुनः ॥ प्रच्छन्नश्चप्रकाशश्चचंद्रमाइवदृश्यते ॥८०॥ प्लवमा
नंतुतंदृष्ट्वाप्लवगंत्वरितंतदा ॥ ववृषुस्तत्रपुष्पाणिदेवगंधर्वदानवाः ॥८१॥ ततापनहितंसूर्यःप्लवंतंवानरेश्वरम् ॥ सिषेवेचतदावायूरामकार्या
र्थसिद्धये ॥ ८२ ॥ ऋषयस्तुष्टुवुश्चैनंप्लवमानंविहायसा॥जगुश्चदेवगंधर्वाःप्रशंसंतोवनौकसम्॥८३॥नागाश्चतुष्टुवुर्यक्षारक्षांसिविविधानि
च ॥ प्रेक्ष्यसर्वेकपिवरंसहसाविगतक्लमम् ॥८४॥ तस्मिन्प्लवगशार्दूलेप्लवमानेहनूमति ॥ इक्ष्वाकुकुलमानार्थीचिंतयामाससागरः ॥८५॥
साहाय्यंवानरेंद्रस्ययदिनाहंहनूमतः ॥ करिष्यामिभविष्यामिसर्ववाच्योविवक्षताम् ॥८६॥ अहमिक्ष्वाकुनाथेनसागरेणाविवर्धितः ॥ इक्ष्वा
कुसचिवश्चायंतन्नार्हत्यवसादितुम् ॥ ८७ ॥ तथामयाविधातव्यंविश्रमेतयथाकपिः ॥ शेषंचमयिविश्रांतःसुखीसोऽतितरिष्यति ॥८८॥ इ
तिकृत्वामतिंसाध्वींसमुद्रश्छन्नमंभसि ॥ हिरण्यनाभंमैनाकमुवाचगिरिसत्तमम् ॥८९॥ त्वमिहासुरसंघानांदेवराज्ञामहात्मना ॥ पातालनि
लयानांहिपरिघःसन्निवेशितः ॥९०॥ त्वमेषांज्ञातवीर्याणांपुनरेवोत्पतिष्यताम् ॥ पातालस्याप्रमेयस्यद्वारमावृत्यतिष्ठसि ॥ ९१ ॥ तिर्यगू
र्ध्वमधश्चैवशक्तिस्तेशैलवर्धितुम् ॥ तस्मात्संचोदयामित्वामुत्तिष्ठगिरिसत्तम ॥९२॥ सएषकपिशार्दूलस्त्वामुपर्येतिवीर्यवान् ॥ हनूमान्राम
कार्यार्थीभीमकर्माखमाप्लुतः ॥ श्रमंचप्लवगेंद्रस्यसमीक्ष्योत्थातुमर्हसि ॥ ९३ ॥

॥ ८८ ॥ अंभसिस्वांभसिच्छन्नंहिरण्यनाभंहिरण्यप्रधानं
तन्मयमितियावत् नाभिःप्रधानेकस्तूर्यामिति ॥ ८९ ॥ परिघइति पक्षच्छेदभयात्समुद्रप्रवेशानंतरंपातालस्थराक्षसनिरोधार्थंद्वारनिरोधकपरिघवन्मैनाकःस्थापितइत्यर्थः॥९०॥
ज्ञातवीर्याणांदेवराजेनेतिशेषः एषामसुराणाम् ॥ ९१ ॥ शक्तिस्तेअस्तीतिशेषः तस्मात्पिहितपातालमुखएवसन्वृद्धिशक्त्यावर्धमानःसन्नूर्ध्वमुत्तिष्ठ ॥ ९२ ॥ उपर्येति
तवोपरिप्रदेशंप्राप्नोति तस्माद्विश्रामायत्वमुत्तिष्ठेतिपूर्वेणान्वयः एतदुत्तरम् हनूमान्रामकार्यार्थीभीमकर्माखमाप्लुतः श्रमंचप्लवगेंद्रस्यसमीक्ष्योत्थातुमर्हसीतिप्राचीनःपाकःपाठः

अत्रत्वमाप्लुतइत्यनंतरंकेचित्श्लोकाःप्रक्षिप्ताःपरैरितिकतकः यतोरामकार्यार्थीयतश्चश्राम्यतिततस्तस्यश्रमंसमीक्ष्योत्थातुमर्हसि ॥ ९३ ॥ लवणांभसोवचोनिशम्येत्यर्थः ॥९४॥
॥ ९५ ॥ ९६ ॥ एतदुत्तरंशातकुंभमयैरित्यादि अत्रापिद्वित्रश्लोकप्रक्षेपःपरेषाम् हिरण्यनाभत्वविवरणंशातकुंभमयैरिति आदित्योदयसंकाशैरिति उपलक्षितइतिशेषः ॥९७॥
शस्त्रसंकाशंशस्त्रवत्श्याममाकाशंकांचनप्रभमभवत् ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ असंगेनअविलंबेन ॥ १०० ॥ पातयामास तमत्यर्थमुच्छ्रितंदृष्ट्वातच्छृंगंपातयामासेत्यर्थः ॥१०१॥
सादितोऽवसादितोऽधःकृतइतियावत् जहर्षचननादचेतिप्राचीनःपाठः बलवैभवंदृष्ट्वाजहर्षस्वोत्थानप्रयोजनावेदनायननादशब्दंकृतवान् ननंदेतित्वाधुनिककल्पितःपाठः

हिरण्यगर्भोमैनाकोनिशम्यलवणांभसः ॥ उत्पपातजलात्तूर्णंमहाद्रुमलतावृतः ॥ ९४ ॥ ससागरजलंभित्त्वाबभूवात्युच्छ्रितस्तदा ॥ यथा
जलधरंभित्त्वादीप्तरश्मिर्दिवाकरः ॥९५॥ समहात्मामुहूर्तेनपर्वतःसलिलावृतः ॥ दर्शयामासशृंगाणिसागरेणनियोजितः॥९६॥शातकुंभम
यैःशृंगैःसकिन्नरमहोरगैः ॥ आदित्योदयसंकाशैरुल्लिखद्भिरिवांबरम् ॥९७॥ तस्यजांबूनदैःशृंगैःपर्वतस्यसमुत्थितैः ॥ आकाशंशस्त्र
संकाशमभवत्कांचनप्रभम्॥९८॥जातरूपमयैःशृंगैर्भ्राजमानैर्महाप्रभैः ॥ आदित्यशतसंकाशःसोऽभवद्गिरिसत्तमः॥९९॥समुत्थितमसंगेन
हनूमानग्रतःस्थितम् ॥ मध्येलवणतोयस्यविघ्नोऽयमितिनिश्चितः ॥१००॥ सतमुच्छ्रितमत्यर्थंमहावेगोमहाकपिः ॥ उरसापातयामासजीमू
तमिवमारुतः ॥१०१॥ सतदासादितस्तेनकपिनापर्वतोत्तमः ॥ बुद्ध्वातस्यहरेर्वेगंजहर्षचननादच ॥१०२॥ तमाकाशगतंवीरमाकाशेसमुप
स्थितः ॥ प्रीतोहृष्टमनावाक्यमब्रवीत्पर्वतःकपिम् ॥१०३॥ मानुषंधारयन्रूपमात्मनःशिखरेस्थितः ॥ दुष्करंकृतवान्कर्मत्वमिदंवानरोत्तम
॥ १०४॥ निपत्यममशृंगेषुसुखंविश्रम्यगम्यताम् ॥ राघवस्यकुलेजातैरुदधिःपरिवर्धितः ॥१०५॥ सत्वांरामहितेयुक्तंप्रत्यर्चयतिसागरः॥
कृतेचप्रतिकर्तव्यमेषधर्मःसनातनः ॥ १०६ ॥ सोऽयंतत्प्रतिकारार्थीत्वत्तःसंमानमर्हति ॥ त्वन्निमित्तमनेनाहंबहुमानात्प्रचोदितः ॥ १०७॥
योजनानांशतंचापिकपिरेषखमाप्लुतः ॥ तवसानुषुविश्रांतःशेषंप्रक्रमतामिति ॥ १०८ ॥ तिष्ठत्वंहरिशार्दूलमयिविश्रम्यगम्यताम् ॥ तदिदं
गंधवत्स्वादुकंदमूलफलंबहु ॥ १०९ ॥

॥ १०२ ॥ तदेवविवृणोति तमिति ॥ १०३ ॥ १०४ ॥ राघवस्यकुलेजातैःसगरपुत्रैः ॥ १०५ ॥
कृतमुपकारः ॥ १०६ ॥ सोयंराघवकुलजःसागरस्तत्प्रतिकारार्थीतत्कुलप्रत्युपकारार्थी त्वत्तःसत्क्रियमाणाद्द्वारभूतात्संमानंराघवकुलपूजामर्हति त्वन्निमित्तंत्वत्सत्कारार्थंप्र
चोदितःप्रेरितः ॥ १०७ ॥ प्रेरणाप्रकारोयोजनानामिति योजनानांशतमपिप्रक्रमितुंखमाप्लुतएषकपिःशेषंप्रक्रांतावशेषंतवसानुषुविश्रांतःसन्प्रक्रमतामितियतःप्रेरितोस्मिअतो
मयितिष्ठ स्थित्वाविश्रम्यपश्चाद्गम्यतामितियोजना अत्रतिष्ठत्वमित्यर्धंप्रक्षिप्तमितिकेचित् ॥ १०८ ॥ तत्तस्मात्इदंकंदादिमयिबहुदृश्यतेतदास्वाद्येत्यन्वयः ॥ १०९ ॥

अस्माकमपिसंबंधस्त्वत्साहाय्यकरणप्रयोजकइतिशेषःतंसंबंधंवक्तुमाह प्रख्यातइति भवान्महागुणपरिग्रहः बहुव्रीहिरयं अतस्त्रिषुलोकेषुप्रख्यातः ॥ ११० ॥ तादृशांत्वांयेवेग
वंतःप्लवगाःसंतितेषांमुख्यतमंमन्ये ॥ १११॥ भवान्यादृशस्तादृशःपूज्यइतिकिंपुनरितियोजना ॥११२॥ विवक्षितप्राशस्त्यमेवाह त्वंहीति ॥११३॥ हनूमद्द्वारकमारुतपूजायां
कारणांतरमप्याह शृणुचापीति ॥११४॥११५॥११६॥११७॥ क्षिप्तःआकाशमुत्क्षिप्तः ॥ ११८ ॥ ११९ ॥ ततउक्तकारणादेषसंबंधःपूजाप्रयोजकःस्वरक्षकपुत्रत्वरूपः

तदास्वाद्यहरिश्रेष्ठविश्रांतोऽथगमिष्यसि ॥ अस्माकमपिसंबंधःकपिमुख्यत्वयाऽस्तिवै ॥ प्रख्यातस्त्रिषुलोकेषुमहागुणपरिग्रहः ॥११०॥वेग
वंतःप्लवंतोयेप्लवगामारुतात्मज ॥ तेषांमुख्यतमंमन्येत्वामहंकपिकुंजर ॥ १११ ॥ अतिथिःकिलपूजार्हःप्राकृतोपिविजानता ॥ धर्मंजिज्ञा
समानेनकिंपुनर्यादृशोभवान्॥११२॥त्वंहिदेववरिष्ठस्यमारुतस्यमहात्मनः॥ पुत्रस्तस्यैववेगेनसदृशःकपिकुंजर॥११३॥पूजितेत्वयिधर्मज्ञपू
जांप्राप्नोतिमारुतः ॥ तस्मात्त्वंपूजनीयोमेशृणुचाप्यत्रकारणम् ॥११४॥ पूर्वंकृतयुगेतातपर्वताःपक्षिणोऽभवन् ॥ तेपिजग्मुर्दिशःसर्वागरुडा
इववेगिनः ॥ ११५ ॥ ततस्तेषुप्रयातेषुदेवसंघाःसहर्षिभिः ॥ भूतानिचभयंजग्मुस्तेषांपतनशंकया ॥ ११६॥ ततःक्रुद्धःसहस्राक्षःपर्वता
नांशतक्रतुः ॥ पक्षांश्चिच्छेदवज्रेणततःशतसहस्रशः ॥११७॥ समामुपगतःक्रुद्धोवज्रमुद्यम्यदेवराट् ॥ ततोऽहंसहसाक्षिप्तःश्वसनेनमहात्म
ना ॥११८॥ अस्मिँल्लवणतोयेचप्रक्षिप्तःप्लवगोत्तम ॥ गुप्तपक्षःसमग्रश्चतवपित्राभिरक्षितः॥११९॥ ततोऽहंमानयामित्वांमान्योसिममंमा
रुते ॥ त्वयाममैषसंबंधःकपिमुख्यमहागुणः ॥ १२० ॥ अस्मिन्नेवंगतेकार्येसागरस्यममैवच ॥ प्रीतिंप्रीतमनाःकर्तुंत्वमर्हसिमहामते ॥
॥ १२१ ॥ श्रमंमोक्षयपूजांचगृहाणहरिसत्तम ॥ प्रीतिंचमममान्यस्यप्रीतोऽस्मितवदर्शनात् ॥१२२॥ एवमुक्तःकपिश्रेष्ठस्तंनगोत्तममब्र
वीत् ॥ प्रीतोऽस्मिकृतमातिथ्यंमन्युरेषोपनीयताम् ॥ १२३ ॥त्वरतेकार्यकालोमेअहश्चाप्यतिवर्तते ॥ प्रतिज्ञाचमयादत्तानस्थातव्यमिहां
तरा ॥ १२४ ॥ इत्युक्त्वापाणिनाशैलमालभ्यहरिपुंगवः ॥ जगामाकाशमाविश्यवीर्यवान्प्रहसन्निव ॥१२५॥ सपर्वतसमुद्राभ्यांबहुमाना
दवेक्षितः ॥ पूजितश्चोपपन्नाभिराशीर्भिरभिनंदितः ॥ १२६ ॥ अथोर्ध्वंदूरमाप्लुत्यहित्वाशैलमहार्णवौ ॥ पितुःपंथानमासाद्यजगामविम
लेंबरे ॥ १२७ ॥

॥ १२० ॥ अस्मिन्कार्येप्रत्युपकाररूपेएवंगतेसतिचिरात्प्राप्तेसतिमयासमुद्रेणचेतिशेषः त्वंपूजास्वीकारेणतयोःप्रीतिंकर्तुमर्हसि
॥ १२१ ॥ मान्यस्यवायुसंबंधात्तवपूज्यस्यममप्रीतिंकुरुइतिशेषः ॥ १२२ ॥ मन्युःपूजानंगीकारजंदैन्यम् ॥ १२३ ॥१२४॥ शैलमालभ्यस्पृष्ट्वा प्रहसन्निवेति एतावत्प्ल
वनेपिश्रममारोप्यवृथायंप्रयासएतयोरितिप्रहासः ॥१२५॥ उपपन्नाभिस्तत्कालेयुक्ताभिः ॥१२६॥ अथऊर्ध्वंयत्रदेशेस्थितस्ततोपिबहूर्ध्वं पितुःपंथानंवायुमार्गम् ॥ १२७ ॥

भूयऊर्ध्वंततोपिबहुऊर्ध्वंतंगिरिमधःप्रदेशवर्तिनमवलोकयन् ॥ १२८॥ तद्द्वितीयंकर्मअविश्रम्यैवपुनरत्यूर्ध्वपतनरूपंकर्म ॥ १२९ ॥ तत्रस्थाःमैनाकस्थागगनस्थावा तस्यकां
चनस्यकांचनमयस्य सुनाभस्यशोभनमध्यस्य मैनाकस्यकर्मणाजलादुत्थानरूपेणदेवताइंद्रश्चतुष्टः ॥१३०॥१३१॥ अभयंस्वकृतपक्षच्छेदशंकाजनितभयाभावम् ॥१३२॥
निर्भयस्यापिभयेसतीवोपचारार्थंसाह्यंकृतंयतोऽतःपरितुष्टइत्यन्वयः ॥१३३॥१३४॥१३५॥ अवस्थितः जलांतरमग्नइत्यर्थः सागरंमैनाकाधिष्ठितसागरप्रदेशम् ॥ १३६ ॥

भूयश्चोर्ध्वंगतिंप्राप्यगिरिंतमवलोकयन् ॥ वायुसूनुर्निरालंबोजगामकपिकुंजरः ॥ १२८ ॥ तद्द्वितीयंहनुमतोदृष्ट्वाकर्मसुदुष्करम् ॥ प्रश
शंसुःसुराःसर्वेसिद्धाश्चपरमर्षयः ॥१२९॥ देवताश्चाभवन्हृष्टास्तत्रस्थास्तस्यकर्मणा ॥ कांचनस्यसुनाभस्यसहस्राक्षश्चवासवः ॥१३०॥
उवाचवचनंधीमान्परितोषात्सगद्गदम् ॥ सुनाभंपर्वतश्रेष्ठंस्वयमेवशचीपतिः ॥ १३१ ॥ हिरण्यनाभशैलेंद्रपरितुष्टोऽस्मितेभृशम् ॥ अभयंते
प्रयच्छामिगच्छसौम्ययथासुखम् ॥ १३२ ॥ साह्यंकृतंतेसुमहद्विश्रांतस्यहनूमतः ॥ क्रमतोयोजनशतंनिर्भयस्यभयेसति ॥ १३३ ॥ राम
स्यैषहितायैवयातिदाशरथेःकपिः ॥ सत्क्रियःकुर्वताशक्त्यातोषितोऽस्मिदृढंत्वया ॥१३४॥ सततप्रहर्षमलभद्विपुलंपर्वतोत्तमः ॥ देवतानांपतिं
दृष्ट्वापरितुष्टंशतक्रतुम् ॥१३५॥ सवैदत्तवरःशैलोबभूवावस्थितस्तदा ॥ हनूमांश्चमुहूर्तेनव्यतिचक्रामसागरम् ॥१३६॥ ततोदेवाःसगंध
र्वाःसिद्धाश्चपरमर्षयः ॥ अब्रुवन्सूर्यसंकाशांसुरसांनागमातरम् ॥ १३७ ॥ अयंवातात्मजःश्रीमान्प्लवतेसागरोपरि ॥ हनूमान्नामतस्यत्वंमु
हूर्तंविघ्नमाचर ॥१३८॥ राक्षसंरूपमास्थायसुघोरंपर्वतोपमम् ॥ दंष्ट्राकरालंपिंगाक्षंवक्त्रंकृत्वानभःस्पृशम् ॥१३९॥ बलमिच्छामहेज्ञातुंभू
यश्चास्यपराक्रमम् ॥ त्वांविजेष्यत्युपायेनविषादंवागमिष्यति ॥१४०॥ एवमुक्तातुसादेवीदेवतैरभिसत्कृता ॥ समुद्रमध्येसुरसाबिभ्रतीरा
क्षसंवपुः ॥१४१॥ विकृतंचविरूपंचसर्वस्यचभयावहम् ॥ प्लवमानंहनूमंतमावृत्येदमुवाचह ॥ १४२॥ ममभक्ष्यःप्रदिष्टस्त्वमीश्वरैर्वानरर्ष
भः ॥ अहंत्वांभक्षयिष्यामिप्रविशेदंममाननम् ॥ १४३ ॥ वरएषपुरादत्तोममधात्रेतिसत्वरा ॥ व्यादायवक्त्रंविपुलंस्थितासामारुतेःपुरः
॥१४४॥ एवमुक्तःसुरसयाप्रहृष्टवदनोऽब्रवीत् ॥ रामोदाशरथिर्नामप्रविष्टोदंडकावनम् ॥ लक्ष्मणेनसहभ्रात्रावैदेह्याचापिभार्यया ॥ १४५॥

अथदेवैर्लंकांप्रविष्टस्यहनुमतःकार्यक्षमबलपरीक्षणार्थंसुरसाप्रवर्तनंततइत्यादि ॥ १३७ ॥ १३८ ॥ नभःस्पृशमितिपुंस्त्वमार्षं वक्त्रशब्दोर्धर्चादिर्वा ॥ १३९ ॥ बलंज्ञानबलं
उपायबलंचपराक्रमंचज्ञातुमिच्छामहे तदेवविवृणोति त्वामिति ॥ १४० ॥ १४१ ॥ भयस्यचभयावहमितिपाठेसर्वलोकभयस्यापीत्यर्थः ॥१४२॥ ईश्वरैर्देवैः ॥ १४३ ॥
एषवरःपुरआगतस्यवदनप्रवेशरूपः इत्युक्तेतिशेषः सत्वरात्वरासहिता सासुरसा ॥ १४४ ॥ प्रहृष्टवदनःदत्तभक्षणवरायाअपिसकाशान्निस्तारोपायज्ञानजोहर्षः ॥ १४५ ॥

कार्यविषक्तस्यमायाम्मृगवधेप्रसक्तस्य बद्धवैरस्यशूर्पणखाविरूपकरणादिकर्मणेतिशेषः ॥ १४६ ॥ रामसाह्यकरणेहेतुःरामस्यविषयवासिनीति तस्यसर्वाधिपतित्वात् ॥१४७ ॥
रामंचेति दृष्ट्वावृत्तांतंचविज्ञाप्येतिशेषः ॥ १४८ ॥ कश्चिदपिमांनातिवर्तेत् अभक्षितोनगच्छेदित्यर्थः परस्मैपदमार्षम् ॥ १४९ ॥ तंप्रयांतंपुनरागच्छामीत्युक्त्यावरदानंश्रु
॥ ५ ॥ त्वापिप्रयाणोन्मुखम् हनुमतस्तस्यबलंजिज्ञासमानासुरसावाक्यमब्रवीत् ॥ १५० ॥ निविश्येति प्रविश्यैवगंतव्यंयदिशक्तिरस्तीत्यर्थः इत्यब्रवीदित्यन्वयः ॥ १५१ ॥ १५२॥

अस्यकार्यविषक्तस्यबद्धवैरस्यराक्षसैः ॥ तस्यसीताहृताभार्यारावणेनयशस्विनी ॥१४६॥ तस्याःसकाशंदूतोऽहंगमिष्येरामशासनात् ॥ कर्तुमर्हसिरामस्यसाह्यंविषयवासिनि ॥ १४७ ॥ अथवामैथिलींदृष्ट्वारामंचाक्लिष्टकारिणम् ॥ आगमिष्यामितेवक्त्रंसत्यंप्रतिशृणोमिते ॥१४८॥ एवमुक्ताहनुमतासुरसाकामरूपिणी ॥ अब्रवीन्नातिवर्तेन्मांकश्चिदेषवरोमम ॥१४९॥ तंप्रयांतंसमुद्वीक्ष्यसुरसावाक्यमब्रवीत् ॥ बलंजिज्ञासमानासानागमाताहनूमतः ॥१५०॥ निविश्यवदनंमेऽद्यगंतव्यंवानरोत्तम ॥ वरएषपुरादत्तोममधात्रेतिसत्वरा ॥ १५१ ॥ व्यादायविपुलंवक्त्रंस्थितासामारुतेःपुरः ॥ एवमुक्तःसुरसयाक्रुद्धोवानरपुंगवः ॥१५२॥ अब्रवीत्कुरुवैवक्त्रंयेनमांविषहिष्यसि॥इत्युक्त्वासुरसां क्रुद्धोदशयोजनमायताम् ॥१५३॥ दशयोजनविस्तारोहनूमानभवत्तदा ॥ चकारसुरसाप्यास्यंविंशद्योजनमायतम् ॥१५४॥ तद्दृष्ट्वाव्यादितंत्वास्यंवायुपुत्रःसबुद्धिमान् ॥ दीर्घजिह्वंसुरसयासुभीमंनरकोपमम् ॥१५५॥ “ तद्दृष्ट्वामेघसंकाशांविंशद्योजनमायतम् ॥ हनुमांस्तु ततःक्रुद्धस्त्रिंशद्योजनमायतः ॥ चकारसुरसावक्त्रंचत्वारिंशत्तथोच्छ्रितम् ॥ बभूवहनुमान्वीरःपंचाशद्योजनोच्छ्रितः॥ चकारसुरसावक्त्रंषष्टियोजनमुच्छ्रितम् ॥ तदैवहनुमान्वीरःसप्ततियोजनोच्छ्रितः ॥ चकारसुरसावक्त्रमशीतियोजनोच्छ्रितम् ॥ हनूमाननलप्रख्योनवतियोजनोच्छ्रितः ॥ चकारसुरसावक्त्रंशतयोजनमायतम् ॥”ससंक्षिप्यात्मनःकायंजीमूतइवमारुतिः ॥ तस्मिन्मुहूर्तेहनुमान्बभूवांगुष्ठमात्रकः ॥ ॥१५६॥सोऽभिपद्याथतद्वक्त्रंनिष्पत्यचमहाबलः ॥ अंतरिक्षेस्थितःश्रीमानिदंवचनमब्रवीत्॥१५७॥प्रविष्टोऽस्मिहितेवक्त्रंदाक्षायणिनमोऽस्तु ते ॥ गमिष्येयत्रवैदेहीसत्यश्चासीद्वरस्तव ॥१५८॥ तंदृष्ट्वावदनान्मुक्तंचंद्रंराहुमुखादिव ॥अब्रवीत्सुरसादेवीस्वेनरूपेणवानरम्॥१५९॥

कार्यविषक्तस्यमायामृगवधेप्रसक्तस्य बद्धवैरस्यशूर्पणखाविरूपकरणादिकर्मणेतिशेषः ॥ १४६ ॥ रामसाह्यकरणेहेतुःरामस्यविषयवासिनीति तस्यसर्वाधिपतित्वात् ॥१४७ ॥
रामंचेति दृष्ट्वावृत्तांतंचविज्ञाप्येतिशेषः ॥ १४८ ॥ कश्चिदपिमांनातिवर्तेत् अभक्षितोनगच्छेदित्यर्थः परस्मैपदमार्षम् ॥ १४९ ॥ तंप्रयांतंपुनरागच्छामीत्युक्त्यावरदानंश्रु
त्वापिप्रयाणोन्मुखम् हनुमतस्तस्यबलंजिज्ञासमानासुरसावाक्यमब्रवीत् ॥ १५० ॥ निविश्येति प्रविश्यैवगंतव्यंयदिशक्तिरस्तीत्यर्थः इत्यब्रवीदित्यन्वयः ॥ १५१ ॥ १५२॥

अस्यकार्यविषक्तस्यबद्धवैरस्यराक्षसैः ॥ तस्यसीताहृताभार्यारावणेनयशस्विनी ॥१४६॥ तस्याःसकाशंदूतोऽहंगमिष्येरामशासनात् ॥
कर्तुमर्हसिरामस्यसाह्यंविषयवासिनि ॥ १४७ ॥ अथवामैथिलींदृष्ट्वारामंचाक्लिष्टकारिणम् ॥ आगमिष्यामितेवक्त्रंसत्यंप्रतिशृणोमिते
॥१४८॥ एवमुक्ताहनुमतासुरसाकामरूपिणी ॥ अब्रवीन्नातिवर्तेन्मांकश्चिदेषवरोमम ॥१४९॥ तंप्रयांतंसमुद्वीक्ष्यसुरसावाक्यमब्रवीत् ॥
बलंजिज्ञासमानासानागमाताहनूमतः ॥१५०॥ निविश्यवदनंमेऽद्यगंतव्यंवानरोत्तम ॥ वरएषपुरादत्तोममधात्रेतिसत्वरा ॥ १५१ ॥ व्या
दायविपुलंवक्त्रंस्थितासामारुतेःपुरः ॥ एवमुक्तःसुरसयाक्रुद्धोवानरपुंगवः ॥१५२॥ अब्रवीत्कुरुवैवक्त्रंयेनमांविषहिष्यसि॥इत्युक्त्वासुरसां
क्रुद्धोदशयोजनमायताम् ॥१५३॥ दशयोजनविस्तारोहनूमानभवत्तदा ॥ चकारसुरसाप्यास्यंविंशद्योजनमायतम् ॥१५४॥ तद्दृष्ट्वाव्या
दितंत्वास्यंवायुपुत्रःसबुद्धिमान् ॥ दीर्घजिह्वंसुरसयासुभीमंनरकोपमम् ॥१५५॥ "तद्दृष्ट्वामेघसंकाशंविंशद्योजनमायतम् ॥ हनुमांस्तु
ततःक्रुद्धस्त्रिंशद्योजनमायतः ॥ चकारसुरसावक्त्रंचत्वारिंशत्तथोच्छ्रितम् ॥ बभूवहनुमान्वीरःपंचाशद्योजनोच्छ्रितः॥ चकारसुरसावक्त्रंषष्टि
योजनमुच्छ्रितम् ॥ तदैवहनुमान्वीरःसप्ततियोजनोच्छ्रितः ॥ चकारसुरसावक्त्रमशीतियोजनोच्छ्रितम् ॥ हनूमाननलप्रख्योनवतिंयोज
नोच्छ्रितः ॥ चकारसुरसावक्त्रंशतयोजनमायतम् ॥"ससंक्षिप्यात्मनःकायंजीमूतइवमारुतिः ॥ तस्मिन्मुहूर्तेहनुमान्बभूवांगुष्ठमात्रकः ॥
॥१५६॥सोऽभिपद्याथतद्वक्त्रंनिष्पत्यचमहाबलः॥ अंतरिक्षेस्थितःश्रीमानिदंवचनमब्रवीत्॥१५७॥प्रविष्टोऽस्मिहितेवक्त्रंदाक्षायणिनमोऽस्तु
ते ॥ गमिष्येयत्रवैदेहीसत्यश्चासीद्वरस्तव ॥१५८॥ तंदृष्ट्वावदनान्मुक्तंचंद्रंराहुमुखादिव॥अब्रवीत्सुरसादेवीस्वेनरूपेणवानरम्॥१५९॥

दशयोजनमायताम् आयतवक्त्रामित्यर्थः ॥ १५३ ॥ चकारसुरसाप्यास्यंविंशद्योजनमायतमित्यनंतरंतद्दृष्ट्वाव्यादितंत्वास्यमितिप्राचीनःपाठः तद्दृष्ट्वामेघसंकाशमित्यादिशतयोज
नमायतमित्यंतश्लोकास्तुप्रक्षिप्ताइतिकतकः ॥ १५४ ॥ व्यादितंव्यात्तम् दीर्घजिह्वत्वादिगुणविशिष्टंव्यात्तंतत्तस्याआस्यंदृष्ट्वेत्यन्वयः ॥ १५५ ॥ १५६ ॥ १५७ ॥
इदंवचनमितीदंशब्दार्थःप्रविष्टइति दाक्षायणिदक्षप्रजापतिसंताने अतएवनतिः सत्यआसीत्सत्योजातइत्यर्थःवदनप्रवेशरूपत्वात्तस्य ॥ १५८ ॥ १५९ ॥

अथसाऽनुगृह्णाति अर्थसिद्ध्यैइति राघवेणत्वद्विज्ञापितवृत्तांतेन समानयसंगमय ॥ १६० ॥ तत्तृतीयंसुरसावक्त्रान्निष्क्रमणरूपम् ॥१६१॥१६२॥ वारिधारासेवितत्वादिविशेषणकेचंद्रसूर्यपथेजगामेत्यन्वयएकोनसप्ततितमेन पतगैःपक्षिभिःकैशिकंगाननृत्यविद्यातदाचार्यैस्तुंबुरुप्रभृतिगंधर्वैश्चरितेसेविते ऐरावतंऋजुदीर्घमिंद्रधनुरितितीर्थः गजविशेषइत्यन्ये ॥१६३॥ पतगोरगाःपक्षिसर्पाः ॥१६४॥ वज्राशनिसमस्पर्शैस्तद्वत्प्राणहरैःपावकैःपंचाग्निभिरिवस्वर्गजिद्भिरधिष्ठिते समाघातैरितिपाठेताभ्यांतुल्यआघातोऽभिघातोयेषां

अर्थसिद्ध्यैहरिश्रेष्ठगच्छसौम्ययथासुखम् ॥ समानयचवैदेहींराघवेणमहात्मना ॥ १६० ॥ तत्तृतीयंहनुमतोदृष्ट्वाकर्मसुदुष्करम् ॥ साधुसाध्विति भूतानिप्रशशंसुस्तदाहरिम् ॥ १६१ ॥ ससागरमनाधृष्यमभ्येत्यवरुणालयम् ॥ जगामाकाशमाविश्यवेगेनगरुडोपमः ॥ १६२ ॥ सेवितेवारिधाराभिःपतगैश्चनिषेविते ॥ चरितेकैशिकाचार्यैरैरावतनिषेविते ॥ १६३ ॥ सिंहकुंजरशार्दूलपतगोरगवाहनैः ॥ विमानैःसंपतद्भिश्चविमलैःसमलंकृते ॥ १६४ ॥ वज्राशनिसमस्पर्शैःपावकैरिवशोभिते ॥ कृतपुण्यैर्महाभागैःस्वर्गजिद्भिरधिष्ठिते ॥ १६५ ॥ वहताहव्यमत्यंतंसेवितेचित्रभानुना ॥ ग्रहनक्षत्रचंद्रार्कतारागणविभूषिते ॥ १६६ ॥ महर्षिगणगंधर्वनागयक्षसमाकुले ॥ विविक्तेविमलेविश्वेविश्वावसुनिषेविते ॥ १६७ ॥ देवराजगजाक्रांतेचंद्रसूर्यपथेशिवे ॥ वितानेजीवलोकस्यविमलेब्रह्मनिर्मिते ॥ १६८ ॥ बहुशःसेवितेवीरैर्विद्याधरगणैर्वृते ॥ जगामवायुमार्गेचगरुत्मानिवमारुतिः ॥ १६९ ॥ हनुमान्मेघजालानिप्राकर्षन्मारुतोयथा ॥ कालागुरुसवर्णानिरक्तपीतसितानिच ॥ १७० ॥ कपिनाकृष्यमाणानिमहाभ्राणिचकाशिरे ॥ प्रविशन्नभ्रजालानिनिष्पतंश्चपुनःपुनः ॥ १७१ ॥ प्रावृषींदुरिवाभातिनिष्पतन्प्रविशंस्तथा ॥ प्रदृश्यमानःसर्वत्रहनूमान्मारुतात्मजः ॥ १७२ ॥ भेजेऽबरंनिरालंबंपक्षयुक्तइवाद्रिराट् ॥ प्लवमानंतुतंदृष्ट्वासिंहिकानामराक्षसी ॥ १७३ ॥ मनसाचिंतयामासप्रवृद्धाकामरूपिणी ॥ अद्यदीर्घस्यकालस्यभविष्याम्यहमाशिता ॥ १७४ ॥ इदंममहासत्त्वंचिरस्यवशमागतम् ॥ इतिसंचिंत्यमनसाच्छायामस्यसमाक्षिपत् ॥ १७५ ॥ छायायांगृह्यमाणायांचिंतयामासवानरः ॥ समाक्षिप्तोऽस्मिसहसापंगूकृतपराक्रमः ॥ १७६ ॥ प्रतिलोमेनवातेनमहानौरिवसागरे ॥ तिर्यगूर्ध्वमधश्चैववीक्षमाणस्तदाकपिः ॥ १७७ ॥

तैरित्यर्थः ॥१६५॥ चित्रभानुनापंचाग्निभिन्नोयमग्निश्चित्रभानुः ॥१६६॥ विश्वेविश्वाश्रये विश्वावसुर्गंधर्वराजः ॥१६७॥ देवराजानांगजाःपुंडरीकादयः वितानेअवकाशावरणवस्त्रेचांदवाइतिप्रसिद्धे ॥ १६८ ॥१६९ ॥१७०॥१७१॥१७२॥ १७३ ॥ आशिताकृतभोजना ॥ १७४॥ समाक्षिपज्जग्राह छायाग्रहणेनतद्वस्तुनिरोधशक्तिस्तस्याब्रह्मदत्ता ॥ १७५ ॥ पंगूकृतःस्तब्धगतिःपराक्रमोयस्य ॥१७६॥ महानौर्यथापंगूकृतपराक्रमास्तब्धगतिःप्रतिलोमेनवातेनक्रियते गम्यदेशगातिनिरोधएवात्रस्तब्धगतित्वम् यद्वा तेनयथाविपरीतगतिवारणाययंत्रैःस्तब्धगतिःकार्यतेतथाहंकेनाचित्स्तब्धगतिःकृतः ॥ १७७ ॥

महासत्त्वंस्त्रीरूपंप्राणिनम् ॥१७८॥१७९॥ अर्थतत्त्वेनच्छायाग्रहणरूपार्थक्रियया ॥ १८० ॥ पातालांबरसन्निभंपातालाकाशमध्यभागसदृशम् ॥ १८१॥१८२॥ कायमात्रं
स्वशरीरकवलनपर्याप्तंशरीरप्रमाणमित्यर्थइतितीर्थः मात्रशब्दोल्पवाचीतिकतकः मर्माणिचभेदनार्थंददर्शेत्यन्वयः तस्यावक्त्रे आत्मानंमुहुःसंक्षिप्यअविकंसंकुच्यनिपपातेत्यन्व
 यः ॥ १८३ ॥ १८४ ॥ १८५ ॥ मनःसंपातविक्रमःमनोवेगतुल्यवेगः दिष्ट्यादैवानुग्रहेण दृष्ट्वेतिपाठेसूक्ष्मदर्शनेनेत्यर्थः धृत्यासहजधैर्येण दाक्षिण्येनकालोचितकृत्यचातुर्ये
णचतांनिपात्यनिहत्यवेगेनोत्पपात ॥१८६॥ ननुप्रथमप्रवृत्तवेगस्यसुरसादिभिःकुंठीभावेसतिकथंपुनराकाशगमनंतत्राह आत्मवान्वायोरिवस्वाधीनएवतद्गमनविषयोयत्नःप्रथ

ददर्शसमहासत्त्वमुत्थितंलवणांभसि ॥ तद्दृष्ट्वाचिंतयामासमारुतिर्विकृताननाम् ॥ १७८ ॥ कपिराज्ञायथाख्यातंसत्त्वमद्भुतदर्शनम् ॥
छायाग्राहिमहावीर्यंतदिदंनात्रसंशयः ॥ १७९ ॥ सतांबुद्ध्वार्थतत्त्वेनसिंहिकांमतिमान्कपिः ॥ व्यवर्धतमहाकायःप्रावृषीवबलाहकः ॥
॥ १८० ॥ तस्यसाकायमुद्वीक्ष्यवर्धमानंमहाकपेः ॥ वक्त्रंप्रसारयामासपातालांबरसन्निभम् ॥ १८१ ॥ घनराजीवगर्जंतीवानरंसमभि
द्रवत् ॥ सददर्शततस्तस्याविकृतंसुमहन्मुखम् ॥ १८२ ॥ कायमात्रंचमेधावीमर्माणिचमहाकपिः ॥ सतस्याविकृतेवक्त्रेवज्रसंहननःकपिः
॥१८३॥ संक्षिप्यमुहुरात्मानंनिपपातमहाकपिः ॥ आस्येतस्यानिमज्जंतंददृशुःसिद्धचारणाः ॥१८४॥ ग्रस्यमानंयथाचंद्रंपूर्णंपर्वणिराहुणा ॥
ततस्तस्यानखैस्तीक्ष्णैर्मर्माण्युत्कृत्यवानरः ॥ १८५ ॥ उत्पपाताथवेगेनमनःसंपातविक्रमः ॥ तांतुदिष्ट्याचधृत्याचदाक्षिण्येननिपात्यसः
॥१८६॥ कपिप्रवीरोवेगेनववृधेपुनरात्मवान् ॥ हृतहृत्साहनुमतापपातविधुरांभसि ॥ स्वयंभुवैवहनुमान्सृष्टस्तस्यानिपातने ॥ १८७॥
तांहतांवानरेणाशुपतितांवीक्ष्यसिंहिकाम् ॥ भूतान्याकाशचारीणितमूचुःप्लवगोत्तमम् ॥ १८८ ॥ भीममद्यकृतंकर्ममहत्सत्त्वंत्वयाहत
म् ॥ साधयार्थमभिप्रेतमरिष्टंप्लवतांवर ॥ १८९ ॥ यस्यत्वेतानिचत्वारिवानरेंद्रयथातव ॥ धृतिर्दृष्टिर्मतिर्दाक्ष्यंसकर्मसुनसीदति ॥१९०॥
सतैःसंपूजितःपूज्यःप्रतिपन्नप्रयोजनैः ॥ जगामाकाशमाविश्यपन्नगाशनवत्कपिः ॥ १९१ ॥ प्राप्तभूयिष्ठपारस्तुसर्वतःपरिलोकयन् ॥
योजनानांशतस्यांतेवनराजींददर्शसः ॥ १९२ ॥

मंतुआकाशमार्गप्राप्तिमात्रायमहेंद्रपर्वतालंबनमितरजनप्रतारणायवेत्याहुः हृतहृत्ध्वस्तहृदयलक्षणप्रा
णस्थाना अतएवविधुराप्राणशून्या अंभसिपपात अत्रकविरुत्प्रेक्षते तस्याश्छायाग्रहणमात्रेणभक्षणादिशक्तिमत्याःसिंहिकायानिपातनेनिपातनिमित्तंरावणनाशायस्वात्मरूपराम
वत्स्वस्वरूपोहनुमान्सृष्टः ॥१८७॥१८८॥ महत्सत्त्वंमहाबलाराक्षसीरावणवदशक्यसंहारात्वयासंहृतेत्यर्थः अरिष्टंबाधारहितम् रिषहिंसायाम् ॥ १८९ ॥ निर्बाधंकर्मसाध
नहेतुमाह यस्यत्विति ॥१९०॥ सतैःसंपूजितःतैःपूर्वोक्तभूतैःप्रतिपन्नप्रयोजनैःअभिमतंसाधयेत्यनुमत्याऽनुगृहीतकार्यैः ॥१९१॥ प्राप्तभूयिष्ठःप्राप्तकल्पःपारोयेनसः ॥१९२॥

पतन्नेवगच्छन्नेवमलयोपवनानि अनेनोत्तरतीरइवदक्षिणतीरेपिमलयाख्यःपर्वतोस्तीतिगम्यते ॥ १९३ ॥ सागरंदक्षिणतीरसमीपवर्तिसागरम् अनूपःकच्छदेशः सागर
स्यपत्नीनांलंकाद्वीपादागत्यसागरंप्रविशंतीनांनदीनांमुखानिसंगमस्थानानिविलोकयत्व्यलोकयत् ॥ १९४ ॥ आत्मानंस्वशरीरं महत्त्वादाकाशंनिरुंधंतमिव मतिंकर्तव्यनि
श्चयम् ॥ १९५ ॥ कौतूहलमाश्चर्यधियादिदृक्षामित्यर्थः ॥ १९६ ॥ प्रकृतिंनिजमाकारं वीतमोह.वीतोनष्टोवासनावशादागतःकामादिमोहोयस्यसः आत्मवान्जीवन्मुक्तयो
गीप्रकृतिंभगवदनन्यतत्त्वतालक्षणस्वभावमित्यर्थः ॥ १९७ ॥ अतिसंक्षिप्यअतिसंकोच्य त्रीन्क्रमान्पदानिविक्रम्यप्रक्षिप्यबलेर्वीर्यस्यहरोहरिरिवप्रकृतौस्थितः ॥ १९८ ॥

ददर्शचपतन्नेवविविधद्रुमभूषितम् ॥ द्वीपंशाखामृगश्रेष्ठोमलयोपवनानिच ॥ १९३ ॥ सागरंसागरानूपान्सागरानूपजान्द्रुमान् ॥ साग
रस्यचपत्नीनांमुखान्यपिविलोकयत् ॥ १९४ ॥ समहामेघसंकाशंसमीक्ष्यात्मानमात्मवान् ॥ निरुंधंतमिवाकाशंचकारमतिमान्मतिम्
॥ १९५ ॥ कायवृद्धिंप्रवेगंचममदृष्ट्वैवराक्षसाः ॥ मयिकौतूहलंकुर्युरितिमेनेमहामतिः ॥१९६॥ ततःशरीरंसंक्षिप्यतन्महीधरसन्निभम् ॥
पुनःप्रकृतिमापेदेवीतमोहइवात्मवान्॥ १९७॥तद्रूपमतिसंक्षिप्यहनूमान्प्रकृतौस्थितः ॥ त्रीन्क्रमानिवविक्रम्यबलिवीर्यहरोहरिः॥ १९८॥
सचारुनानाविधरूपधारीपरंसमासाद्यसमुद्रतीरम् ॥ परैरशक्यंप्रतिपन्नरूपःसमीक्षितात्मासमवेक्षितार्थः ॥१९९॥ततःसलंबस्यगिरेःसमृ
द्धेविचित्रकूटेनिपपातकूटे ॥ सकेतकोद्दालकनारिकेलेमहाभ्रकूटप्रतिमोमहात्मा ॥ २०० ॥ ततस्तुसंप्राप्यसमुद्रतीरंसमीक्ष्यलंकांगिरिव
र्यमूर्ध्नि ॥ कपिस्तुतस्मिन्निपपातपर्वतेविधूयरूपंव्यथयन्मृगद्विजान् ॥२०१॥ ससागरंदानवपन्नगायुतंबलेनविक्रम्यमहोर्मिमालिनम् ॥ नि
पत्यतीरेचमहोदधेस्तदाददर्शलंकाममरावतीमिव ॥२०२॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येसुंदरकांडेप्रथमःसर्गः ॥ १ ॥
ससागरमनाधृष्यमतिक्रम्यमहाबलः ॥ त्रिकूटस्यतटेलंकांस्थितःस्वस्थोददर्शह ॥ १ ॥ ततःपादपमुक्तेनपुष्पवर्षेणवीर्यवान् ॥ अ
भिवृष्टस्ततस्तत्रबभौपुष्पमयोहरिः ॥२॥ योजनानांशतंश्रीमांस्तीर्त्वाप्युत्तमविक्रमः ॥ अनिःश्वसन्कपिस्तत्रनग्लानिमधिगच्छति ॥ ३ ॥

चारुनानाविधरूपधारीनानावर्णाकृतिरूपधारी तत्त्वतद्धानेषुस्पष्टम् परैरशक्यंसमुद्रतीरमासाद्येत्यन्वयः समीक्षितात्मासमालोकितातिप्रमाणस्वशरीरःसमवेक्षितार्थःआलोचितानं
तरकार्यः प्रतिपन्नरूपःअंगीकृतस्वल्पदेहोभूदितिशेषः ॥ १९९ ॥ लंबस्यलंबाख्यस्यविचित्राणिकूटानिअवांतराशिखराणियस्यतादृशेकूटेप्रधानाशिखरे उद्दालकःश्लेष्मातकः
॥ २०० ॥ गिरिवर्यमूर्ध्निस्थितामितिशेषः उपसंहरति कपिस्त्विति सकपिरुच्यमानविशेषणंसागरमतिक्रम्यतस्मिन्लंबाख्यपर्वतेमृगादीन्व्यथयन्पीडयन्निपपात निपत्यचत
तःप्राचीनंरूपंविधूयमहोदधेस्तीरेऽमरावतीमिवस्थितांलंकांददर्श ॥२०१॥२०२॥ रत्नरमानः ॥ इतिरामाभि० वा० सुंदरकांडेप्रथमःसर्गः ॥ १ ॥ ॥छ॥ ॥ त्रिकूटस्यलंबा
परपर्यायस्यपर्वतस्यतटेस्थितःस्वस्थोभूत्वालंकांददर्श ॥१॥ पुष्पमयःपुष्पमयवानरइव ॥२॥ अनिःश्वसन्श्रमजश्वासरहितः तदेवाह नग्लानिमिति कविवाक्यमेतत् ॥ ३ ॥

अहंयोजनानांबहूनिशतान्यपिक्रमेयंक्रामेयंक्रमितुंशक्तः शतयोजनमितिसंख्यातंसागरस्यांतंपरंपारंक्रामेयमितिकागणनाममेतिमन्यतेस्मेतिशेषः हनुमदभिप्रायानुवादःकवेः॥४॥ जगाममलंकां पर्वतशिखरादवरुह्येतिशेषः ॥५॥ मध्येनजगाम मध्यमार्गेणवनादीन्पश्यन्जगाम नगवंतिवृक्षवंति प्राशस्त्येमतुप् ॥६॥ शैलान्लंबगिरिपादरूपान् ॥७॥ सतस्मिन्लंबपर्वतेतिष्ठन्लंकायावनान्युपवनानिचददर्श अपिचसपवनात्मजस्तांलंकांनगाग्रेपर्वताग्रस्थितांददर्श ॥८॥ अस्यैवप्रपंचः सरलानित्यादि मुचुलिंदाजंबीराइत्याहुः॥९॥ गंधपूर्णान्गंधाढ्यान् ॥१०॥११॥ रावणतपोबलात्तस्यांसर्वेवृक्षाःसर्वदापुष्पिताइतिनकश्चिद्विरोधः आक्रीडाःक्रीडापर्वताइतिकतकः ॥ साधारणोद्यानान्याक्रीडाइत्यन्ये राज्ञा

शतान्यहंयोजनानांक्रमेयंसुबहून्यपि ॥ किंपुनःसागरस्यांतंसंख्यातंशतयोजनम् ॥ ४ ॥ सतुवीर्यवतांश्रेष्ठःप्लवतामपिचोत्तमः ॥ जगामवेगवाँल्लंकांलंघयित्वामहोदधिम् ॥ ५ ॥ शाद्वलानिचनीलानिगंधवंतिवनानिच ॥ मधुमंतिचमध्येनजगामनगवंतिच ॥ ६ ॥ शैलांश्चतरुसंछन्नान्वनराजीश्चपुष्पिताः ॥ अभिचक्रामतेजस्वीहनूमान्प्लवगर्षभः ॥ ७ ॥ सतस्मिन्नचलेतिष्ठन्वनान्युपवनानिच ॥ सनगाग्रेस्थितांलंकांददर्शपवनात्मजः ॥८॥ सरलान्कर्णिकारांश्चखर्जूरांश्चसुपुष्पितान् ॥ प्रियालान्मुचुलिंदांश्चकुटजान्केतकानपि ॥ ९ ॥ प्रियंगून्गंधपूर्णांश्चनीपान्सप्तच्छदांस्तथा ॥ असनान्कोविदारांश्चकरवीरांश्चपुष्पितान् ॥१०॥ पुष्पभारनिबद्धांश्चतथामुकुलितानपि ॥ पादपान्विहगाकीर्णान्पवनाधूतमस्तकान् ॥११॥ हंसकारंडवाकीर्णावापीःपद्मोत्पलावृताः ॥ आक्रीडान्विविधान्रम्यान्विविधांश्चजलाशयान् ॥१२॥ संततान्विविधैर्वृक्षैःसर्वर्तुफलपुष्पितैः ॥ उद्यानानिचरम्याणिददर्शकपिकुंजरः ॥१३॥ समासाद्यचलक्ष्मीवाँल्लंकांरावणपालिताम् ॥ परिखाभिःसपद्माभिःसोत्पलाभिरलंकृताम् ॥१४॥ सीतापहरणात्तेनरावणेनसुरक्षिताम् ॥ समंताद्विचरद्भिश्चराक्षसैरुग्रधन्वभिः ॥१५॥ कांचनेनावृतांरम्यांप्राकारेणमहापुरीम् ॥ गृहैश्चगिरिसंकाशैःशारदांबुदसन्निभैः ॥१६॥ पांडुराभिःप्रतोलीभिरुच्चाभिरभिसंवृताम् ॥ अट्टालकशताकीर्णांपताकाध्वजशोभिताम् ॥१७॥ तोरणैःकांचनैर्दिव्यैर्लतापंक्तिविराजितैः ॥ ददर्शहनुमाँल्लंकांदेवोदेवपुरीमिव ॥ १८ ॥ गिरिमूर्ध्निस्थितांलंकांपांडुरैर्भवनैःशुभैः ॥ ददर्शसकपिःश्रीमान्पुरीमाकाशगामिव ॥ १९ ॥

मसाधारणान्युद्यानान्याक्रीडाइतितीर्थः ॥१२॥१३॥ समासाद्यलंकांलंकासमीपंप्राप्यवक्ष्यमाणविशेषणांलंकांददर्शेत्यन्वयः ॥ १४ ॥ सीतापहरणात्सीतांलंकायामपहृत्यस्थापनाद्धेतोरित्यर्थः राक्षसाश्चरक्षणेकरणभूताः ॥ १५ ॥ १६ ॥ प्रतोल्यःरथ्याः तासांपांडुरत्वमुच्चत्वंचतत्रत्यसौधसंबंधकृतम् ॥ अट्टालकाःप्राकारशिरांसि पताकाध्वजपटस्तद्युक्तध्वजशोभिताम् ॥ १७ ॥ लतापंक्तिःतदाकारचित्रविशेषास्तयाविराजितैःशोभमानैस्तोरणैर्युक्तांदेवइंद्रःदेवपुरींअमरावतीमिव ॥ अनेनपरनगरादिकृतक्षोभभावःसूचितइतिबोध्यम् ॥ १८ ॥ गिरिमूर्धस्थलादाकाशगपुरोपमेयताळंकायाः ॥ १९ ॥

गिरिमूर्धस्थत्वादेवाकाशेप्लवमानामिव लंकांद्रष्टुर्हनूमतइवतद्वर्णनप्रसक्तस्यकवेरप्याश्चर्यमभ्रतयाददर्शेतिपुनरुक्तिर्नदोषाय विस्मयेनपुनःपुनर्ददर्शेतिवातात्पर्यम् ॥ २० ॥ लंकां स्त्रीत्वेनवर्णयति वप्रेति वप्रःप्राकाराभ्यंतरवेदिकातद्युक्तप्राकारजघनाम् विपुलांबुःसमुद्रःवनानिचांबरंवासोयस्यास्ताम् अत्रांबुशब्देनपरिखांतर्जलमितितीर्थः ॥ २१ ॥ विश्व कर्मणानिर्मितांतेनापिमनसाकृतामिवस्थिताम् द्वारमुत्तरमासाद्यसमुद्रदक्षिणतटेप्लवनेनतस्यैवप्रथमंप्राप्तेः चिंतावक्ष्यमाणप्रकारा ॥ २२ ॥ कैलासोनिलयःस्थानंयस्यालकाद्वार स्यतत्प्रख्यमुत्तरद्वारम् उच्छ्रितैर्भवनोत्तमैरंबरमालिखंतामिव आकाशंध्रियमाणमिवआकाशधारणंकुर्वदिव ॥ २३ ॥ एतदग्रेसंपूर्णांराक्षसैर्घोरैर्गुहामाशीविषैरिवेतिपाठः इतर त्प्रक्षिप्तमितिकतकः राक्षसैःसंपूर्णांनगरींमहतींगुप्तिंरिपुंरावणंचसागरंचनिरीक्ष्यचिंतयामास सादरंचिंतयामासेत्यर्थः ॥ २४ ॥ चिंताप्रकारःआगत्यापीति अपिनाआगमनस्ये

पालितांराक्षसेंद्रेणनिर्मितांविश्वकर्मणा ॥ प्लवमानामिवाकाशेददर्शहनुमान्कपिः ॥ २० ॥ वप्रप्राकारजघनांविपुलांबुवनांबराम् ॥ शतघ्नी शूलकेशांतामट्टालकावतंसकाम् ॥ २१ ॥ मनसेवकृतांलंकांनिर्मितांविश्वकर्मणा ॥ द्वारमुत्तरमासाद्यचिंतयामासवानरः ॥ २२ ॥ कैलास निलयप्रख्यमालिखंतमिवांबरम् ॥ ध्रियमाणमिवाकाशमुच्छ्रितैर्भवनोत्तमैः ॥ २३ ॥ संपूर्णांराक्षसैर्घोरैर्गुहामाशीविषैरिव ॥ तस्याश्चमह तींगुप्तिंसागरंचनिरीक्ष्यसः ॥ रावणंचरिपुंघोरंचिंतयामासवानरः ॥ २४ ॥ आगत्यापीहहरयोभविष्यंतिनिरर्थकाः ॥ नहियुद्धेनवैलंका शक्याजेतुंसुरैरपि ॥ २५ ॥ इमांत्वविषमांलंकांदुर्गांरावणपालिताम् ॥ प्राप्यापिसुमहाबाहुःकिंकरिष्यतिराघवः ॥ २६ ॥ अवकाशोन सामस्तुराक्षसेष्वभिगम्यते ॥ नदानस्यनभेदस्यनैवयुद्धस्यदृश्यते ॥ २७ ॥ चतुर्णामेवहिगतिर्वानराणांतरस्विनाम् ॥ वालिपुत्रस्यनी लस्यममराज्ञश्चधीमतः ॥ २८ ॥ यावज्जानामिवैदेहींयदिजीवतिवानवा ॥ तत्रैवचिंतयिष्यामिदृष्ट्वातांजनकात्मजाम् ॥ २९ ॥ ततःसचिं तयामासमुहूर्तंकपिकुंजरः ॥ गिरेःशृंगेस्थितस्तस्मिन्रामस्याभ्युदयंततः ॥ ३० ॥ अनेनरूपेणमयानशक्यारक्षसांपुरी ॥ प्रवेष्टुंराक्षसै र्गुप्ताक्रूरैर्बलसमन्वितैः ॥ ३१ ॥ महौजसोमहावीर्याबलवंतश्चराक्षसाः ॥ वंचनीयामयासर्वेजानकींपरिमार्गता ॥ ३२ ॥

वाशक्यतासूचिता एषैवसागरनिरीक्षणेनसूचिता सुरैरपिजेतुमशक्या यदतः ॥ २५ ॥ इमांत्विति अविषमांनविद्यतेविषमायतस्ताम् प्राप्यापीत्यपिनापदातित्वादागमनमेवाश क्यमितिसूच्यते किंकरिष्यतिराघवः प्रायोराघवस्यापिदुःसाध्येत्यर्थः ॥ २६ ॥ अवकाशोनेति उपचितार्थत्वाद्बलदर्पपराक्रमसंपन्नत्वात्सुस्निग्धदृढप्रकृतित्वाच्चनसामादीनाम वकाशइतिभावः ॥ २७ ॥ पूर्वमागत्यापीहहरयइत्युक्तमिदानींसर्ववानरागमनासंभवएवेत्याह चतुर्णामेवेति ॥ २८ ॥ ननुजानकीजीवनज्ञानेतन्मोक्षणायबलाबलादिचिंता ऽतस्तद्दर्शनार्थंचिंतैवप्रथमंयुक्तेत्याह यावज्जानामीति यावत्पुरेतिलट् ज्ञास्येइत्यर्थः तत्रैवजानकीदर्शनविषयेएवप्रथमामितिशेषः प्रथमंतांदृष्ट्वापश्चाद्यच्चिंत्यंतत्तदानीमेवचिंतया मीतिशेषः ॥ २९ ॥ रामस्याभ्युदयंतदभ्युदयरूपसीतान्वेषणोपायम् ॥ ३० ॥ चिंताप्रकारोऽनेनेति ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

लक्ष्यंकार्यप्रवृत्त्यानुमेयंतच्चतदलक्ष्यंचेंद्रियागोचरमित्यर्थः महत्कृत्यंसीतान्वेषणरूपंसाधयितुंतेनरूपेणलंकापुरींप्रवेष्टुंप्राप्तकालंउचितम् ॥ ३३ ॥ तेनरूपेणाप्यन्वेषणंकथंघटेतेतिपुनश्चिंतयति तांपुरीमिति ॥ ३४ ॥३५ ॥ नेति रहितेएकांतेकथंपश्येयमित्यन्वयः ॥३६॥ ननुसीतादर्शनेकिमर्थमेकांतापेक्षा तत्राह भूताश्चेति भूतार्थाःसिद्धप्रायकार्याणिविक्लवंकातरंअविमृश्यकारिणंदूतमासाद्यदेशकालाभ्यांउचितप्रवृत्तिहीनाभ्यांविरोधिताःसंतःसूर्योदयेतमइवविनश्यंति अतोऽसहायेनमयैतादृशेदेशेकालेकार्येचगुप्तमेवप्रवर्तितव्यमितिभावः ॥३७॥ नकेवलंकार्यहानिःकिंत्वन्यदपिस्यादित्याह अर्थानर्थांतरेइति अर्थानर्थांतरेकार्याकार्यविषयेनिश्चितापिस्वामिनासचिवैःसहानिश्चितापिबुद्धिर्नशोभते विक्लवं

लक्ष्यालक्ष्येणरूपेणरात्रौलंकापुरीमया ॥ प्राप्तकालंप्रवेष्टुंमेकृत्यंसाधयितुंमहत् ॥ ३३ ॥ तांपुरींतादृशींदृष्ट्वादुराधर्षांसुरासुरैः ॥ हनुमांश्चिंतयामासविनिःश्वस्यमुहुर्मुहुः ॥ ३४ ॥ केनोपायेनपश्येयंमैथिलींजनकात्मजाम् ॥ अदृष्टोराक्षसेंद्रेणरावणेनदुरात्मना ॥ ३५ ॥ नविनश्येत्कथंकार्यंरामस्यविदितात्मनः ॥ एकामेकस्तुपश्येयंरहितेजनकात्मजाम् ॥ ३६ ॥ भूताश्चार्थाविनश्यंतिदेशकालविरोधिताः ॥ विक्लवंदूतमासाद्यतमःसूर्योदयेयथा ॥ ३७ ॥ अर्थानर्थांतरेबुद्धिर्निश्चितापिनशोभते ॥ घातयंतीहकार्याणिदूताःपंडितमानिनः ॥ ३८ ॥ नविनश्येत्कथंकार्यंवैक्लव्यंनकथंभवेत् ॥ लंघनंचसमुद्रस्यकथंनुनभवेद्वृथा ॥३९॥ मयिदृष्टेतुरक्षोभीरामस्यविदितात्मनः ॥ भवेद्व्यर्थमिदंकार्यंरावणानर्थमिच्छतः ॥४०॥ नहिशक्यंक्वचित्स्थातुमविज्ञातेनराक्षसैः ॥ अपिराक्षसरूपेणकिमुतान्येनकेनचित् ॥४१॥ वायुरप्यत्रनाज्ञातश्चरेदितिमतिर्मम ॥ नह्यत्राविदितंकिंचिद्रक्षसांभीमकर्मणाम् ॥ ४२ ॥ इहाहंयदितिष्ठामिस्वेनरूपेणसंवृतः ॥ विनाशमुपयास्यामिभर्तुरर्थश्चहास्यति ॥४३॥ तदहंस्वेनरूपेणरजन्यांह्रस्वतांगतः ॥ लंकामभिपतिष्यामिराघवस्यार्थसिद्धये ॥४४॥ रावणस्यपुरींरात्रौप्रविश्यसुदुरासदाम् ॥ प्रविश्यभवनंसर्वंद्रक्ष्यामिजनकात्मजाम् ॥४५॥ इतिनिश्चित्यहनुमान्सूर्यस्यास्तमयंकपिः ॥ आचकांक्षेतदावीरोवैदेह्यादर्शनोत्सुकः ॥४६॥ सूर्येचास्तंगतेरात्रौदेहंसंक्षिप्यमारुतिः ॥ वृषदंशकमात्रोऽथबभूवाद्भुतदर्शनः ॥४७ ॥

दूतमासाद्येतिशेषः तदेवद्रढयति घातयंतीति एवंसतिलोकोमत्स्वामिनंबुद्धिशून्यमपिजानीयादित्याशयः ॥३८॥ यदेवमतःकार्यंराजकार्यंनविनश्येत् वैक्लव्यंबुद्धिहीनता तत्प्रसिद्धिःस्वस्यस्वस्वामिनश्च ॥ ३९ ॥ रावणानर्थंरावणवधम् ॥ ४० ॥ अदर्शनेनसंचारश्चसर्वथाऽशक्यइत्याह नहीति ॥ ४१ ॥ रक्षसामविदितंरक्षोभिरविदितंनकिंचिदस्तिकृत्रिमरूपमितिशेषः अतःप्राकृतसहजकपिरूपेणैवस्थातव्यमितिभावः ॥ ४२ ॥ किंचयावदस्तमयंस्वगोपनमेवोचितमित्याह इहेति स्वेनरूपेणसंवृतःसन्युक्तःसन्इहाद्रिदेशेचयदितिष्ठामितदास्पष्टंपरैरवगम्यमानत्वात्विनाशमुपयास्यामि भर्तुरर्थहानिश्च तस्मादासायमत्रैवक्वचिद्गिरिगुहायांनिःशंकंस्थित्वारजन्यामपिस्वेनरूपेणैवपरंतुह्रस्वतांगतोभूत्वालंकामभिपतिष्यामीत्यन्वयः ॥४३॥४४॥ प्रथमतःपुरींप्रविश्यततःसर्वंभवनंरावणगृहंप्रविश्य ॥ ४५ ॥४६॥ वृषान्मूषकान्दशतीतिवृषदंशकोमार्जारस्तन्मात्रस्तत्प्रमाणः ॥ ४७ ॥

प्रविवेशपुरीमितिप्रवेशपूर्वकान्वेषणसंक्षेपोक्तिः ॥४८॥ तृतीयांतेषूपलक्षितामितिशेषः ॥ ४९ ॥ सप्तेति भूमीनांसमूहैःसप्तसंख्यावयवयुक्तैरुपलक्षिताम् स्फटिकसंकीर्णैःस्फटिकरत्नखचितैःस्थलैरित्यर्थःस्थलंभूः तलैरितिपाठेपिसएवार्थः तैस्तैःप्रासादैरितिशेषः ॥५०॥रक्षसांतोरणानिरक्षोगृहद्वारस्थतोरणानि ॥५१॥ अचिंत्यामशक्यान्वेषणाचिंताम् अयंविषादहेतुः अद्भुताकारामितिहर्षहेतुः॥५२॥पांडुरासुधाधवलाआविद्धापरस्परसंविद्धाविमानानांसप्तभूमिकप्रासादानांमालाऽस्यामस्तिताम् प्रविवेशेतिशेषः ॥५३॥मध्यगतःखमध्यगतः अनेकसहस्रेत्यनेनपूर्णत्वं अनेकेत्यस्यैवसहस्रेत्यनेनविवरणं उत्तिष्ठते आर्षस्तङ् ज्योत्स्नावितानेनलोकान्वितत्यआवार्यसम्यगवलोकनसाधनतयाअस्यहनूमतःसाचिव्यंसाहाय्यंकूर्वन्निव ननुखमध्यगतस्यप्रदोषेउदयोष्टम्यांनतदापूर्णत्वंपूर्णस्यतुनखमध्यगतस्योदयइतिचेन्न शुक्लैकादश्यांखमध्यसमीपगतत्वेनमध्यगतत्वोपचारात्पूर्णत्वंचपूर्णक

प्रदोषकालेहनुमांस्तूर्णमुत्पत्यवीर्यवान् ॥ प्रविवेशपुरींरम्यांप्रविभक्तमहापथाम् ॥४८॥ प्रासादमालाविततांस्तंभैःकांचनसन्निभैः ॥शातकुंभनिभैर्जालैर्गंधर्वनगरोपमाम् ॥४९॥ सप्तभौमाष्टभौमैश्चसददर्शमहापुरीम् ॥स्थलैःस्फटिकसंकीर्णैःकार्तस्वरविभूषितैः ॥ तैस्तैःशुशुभिरेतानिभवनान्यत्ररक्षसाम् ॥५०॥ कांचनानिविचित्राणितोरणानिचरक्षसाम् ॥ लंकामुद्योतयामासुःसर्वतःसमलंकृताम् ॥ ५१ ॥ अचिंत्यामद्भुताकारांदृष्ट्वालंकांमहाकपिः ॥ आसीद्विषण्णोहृष्टश्चवैदेह्यादर्शनोत्सुकः ॥५२॥ सपांडुराविद्धविमानमालिनींमहार्हजांबूनदजालतोरणाम् ॥यशस्विनींरावणबाहुपालितांक्षपाचरैर्भीमबलैःसुपालिताम् ॥५३॥ चंद्रोपिसाचिव्यमिवास्यकुर्वंस्तारागणैर्मध्यगतोविराजन् ॥ ज्योत्स्नावितानेनवितत्यलोकानुत्तिष्ठतेनेकसहस्ररश्मिः ॥५४॥ शंखप्रभंक्षीरमृणालवर्णमुद्गच्छमानंव्यवभासमानम् ॥ ददर्शचंद्रंसकपिप्रवीरःपोप्लूयमानंसरसीवहंसम् ॥ ५५ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येसुंदरकांडेद्वितियःसर्गः ॥२॥ ॥ ५ ॥ ॥ सलंबशिखरेलंबेलंबतोयदसन्निभे ॥ सत्त्वमास्थायमेधावीहनुमान्मारुतात्मजः ॥१॥ निशिलंकांमहासत्त्वोविवेशकपिकुंजरः ॥ रम्यकाननतोयाढ्यांपुरींरावणपालिताम् ॥२॥ शारदांबुधरप्रख्यैर्भवनैरुपशोभिताम् ॥ सागरोपमनिर्घोषांसागरानिलसेविताम् ॥३॥ सुपुष्टबलसंपुष्टांयथैवविटपावतीम् ॥ चारुतोरणनिर्यूहांपांडुरद्वारतोरणाम् ॥४॥ ल्पत्वेनव्यवहृतम् यद्वाअनेकन्यूनाःसहस्रंरश्मयोयस्येतिमध्यमपदलोपितत्पुरुषगर्भोबहुव्रीहिः अतएवरात्रिशेषेहनूमत्यशोकवनिकास्थेसीतासविधेरावणस्यागमनकालेदीपिकावर्णनंकृतम् तेनाहितदाचंद्रास्तानुमानं साचेयंमार्गशीर्षस्य फाल्गुनेलंकांप्रविष्टायाःसीतायाःवर्ततेदशमोमासोद्वौतुशेषौप्लवंगमेतिहनूमंतंप्रतिवचनात् हरणदिनेएवचसीतायालंकाप्रवेशनंरामभयादितिस्पष्टमेव ॥ ५४ ॥ पोप्लूयमानंभृशंप्लवमानम् ॥ ५५ ॥ शममानः ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणति०वा०सुं० द्वितियःसर्गः ॥२॥ लंबशिखरेउन्नतशिखरेलंबेलंबाख्यपर्वते अतएवलंबतोयदसन्निभे सत्त्वंसत्त्वगुणमपेक्षितबलंच रजस्तमःप्रधानरक्षोजयायसत्त्वगुणाश्रयणम् मेधावीकालोचितविचारज्ञः ॥ १ ॥ २ ॥ सागरोपमनिर्घोषांसागरशब्दसदृशरक्षःशब्दवतीम् ॥ ३ ॥ विटपावतीअलकापुरी निर्यूहोमत्तवारणः चा

रुस्तोरणस्थनिर्यूहोयस्यास्ताम् पाडुरेसुधाधवलेद्वारेतोरणंयस्यांताम् ॥ ५ ॥ भुजगैराचरितांकृतसंचाराम् भोगवतींसर्पनगरीम् सविद्युद्भिर्घनैर्व्याप्ताम् ज्योतिषांग्रहर्क्षादीनांग
णैर्निषेवितामित्युत्तरान्वयि ॥ ५ ॥ चंडमारुतानांपरिवहादीनांशब्दोयस्यांतादृशीममरावतीमिवस्थिताम् अत्रामराःसंत्यस्य।मित्यमरावतीद्यौः असंज्ञायामपिमतौबहूचइत्या
र्षोदीर्घः नत्विहेंद्रपुरीअमरावती उक्तलक्षणाभावात् लंकायाउक्तद्युसादृश्यंचसालंकारराक्षसवत्त्वात्बलवद्घोषबाहुल्याच्चेतिकतकः शातकुंभेनस्वर्णमयेन ॥ ६ ॥ किंकिणीजा
लैःक्षुद्रघंटिकासमूहैःशब्दोयासांताभिः ॥ ७ ॥ वैदूर्यमणिभिःकृतावेदिकाश्चत्वरायेषुतादृशैर्द्वारैः ॥ ८ ॥ मणिस्फटिकमुक्ताभिश्चकृतवेदिकैर्द्वारैःसर्वतउपलक्षिताम् कुट्टिमोनिब
द्धाभूः निर्यूहोमत्तवारणः राजतामलपांडुरैःरजतमयामलपांडुरोपरिप्रदेशैः सर्वत्रद्वारंविशेष्यं वैदूर्यमणिभिःकृतानिसोपानानियेषुतैः स्फाटिकास्फटिकरचिताअंतर्मध्यप्रदेशाअ

भुजगाचरितांगुप्तांशुभांभोगवतीमिव ॥ तांसविद्युद्घनाकीर्णांज्योतिर्गणनिषेविताम् ॥५॥ चंडमारुतनिर्ह्रादांयथाचाप्यमरावतीम्॥शातकुं
भेनमहताप्राकारेणाभिसंवृताम् ॥६॥ किंकिणीजालघोषाभिःपताकाभिरलंकृताम् ॥ आसाद्यसहसाहृष्टःप्राकारमभिपेदिवान् ॥७॥ विस्म
याविष्टहृदयःपुरीमालोक्यसर्वतः ॥ जांबूनदमयैर्द्वारैर्वैदूर्यकृतवेदिकैः ॥८॥ मणिस्फटिकमुक्ताभिर्मणिकुट्टिमभूषितैः ॥ तप्तहाटकनिर्यूहैराज
तामलपांडुरैः ॥ ९ ॥ वैदूर्यकृतसोपानैःस्फाटिकांतरपांसुभिः ॥ चारुसंजवनोपेतैःखमिवोत्पतितैःशुभैः ॥ १० ॥ क्रौंचबर्हिणसंघुष्टैराजहंस
निषेवितैः ॥ तूर्याभरणनिर्घोषैःसर्वतःपरिनादिताम् ॥ ११ ॥ वस्वोकसारप्रतिमांसमीक्ष्यनगरींततः ॥ खमिवोत्पतितांलंकांजहर्षहनुमान्
कपिः ॥१२॥ तांसमीक्ष्यपुरींलंकांराक्षसाधिपतेःशुभाम् ॥ अनुत्तमामृद्धिमतींचिंतयामासवीर्यवान् ॥ १३ ॥ नेयमन्येननगरीशक्याधर्षयि
तुंबलात् ॥ रक्षितारावणबलैरुद्यतायुधपाणिभिः ॥१४॥ कुमुदांगदयोर्वापिसुषेणस्यमहाकपेः॥प्रसिद्धेयंभवेद्भूमिर्मैंदद्विविदयोरपि ॥ १५ ॥
विवस्वतस्तनूजस्यहरेश्चकुशपर्वणः ॥ ऋक्षस्यकपिमुख्यस्यममचैवगतिर्भवेत् ॥१६॥ समीक्ष्यचमहाबाहोराघवस्यपराक्रमम् ॥ लक्ष्मण
स्यचविक्रांतमभवत्प्रीतिमान्कपिः ॥ १७ ॥ तांरत्नवसनोपेतांगोष्ठागारावतंसिकाम् ॥ यंत्रागारस्तनीमृद्धांप्रमदामिवभूषिताम् ॥ १८ ॥

पांसवश्चयेषुतैर्द्वारैः चारुसंजवनैःसभाभिरुपेतैर्द्वारैःखमुत्पतितैरिवशुभैर्गृहैरुपलक्षितैर्द्वारैः ॥ १० ॥ संघुष्टैःकृतघोषैर्द्वारैः ॥ ११ ॥ वस्वोकसाराअलकातत्सदृशीम् ह्रस्वआ
र्षः जांबूनदमयद्वारत्वादिनासादृश्यम् खमिवोत्पतितांगिरिमूर्ध्निप्रतिष्ठितत्वात् ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ अनेनधर्षयितुमशक्याकिंसर्वथानेत्याह कुमुदेत्यादि प्रसिद्धाप्रकर्षेण
सिद्धगतिका ॥ १५ ॥ कुशपर्वणइतिकुशपर्वसदृशलोमवतइत्यर्थकंऋक्षस्यविशेषणम् अतिदीर्घकठोरलोमावृतत्वात् कपिमुख्यस्येतिविशेषणंच तस्यैवममचैवगतिरस्यामि
तिशेषः ॥ १६ ॥ रामस्यपराक्रमंलक्ष्मणस्यविक्रांतंशौर्यंचसमीक्ष्येदृश्यपितदीयबाणैरीषत्करध्वंसेतिविचार्यप्रीतिमानभूत्अविषण्णोभूत् ॥ १७ ॥ रत्नवसनोपेतांरत्नप्राकारवा
ससंच गोष्ठान्यागाराणिचावतंसोयस्यास्तां गोष्ठंगोशाला इदंवाजिशालादेरप्युपलक्षणम् यंत्राणिप्राकारोपरिस्थापितानिक्षेपण्यादीनि तद्रूहस्तनीं ॥ १८ ॥

तांप्र।सिद्धांलंकां भास्वरैश्चमहाग्रहैः चाचंद्रकिरणैः ॥१९॥ सानगरीस्वेनरूपेणाधिष्ठातृदेवतारूपेणयुक्तादरदर्श ॥२०॥ स्वयमेवोत्थिता अनन्यप्रेरितेतियावत्॥२१॥अतिष्ठतदे वतारूपंप्रकाशितवती॥२२॥वनालयवानर तत्त्वंसत्यम् ॥२३॥त्वयाएषाप्रवेष्टुंनशक्यं क्षुद्रुपहंतुंशक्यमितिवत् नशक्येतिपाठस्तुसुगमएव ॥२४॥२५॥ अथतयापृष्टोहनूमांस्तांप्र तितत्प्रश्नोत्तरकथनंप्रतिज्ञायसुरसावदेषापूज्यावासिंहिकावद्वध्यावेतिनिर्णेतुंपृच्छति कात्वमिति ॥२६॥२७॥ आज्ञाप्रतीक्षानियोगपरिपालिका ॥२८॥२९ ॥ अथापिकात्वंतत्रा

तांनष्टतिमिरांदीपैर्भास्वरैश्चमहाग्रहैः॥नगरींराक्षसेंद्रस्यसददर्शमहाकपिः॥१९॥अथसाहरिशार्दूलंप्रविशंतंमहाकपिम्॥नगरीस्वेनरूपेण ददर्शपवनात्मजम्॥२०॥सातंहरिवरंदृष्ट्वालंकारावणपालिता॥स्वयमेवोत्थितातत्रविकृताननदर्शना॥ २१॥पुरस्तात्तस्यवीरस्यवायुसूनो रतिष्ठत॥ मुंचमानामहानादमब्रवीत्पवनात्मजम् ॥२२॥ कस्त्वंकेनचकार्येणइहप्राप्तोवनालय॥कथयस्वेहयत्तत्त्वंयावत्प्राणाधरंतिते॥२३॥ नशक्यंखल्वियंलंकाप्रवेष्टुंवानरत्वया ॥ रक्षितारावणबलैरभिगुप्तासमंततः ॥ २४॥ अथतामब्रवीद्वीरोहनुमानग्रतःस्थिताम् ॥ कथयिष्या मितत्तत्त्वंयन्मांत्वंपरिपृच्छसे ॥ २५ ॥ कात्वंविरूपनयनापुरद्वारेऽवतिष्ठसे ॥ किमर्थंचापिमांक्रोधान्निर्भर्त्सयसिदारुणे ॥२६॥ हनुमद्वचनं श्रुत्वालंकासाकामरूपिणी ॥ उवाचवचनंक्रुद्धापरुषंपवनात्मजम् ॥२७॥ अहंराक्षसराजस्यरावणस्यमहात्मनः ॥ आज्ञाप्रतीक्षादुर्धर्षार क्षामिनगरीमिमाम् ॥२८॥ नशक्यंमामवज्ञायप्रवेष्टुंनगरीमिमाम् ॥ अद्यप्राणैःपरित्यक्तःस्वप्स्यसेनिहतोमया ॥२९॥ अहंहिनगरीलंका स्वयमेवप्लवंगम ॥ सर्वतःपरिरक्षामिअतस्तेकथितंमया ॥३०॥ लंकायावचनंश्रुत्वाहनूमान्मारुतात्मजः॥ यत्नवान्सहरिश्रेष्ठःस्थितःशैलइ वापरः ॥३१॥ सतांस्त्रीरूपविकृतांदृष्ट्वावानरपुंगवः ॥ आबभाषेऽथमेधावीसत्त्ववान्प्लवगर्षभः ॥ ३२॥ द्रक्ष्यामिनगरींलंकांसाट्टप्राकारतो रणाम् ॥ इत्यर्थमिहसंप्राप्तःपरंकौतूहलंहिमे ॥३३॥ वनान्युपवनानिहिलंकायाःकाननानिच ॥ सर्वतोगृहमुख्यानिद्रष्टुमागमनंहिमे॥३४॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वालंकासाकामरूपिणी॥भूयएवपुनर्वाक्यंबभाषेपरुषाक्षरम् ॥३५॥ मामनिर्जित्यदुर्बुद्धेराक्षसेश्वरपालिताम् ॥ नशक्यंह्य द्यतेद्रष्टुंपुरीयंवानराधम ॥ ३६ ॥ ततःसहरिशार्दूलस्तामुवाचनिशाचरीम् ॥ दृष्ट्वापुरीमिमांभद्रेपुनर्यास्येयथागतम् ॥ ३७ ॥

ह अहंहीति स्वयंस्वेदेवतास्वरूपेणेत्यर्थः ॥३०॥ यत्नवान्लंकाधिष्ठातृत्वेनावगतत्वात्तद्विजयोपायेयत्नवान् ॥ ३१ ॥ स्त्रीरूप।विकृतां।विकृतस्त्रीरूपां अथलब्धप्रश्नोत्तरस्तत्प्र श्नोत्तरमाह आबभाषेइति ॥ ३२ ॥ द्रक्ष्यामीत्यर्थमिहसंप्राप्तइत्यन्वयः दर्शनंप्रयोजनमुद्दिश्येत्यर्थः ॥३३॥ वनंकृत्रिमंकाननमकृत्रिमम् ॥३४ ॥ भूयोधिकंपरुषाक्षरंवाक्यंपुनर्ब भाषेइतिसंबंधः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ अनिर्जित्यद्रष्टुंनशक्यमित्युक्तेपिकस्यापिवस्तुनोऽग्रहणपूर्वकंकेवलंदर्शनमात्रेतवकाक्षतिरित्याशयेनाह ततःसइति सहनूमान् ॥ ३७ ॥

वेगितासंजातवेगा ॥३८॥ महानादंननादेतिनिर्भयत्वद्योतनम् ॥३९॥ अंगुलीःसंवर्तयामास मुष्टिंबबंधेत्यर्थः ॥४०॥ वामहस्तमुष्टिबंधेआशयमाह स्त्री चेति तेनप्रहारेणवाममु
ष्टिकृतसदयताडनेनापीत्यर्थः विकृताननदर्शनाविकृतवक्त्रदृष्टिः ॥४१॥४२॥ उद्विग्नाभीता अगर्वितंगर्वरहितम् ॥४३॥ त्रायस्वमाप्राणनाशंकुर्वित्यर्थः तत्रहेतुःसमयेइति स्त्री
नहंतव्येतिशास्त्रमर्यादायामित्यर्थः ॥ ४४ ॥ यद्यप्यहंलंकाधिष्ठातृदेवतात्वात्दुर्जयातथापित्वयानिर्जिता ॥ ४५ ॥ इदंचतथ्यंशृणु त्वदनुग्रहार्थमुच्यमानमित्यर्थः वरदानदत्त

॥ १० ॥ ५

ततःकृत्वामहानादंसावैलंकाभयंकरम्॥तलेनवानरश्रेष्ठंताडयामासवेगिता॥३८॥ततःसहरिशार्दूलोलंकयाताडितोभृशम्॥ ननादसुमहानादं
वीर्यवान्मारुतात्मजः॥३९॥ ततःसंवर्तयामासवामहस्तस्यसोऽगुलीः॥मुष्टिनाऽभिजघानैनांहनुमान्क्रोधमूर्छितः ॥४०॥ स्त्रीचेतिमन्यमानेन
नातिक्रोधःस्वयंकृतः॥ सातुतेनप्रहारेणविह्वलांगीनिशाचरी॥ पपातसहसाभूमौविकृताननदर्शना ॥४१॥ ततस्तुहनुमान्वीरस्तांदृष्ट्वाविनि
पातिताम्॥ कृपांचकारतेजस्वीमन्यमानःस्त्रियंचताम्॥४२॥ ततोवैभृशमुद्विग्नालंकासागद्गदाक्षरम्॥ उवाचागर्वितंवाक्यंहनुमंतंप्लवंगमम्॥
॥४३॥ प्रसीदसुमहाबाहोत्रायस्वहरिसत्तम ॥ समयेसौम्यतिष्ठंतिसत्त्ववंतोमहाबलाः॥४४॥ अहंतुनगरीलंकास्वयमेवप्लवंगम॥ निर्जिताहं
त्वयावीरविक्रमेणमहाबल॥४५॥ इदंचतथ्यंशृणुमेब्रुवंत्यावैहरीश्वर॥ स्वयंस्वयंभुवादत्तंवरदानंयथामम॥४६॥ यदात्वांवानरःकश्चिद्विक्र
माद्वशमानयेत्॥ तदात्वयाहिविज्ञेयंरक्षसांभयमागतम्॥४७॥ सहिमेसमयःसौम्यप्राप्तोऽद्यतवदर्शनात्॥ स्वयंभूविहितःसत्योनतस्यास्ति
व्यतिक्रमः॥४८॥ सीतानिमित्तंराज्ञस्तुरावणस्यदुरात्मनः॥ रक्षसांचैवसर्वेषांविनाशःसमुपागतः॥४९॥ तत्प्रविश्यहरिश्रेष्ठपुरींरावणपालि
ताम्॥ विधत्स्वसर्वकार्याणियानियानीहवांछसि॥ ५०॥ प्रविश्यशापोपहतांहरीश्वरःपुरींशुभांराक्षसमुख्यपालिताम्॥ यदृच्छयात्वंजनका
त्मजांसतींविमार्गसर्वत्रगतोयथासुखम्॥५१॥ ॥इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०सुं०तृतीयःसर्गः॥३॥ ॥छ॥ सनिर्जित्यपुरींलंकांश्रेष्ठांतां
कामरूपिणीम्॥विक्रमेणमहातेजाहनूमान्कपिसत्तमः॥१॥ अद्वारेणमहावीर्यःप्राकारमवपुप्लुवे॥निशिलंकांमहासत्त्वोविवेशकपिकुंजरः॥२॥

कृतमित्यर्थः ॥ ४६॥ रक्षसांभयमिति एवंचमज्जयोयंसर्वरक्षोजयसूचकइतिभावः ॥४७॥ नतस्यास्तिव्यतिक्रमः भगवद्दत्तवरस्यरावणस्यस्वकृताधिक्षेपक्षुभितनंदिकेश्वरशा
पात्तुसद्यःप्राप्तोविनाशःस्वयंभूवरवशाद्वानरास्कंदनपर्यंतंप्रतिबद्धइतिकथात्रानुसंधेयेतितीर्थः ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ विधत्स्वअनुतिष्ठ ॥ ५० ॥ शापोपहतांसत्यसंकल्पभगवद्वच ॥ १० ॥
नेनंदिकेश्वरशापेनचप्रापितनाशकालां हरीश्वरस्त्वप्रविश्ययदृच्छयासर्वत्ररावणांतःपुरपर्यंतंयथासुखंगतःसन्सतीमप्रच्युतपातिव्रत्यांजानकींविमार्गअन्वेषय अनेनचवचनेनसी
ताऽकल्मषात्रपुरेवर्ततइत्युपदिष्टम् ॥ ५१ ॥ कममानः ॥ इतिरामाभि० वा० सुं० तृतीयःसर्गः ॥ ३ ॥ ॥ छ ॥ सइति ॥ १ ॥ प्राकारमद्वारेणावपुप्लुवे शत्रोःपुरंग्रामंगृ

हंवाअद्वारेणप्रविशेच्छत्रुविनाशायेतिनीतिस्मृतेरितिभावः ॥ २ ॥ अद्वारेणप्रवेशेपिसव्यंपादंवामपादंप्रथमतश्चक्रे यतःसतुप्रथमनिक्षिप्तवामपादस्तुशत्रूणांमूर्धन्येवनिहितोभव
तितथाविजयप्रदोभवतीतिभावः उक्तंच प्रयाणकालेस्वगृहप्रवेशेविवाहकालेपिचदक्षिणांघ्रिम् कृत्वाऽग्रतःशत्रुपुरप्रवेशेवामंनिदध्याच्चरणंनृपालयमिति ॥ ३ ॥ महापथंराज
मार्गम् ॥ ४ ॥ हसितैरट्टहासैरुत्पन्नायेउत्कृष्टनिनदास्तूर्यघोषैःपुरस्कृतास्तैरुपलक्षिताम् ॥५॥ वज्राणामंकुशानांनिकाशाःप्रतिमायेषुगृहेषुतैर्बभासे वज्रनिर्मितानिजालानिगवा
क्षाणितद्विभूषितैर्गृहैः ॥ ६ ॥ पद्मादिसंज्ञकंसंस्थितंसंस्थानंयेषांतैः ॥७॥ वर्धमानगृहैःवर्धमाननामकसंस्थानवद्गृहैः चतुःशालंचतुर्द्वारंसर्वतोभद्रसंज्ञितम् पश्चिमद्वाररहितंनंद्या
वर्ताह्वयंतुतत् दक्षिणद्वाररहितंवर्धमानंधनप्रदम् प्राग्द्वाररहितंस्वस्तिकाख्यंपुत्रधनप्रदमित्युक्तेः हितंकरइत्यार्षः ॥ ८ ॥ चरंस्तांददर्शेत्यन्वयः ॥ ९ ॥ विविधाकृतिरूपाणिवि

प्रविश्यनगरींलंकांकपिराजहितंकर ॥ चक्रेऽथपादंसव्यंचशत्रूणांसतुमूर्धनि ॥ ३ ॥ प्रविष्टःसत्त्वसंपन्नोनिशायांमारुतात्मजः ॥ समहाप
थमास्थायमुक्तपुष्पविराजितम् ॥ ४ ॥ ततस्तुतांपुरींलंकांरम्यामभिययौकपिः ॥ हसितोत्कृष्टनिनदैस्तूर्यघोषपुरस्कृतैः ॥ ५ ॥ वज्रांकु
शनिकाशैश्चवज्रजालविभूषितैः ॥ गृहमेधैःपुरीरम्याबभासेद्यौरिवांबुदैः ॥ ६ ॥ प्रजज्वालतदालंकारक्षोगणगृहैःशुभैः ॥ सिताभ्रसदृशै
श्चित्रैःपद्मस्वस्तिकसंस्थितैः ॥ ७ ॥ वर्धमानगृहैश्चापिसर्वतःसुविभूषितैः ॥ तांचित्रमाल्याभरणांकपिराजहितंकरः ॥ ८ ॥ राघवार्थेचर
न्श्रीमान्ददर्शचननंदच ॥ भवनाद्भवनंगच्छन्ददर्शकपिकुंजरः ॥ ९ ॥ विविधाकृतिरूपाणिभवनानिततस्ततः ॥ शुश्रावरुचिरंगीतंत्रिस्थान
स्वरभूषितम् ॥१०॥ स्त्रीणांमदनविद्धानांदिविचाप्सरसामिव ॥ शुश्रावकांचीनिनदंनूपुराणांचनिःस्वनम् ॥११॥ सोपाननिनदांश्चापिभवने
षुमहात्मनाम् ॥ आस्फोटितनिनादांश्चक्ष्वेडितांश्चततस्ततः ॥१२॥ शुश्रावजपतांतत्रमंत्रान्रक्षोगृहेषुवै ॥ स्वाध्यायनिरतांश्चैवयातुधानान्द
दर्शसः ॥१३॥ रावणस्तवसंयुक्तान्गर्जतोराक्षसानपि ॥ राजमार्गंसमावृत्यस्थितंरक्षोगणंमहत् ॥१४॥ ददर्शमध्यमेगुल्मेराक्षसस्यचरान्बहू
न् ॥ दीक्षितान्जटिलान्मुंडान्गोजिनांबरवाससः ॥ १५ ॥

विधाकाराःरूपाणिवर्णाश्चयेषांतानिभवनानिददर्शेतिपूर्वेणान्वयः त्रिस्थानस्वरभूषितंउरः
कंठशिरोरूपस्थानत्रयजैर्मंद्रमध्यतारस्वरैर्भूषितम् ॥१०॥ ११ ॥ सोपाननिनदान्सोपानसंचरत्कांताजनकांचीमंजीरनिनदान् यद्वा सोपानेषुपदाघातजशब्दान् आस्फोटितंवि
लासार्थंकरास्फालनंतज्जन्यनिनादान् क्ष्वेडितान्सिंहनिनादान् ॥ १२ ॥ मंत्रान्वेदमंत्रान् स्वाध्यायेऽदृष्टार्थेनिरतान् ॥१३॥१४॥ मध्यमेगुल्मेमध्यमकक्ष्याप्रदेशे चरान्नगर
वृत्तांतावेदकगूढचारान् दीक्षितजटिलमुंडाग्राह्विवनियतयः गोजिनंगवाजिनंतद्वाससोंबरवाससोविवाससः ननुलंकायाभारतखंडाद्बहिर्भावेनकर्मभूमित्वाभावात्कथंतत्ररक्षसांदी
क्षितत्वमितिचेन्न नित्यकर्मस्वन्यदेशेप्यधिकारात् रावणादेस्तपोमाहात्म्यात्तत्रकाम्यकर्मसिद्धिरपीत्यन्यत् तथात्वष्टुरमेंद्रमेवसोममाजह्रेइत्यादिशतपथोक्तरीत्या एतेनदेवानामीष
द्विकृतानपियज्ञान्दर्शयतीतिभाष्यरीत्याचांगवैकल्येप्यनुष्ठितात्कर्मणोदृष्टोत्पत्तिरूपकामनासिद्धिस्तथाप्रकृतेदेशरूपांगवैकल्येपितत्सिद्धिः रक्षसामपिदेवयोनित्वात् ॥ १५ ॥

अरिष्टनिवारणपूर्वकमनुष्ठाननिर्वाहायदर्भमुष्टिप्रहरणत्वंकेषांचित् यथावज्रंहरेःपाणौतथाविप्रकरेकुशाइतिस्मृतेः कृत्याद्युत्पादनद्वाराशत्रुमारकतयाऽग्निकुंडानामायुधत्वम् कूटो
यस्कारकूटःआयुधविशेषः ॥ १६ ॥ एकपयोधरान्परभागेसूक्ष्मसन्निवेशस्तेनापिरहितान् विकटान्विकटांगान् ॥१७॥१८॥ नातिदीर्घातिह्रस्वाकारान् वृत्तभंगोरेफहकारसंयो
गपरोगुरुर्लघुकार्यकारीतिन ॥ १९ ॥ छंदोभंगआर्षः ॥ २० ॥ वृक्षायुधाःवक्रलकुटाद्यायुधाः पट्टिशाशनीआयुधविशेषे क्षेपणीभिंदिपालः ॥ २१ ॥ यथास्वैरचरान्यथेष्टंस्वै
रविहारंगतान् ॥ २२ ॥ अव्यग्रंसावधानम् आरक्षंआसमंतादंतःपुररक्षकंसैन्यम् मध्यमंमध्यमकक्ष्यास्थितम् ॥ २३ ॥ अंतःपुराग्रतःरावणांतःपुरगृहस्याग्रतः तद्गृहंआरक्षाव

दर्भमुष्टिप्रहरणानग्निकुंडायुधांस्तथा ॥ कूटमुद्गरपाणींश्चदंडायुधधरानपि ॥१६॥ एकाक्षानेकवर्णांश्चचलदेकपयोधरान् ॥ करालान्भुग्नवक्त्रां
श्चविकटान्वामनांस्तथा ॥१७॥ धन्विनःखड्गिनश्चैवशतघ्नीमुसलायुधान् ॥ परिघोत्तमहस्तांश्चविचित्रकवचोज्वलान् ॥ १८ ॥ नातिस्थूलान्ना
तिकृशान्नातिदीर्घातिह्रस्वकान् ॥ नातिगौरान्नातिकृष्णान्नातिकुब्जान्नवामनान् ॥१९ ॥ विरूपान्बहुरूपांश्चसुरूपांश्चसुवर्चसः ॥ ध्वजिनःपता
किनश्चैवददर्शविविधायुधान् ॥२०॥ शक्तिवृक्षायुधांश्चैवपट्टिशाशनिधारिणः ॥ क्षेपणीपाशहस्तांश्चददर्शसमहाकपिः ॥२१ ॥ स्त्रग्विणस्त्व
नुलिप्तांश्चवराभरणभूषितान् ॥ नानावेषसमायुक्तान्यथास्वैरचरान्बहून् ॥ २२ ॥ तीक्ष्णशूलधरांश्चैववज्रिणश्चमहाबलान् ॥ शतसाहस्र
मव्यग्रमारक्षंमध्यमंकपिः ॥२३॥ रक्षोधिपतिनिर्दिष्टंददर्शांतःपुराग्रतः ॥ सतदातद्गृहंदृष्ट्वामहाहाटकतोरणम् ॥ २४ ॥ राक्षसेंद्रस्यविख्या
तमद्रिमूर्ध्निप्रतिष्ठितम् ॥ पुंडरीकावतंसाभिःपरिखाभिःसमावृतम् ॥ २५ ॥ प्राकारावृतमत्यंतंददर्शसमहाकपिः ॥ त्रिविष्टपनिभंदिव्यंदि
व्यनादविनादितम् ॥ २६ ॥ वाजिह्रेषितसंघुष्टमद्भुतैश्चहयैस्तथा ॥ रथैर्यानैर्विमानैश्चतथाहयगजैःशुभैः ॥ २७ ॥ वारणैश्चचतुर्दंतैःश्वेताभ्र
निचयोपमैः ॥ भूषितैरुचिरद्वारंमत्तैश्चमृगपक्षिभिः ॥ २८ ॥ रक्षितंसुमहावीर्यैर्यातुधानैःसहस्रशः ॥ राक्षसाधिपतेर्गुप्तमाविवेशगृहंकपिः
॥२९॥ सहेमजांबूनदचक्रवालंमहार्हमुक्तामणिभूषितांतम् ॥ परार्घ्यकालागुरुचंदनार्हंसरावणांतःपुरमाविवेश ॥ ३० ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०
वाल्मीकीयेआदिकाव्येसुंदरकांडेचतुर्थःसर्गः ॥ ४ ॥ ॥ ५ ॥

रक्षास्थितिगृहंदृष्ट्वा सःप्रकृतःप्रसिद्धःकपिः ॥ २४ ॥ राक्षसेंद्रस्यगृहमुच्यमानविशेषणंद
दर्श पुंडरीकावतंसाभिःश्वेतपद्मभूषिताभिः ॥ २५ ॥ २६ ॥ विमानैःपुष्पकादिभिः विचित्रवर्णादिमत्त्वादद्भुतत्वंहयानां हयगजैर्हयाकारैर्गजैः स्वल्पगजैरितियावत् ॥२७॥
द्वारमित्यस्यददर्शेतिशेषः ॥२८॥ विवेशआससाद ॥२९॥ हेमतप्तवर्णस्वर्णतत्सहितेनजांबूनदेनषोडशवर्णस्वर्णेनानिर्मितंचक्रवालंप्राकारमंडलंयस्य महार्हमुक्तामणिभिर्भूषितो
ंतःशिरोभागोयस्य परार्घ्याभ्यामुत्तमाभ्यांकालागुरुचंदनाभ्यामर्हो्हणंपूजायस्यतदंतःपुरमाविवेश सहनुमान् ॥ ३० ॥ नवमानः ॥ इतिरामाभि० वा० सुं० चतुर्थःसर्गः ॥ ४ ॥

अग्रेश्लोकद्वयंप्रक्षिप्तम् ॥१॥२॥ ततः अंतःपुरप्रवेशोत्तररात्रेःप्रथमयामस्यसमाप्तिकल्पत्वमत्रेतिबोध्यम् मध्यंगतंव्योममध्यंताराामध्यंचप्राप्तम् अंशुमंतंशीतांशुम् भानुमंतंसूर्ययोगेनप्रकाशवत्किरणवंतम् गोष्ठेभ्रमंतंमत्तंवृषमिव ॥१॥ पापानिपापजनकदुःखानिनाशयंतम् लोकाह्लादजनकत्वात् समेधयंतंवर्धयंतम् विराजयंतंप्रकाशयंतम् अभितोयांतंअंतःपुरदर्शनसाधनत्वेनखमध्यंप्राप्तम् ॥२॥ भुविमंदरस्याभातिअधिकसन्निधानाभवति पुष्करस्थाअर्ह्यातिशेषः सेदानींनिशाकरस्येतिपर्यायालंकारः पादचतुष्टयेस्थाइत्येकपदयमकंच भुविमंदरेप्रदोषेसागरेऽधिकलक्ष्मीसंनिधानमृषिवचनादेवावसेयम् ॥३॥ हंसोयथेति किंचिदाधारप्रतिष्ठितशुक्लवस्तुत्वमात्रेणांबरस्थचंद्रेसादृश्यमितिकतकः कुंजरोप्यत्रश्वेतएव अंबरमापितत्किरणैरेवश्वेतमितिबोध्यम् अंबरस्थोंबरमध्यस्थः ॥४॥परिपूर्णश्रृंगः परिपूर्णकलंकरूपहरिणशृंगइत्यर्थः जांबूनदबद्धेतिस्वरूपकथनमात्रम् ॥५॥ विनष्टः

"चंद्रोपिसाचिव्यमिवास्यकुर्वंस्तारागणैर्मध्यगतोविराजन् ॥ ज्योत्स्नावितानेननिपत्यलोकानुत्तिष्ठतेनेकसहस्त्ररश्मिः ॥१॥ शंखप्रभाक्षीरमृणालवर्णंह्युद्गम्यमानंह्यवभासमानम् ॥ ददर्शचंद्रंसकपिप्रवीरःपोप्लूयमानंसरसीवहंसम् ॥ २ ॥" ततःसमध्यंगतमंशुमंतंज्योत्स्नावितानंमुहुरुद्वमंतम् ॥ ददर्शधीमान्भुविभानुमंतंगोष्ठेवृषंमत्तमिवभ्रमंतम् ॥१॥ लोकस्यपापानिविनाशयंतंमहोदधिंचापिसमेधयंतम् ॥ भूतानिसर्वाणिविराजयंतंददर्शशीतांशुमथाभियांतम् ॥२॥ याभातिलक्ष्मीर्भुविमंदरस्थायथाप्रदोषेषुचसागरस्था ॥ तथैवतोयेषुचपुष्करस्थाररराजसाचारुनिशाकरस्था ॥ ३ ॥ हंसोयथाराजतपंजरस्थःसिंहोयथामंदरकंदरस्थः ॥ वीरोयथागर्वितकुंजरस्थश्चंद्रोऽपिबभ्राजतथांबरस्थः ॥ ४ ॥ स्थितःककुद्मानिवतीक्ष्णशृंगोमहाचलःश्वेतइवोर्ध्वशृंगः ॥ हस्तीवजांबूनदबद्धशृंगोविभातिचंद्रःपरिपूर्णशृंगः ॥ ५ ॥ विनष्टशीतांबुतुषारपंकोमहाग्रहग्राहविनष्टपंकः ॥ प्रकाशलक्ष्म्याश्रयनिर्मलांकोरराजचंद्रोभगवाञ्छशांकः ॥ ६॥ शिलातलंप्राप्ययथामृगेंद्रोमहारणंप्राप्ययथागजेंद्रः ॥ राज्यंसमासाद्ययथानरेंद्रस्तथाप्रकाशोविरराजचंद्रः ॥ ७॥ प्रकाशचंद्रोदयनष्टदोषःप्रवृद्धरक्षःपिशिताशदोषः ॥ रामाभिरामेरितचित्तदोषःस्वर्गप्रकाशोभगवान्प्रदोषः ॥८॥ तंत्रीस्वराःकर्णसुखाःप्रवृत्ताःस्वपंतिनार्यःपतिभिःसुवृत्ताः ॥ नक्तंचराश्चापितथाप्रवृत्ताविहर्तुमत्यद्भुतरौद्रवृत्ताः ॥९॥ शीतांबुतुषाररूपःशीतलजलबिंदुसंपर्करूपःपंकोयस्यतम् तत्त्वंचवर्षाकालस्यातीतत्वाद्वस्तुतोहिमकालेपिविनष्टःशीतलजलबिंदुसंपर्करूपःपंकोयस्यतमित्यर्थः हिमालयस्यातिदूरत्वादितिभावः विनष्टेतिद्वितीयार्थेप्रथमामंगीकृत्येदम् महाग्रहस्यसूर्यस्यग्राहेणकिरणसंक्रमेणाविनष्टोविनाशितःपंकस्तमोयेनसःअतएवप्रकाशलक्ष्म्याश्रयेणहेतुना निर्मलांकःव्यक्तस्फुरल्लांछनः रराजगगनमध्यंप्राप्येतिशेषः ॥६॥ शिलातलंगुहाबहिस्थम् ॥७॥प्रकाशयुक्तचंद्रस्योदयेनऊर्ध्वमागमनेननष्टोनाशितोंतर्गृहेपिदोषस्तिमिरजोयेनतथाभूतःप्रदोषोरजनीमुखंयामादूर्ध्वतनम् प्रवृद्धावर्धितारक्षसांपिशिताशनरूपादोषायेन पिशितभक्षणस्यदोषत्वमविहितजीवहिंसाहेतुत्वात् रामाणामभिरामविषयकोरमणविषयकईरितोनिरस्तश्चित्तदोषःप्रणयकलहरूपोयेन स्वर्गस्यसुखस्यप्रकाशोयतःअतएवभगवान्पूज्योरराजेत्यनुकर्षः ॥ ८ ॥ सुवृत्ताःभेदग्रहाविषयाः

स्ववृत्ताइतिपाठेस्वंस्वीयंसहजपातिव्रत्यलक्षणंवृत्तंचारित्रंयासांताः नक्तंचराउलूकादयोराक्षसाश्चतथाविहर्तुंप्रवृत्ताः ॥९॥ ऐश्वर्यादिमत्ताःप्रमत्तामद्यादिनायेषुतानिअतएवसमाकु
लानिरक्षसांगृहाणि रथाश्वेतिसर्वयानोपलक्षणम् भद्रासनंस्वर्णपीठम् ॥ १० ॥ आक्षिपंतिउत्तरप्रत्युत्तरंकुर्वंति अधिविक्षिपंतिपरस्परमित्यनुकर्षः मत्तप्रलापानधिकंविक्षिपंतिमुंचं
तिभर्त्सयंतिवामत्तानिरक्षांसीत्याकर्षः अधिक्षिपंतितिरस्कुर्वंति ॥११॥ वक्षांसिविक्षिपंतिपरस्परमास्फालयंति गात्राणांहस्तादीनांकांतासुक्षेपोन्यासः चित्राणिरूपाणिनानाविधवेषा
न्विक्षिपंतिकुर्वंतिकांताप्रीतयेसंपादयंति धनुषांविक्षेपोविस्फारणम् ईदृशानिरक्षांसिददर्श शत्रंतान्येतानि॥१२॥ समालभंत्यःचंदनादीनीतिशेषः द्वितीयार्थेइमाःप्रथमाः तत्रासंस्ता

मत्तप्रमत्तानिसमाकुलानिरथाश्वभद्रासनसंकुलानि ॥ वीरश्रियाचापिसमाकुलानिददर्शधीमान्सकपिःकुलानि ॥ १० ॥ परस्परंचाधि
कमाक्षिपंतिभुजांश्चपीनानधिविक्षिपंति ॥ मत्तप्रलापानधिविक्षिपंतिमत्तानिचान्योन्यमधिक्षिपंति ॥ ११ ॥ रक्षांसिवक्षांसिचविक्षिपंति
गात्राणिकांतासुचविक्षिपंति ॥ रूपाणिचित्राणिचविक्षिपंतिदृढानिचापानिचविक्षिपंति ॥ १२ ॥ ददर्शकांताश्चसमालभंत्यस्तथापरास्त
त्रपुनःस्वपंत्यः ॥ सुरूपवक्त्राश्चतथाहसंत्यःक्रुद्धाःपराश्चापिविनिःश्वसंत्यः ॥ १३ ॥ महागजैश्चापितथानदद्भिःसुपूजितैश्चापितथासुस
द्भिः ॥ रराजवीरैश्चविनिःश्वसद्भिर्ह्रदाभुजंगैरिवनिःश्वसद्भिः ॥ १४ ॥ बुद्धिप्रधानान्रुचिराभिधानान्संश्रद्दधानान्जगतःप्रधानान् ॥ ना
नाविधानान्रुचिराभिधानान्ददर्शतस्यांपुरियातुधानान् ॥ १५ ॥ ननंदद्दृष्ट्वासचतान्सुरूपान्नानागुणानात्मगुणानुरूपान् ॥ विद्योतमाना
न्सचतासुरूपान्ददर्शकांश्चिच्चपुनर्विरूपान् ॥ १६ ॥ ततोवरार्हाःसुविशुद्धभावास्तेषांस्त्रियस्तत्रमहानुभावाः ॥ प्रियेषुपानेषुचसक्तभा
वाददर्शताराइवसुस्वभावाः ॥ १७ ॥ स्त्रियोज्वलंतीस्त्रपयोपगूढानिशीथकालेरमणोपगूढाः ॥ ददर्शकाश्चित्प्रमदोपगूढायथाविहंगाविह
गोपगूढाः ॥ १८ ॥ अन्याःपुनर्हर्म्यतलोपविष्टास्तत्रप्रियांकेसुसुखोपविष्टाः ॥ भर्तुःपराधर्मपरानिविष्टाददर्शधीमान्मदनोपविष्टाः ॥ १९ ॥
अप्रावृताःकांचनराजिवर्णाःकाश्चित्परार्ध्यास्तपनीयवर्णाः ॥ पुनश्चकाश्चिच्छशलक्ष्मवर्णाःकांतप्रहीणारुचिरांगवर्णाः ॥ २० ॥

श्चददर्शेतिशेषोवा ॥१३॥ सुसद्भिःसुतरांसंतोविभीषणादयस्तैः रराजपुरमितिशेषः विनिःश्वसाद्भिःस्वापेक्षितयोधृलाभात् ॥१४॥ बुद्धिःप्रधानंप्रधानगुणोयेषाम् रुचिरमभिधानंवच
नंयेषाम् सम्यक्श्रद्दधानानास्तिकान् रुचिराभिधानान्रुचिरनाम्नः नानाप्रकारंविधानंवेषादेर्येषांतान् ॥ १५ ॥ आत्मगुणानुरूपान्तदुचितव्यवहारवतः कांश्चित्पुनर्विरूपानापिविद्यो
तमानान्सुरूपानिवददर्शेत्यर्थः ॥१६॥ वरार्हाःश्रेष्ठविभूषणादियोग्याउत्तमोत्तमरूपाश्च भावाःकटाक्षादयः अनुभावःप्रभावः भावोंतःकरणम् तारास्तारकाः ॥ १७॥ ज्वलंतीःरूप
संपदाज्वलंतीरिव त्रपालज्जा प्रमदेनहर्षेणोपगूढाःसंनद्धाः यथाविहंगाःविहंगीरिवेत्यर्थः इंद्रनीलमणिमयोर्ध्वगेहेषुनीलतमःसदृशेषुशयनात्तत्सादृश्यम् ॥ १८ ॥ भर्तुःपराउत्कृष्ट
त्वेनाभिमताः धर्मपराःभर्तृसेवालक्षणधर्मतत्पराः निविष्टाऊढाः निवेशःशिबिरोद्वाहविन्यासेष्वितिकोशः मदनउपविष्टोयासुमदनाश्रयाइत्यर्थः ॥ १९ ॥ अप्रावृताःउत्तरीयहीनाः ॥ १२ ॥

कांचनराजिवर्णाःकनकरेखाकाराः पराध्यार्उत्तमाः तपनीयवर्णास्तप्तस्वर्णवर्णाः शशलक्ष्माचंद्रः कातप्रहीणाःप्रियवियुक्ताः रुचिरांगवर्णाःसुंदरदेहकांतयःप्रथमंददर्श ॥२०॥ प्रियान्प्राप्यप्रीतियुक्ताआसन् सुमनोभिःपुष्पैरभिरामाःअतएवहृष्टाः परमयाशोभयाऽभिरामाःस्वस्वकांतमनोहरारामागृहेषुददर्श प्रसमीक्ष्यरामाइतिपाठे प्रियान्प्राप्यतान्समीक्ष्यप्रीतियुक्ताःरामास्तैःप्रियैरम्यमाणाः अतएवगृहेषुहृष्टाःरामाददर्शेतिशेषः ॥२१॥ चहीपादपूरकौ वक्रमालाःवक्रसमूहाः वक्राःवक्रप्रेक्षणाः सुपक्ष्माःशोभनपक्ष्मयुक्तानेत्रमालाददर्श शतह्रदानांमालाइवभूषणानांमालाददर्श वक्राक्षिपक्ष्माइतिपाठेऽक्षिपदमधिकम् वक्रपक्ष्माइत्येवोचितम् पक्ष्मसुवक्रत्वमपिकिमित्यपिचिंत्यम् ॥२२॥ पथिस्थितेधर्ममार्गस्थे नत्वेवददर्शेत्यन्वयः साधुजातामितिलताविशेषणम् मनसाभिजातांधात्रामनसासृष्टाम् ॥२३॥ सनातनेवर्त्मनिअविच्छेदप्रवृत्तेपातिव्रत्यमार्गे राममीक्षतेध्यायतिरामेक्षणीताम् मदने

ततःप्रियान्प्राप्यमनोभिरामान्सुप्रीतियुक्ताःसुमनोभिरामाः ॥ गृहेषुहृष्टाःपरमाभिरामाहरिप्रवीरःसददर्शरामाः ॥ २१ ॥ चंद्रप्रकाशाश्चहिवक्रमालावक्राःसुपक्ष्माश्चसुनेत्रमालाः ॥ विभूषणानांचददर्शमालाःशतह्रदानामिवचारुमालाः ॥ २२ ॥ नत्वेवसीतांपरमाभिजातांपथिस्थितेराजकुलेप्रजाताम् ॥ लतांप्रफुल्लामिवसाधुजातांददर्शतन्वीमनसाभिजाताम् ॥ २३ ॥ सनातनेवर्त्मनिसन्निविष्टांरामेक्षणींतांमदनाभिविष्टाम् ॥ भर्तुर्मनःश्रीमदनुप्रविष्टांस्त्रीभ्यःपराभ्यश्चसदाविशिष्टाम् ॥ २४ ॥ उष्णार्दितांसानुसृतास्रकंठींपुरावराहोत्तमनिष्ककंठीम् ॥ सुजातपक्ष्मामभिरक्तकंठींवनेप्रवृत्तामिवनीलकंठीम् ॥ २५ ॥ अव्यक्तरेखामिवचंद्रलेखांपांसुप्रदिग्धामिवहेमरेखाम् ॥ क्षतप्ररूढामिववर्णरेखांवायुप्रभुग्नामिवहेमरेखाम् ॥ २६ ॥ सीतामपश्यन्मनुजेश्वरस्यरामस्यपत्नींवदतांवरस्य ॥ बभूवदुःखोपहतश्चिरस्यप्लवंगमोमंदइवाचिरस्य ॥ २७ ॥ इत्यार्षेश्रीम० वा० आदि० सुं० पंचमःसर्गः ॥ ५ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ सनिकामंविमानेषुविचरन्कामरूपधृक् ॥ विचचारकपिर्लंकांलाघवेनसमन्वितः ॥ १ ॥ आससादचलक्ष्मीवान्राक्षसेंद्रनिवेशनम् ॥ प्राकारेणार्कवर्णेनभास्वरेणाभिसंवृतम् ॥ २ ॥ रक्षितंराक्षसैर्भीमैःसिंहैरिवमहद्वनम् ॥ समीक्षमाणोभवनंचकाशेकपिकुंजरः ॥३॥

नरामविषयेणाभिविष्टांव्याप्ताम् श्रीमद्भर्तुर्मनोऽनुप्रविष्टाम् अनेनपरस्परानुरागोध्वनितः ॥२४॥ उष्णार्दितांविरहतापपीडिताम् अनुसृतास्रेणप्रवृत्तबाष्पेणसहवर्तमानःकंठोयस्यास्ताम् अत्रङीषार्षः कंठामितिवापाठः पुरारामसन्निधिकाले वराणामुत्तमभूषणानामर्होऽतएवोत्तमनिष्कउत्तमभूषणःकंठोयस्यास्ताम् अभिरक्तोमधुरस्वरःकंठोयस्यास्ताम् नीलकंठीमयूरी ॥ २५ ॥ अव्यक्ताअभ्रादिनाऽस्पष्टारेखारेखाकारोयस्यास्ताम् प्रदिग्धांरूषिताम् क्षतप्ररूढांक्षतेनप्ररूढामुत्पन्नांवर्णरेखांवाणव्रणाचिह्नंतद्वद्रामस्येदानींरावणस्यवा ॥ २६ ॥ चिरस्यचिरामित्यर्थेऽव्ययम् चिरमन्विष्याप्यपश्यन्अचिरस्यसद्यःमंदइवअन्वेषणाद्यकुशलइवदुःखोपहतोबभूव अत्रसर्गेयमकालंकारः ॥ २७ ॥ ॥ सारमानः ॥ इतिरामाभि०वा०सुंदरकांडेपंचमःसर्गः ॥ ५ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ विमानेषुसप्तभूमिप्रासादेषु लाघवेनशैघ्र्येण ॥ १ ॥ राक्षसेंद्रनिवेशनमाससाद ॥२॥ चकाशेचंद्रसाहित्याद्व्यक्तान्वेषणक्रियोबभूवेत्यर्थः ॥३॥

रूप्यकंरजतंतेनोपहितैःशोभार्थंलिखितैः ॥४॥ गजास्थितैर्गजारूढैः महामात्रैर्हस्तिपकैः उपस्थितंयुक्तं असंहार्यैरप्रतिहतवेगैः स्यंदनयायिभिःस्यंदनवाहकैःप्रशस्ताश्वैरित्यर्थः ॥ ५॥ सिंहव्याघ्रतनुत्राणत्वादिरथविशेषणं दंतादिविकारादांतादयस्तत्स्थप्रतिमास्ताधरद्भिरितिशेषः घोषवत्त्वंकिंकिणीभिः ॥६॥ महतांरथानामावापःस्थानंसमंतायस्मिंस्तत् महारथानां एकोदशसहस्राणियोधयेयस्तुधन्विनाम् शस्त्रशास्त्रप्रवीणश्चसमहारथउच्यतेइत्युक्तलक्षणमहारथानां महासनंसदावासस्थानम् ॥ ७ ॥ दृश्यैर्दर्शनीयैरतएवपरमोदारैः अ

रूप्यकोपहितैश्चित्रैस्तोरणैर्हेमभूषणैः ॥ विचित्राभिश्चकक्ष्याभिर्द्वारैश्चरुचिरावृतम् ॥४॥ गजास्थितैर्महामात्रैःशूरैश्चविगतश्रमैः ॥ उपस्थितमसंहार्यैर्हयैःस्यंदनयायिभिः ॥५॥ सिंहव्याघ्रतनुत्राणैर्दांतकांचनराजतैः ॥ घोषवद्भिर्विचित्रैश्चसदाविचरितंरथैः ॥६॥ बहुरत्नसमाकीर्णं परार्ध्यासनभूषितम् ॥ महारथसमावापंमहारथमहासनम् ॥७॥ दृश्यैश्चपरमोदारैस्तैस्तैश्चमृगपक्षिभिः ॥ विविधैर्बहुसाहस्रैःपरिपूर्णंसमंततः ॥८॥ विनीतैरंतपालैश्चरक्षोभिश्चसुरक्षितम् ॥ मुख्याभिश्चवरस्त्रीभिःपरिपूर्णंसमंततः ॥९॥ मुदितप्रमदारत्नंराक्षसेंद्रनिवेशनम् ॥ वराभरणसंह्रादैःसमुद्रस्वननिःस्वनम् ॥१०॥ तद्राजगुणसंपन्नंमुख्यैश्चवरचंदनैः ॥ महाजनसमाकीर्णंसिंहैरिवमहद्वनम् ॥११॥ भेरीमृदंगाभिरुतंशंखघोषविनादितम् ॥ नित्यार्चितंपर्वसुतंपूजितंराक्षसैःसदा ॥१२॥ समुद्रमिवगंभीरंसमुद्रसमनिःस्वनम् ॥ महात्मनोमहद्वेश्ममहारत्नपरिच्छदम् ॥ १३ ॥ महारत्नसमाकीर्णंददर्शसमहाकपिः ॥ विराजमानंवपुषागजाश्वरथसंकुलम् ॥१४॥ लंकाभरणमित्येवसोऽमन्यतमहाकपिः ॥ चचारहनुमांस्तत्ररावणस्यसमीपतः ॥ १५ ॥ गृहाद्गृहंराक्षसानामुद्यानानिचसर्वशः ॥ वीक्षमाणोप्यसंत्रस्तःप्रासादांश्चचचारसः ॥ १६॥ अवप्लुत्यमहावेगःप्रहस्तस्यनिवेशनम् ॥ ततोऽन्यत्पुप्लुवेवेश्ममहापार्श्वस्यवीर्यवान् ॥१७॥ अथमेघप्रतीकाशंकुंभकर्णनिवेशनम् ॥ विभीषणस्यचतथापुप्लुवेसमहाकपिः ॥१८॥ महोदरस्यचतथाविरूपाक्षस्यचैवहि ॥ विद्युज्जिह्वस्यभवनंविद्युन्मालेस्तथैवच ॥ १९ ॥ बहुदंष्ट्रस्यचतथापुप्लुवेसमहाकपिः ॥ शुकस्यचमहावेगःसारणस्यचधीमतः ॥ २० ॥ तथाचेंद्रजितोवेश्मजगामहरियूथपः ॥ जंबुमालेःसुमालेश्चजगामहरिसत्तमः ॥ २१ ॥

तिसुंदरैः ॥८॥ अंतपालैःपर्यंतरक्षकैः ॥९॥ राक्षसेंद्राणांमहापार्श्वादीनांनिवेशनानियस्मिंस्तत् भूषणशब्दैःसमुद्रस्वनसदृशानिःस्वनम् ॥१०॥ तद्राजगुणसंपन्नंतैःप्रसिद्धैराजभवनगुणैश्छत्रचामरादिभिःसंपन्नम् वरचंदनैश्चसंपन्नमित्यनुकर्षः ॥११॥ पर्वसुसुतःसोमोयस्मिन्यज्ञार्थेतत्पर्वसुतम् राक्षसैःसदापूजितंस्वपूजनीयदेवताकम् ॥१२॥ परिच्छदोऽलंकारः महात्मनोरावणस्यमहद्वेश्मददर्शेत्यन्वयः ॥१३॥१४॥ अमन्यततद्रावणवेश्मेतिशेषः रावणस्यरावणभवनस्य समीपतस्तत्प्राकारप्रदेशेषु ॥ १५ ॥ गृहाद्गृहंराजवेश्ममहाप्राकारांतर्वर्तिप्रधानरक्षसामेकस्यगृहादपरंगृहमित्यर्थः ॥ १६ ॥ अस्यैवप्रपंचोऽवप्लुत्येत्यादि ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥

॥२२॥२३॥२४॥ विद्युज्जिह्वद्विजिह्वानामितिबहुवचनमार्षं तयोरित्यर्थः विद्युज्जिह्वद्विजिह्वानामितिवापाठांतरम् ॥ २५॥२६॥२७॥२८॥ उपशायिन्यःउपशायोपशायश्चपर्यायश यनार्थकाः पर्यायेणशयनस्थानरक्षिकाइत्यर्थइत्याहुः ॥२९॥ गुल्मान्राक्षसीसमूहान् ॥३०॥ हरीन्अश्वान् ॥३१॥ परगजारुजान्शत्रुगजान्आरुजंतिभंजयंतितान् ॥३२॥३३॥ मेघस्तनितनिर्घोषत्वादिविशिष्टान्गजान्ददर्शेत्यन्वयः सहस्रंवाहिनीःअनेकसेनाः ॥३४॥ हेमजालैरविच्छिन्नाःसर्वतोभूषिताइतिशिबिकाविशेषणम् ॥३५॥ शिबिकाददर्शेत्यनु

रश्मिकेतोश्चभवनंसूर्यशत्रोस्तथैवच ॥ वज्रकायस्यचतथापुप्लुवेसमहाकपिः ॥ २२ ॥ धूम्राक्षस्याथसंपातेर्भवनंमारुतात्मजः ॥ विद्युद्रूपस्यभीमस्यघनस्यविघनस्यच ॥२३॥ शुकनाभस्यचक्रस्यशठस्यकपटस्यच ॥ ह्रस्वकर्णस्यदंष्ट्रस्यलोमशस्यचरक्षसः ॥२४॥ युद्धोन्मत्तस्यमत्तस्यध्वजग्रीवस्यसादिनः ॥ विद्युज्जिव्हद्विज्जिव्हानांतथाहस्तिमुखस्यच ॥२५॥ करालस्यविशालस्यशोणिताक्षस्यचैवहि ॥ प्लवमानःक्रमेणैवहनुमान्मारुतात्मजः ॥२६॥ तेषुतेषुमहार्हेषुभवनेषुमहायशाः ॥ तेषामृद्धिमतामृद्धिंददर्शसमहाकपिः ॥२७॥ सर्वेषांसमतिक्रम्यभवनानिसमंततः ॥ आससादाथलक्ष्मीवान्राक्षसेंद्रनिवेशनम् ॥२८॥ रावणस्योपशायिन्योददर्शहरिसत्तमः ॥ विचरन्हरिशार्दूलोराक्षसीर्विकृतेक्षणाः ॥ २९ ॥ शूलमुद्गरहस्ताश्चशक्तितोमरधारिणः ॥ ददर्शविविधान्गुल्मांस्तस्यरक्षःपतेर्गृहे ॥३०॥ राक्षसांश्चमहाकायान्नानाप्रहरणोद्यतान् ॥ रक्तान्श्वेतान्सितांश्चापिहरींश्चापिमहाजवान् ॥ ३१ ॥ कुलीनान्रूपसंपन्नान्गजान्परगजारुजान् ॥ शिक्षितान्गजशिक्षायामैरावतसमान्युधि ॥ ॥३२॥ निहंतॄन्परसैन्यानांगृहेतस्मिन्ददर्शसः ॥ क्षरतश्चयथामेघान्स्रवतश्चयथागिरीन् ॥ ३३ ॥ मेघस्तनितनिर्घोषान्दुर्धर्षान्समरेपरैः ॥ सहस्रंवाहिनीस्तत्रजांबूनदपरिष्कृताः ॥ ३४ ॥ हेमजालैरविच्छिन्नास्तरुणादित्यसन्निभाः ॥ ददर्शराक्षसेंद्रस्यरावणस्यनिवेशने ॥ ३५ ॥ शिबिकाविविधाकाराःसकपिर्मारुतात्मजः ॥ लतागृहाणिचित्राणिचित्रशालागृहाणिच ॥ ३६ ॥ क्रीडागृहाणिचान्यानिदारुपर्वतकानिच ॥ कामस्यगृहकंरम्यंदिवागृहकमेवच ॥३७॥ ददर्शराक्षसेंद्रस्यरावणस्यनिवेशने ॥ समंदरसमप्रख्यंमयूरस्थानसंकुलम् ॥ ३८ ॥ ध्वजयष्टिभिराकीर्णंददर्शभवनोत्तमम् ॥ अनंतरत्ननिचयंनिधिजालंसमंततः ॥ धीरनिष्ठितकर्मांगंगृहंभूतपतेरिव ॥ ३९ ॥

कर्षः चित्रशालागृहाणिचित्रयुक्तशालावंतिगृहाणि ॥३६॥ दारुनिर्मिताःक्रीडापर्वताःदारुपर्वतकानि क्लीबत्वमार्षं कामस्यगृहकंरतिगृहकम् दिवागृहकंदिनविहारगृहम् सर्वत्रात्यं तस्वार्थिकःकन् ॥३७॥ मयूरस्थानैःक्रीडामयूरस्थानैःसंकुलंव्याप्तम् ॥३८॥ निधिजालम् निधिजालवदित्यर्थः धीरैर्निष्ठितकर्मांगंधीरैर्निर्भयस्थिरचित्तैर्निष्ठितंनिर्वर्तितंकर्मणोनिधि रक्षादिकर्मणोंगंमहिषादिबलिरूपंयस्मिन् कश्चित्तुकर्मांतमितिपठित्वाधीरैर्निष्ठितस्यानुष्ठितस्यकर्मणस्तपोरूपस्यांतंफलरूपमित्यर्थमाह भूतपतेर्महेश्वरस्ययक्षेश्वरस्यवा ॥ ३९ ॥

...चंद्रशालाः शिरोगृहाणि चंद्रकांतमणिब...

...नादितम् ॥ ४३ ॥ ...जनसंकुलम् ॥ ... ॥ ४० ॥ जांबूनदमयान्येवशयनान्यासनानि च

...कुबेरभवनंयथा ॥ ४२ ॥ नूपुराणांचघोषे

...रत्नशतसंकुलम् ॥ सुव्यूढकक्ष्यंहनुमान्प्रविवेश

...सुंदरकांडेषष्ठःसर्गः ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सवेश्मजालंबलवान्ददर्शव्यासक्तवैदूर्य

...विहंगजालम् ॥ १ ॥ निवेशनानांविविधाश्चशालाःप्रधानशंखायुधचापशालाः ॥ म

...चंद्रशालाः ॥ २ ॥ गृहाणिनानावसुराजितानिदेवासुरैश्चापिसुपूजितानि ॥ सर्वैश्चदोषैःपरिवर्जित

...जितानि ॥ ३ ॥ तानिप्रयत्नाभिसमाहितानिमयेनसाक्षादिवनिर्मितानि ॥ महीतलेसर्वगुणोत्तराणिददर्शलंकाधिपते

णि ॥ ४ ॥ ततोददर्शोच्छ्रितमेघ[illegible]पंमनोहरंकांचनचारुरूपम् ॥ रक्षोधिपस्यात्मबलानुरूपंगृहोत्तमंह्यप्रतिरूपरूपम् ॥ ५ ॥ म

स्वर्गमिवप्रकीर्णं[illegible]ज्वलंतंबहुरत्नकीर्णम् ॥ नानातरूणांकुसुमावकीर्णंगिरेरिवाग्रंरजसावकीर्णम् ॥ ६ ॥

[illegible]द्भिरंभोदमिवार्च्यमानम् ॥ हंसप्रवेकैरिववाह्यमानंश्रियायुतंखेसुकृतंविमानम् ॥ ७ ॥

॥४०॥४१॥ मध्वासवयोरवांतरभेदस्ताभ्यांकृतक्लेदमार्द्रमित्यर्थः ॥ ४२ ॥ घोषवद्भिर्मृदंगातिरिक्तैरपिघोषवद्भिर्वाद्यैर्विनादितम् ॥४३॥४४॥ भावमानः ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामे
श्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येसुंदरकांडेषष्ठःसर्गः ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अथरावणप्रधानगृहंवर्णयति सइति व्यासक्तानिसंबद्धानिवैदूर्यखचितानिच
 सुवर्णजालानिस्वर्णगवाक्षाणियस्मिंस्ततूसविहंगजालमितिगृहमेघयोर्विशेषणम् ॥ १ ॥ प्रधानैःप्रशस्तैःशंखादिभिःशालंतेशोभंतेतादृशीर्निवेशनानांशालाअवांतरगृहाणिददर्श ५
पुनश्चविशालाश्चंद्रशालाददर्श वेश्माद्रिषुऔन्नत्यादाद्रितुल्यवेश्मसु चंद्रशालाःशिरोगृहाणि चंद्रकांतमणिबद्धशालावा ॥ २ ॥ वसुधनम् स्वबलेत्यत्रस्वशब्दोरावणवाची

अर्चिर्भिश्चापिरत्नानांतेजसारावणस्यच ॥ विरराजचतद्वेश्मरश्मिवानिवरश्मिभिः ॥४०॥ जांबूनदमयान्येवशयनान्यासनानिच ॥ भाजनानि
चशुभ्राणिददर्शहरियूथपः ॥४१॥ मध्वासवकृतक्लेदंमणिभाजनसंकुलम् ॥ मनोरममसंबाधंकुबेरभवनंयथा ॥४२॥ नूपुराणांचघोषेणकांचीनां
निःस्वनेनच ॥ मृदंगतलनिर्घोषैर्घोषवद्भिर्विनादितम् ॥४३॥ प्रासादसंघातयुतंस्त्रीरत्नशतसंकुलम् ॥ सुव्यूढकक्ष्यंहनुमान्प्रविवेशमहागृहम्
॥४४॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येसुंदरकांडेषष्ठःसर्गः ॥६॥ ॥ ७ ॥ ॥ सवेश्मजालंबलवान्ददर्शव्यासक्तवैदूर्यसुवर्ण
जालम् ॥ यथामहत्प्रावृषिमेघजालंविद्युत्पिनद्धंसविहंगजालम् ॥ १ ॥ निवेशनानांविविधाश्चशालाःप्रधानशंखायुधचापशालाः ॥ मनोहरा
श्चापिपुनर्विशालाददर्शवेश्माद्रिषुचंद्रशालाः ॥ २ ॥ गृहाणिनानावसुराजितानिदेवासुरैश्चापिसुपूजितानि ॥ सर्वैश्चदोषैःपरिवर्जितानिक
पिर्ददर्शस्वबलार्जितानि ॥ ३ ॥ तानिप्रयत्नाभिसमाहितानिमयेनसाक्षादिवनिर्मितानि ॥ महीतलेसर्वगुणोत्तराणिददर्शलंकाधिपतेर्गृहा
णि ॥ ४ ॥ ततोददर्शोच्छ्रितमेघरूपंमनोहरंकांचनचारुरूपम् ॥ रक्षोधिपस्यात्मबलानुरूपंगृहोत्तमंह्यप्रतिरूपरूपम् ॥ ५ ॥ महीतले
स्वर्गमिवप्रकीर्णंश्रियाज्वलंतंबहुरत्नकीर्णम् ॥ नानातरूणांकुसुमावकीर्णंगिरेरिवाग्रंरजसावकीर्णम् ॥ ६ ॥ नारीप्रवेकैरिवदीप्यमानंतडि
द्भिरंभोधरमर्च्यमानम् ॥ हंसप्रवेकैरिववाह्यमानंश्रियायुतंखेसुकृतांविमानम् ॥ ७ ॥ यथानगाग्रंबहुधातुचित्रंयथानभश्चग्रहचंद्रचित्रम् ॥
ददर्शयुक्तीकृतचारुमेघचित्रंविमानंबहुरत्नचित्रम् ॥८॥

कुबेराद्रावणेनलंकायाआच्छिद्यगृहीतत्वात् यद्वा स्वशब्दोहनुमद्वाची स्वबलेनार्जितानिलब्धप्रवेशा
नि ॥ ३ ॥ प्रयत्नेनाभितःसम्यगाहितानियथायोगंस्थापितानिप्रयत्नाभिसमाहितानि विश्वकर्मकृतान्यपिमाययाविचित्ररचनादक्षेणमयेननिर्मितानीव ॥ ४ ॥ गृहोत्तमंप्रधा
नगृहेष्वप्युत्तमम् अप्रतिरूपरूपंनिरुपमरूपम् ॥ ५ ॥ प्रकीर्णंपातितम् रत्नकीर्णंरत्नपूर्णम् रजसापुष्परजसा ॥ ६ ॥ नारीप्रवेकैर्नारीश्रेष्ठैः इवश्चार्थे तडिद्भिरर्च्यमानंयुज्य
मानमंभोधरंमेघमिव हंसश्रेष्ठैर्वाह्यमानमुह्यमानंविमानमिव ॥ ७ ॥ नानावर्णैरयुक्तोपियुक्तःकृतोयुक्तीकृतःसचासौचारुमेघश्चतद्वद्विचित्रंविमानंपुष्पकाख्यम् ॥ ८ ॥

यत्रपुष्पकेमहीअनेकजनानामाधारस्थानंपर्वतराज्यापूर्णम् पर्वतादयश्चात्रमणिस्वर्णादिनिर्मिताः नत्विदंचित्ररूपमितिभ्रमितव्यम् अनंतवानरसेनायानिर्बाधंतत्रावस्थानस्यवक्ष्यमाणत्वात् किंचस्वामीच्छानुसारेणसंकोचविकासौतस्यवक्ष्यानिस्वेच्छयाहनुमद्देहवत् वितानंसमूहःएकावलीअत्रालंकारः ॥ ९ ॥ कृतानिअस्ययत्रेत्यादिशेषः ॥ १० ॥ पुष्पाह्वयंनामददर्शेत्यन्वयःवेश्मोत्तमानांदेववेश्मभूतविमानानांमध्येउच्चमानंसौभाग्यपरमकाष्ठांप्राप्तम् ॥ ११ ॥ कृताश्चेतितत्रविमानेइतिशेषः नानावसुभिःरूप्यस्वर्णाद्यैः जात्यानुरूपाजातितुरंगसदृशाः तुरगाविशेषणंचैतत् ॥ १२ ॥ प्रवालजांबूनदकृतानिपुष्पाणिपक्षेषुयेषां आवर्जिताःसंकुचिताजिह्मावक्राःपक्षायेषांते साक्षात्कामस्यपक्षाइवयेषांपक्षा भांति तदुद्दीपकत्वात् तादृशाउच्यमानगुणाविहंगास्तत्रकृताः ॥१३॥ नियुज्यमानाःव्याप्रियमाणाःवक्ष्यमाणायालक्ष्म्याअभिषेकेइतिशेषः हस्तःशुंडा पद्माकरविहारिगजाका

महीकृतापर्वतराजिपूर्णाशैलाःकृतावृक्षवितानपूर्णाः ॥ वृक्षाःकृताःपुष्पवितानपूर्णाःपुष्पंकृतंकेसरपत्रपूर्णम् ॥ ९ ॥ कृतानिवेश्मानिचपांडुराणितथासुपुष्पाअपिपुष्करिण्यः ॥ पुनश्चपद्मानिसकेसराणिवनानिचित्राणिसरोवराणि ॥ १० ॥ पुष्पाह्वयंनामविराजमानंरत्नप्रभाभिश्चविघूर्णमानम् ॥ वेश्मोत्तमानामपिचोच्चमानंमहाकपिस्तत्रमहाविमानम् ॥ ११ ॥ कृताश्चवैदूर्यमयाविहंगारूप्यप्रवालैश्चतथाविहंगाः ॥ चित्राश्चनानावसुभिर्भुजंगाजात्यानुरूपास्तुरगाःशुभांगाः ॥ १२ ॥ प्रवालजांबूनदपुष्पपक्षाःसलीलमावर्जितजिह्मपक्षाः ॥ कामस्यसाक्षादिवभांतिपक्षाःकृताविहंगाःसुमुखाःसुपक्षाः ॥ १३ ॥ नियुज्यमानाश्चगजाःसुहस्ताःसकेसराश्चोत्पलपत्रहस्ताः ॥ बभूवदेवीचकृतासुहस्तालक्ष्मीस्तथापद्मिनिपद्महस्ता॥ १४॥इतीवतद्गृहमभिगम्यशोभमानंसविस्मयोनगमिवचारुकंदरम् ॥ पुनश्चतत्परमसुगंधिसुंदरंहिमात्ययेनगमिवचारुकंदरम् ॥१५॥ ततःसतांकपिरभिपत्यपूजितांचरन्पुरींदशमुखबाहुपालिताम् ॥ अदृश्यतांजनकसुतांसुपूजितांसुदुःखितांपतिगुणवेगनिर्जिताम् ॥१६॥ ततस्तदाबहुविधभावितात्मनःकृतात्मनोजनकसुतांसुवर्त्मनः ॥ अपश्यतोभवददतिदुःखितंमनःसचक्षुषःप्रविचरतोमहात्मनः ॥ १७ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येसुंदरकांडेसप्तमःसर्गः ॥ ७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

रनिर्माणात्सकेसरत्वमुत्पलपत्रहस्तत्वंचतेषांतादृशागजास्तत्रकृताबभूवुरितिशेषःपद्मिनिपद्मवत्सरसि ॥१४॥ इतीवएवंप्रकारंचारुकंदरंचारुगुहंनगमिवपर्वतमिवचारुदर्शनंतद्गृहमभिगम्यसविस्मयोबभूवेतिशेषः॥ हिमात्ययेवसंतेपरमसुगंधिचारुकंदरंनगमिववृक्षमिवकंदरोत्रकोटरः पुनश्चाभिगम्यसविस्मयोभूदितिशेषः परिच्छेदानवगमादितिभावः ॥ १५ ॥ अभिपत्याभिपत्यचरन्संचरन् पतिगुणवेगनिर्जितांपतिगुणवेगेनपतिगुणनिरंतरध्यानेननिर्जितांनिर्जितदुःखां अदृश्यअदृष्ट्वादुःखितोभूदितिशेषः आर्षोल्यप् ॥ ॥ १६ ॥ बहुविधभावितात्मनःनानाप्रकारेणसर्वजगपूजितस्वभावस्य स्वभाववाचीआत्मशब्दः कृतात्मनःशिक्षितांतःकरणस्यसुवर्त्मनःशोभननीतिमार्गवर्तिनःसचक्षुषःश्रुतिस्मृतिन्यायरूपचक्षुःसहितस्य ॥ १७ ॥ सकमानः ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणातिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येसुंदरकांडेसप्तमःसर्गः ॥ ७ ॥

अथविशिष्यपुष्पकंवर्णयितुमाह सइति मणिरत्नैर्मणिश्रेष्ठैश्चित्रितंप्रतप्तजांबूनदजालानांतन्मयगवाक्षाणांकृत्रिमंकृतिर्यस्मिंस्तत्तस्यभवनस्यरावणगृहस्यमध्येमहद्विमानंपुष्पकंददर्श ॥ १ ॥ अप्रमेयप्रतिकारकृत्रिमंअप्रमेयैरपरिच्छेद्यसौंदर्य. दि भिःप्रतिकारैःप्रतिमादिभिःकृत्रिमंनिर्वृत्तचित्रशोभं पाठांतरंत्वसांप्रदायिकमितिकतकः विश्वकर्मणाचस्वयंसाध्विति कृतं मन्निर्मितेष्विदमतिसाध्वित्यनुमोदितमित्यर्थः दिवमाकाशंगतेवायुपथेप्रतिष्ठितं वायुपथस्यैवादित्यपथत्वात्तस्यचिह्नभूतम् ॥ २ ॥ तत्रतादृशंकिंचिन्नयत्प्रयत्नतोनकृतम् अपितु सर्वंप्रयत्नकृतमेवेत्यर्थः यदवयवजातंमहार्घरत्नवन्नबहुमूल्यरत्नवन्नतादृशंकिंचिदपितत्रन येविशेषारचनाविशेषास्तत्रनियताःप्रतिष्ठितास्तेसुरेषुसुरविमानेष्वपिन महाविशेषोगुणाधिक्यम् ॥ ३ ॥ तपसाउपवासादिनासमाधानेनभगवतिचित्तसमाधानेनलब्धोयःपराक्रमस्तेनरावणार्जितम् मनःसमाधानेनयत्रविचारोगमनस्यतत्रसंचरणशीलंमनःसंकल्पि

सतस्यमध्येभवनस्यसंस्थितोमहद्विमानंमणिरत्नचित्रितम् ॥ प्रतप्तजांबूनदजालकृत्रिमंददर्शधीमान्पवनात्मजःकपिः ॥ १ ॥ तदप्रमेयप्रतिकार
कृत्रिमंकृतंस्वयंसाध्वितिविश्वकर्मणा ॥ दिवंगतेवायुपथेप्रतिष्ठितंव्यराजतादित्यपथस्थलक्ष्मतत् ॥ २ ॥ नतत्रकिंचिन्नकृतंप्रयत्नतोनतत्रकिं
चिन्नमहार्घरत्नवत् ॥ नतेविशेषानियताःसुरेष्वपिनतत्रकिंचिन्नमहाविशेषवत् ॥ ३ ॥ तपःसमाधानपराक्रमार्जितंमनःसमाधानविचारचारि
णम् ॥ अनेकसंस्थानविशेषनिर्मितंततस्ततस्तुल्यविशेषनिर्मितम् ॥ ४ ॥ मनःसमाधायतुशीघ्रगामिनंदुरासदंमारुततुल्यगामि ॥ महात्म
नांपुण्यकृतांमहर्द्धिनांयशस्विनामग्र्यमुदामिवालयम् ॥ ५ ॥ विशेषमालंब्यविशेषसंस्थितंविचित्रकूटंबहुकूटमंडितम् ॥ मनोभिरामं
शरदिंदुनिर्मलंविचित्रकूटंशिखरंगिरेर्यथा ॥ ६ ॥ वहंतियत्कुंडलशोभितानना महाशनाव्योमचरानिशाचराः ॥ विवृत्तविध्वस्तविशा
ललोचनामहाजवाभूतगणाःसहस्रशः ॥ ७ ॥ वसंतपुष्पोत्करचारुदर्शनंवसंतमासादपिचारुदर्शनम् ॥ सपुष्पकंतत्रविमानमुत्तमंददर्शत
द्वानरवीरसत्तमः ॥ ८ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येसुंदरकांडेअष्टमःसर्गः ॥ ८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

तद्देशगमनशीलम् संस्थानविशेषारचनाविशेषाः ततस्ततस्तस्मात्तस्मादाहृतेनतुल्येनादिव्याविमानानिर्माणोचितेनविशेषेणविशिष्टपदार्थेनानिर्मितम् ॥ ४ ॥ मनःसमाधायस्वामिमनोनुरुध्यतुशीघ्रगामित्वादिधर्मकं दुरासदं पापिभिरितिशेषः दुरावरमितिपाठेशत्रुभिर्दुर्निवारमित्यर्थः महर्द्धिनाम् दीर्घाभावश्छांदसः एवंतुल्यगामिनमित्यत्रपुंस्त्वं विमानशब्दोर्धर्चादिर्वा अग्र्यमुदांमहासुखानांपुण्यकृतामेवालयंआस्पदम् इवशब्दएवार्थे अत्रतस्याचेतनत्वेपितदभिमानिदेवतायाश्चित्तज्ञत्वादितिबोध्यम् ॥ ५ ॥ विशेषंगतिविशेषमालंब्य विशेषेव्योमलक्षणदेशविशेषेसंस्थितम् विचित्राणामाश्चर्यवस्तूनांकूटंसमवायभूतम् बहुभिःकूटैःशालाभिर्मंडितम् गिरेर्विचित्रावांतरशृंगवच्छिखरमिव ॥ ६ ॥ उच्यमानविशेषणाभूतगणायद्वहंतितद्विमानंतत्रददर्शेत्यन्वयः विवृत्तानि विघूर्णानिविध्वस्तानित्यक्तनिमेषाणिविशालानिलोचनानियेषाम् निशाचराःनिशास्वप्यहरविशेषंचरंतिते ॥ ७ ॥ वसंतपुष्पोत्करचारुदर्शनंवसंतकालिकपुष्पसमूहेचचारुदर्शनम् ॥ ८ ॥ हमानः ॥ ॥ इतिश्रीरामा० श्रीरा०रा०वा०आ०सुंदरकांडेअष्टमःसर्गः ॥ ८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

तस्येति आलयवरिष्ठस्यलंकामध्यवर्तिनोगृहसमूहवतोमहागृहस्य ॥ १ ॥ अर्धयोजनविस्तीर्णातिर्यक्प्रमाणम्॥२॥३॥आवासंबहुराक्षससाधारणंवासस्थानम् राक्षसेंद्रनिवेशनंत
न्मात्रवासस्थानम् ॥ ४ ॥ परिक्षिप्तंयुक्तं ईदृशगजादिसत्त्वेप्यसंबाधत्वेनातिविस्तृतत्वंसूच्यते ॥५॥ राक्षसीभिःराक्षसजातिजाभिःपत्नीभिरावृतम् तथाविक्रम्याहृताभीराजक
न्याभिश्चावृतम् ॥६॥पन्नगैर्युतंसागरमिवतत्पश्यतिस्म ॥ ७ ॥ लक्ष्मीःशोभा रावणगृहेलंकायाम् ॥ ८ ॥ ऋद्धिरैश्वर्यं तद्विशिष्टाततोप्यधिका ॥ ९ ॥ तस्यहर्म्यस्यअर्धयोज

तस्यालयवरिष्ठस्यमध्येविमलमायतम् ॥ ददर्शभवनश्रेष्ठंहनुमान्मारुतात्मजः ॥१॥ अर्धयोजनविस्तीर्णमायतंयोजनंमहत् ॥ भवनंराक्षसेंद्र
स्यबहुप्रासादसंकुलम् ॥ २ ॥ मार्गमाणस्तुवैदेहींसीतामायतलोचनाम् ॥ सर्वतःपरिचक्रामहनूमानरिसूदनः ॥ ३ ॥ उत्तमंराक्षसावासंहनू
मानवलोकयन् ॥ आससादाथलक्ष्मीवान्राक्षसेंद्रनिवेशनम् ॥ ४ ॥ चतुर्विषाणैर्द्विरदैस्त्रिविषाणैस्तथैवच ॥ परिक्षिप्तमसंबाधंरक्ष्यमाण
मुदायुधैः ॥ ५ ॥ राक्षसीभिश्चपत्नीभीरावणस्यनिवेशनम् ॥ आहृताभिश्चविक्रम्यराजकन्याभिरावृतम् ॥ ६ ॥ तन्नक्रमकराकीर्णंतिमिंगिल
झषाकुलम् ॥ वायुवेगसमाधूतंपन्नगैरिवसागरम् ॥ ७ ॥ याहिवैश्रवणेलक्ष्मीर्याचंद्रेहरिवाहने ॥ सारावणगृहेरम्यानित्यमेवानपायिनी
॥ ८ ॥ याचराज्ञःकुबेरस्ययमस्यवरुणस्यच ॥ तादृशीतद्विशिष्टावाऋद्धीरक्षोगृहेष्विह ॥ ९ ॥ तस्यहर्म्यस्यमध्यस्थवेश्मचान्यत्सुनिर्मित
म् ॥ बहुनिर्यूहसंयुक्तंददर्शपवनात्मजः ॥१०॥ ब्रह्मणोऽर्थेकृतंदिव्यंदिवियद्विश्वकर्मणा ॥ विमानंपुष्पकंनामसर्वरत्नविभूषितम् ॥ ११ ॥ परे
णतपसालेभेयत्कुबेरःपितामहात् ॥ कुबेरमोजसाजित्वालेभेतद्राक्षसेश्वरः ॥ १२ ॥ ईहामृगसमायुक्तैःकार्तस्वरहिरण्मयैः ॥ सुकृतैराजि
तंस्तंभैःप्रदीप्तमिवचश्रिया ॥१३॥ मेरुमंदरसंकाशैरुल्लिखद्भिरिवांबरम् ॥ कूटागारैःशुभागारैःसर्वतःसमलंकृतम् ॥ १४॥ ज्वलनार्कप्रती
काशैःसुकृतंविश्वकर्मणा ॥ हेमसोपानयुक्तंचचारुप्रवरवेदिकम् ॥ १५ ॥ जालवातायनैर्युक्तंकांचनैःस्फाटिकैरपि ॥ इंद्रनीलमहानीलम
णिप्रवरवेदिकम् ॥ १६ ॥ विद्रुमेणविचित्रेणमणिभिश्चमहाधनैः ॥ निस्तुलाभिश्चमुक्ताभिस्तलेनाभिविराजितम् ॥ १७ ॥

नविस्तीर्णत्वादिधर्मणः वेश्मसल्लीकशयनगृहमितिकतकः वेश्मपुष्पकाख्यमितितीर्थः अत्रतीर्थव्याख्याज्यायसी निर्यूहोमत्तवारणः ॥ १० ॥ पुनर्हनुमदारोहणशेषतयापुष्पकंव
र्णयति ब्रह्मणोर्थेइति भगवतोलीलाफलकमित्यर्थः ॥ ११ ॥ १२ ॥ कार्तस्वरहिरण्येस्वर्णजातिविशेषौ रूप्यस्वर्णेइतिकाश्चित् ईहामृगोवृकस्तत्प्रतिमायुक्तैः ॥ १३ ॥ कू
टागारैर्गुप्तस्वल्पगृहैः शुभागारैर्विहारयोग्यगृहैः ॥ १४ ॥ चार्व्यःसुंदराःप्रवराःश्रेष्ठावेदिकायस्मिंस्तत् ॥ १५ ॥ जालवातायनयोःकांचनकार्तस्वरयोर्मध्वासवयोश्चकांचिद्भेदं
परिकल्प्यनिर्वाहः एवमिंद्रनीलमहानीलयोरपि ॥ १६ ॥ निस्तुलाभिर्वर्तुलाभिर्निरुपमाभिर्वा तलेनकुट्टिमप्रदेशेन ॥ १७ ॥

आदित्यतरुणोपमंतरुणादित्यसदृशम् ॥१८॥ तत्रस्थःपुष्पकविमानस्थः ॥१९॥ संमूर्छितंव्याप्तंगंधवहमनिलमपितद्गंधेनरूपवंतमिवगंधद्रव्यरूपमिव तद्वायुसंबंधात्सगंधःस्वयंमहासत्त्वंउत्तमबंधुंबंधुरिवजिघ्रन्नभूत् गंधापारोक्ष्यात्तद्वहवायुरप्यपरोक्षइवाभूत् ॥२०॥ यत्रसरावणस्तत्रस्थानेइतएहीत्युवाचेव उक्तगुणवायुःकर्ता दिव्यगंधेनरावणशयनगृहंज्ञातवानित्यर्थः ततस्तस्मात्पुष्पकादवरुह्यगंधानुमितांतांरावणशयनशालांप्रस्थितस्तांशालांददर्श यत्तुपुष्पकस्यैवसाशालाततइत्यस्यतदनंतरमित्यर्थइतितच्चिंत्यम् प्रस्थितइतिपदस्वारस्यात् अर्धयोजनविस्तीर्णमित्यादिनामूलालयप्रदर्शनोपक्रमाच्च मूलालयंदृष्ट्वातद्बहिःस्थंपुष्पकमन्विष्यतत्स्थएवरावणशयनगृहंतद्गृहवर्त्यनुमायपुष्पकादवरुह्यतंप्रतिस्थितस्तांददर्शेत्येवन्याय्यमितिकतकःयस्त्वित्यादिनोक्ताव्याख्यैवयुक्तेतिममभाति अवतीर्यविमानाच्चहनुमान्मारुतात्मजइत्यग्रेउपसंहारात् ॥ २१ ॥ महाकांतांअतिरमणीयामित्य

चंदनेनचरक्तेनतपनीयनिभेनच ॥ सुपुण्यगंधिनायुक्तमादित्यतरुणोपमम् ॥ १८ ॥ विमानंपुष्पकंदिव्यमारुरोहमहाकपिः ॥ तत्रस्थः सर्वतोगंधंपानभक्ष्यान्नसंभवम् ॥ १९ ॥ दिव्यंसंमूर्छितंजिघ्रन्रूपवंतमिवानिलम् ॥ सगंधस्तंमहासत्त्वंबंधुर्बंधुमिवोत्तमम् ॥२०॥ इत एहीत्युवाचेवतत्रयत्रसरावणः ॥ ततस्तांप्रस्थितःशालांददर्शमहतींशिवाम् ॥ २१ ॥ रावणस्यमहाकांतांकांतामिववरस्त्रियम् ॥ मणिसोपानविकृतांहेमजालविराजिताम् ॥२२॥ स्फाटिकैरावृततलांदंतांतरितरूपिकाम् ॥ मुक्तावज्रप्रवालैश्चरूप्यचामीकरैरपि ॥ २३ ॥ विभूषितांमणिस्तंभैःसुबहुस्तंभभूषिताम् ॥ समैरृजुभिरत्युच्चैःसमंतात्सुविभूषितैः ॥२४॥ स्तंभैःपक्षैरिवात्युच्चैर्दिवंसंप्रस्थितामिव ॥ महत्याकुथयास्तीर्णांपृथिवीलक्षणांकया ॥ २५ ॥ पृथिवीमिवविस्तीर्णांसराष्ट्रगृहशालिनीम् ॥ नादितांमत्तविहगैर्दिव्यगंधाधिवासिताम् ॥ २६ ॥ परार्ध्यास्तरणोपेतांरक्षोधिपनिषेविताम् ॥ धूम्रामगुरुधूपेनविमलांहंसपांडुराम् ॥ २७ ॥ पत्रपुष्पोपहारेणकल्माषीमिवसुप्रभाम् ॥ मनसोमोदजननींवर्णस्यापिप्रसाधिनीम् ॥ २८ ॥ तांशोकनाशनींदिव्यांश्रियःसंजननीमिव ॥ इंद्रियाणींद्रियार्थैस्तुपंचपंचाभिरुत्तमैः ॥ २९ ॥

र्थंकृशालाविशेषणम् कांतांकमनीयाम् तांशालामेवविशिनष्टि मणीत्यादिनाश्रियःसंजननीमिवेत्यंतेन मणिकृतसोपानानिविशेषेणकृतानियस्याम् ॥२२॥ तलंकुट्टिमभूःदंतांतरितरूपिकामिति दंतैरंतरितानिमध्येमध्येनिर्मितानिरूपाणियस्यांसा चामीकरैरपिअंतरितरूपिकामित्यनुकर्षः ॥ २३ ॥ बहुत्वबोधनायपुनःस्तंभानुवादः बहुत्वंचविपुलत्वम् समंतात्सुविभूषितैः रत्नादिभिरितिशेषः ॥ २४ ॥ अत्युच्चैःपक्षैरिवात्युच्चैःस्तंभैर्दिवंसंप्रस्थितामिवेत्युत्प्रेक्षात्र कुथयाविशालविचित्रकंबलास्तरणेन पृथिवीलक्षणंचतुरस्रत्वम् ॥२५॥ सराष्ट्रगृहशालिनीमितिपृथिवीविशेषणम् ॥ २६ ॥ हंसपांडुरांहंसवत् पांडुरा ॥ २७ ॥ कल्माषीशबलवर्णावसिष्ठगौः अनेनसर्वानंददायित्वंरिपूणामधृष्यत्वंचसर्वमनोरथपूरकत्वंचसूच्यते वर्णस्यदेहकांतेःप्रसाधिनींसंपादिकाम् ॥ २८ ॥ तांशालांददर्शेतिपूर्वेणसंबंधः पंचभिरिंद्रियार्थैःशब्दस्पर्शरूपरसगंधैः पंचेंद्रियाणिश्रोत्रत्वक्चक्षूरसनघ्राणानितर्पयामासहनुमंतमितिशेषः रावणपालिता शालेतिशेषः स्वर्गोज्योतिष्टोमादिकफलभोगभूमिः देवलोकोवायुवरुणादिलोकः इंद्रस्यपुरीअमरावती ॥ २९ ॥

॥ ३० ॥ परागांधर्वीसिद्धिस्तन्मायेत्यर्थः ॥ ३१ ॥ प्रध्यायतोध्याननिष्ठान् धूर्तोक्षदेवनरतस्तत्रातिसमर्थोमहाधूर्तः महाधूर्तेनदेवनेनपराजितोहिधूर्तोधननाशाद्ध्यायन्निवास्ते कांच नान्दीपान्कांचनदीपस्तंभस्थदीपान् विपुलदीपाग्रेक्षुद्रदीपप्रभाइवरावणतेजोभिभूतानपश्यदित्यर्थः ॥ ३२ ॥ प्रदीप्ताअग्निज्वालाज्वालिता अनेनाग्निमोग्निदाहःसूचितः ॥ ३३ ॥ कुथासीनंआस्तीर्णकुथायांशयानम् ॥ ३४ ॥ बलवत्प्रसुप्तमपश्यदित्यनुकर्षः ॥ ३५ ॥ तत्प्रसुप्तंप्रसुप्तजनंरावणगृहंनिःशब्दांतरैर्निर्गतस्वस्वशब्दभेदैर्नूपुरसिंजि न्यादिभिर्भूषितम् ॥ ३६ ॥ निद्रितत्वात्संवृतानिसंवृतपक्ष्माणितादृशानिचतानिदांतानिग्लानानि मीलिताक्षीणिअतिसंवृतपक्ष्माणि स्वर्गदेवलोकादेरिवसंवृतमीलितयोरपिभे

तर्पयामासमातेवतदारावणपालिता ॥ स्वर्गोऽयंदेवलोकोऽयमिंद्रस्यापिपुरीभवेत् ॥३०॥ सिद्धिर्वेयंपराहिस्यादित्यमन्यतमारुतिः ॥३१॥ प्रध्यायतइवापश्यत्प्रदीपांस्तत्रकांचनान् ॥ धूर्तानिवमहाधूर्तैर्देवनेनपराजितान् ॥ ३२ ॥ दीपानांचप्रकाशेनतेजसारावणस्यच ॥ अर्चि र्भिर्भूषणानांचप्रदीप्तेत्यभ्यमन्यत ॥३३॥ ततोऽपश्यत्कुथासीनंनानावर्णांबरस्रजम् ॥ सहस्रंवरनारीणांनानावेषविभूषितम् ॥३४॥ परि वृत्तेऽर्धरात्रेतुपाननिद्रावशंगतम् ॥ क्रीडित्वोपरतंरात्रौप्रसुप्तंबलवत्तदा ॥३५॥ तत्प्रसुप्तंविरुरुचेनिःशब्दांतरभूषितम् ॥ निःशब्दहंसभ्रमरं यथापद्मवनंमहत् ॥ ३६ ॥ तासांसंवृतदांतानिमीलिताक्षीणिमारुतिः ॥ अपश्यत्पद्मगंधीनिवदनानिसुयोषिताम् ॥३७॥ प्रबुद्धानीवपद्मा नितासांभूत्वाक्षपाक्षये ॥ पुनःसंवृतपत्राणिरात्राविवबभुस्तदा ॥३८॥ इमानिसुखपद्मानिनियतंमत्तषट्पदाः ॥ अंबुजानीवफुल्लानिप्रार्थ यंतिपुनःपुनः ॥ ३९ ॥ इतिवाऽमन्यतश्रीमानुपपत्त्यामहाकपिः ॥ मेनेहिगुणतस्तानिसमानिसलिलोद्भवैः ॥४०॥ सातस्यशुशुभेशालाता भिःस्त्रीभिर्विराजिता ॥ शरदीवप्रसन्नाद्यौस्ताराभिरभिशोभिता ॥४१॥ सचताभिःपरिवृतःशुशुभेराक्षसाधिपः ॥ यथाह्युडुपतिःश्रीमांस्ता राभिरिवसंवृतः ॥४२॥ याश्च्यवंतेंबरात्ताराःपुण्यशेषसमावृताः ॥ इमास्ताःसंगताःकृत्स्नाइतिमेनेहरिस्तदा ॥४३॥ ताराणामिवसुव्यक्तंम हतीनांशुभार्चिषाम् ॥ प्रभावर्णप्रसादाश्चविरेजुस्तत्रयोषिताम् ॥ ४४ ॥ व्यावृत्तकचपीनस्रक्प्रकीर्णवरभूषणाः ॥ पानव्यायामकालेषुनि द्रोपहतचेतसः ॥ ४५ ॥

दोबोध्यः यद्वा संवृतदांतानीत्यस्यैवव्याख्यानंनिमीलिताक्षीणीति यद्वासंवृतत्वमोष्ठयोः ॥ ३७ ॥ क्षपाक्षयेपद्मानीवप्रबुद्धानिभू त्वापुनारात्रौसंवृतपत्राणिपद्मानीवबभूवुरित्यन्वयः ॥ ३८ ॥ मुखानिदृष्ट्वाइहनुमतोजातांसंभावनामाह इमानीति फुल्लानिप्रार्थयंतीत्यन्वयः नियतंनित्यम् ॥३९॥ उपपत्त्यायुक्त्या सलिलोद्भवैःपद्मैः ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ पुण्यशेषसमावृतास्तद्युक्ताःसंगताःएकदेशमिलिताः अनेनसौंदर्यातियुक्तिरूपोत्युत्त्यलंकारः ॥ ४३ ॥ तदेवाह ताराणामिति प्रभा देहकांतिः वर्णोरूपं प्रसादस्त्वौज्ज्वल्यम् ॥ ४४ ॥ व्यावृत्ताःकचाःपीनस्रजश्चयासांताश्चप्रकीर्णानिइतस्ततःश्लथानिवरभूषणानियासांताः पानव्यायामकालेषुपानानंतरकालि

कगाननृत्यरत्यादिक्रीडाकालेषुउक्तगुणाः अतएवश्रमान्निद्रोपहतचेतसः ॥ ४५॥ उक्तंभूषणप्रकिरणमेवप्रपंचयति व्यावृत्तेत्ति उद्भ्रांताःस्वस्थानात्स्खलितानूपुरायासांताः पार्श्वेएकस्मिन्गलिताविस्रस्ताहारायासांताः॥४६॥ मुक्ताहारैर्वृताःछिन्नमुक्ताहाराः व्याविद्धंविक्षिप्तंरशनादामकांचीगुणोयासांताः एवंभूषणबंधराहित्येनशयनेउपमा वाहिताःकिशोर्यइव कृतभारवहनाःश्रांताःकिशोर्योवडवायथाअध्वश्रमापनयनायलुंठनेनव्यत्यस्तपल्ययनबंधाःशेरतेतद्वत् ॥४७॥ अकुंडलधराःकुंडलधरणरहिताः गलितकुंडलाइतियावत् विच्छिन्नाआम्रदिताश्चस्रजोयासांताः अत्ररेजुरित्यनुकर्षः ॥४८॥ अंशवःप्रभाः किरणास्तदाधाराः अंशवःसूक्ष्मरश्मयःकिरणाःस्थूलरश्मयइत्यन्ये वैपरीत्येनस्थिताः हाराःमुक्ताहाराः ॥ ४९ ॥ वैदूर्याः वैदूर्यमणिमालाःकादंबाःकलहंसाः अत्रकादंबशब्देनकारंडवपदवाच्योजलकाकउच्यते अन्यथावैदूर्योपमानत्वमसंगतंस्यात् हेमसूत्राणिच अत्रापिस्तनमध्योद्गतानीत्यनुकर्षः चक्र

व्यावृत्ततिलकाःकाश्चित्काश्चिदुद्भ्रांतनूपुराः ॥ पार्श्वेगलितहाराश्चकाश्चित्परमयोषितः ॥४६॥ मुक्ताहारवृताश्चान्याःकाश्चित्प्रस्रस्तवाससः॥
व्याविद्धरशनादामाःकिशोर्यइववाहिताः ॥४७॥ अकुंडलधराश्चान्याविच्छिन्नमृदितस्रजः ॥ गजेंद्रमृदिताःफुल्लालताइवमहावने ॥ ४८ ॥
चंद्रांशुकिरणाभाश्चहाराःकासांचिदुद्गताः ॥ हंसाइवबभुःसुप्ताःस्तनमध्येषुयोषिताम् ॥४९॥ अपरासांचवैदूर्याःकादंबाइवपक्षिणः ॥ हेमसूत्राणिचान्यासांचक्रवाकाइवाभवन् ॥ ५० ॥ हंसकारंडवोपेताश्चक्रवाकोपशोभिताः ॥ आपगाइवतारेजुर्जघनैःपुलिनैरिव ॥ ५१ ॥
किंकिणीजालसंकाशास्ताहेमविपुलांबुजाः ॥ भावग्राहायशस्तीराःसुप्तानद्यइवाबभुः ॥ ५२ ॥ मृदुष्वंगेषुकासांचित्कुचाग्रेषुचसंस्थिताः ॥
बभूवुर्भूषणानीवशुभाभूषणराजयः ॥ ५३ ॥ अंशुकांताश्चकासांचिन्मुखमारुतकंपिताः ॥ उपर्युपरिवक्त्राणांव्याधूयंतेपुनःपुनः ॥ ५४ ॥
ताःपताकाइवोद्धूताःपत्नीनांरुचिरप्रभाः ॥ नानावर्णसुवर्णानांवक्त्रमूलेषुरेजिरे ॥ ५५ ॥ ववल्गुश्चात्रकासांचित्कुंडलानिशुभार्चिषाम् ॥
मुखमारुतसंकंपैर्मंदंमंदंचयोषिताम् ॥ ५६ ॥ शर्करासवगंधःसप्रकृत्यासुरभिःसुखः ॥ तासांवदननिःश्वासःसिषेवेरावणंतदा ॥ ५७ ॥

वाकानांपीतत्वसादृश्यादुपमानत्वम् ॥५०॥ स्त्रीपुनानावर्णभूषणानिहंसादिस्थानीयानि स्त्रीकटीपुरोभागोजघनम् ॥५१॥ किंकिणीजालसंकाशाः तद्वन्मुकुलितनयनाःतत्स्थानेचनद्यां मुकुलितकुमुदानि हेमविपुलांबुजत्वेनवक्त्रनिगरणम् उपमानेतुननिगरणम् किंकिणीजालसंबाधाइतिपाठेकिंकिणीजालसंबाधत्वमुभयत्रापिस्पष्टमेव शब्दवत्त्वसाधर्म्यात्किंकिणीशब्देनलहरीणामप्युक्तेः भावाविलासाएवस्वाप्निकसुरतभावोवाग्राहोयासांताः यशोतिगुणवत्त्वकृतयशएवतीरंयासांताः यशःशब्देनलक्षणयाकांतिरित्यन्ये सुप्तानार्योनद्यइव बभुः ॥ ५२ ॥ भूषणराजयःविमर्दजनितरेखाः भूषणराशयइतिपाठेप्ययमेवार्थोलक्षणादिनाबोध्यः ॥ ५३ ॥ वक्त्राणामुपर्युपरीत्यन्वयः ॥ ५४ ॥ व्याधूयमानमंशुकांतमुत्प्रेक्षते ताइति विधेयमपेक्ष्यस्त्रीलिंगनिर्देशः पत्नीनांअर्थाद्रावणस्य अनेकवर्णवत्सुवर्णतंतुनिर्मितवाससांपताकाइवेत्यन्वयः ॥ ५५ ॥ शुभार्चिषांकासांचियोषितांकुंडलानिमुखमारुतसंकंपैर्मुखमारुतसंसर्गकृतचलनैर्मंदंमंदंववल्गुः तेनकुंडलानामतिलघुतातेनतासांसौकुमार्यातिशयोव्यंग्यः ॥ ५६ ॥ शर्करासवःआसवविशेषस्तद्योगात्तद्गंधः

प्रकृत्याचसुरभिरतएवसुखस्तासांवदननिःश्वासोरावणंसिषेवे यद्वाप्रकृत्याअसुरभिरपिवायुरितिशेषः तासांवदननिःश्वासस्तद्युक्तः अर्शआद्यजंतम् अतएवशर्करासवगंधोरावणं सिषेवे ॥ ५७ ॥ रावणाननशंकाःमदनिद्रोभयजाचित्तवैवश्यात् सपत्नीनांचसपत्नीनामपिमुखान्युपाजिघ्रन् ॥ ५८ ॥ ननुसपत्नीभिःकृतंमुखाघ्राणंताःकथमसहंतेत्यतआह अत्यर्थमिति अत्यासक्तेरेवास्वतंत्राःमदपारवश्याच्चतथाभूताःवरस्त्रियःसपत्नीभिराघ्रातमुखाअपिसपत्नीनांप्रियमेवाचरन् ताअपितासांमुखानिरावणमुखशंकयोपाजिघ्रन्नित्यर्थः ॥ ५९ ॥ पारिहार्योवलयः उपनिधायउपधानंकृत्वा अंशुकानिचउपनिधायेत्यनुकर्षः ॥ ६० ॥ अन्येत्यादिश्लोकद्वयेशिश्यिरइतिपदंयथायोगंवचनविपरिणामेनयोज्यम् उपनिधायेतिपदंच ॥ ६१ ॥ स्नेहोऽत्रावणीयः ॥६२ ॥ एकीकृतभुजाःपरस्परसंबद्धभुजाः ॥ ६३ ॥ अतएवाह अन्योन्येति मालापुष्पमाला उपमेयेमत्तषट्पदस्थानीयाः

रावणाननशंकाश्चकाश्चिद्रावणयोषितः ॥ मुखानिचसपत्नीनामुपाजिघ्रन्पुनःपुनः ॥ ५८ ॥ अत्यर्थंसक्तमनसोरावणेतावरस्त्रियः ॥ अस्वतंत्राःसपत्नीनांप्रियमेवाचरंस्तदा॥५९॥बाहूउपनिधायान्याःपारिहार्यविभूषिताः ॥ अंशुकानिचरम्याणिप्रमदास्तत्रशिश्यिरे ॥६०॥ अन्यावक्षसिचान्यस्यास्तस्याःकाचित्पुनर्भुजम् ॥ अपरात्वंकमन्यस्यास्तस्याश्चाप्यपराकुचौ ॥ ६१ ॥ ऊरुपार्श्वकटीपृष्ठमन्योन्यस्यसमाश्रिताः ॥ परस्परनिविष्टांग्योमदस्नेहवशानुगाः ॥ ६२ ॥ अन्योन्यस्यांगसंस्पर्शात्प्रीयमाणाःसुमध्यमाः ॥ एकीकृतभुजाःसर्वाःसुषुपुस्तत्रयोषितः ॥ ६४ ॥ अन्योन्यभुजसूत्रेणस्त्रीमालाग्रथिताहिसा ॥ मालेवग्रथितासूत्रेशुशुभेमत्तषट्पदा ॥ ६४ ॥ लतानांमाधवेमासिफुल्लानांवायुसेवनात् ॥ अन्योन्यमालाग्रथितंसंसक्तकुसुमोच्चयम् ॥६५॥ प्रतिवेष्टितसुस्कंधमन्योन्यभ्रमराकुलम् ॥ आसीद्वनमिवोद्धूतंस्त्रीवनंरावणस्यतत् ॥६६॥ उचितेष्वपिसुव्यक्तंनतासांयोषितांतदा ॥ विवेकंशक्यमाधातुंभूषणांगांबरस्रजाम्॥६७॥ रावणेसुखसंविष्टेताःस्त्रियोविविधप्रभाः ॥ ज्वलंतःकांचनादीपाःप्रेक्षंतोनिमिषाइव ॥ ६८॥ राजर्षिविप्रदैत्यानांगंधर्वाणांचयोषितः ॥ रक्षसांचाभवन्कन्यास्तस्यकामवशंगताः ॥ ६९ ॥ युद्धकामेनताःसर्वारावणेनहृताःस्त्रियः ॥ समदामदनेनैवमोहिताःकाश्चिदागताः ॥७० ॥

कचभारानेत्रद्वंद्वानिच ॥ ६४ ॥ लतानांवनमिवेत्यन्वयः अन्योन्यसंबंधेनमालाकारेणग्रथितमिव ॥ ६५ ॥ प्रतिवेष्टितावृक्षाणांनायकानांचशोभनाःस्कंधायेनतत् अन्योन्यंधावंतोयेभ्रमरास्तैराकुलम् स्त्रीणामपिपद्मिनीत्वात्भ्रमराकुलत्वम् केशपाशनेत्रादयोवातासुभ्रमराः स्त्रीवनंस्त्रीसमूहः ॥ ६६ ॥ तासांयोषितामुचितेषुस्थानेषुसुव्यक्तंप्रतिष्ठितानामपिभूषणांगांबरस्रजांविवेकमाधातुंकर्तुंनशक्यम् अपरिमितत्वात् भूषणभूष्ययोरैकरूप्यात्परस्परसंग्रथितत्वेनसुप्तत्वाच्चइमानिअस्याभूषणानिइमान्यन्यस्याइतिविवेकःकर्तुमशक्यइतिभ्रांतिमानलंकारोत्रव्यंग्यः ॥ ६७ ॥ सुखसंविष्टेसुखसुप्ते कांचनाःकांचनस्तंभाः दीपाःदीपस्थाग्निपुरुषाःकर्तारः स्त्रियःकर्म अनेनरावणेजाग्रतितेषामपितद्दर्शनेभयंसूचितम् ॥ ६८ ॥ राजर्षयोविप्रदैत्याश्च अस्यत्रब्रह्मराक्षसत्वादस्तिविप्रकन्याविवाहेऽधिकारः कामवशंगताःसत्यस्तस्ययोषितोऽभवन् अनेनतासामप्यनुरागःसूचितः ॥ ६९ ॥ अस्यबहुस्त्रीप्राप्तिर्बलात्

स्वारस्याच्चेत्याह युद्धेत्यादि सर्वाइतिबाहुल्याभिप्रायम् आसांहरणेएतद्बंधुभिर्युद्धंभविष्यतीतियुद्धकामनापूर्वंहृताः काश्चित्समदास्तरुण्योमदनमोहिताःस्वयमेवैनंवृतवत्यः॥७०॥
अस्यैवविवरणंनतत्रकाश्चिदिति वीर्योपपन्नेनापितेनतत्रतासुमध्येकाश्चित्प्रमदाःप्रसह्यनहृताःकिंतुगुणेननिरतिशयैश्वर्यवीर्यसौंदर्यादिगुणेनस्वतएवलब्धाः तत्रलंकायामन्यकामाच
नाल्हताअन्यपूर्वाचनाहृता कथमेवंप्रत्यक्षापलापस्तत्राह विनेति वरार्हाश्रेष्ठरामार्हा ॥ ७१ ॥ उपचारःउत्तमांबरभूषणमालादिः कांतस्यरावणस्यकामनीयामनोज्ञानतादृशाचिन
॥ ७२ ॥ अथसीताप्येतत्क्षयंतर्गतानवेतिविकल्प्याद्येरावणस्यभद्रमेवेतिबुद्धिर्हनूमनोजातेत्याह बभूवेति साधुबुद्धेर्हरीश्वरस्येतिबुद्धिर्बभूव इमामहाराक्षसराजभार्याःयथातद्वुक्ता
राघवधर्मपत्न्यपिईदृशीएतदंतर्गताएतद्वुक्ताचयदिस्यात्तदाऽस्यरावणस्यसुजातंभद्रमेवभवति रावणभुक्तेतिमयानिवेदितेसातिसीतायांमृतायामिवराघवस्योपेक्षणाद्रावणवधयत्नाप्र
सक्तेरितिभावः ॥७३॥ यदीत्यनेनसूचितमस्यपक्षस्यात्यंतासंभावितत्वमाह पुनश्चेति पक्षांतरंचसोचिंतयद्विचारेणनिश्चितवानित्यर्थः चिंताप्रकारः हिप्रसिद्धमेतत् यत्सीतादेवी

नतत्रकाश्चित्प्रमदाःप्रसह्यवीर्योपपन्नेनगुणेनलब्धाः ॥ नचान्यकामापिनचान्यपूर्वाविनावरार्हांजनकात्मजांतु ॥ ७१ ॥ नचाकुलीनानच
हीनरूपानादक्षिणानानुपचारयुक्ता ॥ भार्याऽभवत्तस्यनहीनसत्त्वानचापिकांतस्यनकामनीया ॥७२॥ बभूवबुद्धिस्तुहरीश्वरस्ययदीदृशी
राघवधर्मपत्नी ॥ इमामहाराक्षसराजभार्याःसुजातमस्येतिहिसाधुबुद्धेः ॥७३॥ पुनश्चसोचिंतयदात्तरूपोध्रुवंविशिष्टागुणतोहिसीता ॥ अ
थायमस्यांकृतवान्महात्मालंकेश्वरःकष्टमनार्यकर्म ॥ ७४ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीरामा०वा०आदि०सुं०नवमःसर्गः ॥ ९ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥
तत्रदिव्योपमंमुख्यंस्फाटिकंरत्नभूषितम् ॥ अवेक्षमाणोहनुमान्ददर्शशयनासनम् ॥१॥ दांतकांचनचित्रांगैर्वैदूर्यैश्चवरासनैः ॥ महार्हास्तर
णोपेतैरुपपन्नंमहाधनैः ॥२॥ तस्यचैकतमेदेशेदिव्यमालोपशोभितम् ॥ ददर्शपांडुरंछत्रंताराधिपतिसन्निभम् ॥३॥ जातरूपपरिक्षिप्तंचित्रभा
नोःसमप्रभम् ॥ अशोकमालाविततंददर्शपरमासनम् ॥ ४ ॥

गुणतःपातिव्रत्यादिगुणैर्विशिष्टा अथयतइत्यर्थे यतोमहात्मामहाबलोलंकेश्वरः निरव
धिकैश्वर्यवैशिष्ट्यमनेनसूचितम् ईदृशोऽस्यांजानक्यांअनार्यकर्मापहरणरूपंकर्मआत्तरूपःपरिगृहीतमायारूपःसन्कष्टंसक्लेशंयथाभवतितथाकृतवान् यद्येषाऐश्वर्यादौसरागास्यात्त
दास्वरसतएवनयनंस्यात् नचतदस्ति अस्माभिस्तद्विक्रोशनादेवरावणेनक्लेशपूर्वंनयनस्यचानुभवादित्याशयः आर्तरूपइतिपाठे आर्तसंजातपीडंरूपंयस्येत्यर्थहनुमद्विशेषणम्
आंतरपीडासूचकरूपइत्यर्थः ॥७४॥ वसमानः ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेसुंदरकांडेनवमःसर्गः ॥ ९ ॥ ॥७४॥ ॥ तत्रशालायाम् दि
व्योपमंदिविभवेनस्वर्गवर्तिपदार्थैर्नैवोपमायस्यतत् शयनस्यासनंपल्यंकप्रतिष्ठापनवेदिका अवेक्षमाणःइतस्ततःपश्यन् ॥ १ ॥ तस्यैववर्णनं दांतेत्यादि गजदन्तमयानिस्वर्णमया
निचचित्राणिचित्रयुतानिअंगानिपादादिरूपाणियेषांतैर्महार्हास्तरणोपेतैर्बहुमूल्यास्तरणयुक्तैः वैदूर्यैरित्युपलक्षणं वैदूर्यैःपद्मरागादिनिर्मितैर्वरासनैःश्रीशयनपल्यंकैर्महाधनैर्बहुमू
ल्यैरुपपन्नम् ॥ २ ॥ ३ ॥ परमासनंपल्यंकंतस्यैकदेशेददर्श अशोकपुष्पमालायुक्तम् यद्वा यत्सन्निधानेशोकाभावस्तादृशमालायुतम् चित्रभानुरग्निः ॥ ४ ॥

वालव्यजनंचामरम् ननुसंभोगगृहेतत्रापिनिद्राणस्यकथंवालव्यजनवीजनंकथंचहनुमतस्ताभिरदर्शनमितिचेन्न यंत्रनिर्मितस्त्रीप्रतिमादिभिस्तत्रापितत्संभवात् ॥५॥ आविका जिनंऊर्णायुचर्म तद्विपरममृदुलम् तेनसंवृतंसंवृतपर्यंतप्रदेशम् माल्यंपुष्पम् ॥ ६॥ तस्मिन्प्रसुप्तमितिशेषः महारजतंस्वर्णंतत्तंतुनिर्मितवासोधारिणम् ॥ ७ ॥ रावणस्यतडि त्स्थानीयंसौवर्णवासः ॥ ८ ॥ सवृक्षवनगुल्माढ्यंपुष्पसहितवृक्षवनगुल्माढ्यंमंदरमिवस्थितम् बाहवोयस्यवृक्षाःनासादयोगुल्माः ॥ ९ ॥ १० ॥ पीत्वाप्युपरतम् अपिनाक्री डित्वाप्युपरतम् ॥ ११ ॥ यथानागंगजमिवनिःश्वसंतंरावणंआसाद्यप्राप्यपरमोद्विग्नःअयंपापीदेवीं हृतवानित्यतत्समीपेवस्थानमनुचितमितिखिन्नचित्तोऽपासर्पत् सुभीतवत्सु

वालव्यजनहस्ताभिर्वीज्यमानंसमंततः ॥ गंधैश्चविविधैर्जुष्टंवरधूपेनधूपितम् ॥५॥ परमास्तरणास्तीर्णमाविकाजिनसंवृतम् ॥ दामभिर्व रमाल्यानांसमंतादुपशोभितम् ॥ ६ ॥ तस्मिन्जीमूतसंकाशंप्रदीप्तोज्ज्वलकुंडलम् ॥ लोहिताक्षंमहाबाहुंमहारजतवाससम् ॥७॥ लोहिते नानुलिप्तांगंचंदनेनसुगंधिना॥ संध्यारक्तमिवाकाशेतोयदंसतडिद्गुणम्॥८॥वृतमाभरणैर्दिव्यैःसुरूपंकामरूपिणम्॥ सवृक्षवनगुल्माढ्यंप्र सुप्तमिवमंदरम्॥९॥ क्रीडित्वोपरतंरात्रौवराभरणभूषितम्॥प्रियंराक्षसकन्यानांराक्षसानांसुखावहम् ॥ १० ॥ पीत्वाप्युपरतंचापिददर्श समहाकपिः॥भास्वरेशयनेवीरंप्रसुप्तंराक्षसाधिपम्॥११॥ निःश्वसंतंयथानागंरावणंवानरोत्तमः॥आसाद्यपरमोद्विग्नःसोपासर्पत्सुभीतवत् ॥१२॥अथारोहणमासाद्यवेदिकांतरमाश्रितः॥ क्षीबंराक्षसशार्दूलंप्रेक्षतेस्ममहाकपिः॥१३॥शुशुभेराक्षसेंद्रस्यस्वपतःशयनंशुभम्॥गंधह स्तिनिसंविष्टंयथाप्रस्रवणंमहत् ॥१४॥ कांचनांगदसन्नद्धौददर्शसमहात्मनः॥ विक्षिप्तौराक्षसेंद्रस्यभुजाविंद्रध्वजोपमौ॥१५॥ ऐरावतविषा णाग्रैरापीडनकृतव्रणौ ॥ वज्रोल्लिखितपीनांसौविष्णुचक्रपरिक्षतौ ॥ १६ ॥ पीनौसमसुजातांसौसंगतौबलसंयुतौ ॥ सुलक्षणनखांगुष्ठौस्वं गुलीयकलक्षितौ ॥ १७॥ संवृतौपरिघाकारौवृत्तौकरिकरोपमौ ॥ विक्षिप्तौशयनेशुभ्रेपंचशीर्षाविवोरगौ ॥१८॥ शशक्षतजकल्पेनसुशीतेन सुगंधिना ॥ चंदनेनपरार्ध्येनस्वनुलिप्तौस्वलंकृतौ ॥१९॥ उत्तमस्त्रीविमृदितौगंधोत्तमनिषेवितौ ॥ यक्षपन्नगगंधर्वदेवदानवराविणौ॥२०॥

भीतोयथाभयहेतोःपिशाचादेःसंमुखेस्थातुमशक्तोऽपसर्पतितद्वत् ॥ १२ ॥ आरोहणंसोपानम् वेदिकांतरंसोपानवेदिकांतरंसोपानपर्वमध्यम् ॥ १६ ॥ यस्यगंधेनान्येग जाःपलायंतेसगंधगजःमत्तगजेननितरांसंविष्टंअधिष्ठितंमहत्प्रस्रवणमिव ॥ १४ ॥ महात्मनःमहाशरीरस्य विक्षिप्तौप्रसारितौ ॥ १५ ॥ आपीडनेयुद्धेकृतव्रणौकृतव्र णकिणौ वज्रेणोल्लिखितौक्षतौपीनांसौययोस्तौ वज्रचक्रयोरप्यसाध्यमृत्युरितिभावः ॥ १६ ॥ समौसुजातौचांसौसंगतौदृढसंधिबंधौ स्वंगुलीयकलक्षितौशोभनांगुलीयक भूषितौ ॥ १७ ॥ १८ ॥ शशस्यक्षतजंरक्तमतिलोहितवर्णम् ॥ १९ ॥ उत्तमस्त्रीणांविमृदितंविमर्दनमालिंगनादिययोस्तौ ॥ २० ॥

दर्शअत्यादरेणददर्श नातःपुनरुक्तिः महाहीमहासर्पौ अत्रद्विभुजत्वकथनायुद्धादिकालेएवविंशतिभुजत्वंदशशीर्षत्वंचेतिबोध्यम् ॥ २१ ॥ २२ ॥ बकुलोत्तमसंयुतःउत्तमबकुलगंधयुतः अयंपुरुषविशेषश्वासधर्मइतिकतकः चूतादिसुरभित्वंतुतदधिवासितवस्तुसेवनात् मृष्टान्नरससंयुक्तःषड्रसोत्तमान्नगंधोपेतः पानंमधु राक्षसत्वादेववामाचारेणपूजाकरणान्मधुपानम् ॥२३॥२४॥ अपवृत्तेनानिद्रावशात्पर्यस्तेनविराजतामुकुटेनउपलक्षितमितिशेषः॥२५॥ शोभिनाहारेणशोभनहारवतावक्षसोपलक्षितमितिशेषः॥२६॥अपविद्धेनपर्यस्तेन पांडुरेणक्षौमेणपरिधानीयेनकटेरधःसंवीतम् पीतेनोत्तरीयेणसुसंवीतमित्यर्थः ॥ २७ ॥ तोयांतेतोयमध्ये ॥ २८ ॥ कांचनैःकांचनस्तंभगैः चतुर्दिशंचतुर्दिक्षुदीप्यमानम्

ददर्शसकपिस्तस्यबाहूशयनसंस्थितौ ॥ मंदरस्यांतरेसुप्तौमहाहीरुषिताविव ॥२१॥ ताभ्यांसपरिपूर्णाभ्यामुभाभ्यांराक्षसेश्वरः ॥ शुशुभेऽचलसंकाशःशृंगाभ्यामिवमंदरः॥२२॥ चूतपुन्नागसुरभिर्बकुलोत्तमसंयुतः॥मृष्टान्नरससंयुक्तःपानगंधपुरःसरः॥२३॥ तस्यराक्षसराजस्यनिश्चक्राममहामुखात् ॥ शयानस्यविनिःश्वासःपूरयन्निवतद्गृहम् ॥ २४॥ मुक्तामणिविचित्रेणकांचनेनविराजता ॥ मुकुटेनापवृत्तेनकुंडलोज्वलिताननम् ॥२५॥ रक्तचंदनदिग्धेनतथाहारेणशोभिना ॥ पीनायतविशालेनवक्षसाभिविराजता ॥२६॥ पांडुरेणापविद्धेनक्षौमेणक्षतजेक्षणम् ॥ महार्हेणसुसंवीतंपीतेनोत्तरवाससा ॥२७॥ माषराशिप्रतीकाशंनिःश्वसंतंभुजंगवत् ॥ गांगेमहतितोयांतेप्रसुप्तमिवकुंजरम् ॥ ॥ २८ ॥ चतुर्भिःकांचनैर्दीपैर्दीप्यमानंचतुर्दिशम् ॥ प्रकाशीकृतसर्वांगंमेघंविद्युद्गणैरिव ॥२९॥ पादमूलगताश्चापिददर्शसुमहात्मनः ॥पत्नीःसप्रियभार्यस्यतस्यरक्षःपतेर्गृहे ॥३०॥ शशिप्रकाशवदनावरकुंडलभूषणाः॥अम्लानमाल्याभरणाददर्शहरियूथपः ॥ ३१॥ नृत्यवादित्रकुशलाराक्षसेंद्रभुजांकगाः ॥ वराभरणधारिण्योनिषण्णाददर्शकपिः ॥३२॥ वज्रवैदूर्यगर्भाणिश्रवणांतेषुयोषिताम् ॥ ददर्शतापनीयानिकुंडलान्यंगदानिच ॥३३॥ तासांचंद्रोपमैर्वक्त्रैःशुभैर्ललितकुंडलैः ॥ विराजतविमानंतन्नभस्तारागणैरिव ॥ ३४॥ मदव्यायामखिन्नास्ताराक्षसेंद्रस्ययोषितः ॥ तेषुतेष्ववकाशेषुप्रसुप्तास्तनुमध्यमाः ॥३५॥ अंगहारैस्तथैवान्याकोमलैर्नृत्यशालिनी ॥ विन्यस्तशुभसर्वांगीप्रसुप्तावरवर्णिनी ॥३६॥

अत्यंतसंयोगेद्वितीया विद्युद्भिरिवेतिपाठेपुंस्त्वमार्षम् ॥ २९ ॥ उक्तगुणंरावणंददर्श पादमूलगास्तत्पत्नीश्चददर्श रक्षःपतेर्गृहइत्युत्तरान्वयि॥३०॥ अम्लानमाल्याभरणादेवकन्याइत्यर्थः ॥ ३१ ॥ राक्षसेंद्रभुजावंकंचगच्छंतितितास्तथाप्रियाइतियावत् धारिण्यःधारिणीः निषण्णाःशयिताः ॥ ३२ ॥ बाहूपधानत्वादंगदानाम ॥ ११ ॥
पिश्रवणांतेदर्शनंबोध्यम् ॥ ३३ ॥ विमानंमंचकविशेषः पुष्पकमित्यन्ये विराजतव्यराजत ॥ ३४ ॥ मदव्यायामेनरतिजेन ॥ ३५ ॥ कोमलैःअकर्कशैः अंगहारैःअंगविक्षेपैः नृत्यशालिनीतिवासनाबलेननृत्याभिनयोपेततयासुप्तवतीत्यर्थः विशेषेणन्यस्तंशुभंयेषुयात्रातादृशानिसर्वाण्यंगानियस्याः ॥ ३६ ॥

महानदीप्रकीर्णामहानद्यांप्रकीर्णपुष्पपत्रादैव।त्संगतंपोतंप्लवमाश्रितानलिनीपद्मिनीव पोतस्थानेऽत्रवीणा ॥ ३७ ॥ मड्डुकोवाद्यभेदः ॥ ३८ ॥ न्यस्यआलिंग्येत्यर्थः ॥ ३९॥ का
चिदिति ॥ ४० ॥ विपंचीवीणाविशेषः ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ मदकृतश्रमामदवती अर्थआद्यच् वादनेनकृतश्रमाच ॥ ४३ ॥ डिंडिमंपरिगृह्यआलिंग्यआसक्तडिंडिमापृष्ठदेशसंब
द्धान्यडिंडिमा तरुणंरमणंवत्संपुत्रंचपरिगृह्यप्रसुप्तेव ॥ ४४ ॥ आडंबरंवाद्यभेदः भुजसंभोगेनभुजाश्लेषेणपीडितंआश्लिष्टंकृत्वा ॥ ४५ ॥ कलशींजलसंभृतामपविध्यपर्यस्य

काचिद्वीणापरिष्वज्यप्रसुप्तासंप्रकाशते ॥ महानदीप्रकीर्णेवनलिनीपोतमाश्रिता ॥ ३७ ॥ अन्याकक्षगतेनैवमड्डुकेनासितेक्षणा ॥ प्रसु
प्ताभामिनीभातिबालपुत्रेववत्सला ॥ ३८ ॥ पटहंचारुसर्वांगीन्यस्यशेतेशुभस्तनी ॥ चिरस्यरमणंलब्ध्वापरिष्वज्येवकामिनी ॥ ३९ ॥
काचिद्वीणांपरिष्वज्यसुप्ताकमललोचना ॥ वरंप्रियतमंगृह्यसकामेवहिकामिनी ॥ ४० ॥ विपंचींपरिगृह्यान्यानियतानृत्यशालिनी ॥ निद्रा
वशमनुप्राप्तासहकांतेवभामिनी ॥ ४१ ॥ अन्याकनकसंकाशैर्मृदुपीनैर्मनोरमैः ॥ मृदंगंपरिविध्यांगैःप्रसुप्तामत्तलोचना ॥ ४२ ॥ भुज
पाशांतरस्थेनकक्षगेनकृशोदरी ॥ पणवेनसहानिंद्यासुप्तामदकृतश्रमा ॥ ४३ ॥ डिंडिमंपरिगृह्यान्यातथैवासक्तडिंडिमा ॥ प्रसुप्तातरुणंव
त्समुपगुह्येवभामिनी ॥४४॥ काचिदाडंबरंनारीभुजसंभोगपीडितम् ॥ कृत्वाकमलपत्राक्षीप्रसुप्तामदमोहिता ॥४५॥ कलशीमपविध्यान्या
प्रसुप्ताभातिभामिनी॥वसंतेपुष्पशबलामालेवपरिमार्जिता ॥४६॥पाणिभ्यांचकुचौकाचित्सुवर्णकलशोपमौ ॥ उपगुह्याबलासुप्तानिद्राबल
मुपागता ॥ ४७ ॥ अन्याकमलपत्राक्षीपूर्णेंदुसदृशानना ॥ अन्यामालिंग्यसुश्रोणीनिद्रावशमुपागता ॥ ४८ ॥ आतोद्यानिविचित्राणिपरि
ष्वज्यवरस्त्रियः ॥ निपीड्यचकुचैःसुप्ताःकामिन्यःकामुकानिव ॥ ४९ ॥ तासामेकांतविन्यस्तेशयानांशयनेशुभे ॥ ददर्शरूपसंपन्नामथतांस
कपिःस्त्रियम् ॥ ५० ॥ मुक्तामणिसमायुक्तैर्भूषणैःसुविभूषिताम् ॥ विभूषयंतीमिवचस्वश्रियाभवनोत्तमम् ॥ ५१ ॥ गौरींकनकवर्णाभामि
ष्टामंतःपुरेश्वरीम् ॥ कपिर्मंदोदरींतत्रशयानांचारुरूपिणीम् ॥ ५२ ॥ सतांदृष्ट्वामहाबाहुर्भूषितांमारुतात्मजः ॥ तर्कयामाससीतेतिरूपयौव
नसंपदा ॥ हर्षेणमहतायुक्तोननंदहरियूथपः ॥५३॥ स्वपर्यस्तकलशोदकार्द्रशरीरानारीवसंतेपरिमार्जिताग्लानिपरिहारायकृतजलसेका पुष्पशबलाशबलपुष्पमाले
वभाति ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ आतोद्यानि वाद्यानि ॥४९॥ अथप्रधानमहिषीदर्शनम् तासामिति एकांतविन्यस्तेतासांशयनात्पृथग्विन्यस्ते तांस्त्रियंवक्ष्यमाणगुणांस्त्रिय
म् ॥ ५० ॥५१ ॥ गौरींपीताभतएवकनकवर्णाभाम् इष्टांरावणस्यातिप्रियाम् अंतःपुरस्त्रीणामीश्वरीम् कपिर्मंदोदरींददर्शेत्यन्वयः ॥ ५२ ॥ तर्कयामाससंभावयामास पृथगे
कांतेपरममंचेअतिरूपायादर्शनात्प्रायेणेयंसीतेतिसंभावनाहनूमतः तदेवाह रूपयौवनसंपदा नत्वौचित्यालोचनंकृतवानितिभावः हर्षोमुखविकासादिः आनंदोमानसः ॥५३॥

 आनंदंकार्यद्वाराह आस्फोटयामासेति आस्फोटपुच्छचुंबनादिजातिधर्मः जगाम स्तंभानित्यनुकर्षः सर्वाअप्येताश्चेष्टाउपांश्चितिबोध्यम् एवंचेष्टायांहेतुःस्वांकपीनांप्रकृतिं
निदर्शयन्निति ॥ ५४ ॥ वममानः ॥ ॥ इतिरामाभि० श्रीरा० वा० आदि० सुं० दशमःसर्गः ॥ १० ॥ ॥ छ ॥ ॥ अवधूयचतांबुद्धिंसीतासंभावनयाप्रवृत्तांकापेयविष
 यांबुद्धिंअवधूयत्यक्त्वाअवस्थितःस्थिरतास्वभावेप्रतिष्ठितःसीतांप्रतितद्विषयामितरामन्यांचिंतांपूर्वचिंताविघटिकांजगाम ॥ १ ॥ तामेवचिंतामभिनयति नरामेणेति ॥ २ ॥
अन्यंनरंपुरुषमुपस्थातुमंगीकर्तुंनार्हतिनाध्यवस्यति तत्रहेतुर्नहिरामेति ॥ ३ ॥ यदेवमतोन्येयमनुभूतेतिनिश्चित्यतत्रगृहेपानभूमौपानशालायांचचार पुनःसम्यगन्वेषणायेतिशे
षः ॥ १४ ॥ अथपानभूमौदर्शनप्रकारः क्रीडितेनेति क्रीडितेनाक्षादिक्रीडयाक्रांताःसत्यस्तथैवनिद्रिताइतिशेषः विप्रहताःअतिनिद्रिताःस्त्रियोददर्शेतिशेषः ॥ ३ ॥ मुरजेषुमृ
आस्फोटयामासचुचुंबपुच्छंननंदचिक्रीडजगौजगाम ॥ स्तंभानरोहन्निपपातभूमौनिदर्शयन्स्वांप्रकृतिंकपीनाम् ॥ ५४ ॥ ॥ इत्यार्षेश्री
मद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येसुंदरकांडेदशमःसर्गः ॥ १० ॥ ॥ छ ॥ ॥ अवधूयचतांबुद्धिंबभूवावस्थितस्तदा ॥ जगाम
चापरांचिंतांसीतांप्रतिमहाकपिः ॥ १ ॥ नरामेणवियुक्तासास्वप्तुमर्हतिभामिनी ॥ नभोक्तुंनाप्यलंकर्तुंनपानमुपसेवितुम् ॥ २ ॥ नान्यंन
रमुपस्थातुंसुराणामपिचेश्वरम् ॥ नहिरामसमःकश्चिद्विद्यतेत्रिदशेष्वपि ॥ ३ ॥ अन्येयमितिनिश्चित्यभूयस्तत्रचचारसः ॥ पानभूमौहरिश्रेष्ठः
सीतासंदर्शनोत्सुकः ॥ ४ ॥ क्रीडितेनापराःक्लांतागीतेनचतथापराः ॥ नृत्येनचापराःक्लांताःपानविप्रहतास्तथा ॥ ५ ॥ मुरजेषुमृदंगेषुचेलिका
सुचसंस्थिताः ॥ तथास्तरणमुख्येषुसंविष्टाश्चापराःस्त्रियः ॥ ६ ॥ अंगनानांसहस्रेणभूषितेनविभूषणैः ॥ रूपसंलापशीलेनयुक्तगीतार्थभाषि
णा ॥ ७ ॥ देशकालाभियुक्तेनयुक्तवाक्याभिधायिना ॥ रताधिकेनसंयुक्तांददर्शहरियूथपः ॥ ८ ॥ अन्यत्रापिवरस्त्रीणांरूपसंलापशायिना
म् ॥ सहस्रंयुवतीनांतुप्रसुप्तंसददर्शह ॥ ९ ॥ देशकालाभियुक्तंतुयुक्तवाक्याभिधायितत् ॥ रताविरतसंसुप्तंददर्शहरियूथपः ॥ १० ॥ तासांम
ध्येमहाबाहुःशुशुभेराक्षसेश्वरः ॥ गोष्ठेमहतिमुख्यानांगवांमध्येयथावृषः ॥ ११ ॥ सराक्षसेंद्रःशुशुभेताभिःपरिवृतःस्वयम् ॥ करेणुभिर्यथा
ऽरण्येपरिकीर्णोमहाद्विपः ॥ १२ ॥ दंगेषु चेलिकासु चेलिकावाद्यविशेषइत्याहुः तेषुप्रसक्ताएवसंस्थिताःस्थिताएवानिद्रिताःसंविष्टाःसुप्तादददर्शेतिशेषः आकर्षोवा
॥ ६ ॥ रूपसंलापशीलेननिद्रोद्भ्रमवशात्तस्यास्तस्यारूपविषयोयःसंलापोवर्णनंतच्छीलेन युक्तंयथाभवतितथागीतार्थस्यभाषणशीलेन ॥ ७ ॥ देशकालाभियुक्तेनतद्विषयपरि
ज्ञानकुशलेन युक्तवाक्यस्यदेशकालोचितवाक्यस्याभिधानशीलेन एतत्सर्वंनिद्रोद्भ्रमवशादेवबोध्यम् रताधिकेनउत्तमक्रीडावतासंयुक्तांपानभूमिंददर्श ॥ ८ ॥ अन्यत्रापीत्या
दिश्लोकद्वयंनव्याःप्रमादान्नपठंति अन्यत्रापिपानभूमिभिन्नेरावणशयनगृहे बहिःस्थां पानभूमिंदृष्ट्वापुनरभ्यंतरेशयनस्थानेआगत्यान्वेषणम् रूपाविषयोयःसंलापोवर्णनंतत्पूर्वशया
नानांयुवतीनांवरस्त्रीणांसहस्रमुच्यमानगुणंददर्श ॥ ९ ॥ तत्पूर्ववद्दृष्टम् रताविरतसंसुप्तंरतांतेऽविरतसुप्तंगाढसुप्तम् ॥ १० ॥ तासांमध्येइति ॥ ११ ॥ सइति ॥ १२ ॥

सस्त्रीकरावणगृहेपुनःसम्यगन्विष्यपुनर्बहिःपानभूमिमागत्यविचिनोति सर्वकामैरिति पूर्वंनृत्यादियुक्ततत्स्थस्त्रीमात्रदर्शनम् इदानींतस्याःसर्वकामोपेतत्वदर्शनम् ॥ १३ ॥ तदेवप्रपंचयति मृगाणामिति ॥ १४ ॥ १५ ॥ पुनःपुनर्वराहादिमृगादिकथनंबहुस्थलवर्तितयाभूयस्त्वप्रकाशनाय वाध्रीणसःपक्षिविशेषः कृष्णग्रीवोरक्तशिराःश्वेतपक्षोविहंगमः सवैवाध्रीणसःप्रोक्तइतिविष्णुधर्मोक्तेः छागविशेषोवा त्रिःपिबंत्विंद्रियक्षीणंश्वेतंवृद्धप्रजापतिम् वाध्रीणसंचतंप्राहुर्याज्ञिकाःश्राद्धकर्मणीतिस्मृतेः मुखकर्णौचपानसमयेजलंस्पृशंतियस्यसःत्रिःपिबः वाध्रीणसःखड्गमृगइतिहलायुधः दध्नासौवर्चलेनलवणविशेषेणचआयुतान्संस्कृतान् ॥ १६ ॥ कृकलकृकरौसमौपक्षिविशेषवाचकौ एकशल्यामत्स्यविशेषाः कृतनिष्ठितान्कृतंनिष्ठितंनिष्ठानंपाकोयेषांतान् ॥१७॥ अम्लरसोलवणरसश्चउत्तंसोजिह्वाजाड्यपरिहारकर्तायेषुभक्ष्यमाणेषुतैः रागखांडवैः सितामध्वादिमधुरोद्राक्षादाडिमजोरसः ॥ विरलश्चेत्कृतोरागःसांद्रश्चेत्खांडवःस्मृतइत्युक्तेः केशरादिभिःकृतवर्णाःषड्रसोपेताःपूपारागखांडवाइत्यन्ये ॥ १८ ॥ महाधनैर्बहुमूल्यैः ॥ १९ ॥ सुश्लिष्टैःसुकृतसंधिबंधैः ॥ २० ॥ उक्तैःसौवर्णरत्नमयशयनासनैःपानभूमिःप्रदीप्तेवोपलक्ष्यते बहुप्रकारैःबहूपादानभेदैरतएवविविधैर्विविधरसवद्भिः वरसंस्कारेणश्रेष्ठसंस्कारकद्रव्ययोगेनसंस्कृतैः ॥ २१ ॥ कुशलसंयुक्तैर्निपुणपाचकपक्वैर्मांसैःसहोच्यमानगुणाःसुराददर्श तत्रदिव्याःसुराःवृक्षेभ्यःकदंबादिभ्यःस्वतःप्रादुर्भूताः कृतसुराःशौंडिकैरुत्पादिताः ॥२२॥ कृतसुरावांतरभेदानाह शर्करासवेत्यादि शर्करोपादानकआसवःशर्करासवः मधूपादानकोमाध्वीकः द्राक्षोपादानकइत्यन्ये मधूकपुष्पादिजःपुष्पासवः खर्जूरफलादिजःफलासवः वासचूर्णैःसुगंधद्रव्यचूर्णैः मृष्टाअधिवासिताःदृष्टाइतिशेषः ॥ २३ ॥ अथभूमिवर्णनम् बहुषुदेशेषुसंस्थितैर्माल्यैःसंतताव्याप्ताभूमिःशुशुभे उच्यमानविशेषणैःकरकैर्घटैश्चसंतता ॥ २४ ॥ राजतादिषुकुंभेषु ॥ २५ ॥

सर्वकामैरुपेतांचपानभूमिंमहात्मनः ॥ ददर्शकपिशार्दूलस्तस्यरक्षःपतेर्गृहे ॥१३॥ मृगाणांमहिषाणांचवराहाणांचभागशः ॥ तत्रन्यस्तानिमांसानिपानभूमौददर्शसः ॥ १४ ॥ रौक्मेषुचविशालेषुभाजनेष्वप्यभक्षितान् ॥ ददर्शकपिशार्दूलोमयूरान्कुक्कुटांस्तथा ॥ १५ ॥ वराहवाध्रीणसकान्दधिसौवर्चलायुतान् ॥ शल्यान्मृगमयूरांश्चहनुमानन्ववैक्षत ॥ १६ ॥ कृकलान्विविधांश्छागाञ्छशकानर्धभक्षितान् ॥ महिषानेकशल्यांश्चच्छेदांश्चकृतनिष्ठितान् ॥१७॥ लेह्यानुच्चावचान्पेयान्भोज्यान्युच्चावचानिच ॥ तथाम्ललवणोत्तंसैर्विविधैरागखांडवैः ॥१८॥ महानूपुरकेयूरैरपविद्धैर्महाधनैः ॥ पानभाजनविक्षिप्तैःफलैश्चविविधैरपि ॥१९॥ कृतपुष्पोपहाराभूरधिकांपुष्यतिश्रियम् ॥ तत्रतत्रचविन्यस्तैःसुश्लिष्टशयनासनैः ॥२०॥ पानभूमिर्विनावह्निंप्रदीप्तेवोपलक्ष्यते ॥ बहुप्रकारैर्विविधैर्वरसंस्कारसंस्कृतैः ॥२१॥ मांसैःकुशलसंयुक्तैःपानभूमिगतैःपृथक् ॥ दिव्याःप्रसन्नविविधाःसुराःकृतसुराअपि ॥२२॥ शर्करासवमाध्वीकाःपुष्पासवफलासवाः ॥ वासचूर्णैश्चविविधैर्मृष्टास्तैस्तैःपृथक्पृथक् ॥२३ ॥ संतताशुशुभेभूमिर्माल्यैश्चबहुसंस्थितैः ॥ हिरण्मयैश्चकलशैर्भाजनैःस्फाटिकैरपि ॥ २४ ॥ जांबूनदमयैश्चान्यैःकरकैरभिसंवृता ॥ राजतेषुचकुंभेषुजांबूनदमयेषुच ॥ २५ ॥

पानश्रेष्ठांसंभृतप्रशस्तपानाम् सीधोर्मैयस्यभाजनानीत्यन्वयः ॥ २६ ॥ भाजनानिपानभाजनानि अर्धावशेषाणिअर्धावशिष्टपानानि पीतानिपीतासवानि ॥ २७ ॥ नैवप्रपी
तानिपूर्णासवान्येवपानानिपानभाजनानि विभागतःविभागेनपानंददर्श इदममुकमिदममुकमितिविभज्यददर्शेत्यर्थः ॥ २८ ॥ शून्यानिपतिशून्यानि अतएवपरस्परंसमाश्लि
ष्येति ॥ २९ ॥ अपहृत्यबलाद्गृहीत्वाउपगुह्यप्रावृत्य उपगम्यतच्छयनस्थानंप्राप्य तांचपश्यन्विचचारेतिसंबंधः ॥ ३० ॥ गात्रजंगात्रस्थम् ॥ ३१ ॥ अथपानभूमितोपिब
हिरागत्यतत्रस्थितेपुष्पकेप्रवृत्तिकालइवनिर्गमकालेपिबहुगंधोवायुरन्यास्त्रियश्चानुभूताइत्याह चंदनस्यचेत्यादि पानभूम्यादिकमपिपुष्पकस्थमेवेत्यन्ये सीधुर्मद्यम् ॥ ३२ ॥

पानश्रेष्ठांतथाभूमिंकपिस्तत्रददर्शह ॥ सोऽपश्यच्छतकुंभानिसीधोर्मणिमयानिच ॥ २६ ॥ तानितानिचपूर्णानिभाजनानिमहाकपिः ॥
क्वचिदर्धावशेषाणिक्वचित्पीतान्यशेषतः ॥२७॥ क्वचिन्नैवप्रपीतानिपानानिसददर्शह ॥ क्वचिद्भक्ष्यांश्चविविधान्कचित्पानंविभागतः ॥२८॥
क्वचिदर्धावशेषाणिपश्यन्वैविचचारह ॥ शयनान्यत्रनारीणांशून्यानिबहुधापुनः ॥ परस्परंसमाश्लिष्यकाश्चित्सुप्तावरांगनाः ॥२९॥ काचि
च्चवस्त्रमन्यस्याअपहृत्योपगुह्यच ॥ उपगम्याबलासुप्तानिद्राबलपराजिता ॥३०॥ तासामुच्छ्वासवातेनवस्त्रंमाल्यंचगात्रजम् ॥ नात्यर्थंस्पंद
तेचित्रंप्राप्यमंदमिवानिलम् ॥३१॥ चंदनस्यचशीतस्यसीधोर्मधुरसस्यच ॥ विविधस्यचमाल्यस्यपुष्पस्यविविधस्यच ॥३२॥ बहुधा
मारुतस्तस्यगंधंविविधमुद्वहन् ॥ स्नानानांचंदनानांचधूपानांचैवमूर्च्छितः ॥३३॥ प्रववौसुरभिर्गंधोविमानेपुष्पकेतदा ॥ श्यामावदातास्त
त्रान्याःकाश्चित्कृष्णावरांगनाः ॥ ३४ ॥ काश्चित्कांचनवर्णांग्यःप्रमदाराक्षसालये ॥ तासांनिद्रावशत्वाच्चमदनेनविमूर्च्छितम् ॥३५॥ पद्मि
नीनांप्रसुप्तानांरूपमासीद्यथैवहि ॥ एवंसर्वमशेषेणरावणांतःपुरंकपिः ॥ ३६ ॥ ददर्शसमहातेजानददर्शचजानकीम् ॥ ३७ ॥ निरीक्षमा
णश्चततस्ताःस्त्रियःसमहाकपिः ॥ जगाममहतींशंकांधर्मसाध्वसशंकितः ॥ ३८ ॥ परदारावरोधस्यप्रसुप्तस्यानिरीक्षणम् ॥ इदंखलुममा
त्यर्थंधर्मलोपंकरिष्यति ॥ ३९ ॥ नहिमेपरदाराणांदृष्टिर्विषयवर्तिनी ॥ अयंचात्रमयादृष्टःपरदारपरिग्रहः ॥ ४० ॥

स्नानानांचंदनानामितिपाठेस्नानार्हचंदनानामित्यर्थः विविधंगंधमुद्वहन्प्रववौ अतएवसुरभिर्गंधोविमानेमूर्च्छितोव्याप्तः ॥ ३३ ॥ तत्रान्याःबहिःप्रतिष्ठितपुष्पकेइत्यर्थः ॥३४॥
राक्षसालयेआंतरमध्यबहिःकक्षोपलक्षितेसर्वत्र निद्रावशत्वान्मदनेनतद्धेतुकरत्याद्यैर्मूर्च्छितंक्लांतंतासांरूपंप्रसुप्तानांरात्रौमुकुलितानांपद्मिनीनांनलिनीनांयथारूपंतथैवासीत् एवं
प्रकारेणददर्श ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ततोनिरीक्षणानंतरम् नेक्षेतनग्नांपरस्त्रियमितिशास्त्रस्मरणादितिशेषः तदेवाह धर्मेति धर्मलोपनिमित्तंयत्साध्वसंभयंतेनशं
कितोभीतइत्यर्थः ॥ ३८ ॥ धर्मलोपंदर्शयति परदारेति परदारावरोधस्य दारशब्दःस्त्रीसामान्यवाची अवरोधशब्दःस्वधर्मयुक्तकुलस्त्रीवाची प्रसुप्तस्य अनेननग्नप्रायत्वंसूचितम्
तत्समयेवसनानांविपर्यासात् ॥ ३९ ॥ मेदृष्टिःपरदाराणामद्ययावद्विषयवर्तिनीन किंच परदारपरिग्रहस्तद्वान्अतिपापीरावणश्चदृष्टः तादृशदर्शनमपिधर्मलोपकारीतिभावः ॥ ४० ॥

अथपुनर्विचारेणतदलोपबुद्धिरप्युत्पन्नेत्याह॥तस्येति॥ अन्याचिंतापूर्वचिंताविरोधिनी निश्चितेप्रमाणप्रतिपन्नेएकांतेसिद्धांतेतद्विषयज्ञानेचित्तंयस्यसः अतएवसाचिंताकार्यनिश्च यदर्शिनीकर्तव्याकर्तव्यानिर्णयसमर्था ॥ ४१ ॥ तांचिंतामभिनयति काममिति विश्वस्ताइतरालोकनशंकारहिताः वैकृत्यंविकारः स्वार्थेष्यञ् नोपपद्यतेनप्राप्नोति ॥ ४२ ॥ ततःकिंतत्राह मनोहीति शुभाशुभास्ववस्थासुपुण्यपापकर्मसुइंद्रियाणांप्रवर्तनेमनोहेतुः मनसोऽसत्सदर्थरागद्वेषतइंद्रियप्रवृत्तिर्हिपापाय इयंतुममप्रवृत्तिर्नपापाय यतस्तन्मेमनःसुष्ठु व्यवस्थितंपरदारेषुनरागवत् पुण्यपापव्यवस्थायांचस्वचित्तमेवसाक्षीतिभावः॥४३॥ किंच राजाज्ञानुष्ठानरूपसेवकीयपरमधर्मान्यथानुपपत्त्यापिनदोषइत्याह नान्यत्रेति तत्रहेतुः

तस्यप्रादुरभूच्चिंतापुनरन्यामनस्विनः॥ निश्चितैकांतचित्तस्यकार्यनिश्चयदर्शिनी ॥४१॥ कामंदृष्टामयासर्वाविश्वस्तारावणस्त्रियः ॥ नतुमेमन साकिंचिद्वैकृत्यमुपपद्यते ॥४२॥ मनोहिहेतुःसर्वेषामिंद्रियाणांप्रवर्तने॥ शुभाशुभास्ववस्थासुतच्चमेसुव्यवस्थितम् ॥४३॥ नान्यत्रहिमयाश क्यावैदेहीपरिमार्गितुम्॥ स्त्रियोहिस्त्रीषुदृश्यंतेसदासंपरिमार्गणे ॥४४॥ यस्यसत्त्वस्ययायोनिस्तस्यांतत्परिमार्गते॥नशक्यंप्रमदानष्टामृगी षुपरिमार्गितुम्॥४५॥ तदिदंमार्गितंतावच्छुद्धेनमनसामया॥ रावणांतःपुरंसर्वंदृश्यतेनचजानकी ॥४६॥ देवगंधर्वकन्याश्चनागकन्याश्चवीर्य वान्॥ अवेक्षमाणोहनुमान्नैवापश्यतजानकीम्॥४७॥ तामपश्यन्कपिस्तत्रपश्यंश्चान्यावरस्त्रियः॥अपक्रम्यतदावीरःप्रस्थातुमुपचक्रमे॥४८॥ सभूयःसर्वतःश्रीमान्मारुतिर्यत्नमाश्रितः॥ आपानभूमिमुत्सृज्यतांविचेतुंप्रचक्रमे ॥ ४९ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रा०वा०आदि०सुं०एकादशः सर्गः ॥११॥ ॥छ॥ सतस्यमध्येभवनस्यसंस्थितोलतागृहांश्चित्रगृहान्निशागृहान् ॥ जगामसीतांप्रतिदर्शनोत्सुकोनचैवतांपश्यतिचारु दर्शनाम्॥१॥ सचिंतयामासततोमहाकपिःप्रियामपश्यन्रघुनंदनस्यताम् ॥ ध्रुवंनसीताध्रियतेयथानमेविचिन्वतोदर्शनमेतिमैथिली ॥ २ ॥ साराक्षसानांप्रवरेणबालास्वशीलसंरक्षणतत्परासती ॥ अनेननूनंप्रतिदुष्टकर्मणाहताभवेदार्यपथेपरेस्थिता ॥३॥ विरूपरूपाविकृताविवर्च सोमहाननादीर्घविरूपदर्शनाः ॥ समीक्ष्यताराक्षसराजयोषितोभयाद्विनष्टाजनकेश्वरात्मजा ॥ ४ ॥

स्त्रियोहीति सदासंपरिमार्गणेमार्गणव्यवहारे लोकैरितिशेषः ॥४४॥ सजातीयेष्वेवमार्गणंप्रसिद्धमित्याह यस्येति सत्त्वस्यप्राणिनः यायोनिःयासमानजातिः परिमार्गते लोकइतिशेषः तत्रैवोपपत्तिमाह नशक्यमिति एतेनरावणदर्शनजोपिदोषःपरिहृतः ॥ ४५॥४६॥४७॥ अपक्रम्यरावणांतःपुरबाहिःकक्षातइतिशेषः ॥ ४८ ॥ तांसीतामन्यत्रविचेतुंप्रचक्रमे ॥ ४९॥धावमानः॥ ॥इतिश्रीरा०श्रीरा०रा०वा०आ०सुं०एकादशःसर्गः ॥११ ॥ ॥छ॥ ॥ अथबहुदुःखचिंताकुलोऽन्विष्टमेवपुनःपुनरन्वेषयतिस्मेत्याह सतस्येति तस्यभवनस्यरावणभवनस्य निशागृहाःरात्रिनिवासगृहाः तान्विचेतुंजगाम ॥१॥ नध्रियतेनजीवतिस्म ध्रुवंनुसीताम्रियतइतिक्वचित्पाठः तत्रहेतुर्यथेति यतइत्यर्थः ॥ २ ॥ स्वशीलंपातिव्रत्यम् प्रतिदुष्टकर्मणाप्रतिदुष्टंदुष्टंकर्मयस्यतेन सकलसज्जनानर्थकारिणेत्यर्थः आर्यपथेआर्याणांपतिव्रतानांमार्गे ॥३॥ रावणस्यानुरागात्स्त्रीवधदोषाद्वातद्वधेऽप्रवृत्तावपिस्वयमेवभ

यान्नष्टेत्याह विरूपेति दीर्घाणिविरूपाणिदर्शनानियासांताः दीर्घपदेनकर्मधारयोवा राक्षसराजयोषितस्तदाज्ञाकारिणीः॥४॥ पौरुषंसमुद्रलंघनरूपपराक्रमसाध्यंप्रयोजनम् कालंविहृत्यसुग्रीवकृतंकालमतिक्रम्यसुग्रीवसमीपंगम्यतेययासागतिर्मार्गोनास्ति तत्रहेतुःसुतीक्ष्णेति॥५॥६॥ अस्तुसुग्रीवसमीपगमनवार्ताअंगदादिसमीपगमनमपिदुर्लभमित्याह किंन्विति किंनुवक्ष्यंतीतिचिंतांकृत्वापुनर्विचार्ययद्वक्तव्यंतत्स्वयमेवानुवदति गत्वेत्यादि वदस्वइतिवक्ष्यंतीत्यर्थः ॥७॥ किंप्रवक्ष्यामितान्प्रतीतिशेषः नकिमपीत्यर्थः यदेवमतोध्रुवमिति कालस्यसुग्रीवकल्पितस्य व्यतिवर्तनेअतिक्रमे ॥८॥ किंवावक्ष्यतिमांधिक्करिष्यतीत्यर्थः समागतामिलिताअन्येवानराश्चधिक्करिष्यंति ॥९॥एवंक्षणमात्रंनिर्विद्यपुनरुत्साहमव

सीतामदृष्ट्वाह्यनवाप्यपौरुषंविहृत्यकालंसहवानरैश्चिरम् ॥ नमेऽस्तिसुग्रीवसमीपगागतिःसुतीक्ष्णदंडोबलवांश्चवानरः ॥ ५ ॥ दृष्टमंतःपुरंसर्वंदृष्टाराक्षसयोषितः॥ नसीतादृश्यतेसाध्वीवृथाजातोममश्रमः ॥ ६ ॥ किंनुमांवानराःसर्वेगतंवक्ष्यंतिसंगताः ॥ गत्वातत्रत्वयावीरकिंकृतंतद्वदस्वनः॥ ७ ॥ अदृष्ट्वाकिंप्रवक्ष्यामितामहंजनकात्मजाम् ॥ ध्रुवंप्रायमुपासिष्येकालस्यव्यतिवर्तने ॥ ८॥ किंवावक्ष्यतिवृद्धश्चजांबवानंगदश्चसः ॥ गतंपारंसमुद्रस्यवानराश्चसमागताः ॥९॥ अनिर्वेदःश्रियोमूलमनिर्वेदःपरंसुखम्॥भूयस्तत्रविचेष्यामिनयत्रविचयःकृतः ॥१०॥ अनिर्वेदोहिसततंसर्वार्थेषुप्रवर्तकः॥करोतिसफलंजंतोःकर्मयच्चकरोतिसः॥११॥ तस्मादनिर्वेदकरंयत्नंचेष्टेऽहमुत्तमम्॥अदृष्टांश्चविचेष्यामिदेशान्रावणपालितान् ॥१२॥ आपानशालाविचितास्तथापुष्पगृहाणिच ॥ चित्रशालाश्चविचिताभूयःक्रीडागृहाणिच ॥१३॥ निष्कुटांतररथ्याश्चविमानानिचसर्वशः ॥इतिसंचिंत्यभूयोपिविचेतुमुपचक्रमे ॥१४॥ भूमीगृहांश्चैत्यगृहान्गृहातिगृहकानपि॥उत्पतन्निपतंश्चापितिष्ठन्गच्छन्पुनःक्वचित् ॥१५॥ अपवृण्वंश्चद्वाराणिकपाटान्यवघट्टयन्॥प्रविशन्निष्पतंश्चापिप्रपतन्नुत्पतन्निव॥१६॥सर्वमप्यवकाशंसविचचारमहाकपिः ॥ चतुरंगुलमात्रोपिनावकाशःसविद्यते ॥ रावणांतःपुरेतस्मिन्यंकपिर्नजगामसः ॥ १७॥ प्राकारांतरवीथ्यश्चवेदिकाश्चैत्यसंश्रयाः ॥ श्वभ्राश्चपुष्करिण्यश्चसर्वंतेनावलोकितम् ॥ १८ ॥ राक्षस्योविविधाकाराविरूपाविकृतास्तथा ॥ दृष्टाहनुमतातत्रनतुसाजनकात्मजा ॥१९॥

लंब्याह अनिर्वेदइति निर्वेदःकरणग्रामस्यप्रवृत्तिवैमुख्यंतदभावउत्साहः॥ १० ॥ यत्कर्मसकरोतितत्कर्मसफलंकरोति॥११॥ अनिर्वेदकरंउत्साहजननंयत्नंचित्तस्थैर्यंचेष्टेकरोमि॥१२॥१३॥निष्कुटांतररथ्याःगृहारामध्यगतावीथीः विमानानिपुष्पकादीनि॥१४॥ भूमीगृहान्भूबिलगृहान् गृहातिगृहकाःगृहोपरिगृहाइतिकतकः गृहानतीत्यानतिदूरेस्वैरविहारार्थंनिर्मितगृहाइतितीर्थः विचेतुमुपचक्रमेइत्यनुकर्षः उत्पतन्नुन्नतमारुहन् निपतनमवरोहः॥ १५ ॥ निष्पतनंनिष्क्रमणं अवघट्टनंसंवरणम्॥१६॥यंसकपिर्नजगामसताद्दशश्चतुरंगुलमात्रोप्यवकाशोनविद्यते॥ १७ ॥ प्राकारांतरवीथ्यःप्राकारमध्यवर्तिमंत्रिकुमारादिगृहवीथ्यः चैत्यश्चतुष्पथवर्तिवृक्षः श्वभ्राःगर्ताः॥१८॥ १९॥

राघवनंदिनीरामप्रिया ॥२०॥२१॥ प्रमथ्यनागकन्याबलाद्धृताइत्यनेनबंदीकृतानांग्रहणंपूर्वंतूढानांनागकन्यानांग्रहणमतोनपुनरुक्तिः ॥ २२॥२३॥ २४ ॥ अवतीर्यविमानाच्चे
ति पुनरारुह्यचेत्यर्थः विमानएवैतत्सर्वदर्शनमितितत्त्वम् ॥२५॥ मरमानः ॥ इतिश्रीरा० श्रीरा०रा०वा०आदि०द्वादशःसर्गः ॥ १२॥ ॥ ७॥ ॥ वेगवान्हनूमान्विमानात्प्राकारं
संक्रम्यघनांतरेयथाविद्युत्सशोभाआसीत्तथासीत् प्राकारस्येंद्रनीलकृतत्वमनेनध्वन्यते ॥१॥ रावणस्यनिवेशनान्गृहान्संपरिक्रम्यपुनःपरिक्रमणेनदृष्ट्वाजानकींचादृष्ट्वाअब्रवीत्
आत्मनैवेतिबोध्यम् ॥२॥ भूयिष्ठंलोलिताबहुशोन्विष्टा ॥३॥४॥ नन्वनुपलब्धिप्रमाणादभावनिश्चयएवास्त्वतआह इहेति रावणनिवेशनेएवाख्याता तद्वचश्चप्रमाणं दृश्यतेतुन कि

रूपेणाप्रतिमालोकेपराविद्याधरस्त्रियः ॥ दृष्टाहनुमतातत्रनतुराघवनंदिनी ॥ २० ॥ नागकन्यावरारोहाःपूर्णचंद्रनिभाननाः ॥ दृष्टाहनुमतातत्र
नतुसाजनकात्मजा ॥ २१ ॥ प्रमथ्यराक्षसेंद्रेणनागकन्याबलाद्धृताः ॥ दृष्टाहनुमतातत्रनसाजनकनंदिनी ॥२२ ॥ सोऽपश्यंस्तांमहाबाहुःपश्यं
श्चान्यावरस्त्रियः ॥ विषसादमहाबाहुर्हनूमान्मारुतात्मजः ॥ २३॥ उद्योगंवानरेंद्राणांप्लवनंसागरस्यच ॥ व्यर्थंवीक्ष्यानिलसुतश्चिंतांपुनरुपाग
तः ॥ २४॥ अवतीर्यविमानाच्चहनूमान्मारुतात्मजः ॥ चिंतामुपजगामाथशोकोपहतचेतनः ॥ २५ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रा०वा०आ०सुं०द्वादशः
सर्गः ॥ १२॥ विमानात्तुससंक्रम्यप्राकारंहरियूथपः ॥ हनूमान्वेगवानासीद्यथाविद्युद्घनांतरे ॥ १ ॥ संपरिक्रम्यहनुमान्रावणस्यनिवेशना
न् ॥ अदृष्ट्वाजानकींसीतामब्रवीद्वचनंकपिः ॥ २ ॥ भूयिष्ठंलोलितालंकारामस्यचरताप्रियम् ॥ नहिपश्यामिवैदेहींसीतांसर्वांगशोभना
म् ॥ ३ ॥ पल्वलानितटाकानिसरांसिसरितस्तथा ॥ नद्योऽनूपवनांताश्चदुर्गाश्चधरणीधराः ॥ ४ ॥ लोलितावसुधासर्वानचपश्यामिजा
नकीम् ॥ इहसंपातिनासीतारावणस्यनिवेशने ॥ आख्याताग्रध्रराजेननचसादृश्यतेतुकिम् ॥५॥ किंतुसीताऽथवैदेहीमैथिलीजनकात्मजा ॥
उपतिष्ठेतविवशारावणेनहृताबलात् ॥६॥ क्षिप्रमुत्पततोमन्येसीतामादायरक्षसः ॥ बिभ्यतोरामबाणानामंतरापतिताभवेत् ॥ ७ ॥ अथ
वाह्रियमाणायाःपथिसिद्धनिषेविते ॥ मन्येपतितमार्यायाहृदयंप्रेक्ष्यसागरम् ॥ ८ ॥ रावणस्योरुवेगेनभुजाभ्यांपीडितेनच ॥ तयामन्येवि
शालाक्ष्यात्यक्तंजीवितमार्यया ॥९ ॥ मिदमिति ॥५॥ बहुप्रकारंचिंतयाति किंत्विति पूर्वदृष्टांमंदोदरींसौंदर्यादिगुणैःपुनःसीतात्वेनसंभाव्यतान्निरासकवाक्यं रावणेनबला
द्धृताविवशासतीसीताउपतिष्ठेत रावणमितिशेषः रावणंदुष्टचारिणामितिपाठेतुयथाश्रुतमेव इदंकिंतुकुत्सितंतु यतःसामैथिलीसासीतालांगलपद्धतिजत्वेनायोनिजा वैदेहीजगत्प्र
शस्तविदेहवंशसंबद्धा जनकात्मजाब्रह्मवित्पुत्री ॥६॥ तस्यदर्शनंकुतस्तत्रहेतूनुत्प्रेक्षते क्षिप्रमिति एतेपक्षादुःखातिशयात्संपातिवचनविस्मरणमूलकाःबिभ्यतःकराद्भ्रष्टेतिशेषःरा
मबाणानां आघातादितिशेषः शेषेषष्ठीवा ॥ ७॥ रामपरोक्षंतथाभयायेगात्पक्षांतरमथवेति हृदयंपतितंमनउत्क्रांतंमनउत्क्रमणस्यैवमरणत्वात् ॥ ८ ॥ पीडितेनपीडनेन ॥ ९ ॥

विचेष्टमानाविलुठंती ॥ १० ॥ ननुसर्वमेतदसंभावितंरावणेनसर्वोपायरहितंहरणस्येषत्करत्वादतःपक्षांतरमाह आहोइतिअथवेत्यर्थः ॥ ११ ॥ ननुबहुभक्षणसामग्री
मत्त्वादनुरागवत्त्वाच्चतेनभक्षणमसंभावितमतआह अथवेति सापत्न्यदुःखादितिभावः ॥ १२ ॥ एतदुत्तरंश्लोकद्वयंसंपूर्णचंद्रेत्यादिप्रक्षिप्तमितिकतकः ॥ १ ॥
॥ २ ॥ ननुसपत्नीभिरप्यशक्यंभक्षणंरावणेनस्वभोगार्थमानीतत्वादतआह अथवेति निहितागुप्ततयास्थापिताइतिमन्ये नायमपिपक्षोयुक्तइत्याह भृशमिति एवमपिसा
बालापंजरस्थासारिकेवभृशंमुहुर्मुहुःरामेतिलालप्यतेलाळप्येत नचतद्दृश्यतेइतिभावः ॥ १३ ॥ ननुतर्हिरावणसमीपएवभवेत्संपातिवचनप्रामाण्यात्मयातुसम्यङ्नान्विष्ट
मित्याशंक्याह जनकस्येति तस्मादेतदप्ययुक्तमितिभावः ॥ १४ ॥ नन्वनेनविचारेणालंयथानुभूतंनिवेद्यतांतत्राह विनष्टेति अस्यकचिद्दर्ततइतिशेषः णशअदर्शनेइति

उपर्युपरिसानूनंसागरंक्रमतस्तदा ॥ विचेष्टमानापतितासमुद्रेजनकात्मजा ॥ १० ॥ आहोक्षुद्रेणचानेनरक्षंतीशीलमात्मनः ॥ अबंधुर्भक्षि
तासीतारावणेनतपस्विनी ॥११॥ अथवाराक्षसेंद्रस्यपत्नीभिरसितेक्षणा ॥ अदुष्टादुष्टभावाभिर्भक्षितासाभविष्यति ॥ १२ ॥ "संपूर्णचं
द्रप्रतिमंपद्मपत्रनिभेक्षणम् ॥ रामस्यध्यायतीवक्त्रंपंचत्वंकृपणागता ॥ १ ॥ हारामलक्ष्मणेत्येवहाऽयोध्येतिचभामिनी ॥ विलप्यबहुवैदेही
न्यस्तदेहाभविष्यति ॥ २ ॥" अथवानिहितामन्येरावणस्यनिवेशने ॥ भृशंलालप्यतेबालापंजरस्थेवसारिका ॥ १३ ॥ जनकस्यकुलेजाता
रामपत्नीसुमध्यमा ॥ कथमुत्पलपत्राक्षीरावणस्यवशंव्रजेत् ॥ १४ ॥ विनष्टावाप्रणष्टावामृतावाजनकात्मजा ॥ रामस्यप्रियमार्यस्यननिवे
दयितुंक्षमम् ॥१५॥ निवेद्यमानेदोषःस्याद्दोषःस्यादनिवेदने ॥ कथंनुखलुकर्तव्यंविषमंप्रतिभातिमे ॥ १६ ॥ अस्मिन्नेवंगतेकार्येप्राप्तकालं
क्षमंचकिम् ॥ भवेदितिमतिंभूयोहनुमान्प्रविचारयन् ॥ १७ ॥ यदिसीतामदृष्ट्वाऽहंवानरेंद्रपुरीमितः ॥ गमिष्यामिततःकोमेपुरुषार्थोभवि
ष्यति ॥१८॥ ममेदंलंघनंव्यर्थंसागरस्यभविष्यति ॥ प्रवेशश्चैवलंकायाराक्षसानांचदर्शनम् ॥१९॥ किंवावक्ष्यतिसुग्रीवोहरयोवापिसंगताः ॥
किष्किंधामनुसंप्राप्तंतौवादशरथात्मजौ ॥२०॥ गत्वातुयदिकाकुत्स्थंवक्ष्यामिपरुषंवचः ॥ नदृष्टेतिमयासीतातततस्त्यक्ष्यतिजीवितम् ॥२१॥

धात्वनुसारादद्दृष्टासतीकचिदस्तीतिवक्तुमशक्यमक्षमं सर्वतोन्विष्टत्वात् प्रणष्टाप्रगतंनष्टमदर्शनंयस्याःसादृष्टेत्यर्थः एतदपिनवक्तुंक्षमं स्वयमदृष्टत्वात्एवंमृतेत्यपिवक्तुंनशक्यं
तत्साधकदृढतरप्रमाणाभावात् तस्माद्रामस्याग्रेकिमपिवक्तुंनशक्यं दृश्यदेशेमाययाऽदर्शनंविनाशःअदृश्यदेशेऽवस्थापनंप्रणाशइतितुतीर्थः ॥ १५ ॥ तदेवस्पष्टयतिनिवे
द्यमानेइति नदृष्टेतिनिवेद्यमानेदोषोवक्ष्यमाणरामप्राणत्यागरूपः अनिवेदनेस्वामिवंचनारूपोदोषः तस्मान्निवेदनानिवेदनरूपमुभयमपिविषमंदुरनुष्ठेयंप्रतिभाति ॥ १६ ॥
एतदनंतरंकाविवाक्यमस्मिन्निति कार्येएवंगतेसातिदुर्निरूपेसतीत्यर्थः प्राप्तकालंकालोचितंकिंक्षमंकिंवक्तुंयुक्तंभवेदितिभूयोमतिंतद्विषयंपक्षंविचारयन्नभूदितिशेषः ॥ १७ ॥
विचारमेवप्रपंचयति यदीतिकोऽभविष्यतिनकोपीत्यर्थः ॥ १८ ॥ १९ ॥ वक्ष्यतिअसाध्वेववक्ष्यतीत्यर्थः ॥ २० ॥ नदृष्टेत्यप्रियंयदिवक्ष्यामि ततस्तच्छ्रवणानंतरम् ॥ २१ ॥

परुषंकर्णकठोरं अतएवदारुणंभयंकरं तीक्ष्णमसह्यं क्रूरमुग्रं इंद्रियाणांतापनंसंतापकं सीतानिमित्तंसीताविषयं सरामः ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ ततःदिविस्थरामद र्शनात् ॥ २६ ॥ २७ ॥ वालिजेनवालिमरणजेन पंचत्वमागतापंचत्वंप्राप्तुंनिश्चयवती ॥ २८ ॥ तस्मात्तदनंतरम् ॥ २९ ॥ ३० ॥ यशस्विनाकपिनाथेनसांत्वादिभिर्ला लिताःप्राणांस्त्यक्ष्यंति ॥ ३१ ॥ निरोधेषुगुहादिसंवृतदेशेषु ॥ ३२ ॥ सपुत्रदाराइत्यादेःकपिकुंजराइतिविशेष्यम् ॥ ३३ ॥ शस्त्रंशस्त्रघातंप्रचरिष्यंतिकरिष्यंति ॥३४॥३५॥

परुषंदारुणंतीक्ष्णंक्रूरमिंद्रियतापनम् ॥ सीतानिमित्तंदुर्वाक्यंश्रुत्वासनभविष्यति ॥२२॥ तंतुकृच्छ्रगतंदृष्ट्वापंचत्वगतमानसम् ॥ भृशानुर क्तमेधावीनभविष्यतिलक्ष्मणः ॥२३॥ विनष्टौभ्रातरौश्रुत्वाभरतोपिमरिष्यति ॥ भरतंचमृतंदृष्ट्वाशत्रुघ्नोनभविष्यति ॥२४॥ पुत्रान्मृतान्समी क्ष्याथनभविष्यंतिमातरः ॥कौसल्याचसुमित्राचकैकेयीचनसंशयः ॥२५॥ कृतज्ञःसत्यसंधश्चसुग्रीवःप्लवगाधिपः ॥ रामंतथागतंदृष्ट्वातत स्त्यक्ष्यतिजीवितम् ॥२६॥ दुर्मनाव्यथितादीनानिरानंदातपस्विनी ॥ पीडिताभर्तृशोकेनरुमात्यक्ष्यतिजीवितम् ॥२७॥ वालिजेनतुदुःखेन पीडिताशोककर्शिता ॥ पंचत्वमागताराज्ञीताराऽपिनभविष्यति ॥ २८ ॥ मातामित्रोर्विनाशेनसुग्रीवव्यसनेनच ॥ कुमारोऽप्यंगदस्तस्माद्वि जहिष्यतिजीवितम् ॥ २९ ॥ भर्तृजेनतुदुःखेनअभिभूतावनौकसः ॥ शिरांस्यभिहनिष्यंतितलैर्मुष्टिभिरेवच ॥ ३० ॥ सांत्वेनानुप्रदानेनमा नेनचयशस्विना ॥ लालिताःकपिनाथेनप्राणांस्त्यक्ष्यंतिवानराः ॥३१॥ नवनेषुनशैलेषुननिरोधेषुवापुनः ॥ क्रीडामनुभविष्यंतिसमेत्यकपि कुंजराः ॥३२॥ सपुत्रदाराःसामात्याभर्तृव्यसनपीडिताः ॥ शैलाग्रेभ्यःपतिष्यंतिसमेषुविषमेषुच ॥ ३३ ॥ विषमुद्बंधनंवापिप्रवेशंज्वलनस्य वा ॥ उपवासमथोशस्त्रंप्रचरिष्यंतिवानराः ॥३४॥ घोरमारोदनंमन्येगतेमयिभविष्यति ॥ इक्ष्वाकुकुलनाशश्चनाशश्चैववनौकसाम् ॥ ३५ ॥ सोऽहंनैवगमिष्यामिकिष्किंधांनगरीमितः ॥ नहिशक्ष्याम्यहंद्रष्टुंसुग्रीवंमैथिलींविना ॥३६॥ मय्यगच्छतिचेहस्थेधर्मात्मानौमहारथौ ॥ आ शयातौधरिष्येतेवानराश्चतरस्विनः ॥३७॥ हस्तादानोमुखादानोनियतोवृक्षमूलिकः ॥ वानप्रस्थोभविष्यामिअदृष्ट्वाजनकात्मजाम् ॥३८॥ सागरानूपजेदेशेबहुमूलफलोदके ॥ चितिंकृत्वाप्रवेक्ष्यामिसमिद्धमरणीसुतम् ॥ ३९ ॥ उपविष्टस्यवासम्यग्लिंगिनंसाधयिष्यतः ॥ शरीरंभ क्षयिष्यंतिवायसाःश्वापदानिच ॥ ४० ॥

॥ ३६ ॥ अगच्छतिगमनरहिते आशयासीतावृत्तांतश्रवणप्रत्याशया धरिष्येतेप्राणानितिशेषः ॥ ३७ ॥ हस्तादानःहस्तपतितफलादिग्राहकस्तद्भोजीतियावत् एवंमुखादानोमुखपतितभोजी नियतोनियतेंद्रियः वृक्षमूलिकोवृक्षमूलनिवासी ॥ ३८ ॥ अरणीसुतमग्निम् ॥ ३९ ॥ उपविष्टस्यप्रायमुपाविष्टस्य लिंगिनंप्राणाल्लिंगिनंलिंगशरीरवंतंवाआत्मानंसाधयिष्यतःशरीरेणवियोजयिष्यतः लिंगिनीमितिपाठेप्राणाल्लिंगिनींचितिंचैतन्यमित्यर्थः ॥ ४० ॥

इदंवक्ष्यमाणम् आपःअपइत्यर्थः॥४१॥सीतामपश्यतोममयशस्विनीयशःसंपादिका मृतस्यख्यातिर्यशः सुजातमूलासुजातकारणवतीकीर्तिरूपामाला जीवतःसाकीर्तिः चिररात्रा
येत्यव्ययम् चिरायेत्यर्थः चिरायभग्ना आत्यंतिकलयंगतेत्यर्थः तीर्थस्तुचिररात्रीयंममेतिपाठंप्रकल्प्यसीतान्वेषणोपयुक्तत्वेनशोभनमूलासीतान्वेषणसौकर्यापादकचंद्रिकयासुभगा
सीतान्वेषणसहकारिणीतिसर्वैःक्रियमाणाकीर्तिरेवमालायस्याःसेयंचिररात्रीचिरकालविशिष्टादीर्घारात्रिः स्वस्यलंकाप्रवेशरात्रिःप्रभग्नानिष्फलाजाताइत्यर्थः अनेनरामकार्यसहका
रिणीस्वेच्छयारात्रिरप्यात्मानंवर्धितवतीतिसूच्यतइत्याह ॥४२॥ तापसःजटाकाषायादिचिह्नोयतिः ॥४३॥ अदृष्ट्वागमनेनिश्चितमासन्नंदोषमाह यदित्विति नभविष्यतिनजीविष्य
ति ॥४४॥ एवमगमनेनिश्चितेमरणजीवितयोःकिंश्रेयस्तत्राह विनाशइति दोषाबहवःप्रागुक्ताः चिरंमदगमनेसीताविनाशनिश्चयेनरामादयोनस्युरेव आत्मघातादयश्च जीवंस्तुममा

इदमप्यृषिभिर्दृष्टंनिर्याणमितिमेमतिः ॥ सम्यगापःप्रवेक्ष्यामिनचेत्पश्यामिजानकीम् ॥ ४१ ॥ सुजातमूलासुभगाकीर्तिमालायशस्विनी ॥
प्रभग्नाचिररात्रायममसीतामपश्यतः ॥ ४२ ॥ तापसोवाभविष्यामिनियतोवृक्षमूलिकः ॥ नेतःप्रतिगमिष्यामितामदृष्ट्वासितेक्षणाम् ॥
॥ ४३ ॥ यदितुप्रतिगच्छामिसीतामनधिगम्यताम् ॥ अंगदःसहितःसर्वैर्वानरैर्नभविष्यति ॥ ४४ ॥ विनाशेबहवोदोषाजीवन्प्राप्नोतिभ
द्रकम् ॥ तस्मात्प्राणान्धरिष्यामिध्रुवोजीवतिसंगमः ॥ ४५ ॥ एवंबहुविधंदुःखंमनसाधारयन्बहु ॥ नाध्यगच्छत्तदापारंशोकस्यकपिकुं
जरः ॥ ४६ ॥ ततोविक्रममासाद्यधैर्यवान्कपिकुंजरः ॥ रावणंवावधिष्यामिदशग्रीवंमहाबलम् ॥ ४७ ॥ काममस्तुहृतासीताप्रत्याचीर्णं
भविष्यति ॥ ४८ ॥ अथवैनंसमुत्क्षिप्यउपर्युपरिसागरम् ॥ रामायोपहरिष्यामिपशुंपशुपतेरिव ॥ ४९ ॥ इतिचिंतासमापन्नःसीतामन
धिगम्यताम् ॥ ध्यानशोकपरीतात्माचिंतयामासवानरः ॥ ५० ॥ यावत्सीतांनपश्यामिरामपत्नींयशस्विनीम् ॥ तावदेतांपुरींलंकांविचि
नोमिपुनःपुनः ॥ ५१ ॥ संपातिवचनाच्चापिरामंयद्यानयाम्यहम् ॥ अपश्यन्राघवोभार्यांनिर्दहेत्सर्ववानरान् ॥ ५२ ॥

त्मा भद्रकंप्राप्नोति वक्ष्यमाणनानाविधोपायाश्रयणेनतस्मात्प्राणान्धरिष्यामि यतोमयिजीवतिसतिसंगमःसुखसंगमोरामादीनांध्रुवःसंभावितइत्यर्थः काव्यलिंगमत्रालंकारः तीर्थ
स्त्वत्रजीवितसंगमइतिपाठंकल्पयामास ॥४५॥ इतःपरंकविवाक्यम् एवमित्यादि ॥ ४६ ॥ कपिकुंजरइत्यस्यइतिचिंतयामासेतिशेषः ध्रुवोजीवतिसंगमइत्युक्तेराशयंहनूमानाह
रावणंवेति ॥४७॥ ननुरावणवधेनकिंसाधितंस्यात्तत्राह प्रतीति प्रत्याचीर्णंवैरनिर्यातनंकृतंभविष्यतीत्यर्थः एवंकृत्वागमनेसर्वेषांसुखमित्याशयः ॥ ४८ ॥ ननुमयाहृतइतीदंवचोऽवि
श्वसनीयंस्यात्सीताऽलाभेनरामदुःखानिवृत्तिश्चेत्यतःपक्षांतरमथवेति एवंसतितल्लाभोपिसंभाव्यतइत्याशयः ॥ ४९ ॥ रावणस्यबद्धानयनेपिसीतांराक्षसाहन्युरितितदलाभएवेत्यतः
शोकपरीतःपक्षांतरंचिंतयामास यावत्सीतामिति वर्तमानसमीपेलट् ॥५०॥५१॥ नन्वत्रावस्थितिनिश्चयेपुनःपुनरन्वेषणंसफलंस्यादतआह संपातिवचनादिति तद्वचनविश्वासादे
वेत्यर्थः तत्तुतत्पक्षप्ररोहान्निश्चितंप्रमाणम् ननुतद्वचनविश्वासादेवरामंप्रतिसीतात्र स्तीत्युक्त्वाशीघ्रंसएवात्रानेयःकिमनेनकालविलंबेनेत्यत्राह रामंयदीति रावणेहतेपिमय्येवअग्नि

ष्यमाणानदृश्येतरामेणापि तददर्शनेरामःसर्ववानरनाशंकरिष्यतीतिभावः ॥५२॥ तस्मादिहैवनियताहारोवत्स्यामि विनश्येयुः सीतामदृष्ट्वामद्गमनानंतरमितिभावः ॥५३॥ एवंचिंताकुलोऽनन्विष्टदेशंदृष्ट्वासंपातिवचनात्तत्रसीतास्थितिंनिश्चिन्वानआहाशोकेति ॥५४॥ तत्राप्यप्राप्तिशंकयातद्दर्शनप्रतिबंधकदुरितक्षयायदेवानुकूल्यंसंपादयति वसूनिति चाद्रामादीन् ॥५५॥ तपस्विनेसिद्धीमिवतपःफलमिव तपःप्रसन्नादेवतेतिशेषः ॥५६॥ चिंतयाविग्रथितानिसंबद्धानिव्याकुलानिइंद्रियाणियस्यसः ॥५७॥ प्रतिज्ञातंनमस्कारमनुतिष्ठति नमोऽस्तुरामायेति अनेनरामस्यभगवदवतारत्वंसूचितम् रुद्रादिनमस्कारेणविराजोभगवतोनतिः ॥५८॥ स्वामित्वात्सूर्यांशत्वाच्चसुग्रीवनतिः अशोकवनिकांगतः मनसेतिशेषः

इहैवनियताहारोवत्स्यामिनियतेंद्रियः ॥ नमत्कृतेविनश्येयुःसर्वेतेनरवानराः ॥ ५३ ॥ अशोकवनिकाचापिमहतीयंमहाद्रुमा ॥ इमामधिगमिष्यामिनहीयंविचितामया ॥५४॥ वसून्रुद्रांस्तथादित्यानश्विनौमरुतोपिच ॥ नमस्कृत्वागमिष्यामिरक्षसांशोकवर्धनः ॥ ५५ ॥ जित्वातुराक्षसान्देवीमिक्ष्वाकुकुलनंदिनीम् ॥ संप्रदास्यामिरामायसिद्धीमिवतपस्विने ॥५६॥ समुहूर्तमिवध्यात्वाचिंताविग्रथितेंद्रियः ॥ उदतिष्ठन्महाबाहुर्हनूमान्मारुतात्मजः ॥५७॥ नमोऽस्तुरामायसलक्ष्मणायदेव्यैचतस्यैजनकात्मजायै ॥ नमोऽस्तुरुद्रेंद्रयमानिलेभ्योनमोऽस्तुचंद्राग्निमरुद्गणेभ्यः ॥५८॥ सतेभ्यस्तुनमस्कृत्वासुग्रीवायचमारुतिः ॥ दिशःसर्वाःसमालोक्यसोऽशोकवनिकांप्रति ॥ ५९ ॥ सगत्वामनसापूर्वमशोकवनिकांशुभाम् ॥ उत्तरंचिंतयामासवानरोमारुतात्मजः ॥ ६० ॥ ध्रुवंतुरक्षोबहुलाभविष्यतिवनाकुला ॥ अशोकवनिकापुण्यासर्वसंस्कारसंस्कृता ॥ ६१ ॥ रक्षिणश्चात्रविहितानूनंरक्षंतिपादपान् ॥ भगवानपिविश्वात्मानातिक्षोभंप्रवायति ॥ ६२ ॥ संक्षिप्तोयंमयात्माचरामार्थेरावणस्यच ॥ सिद्धिंदिशंतुमेसर्वेदेवाःसर्षिगणास्त्विह ॥ ६३ ॥ ब्रह्मास्वयंभूर्भगवान्देवाश्चैवतपस्विनः ॥ सिद्धिमग्निश्चवायुश्चपुरुहूतश्चवज्रभृत् ॥६४॥ वरुणःपाशहस्तश्चसोमादित्यौतथैवच ॥ अश्विनौचमहात्मानौमरुतःसर्वएवच ॥ ६५ ॥ सिद्धिंसर्वाणिभूतानिभूतानांचैवयःप्रभुः ॥ दास्यंतिममयेचान्येप्यदृष्टाःपथिगोचराः ॥ ६६ ॥

अशोकवनिकांप्रतीतिपाठेगतइत्यध्याहारः ॥५९॥ उत्तरंगमनोत्तरकर्तव्यकृत्यम् ॥६०॥ चिंताहेतुंदर्शयति ध्रुवमिति वनाकुलाकाननावृता संस्काराःखननसेकादिरूपवृक्षसंस्काराः अत्रध्रुवंरक्षोबहुलेत्युत्प्रेक्षयाचंद्रास्तःसूचितः अन्यथातत्प्रकाशेननिश्चयएवस्यात् ॥ ६१ ॥ अत्राशोकवनिकायांविहिताःनियुक्ताः विश्वात्मावायुः ॥ ६२ ॥ मया आत्मा शरीरमित्यर्थः रावणस्यअर्थेइत्यनुकर्षः रावणकर्तृकदर्शनपरिहारायेत्यर्थः ॥ ६३ ॥ पुनःसर्वात्मनाकार्यसिद्धयेस्मरतिब्रह्मेत्यादि देवाभगवदवयवदेवाः तानेवदर्शयाति अग्निश्चेत्यादि सिद्धिंदिशंत्वित्यन्वयः ॥६४॥ ६५ ॥ भूतानांप्रभुःप्रजापतिः दास्यंति तेषामप्यस्यार्थस्येष्टत्वादितिभावः पूर्वंप्रार्थनाइदानींतुतन्निश्चयः पथिगोचराअदृष्टाअपिपथिमार्गेगोचरत्वेनसिद्धिदत्वेनशास्त्रेऽदृष्टाःअनुक्ताःअपिना दृष्टाश्चयेतेऽपिसिद्धिंदास्यंति ॥ ६६ ॥

उच्छ्रितानासा यस्मिंस्तत्पांडुरं वियोगवशात् अव्रणमनवद्यम् ॥ ६७ ॥ सुदारुणोऽप्यलंकृतवेषधारी विश्वसनीयवेषधारीतेन ॥ ६८ ॥ हचमानः ॥ इतिश्रीरा० श्रीरा० रा० वा० आ० सुं० त्रयोदशः सर्गः ॥ १३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ध्यात्वा उत्प्लवनं निश्चित्य तां सीतां मनसाऽधिगम्य ध्यात्वा तस्य रावणस्य वेश्मनः वेश्मप्राकारात् प्राकारं वनप्राकारं अवप्लुतः उत्प्लवनेन प्राप्तः ॥ १ ॥ संहृष्टसर्वांगः पुलकितसर्वांगः वसंतादौ वसंतादिसर्वर्तुषु संनिहितैः पुष्पैः पुष्पिताग्रान् ॥ २ ॥ भव्यान् कुब्जफलान् उद्दालकान् वृक्षविशेषाः नागवृक्षान् नागकेसरवृक्षान् कपिमुखान् कपिमुखाकारफलवतः चूतविशेषणमेतत् ॥ ३ ॥ ज्यामुक्तः रामेणेति शेषः ॥ ४ ॥ विचित्रां विचित्रपर्यंतां राजतैः रजतादिसंस्कृतैस्तद्वर्णैर्वा ॥ ५ ॥ चित्रकाननां चित्रद्रुमखंडाम् उदितादित्यसंकाशाम्

तदुन्नसंपांडुरदंतमव्रणंशुचिस्मितंपद्मपलाशलोचनम् ॥ द्रक्ष्येकदार्यावदनंकदान्वहंप्रसन्नताराधिपतुल्यवर्चसम् ॥ ६७ ॥ क्षुद्रेणहीनेननृशंसमूर्तिनासुदारुणालंकृतवेषधारिणा ॥ बलाभिभूताह्यबलातपस्विनीकथंनुमेदृष्टिपथेऽद्यसाभवेत् ॥ ६८ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम० वा० आ० सुं० त्रयोदशःसर्गः ॥ १३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ समुहूर्तमिवध्यात्वामनसाचाधिगम्यताम् ॥ अवप्लुतोमहातेजाःप्राकारंतस्यवेश्मनः ॥ १ ॥ सतुसंहृष्टसर्वांगःप्राकारस्थोमहाकपिः ॥ पुष्पिताग्रान्वसंतादौददर्शविविधान्द्रुमान् ॥ २ ॥ सालानशोकान्भव्यांश्चचंपकांश्चसुपुष्पितान् ॥ उद्दालकान्नागवृक्षांश्चूतान्कपिमुखानपि ॥ ३ ॥ तथाम्रवणसंपन्नाल्लँताशतसमन्वितान् ॥ ज्यामुक्तइवनाराचःपुप्लुवेवृक्षवाटिकाम् ॥ ४ ॥ सप्रविश्यविचित्रांतांविहगैरभिनादिताम् ॥ राजतैःकांचनैश्चैवपादपैःसर्वतोवृताम् ॥ ५ ॥ विहगैर्मृगसंघैश्चविचित्रांचित्रकाननाम् ॥ उदितादित्यसंकाशांददर्शहनुमान्बली ॥ ६ ॥ वृतैर्नानाविधैर्वृक्षैःपुष्पोपगफलोपगैः ॥ कोकिलैर्भृंगराजैश्चमत्तैर्नित्यनिषेविताम् ॥ ७ ॥ प्रहृष्टमनुजांकालेमृगपक्षिमदाकुलाम् ॥ मत्तबर्हिणसंघुष्टांनानाद्विजगणायुताम् ॥ ८ ॥ मार्गमाणोवरारोहांराजपुत्रीमनिंदिताम् ॥ सुखप्रसुप्तान्विहगान्बोधयामासवानरः ॥ ९ ॥ उत्पतद्भिर्द्विजगणैःपक्षैर्वातैःसमाहताः ॥ अनेकवर्णाविविधामुमुचुःपुष्पवृष्टयः ॥ १० ॥ पुष्पावकीर्णःशुशुभेहनूमान्मारुतात्मजः ॥ अशोकवनिकामध्येयथापुष्पमयोगिरिः ॥ ११ ॥ दिशःसर्वाभिधावंतंवृक्षखंडगतंकपिम् ॥ दृष्ट्वासर्वाणिभूतानिवसंतइतिमेनिरे ॥ १२ ॥ वृक्षेभ्यःपतितैःपुष्पैरवकीर्णापृथग्विधैः ॥ रराजवसुधातत्रप्रमदेवविभूषिता ॥ १३ ॥

पुष्पैरिति शेषः ॥ ६ ॥ पुष्पोपगफलोपगैः पुष्पफलयुतैः ॥ ७ ॥ काले सर्वस्मिन्नपि प्रहृष्टमनुजां मुखविकासादिलिंगकहर्षवज्जनाम् मृगादीन्मदेनाकुलयतीति ताम् प्रहृष्टमनुजे काले इति पदद्वये सप्तम्यंतपाठे तादृक्कालेवसंतप्राग्भवे तत्संनिहितेकालेइत्यर्थः ॥ ८ ॥ बोधयामास शाखाचंक्रमणेनेति भावः ॥ ९ ॥ पक्षैरुत्पतद्भिरित्यन्वयः समाहताः वृक्षा इति शेषः पुष्पवृष्टयः पुष्पवृष्टीः ॥ १० ॥ ११ ॥ सर्वाभिधावंतमिति संधिरार्षः वसंत इति मेनिरे इति अन्यस्येह वनेऽशक्यप्रवेशत्वाद्वसंत एव वृक्षसंचारोचितं कपिरूपमास्थाय चरतीति मेनिरे इत्यर्थः एतेन द्रष्टॄणां तस्मिन्विमतिनिवृत्तिरीश्वरानुग्रहादिति सूचितम् ॥ १२ ॥ १३ ॥

बहुप्रकारंकंपिताः ॥ १४ ॥ निर्धूतपत्राणिशिखराण्यग्राणिचयेषांते धूर्ताअक्षधूर्ताः ॥ १५ ॥ १६ ॥ स्कंधमात्रस्याश्रयाःनतुपुष्पादीनां अतएवागमाःअसेव्याः मारुतेनतत्पुत्रेणहनूमता विनिर्धुताइतिह्रस्वआर्षइतिकतकस्तद्वृथा ह्रस्वस्यापिधुत्रःसत्त्वात् ॥ १७ ॥ वर्णकोविलेपनम् निपीतःशुभदंतयुक्तःओष्ठोयस्याःसा ॥ १८ ॥ लांगूलहस्तैरित्यत्रैकलाभावआर्षः ॥ १९ ॥ दामानिजालानि ॥ २० ॥ २१ ॥ उच्यमानविशिष्टावापीर्ददर्श श्लोकपंचकमेकंवाक्यम् ॥ २२ ॥ मुक्ताप्रवालरूपाएवसिकतायासा

तरस्विनातेतरवस्तरसाबहुकंपिताः ॥ कुसुमानिविचित्राणिससृजुःकपिनातदा ॥ १४ ॥ निर्धूतपत्रशिखराःशीर्णपुष्पफलद्रुमाः ॥ निक्षिप्तवस्त्राभरणाधूर्ताइवपराजिताः ॥१५॥ हनूमतावेगवताकंपितास्तेनगोत्तमाः ॥ पुष्पपत्रफलान्याशुमुमुचुःफलशालिनः ॥१६॥ विहंगसंघैर्हीनास्तेस्कंधमात्राश्रयाद्रुमाः ॥ बभूवुरगमाःसर्वेमारुतेनविनिर्धुताः ॥१७॥ विधूतकेशीयुवतिर्यथामृदितवर्णका ॥ निपीतशुभदंतोष्ठीनखैर्दंतैश्चविक्षता ॥१८॥ तथालांगूलहस्तैस्तुचरणाभ्यांचमर्दिता ॥ तथैवाशोकवनिकाप्रभग्नवनपादपा ॥ १९ ॥ महालतानांदामानिव्यधमत्तरसाकपिः ॥ यथाप्रावृषिवेगेनमेघजालानिमारुतः ॥ २० ॥ सतत्रमणिभूमीश्चराजतीश्चमनोरमाः ॥ तथाकांचनभूमीश्चविचरन्ददृशेकपिः ॥ २१॥ वापीश्चविविधाकाराःपूर्णाःपरमवारिणा ॥ महार्हैर्मणिसोपानैरुपपन्नास्ततस्ततः ॥ २२ ॥ मुक्ताप्रवालसिकताःस्फाटिकांतरकुट्टिमाः ॥ कांचनैस्तरुभिश्चित्रैस्तीरजैरुपशोभिताः ॥ २३ ॥ बुद्धपद्मोत्पलवनाश्चक्रवाकोपशोभिताः ॥ नत्यूहरुतसंघुष्टाहंससारसनादिताः ॥ २४ ॥ दीर्घाभिर्द्रुमयुक्ताभिःसरिद्भिश्चसमंततः ॥ अमृतोपमतोयाभिःशिवाभिरुपसंस्कृताः ॥ २५ ॥ लताशतैरवतताःसंतानकुसुमावृताः ॥ नानागुल्मावृतवनाःकरवीरकृतांतराः ॥२६॥ ततोंबुधरसंकाशंप्रवृद्धशिखरंगिरिम् ॥ विचित्रकूटंकूटैश्चसर्वतःपरिवारितम् ॥२७॥ शिलागृहैरवततंनानावृक्षसमावृतम् ॥ ददर्शकपिशार्दूलोरम्यंजगतिपर्वतम् ॥ २८ ॥ ददर्शचनगात्तस्मान्नदींनिपतितांकपिः ॥ अंकादिवसमुत्पत्यप्रियस्यपतितांप्रियाम् ॥ २९ ॥ जलेनपतिताग्रैश्चपादपैरुपशोभिताम् ॥ वार्यमाणामिवक्रुद्धांप्रमदांप्रियबंधुभिः ॥ ३० ॥

म् आंतरकुट्टिमाःअभ्यंतरनिबद्धभूमियुताः ॥२३॥ नत्यूहोदात्यूहः ॥२४॥ द्रुमयुक्ताभिः तीरद्रुमयुक्ताभिः वापीनांसरिदुपस्कृतत्वंनित्यंपूर्णजलत्वाय ॥२५॥ संतानःकल्पवृक्षः गुल्मावृतवनाः वनंजलं करवीरैःकृतमंतरंगवाक्षस्थानीयंयासांताः ॥ २६ ॥ ततोवापीदर्शनानंतरम् ॥ २७ ॥ जगतिलोकेरम्यंसुंदरवस्तुभ्योपिपरमसुंदरं तीर्थस्तुजगतीपर्वतमित्यर्थः ह्रस्वआर्षः मृत्पर्वतमितियावदितिव्याचक्षाणउपेक्ष्यएव ॥ २८ ॥ निपतितांनिःसृतां समुत्पत्यकोपादुत्थायपतितांभूमिशायिताम् ॥ २९ ॥ जलेनपतिताग्रैःपादपैः परिणाहवशादधःप्रसृतशाखाद्वारेणजलनिपतिताग्रत्वंवृक्षाणांकूलात्पातेनवा प्रियंप्रतिक्रुद्धांप्रियसमीपादन्यत्रजिगमिषुंप्रियबंधुभिःसखीभिर्वार्यमाणांप्रमदामिव ॥ ३० ॥

 अतएवकांतस्यप्रसन्नांपुनरुपस्थितांकांतामिवपुनरावृत्ततोयांवृक्षाग्रप्रतिघातात्परावृत्तजलांददर्श ॥३ १॥ तस्यपर्वतस्य पद्मिन्यःपद्मिनीःअकृत्रिमदीर्घिकाः ॥३ २॥ उच्यमानविशे
षणांकृत्रिमांदीर्घिकामपिददर्श सिकतशोभितामित्यत्रह्रस्वआर्षः ॥३ ३॥ प्रासादैरित्यस्ययुतामितिशेषः ॥३ ४॥ येकेचित्तत्रवृक्षास्तेसर्वेपिपुष्पफलोभययुताएवेत्यर्थः ॥३ ५॥ सच्छ
 त्राःछत्राकारसंस्थानवंतः तेनशीतलच्छायत्वंसूचितम् सवितर्दीकाःसवेदिकाः सौवर्णवेदिकाःराजतादिमहावेदिकोपरिकृतसौवर्णवेदिकाइत्यर्थः लतेत्यर्धमुत्तरान्वयि ॥३ ६॥ एकां
मुख्यां वृक्षांतरसंबंधरहितांच कांचनींतद्वर्णां शिंशपां पिच्छिलागुरुर्शिंशपाइतिकोशः ॥३ ७॥३ ८ ॥ मेरोःप्रभयादिवाकरइव तेषांद्रुमाणांप्रभयाकांचनोस्मीत्यमन्यत कांचनवर्ण

पुनरावृत्ततोयांचददर्शसमहाकपिः ॥ प्रसन्नामिवकांतस्यकांतांपुनरुपस्थिताम् ॥ ३१ ॥ तस्यादूरात्सपद्मिन्योनानाद्विजगणायुताः॥ ददर्शक
पिशार्दूलोहनूमान्मारुतात्मजः ॥३२॥ कृत्रिमांदीर्घिकांचापिपूर्णांशीतेनवारिणा ॥ मणिप्रवरसोपानांमुक्तासिकतशोभिताम् ॥ ३३ ॥ विविधैर्मृ
गसंघैश्चविचित्रांचित्रकाननाम् ॥ प्रासादैःसुमहद्भिश्चनिर्मितैर्विश्वकर्मणा ॥३४॥ काननैःकृत्रिमैश्चापिसर्वतःसमलंकृताम् ॥ येकेचित्पादपा
स्तत्रपुष्पोपगफलोपगाः ॥३५॥ सच्छत्राःसवितर्दीकाःसर्वेसौवर्णवेदिकाः ॥ लताप्रतानैर्बहुभिःपर्णैश्चबहुभिर्वृताम् ॥ ३६ ॥ कांचनींशिंशपा
मेकांददर्शसमहाकपिः ॥ वृतांहेममयीभिस्तुवेदिकाभिःसमंततः ॥३७॥ सोऽपश्यद्भूमिभागांश्चनगप्रस्रवणानिच ॥ सुवर्णवृक्षानपरान्ददर्श
शिखिसन्निभान् ॥३८॥ तेषांद्रुमाणांप्रभयामेरोरिवमहाकपिः ॥ अमन्यततदावीरःकांचनोस्मीतिसर्वतः ॥ ३९ ॥ तान्कांचनान्वृक्षगणान्मारु
तेनप्रकंपितान् ॥ किंकिणीशतनिर्घोषान्दृष्ट्वाविस्मयमागमत् ॥४०॥ सुपुष्पिताग्रान्रुचिरांस्तरुणांकुरपल्लवान् ॥ तामारुह्यमहावेगःशिंश
पांपर्णसंवृताम् ॥ ४१ ॥ इतोद्रक्ष्यामिवैदेहींरामदर्शनलालसाम् ॥ इतश्चेतश्चदुःखार्तांसंतपंतींयदृच्छया ॥ ४२ ॥ अशोकवनिकाचेयंदृढंर
म्यादुरात्मनः ॥ चंदनैश्चंपकैश्चापिबकुलैश्चविभूषिता ॥४३॥ इयंचनलिनीरम्याद्विजसंघनिषेविता ॥ इमांसाराजमहिषीनूनमेष्यतिजानकी
॥ ४४ ॥ साऽरामाराजमहिषीराघवस्यप्रियासदा ॥ वनसंचारकुशलाध्रुवमेष्यतिजानकी ॥ ४५ ॥ अथवामृगशावाक्षीवनस्यास्यविचक्ष
णा ॥ वनमेष्यतिसाऽद्येहरामचिंतासुकर्शिता ॥४६ ॥ मात्मशरीरंवीक्षतेस्मेत्यर्थः ॥३ ९॥ तान्कांचनानिति किंकिण्यस्तेषुफलादिवत्सहजाः अतएवविस्मयमागमत
॥ ४० ॥ तेषांतरुधर्ममप्याह सुपुष्पिताग्रानिति तरुणाःकोमलाःअंकुराःपल्लवाश्चयेषांतान्दृष्ट्वाविस्मयंप्राप्तइत्यन्वयः तांयस्याःपर्यंतवृक्षाएवंभूतास्तामारुह्यचिंतयामासेतिशेषः
॥ ४१ ॥ इतइति आगतामितिशेषः तदेवस्पष्टयति इतश्चेतश्चेति ॥४ २॥ रम्येयमशोकवनिकादुरात्मनोरावणस्यैवदृढंध्रुवंराक्षसांतरस्यैवंविधतदसंभवात् ॥ ४ ३ ॥ नलिनीचेयंरम्या
साचराजमहिषीत्वाद्रम्यप्रिया अतएवेमांनलिनींनूनमेष्यति ॥ ४४ ॥ अरामारामवियुक्ता राजमहिषीत्वादेवउद्यानवनसंचारकुशला ॥ ४५ ॥ अयमेवार्थआदरेणबु

द्विरस्थैर्यार्थेत्रिरावर्त्यते अथवेति सर्वथेत्यर्थः नतुपक्षांतरमिदंतत्त्वासंभवात् ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ अशोकवनिकांतःशिंशपाप्रदेशेसीतायाआगमनेहेत्वंतरमुन्नयति वनेचराणामिति
मृगपक्ष्यादीनामित्यर्थः ॥ ४८ ॥ संध्यादिनरात्र्योःसंधिरूपानुष्ठानकालोयस्यकर्मणस्तत्रमनोयस्याःसा तथासंध्यार्थेसंध्याकालक्रियमाणस्नानाद्यर्थे पूर्ववदेवात्राप्युक्तस्यैवार्थस्या
वृत्तिः रात्रिशेषेहनुमतोऽस्यवचसःप्रवृत्तेःसंध्याशब्देनात्रप्रातःकालोविवक्षितःतत्रकर्तव्यस्नानादौचास्त्येवस्त्रीणामप्यधिकारइतिकथंस्त्रीणांसंध्यावंदनमितिपरास्तंवेदितव्यम् किंच
सम्यग्भगवद्ध्यानस्यैवसंध्यापदार्थत्वेनास्त्येवतत्रस्त्रियाअधिकारः गायत्रीमंत्रेणतदर्थस्मरणपूर्वकध्यानेतुद्विजस्यैवाधिकारइत्यन्यत् ॥ ४९ ॥ यारामस्यपत्नीसंमताचपतिव्रतेतिसर्व
जनस्यतस्याःशुभायाःइयंनदीअशोकवनिकाचअनुरूपायोग्या ॥५०॥ ५१॥ प्रतीक्षमाणःसीतायाआगमनमितिशेषः अवेक्षमाणइतस्ततोऽवलोकयन् पर्णघनेसुपुष्पितेशिंशपा

रामशोकाभिसंतप्तासादेवीवामलोचना ॥ वनवासरतानित्यमेष्यतेवनचारिणी ॥४७॥ वनेचराणांसततंनूनंस्पृहयतेपुरा ॥ रामस्यदयिता
चार्याजनकस्यसुतासती ॥ ४८ ॥ संध्याकालमनाःश्यामाध्रुवमेष्यतिजानकी ॥ नदींचेमांशुभजलांसंध्यार्थेवरवर्णिनी ॥ ४९ ॥ तस्या
श्चाप्यनुरूपेयमशोकवनिकाशुभा ॥ शुभायाःपार्थिवेंद्रस्यपत्नीरामस्यसंमता ॥ ५० ॥ यदिजीवतिसादेवीताराधिपनिभानना ॥ आगमि
ष्यतिसाऽवश्यमिमांशीतजलांनदीम् ॥ ५१ ॥ एवंतुगत्वाहनुमान्महात्माप्रतीक्षमाणोमनुजेंद्रपत्नीम् ॥ अवेक्षमाणश्चददर्शसर्वंसुपुष्पितेप
र्णघनेनिलीनः ॥५२॥ इत्यार्षे०श्री०वा०आदि०सुं०चतुर्दशःसर्गः ॥ १४ ॥ ॥७॥ ॥ सवीक्षमाणस्तत्रस्थोमार्गमाणश्चमैथि
लीम् ॥ अवेक्षमाणश्चमहींसर्वांतामन्ववैक्षत ॥ १ ॥ संतानकलताभिश्चपादपैरुपशोभिताम् ॥ दिव्यगंधरसोपेतांसर्वतःसमलंकृताम् ॥२॥
तांसनंदनसंकाशांमृगपक्षिभिरावृताम् ॥ हर्म्यप्रासादसंबाधांकोकिलाकुलनिःस्वनाम् ॥३॥ कांचनोत्पलपद्माभिर्वापीभिरुपशोभिताम् ॥
बह्वासनकुथोपेतांबहुभूमिगृहायुताम् ॥ ४ ॥ सर्वर्तुकुसुमैरम्यैःफलवद्भिश्चपादपैः ॥ पुष्पितानामशोकानांश्रियासूर्योदयप्रभाम् ॥ ५ ॥
प्रदीप्तामिवतत्रस्थोमारुतिःसमुदैक्षत ॥ निष्पत्रशाखांविहगैःक्रियमाणामिवासकृत् ॥६॥ वृक्षेनिलीनःसन्सर्वंवनंददर्शेत्यन्वयः ॥५२॥ रममाणः ॥ ॥ इ

तिरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येसुंदरकांडेचतुर्दशःसर्गः ॥ ४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वीक्षमाणइतस्ततोवलोकयन् तत्रस्थःशिंशपास्थःमार्गमाणः
मैथिलीहेतुनाऽधोदृष्ट्वामहीमवेक्षमाणःसर्वांतांअशोकवनिकामन्ववैक्षत ॥ १ ॥ तांविशिनष्टि संतानकेति संतानकलताभिःसहितैःपादपैरित्यर्थः ॥ २ ॥ तांसददर्शेत्यन्वयः
नंदनसंकाशांतद्वच्चंदनद्राक्षाद्यनेकोपादेयवस्तुमतीम् ॥ ३ ॥ बह्वासनैःकुथैरास्तरणैश्चोपेताम् उपर्युपरिभूमियुक्तागृहाबहुभूमिगृहाः ॥ ४ ॥ सर्वर्तुषुकुसुमानियेषांतै.पादपैर्युक्ता
म् सूर्योदयप्रभांउद्यत्सूर्यसमकांतिम् ॥ ५ ॥ तत्रस्थःशिंशपास्थोमारुतिरशोकपुष्पैःप्रदीप्तामिवोदैक्षतेत्पुत्प्रेक्षा असकृच्छतशोवि।निष्पतद्भिश्चित्रैःपुष्पाण्यवतंसवत्प्रतीयमानानिये
षांतैर्विहगैर्निबिडशाखामपिनिष्पत्रशाखांक्रियमाणाम् बहुपक्षिपक्षपिहितपर्णतयापत्ररहितशाखामिवेत्यर्थः तथाउच्यमानविशेषणैरशो।कैःपुष्पभारेणपुष्पसमूहेनजनिताति

भारैरतएवातिभारवशादतिप्रह्वशाखतयाभूमिंस्पृशद्भिःकर्णिकारैःकिंशुकैश्चयुतःसदेशस्तेषांप्रभयाप्रदीप्तइव ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ नीलांजननिभाइति एवमुक्त्याऽशो
कानामनेकवर्णपुष्पवत्त्वंसूचितम् विबुधोद्यानंनंदनं यथानंदनंआह्लादकंतद्वदाह्लादकं चैत्ररथंकुबेरवनंयथाचित्रंतद्वच्चित्रम् ॥११॥ तदुभयमप्यतिवृत्तमिवअतिक्रम्यैवस्थितं पुष्प
 रूपज्योतिर्गणैरायुतम् ॥ १२ ॥ पुष्परूपैःरत्नशतैः ॥ १३ ॥ मृगादिभिःस्वीयैर्नानाविधैःशब्दैरम्यंकृतं एवंविशेषणकमुद्यानमशोकवनिकांतर्गतंददर्शेत्यनुकर्षः ॥१४॥ शैलें

विनिष्पतद्भिःशतशश्चित्रैःपुष्पावतंसकैः ॥ समूलपुष्परचितैरशोकैःशोकनाशनैः ॥७॥ पुष्पभारातिभारैश्चस्पृशद्भिरिवमेदिनीम् ॥ कर्णिकारैः
कुसुमितैःकिंशुकैश्चसुपुष्पितैः ॥८॥ सदेशःप्रभयातेषांप्रदीप्तइवसर्वतः ॥ पुन्नागाःसप्तवर्णाश्चचंपकोद्दालकास्तथा ॥९॥ विवृद्धमूलाबहवःशो
भंतेस्मसुपुष्पिताः ॥ शातकुंभनिभाःकेचित्केचिदग्निशिखप्रभाः ॥ १० ॥ नीलांजननिभाःकेचित्तत्राशोकाःसहस्रशः ॥ नंदनंविबुधोद्यानंचित्रं
चैत्ररथंयथा ॥११॥ अतिवृत्तमिवाचिंत्यंदिव्यंरम्याश्रियायुतम् ॥ द्वितीयमिवचाकाशंपुष्पज्योतिर्गणायुतम् ॥१२॥ पुष्परत्नशतैश्चित्रंपंचमंसा
गरंयथा ॥ सर्वर्तुपुष्पैर्निचितंपादपैर्मधुगंधिभिः ॥१३॥ नानानिनादैरुद्यानंरम्यंमृगगणद्विजैः ॥ अनेकगंधप्रवहंपुण्यगंधंमनोहरम् ॥१४॥
शैलेंद्रमिवगंधाढ्यंद्वितीयंगंधमादनम् ॥ अशोकवनिकायांतुतस्यांवानरपुंगवः ॥ १५ ॥ सददर्शाविदूरस्थंचैत्यप्रासादमूर्जितम् ॥ मध्येस्तं
भसहस्रेणस्थितंकैलासपांडुरम् ॥१६॥ प्रवालकृतसोपानंतप्तकांचनवेदिकम् ॥ मुष्णंतमिवचक्षूंषिद्योतमानमिवाश्रिया ॥ १७ ॥ निर्मलंप्रां
शुभावत्वादुल्लिखंतमिवांबरम् ॥ ततोमलिनसंवीतांराक्षसीभिःसमावृताम् ॥ १८ ॥ उपवासकृशांदीनांनिःश्वसंतींपुनःपुनः ॥ ददर्शशुक्लप
क्षादौचंद्ररेखामिवामलाम् ॥१९॥ मंदप्रख्यायमानेनरूपेणरुचिरप्रभाम् ॥ पिनद्धांधूमजालेनशिखामिवविभावसोः ॥२०॥ पीतेनैकेनसंवी
तांक्लिष्टेनोत्तमवाससा ॥ सपंकामनलंकारांविपद्मामिवपद्मिनीम् ॥ २१ ॥ पीडितांदुःखसंतप्तांपरिक्षीणांतपस्विनीम् ॥ ग्रहेणांगारकेणेवपी
डितामिवरोहिणीम् ॥ २२ ॥ अश्रुपूर्णमुखींदीनांकृशामनशनेनच ॥ शोकध्यानपरांदीनांनित्यंदुःखपरायणाम् ॥ २३ ॥ प्रियंजनमपश्यं
तींपश्यंतींराक्षसीगणम् ॥ स्वगणेनमृगींहीनांश्वगणेनावृतामिव ॥२४॥

द्रोहिमवान् तस्यांपूर्ववर्णितायाम् ॥१५॥ चैत्यंवर्तुलाकारत्वाद्बुद्धायतनमिवप्रासा
दं स्तंभसहस्रेणाधारभूतेनस्थितम् ॥ १६ ॥ १७ ॥ प्रांशुभावत्वादुच्चस्वभावत्वात् ततस्तद्दर्शनानंतरं मलिनवासःसंवीतत्वादिविशेषणवतींसीतांदूरादेवतन्मूलस्थांददर्शेत्यनु
कर्षः ॥ १८ ॥ १९ ॥ मंदप्रख्यायमानेनइदमिदमितिइदंतदितिवाकथंचिदूह्यमानेनरूपेणस्वरूपेणोपलक्षिताम् ॥२०॥ क्लिष्टेनजीर्णेनपांसुष्वास्तरणेनवाक्लिष्टेन सपंकांमलवच्छ
रीरां पद्मिनीलक्ष्मीर्लताच ॥ २१ ॥ अंगारकेणेवतत्तुल्येनग्रहेणकेतुनापीडितांरोहिणीमिव ॥२२॥२३॥ प्रियंजनंरामलक्ष्मणसुग्रीवादिरूपंजनं श्वगणेनशुनांगणेन ॥ २४ ॥

जघनंपृष्ठभागंगतयाप्राप्तयैकयाहरणदिनकृतैकसंस्कारवत्या यद्वा पुरोभागीयवेणीद्वयराहित्येनपृष्ठलंबयैकयावेण्यानीलनागाभया नीलसर्पतुल्ययावेण्योपलक्षितां अनेनतत्स्पर्शे
ऽन्यस्यमरणमेवेतिसूचितं मेघापायेनीलयावनराज्योपलक्षितांमहीमिवस्थिताम् ॥२५॥ २६॥ उपपादिभिःसीतात्वनिश्चयोपपादनसमर्थैः तत्कारणंप्रत्यभिज्ञानमाह क्रियमाणेति
यथारूपादृष्टायादृग्वेषवर्णादिमतीअनुभूतातथारूपेयं भेदेहिप्रत्यभिज्ञानमनुपपन्नमितिभावः ॥२७॥ पूर्णचंद्राननत्वादिगुणवतींनिरीक्ष्यतस्यबुद्धिःसंदिदिहेइत्यष्टात्रिंशत्श्लोकेनान्व
यः सुभ्रूंसुभ्रुवम् ॥२८॥ सर्वादिशोवितिमिराःकुर्वतीं नीलकंठींसौभाग्यसूचकेंद्रनीलमणिमयकंठस्थभूषणप्रभयातद्वर्णकंठां सुप्रतिष्ठितांसुप्रतिष्ठितसर्वावयवसंस्थानाम् ॥ २९ ॥

नीलनागाभयावेण्याजघनंगतयैकया ॥ नीलयानीरदापायेवनराज्यामहीमिव ॥ २५ ॥ सुखार्हांदुःखसंतप्तांव्यसनानामकोविदाम् ॥
तांविलोक्यविशालाक्षीमधिकंमलिनांकृशाम् ॥ २६ ॥ तर्कयामाससीतेतिकारणैरुपपादिभिः ॥ क्रियमाणातदातेनरक्षसाकामरूपिणा ॥
॥ २७ ॥ यथारूपाहिदृष्टासातथारूपेयमंगना ॥ पूर्णचंद्राननांसुभ्रूंचारुवृत्तपयोधराम् ॥ २८ ॥ कुर्वतींप्रभयादेवींसर्वावितिमिरादिशः ॥
तांनीलकंठींबिंबोष्ठींसुमध्यांसुप्रतिष्ठिताम् ॥ २९ ॥ सीतांपद्मपलाशाक्षींमन्मथस्यरतिंयथा ॥ इष्टांसर्वस्यजगतःपूर्णचंद्रप्रभामिव ॥३०॥
भूमौसुतनुमासीनांनियतामिवतापसीम् ॥ निःश्वासबहुलांभीरुंभुजगेंद्रवधूमिव ॥ ३१ ॥ शोकजालेनमहतावितेतेननराजतीम् ॥ संस
क्तांधूमजालेनशिखामिवविभावसोः ॥ ३२ ॥ तांस्मृतीमिवसंदिग्धामृद्धिंनिपतितामिव ॥ विहतामिवचश्रद्धामाशांप्रतिहतामिव ॥ ३३ ॥
सोपसर्गांयथासिद्धिंबुद्धिंसकलुषामिव ॥ अभूतेनापवादेनकीर्तिंनिपतितामिव ॥ ३४ ॥ रामोपरोधव्यथितांरक्षोगणनिपीडिताम् ॥ अ
बलांमृगशावाक्षींवीक्षमाणांततस्ततः ॥ ३५ ॥ बाष्पांबुपरिपूर्णेनकृष्णवक्राक्षिपक्ष्मणा ॥ वदनेनाप्रसन्नेननिःश्वसंतींपुनःपुनः ॥ ३६ ॥
मलपंकधरांदीनांमंडनार्हाममंडिताम् ॥ प्रभांनक्षत्रराजस्यकालमेघैरिवावृताम् ॥ ३७ ॥ तस्यसंदिदिहेबुद्धिस्तथासीतांनिरीक्ष्यच ॥
आम्नायानामयोगेनविद्यांप्रशिथिलामिव ॥ ३८ ॥ दुःखेनबुबुधेसीतांहनुमाननलंकृताम् ॥ संस्कारेणयथाहीनांवाचमर्थांतरंगताम् ॥३९॥

चंद्रप्रभासादृश्यंसर्वानंदकरत्वेन ॥३०॥ नियतांभूशयनादिरूपनियमवतीं तापसीमिवभूमावासीनां भुजगेंद्रवधूसादृश्यंदुष्प्रधृष्यत्वेनरक्षःकुलनाशकत्वेनच ॥ ३१ ॥ नराजतींअराज
तीं विभावसोःशिखामिवपातिव्रत्यतेजसाज्वलंतीम् ॥३२॥ स्मृतीमिवेतिदीर्घआर्षः संदिग्धामर्थसंदेहवतीं ऋद्धिमैश्वर्यं निपतितामन्यायवशादितिभावः विहतांनास्तिकबुद्ध्येति
भावः प्रतिहतांस्वविषयालाभादितिभावः ॥ ३३ ॥ सोपसर्गांसविघ्नां सकलुषांरागद्वेषादिकालुष्यवतीं अभूतेनापवादेनकेवलमारोपितेनकलंकेन ॥३४॥ रामोपरोधःरामसेवा
प्रतिबंधः ॥ ३५ ॥ कृष्णानिवक्राणिचअक्षिपक्ष्माणियस्यतेन ॥ ३६ ॥ संस्कारस्नानराहित्यान्मलपंकधरत्वम् त्वगादिमलरूपःपंकः नक्षत्रराजश्चंद्रः ॥ ३७ ॥ संदिदिहेप्रत्यभिज्ञा
बाधकात्कार्श्यमालिन्यादितिरोहितरूपत्वात्संदेहः आम्नायोऽभ्यासः ॥ ३८ ॥ बाधकस्याकिंचित्करत्वमाह दुःखेनेति दुःखबोध्यत्वेहेतुरनलंकृतामिति संस्कारेणेतिस्नानानुलेप

॥ २८ ॥ नादिरंगसंस्कारः वाचोव्याकरणज्ञानादिजःसंस्कारः देव्याअर्थांतरगतत्वंदेशांतरगतत्वं वाचस्तुविवक्षितार्थादन्यार्थबोधकत्वम् वाचोर्थोयथाव्याकरणाद्यभ्यासदुःखेनव्युत्पत्तिसंपाद्य
बुध्यतेतद्वत् सीतांकष्टेनवुबुधे ॥३९॥ कारणैरुपपादयन्सीतानिश्चयहेतुभिरुपपत्तिमंतंसंपादयन् ॥४०॥ इदानींसीतात्वोपपादकमाह वैदेह्याइति तदास्वप्रस्थानसमये गात्रशोभी
नीतिपाठःकतकसंमतःयेष्वंगेषुयान्याभरणजालान्यकीर्तयत्तान्याभरणजालानितत्तद्गात्रशोभीन्यलक्षयदितिप्रत्यभिज्ञाप्रामाण्यंसिद्धम् तीर्थस्तुशाखाशोभीनीतिपाठंप्रकल्प्यराम ५
विश्लेषसमयेभूषणधारणस्यानुचितत्वाद्वैदेह्याभूषणानिस्वांगेभ्यउन्मुच्यशाखायांन्यस्तानीतिगम्यतइतिव्याचख्यौ तत्तुउत्तरश्लोकयोर्हस्तेष्वितितथाश्यामानिचिरयुक्तत्वादितिप
दस्वरसविरुद्धम् किंचैवंतदंगेरामोक्ताभरणाभावादसीतात्वमेवस्यात् ॥४१॥ अथकस्मिन्गात्रेकिमाभरणंदृश्यतेतत्राह सुकृताविति सुकृतौनिर्मितौ कर्णवेष्टौकुंडले श्वदंष्ट्रौकर्णाभ
रणविशेषौत्रिकर्णिकापरनामानौ सुसंस्थितौकर्णरूपांगेसुप्रतिष्ठितौउपलक्षयेइतिशेषः हस्तेषुहस्तावयवेषुचयानिमणिविद्रुमचित्राण्याभरणानिरामेणोक्तानितथैवसुस्थितानिउपल

तांसमीक्ष्यविशालाक्षींराजपुत्रीमनिंदिताम् ॥ तर्कयामाससीतेतिकारणैरुपपादयन् ॥४०॥ वैदेह्यायानिचांगेषुतदारामोन्वकीर्तयत् ॥ तान्या
भरणजालानिगात्रशोभीन्यलक्षयत् ॥४१॥ सुकृतौकर्णवेष्टौचश्वदंष्ट्रौचसुसंस्थितौ ॥ मणिविद्रुमचित्राणिहस्तेष्वाभरणानिच ॥ ४२ ॥ श्यामा
निचिरयुक्तत्वात्तथासंस्थानवंतिच ॥ तान्येवैतानिमन्येऽहंयानिरामोऽन्वकीर्तयत् ॥ ४३ ॥ तत्रयान्यवहीनानितान्यहंनोपलक्षये ॥ यान्य
स्यानावहीनानितानीमानिनसंशयः ॥४४॥ पीतंकनकपट्टाभंस्रस्तंतद्वसनंशुभम् ॥ उत्तरीयंनगासक्तंतदादृष्टंप्लवंगमैः ॥४५॥ भूषणानिच
मुख्यानिदृष्टानिधरणीतले ॥ अनयैवापविद्धानिस्वनवंतिमहांतिच ॥४६॥ इदंचिरगृहीतत्वाद्वसनंक्लिष्टवत्तरम् ॥ तथाप्यनूनंतद्वर्णंतथाश्री
मद्यथेतरत् ॥४७॥ इयंकनकवर्णांगीरामस्यमहिषीप्रिया ॥ प्रणष्टापिसतीयस्यमनसोनप्रणश्यति ॥ ४८ ॥ इयंसायत्कृतेरामश्चतुर्भिरिहत
प्यते ॥ कारुण्येनानृशंस्येनशोकेनमदनेनच ॥४९॥ स्त्रीप्रणष्टेतिकारुण्यादाश्रितेत्यानृशंस्यतः ॥ पत्नीनष्टेतिशोकेनप्रियेतिमदनेनच ॥५०॥

क्षये ॥४२॥ चिरयुक्तत्वाच्चिरकालमसंस्कृतदेहस्थितत्वेनासंस्कृतत्वात् श्यामान्यपिश्यामवर्णान्यपितथासंस्थानवंतिरामोक्तसन्निवेशवंति यानिरामोन्वकीर्तयत्तान्येवेमानीतिमन्ये
॥४३॥ इतोप्येवमित्याह तत्रेति रामोपदिष्टेषुयान्याभरणानिअवहीनानिपतितानि ऋष्यमूकादावित्यर्थः ॥४४॥ कानित्यक्तानीतित्वयावगतानितत्राह पीतमिति कनकपट्टाभत्वेनस्व
र्णतंतुमात्रनिष्पन्नत्वंतस्यसूच्यते नगासक्तंवृक्षासक्तम् ॥४५॥ ऋष्यमूकेवस्त्रभूषणत्यागोप्यनयैवकृतइत्याह अनयैवेति ॥४६॥ इदंवसनं अंतरीयवस्त्रमित्यर्थः चिरधृतत्वात्क्लिष्टवत्तरं
शयनादिनाम्रदितंतथापितद्वर्णं सपीतोरागः अनूनमप्रच्युतं श्रीबत्वमार्षं अर्वचीदिर्वावर्णशब्दः तथाश्रीमच्छोभावत् यथेतरत् अस्मद्गृहीतमुत्तरीयमित्यर्थः ॥४७॥ एवंजातनिश्चयआह ॥ २८ ॥
इयमिति प्रणष्टादर्शनमप्राप्तापियस्यरामस्यमनसस्तुनप्रणश्यतिनादृष्टाभवति नित्यंसन्निहिताभवतीत्यर्थः ॥४८॥ साइयमेव केचत्वारस्तत्राह कारुण्येनेति ॥४९॥ परितापहेतुकारु
ण्यादिस्वयमेवदर्शयति स्त्रीति प्रणष्टापरेणपीडितामयाचसतीसानरक्षिता आपदिस्त्रियोरक्ष्याइत्युक्तेस्तदकरणकृतकारुण्यात्परितापः वनंप्रस्थितमपिमामाश्रितासाचनरक्षितेति

आनृशंस्यतः आश्रितसंरक्षणस्वभावत्वेनतदकरणात्परितापः पत्नीसर्वधर्मसाधनभूतानष्टेतिधर्मनाशाच्चिंताशोकेनपरितापः प्रियेतिपरमरूपलावण्यादिमतीपरमसुखसाधनभूतानष्टे
तिपूर्वसंभोगादिस्मरणजमदनेनसर्वसिद्धसर्वेंद्रियपरितापः ॥५० ॥अस्यायथारूपादितथारामस्ययथारामस्यरूपादितथाअस्याअपि अतःसोस्यायोग्यइयंचतस्ययोग्येत्यर्थः अनेनो
भयोरन्योन्यमानुरूप्यंदर्शितम् ॥ ५१ ॥ अथान्योन्यानुरागमाह अस्यादेव्याइति येनास्याश्चित्तंरामेसक्तंतस्यचास्यांतेनेयंसचजीवति चित्तसन्निधानेनवियोगाभावादितिभावः
मुहूर्तमपीत्यस्यान्यथेत्यादिः नजीवेदितिचशेषः ॥ ५२ ॥ दुष्करमिति अत्रत्तेनेतिवर्तते तेनचित्तसन्निधानेन दुष्करंकिंकृतवांस्तत्राह धारयती वर्तमानसामीप्येलट् दधारेत्यर्थः ॥५३॥
सीतामेवमेवंगुणांतथामलिनवासःसंवीतत्वोपवासकृशत्वशोकध्यानपरायणत्वादिपातिव्रत्यधर्मवर्तीदृष्ट्वात्दृष्टःसन्रामंसस्मार स्मृतंचतंप्रशशंस एवंपातिव्रत्यगुणवत्पत्नीला
भेनभाग्योत्तरोरामः ईदृश्यावियोगेनेदृशीपिडाईदृशीप्राप्तयेउद्यमश्चोचितएवेति चात्सीतांचप्रशशंस बलवताभव्येनप्रभुणात्दृतापियाएवंपातिव्रत्यात्तदेषैवसर्वोत्तमेत्येवंप्रशशंस

तस्यादेव्यायथारूपमंगप्रत्यंगसौष्ठवम् ॥ रामस्यचयथारूपंतस्येयमसितेक्षणा ॥५१॥ अस्यादेव्यामनस्तस्मिंस्तस्यचास्यांप्रतिष्ठितम् ॥
तेनेयंसचधर्मात्मामुहूर्तमपिजीवति ॥ ५२ ॥ दुष्करंकृतवान्रामोहीनोयदनयाप्रभुः ॥ धारयत्यात्मनोदेहंनशोकेनावसीदति ॥ ५३ ॥ एवंसी
तांतथादृष्ट्वाहृष्टःपवनसंभवः ॥ जगाममनसारामंप्रशशंसचतंप्रभुम् ॥ ५४ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येसुंदरकांडे
पंचदशःसर्गः ॥ १५ ॥ ॥ ७ ॥ प्रशस्यतुप्रशस्तव्यांसीतांतांहरिपुंगवः ॥ गुणाभिरामंरामंचपुनश्चिंतापरोऽभवत् ॥ १ ॥ स
मुहूर्तमिवध्यात्वाबाष्पपर्याकुलेक्षणः ॥ सीतामाश्रित्यतेजस्वीहनूमान्विललापह ॥ २ ॥ मान्यागुरुविनीतस्यलक्ष्मणस्यगुरुप्रिया ॥ यदि
सीताहिदुःखार्ताकालोहिदुरतिक्रमः ॥ ३ ॥ रामस्यव्यवसायज्ञालक्ष्मणस्यचधीमतः ॥ नात्यर्थंक्षुभ्यतेदेवीगंगेवजलदागमे ॥ ४ ॥

॥ ५४ ॥ वममानः ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येसुंदरकांडेपंचदशःसर्गः ॥ १५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सीतांप्रशस्य प्रशंसाचप्रागुक्तरूपा
चिंतापरः सीताविषयदुःखेनेतिभावः ॥१॥ सीतामाश्रित्यसीतामुद्दिश्य ॥२॥ गुरुभिर्विनीतस्यशिक्षितस्यलक्ष्मणस्यगुरुप्रियागुरोःरामस्यपत्नीत्वात् तद्वदेवपरमोपास्यत्वेनाभीष्टा
सीताअयोनिजानिःसीमपातिव्रत्यारामपत्न्यपियदिदुःखार्तादुःखपीडितातर्हिकालोदुरतिक्रमइति हिनिश्चितमित्यर्थः दुःखोपायघटकत्वस्यकालएवप्रसिद्धत्वादितिभावः ननुनदुः
खंसुखंवाकालमात्रजन्यम् कर्मानुष्ठानवैफल्यापत्तेः तत्सापेक्षकालजन्यत्वेपिईश्वरावतारसीतारामयोःकर्माभावात्कथंदुःखमितिचेन्न वस्तुतस्तुतयोर्दुःखाभावेपिलोकानुग्रहा
यगृहीतमनुष्यदेहयोस्तेषांमनुष्यत्वाभावबुद्धिप्रतिबंधायनटवद्व्यवहारमाभिनयतोःसुखदुःखादिकालिकमुखविकासाद्यभिनयेनतन्मायामोहितस्यैवदेवांशस्यहनूमतोऽभिनीतकार्यद
र्शनेनतत्कारणानुमानादुःखार्तत्वाद्युक्तेःसामंजस्यात्यथाचपरेणोद्बोधनंविनाहनूमतःस्वबलपराक्रमांशेमोहस्तथाऽनयोर्भगवत्स्वरूपत्वेइदानींतस्यमोहइतिवक्तुंशक्यत्वात्पश्चात्तु
भगवदिच्छयैवतस्यतयोःस्वरूपज्ञानेपिनकिंचिदवद्यम् ॥३॥नन्वेवंविधदुःखातिशयेजीवनहानिरेवस्यादतआह रामस्येति सलक्ष्मणोरामएवंविधेदुर्गेस्थितामापिमांदिव्यास्त्रैःसमुद्र

मपियेनकेनाप्युपायेनोल्लंघ्यागत्यात्रायास्यतीतितस्यव्यवसायज्ञापराक्रमज्ञासतीनात्यंतंक्षुभ्यतेनैराश्यमूलकंप्राणत्यागसंपादकंक्षोभंनप्राप्नोतीत्यर्थः जलदागमेवर्षाकालेपिगंगा
यथाइतरक्षुद्रनदीवद्दुर्धरवेगंनप्राप्नोतितद्वत् ॥ ४ ॥ तुल्यशीलवयोवृत्तांरामतुल्यस्वभाववयश्चारित्राम् अभिजनःकुलम् लक्षणंसामुद्रिकोक्तम् अतएवसीतायारामस्यपुरुषांतरे
॥ २१ ॥ रूपांतरेचाप्रवृत्तिःस्वभावमूलेतिसूचितम् ॥ ५ ॥ मनसारामंजगामअस्याःसएवानुरूपइतिसस्मारेत्यर्थः नवहेमाभांनवांतरुणींहेमाभांचेत्यर्थः ॥ ६ ॥ अस्याहेतोःसर्वात्मना ५
स्वसदृश्याःप्राप्त्यर्थमित्यर्थः ॥ ७ ॥ दूषणांतरक्षोनिपातश्चैतदासत्तयाशूर्पणखानिरासमूलत्वादन्वेषणप्रतिबंधसंभावनामूलकत्वाच्चैतन्मूलएव शंबरोयंप्रद्युम्नहतादन्यएव महें

तुल्यशीलवयोवृत्तांतुल्याभिजनलक्षणाम् ॥ राघवोऽर्हतिवैदेहींतंचेयमसितेक्षणा ॥ ५ ॥ तांदृष्ट्वानवहेमाभांलोककांतामिवश्रियम् ॥
जगाममनसारामंवचनंचेदमब्रवीत् ॥ ६ ॥ अस्याहेतोर्विशालाक्ष्याहतोवालीमहाबलः ॥ रावणप्रतिमोवीर्येकबंधश्चनिपातितः ॥ ७ ॥ वि
राधश्चहतःसंख्येराक्षसोभीमविक्रमः ॥ वनेरामेणविक्रम्यमहेंद्रेणेवशंबरः ॥ ८ ॥ चतुर्दशसहस्राणिरक्षसांभीमकर्मणाम् ॥ निहतानिजन
स्थानेशरैरग्निशिखोपमैः ॥ ९ ॥ खरश्चनिहतःसंख्येत्रिशिराश्चनिपातितः ॥ दूषणश्चमहातेजारामेणविदितात्मना ॥ १० ॥ ऐश्वर्यंवान
राणांचदुर्लभंवालिपालितम् ॥ अस्यानिमित्तेसुग्रीवःप्राप्तवाँल्लोकविश्रुतः ॥ ११ ॥ सागरश्चमयाक्रांतःश्रीमान्नदनदीपतिः ॥ अस्याहेतो
र्विशालाक्ष्याःपुरीचेयंनिरीक्षिता ॥ १२ ॥ यदिरामःसमुद्रांतांमेदिनींपरिवर्तयेत् ॥ अस्याःकृतेजगच्चापियुक्तमित्येवमेमतिः ॥ १३ ॥ रा
ज्यंवात्रिषुलोकेषुसीतावाजनकात्मजा ॥ त्रैलोक्यराज्यंसकलंसीतायानाप्नुयात्कलाम् ॥१४॥ इयंसाधर्मशीलस्यजनकस्यमहात्मनः ॥ सु
तामैथिलराजस्यसतीभर्तृदृढव्रता ॥ १५ ॥ उत्थितामेदिनींभित्त्वाक्षेत्रेहलमुखक्षते ॥ पद्मरेणुनिभैःकीर्णाशुभैःकेदारपांसुभिः ॥ १६ ॥
विक्रांतस्यार्यशीलस्यसंयुगेष्वनिवर्तिनः ॥ स्नुषादशरथस्यैषाज्येष्ठाराज्ञोयशस्विनी ॥ १७ ॥ धर्मज्ञस्यकृतज्ञस्यरामस्यविदितात्मनः ॥
इयंसादयिताभार्याराक्षसीवशमागता ॥१८॥ सर्वान्भोगान्परित्यज्यभर्तृस्नेहबलात्कृता ॥ अचिंतयित्वाकष्टानिप्रविष्टानिर्जनंवनम् ॥१९॥

द्रपदेनततुल्यप्रद्युम्नेलक्षणावा ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ अस्यानिमित्ते सप्तम्यर्थेषष्ठी अस्यांनिमित्तभूतायांसत्यामित्यर्थइतितीर्थः ॥ ११ ॥ १२ ॥ परिवर्तयेत् अधरोत्तरंकुर्यात्सं
हरेदितियावत् ॥ १३ ॥ एवंमतेर्युक्तत्वमुपपादयति राज्यंवेति त्रैलोक्यराज्यसीताप्राप्त्योःकतरदुत्कृष्टमितिविचारेआद्यंद्वितीयकोटिशतांशेनसादृश्यमपिनार्हतीत्यर्थः ॥ १४ ॥
आधिक्यमेवोपपादयति इयमिति अनेनकुलम् भर्तृदृढव्रतेत्यनेनचारित्र्यातिशयः मेदिनींभित्त्वेत्यनेनायोनिजतयाऽमानुषदिव्यरूपत्वंदर्शितम् ॥ १५ ॥ १६ ॥ आर्यशील ॥ २१ ॥
स्यपूज्यशीलस्य अनेनमहाकुलीनपाणिग्रहणंदर्शितम् ॥ १७ ॥ यच्छेषतयैवंप्राशस्त्यंदर्शितंतस्यकालस्यदुरतिक्रमत्वमाह इयंसेति राक्षसीवशमागता कालप्राबल्यादितिभा
वः फलमतउपपत्तेरितिव्याससूत्रेणापिकालात्मनोभगवतएवकर्मफलप्रापणसामर्थ्यंदर्शितम् ॥ १८ ॥ भर्तृस्नेहबलात्कृताबलात्प्रवर्तिता ॥ १९ ॥

भर्तृशुश्रूषणापरा सन्नंतात्स्वार्थेणिाचिण्यासश्रंथेतियुच् ॥ २० ॥ पूर्ववदेवाह सेयमिति यातनांराक्षसीभिःसंपाद्यमानतीव्रदुःखं अनर्थानामापदाम् ॥ २१ ॥ शीलसंपन्नांईदृशदुःखेपिचारित्र्यप्रच्यवरहितां प्रमथितांप्रमथितामपि प्रपापानीयशाला ॥ २२ ॥ २३ ॥ काम्यंतइतिकामाःभुज्यंतइतिभोगाःस्रक्चंदनादयस्तैस्त्यक्ता तत्समागमकांक्षिणी एतिजीवंतमानंदोनरंवर्षशतादपीतिन्यायेनेतिभावः ॥ २४ ॥ राक्षस्यःराक्षसीरित्यर्थः एकस्मिँल्लँक्ष्येतिष्ठतितादृशंहृदयंयस्याःसा किंतदेकंलक्ष्यंतत्राह नूनंराममेवेति ॥ २५ ॥ राममेवेत्यत्रबीजमाह भर्तानामेति शोभनंशोभा ॥ २६ ॥ एतदेकहृदयत्वज्ञानादेवरामःप्रभुर्यज्जीवनरूपंदुःखेनावसादनाभावरूपंचदुष्करंकुरुते ॥ २७ ॥

संतुष्टाफलमूलेनभर्तृशुश्रूषणापरा ॥ यापरांभजतेप्रीतिंवनेऽपिभवनेयथा ॥ २० ॥ सेयंकनकवर्णांगीनित्यंसुस्मितभाषिणी ॥ सहतेयातनामेतामनर्थानामभागिनी ॥ २१ ॥ इमांतुशीलसंपन्नांद्रष्टुमिच्छतिराघवः ॥ रावणेनप्रमथितांप्रपामिवपिपासितः ॥ २२ ॥ अस्यानूनंपुनर्लाभाद्राघवःप्रीतिमेष्यति ॥ राजाराज्यपरिभ्रष्टःपुनःप्राप्येवमेदिनीम् ॥ २३ ॥ कामभोगैःपरित्यक्ताहीनाबंधुजनेनच ॥ धारयत्यात्मनोदेहंतत्समागमकांक्षिणी ॥२४॥ नैषापश्यतिराक्षस्योनेमान्पुष्पफलद्रुमान् ॥ एकस्थहृदयानूनंराममेवानुपश्यति ॥२५॥ भर्तानामपरंनार्याःशोभनंभूषणादपि ॥ एषाहिरहितातेनशोभनार्हानशोभते ॥२६॥ दुष्करंकुरुतेरामोहीनोयदनयाप्रभुः ॥ धारयत्यात्मनोदेहंनदुःखेनावसीदति ॥२७॥ इमामसितकेशांतांशतपत्रनिभेक्षणाम् ॥ सुखार्हांदुःखितांज्ञात्वाममापिव्यथितंमनः ॥२८॥ क्षितिक्षमापुष्करसन्निभेक्षणायारक्षिताराघवलक्ष्मणाभ्याम् ॥ साराक्षसीभिर्विकृतेक्षणाभिःसंरक्ष्यतेसंप्रतिवृक्षमूले ॥२९॥ हिमहतनलिनीवनष्टशोभाव्यसनपरंपरयानिपीड्यमाना ॥ सहचररहितेवचक्रवाकीजनकसुताकृपणांदशांप्रपन्ना ॥ ३० ॥ अस्याहिपुष्पावनताग्रशाखाःशोकंदृढंवैजनयंत्यशोकाः ॥ हिमव्यपायेनचशीतरश्मिरभ्युत्थितोनैकसहस्ररश्मिः ॥ ३१ ॥ इत्येवमर्थंकपिरन्ववेक्ष्यसीतेयमित्येवतुजातबुद्धिः ॥ संश्रित्यतस्मिन्निषसादवृक्षेबलीहरीणामृषभस्तरस्वी ॥ ३२ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येसुंदरकांडेषोडशःसर्गः ॥ १६ ॥

ममापितिर्यग्योनेरपिविषयानभिज्ञस्यापि ॥ २८ ॥ क्षितितुल्याक्षमायस्याःसादृष्टिमात्रेणरावणस्याभस्मीकरणात् संरक्ष्यतेपरैरनपहारायगोप्यतइत्यर्थः ॥ २९ ॥ कृपणांशोच्याम् ॥ ३० ॥ नकेवलमशोकएवशोकजनकश्चंद्रोपीत्याह हिमेति हिमव्यपायेनवसंतसमीपप्राक्कालेनोपलक्षितः यद्वा लंकायांहिमव्यपायेनशीताभावेनाभ्युत्थितोतिप्रकाशतयास्थितः अतएवनैकसहस्ररश्मिः अभ्युत्थितःउदयंप्राप्तः शीतरश्मिश्चशोकंजनयतीत्यनुकर्षः ॥ ३१ ॥ सीतेयमित्येवइयंसीतैवेतिजातबुद्धिस्तामेवबुद्धिंसंश्रित्यततःपरानुष्ठेयचिकीर्षयातस्मिन्शिंशपावृक्षेएवनिषसाद तद्रात्रिशेषंपरदिनंचस्थितइत्यर्थः एवंचसरावणांतःपुरासर्वापिलंकायामत्रयेणसमुद्रलंघनदिनरात्रावेवाविचितातुर्येयामेऽशोकवनिकाप्रवेशइतिबोध्यम् ॥ ३२ ॥ रगमानः ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येसुंदरकांडेषोडशःसर्गः ॥ १६ ॥ ॥ ६७ ॥

ततस्तद्दिनापगमोत्तरं कुमुदखंडंकुमुदसमूहस्तदाभःश्वैत्येन निर्मलंनभोजगाम नभसोनिर्मलत्वंस्वच्छनीलवर्णत्वं अतएवाह हंसानीलमुदकमिवेति नभसोनीलत्वंप्रतीत्याकाविसं प्रदायेनचबोध्यं नभोजगामर्किचिन्नभउपरिभागंजगामेत्यर्थः ॥१॥ साचिव्यमिव सीतादर्शनादौप्रभयास्वकांत्यासाचिव्यमिवसाहायकमिव दिवाकाचिदेकांतप्रदेशेस्थितत्वान्नि द्राव्याकुलत्वाच्चनसम्यग्राक्षसीनांसीतायाश्चदर्शनं रात्रौचंद्रोदयेसतितुपुनःसमीपदेशेआगत्यास्थितस्यसम्यक्सर्वदर्शनम् ॥ २ ॥ शोकभारैर्न्यस्तांअधोनीतामिवानिमज्जमानामिव ॥ ३ ॥ दिदृक्षमाणःप्रकटतयातांद्रष्टुमिच्छुः ॥४॥ कर्णप्रावरणामिति विशालकर्णी मस्तकोच्छ्वासनासिकांऊर्ध्वमुखनासाम् ॥५॥ अतिकायोत्तमांगींअतिप्रवृद्धोपरिभागदेहवर्ती

ततःकुमुदखंडाभोनिर्मलंनिर्मलोदयः ॥ प्रजगामनभश्चंद्रोहंसोनीलमिवोदकम् ॥ १ ॥ साचिव्यमिवकुर्वन्सप्रभयानिर्मलप्रभः ॥ चंद्रमारश्मिभिःशीतैःसिषेवेपवनात्मजम् ॥ २ ॥ सददर्शततःसीतांपूर्णचंद्रनिभाननाम् ॥ शोकभारैरिवन्यस्तांभारैर्नावमिवांभसि ॥ ३ ॥ दिदृक्षमाणोवैदेहींहनूमान्मारुतात्मजः ॥ सददर्शविदूरस्थाराक्षसीर्घोरदर्शनाः ॥ ४ ॥ एकाक्षीमेककर्णांचकर्णप्रावरणांतथा ॥ अकर्णांशंकुकर्णांचमस्तकोच्छ्वासनासिकाम् ॥५॥ अतिकायोत्तमांगींचतनुदीर्घशिरोधराम् ॥ ध्वस्तकेशींतथाकेशींकेशकंबलधारिणीम् ॥ ६ ॥ लंबकर्णललाटांचलंबोदरपयोधराम् ॥ लंबोष्ठींचिबुकोष्ठींचलंबास्यांलंबजानुकाम् ॥७॥ ह्रस्वांदीर्घांचकुब्जांचविकटांवामनांतथा ॥ करालांभुग्नवस्त्रांचपिंगाक्षींविकृताननाम् ॥८॥ विकृताःपिंगलाःकालीःक्रोधनाःकलहप्रियाः ॥ कालायसमहाशूलकूटमुद्गरधारिणीः ॥९॥ वराहमृगशार्दूलमहिषाजशिवामुखाः ॥ गजोष्ट्रहयपादाश्चनिखातशिरसोऽपराः ॥१०॥ एकहस्तैकपादाश्चखरकर्ण्यश्वकर्णिकाः ॥ गोकर्णीर्हस्तिकर्णीश्चहरिकर्णीस्तथापराः ॥११॥ अतिनासाश्चकाश्चित्चतिर्यक्श्वासाअनासिकाः ॥ गजसन्निभनासाश्चललाटोच्छ्वासनासिकाः ॥१२॥ हस्तिपादामहापादागोपादाःपादचूलिकाः ॥ अतिमात्रशिरोग्रीवाअतिमात्रकुचोदरीः ॥ १३ ॥ अतिमात्रास्यनेत्राश्चदीर्घजिह्वाननास्तथा ॥ अजामुखीर्हस्तिमुखीर्गोमुखीसूकरीमुखीः ॥१४॥ हयोष्ट्रखरवक्त्राश्चराक्षसीर्घोरदर्शनाः ॥शूलमुद्गरहस्ताश्चक्रोधनाःकलहप्रियाः ॥ करालधूम्रकेशिन्योराक्षसीर्विकृताननाः ॥ पिबंतिसततंपानंसुरामांससदाप्रियाः ॥१६॥

तनुदीर्घशिरोधरां अस्थूलदीर्घग्रीवामित्यर्थः शारीरकेशैःकंबलधारिणीमिव ॥ ६॥ चिबुकेसंबद्धःओष्ठोयस्यास्ताम् ॥७॥ विकटांवक्रशरीरां करालांभयंकरकृष्णवर्णाम् ॥ ८ ॥ विकृतत्वादिगुणाश्चयाराक्षस्यस्तत्रस्थितास्तादद्दर्शेतिवक्ष्यमाणेनान्वयः कूटोयस्कारकूटाभआयुधविशेषः ॥९॥ निखाताशिरसःकबंधवदुरःप्रदेशगताशिरसः ॥१०॥ हरिकर्णीःसिंहकर्णीः ॥११॥ गजसन्निभनासाःशुंडादंडोपेतनासाः ॥१५ ॥ पादचूलिकाःपादेसंलग्नाचूडाशिरःकेशायासांताः पादेवाचूडाकाराःकेशायासांताः अतिमात्रंअतिप्रमाणम् ॥ १३ ॥१४॥ १५ ॥ सुरामांससदाप्रियाःसुरामांसेसदाप्रियेयासांताः ॥ १६ ॥

॥ १७ ॥ स्कंधवंतंप्रशस्तशाखोपशाखावंतं वृक्षंशिंशपावृक्षंपरिवार्यतन्मूलादीषद्दूरेआसीनाःस्थितारतस्याधस्तात्तन्मूलसमीपे ॥ १८ ॥ १९ ॥ दिवश्च्युतांभूमौपतितांताराभिव चा
रित्रव्यपदेशःपातिव्रत्यजकीर्तिः भर्तृदर्शनंदुर्गंतंदुर्लभंयस्यास्ताम् ॥ २० ॥ उत्तमभूषणजशोभाहीनामपिभर्तृवात्सल्येनतात्प्रियत्वेनशोभावतीम् विनाकृतांरहिताम् ॥ २१ ॥
पयोदांतेवर्षांते अनेनदुःखस्यात्यल्पावशिष्टत्वंसूच्यते ॥ २२ ॥ असंस्पर्शाद्भर्तृस्पर्शाभावात् अतएवायुक्तांवीणावादकवादनक्रियारहितांवल्लकींवीणामिवस्थिताम् अयुक्तांरक्षसां

मांसशोणितदिग्धांगीर्मांसशोणितभोजनाः ॥ तांददर्शकपिश्रेष्ठोरोमहर्षणदर्शनाः ॥१७॥ स्कंधवंतमुपासीनाःपरिवार्यवनस्पतिम्॥ तस्याध
स्ताच्चतांदेवींराजपुत्रीमनिंदिताम् ॥१८॥ लक्षयामासलक्ष्मीवान्हनूमान्जनकात्मजाम् ॥ निष्प्रभांशोकसंतप्तांमलसंकुलमूर्धजाम् ॥ १९ ॥
क्षीणपुण्यांच्युतांभूमौतारांनिपतितामिव॥ चारित्रव्यपदेशाढ्यांभर्तृदर्शनदुर्गताम् ॥ २० ॥ भूषणैरुत्तमैर्हीनांभर्तृवात्सल्यभूषिताम् ॥ रा
क्षसाधिपसंरुद्धांबंधुभिश्चविनाकृताम् ॥ २१ ॥ वियूथांसिंहसंरुद्धांबद्धांगजवधूमिव ॥ चंद्ररेखांपयोदांतेशारदाभ्रैरिवावृताम् ॥ २२ ॥ क्लिष्टरू
पामसंस्पर्शादयुक्तामिववल्लकीम् ॥ सतांभर्तृहितेयुक्तामयुक्तांरक्षसांवशे ॥ २३ ॥ अशोकवनिकामध्येशोकसागरमाप्लुताम् ॥ ताभिःपरिवृ
तांतत्रसग्रहामिवरोहिणीम् ॥ २४ ॥ ददर्शहनुमांस्तत्रलतामकुसुमामिव ॥ सामलेनचदिग्धांगीवपुषाचाप्यलंकृता ॥ मृणालीपंकदिग्धेव
विभातिचनभातिच ॥ २५ ॥ मलिनेनतुवस्त्रेणपरिक्लिष्टेनभामिनीम् ॥ संवृतांमृगशावाक्षींददर्शहनुमान्कपिः ॥२६॥ तांदेवींदीनवदनामदी
नांभर्तृतेजसा ॥ रक्षितांस्वेनशीलेनसीतामसितलोचनाम् ॥ २७ ॥ तांदृष्ट्वाहनुमान्सीतांमृगशावनिभेक्षणाम् ॥ मृगकन्यामिवत्रस्तांवीक्ष
माणांसमंततः ॥२८ ॥ दहंतीमिवनिःश्वासैर्वृक्षान्पल्लवधारिणः ॥ संघातमिवशोकानांदुःखस्योर्मिमिवोत्थिताम् ॥२९॥ तांक्षामांसुविभ
क्तांगींविनाभरणशोभिनीम् ॥ प्रहर्षमतुलंलेभेमारुतिःप्रेक्ष्यमैथिलीम् ॥ ३० ॥ हर्षजानिचसोश्रूणितांदृष्ट्वामदिरेक्षणाम् ॥ मुमोचहनु
मांस्तत्रनमश्चक्रेचराघवम् ॥ ३१॥ नमस्कृत्वाथरामायलक्ष्मणायचवीर्यवान् ॥ सीतादर्शनसंहृष्टोहनुमान्संवृतोऽभवत् ॥ ३२ ॥

वशेरक्षोधीनत्वेऽयोग्याम् ॥ २३ ॥ शोकसागरमाप्लुतांतत्रमग्नाम् ताभिःराक्षसीभिः सग्रहांक्रूरग्रहाविष्टाम् ॥ २४ ॥ अकुसुमलतासादृश्यमाभरणत्यागात् वपुषास्वरूपीयसह
जसौंदर्येण कारकदीपकमत्रालंकारःसमुच्चयश्च ॥ २५ ॥२६॥ भर्तृतेजसाभर्तृपराक्रमानुसंधानेनादीनहृदयाम् ॥२७॥२८॥ दुःखस्यदुःखसागरस्य अत्राधेयेनाधारनिगरणम्
॥ २९ ॥ क्षामांकृशाम् विनाभरणशोभिनींआभरणानुग्रहमनपेक्ष्यैवसौंदर्येणशोभमानाम् ॥ ३० ॥ राघवंनमश्चक्रेइति भगवतोराघवस्यानुग्रहादेवेयंमयादृष्टेतिपुनःपुनःस्मृ
त्वानमस्कारः ॥ ३१ ॥ संवृतोभवत्राक्षसीनांदर्शनपरिहारायसूक्ष्मरूपमवलंब्यवृक्षमूलसमीपशाखासुनिलीनोऽभवत् ॥ ३२ ॥ अरोगमानः ॥

॥ इतिश्रीरा॰ श्रीरा॰ रा॰ वा॰ आ॰ सुं॰ सप्तदशः सर्गः ॥ १७ ॥ ॥ ६९ ॥ ॥ तथेति किंचिच्छेषाअपरयाममात्रशेषा विचिन्वतस्तस्याःस्पष्टदर्शनायराक्षसीनिद्रारूपमवसर
मन्वेषयतः ॥१॥ विरात्रेरात्रिविपर्यासे अपररात्रइत्यर्थः ब्रह्मरक्षसांब्रह्मवेदस्तज्ज्ञरक्षसाम् ॥ तदेवस्पष्टीकृतम् षडंगेत्यादिना ॥२॥३॥ निद्रावशादेवस्रस्तमाल्यांबरधरः ॥ ४ ॥
भृशंनियुक्तःगाढाभिनिवेशितचित्तः कामंकामवेगम् ईदृशेषुतीर्थस्यान्यथायोजनभ्रांत्यैव रक्षसस्तमोगुणाविष्टस्यभगवन्मायामोहितस्याकृत्येष्वेवप्रवृत्तेः तथाक्रियमाणंभग
वद्ध्यानमपिपापभोगोत्तरंजन्मांतरेउत्तमफलायेतिबोध्यम् अतएवऋक्षाश्वमेधनाम्नोराज्ञोदानस्तावकोऋङ्मंत्रः नयुष्मेवाजबंधवोनिनित्सुश्चनमर्त्यः अवद्यमधिदीधरत्इति
तस्यार्थः वाजमित्यन्ननाम अन्नदानेनयेसर्वेषांबंधवस्तेषांसंबोधनंहेवाजबंधवः युष्मेयुष्मासुअधि सप्तम्यर्थानुवादीआधिः निनित्सुश्चनर्निंदनेच्छाशीलोपिमर्त्यःअवद्यंनदीध

इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येसुंदरकांडेसप्तदशःसर्गः ॥ १७ ॥ ॥ तथाविप्रेक्षमाणस्यवनंपुष्पितपादपम् ॥ विचि
न्वतश्चवैदेहींकिंचिच्छेषानिशाभवत् ॥१॥ षडंगवेदविदुषांक्रतुप्रवरयाजिनाम् ॥ शुश्रावब्रह्मघोषान्सविरात्रेब्रह्मरक्षसाम् ॥ २ ॥ अथमंगल
वादित्रैःशब्दैःश्रोत्रमनोहरैः ॥ प्राबोध्यतमहाबाहुर्दशग्रीवोमहाबलः ॥ ३ ॥ विबुध्यतुमहाभागोराक्षसेंद्रःप्रतापवान् ॥ स्रस्तमाल्यांबरध
रोवैदेहीमन्वचिंतयत् ॥४॥ भृशंनियुक्तस्तस्यांचमदनेनमदोत्कटः ॥ नतुतंराक्षसःकामंशशाकात्मनिगूहितुम् ॥५॥ ससर्वाभरणैर्युक्तोबिभ्र
च्छ्रियमनुत्तमाम् ॥ तांनगैर्विविधैर्जुष्टांसर्वपुष्पफलोपगैः ॥ ६ ॥ वृतांपुष्करिणीभिश्चनानापुष्पोपशोभिताम् ॥ सदामत्तैश्चविहगैर्विचित्रां
परमाद्भुतैः ॥७॥ ईहामृगैश्चविविधैर्वृतांदृष्टिमनोहरैः ॥ वीथीःसंप्रेक्षमाणश्चमणिकांचनतोरणाम् ॥ ८ ॥ नानामृगगणाकीर्णांफलैःप्रपतितै
र्वृताम् ॥अशोकवनिकामेवप्राविशत्संततद्रुमाम् ॥९॥ अंगनाःशतमात्रंतुतंव्रजंतमनुव्रजन् ॥ महेंद्रमिवपौलस्त्यंदेवगंधर्वयोषितः ॥१०॥दी
पिकाःकांचनीःकाश्चिज्जगृहुस्तत्रयोषितः ॥ वालव्यजनहस्ताश्चतालवृंतानिचापराः ॥ ११॥ कांचनैश्चैवभृंगारैर्जह्रुःसलिलमग्रतः ॥ मंडला
ग्राबृसीश्चैवगृह्यान्याःपृष्ठतोययुः ॥ १२ ॥ काचिद्रत्नमयींपात्रींपूर्णांपानस्यभ्राजतीम् ॥ दक्षिणादक्षिणेनैवतदाजग्राहपाणिना ॥ १३ ॥

रत्नधारयाति भगवदनुसंधानेनैवनिष्पापत्वादिति एवंचभगवतोर्निंदावरुद्धभावेनध्यानमपिनरकभोगोत्तरंजन्मांतरेउत्तमफलायातएवास्यमरणोत्तरंचतुर्थचतुर्युग्यांचेदिराजकु
लेजन्म चतुर्विंशतिचतुर्युग्यांरामावतारइतिहरिवंशोक्तेस्तावत्पर्यंतंचैतत्पापफलभोगइत्यर्थायातमितिबोध्यम् ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ वीथीःअशोकवनिकामार्गगमनवीथीः ॥८ ॥
॥ ९ ॥ अंगनाःशतमात्रमित्यवधारणेइतिकतकः देवादियोषितोमहेंद्रमिवपौलस्त्यंरावणंअनुव्रजन् अडभावआर्षः ॥ १० ॥ कांचनीःकांचनदंडाःवालव्यजनहस्ताइत्यस्या
न्ववजान्नितिशेषः तालवृंतानीत्यस्यजगृहुरिति अनेनलंकायांहेमंतशिशिरयोरपिशीताभावोध्वनितः ॥ ११ ॥ भृंगारैःकलशैः धत्तूरकुसुमसदृशजलपात्रैरित्यर्थइतितीर्थः मंड
लाग्राद्वत्तपर्यंताबृसीरासनविशेषान् तपस्विनामिमेतृणादिनाअस्यतुस्वर्णेनेतिविशेषः ॥१२॥ पानस्यपूर्णांपानेनपूर्णाम् शेषेषष्ठी भ्राजतींदेदीप्यमानां दक्षिणाअनुकूला ॥१३॥

॥१४॥१५॥ व्याविद्धाःस्थानादीषच्चलिताः सम्यगामृदितोमृष्टोवर्णकोनुलेपनंयासांताः ॥१६॥ समाल्याःसपुष्पाआकुलामूर्धजायासांताः ॥१७ ॥ मदिरलोचनामदकरवीक्षणाः
बहुमानाद्धतृकृतसंमानात् कामात्स्वीयात् ॥ १८ ॥ मंदोदुर्मतिः मंदंयथातथांचितागतिर्यस्य ॥१९॥ २० ॥ द्वारदेशंअशोकवनिकाप्राकारदेशम् ॥ २१ ॥ दीपिकाभिर्भासि
तम् रात्रिशेषसत्त्वात् द्वादश्यांयामावशिष्टरात्रौचंद्रस्यास्तगमनाच्च ॥२२॥ जिह्मादिगुणकेईक्षणेयस्यतम् समक्षंप्रत्यक्षंकंदर्पमिवस्थितम् अपविद्धशरासनंत्यक्तेक्षुचापम् ॥२३॥

राजहंसप्रतीकाशंछत्रंपूर्णशशिप्रभम् ॥ सौवर्णदंडमपरागृहीत्वापृष्ठतोययौ ॥ १४॥ निद्रामदपरीताक्ष्योरावणस्योत्तमस्त्रियः ॥ अनुजग्मुःप
तिंवीरंघनंविद्युल्लताइव ॥१५॥ व्याविद्धहारकेयूराःसमामृदितवर्णकाः ॥ समागलितकेशांताःसस्वेदवदनास्तथा ॥ १६॥ घूर्णंत्योमदशेषेण
निद्रयाचशुभाननाः ॥ स्वेदक्लिष्टांगकुसुमाःसमाल्याकुलमूर्धजाः ॥१७॥ प्रयांतंनैर्ऋतपतिंनार्योमदिरलोचनाः ॥ बहुमानाच्चकामाच्चप्रियभा
र्यास्तमन्वयुः ॥१८॥ सचकामपराधीनःपतिस्तासांमहाबलः ॥ सीतासक्तमनामंदोमंदांचितगतिर्बभौ ॥१९ ॥ ततःकांचीनिनादंचनूपुराणां
चनिःस्वनम् ॥ शुश्रावपरमस्त्रीणांकपिर्मारुतनंदनः ॥ २० ॥ तंचाप्रतिमकुर्वाणमचिंत्यबलपौरुषम् ॥ द्वारदेशमनुप्राप्तंददर्शहनुमान्कपिः
॥२१॥ दीपिकाभिरनेकाभिःसमंतादवभासितम् ॥ गंधतैलावसिक्ताभिर्ध्रियमाणाभिरग्रतः ॥ २२ ॥ कामदर्पमदैर्युक्तंजिह्मताम्रायतेक्षण
म् ॥ समक्षमिवकंदर्पमपविद्धशरासनम् ॥ २३ ॥ मथितामृतफेनाभमरजोवस्त्रमुत्तमम् ॥ सपुष्पमवकर्षंतंविमुक्तंसक्तमंगदे ॥ २४ ॥ तंप
त्रविटपेलीनःपत्रपुष्पशतावृतः ॥ समीपमुपसंक्रांतंविज्ञातुमुपचक्रमे ॥ २५ ॥ अवेक्षमाणस्तुतदाददर्शकपिकुंजरः ॥ रूपयौवनसंपन्नारा
वणस्यवरस्त्रियः ॥ २६ ॥ ताभिःपरिवृतोराजासुरूपाभिर्महायशाः ॥ तन्मृगद्विजसंघुष्टंप्रविष्टःप्रमदावनम् ॥ २७ ॥ क्षीबोविचित्राभरणः
शंकुकर्णोमहाबलः ॥ तेनविश्रवसःपुत्रःसदृष्टोराक्षसाधिपः ॥२८॥ वृतःपरमनारीभिस्ताराभिरिवचंद्रमाः ॥ तंददर्शमहातेजास्तेजोवंतंमहा
कपिः ॥२९॥ रावणोऽयंमहाबाहुरितिसंचिंत्यवानरः ॥ सोऽयमेवपुराशेतेपुरमध्येगृहोत्तमे ॥ अवप्लुतोमहातेजाहनूमान्मारुतात्मजः ॥ ३०॥

अमृतंपयः मथितपयःफेनवच्छुभ्राआभायस्यतत् अरजःधौतम् सपुष्पंपुष्पमालासहितं विमुक्तंविशिष्टमुक्तावंतम् यद्वा स्थानाच्च्युतंअंगदेसक्तंवस्त्रंअवकर्षंतंअंगदादाकृष्यय
थास्थानेस्थापयंतम् सपुष्पमवकर्षंतमित्येवपाठः तीर्थस्तुएतद्योजनाशक्त्यासलीलमवकर्षंतमितिपाठंकल्पयति ॥२४॥ पत्रविटपेनिबिडपत्रशाखायाम् विज्ञातुंअयममुकइति
विशेषेज्ञातुम् ॥ निध्यातुमितिपाठेप्ययमेवार्थः ॥२५॥२६ ॥ प्रमदानांक्रीडार्हंवनंप्रमदावनम् ॥ २७॥ शंकुकर्णनामातद्वनरक्षीराक्षसःतेनविश्रवसःपुत्रोराक्षसोरावणोदृष्टःनान्ये
नकेनापिपुरुषेणेत्यर्थः ॥ २८ ॥ २९ ॥ यःपुरमध्येपुराशेतेशायितःसोयमेवेत्यन्वयः तस्माद्रावणोयमितिसंचिंत्यअवप्लुतःस्वाश्रितशाखायाअत्यूर्ध्वशाखांतरेइतिशेषः ॥३०॥

वा॰ रा॰ यद्यपिसःसमुद्रलंघनकर्तासमारुतात्मजोहनूमानुग्रतेजास्तथापितस्यरावणस्यतेजसानिर्धूतस्तस्यपुरोवस्थातुमशक्नुवन् पत्रेपत्रबहुलेअतएवगुह्यांतरेशाखांतरेसक्तःस्थितस्तत्राप्य सुं॰ कां॰
त्यल्पशरीरतयासंवृतोगुप्तोऽभवत् सर्वमायातिरस्कारकमायावतस्तस्यदृष्ट्यग्रेमायया अल्पशरीरादिमत्त्वेनस्थातुमशक्यत्वादेवंकरणम् ॥३१॥ उपावर्ततसमीपंप्राप्तः ॥३२॥ रंगमा
॥ ३२ ॥ नः॥ इतिश्रीरा॰ श्रीरा॰ रा॰ वा॰ आ॰ सुं॰ अष्टादशःसर्गः ॥१८॥ ॥ छ ॥ ॥ ततःहनूमतःप्लवनानंतरम् तस्मिन्नेवकालेअपररात्ररूपेआगमनकालएवरावणंदृष्ट्वाततोनंतरंप्रावेप ५
त ॥१॥२॥ रुदत्युपविष्टाऽभूत् भीतस्वभावोक्त्यास्वभावोक्तिरत्रालंकारः ॥३॥ सन्नांशीर्णां शीर्णनौस्थंजनमिवेत्यर्थः ॥४॥ असंवृतायांआस्तरणरहितायाम् संशितव्रतांरावणवधाय

सतथाऽप्युग्रतेजाःसनिर्धूतस्तस्यतेजसा ॥ पत्रेगुह्यांतरेसक्तोमतिमान्संवृतोऽभवत् ॥३१॥सतामसितकेशांतांसुश्रोणींसंहतस्तनीम्॥दिदृक्षु
रसितापांगीमुपावर्ततरावणः ॥ ३२ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम॰वा॰आ॰सुं॰अष्टादशःसर्गः ॥ १८ ॥ ॥ तस्मिन्नेवततःकालेराजपुत्रीत्वनिंदिता॥
रूपयौवनसंपन्नंभूषणोत्तमभूषितम् ॥ १ ॥ ततोदृष्ट्वैववैदेहीरावणंराक्षसाधिपम् ॥ प्रावेपतवरारोहाप्रवातेकदलीयथा ॥ २ ॥ ऊरुभ्यामुदरं
छाद्यबाहुभ्यांचपयोधरौ ॥ उपविष्टाविशालाक्षीरुदतीवरवर्णिनी ॥३॥ दशग्रीवस्तुवैदेहींरक्षितांराक्षसीगणैः ॥ ददर्शदीनांदुःखार्तांनावंसन्ना
मिवार्णवे ॥४॥ असंवृतायामासीनांधरण्यांसंशितव्रताम् ॥ छिन्नांप्रपतितांभूमौशाखामिववनस्पतेः ॥ ५ ॥ मलमंडनदिग्धांगींमंडनार्हाममं
डनाम् ॥ मृणालीपंकदिग्धेवविभातिनविभातिच ॥६॥ समीपंराजसिंहस्यरामस्यविदितात्मनः ॥ संकल्पहयसंयुक्तैर्यांतीमिवमनोरथैः ॥७॥
शुष्यंतींरुदतीमेकांध्यानशोकपरायणाम् ॥ दुःखस्यांतमपश्यंतींरामांराममनुव्रताम् ॥ ८ ॥ चेष्टमानामथाविष्टांपन्नगेंद्रवधूमिव ॥ धूप्यमा
नांग्रहेणेवरोहिणींधूमकेतुना ॥ ९ ॥ वृत्तशीलेकुलेजातामाचारवतिधार्मिके ॥ पुनःसंस्कारमापन्नांजातामिवचदुष्कुले ॥ १० ॥ सन्नामिव
महाकीर्तिंश्रद्धामिवविमानिताम् ॥ प्रज्ञामिवपरिक्षीणामाशांप्रतिहतामिव ॥ ११ ॥ आयतीमिवविध्वस्तामाज्ञांप्रतिहतामिव ॥ दीप्तामिव
दिशंकालेपूजामपहतामिव ॥ १२ ॥ पौर्णमासीमिवनिशांतमोग्रस्तेंदुमंडलाम् ॥ पद्मिनीमिवविध्वस्तांहतशूरांचमूमिव ॥ १३ ॥

तीक्ष्णंव्रतामिवकुर्वाणाम् ॥५॥ मलेनमंडनस्थानेषुदिग्धांगीरूषितांगीं चित्रांगीमितिपठित्वामलरूपेणमंडनेनचित्रांगींकर्बुरामित्यर्थतार्थआह संन्यासित्वादुचितैवतस्यमलेपिमंडन
त्वबुद्धिः ईदृशींयांददर्शसापंकदिग्धामृणालीवविभातिनाविभातिचस्वरूपशोभयातिमलावरणाच्चनविभातीत्यर्थः॥६॥ संकल्पस्तच्चिंतनंतद्रूपाश्वसंयुक्तैर्मनोरथैःरामसमीपंयांतीमि
व ॥७॥ अपश्यंतींतामिव ॥८॥ आविष्टांमंत्राद्यवरुद्धाम् धूप्यमानांसंतप्यमानाम् धूमवर्णेनकेतुना॥९॥ वृत्तमाचारःशीलंसत्स्वभावस्तद्युतेविहितकर्मानुष्ठानवतिचकुलेजाताम् तादृ
शएवकुलेपुनःसंस्कारंपाणिग्रहणसंस्कारमापन्नामपिदुष्कुलेजातामुत्पन्नांतत्रैवप्राप्तसंस्कारामिवचमलिनांस्थितां स्त्रीणांविवाहस्यैवोपनयनवद्द्वितीयजन्मस्थानत्वादितिभावः ॥ ३२ ॥
॥१०॥ सन्नांक्षीणां विमानितांअनादृताम् ॥११॥ आयतीधनादिप्राप्तिः आज्ञाराज्ञइतिशेषः काले उत्पातकालेपूजांदेवपूजाम् ॥१२॥ पौर्णमासींतत्संबंधिनीं तमःराहुः ॥१३॥

प्रभांरविप्रकाशम् तमोंधकारः परामृष्टांवेदवेदीरहितपतितैरक्रांतांम्॥१४॥ उत्कृष्टानित्रुटितानिपर्णानिकमलानियस्याःसा ॥१५॥ विस्राविताांरोधोभंगादिनाअन्यतःप्रापितज लांअतएवशुष्कां मृजयाअंगशुद्ध्याहीनाम् ॥१६॥१७॥ गृहीतांधृतां पश्चात्स्तंभेलाडितांबद्धाम् कश्चित्तुगृहीतामालितामितिपठित्वाआलितांआलानितामित्यर्थमाह ॥१८॥ अयत्नइति केशसंस्काराभावादयत्नतः सिद्धयेतिशेषः॥१९॥ अल्पाहारांजलमात्राहाराम्॥ अन्न।तयाअन्नस्यग्रहीतुमशक्यत्वात् देवराजतःपायसलाभेनतदनपेक्षणाच्च ॥२०॥ तपोधनत्वादेवरघुमुख्यस्यसकाशाद्दशग्रीवपराभवंआयाचमानांप्रार्थयंतीम् अतएवभावेनांतरध्यानेनदेवतामिव एवार्थेइव स्वकुलदेवतामेवोद्दिश्यप्रांजलिकृतनमस्काराम्॥२१॥

प्रभामिवतमोध्वस्तामुपक्षीणामिवापगाम् ॥ वेदीमिवपरामृष्टांशांतामग्निशिखामिव ॥ १४ ॥ उत्कृष्टपर्णकमलांवित्रासितविहंगमाम् ॥ हस्तिहस्तपरामृष्टामाकुलामिवपद्मिनीम् ॥ १५ ॥ पतिशोकातुरांशुष्कांनदींविस्राविताामिव ॥ परयामृजयाहीनांकृष्णपक्षेनिशामिव ॥ १६ ॥ सुकुमारींसुजातांगींरत्नगर्भगृहोचिताम् ॥ तप्यमानामिवोष्णेनमृणालीमचिरोद्धृताम् ॥ १७ ॥ गृहीतांलाडितांस्तंभेयूथपेनविनाकृताम् ॥ निःश्वसंतींसुदुःखार्तांगजराजवधूमिव ॥ १८ ॥ एकयादीर्घयावेण्याशोभमानामयत्नतः ॥ नीलयानीरदापायेवनराज्यामहीमिव ॥ १९ ॥ उपवासेनशोकेनध्यानेनचभयेनच ॥ परिक्षीणांकृशांदीनामल्पाहारांतपोधनाम् ॥ २० ॥ आयाचमानांदुःखार्तांप्रांजलिंदेवतामिव ॥ भावेनरघुमुख्यस्यदशग्रीवपराभवम्॥२१॥समीक्षमाणांरुदतीमनिंदितांसुपक्ष्मताम्रायतशुक्ललोचनाम्॥अनुव्रतांराममतीवमैथिलींप्रलोभयामासवधायरावणः ॥ २२ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आदि०सुं०एकोनविंशःसर्गः ॥ १९ ॥ ॥ ७ ॥ सतांपरिवृतांदीनांनिरानंदांतपस्विनीम् ॥ साकारैर्मधुरैर्वाक्यैर्न्यदर्शयतरावणः ॥१॥ मांदृष्ट्वानागनासोरुगूहमानास्तनोदरम् ॥ अदर्शनमिवात्मानंभयान्नेतुंत्वमिच्छसि ॥ २ ॥ कामयेत्वांविशालाक्षिबहुमन्यस्वमांप्रिये ॥ सर्वांगगुणसंपन्नेसर्वलोकमनोहरे ॥ ३ ॥ नेहकिंचिन्मनुष्यावाराक्षसाःकामरूपिणः ॥ व्यपसर्पतुतेसीतेभयंमत्तःसमुत्थितम् ॥ ४ ॥ स्वधर्मोरक्षसांभीरुसर्वदैवनसंशयः ॥ गमनंवापरस्त्रीणांहरणंसंप्रमथ्यवा ॥ ५ ॥

क्रोधेनरोदनेनवाताम्रप्रांतेआयतेशुक्लेचलोचनेयस्यास्तां वधायतावन्मात्रफलकमेवनतुस्वेष्टफलकमितितात्पर्यम्॥२२॥ आरवरमानः॥ इतिश्रीरा०श्रीरा०रा०वा०आ०सुंद० एकोनविंशःसर्गः ॥ १९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ परिवृतांराक्षसीभिरितिशेषः स।कारैःसाभिप्रायैः आकारस्त्विंगिताकृती न्यदर्शयत्स्वाभिप्रायमितिशेषः ॥ १ ॥ नागोगजः स्तनोदरंगूहमानाभयादिव भयादेवात्मानंस्वशरीरमदर्शनंनेतुमिच्छसि तत्किमितिशेषः ॥ २ ॥ नैवंभीतिर्मत्तस्तेयुक्तेत्याह कामयेइत्यादि ॥ ३ ॥ किमिदानींमदतिरिक्तपुरुषांतरजंतवभयमुतममस्पर्शेधर्महानिजं नाद्यइत्याह नेहेति मत्तःमदागमनात्समुत्थितंपुरुषांतरागमनसंभावनयाजातंभयंव्यपसर्पतु अन्येषामभावात् ॥ ४ ॥ नात्यइत्याह स्वधर्मइति तंस्वधर्ममाह गमनंवेति आनुकूल्यंसंपाद्येतिशेषः संप्रमथ्यबलात्कृत्य एवंस्वधर्मत्वान्ममनाधर्मः बलात्कारेचास्वतंत्रत्वात्स्त्रियाअपिनदोषइतिभावः॥५॥

एवंचएवमपिबलात्कारपक्षेतवममचदोषाभावेपितस्यपक्षस्यरसाभाससंपादकत्वात् अतएवमकामांअनेनप्रकारेणमयिकामरहितांत्वांमद्विषयेच्छावतींचनचनतुस्प्रक्ष्यामि एवंचैत
दकामांत्वामितिपाठेएतद्रक्षोधर्मत्वं एवंचएवमेवमदुक्तरीतिकमेव तथाप्युक्तप्रकारेणत्वामकामांनस्प्रक्ष्यामीत्यर्थः नन्वेवंसातिदुःसहाकामपीडातवस्यात्तत्राह काममिति कामोमन्म
थःयथाकामंयथेच्छंकामंतद्विषयेच्छांप्रर्वततांप्रवर्त्तयत्वित्यर्थः ॥६ ॥ अतःसर्वथाभयंनकार्यमित्याह देवीति देविसर्वतःपुरपूज्येइहमयिमद्विषयेप्रणयस्वसंमानंकुरु संमाननेनयतेरा
त्मनेपदम् ॥७॥ अधःशय्याभूशयनं नौपयिकानिनपुरुषार्थोपयुक्तानि ॥८॥ मांप्राप्यविचित्रमाल्यादीनिलभस्वेत्यर्थः ॥९॥ १०॥ अनर्हाभूषणानामितिशेषः सुविग्रहेइतिसंबुद्धिः ॥

एवंचैवमकामांत्वांनचस्प्रक्ष्यामिमैथिलि ॥ कामंकामःशरीरेमेयथाकामंप्रवर्ततांम् ॥ ६ ॥ देविनेहभयंकार्यंमयिविश्वसिहिप्रिये ॥ प्रणयस्व चतत्त्वेनमैवंभूःशोकलालसा ॥ ७॥ एकवेणीअधःशय्याध्यानंमलिनमंबरम् ॥ अस्थानेप्युपवासश्चनैतान्यौपयिकानिते ॥८॥ विचित्राणि चमाल्यानिचंदनान्यगुरूणिच ॥ विविधानिचवासांसिदिव्यान्याभरणानिच ॥ ९ ॥ महार्हाणिचपानानिशयनान्यासनानिच ॥ गीतंनृत्यंच वाद्यंचलभमांप्राप्यमैथिलि ॥ १० ॥ स्त्रीरत्नमसिमैवंभूःकुरुगात्रेषुभूषणम् ॥ मांप्राप्यहिकथंवास्यास्त्वमनर्हासुविग्रहे ॥११॥ इदंतेचारुसं जातंयौवनंह्यतिवर्तते ॥ यदतीतंपुनर्नैतिस्रोतःस्रोतस्विनामिव ॥१२॥ त्वांकृत्वोपरतोमन्येरूपकर्तासविश्वकृत् ॥ नहिरूपोपमाह्यन्यातवा स्तिशुभदर्शने ॥१३॥ त्वांसमासाद्यवैदेहिरूपयौवनशालिनीम् ॥ कःपुनर्नातिवर्तेतसाक्षादपिपितामहः ॥१४॥यद्यत्पश्यामितेगात्रंशीतांशु सदृशानने ॥ तस्मिंस्तस्मिन्पृथुश्रोणिचक्षुर्ममनिबध्यते ॥ १५ ॥ भवमैथिलिभार्यामेमोहमेतंविसर्जय ॥ बह्वीनामुत्तमस्त्रीणांममाग्रमहिषी भव ॥ १६ ॥ लोकेभ्योयानिरत्नानिसंप्रमथ्याहृतानिमे ॥ तानितेभीरुसर्वाणिराज्यंचैवददामिते ॥ १७ ॥ विजित्यपृथिवींसर्वांनानानगर मालिनीम् ॥ जनकायप्रदास्यामितवहेतोर्विलासिनि ॥ १८ ॥ नेहपश्यामिलोकेऽन्यंयोमेप्रतिबलोभवेत् ॥ पश्यमेसुमहद्वीर्यमप्रतिद्वंद्व माहवे ॥ १९ ॥ असकृत्संयुगेभग्नामयाविमृदितध्वजाः ॥ अशक्ताःप्रत्यनीकेषुस्थातुंममसुरासुराः ॥ २० ॥ इच्छामांक्रियतामद्यप्रतिक र्मतवोत्तमम् ॥ सुप्रभाण्यवसज्जंतांतवांगेभूषणानिहि ॥२१॥

॥११॥ अतिवर्त्ततेअतिक्रम्यगच्छति स्रोतस्विनोजलप्रवाहाः स्रोतस्तेनप्रवहज्जलं अतोभुंक्ष्वभो
गानितिशेषः ॥१२॥ रूपकर्तादिव्यरूपस्रष्टात्वांकृत्वानिर्मायउपरतोदिव्यरूपनिर्माणाद्विरतइतिमन्ये उत्प्रेक्षायांहेतुः हियतस्तवरूपोपमानास्ति यदिपुनःसउत्तमरूपनिर्माणेयतेत
नतथापितवोपमेत्याशयः ॥ १३ ॥ कोनातिवर्तेतक्षुभ्यतेत्यर्थःकःपुमानातिवर्तेतेतिपाठेकामवशतामतिक्रम्यकोवर्तेतेत्यर्थः ॥ १४ ॥ निबध्यतेबद्धंजायते ॥ १५ ॥ मोहंनैतद्दशाभ ॥ ३३ ॥
विष्यामीतिबुद्धिम् ॥१६॥१७॥ तवहेतोस्त्वत्प्रीत्यर्थम् ॥१८॥ प्रतिबलोयुद्धेजेता ॥१९॥ प्रत्यनीकेषुप्रतिसैनिकभावेषु ॥२०॥ प्रतिकर्मप्रसाधनमलंकरणमितियावत् ॥ २१॥

प्रतिकर्मणायुक्तंतेरूपंपश्यामि भाविकमत्रालंकारः दाक्षिण्येनमद्विषयककृपयाप्रतिकर्माभिसंयुक्ता भवेतिशेषः ॥ २२॥२३॥ ललस्वईप्सांकुरु मत्प्रसादान्मयिप्रसादात् ललं त्याःमदीप्साजनितप्रभावेणवर्धमानायाः ॥२४॥ ऋद्धिंपराक्रमादिसंपदम् श्रियंधनादिसंपदम् ॥ २५ ॥ निक्षिप्तविजयःनिरस्तविजयसाधनः अतएवगतश्रीत्वादिगुणः जीवन स्यैवसंदेहेपराक्रमादिसंभावनादूरतइत्यर्थः ॥ २६ ॥ द्रष्टुंवापि प्राप्तिस्तुदूरतरेत्यर्थः उपलभ्यते व्यत्ययेनश्यन्प्रत्ययः समर्थोभवतीत्यर्थः उपलप्स्यतइतिपाठेसमर्थोभविष्य

साधुपश्यामितेरूपंसुयुक्तंप्रतिकर्मणा ॥ प्रतिकर्माभिसंयुक्तादाक्षिण्येनवरानने ॥ २२ ॥ भुंक्ष्वभोगान्यथाकामंपिबभीरुरमस्वच ॥ यथेष्टंच प्रयच्छत्वंपृथिवींवाधनानिच ॥२३॥ ललस्वमयिविस्रब्धाधृष्टमाज्ञापयस्वच ॥ मत्प्रसादाल्ललंत्याश्चललतांबांधवस्तव ॥ २४ ॥ ऋद्धिंममा नुपश्यत्वंश्रियंभद्रेयशस्विनि ॥ किंकरिष्यसिरामेणसुभगेचीरवासिना ॥२५॥ निक्षिप्तविजयोरामोगतश्रीर्वनगोचरः ॥ व्रतीस्थंडिलशायी चशंकेजीवतिवानवा ॥२६॥ नहिवैदेहिरामस्त्वांद्रष्टुंवाप्युपलभ्यते ॥ पुरोबलाकैरसितैर्मेघैर्ज्योत्स्नामिवावृताम् ॥ २७ ॥ नचापिममहस्ता त्त्वांप्राप्तुमर्हतिराघवः ॥ हिरण्यकशिपुःकीर्तिमिंद्रहस्तगतामिव ॥२८॥ चारुस्मितेचारुदतिचारुनेत्रेविलासिनि ॥ मनोहरसिमेभीरुसुपर्णः पन्नगंयथा ॥२९॥ क्लिष्टकौशेयवसनांतन्वीमप्यनलंकृताम् ॥ त्वांदृष्ट्वास्वेषुदारेषुरतिंनोपलभाम्यहम् ॥३०॥ अंतःपुरनिवासिन्यःस्त्रियःसर्व गुणान्विताः ॥ यावत्योममसर्वासामैश्वर्यंकुरुजानकि ॥ ३१ ॥ ममह्यसितकेशांतत्रैलोक्यप्रवरस्त्रियः ॥ तास्त्वांपरिचरिष्यंतिश्रियमप्सरसो यथा ॥३२॥ यानिवैश्रवणेसुभ्रुरत्नानिचधनानिच ॥ तानिलोकांश्चसुश्रोणिमयाभुंक्ष्वयथासुखम् ॥ ३३ ॥ नरामस्तपसादेविनबलेनचवि क्रमैः ॥ नधनेनमयातुल्यस्तेजसायशसापिवा ॥३४॥ पिबविहररमस्वभुंक्ष्वभोगान्धननिचयंप्रदिशामिमेदिनींच ॥ मयिललललनेयथा सुखंत्वंत्वयिचसमेत्यललंतुबांधवास्ते ॥३५॥ कुसुमिततरुजालसंततानिभ्रमरयुतानिसमुद्रतीरजानि ॥ कनकविमलहारभूषितांगीविहरम यासहभीरुकाननानि ॥ ३६ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदि०सुं०विंशःसर्गः ॥ २० ॥ ॥छ॥ ॥ तस्यतद्वचनंश्रु त्वासीतारौद्रस्यरक्षसः ॥ आर्तादीनस्वरादीनंप्रत्युवाचततःशनैः॥१॥ तीत्यर्थः पुरोबलाकैःअग्रेसरबलाकैः ॥२७॥ इंद्रहस्तगतांकीर्तिंकीर्तितुल्यांभार्यामिंद्रदत्तां नारदमुखेनप्रार्थनयायथाहिरण्यकशिपुःप्राप्तवान् नैवंत्वांरामःप्राप्स्यतीतिभावः इयंचकथाभागवतेप्रसिद्धेतितीर्थः ॥ २८ ॥ २९ ॥ स्वेषुदारेषुमंदोदर्यामपि ॥३०॥ ऐश्वर्यमा धिपत्यम् ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ प्रदिशदेहि अभितोमेदिनीमपिइष्टेभ्योदेहि ललईप्सावतीभव ललंतुप्राप्तसमस्तेप्सिताभवंतु प्रक्षिप्तोयम् ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ताल मानः ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदि०सुंदरकांडेविंशःसर्गः ॥ २० ॥ ॥ छ ॥ ॥ तस्येति दीनमितिक्रियाविशेषणम् ॥ १ ॥

पतिमेवचिंतयंतीप्रत्युवाचेतिसंबंधः ॥ २ ॥ तृणमंतरतःकृत्वा परपुरुषस्यसाक्षात्संभाषणानर्हत्वात् भूम्यांकिंचिदंतर्धायमूत्रादिविसर्जनवत्तृणांतरेणतस्यमुखेप्रत्युत्तरदानम् कथम स्यदुरात्मनोरजस्तमोभिभूतस्यमयिदुराशेतिशुचिस्मिता प्रत्युवाचेतिपुनरभिधानंप्रकारविशेषकथनार्थं एतेनतृणीकृतप्राणतयातृणतुल्यतयारावणस्यग्रहणाच्चनिर्भयप्रत्युत्तरदानमि तिबोध्यम् तदेवाह निवर्तयेति मत्तोमनोनिवर्तय स्वजनेप्रीयतांप्रीतिंकुरु स्वजनःस्वभार्यादिः क्रुद्धोक्त्यामनःपदादेःपौनरुक्त्यंनदोषभाक् वर्णनीयमयीभावाच्चकवेरपिताहशंनदो षाय ॥ ३ ॥ सिद्धिंब्रह्मलोकप्राप्तिं एकपत्न्यापतिव्रतया अकार्यंपरपुरुषस्पर्शरूपम् ॥ ४ ॥ तंप्राप्तयाविवाहसंबंधेनेतिशेषः ॥ ५ ॥ पृष्ठतःकृत्वापरावृत्यास्थित्वा औपयिकीभोगयोग्या त त्रहेतुःसतीपरभार्येति ॥ ६ ॥ धर्मसाध्विवितिपश्य साधूनांव्रतंचर यथातवमंदोदर्याःपरपरिग्रहेणदुःखमेवमन्येषामपिस्वदाराणांपरपरिग्रहेदुःखमितिज्ञात्वाअन्येषांदारारक्ष्याःपरिहार्याः ॥ ७ ॥ यथास्वदाराणांस्वस्मिन्नेवरत्येहामुत्रसुखमितिस्वस्यनिश्चयस्तथापरेषामपीत्यर्थेआत्मानमेवदृष्टांतीकृत्यस्वेष्वेवदारेषुरम्यताम् अन्यथोभयोरपिधर्मलोपइतिभावः विपक्षेबा

दुःखार्तारुदतीसीतावेपमानातपस्विनी ॥ चिंतयंतीवरारोहापतिमेवपतिव्रता ॥ २ ॥ तृणमंतरतःकृत्वाप्रत्युवाचशुचिस्मिता ॥ निवर्तयमनो मत्तःस्वजनेप्रीयतांमनः ॥ ३ ॥ नमांप्रार्थयितुंयुक्तस्त्वंसिद्धिमिवपापकृत् ॥ अकार्यंनमयाकार्यमेकपत्न्याविगर्हितम् ॥ ४ ॥ कुलंसंप्राप्तयापुण्यं कुलेमहतिजातया ॥ एवमुक्त्वातुवैदेहीरावणंतंयशस्विनी ॥ ५ ॥ रावणंपृष्ठतःकृत्वाभूयोवचनमब्रवीत् ॥ नाहमौपयिकीभार्यापरभार्यासतीतव ॥ ६ ॥ साधुधर्ममवेक्षस्वसाधुसाधुव्रतंचर ॥ यथातवतथान्येषांरक्ष्यादारानिशाचर ॥ ७ ॥ आत्मानमुपमांकृत्वास्वेषुदारेषुरम्यताम् ॥ अतुष्टंस्वेषुदारेषुचपलंचपलेंद्रियम् ॥ नयंतिनिकृतिप्रज्ञंपरदाराःपराभवम् ॥ ८ ॥ इहसंतोनवासंतिसतोवानानुवर्तसे ॥ यथाहिविपरीतातेबुद्धिराचारवर्जिता ॥ ९ ॥ वचोमिथ्याप्रणीतात्मापथ्ययुक्तंविचक्षणैः ॥ राक्षसानामभावायत्वंवानप्रतिपद्यसे ॥ १० ॥ अकृतात्मानमासाद्यराजानमनयेरतम् ॥ समृद्धानिविनश्यंतिराष्ट्राणिनगराणिच ॥ ११ ॥ तथैवत्वांसमासाद्यलंकारत्नौघसंकुला ॥ अपराधात्तवैकस्यनचिराद्विनशिष्यति ॥ १२ ॥ स्वकृतैर्हन्यमानस्यरावणादीर्घदर्शिनः ॥ अभिनंदंतिभूतानिविनाशेपापकर्मणः ॥ १३ ॥

धकांतरमप्याह अतुष्टमितिनिकृतिप्रज्ञं निकृतिर्न्यक्कारःसाधुकृतधिक्कारस्तदास्पदप्रज्ञम् पराभवमजयरूपम् ॥ ८ ॥ इहलंकानगरेसंतःइहलोकपरलोकहितवक्तारोनवानैवसंति सत्सुवातेषुतान्नानुवर्तसेतत्समीपं नगच्छसि गतोपिवानपृच्छसि यथातेविपरीताबुद्धिः आचारवर्जिताविहितकर्मविमुखीअविहितसंमुखीच ॥ ९ ॥ सत्पुरुषतउपदेशसत्त्वेपिसमूलोन्मूलचिकीर्षुर्दैववशात्त्वंनशृ णोषीत्याह वचइति विचक्षणैर्भाविकार्यपर्यालोचनचतुरैःपथ्यंहितोदर्कंवचउक्तमपिमिथ्याप्रणीतात्मातद्वचोमिथ्याऽवस्तुभूतमसारभूतमित्यश्रद्धयाप्रणीतःप्राप्तआत्माबुद्धिर्येन तादृशोराक्षसानामभावायनाशायनप्रतिपद्यसेनपरिगृह्णासि ॥ १० ॥ ननुमयासज्जनोपदेशाग्रहेकुतोराक्षसनाशप्रसंगइत्यत्रोत्तरंवक्तुंलोकस्थितिमाह अकृतेति अकृतात्मानंसदु पदेशाग्राहिबुद्धिम् ॥ ११ ॥ तथैवेति राजापराधतोऽशेषप्रजानाशस्यलोकप्रसिद्धत्वादितिभावः ॥ १२ ॥ किंच सज्जनोपदेशमशृण्वतोनाशंसज्जनोनुमोदतइत्याह स्वकृतैरिति

स्वकृतैर्दुष्कृतैर्हन्यमानस्यावश्यप्राप्तनाशस्य। दीर्घदर्शिनोभाव्यनर्थदर्शनासमर्थस्यविनाशेउपस्थितेभूतानिसर्वप्राणिनोनंदंति ॥ १३॥ एवंनिराकृतास्त्वयाक्रोशिताःसर्वेजनाः एतद्व्य सनंस्वबुद्धिप्राप्तनाशम् ॥१४॥ ऐश्वर्यंकुरुइत्यादियदुक्तंरावणेनप्रलोभनायतत्प्रत्याख्याति शक्येति अनन्याभिन्नत्वाभाववती॥१५॥ प्रलोभनाशक्यत्वमेवस्पष्टयति उपधायेति उ पधानंकृत्वेति सहशयित्वेतियावत् कस्यचिदतत्त्वभूतस्य ॥१६॥ औपयिकीयोग्या व्रतस्नातस्यब्रह्मचर्यव्रतपूर्वकंकृतसमावर्तनस्ययथाशास्त्रंमत्पाणिग्रहणंकृतवतःविदितात्मनः ज्ञातस्वतत्त्वस्यज्ञातपुरुषार्थसाधनस्यचतस्यैवाहंयोग्या विप्रस्यविद्येवब्रह्मविद्येव ब्रह्मविद्यायथाब्राह्मणस्यैवासाधारणंस्वंन्यायप्राप्तंतद्वत् संन्यासेतस्यैवाधिकाराद्ब्रह्मविद्यायांब्राह्म णस्यैवाधिकारइतिभावः अन्येतुविप्रपदंत्रैवर्णिकपरम् त्रैवर्णिकस्यैवब्रह्मविद्यायामधिकारः अतएवधीरस्येतिक्वचित्पाठइत्याहुः ॥ १७ ॥ हेरावणमांरामेणसमानय तदेवतेसाधु

एवंत्वांपापकर्माणंवक्ष्यंतिनिकृताजनाः ॥ दिष्ट्यैतद्व्यसनंप्राप्तोरौद्रइत्येवहर्षिताः ॥१४॥ शक्यालोभयितुंनाहमैश्वर्येणधनेनवा ॥ अनन्याराघ वेणाहंभास्करेणयथाप्रभा ॥१५॥ उपधायभुजंतस्यलोकनाथस्यसत्कृतम् ॥ कथंनामोपधास्यामिभुजमन्यस्यकस्यचित् ॥१६॥ अहमौपयि कीभार्यातस्यैवचधरापतेः ॥ व्रतस्नातस्यविद्येवविप्रस्यविदितात्मनः ॥१७॥ साधुरावणरामेणमांसमानयदुःखिताम् ॥ वनेवासितयासार्धंक रेण्वेवगजाधिपम् ॥१८॥ मित्रमौपयिकंकर्तुंरामःस्थानंपरीप्सता ॥ बंधंचानिच्छताघोरंत्वयासौपुरुषर्षभः ॥ १९ ॥ विदितःसर्वधर्मज्ञःशरणा गतवत्सलः ॥तेनमैत्रीभवतुतेयदिजीवितुमिच्छसि ॥२०॥ प्रसादयस्वत्वंचैनंशरणागतवत्सलम् ॥ मांचास्मैप्रयतोभूत्वानिर्यातयितुमर्हसि ॥ ॥२१॥ एवंहितेभवेत्स्वस्तिसंप्रदायरघूत्तमे ॥ अन्यथात्वंहिकुर्वाणःपरांप्राप्स्यसिचापदम् ॥ २२ ॥ वर्जयेद्वज्रमुत्सृष्टंवर्जयेदंतकश्चिरम् ॥ त्व द्विधंनतुसंक्रुद्धोलोकनाथःसराघवः ॥२३॥ रामस्यधनुषःशब्दंश्रोष्यसित्वंमहास्वनम् ॥ शतक्रतुविसृष्टस्यनिर्घोषमशनेरिव ॥२४॥ इहशीघ्रं सुपर्वाणोज्वलितास्याइवोरगाः ॥ इषवोनिपतिष्यंतिरामलक्ष्मणलक्षिताः ॥२५॥ रक्षांसिनिहनिष्यंतःपुर्यामस्यांनसंशयः ॥ असंपातंकरिष्यं तिपतंतःकंकवाससः ॥ २६ ॥

वनेवासितयाकामुक्याकरेण्वासार्धंगजाधिपमिव उपमानोपमेयवाक्ययोर्वैषम्यंतुकुद्धविरहिण्युक्तित्वान्नदोषावहम् करेणुंगजाधिपेने तिवक्तुमुचितम् ॥१८॥ बुद्ध्यंतरंचोपदिशति मित्रमिति स्थानंपरीप्सतालंकांरिरक्षयिषताआत्मनोबंधंचघोरंसकलकुटुंबपीडाकरमनिच्छतात्वयापुरुषर्षभोसौरामोमित्रंकर्तुमौपयि कंयुक्तम् ॥१९॥ कथमेवमपराद्धस्यमेतेनमैत्रीतत्राह विदितइति यतःसर्वधर्मज्ञइति शत्रुरपिशरणागतोरक्षणीयइतिधर्मज्ञत्वेनशरणागतवत्सलत्वेनचविदितःप्रसिद्धःअतस्तेनमै त्रीभवतु तेनमैत्रीप्राप्तकालेत्यर्थः ॥२०॥ अतएनंशरणागतवत्सलंत्वंप्रसादयस्वमांचास्मैनिर्यातयितुंदातुमर्हसि ॥२१॥ संप्रदायेति मामितिशेषः ॥ २२ ॥ मत्प्रत्यर्पणंविनास र्वथातवजीवनंनास्तीत्याह वर्जयेदिति त्वद्विधप्राणान्ननाशयेदित्यर्थः राघवोनतुवर्जयेन्नाशयेदेव ॥२३ ॥ महास्वनंमहांतंनादंनादोहिकश्चिच्छब्दधर्मःप्रतिशब्दरूपः श्रोष्यसि यदिमांनददासीतिभावः ॥ २४ ॥ रामलक्ष्मणलक्षितास्तन्नामांकाइत्यर्थः ॥२५॥ कंकवाससोबाणाः असंपातमनवकाशम् असंबाधमितिपाठेराक्षससंमर्दरहितम् ॥ २६ ॥

राक्षसेंद्ररूपान्महासर्पान् उद्धरणशैघ्र्ये उपमा वैनतेयइवेति ॥ २७ ॥ नचापिममहस्तात्त्वांप्राप्तुमर्ह तिराघवइत्यस्योत्तरमाह अपनेष्यतीति ॥२८॥ हतस्थानेहतास्पदे ॥ २९ ॥
नरसिंहयोःशून्यमाश्रमंप्रविश्ययत्कृतंतदसाधुवृत्तिकिलेत्यर्थः गोचरंगतयोःमायामृगवृत्तांतंज्ञातुंगतयोःगोचरंवनप्रदेशंगतयोरितिवार्थः ॥३०॥ यस्माद्रामलक्ष्मणयोःगंधमुपाघ्रा
यशार्दूलयोःसंदर्शनेशुनेवसमक्षंस्थातुंत्वयानशक्यम् ॥३१॥ तस्यअधमबलस्याधमकृत्यस्यचतेअग्रेपिताभ्यांविग्रहेकलहेप्रसक्तेसातियुगग्रहणंसहायसंपात्तिरस्थिरा जनस्थानबल
सहायसंपात्तिवत् तस्मात्तेनयुद्धेतवनिग्रहएव वृत्रसंबंधिनएकस्यबाहोर्द्वाभ्यामिंद्रबाहुभ्यांयुद्धेवृत्रबाहुपराजयवत् वज्राच्छिन्नैकबाहुर्वृत्रोबहुकालमिंद्रेणसहैकबाहुनायुद्धंकृतवा
नपराजितश्चेतिभागवतेप्रसिद्धम् ॥ ३२ ॥ मेनाथःसरामइत्यन्वयः ॥ ३३ ॥ कुबेरस्यालयंकैलासम् कैलासवरुणसभेउर्ध्वाधस्थसकललोकोपलक्षणम् कालहतस्त्वमशनेः

राक्षसेंद्रमहासर्पान्सरामगरुडोमहान् ॥ उद्धरिष्यतिवेगेनवैनतेयइवोरगान् ॥२७॥ अपनेष्यतिमांभर्तात्वत्तःशीघ्रमरिंदमः ॥ असुरेभ्यः श्रियंदीप्तांविष्णुस्त्रिभिरिवक्रमैः ॥२८॥ जनस्थानेहतस्थानेनिहतेरक्षसांबले ॥ अशक्तेनत्वयारक्षःकृतमेतदसाधुवै ॥२९॥ आश्रमंतत्तयोः शून्यंप्रविश्यनरसिंहयोः ॥ गोचरंगतयोर्भ्रात्रोरपनीतात्वयाऽधम ॥३०॥ नहिगंधमुपाघ्रायरामलक्ष्मणयोस्त्वया ॥ शक्यंसंदर्शनेस्थातुंशुनाशार्दूलयोरिव ॥३१॥ तस्यतेविग्रहेताभ्यांयुगग्रहणमस्थिरम् ॥ वृत्रस्येवेंद्रबाहुभ्यांबाहोरेकस्यविग्रहे ॥३२॥ क्षिप्रंतवसनाथोमेरामःसौमित्रिणासह ॥ तोयमल्पमिवादित्यःप्राणानादास्यतेशरैः ॥३३॥ गिरिंकुबेरस्यगतोथवालयंसभांगतोवावरुणस्यराज्ञः ॥ असंशयंदाशरथेर्विमोक्ष्यसेमहाद्रुमःकालहतोऽशनेरिव ॥ ३४ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येसुंदरकांडेएकविंशःसर्गः ॥ २१ ॥
सीतायावचनंश्रुत्वापरुषंराक्षसेश्वरः ॥ प्रत्युवाचततःसीतांविप्रियंप्रियदर्शनाम् ॥ १ ॥ यथायथासांत्वयितावश्यःस्त्रीणांतथातथा ॥ यथायथाप्रियंवक्तापरिभूतस्तथातथा ॥ २ ॥ सन्नियच्छतिमेक्रोधंत्वयिकामःसमुत्थितः ॥ द्रवतोमार्गमासाद्यहयानिवसुसारथिः ॥ ३ ॥ वामःकामोमनुष्याणांयस्मिन्किलनिबध्यते ॥ जनेतस्मिंस्त्वनुक्रोशःस्नेहश्चकिलजायते ॥ ४ ॥

संबंधान्महाद्रुमइवदाशरथेःसंबंधाद्विमोक्षसे प्राणानिति
शेषः विमोक्ष्यसेइतिपांक्तःपाठइतिकतकः ॥ ३४ ॥ वगमानः ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येसुंदरकांडेएकविंशःसर्गः ॥ २१ ॥
प्रियदर्शनांसीतांप्रतिअनुनयोक्तिंकृत्वाततोविप्रियमाहेतिसंबंधः ॥१॥ लोकेस्त्रीणांसांत्वयितापुमान्यथायथासांत्वयतितथातथातत्तत्सांत्वानुसारेणसस्त्रीणांवश्यइष्टोभवति त्वयितुय
थायथाहंप्रियंवक्ताऽभूवंतथातथात्वयापरिभूतएवास्मीतिशेषः ॥ २ ॥ एवंचत्वद्विषयेन्यायप्राप्तमुत्पन्नंक्रोधंक्रोधकार्यवधंत्वद्विषयेसमुत्थितःकामोनियच्छतिनिरुणद्धि तत्रदृष्टांतः
द्रवतइति अमार्गमासाद्यद्रवतोधावतोहयान्सुसारथिरिव ॥ ३ ॥ ननुविपरीतंक्रोधएवकिंनकामंरुणद्धिइत्यत्रकामस्यौत्कंठ्यादित्याह वामइति क्रूरइत्यर्थः सव्येकौबेर्येसुंदरेच
वामइतिकोशः कामक्रौर्यमेवाह यस्मिन्निति परमक्रोधविषयेपियत्रजनेकामोनिबध्यतेतत्रजनेअनुक्रोशोदयास्नेहश्चजायते तस्मात्क्रोधात्कामउत्कटक्रूरत्ववानित्यर्थः ॥ ४ ॥

एतस्मादिति उत्कटकामविषयत्वादित्यर्थः मिथ्याप्रव्रजनेनिष्प्रयोजनमेव भोगत्यागरूपप्रव्रजनमार्गेरताम् मिथ्याप्रव्रजितेइतिपाठेरामेरतामित्यर्थः ॥ ५॥६॥७॥ अवधिःमासा
न्द्वादशभ।मिनीत्यारण्यकांडोक्तस्तन्मध्येद्वौमासाववशिष्टौतौमयारक्षणीयौ यद्यपिवर्ततेदशमोमासोद्वौतुशेषौप्लवंगमेतिसीतावक्ष्यतितथाप्यल्पांतरत्वान्मासद्वयरक्षणोक्तिरविरुद्धा
॥८॥ प्रातराशः प्रातःकालिकंभोजनम् ॥९॥ देवगंधर्वकन्याःसीतावदेवबलादाहृताइत्यर्थः ॥१०॥ ओष्ठप्रकारैःवराकोयंकिंकरिष्यतिनभेतव्यमित्येवओष्ठाग्रोत्क्षेपणैः नेत्रैर्द्राङ्निमी
लनोन्मीलनवद्भिः वक्त्रैःमुखचलनैःसीतामाश्वासयामासुः॥११॥आत्माहितंरावणात्मनोहितम् वृत्तेनसदाचारेणशौटीर्येणपांतिशौर्येणचसंजातगर्वम्॥१२॥अस्मिन्नगरेतेतवानिःश्रेय

एतस्मात्कारणान्नत्वांघातयामिवरानने ॥ वधार्हामवमानार्हांमिथ्याप्रव्रजनेरताम् ॥ ५ ॥ परुषाणिहिवाक्यानियानियानिब्रवीषिमाम् ॥
तेषुतेषुवधोयुक्तस्तवमैथिलिदारुणः ॥ ६ ॥ एवमुक्त्वातुवैदेहींरावणोराक्षसाधिपः ॥ क्रोधसंरंभसंयुक्तःसीतामुत्तरमब्रवीत् ॥ ७ ॥ द्वौमासौ
रक्षितव्योमेयोऽवधिस्तेमयाकृतः ॥ ततःशयनमारोहममत्वंवरवर्णिनि ॥८॥ द्वाभ्यामूर्ध्वंतुमासाभ्यांभर्तारंमामनिच्छतीम् ॥ ममत्वांप्रातरा
शार्थेसूदाश्छेत्स्यंतिखंडशः ॥ ९ ॥ तांभर्त्स्यमानांसंप्रेक्ष्यराक्षसेंद्रेणजानकीम् ॥ देवगंधर्वकन्यास्ताविषेदुर्विकृतेक्षणाः ॥ १० ॥ ओष्ठप्रका
रैरपरानेत्रैर्वक्त्रैस्तथापराः ॥ सीतामाश्वासयामासुस्तर्जितांतेनरक्षसा ॥ ११ ॥ ताभिराश्वासितासीतारावणंराक्षसाधिपम् ॥ उवाचात्म
हितंवाक्यंवृत्तशौटीर्यगर्वितम् ॥ १२ ॥ नूनंनतेजनःकश्चिदस्मिन्निःश्रेयसिस्थितः ॥ निवारयतियोनत्वांकर्मणोस्माद्विगर्हितात् ॥१३॥ मां
हिधर्मात्मनःपत्नींशचीमिवशचीपतेः ॥ त्वदन्यस्त्रिषुलोकेषुप्रार्थयेन्मनसापिकः ॥ १४ ॥ राक्षसाधमरामस्यभार्याममिततेजसः ॥ उक्तवान
सियत्पापंक्वगतस्तस्यमोक्ष्यसे ॥१५॥ यथादृप्तश्चमातंगःशशश्चसहितौवने ॥ यथाद्विरदवद्रामस्त्वंनीचशशवत्स्मृतः ॥ १६॥ सत्वमिक्ष्वा
कुनाथंवैक्षिपन्निहनलज्जसे ॥ चक्षुषोर्विषयेतस्यनयावदुपगच्छसि ॥ १७ ॥ इमेतेनयनेक्रूरेविकृतेकृष्णपिंगले ॥ क्षितौनपतितेकस्मान्मा
मनार्यनिरीक्षतः ॥१८॥ तस्यधर्मात्मनःपत्नींस्नुषांदशरथस्यच ॥ कथंव्याहरतोमांतेनजिह्वापापशीर्यति ॥ १९ ॥ असंदेशात्तुरामस्यतपस
श्चानुपालनात् ॥ नत्वांकुर्मिदशग्रीवभस्मभस्मार्हतेजसा ॥ २० ॥ सिअभ्युदयसंपादनेस्थितोजनोनूनंनकश्चिदस्ति यस्मात्त्वामस्माद्विगर्हितात्कर्मणोनको
पिनिवारयति ॥ १३ ॥ मनसाऽपिकःप्रार्थयेत्किंपुनर्वचसेतिभावः ॥१४॥ यत्पापंममशयनमारोहेत्यादिरूपम् क्वगतोमोक्ष्यसे तत्साध्यसमूलनाशस्यत्वयापरिहारोऽशक्यइत्य
र्थः ॥१५॥ दृप्तोमातंगःशशश्चयदावनेदैवात्सहितौयुयुत्सूभवतःतयोश्चशशोयथाऽतिक्षुद्रस्तथारामेणसंयुगेत्वंशशवत्क्षुद्रःरामोगजवदित्यर्थः ॥ १६ ॥ सत्वंरामादतिक्षुद्रः क्षिपन्नि
दन् इहतदसन्निधौ यावन्नोपगच्छसितावदिहनिंदन्नलज्जसेइत्यन्वयः ॥ १७॥१८ ॥ १९ ॥ ननुनपातितेनशीर्यतीत्युक्तिर्यदिपातिव्रत्यमूलातर्हितथानिग्रहंकस्मान्नकरोषीत्यत्राह

असंदेशादिति शापविषयेरामाज्ञाभावात् शापसामर्थ्येऽपितपोनुपालनाद्धेतोरपिभस्मार्हेणभस्मजनकत्वशक्तिमतातेजसास्वीयपातिव्रत्यतेजसानभस्मकुर्मिकरोमि॥ २० ॥ अहंतस्यरामस्यभार्यात्वयाऽपहर्तुंनशक्याऽथापिअयंविधिरपहरणरूपविधिस्तववधार्थायदैवेनाविहितोत्रनसंशयः ॥२१॥शूरेणेत्याद्युपहासोक्तिः अपोह्यमारीचमाययाऽपसार्यकस्माद्दारचौर्यंत्वयाकृतम् तस्मादत्यंतमशूरस्त्वमित्युपहासः चिदितिपादपूरणे॥२२॥२३॥ सिंहसत्त्वगतिःसिंहवत्सत्त्वंपराक्रमोगतिश्चयस्यसः सिंहसंहननइतिपाठांतरम्॥२४॥ चलमग्रंयस्य

नापहर्तुमहंशक्यातस्यरामस्यधीमतः ॥ विधिस्तववधार्थायविहितोनात्रसंशयः ॥ २१ ॥ शूरेणधनदभ्रात्राबलैःसमुदितेनच ॥ अपोह्यरामंकस्माच्चिद्दारचौर्यंत्वयाकृतम् ॥२२॥ सीतायावचनंश्रुत्वारावणोराक्षसाधिपः ॥ विवृत्यनयनेक्रूरेजानकीमन्ववैक्षत ॥२३॥ नीलजीमूतसंकाशोमहाभुजाशिरोधरः ॥ सिंहसत्त्वगतिःश्रीमान्दीप्तजिह्वोग्रलोचनः ॥२४॥ चलाग्रमुकुटप्रांशुश्चित्रमाल्यानुलेपनः ॥ रक्तमाल्यांबरधरस्तप्तांगदविभूषणः ॥२५॥श्रोणीसूत्रेणमहतामेचकेनसुसंवृतः ॥ अमृतोत्पादनेनद्धोभुजंगेनेवमंदरः॥ २६॥ताभ्यांसपरिपूर्णाभ्यांभुजाभ्यांराक्षसेश्वरः ॥ शुशुभेऽचलसंकाशःशृंगाभ्यामिवमंदरः॥२७॥ तरुणादित्यवर्णाभ्यांकुंडलाभ्यांविभूषितः ॥ रक्तपल्लवपुष्पाभ्यामशोकाभ्यामिवाचलः ॥ २८॥ सकल्पवृक्षप्रतिमोवसंतइवमूर्तिमान् ॥ श्मशानचैत्यप्रतिमोभूषितोपिभयंकरः ॥ २९ ॥ अवेक्षमाणोवैदेहींकोपसंरक्तलोचनः ॥ उवाचरावणःसीतांभुजंगइवनिःश्वसन्॥३०॥अनयेनाभिसंपन्नमर्थहीनमनुव्रते ॥ नाशयाम्यहमद्यत्वांसूर्यःसंध्यामिवौजसा॥३१॥ इत्युक्त्वामैथिलींराजारावणःशत्रुरावणः ॥ संददर्शततःसर्वाराक्षसीर्घोरदर्शनाः ॥ ३२ ॥ एकाक्षीमेककर्णांचकर्णप्रावरणांतथा ॥ गोकर्णींहस्तिकर्णींचलंबकर्णीमकर्णिकाम् ॥ ३३ ॥ हस्तिपद्यश्वपद्यौचगोपदींपादचूलिकाम् ॥ एकाक्षीमेकपादींचपृथुपादीमपादिकाम्॥३४॥ अतिमात्रशिरोग्रीवामतिमात्रकुचोदरीम् ॥ अतिमात्रास्यनेत्रांचदीर्घजिह्वानखामपि ॥३५॥ अनासिकांसिंहमुखींगोमुखींसूकरीमुखीम् ॥ यथामद्वशगासीताक्षिप्रंभवतिजानकी ॥ ३६ ॥ तथाकुरुतराक्षस्यःसर्वाःक्षिप्रंसमेत्यवा॥ प्रतिलोमानुलोमैश्चसामदानादिभेदनैः ॥३७॥

तादृशमुकुटवान्॥२५॥ श्रोणीसूत्रेणकटिसूत्रेण रशनयेत्यर्थः इंद्रनीलनद्धमुखरक्तमणियुक्तत्वाच्चतस्यमेचकत्वम् भुजंगोवासुकिः सहिनीलवर्णइत्याहुः॥२६॥ताभ्यांप्रसिद्धपराक्रमाभ्याम् भुजद्वयमेवसर्वदायुद्धादौस्वेच्छयादशभुजत्वमितिद्विवचनम् वामदक्षेपुभुजत्वजात्यैकवचनमित्यन्ये॥२७॥२८ ॥ वसंतइवभूषितोपिश्मशानचैत्यप्रतिमःतदुभयवत्पारिहार्यदर्शनःचैत्यंबुद्धायतनम् अतएवभयंकरः ॥ २९ ॥ ३० ॥ अनयेनअनीत्यायुक्तम् अर्थहीनंप्रयोजनहीनंव्रतंरामंवा अनुव्रतेइतिसंबोधनम् ईदृशींत्वांनाशयामि सूर्यउदितःसंध्यांतत्कालिकमंधकारमिव ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ एकाक्षीतिद्विरुपादानंव्यक्तिभेदात् ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ भोराक्षस्योयूयंप्रत्येकंतथाकुरुतसर्वामिलित्वावातथाकुरुत ॥ ३६ ॥

प्रतिलोमानुलोमैःप्रतिकूलानुकूलव्यवहारैः ॥३७॥ आवर्जयतआनुकूल्यंसंपादयत ॥३८॥ प्रतिगर्जतप्रत्यगर्जत् उपगम्यसमीपमागम्य ततःअतिसंतर्जनंदृष्ट्वा सीतायांदययेति शेषः ॥३९॥ परिष्वज्यपरिष्वंगेनप्रहारादिप्रवृत्तिंनिरुध्य ॥४०॥ अमरश्रेष्ठाः इंद्रादयोभोगसत्तमान्नविदधतिनानुमन्यंते देवहतेयमदृष्टहीनेतिभावः ॥४१॥४२॥ समुत्क्षिप्तःअन्यतोपसारितःप्रहसन् धान्यमालिन्याउचितव्यवहारदर्शनेनअवशप्राप्तस्त्रीप्रहारापकीर्तिपरिहारेणचप्रसन्नइत्यर्थः ॥४३॥४४॥ प्रविशुःप्रविविशुः ॥४५॥४६॥ उच्चावमानः ॥ इ

आवर्जयतवैदेहींदंडस्योद्यमनेनच ॥ इतिप्रतिसमादिश्यराक्षसेंद्रःपुनःपुनः ॥३८॥ काममन्युपरीतात्माजानकींप्रतिगर्जत ॥ उपगम्यततः क्षिप्रंराक्षसीधान्यमालिनी ॥ ३९ ॥ परिष्वज्यदशग्रीवमिदंवचनमब्रवीत् ॥ मयाक्रीडमहाराजसीतयाकिंतवानया ॥ ४० ॥ विवर्णयाकृपणयामानुष्याराक्षसेश्वर ॥ नूनमस्यांमहाराजनदेवाभोगसत्तमान् ॥ ४१ ॥ विदधत्यमरश्रेष्ठास्तवबाहुबलार्जितान् ॥ अकामांकामयानस्यशरीरमुपतप्यते ॥ ४२ ॥ इच्छतींकामयानस्यप्रीतिर्भवतिशोभना ॥ एवमुक्तस्तुराक्षस्यासमुत्क्षिप्तस्ततोबली ॥ प्रहसन्मेघसंकाशोराक्षसःसन्यवर्तत ॥ ४३ ॥ प्रस्थितःसदशग्रीवःकंपयन्निवमेदिनीम् ॥ ज्वलद्भास्करसंकाशंप्रविवेशनिवेशनम् ॥ ४४ ॥ देवगंधर्वकन्याश्च नागकन्याश्चतास्ततः ॥ परिवार्यदशग्रीवंप्रविशुस्तागृहोत्तमम् ॥५५॥ समैथिलींधर्मपरामवस्थितांप्रवेपमानांपरिभर्त्स्यरावणः ॥ विहायसीतांमदनेनमोहितःस्वमेववेश्मप्रविवेशरावणः ॥४६॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आदि०सुं०द्वाविंशःसर्गः ॥२२॥ ॥छ॥ ॥ इत्युक्त्वामैथिलींराजारावणःशत्रुरावणः ॥ संदिश्यचततःसर्वाराक्षसीर्निर्जगामह ॥१॥ निष्क्रांतेराक्षसेंद्रेतुपुनरंतःपुरंगते ॥ राक्षस्योभीमरूपास्ताःसीतांसमभिदुद्रुवुः ॥ २ ॥ ततःसीतामुपागम्यराक्षस्यःक्रोधमूर्छिताः ॥ परंपरुषयावाचावैदेहीमिदमब्रुवन् ॥ ३ ॥ पौलस्त्यस्यवरिष्ठस्यरावणस्यमहात्मनः ॥ दशग्रीवस्यभार्यात्वंसीतेनबहुमन्यसे ॥ ४ ॥ ततस्त्वेकजटानामराक्षसीवाक्यमब्रवीत् ॥ आमंत्र्यक्रोधताम्राक्षीसीतांकरतलोदरीम् ॥ ५ ॥ प्रजापतीनांषण्णांतुचतुर्थोऽयंप्रजापतिः ॥ मानसोब्रह्मणःपुत्रःपुलस्त्यइतिविश्रुतः ॥६॥ पुलस्त्यस्यतुतेजस्वीमहर्षिर्मानसःसुतः ॥ नाम्नासविश्रवानामप्रजापतिसमप्रभः ॥ ७ ॥ तस्यपुत्रोविशालाक्षिरावणःशत्रुरावणः ॥ तस्यत्वंराक्षसेंद्रस्यभार्याभवितुमर्हसि ॥ ८ ॥

तिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येसुंदरकांडेद्वाविंशःसर्गः ॥ २१ ॥ ॥ छ ॥ ॥ शत्रून्रावयतिहाहाशब्दंकारयतिसशत्रुरावणः ॥ १ ॥ ॥ २ ॥ ततःपरंरावणगमनादनंतरं लोके क्लीबापरमिति ॥ ३ ॥ भार्यात्वंभार्याभावंनबहुमन्यसे मोहादितिशेषः ॥ ४ ॥ ततःसर्वसाधारणैतद्वाक्यप्रयोगोत्तरमेकजटाविशिष्याब्रवीत् करतलोदरींअतुंदिलामित्यर्थः ॥५॥ मरीचिरत्र्यंगिरसौपुलस्त्यःपुलहःक्रतुरित्यनुक्रांतषट्प्रजापतीनांचतुर्थःपुलस्त्यः ॥ ६ ॥७॥ तस्यपुत्रइत्यनेनकुलीनत्वंसूचितम् ॥ ८ ॥

किंकिमर्थं ततःकुलनिरूपणानंतरम् ॥ ९॥ येनेत्यनेनपराक्रमातिशयसूचनम् ॥ १०॥ नलिप्ससेनेच्छसीत्यर्थः ॥ ११॥ सर्वासांमध्येबहुमतांमहाभागांअतिभाग्यवतींमंदोदरीमपि
त्यक्त्वात्वामुपैष्यति ॥ १२॥ १३॥ १४॥ १५॥ यस्यभीतःसूर्योनतपतीत्यर्थः नतिष्ठसे वशेइतिशेषः ॥ १६॥ यदेच्छतितदासुस्रुवुरित्यर्थः ॥ १७॥ भार्यार्थेभार्यात्वनिमित्तम् ॥ १८॥

मयोक्तंचारुसर्वांगिवाक्यंकिंनानुमन्यसे ॥ ततोहरिजटानामराक्षसीवाक्यमब्रवीत् ॥ ९ ॥ विवृत्यनयनेकोपान्मार्जाररसदृशेक्षणा ॥ येनदे
वास्त्रयस्त्रिंशद्देवराजश्चनिर्जितः ॥ १० ॥ तस्यत्वंराक्षसेंद्रस्यभार्याभवितुमर्हसि ॥ वीर्योत्सिक्तस्यशूरस्यसंग्रामेष्वनिवर्तिनः ॥ बलिनोवी
र्ययुक्तस्यभार्यात्वंकिंनलिप्ससे ॥ ११ ॥ प्रियांबहुमतांभार्यांत्यक्त्वाराजामहाबलः ॥ सर्वासांचमहाभागांत्वामुपैष्यतिरावणः ॥ १२ ॥ स
मृद्धंस्त्रीसहस्रेणनानारत्नोपशोभितम् ॥ अंतःपुरंतदुत्सृज्यत्वामुपैष्यतिरावणः ॥ १३॥ अन्यातुविकटानामराक्षसीवाक्यमब्रवीत् ॥ असकृ
द्भीमवीर्येणनागागंधर्वदानवाः ॥ निर्जिताःसमरेयेनसतेपार्श्वमुपागतः ॥ १४ ॥ तस्यसर्वसमृद्धस्यरावणस्यमहात्मनः ॥ किमर्थंराक्षसेंद्र
स्यभार्यात्वंनेच्छसेऽधमे ॥ १५ ॥ ततस्तांदुर्मुखीनामराक्षसीवाक्यमब्रवीत् ॥ यस्यसूर्योनतपतिभीतोयस्यसमारुतः ॥ नवातिस्मायतापां
गिकिंत्वंतस्यनतिष्ठसे ॥ १६ ॥ पुष्पवृष्टिंचतरवोमुमुचुर्यस्यवैभयात् ॥ शैलाःसुस्रुवुःपानीयंजलदाश्चयदेच्छति ॥ १७ ॥ तस्यनैर्ऋतरा
जस्यराजराजस्यभामिनि ॥ किंत्वंनकुरुषेबुद्धिंभार्यार्थेरावणस्यहि ॥ १८ ॥ साधुतेतत्त्वतोदेविकथितंसाधुभामिनि ॥ गृहाणसुस्मितेवाक्य
मन्यथानभविष्यसि ॥ १९ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येसुंदरकांडेत्रयोविंशःसर्गः ॥ २३ ॥ ॥ ७ ॥
ततःसीतांसमस्तास्ताराक्षस्योविकृताननाः ॥ परुषंपरुषानर्हामूचुस्तद्वाक्यमप्रियम् ॥ १ ॥ किंत्वमंतःपुरेसीतेसर्वभूतमनोरमे ॥ महार्ह
शयनोपेतेनवासमनुमन्यसे ॥ २ ॥ मानुषेमानुषस्यैवभार्यात्वंबहुमन्यसे ॥ प्रत्याहरमनोरामान्नैवंजातुभविष्यति ॥ ३ ॥ त्रैलोक्यवसु
भोक्तारंरावणंराक्षसेश्वरम् ॥ भर्तारमुपसंगम्यविहरस्वयथासुखम् ॥ ४ ॥ मानुषीमानुषंतंतुराममिच्छसिशोभने ॥ राज्याद्भ्रष्टमसिद्धार्थं
विक्लवंतमनिंदिते ॥ ५ ॥ राक्षसीनांवचःश्रुत्वासीतापद्मनिभेक्षणा ॥ नेत्राभ्यामश्रुपूर्णाभ्यामिदंवचनमब्रवीत् ॥ ६ ॥

साधुकथितंसाधुगृहाण नभविष्यसिमारयामइत्यर्थः ॥ १९॥ धायमानः॥ ॥ इतिश्रीरामाभि० श्री० रा० वा० आ० सुंदरकांडेत्रयोविंशःसर्गः ॥ २३॥ ॥ ७॥ ॥ ततइति ॥ १ ॥ २ ॥
प्रत्याहरनिवर्तय एवंत्वदभीष्टंरामसंगमरूपंवस्तुजातुकदाचिदप्यतःपरंनभविष्यति अत्ररामागमनस्यतववातत्रगमनस्यप्रसक्त्यभावादितिभावःयद्वातःपरंजातुकदाचिदप्येवंभाव
श्चेद्भवतीनभविष्यति मारयामइत्यर्थः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ नेत्राभ्यामुपलक्षितेतिशेषः इदंवचनंयुष्मद्वचोऽनंगीकारेमारणंचेच्छामितंदेवक्रियतामित्यर्थःकिंवक्ष्यमाणम् ॥ ६ ॥

लोकविद्विष्टंलोकविद्विष्टपरपुरुषसंगार्थकं संगताःसमेताः किल्बिषजनकार्थकम् ॥७॥८॥ गुरुरुपास्यदेवता सुवर्चलासूर्यपत्नी सूर्याभिमुखपुष्पवतीकाचिदोषधिरित्यन्यः ॥ ९ ॥ अतिदुःखसमयेपिदृढव्रतत्वद्योतनायानेकसाध्वीनामुपन्यासोदृष्टांतविधयेत्याहुः ॥ १० ॥ ११ ॥ भैमीदमयंतीनैषधंपतिंयथानुव्रता ॥ १२ ॥ १३ ॥ अवलीनश्छन्नः निर्वाक्योमौनी शिंशपाद्रुमेस्थितइतिशेषः सीतांतर्जयंतीःराक्षसीस्तद्वाक्यान्यशृणोत् ॥ १४ ॥ वेपमानांतामभिक्रम्यतत्समीपमागत्यसंरब्धाःक्रुद्धास्ताराक्षस्योदशनच्छदांल्लि

यदिदंलोकविद्विष्टमुदाहरतसंगताः ॥ नैतन्मनसिवाक्यंमेकिल्बिषंप्रतितिष्ठति ॥ ७॥ नमानुषीराक्षसस्यभार्याभवितुमर्हति ॥ कामंखादत मांसर्वानकरिष्यामिवोवचः ॥८॥ दीनोवाराज्यहीनोवायोमेभर्त्तासमेगुरुः ॥ तंनित्यमनुरक्तास्मियथासूर्यंसुवर्चला ॥ ९ ॥ यथाशचीमहाभागाशक्रंसमुपतिष्ठति ॥ अरुंधतीवसिष्ठंचरोहिणीशशिनंयथा ॥ १० ॥ लोपामुद्रायथागस्त्यंसुकन्याच्यवनंयथा ॥ सावित्रीसत्यवंतंचकपिलंश्रीमतीयथा ॥११॥ सौदासंमदयंतीवकेशिनीसगरंयथा ॥ नैषधंदमयंतीवभैमीपतिमनुव्रता ॥ १२ ॥ तथाहमिक्ष्वाकुवरंरामंपतिमनुव्रता ॥ सीतायावचनंश्रुत्वाराक्षस्यःक्रोधमूर्छिताः ॥ भर्त्सयंतिस्मपरुषैर्वाक्यैरावणचोदिताः ॥ १३ ॥ अवलीनःसनिर्वाक्योहनुमान्शिंशपाद्रुमे ॥ सीतांसंतर्जयंतीस्ताराक्षसीरशृणोत्कपिः ॥१४॥ तामभिक्रम्यसंरब्धावेपमानांसमंततः ॥ भृशंसंलिलिहुर्दीप्तान्प्रलंबान्दशनच्छदान् ॥ १५ ॥ ऊचुश्चपरमक्रुद्धाःप्रगृह्याशुपरश्वधान् ॥ नेयमर्हतिभर्तारंरावणंराक्षसाधिपम् ॥ १६ ॥ साभर्त्स्यमानाभीमाभीराक्षसीभिर्वरांगना ॥ साबाष्पमपमार्जंतीशिंशपांतामुपागमत् ॥१७॥ ततस्तांशिंशपांसीताराक्षसीभिःसमावृता ॥ अभिगम्यविशालाक्षीतस्थौशोकपरिप्लुता ॥ १८ ॥ तांकृशांदीनवदनांमलिनांबरवासिनीम् ॥ भर्त्सयांचक्रिरेभीमाराक्षस्यस्ताःसमंततः ॥ १९ ॥ ततस्तुविनतानामराक्षसीभीमदर्शना ॥ अब्रवीत्कुपिताकाराकरालानिर्णतोदरी ॥२०॥ सीतेपर्याप्तमेतावद्भर्तुःस्नेहःप्रदर्शितः ॥सर्वत्रातिकृतंभद्रेव्यसनायोपकल्पते ॥२१॥ परितुष्टास्मिभद्रंतेमानुषस्तेकृतोविधिः ॥ ममापितुवचःपथ्यंब्रुवंत्याःकुरुमैथिलि ॥ २२ ॥ रावणंभजभर्तारंभर्तारंसर्वरक्षसाम् ॥ विक्रांतमापतंतंचसुरेशमिववासवम् ॥ २३ ॥ दक्षिणंत्यागशीलंचसर्वस्यप्रियवादिनम् ॥ मानुषंकृपणंरामंत्यक्त्वारावणमाश्रय ॥ २४ ॥

लिलिहुःलेहनंकुर्वंतिस्म ॥१५॥ परश्वधान्गृहीत्वोचुश्च नेयंरावणंभर्तारमर्हतिअपित्वस्माकंभक्षणमेवार्हतीतिभावः ॥ १६॥ भर्त्स्यमानाएवंप्रकारेणपीड्यमानाभूदितिशेषः तांशिंशपांहनूमदधिष्ठितांशिंशपांअत्यंतंतन्मूलसमीपमित्यर्थः ॥१७॥ ततस्तन्मूलगमनानंतरम् ॥१८॥१९॥ निर्णतोदरीअतिनिम्नोदरी ॥ २०॥ अतिकृतंअतिमात्राचरणं श्रीरपिसमैवज्यायसीतिलोकोक्तेरितिभावः व्यसनंदुःखम् ॥२१॥ मानुषोमनुष्यज्ञात्युचितोविधिरनुष्ठानंतेत्वयाकृतं एतावदेवालमित्यर्थः ॥२२॥ सुरेशंवासवमिव ॥ २३ ॥ कृपणंदीनम् ॥ २४॥

॥२५॥२६॥ २७ ॥ तर्जतीतर्जयंती ॥ २८ ॥ अनुक्रोशोदया मृदुलमल्पप्रमाणत्वम् ॥ २९ ॥ कालपुरस्कृतंकालोचितंनोवाक्यंनचकुरुषे नैतत्तेहितमितिशेषः तदेवोपपाद
यति आनीतासीति ॥ ३० ॥ गृहेरुद्धाचासि अस्माभिरभिरक्षितारक्षितनिरोधा ॥३१॥३२॥ प्रीतिंस्नेहं रावणेप्रहर्षमानंदम् नित्यदैन्यतांनिरंतरदीनत्वम् स्वार्थेष्यत्र् ॥ ३३ ॥
॥ ३८ ॥ ॥ ३४ ॥ व्यतिक्रामेत् यौवनमितिशेषः उद्यानानिचरेत्युत्तरस्थेनान्वयः तेषुक्रीडेत्यर्थः ॥३५॥३६॥ उत्पाटनंस्थानादपकर्षणम् ॥३७॥ यदीत्यर्धपूर्वान्वयि ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ५

दिव्यांगरागावैदेहिदिव्याभरणभूषिता ॥ अद्यप्रभृतिलोकानांसर्वेषामीश्वरीभव ॥२५॥ अग्नेःस्वाहायथादेवीशचीवेंद्रस्यशोभने ॥ किंतेरामेण
वैदेहिकृपणेनगतायुषा ॥२६॥ एतदुक्तंचमेवाक्यंयदित्वंनकरिष्यसि ॥ अस्मिन्मुहूर्तेसर्वास्त्वांभक्षयिष्यामहेवयम् ॥२७॥ अन्यातुविकटाना
मलंबमानपयोधरा ॥ अब्रवीत्कुपितासीतांमुष्टिमुद्यम्यतर्जती ॥२८ ॥ बहून्यप्रतिरूपाणिवचनानिसुदुर्मते ॥ अनुक्रोशान्मृदुत्वाच्चसोढानितव
मैथिलि ॥२९॥ नचनःकुरुषेवाक्यंहितंकालपुरस्कृतम् ॥ आनीतासिसमुद्रस्यपारमन्यैर्दुरासदम् ॥३०॥ रावणांतःपुरेघोरेप्रविष्टाचासिमैथि
लि ॥ रावणस्यगृहेरुद्धाअस्माभिस्त्वभिरक्षिता ॥३१॥ नत्वांशक्तःपरित्रातुमपिसाक्षात्पुरंदरः ॥ कुरुष्वहितवादिन्यावचनंममधैथिलि ॥ ३२ ॥
अलमश्रुनिपातेनत्यजशोकमनर्थकम् ॥ भजप्रीतिंप्रहर्षंचत्यजंतीनित्यदैन्यताम् ॥३३ ॥ सीतेराक्षसराजेनपरिक्रीडयथासुखम् ॥ जानीम
हेयथाभीरुस्त्रीणांयौवनमध्रुवम् ॥३४ ॥ यावन्नतेव्यतिक्रामेत्तावत्सुखमवाप्नुहि ॥ उद्यानानिचरम्याणिपर्वतोपवनानिच ॥ ३५ ॥ सहराक्षस
राजेनचरत्वंमदिरेक्षणे ॥ स्त्रीसहस्राणितेदेविवशेस्थास्यंतिसुंदरि ॥ ३६॥ रावणंभजभर्तारंभर्तारंसर्वरक्षसाम् ॥ उत्पाट्यवातेहृदयंभक्षयि
ष्यामिमैथिलि ॥३७॥ यदिमेव्याहृतंवाक्यंनयथावत्करिष्यसि ॥ ततश्चंडोदरीनामराक्षसीक्रूरदर्शना ॥ ३८ ॥ भ्रामयंतीमहच्छूलमिदंवच
नमब्रवीत् ॥ इमांहरिणशावाक्षींत्रासोत्कंपपयोधराम् ॥ ३९ ॥ रावणेनहृतांदृष्ट्वादौर्हृदोमेमहानयम् ॥ यकृत्प्लीहंमहत्क्रोडंहृदयंचसबंधन
म् ॥ ४० ॥ गात्राण्यपितथाशीर्षंखादेयमितिमेमतिः ॥ ततस्तुप्रघसानामराक्षसीवाक्यमब्रवीत् ॥४१॥ "कंठमस्यानृशंसायाःपीडयामः
किमास्यते ॥ निवेद्यतांततोराज्ञेमानुषीसामृतेतिच ॥ नात्रकश्चिच्चसंदेहःखादतेतिसवक्ष्यति ॥ ततंस्त्वजामुखीनामराक्षसीवाक्यमब्रवीत् ॥"
विशस्येमांततःसर्वान्समान्कुरुतपिंडकान् ॥ विभजामततःसर्वाविवादोमेनरोचते ॥ ४२ ॥

गर्भिण्याःगर्भकृतइच्छाविशेषोदौर्हृदम् यकृत्दक्षिणभाग ॥ ३९ ॥
स्थःकालखंडाख्योमांसविशेषः स्नायुःस्त्रियांकालखंडयकृतीचसमेउभेइतिकोशः प्लीहंहृदयवामभागस्थोगुल्माख्योमांसविशेषः यद्यपितद्वाचकःप्लीहाइत्याकारांतस्तथाप्यदंतत्व
मार्षं महत्क्रोडंभुजांतरम् अथोत्पीडमितिपाठेउत्पीडंहृदयोपरिस्थितमांसबंधनम् हृदयंनाडीबंधनसहितंमुकुलाकारंहृत्पुंडरीकाख्यम् ॥४०॥४१॥ प्रघसावाक्यंविशस्येमामिति

मध्येश्लोकद्वयंप्रक्षिप्तमितिकतकः पिंडकान्मांसखंडान् विवादः अनयासहेतिशेषः ॥ ४२ ॥ शूर्पणखेयमन्या ॥४३ ॥ अजामुखसदृशमुखवत्याप्रघसयेत्यर्थः ॥४४॥ निकुंभिलानामलंकायाःपश्चिमभागवर्तिनीभद्रकालीतांनृत्यामःतत्समीपंगत्वानृत्यामः सुरसुतोपमादेवकन्योपमारोदितिअरुदत् ॥४५॥ अर्णवमानः ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदि॰सुंदरकांडेचतुर्विंशःसर्गः ॥२४ ॥ ॥५॥ ॥ परुषंवदंतीनांवचः श्रुत्वेतिशेषः ॥१॥ पूर्वसर्गोक्तरीत्योक्ता मनस्विनीपातिव्रत्येदृढमनाः

पेयमानीयतांक्षिप्रंमाल्यंचविविधंबहु ॥ ततःशूर्पणखानामराक्षसीवाक्यमब्रवीत् ॥ ४३ ॥ अजामुख्यायदुक्तंवैतदेवममरोचते ॥ सुराचानीयतांक्षिप्रंसर्वशोकविनाशिनी ॥४४॥ मानुषंमांसमासाद्यनृत्यामोऽथनिकुंभिलाम् ॥ एवंनिर्भर्त्स्यमानासासीतासुरसुतोपमा ॥ राक्षसीभिर्विरूपाभिर्धैर्यमुत्सृज्यरोदिति ॥ ४५ ॥ इत्यार्षेश्रीम॰वा॰आदि॰सुं॰चतुर्विंशःसर्गः ॥ २४ ॥ ॥५॥ ॥ अथतासांवदंतीनांपरुषंदारुणंबहु ॥ राक्षसीनामसौम्यानांरुरोदजनकात्मजा ॥ १ ॥ एवमुक्तातुवैदेहीराक्षसीभिर्मनस्विनी ॥ उवाचपरमत्रस्ताबाष्पगद्गदयागिरा ॥२॥ नमानुषीराक्षसस्यभार्याभवितुमर्हति ॥ कामंखादतमांसर्वानकरिष्यामिवोवचः ॥ ३ ॥ साराक्षसीमध्यगतासीतासुरसुतोपमा ॥ नशर्मलेभेशोकार्तारावणेनेवभर्त्सिता ॥ ४ ॥ वेपतेस्माधिकंसीताविशंतीवांगमात्मनः ॥ वनेयूथपरिभ्रष्टामृगीकोकैरिवार्दिता ॥ ५ ॥ सात्वशोकस्यविपुलांशाखामालंब्यपुष्पिताम् ॥ चिंतयामासशोकेनभर्तारंभग्नमानसा ॥ ६ ॥ सास्नापयंतीविपुलौस्तनौनेत्रजलस्रवैः ॥ चिंतयंतीनशोकस्यतदांऽतमधिगच्छति ॥ ७ ॥ सावेपमानापतिताप्रवातेकदलीयथा ॥ राक्षसीनांभयत्रस्ताविवर्णवदनाऽभवत् ॥ ८ ॥ तस्याःसादीर्घबहुलावेपंत्याःसीतयातदा ॥ ददृशेकंपितावेणीव्यालीवपरिसर्पती ॥ ९ ॥ सानिःश्वसंतीशोकार्ताकोपोपहतचेतना ॥ आर्ताव्यसृजदश्रूणिमैथिलीविललापच ॥१०॥ हारामेतिचदुःखार्ताहापुनर्लक्ष्मणेतिच ॥ हाश्वश्रूर्ममकौसल्येहासुमित्रेतिभामिनी॥११॥ लोकप्रवादःसत्योयंपंडितैःसमुदाहृतः ॥ अकालेदुर्लभोमृत्युःस्त्रियावापुरुषस्यवा ॥१२ ॥ यत्राहमाभिःक्रूराभीराक्षसीभिरिहार्दिता ॥ जीवामिहीनारामेणमुहूर्तमपिदुःखिता ॥ १३ ॥ एषाल्पपुण्याकृपणाविनशिष्याम्यनाथवत् ॥ समुद्रमध्येनौःपूर्णावायुवेगैरिवाहता ॥ १४ ॥

॥ २ ॥ कामंखादतेति अयंसर्वःसीताप्रलापोगृहीतमनुष्यशरीरतयानटवदनुकरणरूपइतिबोध्यम् ॥३॥ शर्मनलेभेइवशोकार्तेव ॥४॥ आत्मनोंगंविशंतीवभीत्याअतिसंकुचितशरीराकमठवदभूदित्यर्थः कोकैर्वृकैः ॥ ५ ॥ अशोकस्यअशोकवनिकासंबंधिनःशिंशपावृक्षस्य तत्समीपवर्तिनोऽशोकस्यैववा ॥६॥७॥ राक्षसीनांराक्षसीभ्यः ॥८॥ सीतयेतिषष्ठ्यर्थेतृतीया परिसर्पतीपरितःप्रसर्पती ॥९॥१०॥ हासुमित्रेतीत्यत्रैकारलोपआर्षः ॥११॥ अकालेदैवाविहितस्वेच्छाकाले ॥१२॥ यत्राहमितियस्मादहमित्यर्थः ॥१३॥१४॥

 तोयहतंनदीपूररुग्णं ॥१५॥ पद्मदलंविकसितंपद्मंतस्यपत्रमिवाक्षिणीयस्यतम् ॥१६॥ तीक्ष्णंविषंवत्सनाभादिकमास्वाद्यस्थितस्येवमेममजीवनंदुर्लभम्॥१७॥१८॥जीवितंत्यक्तु
मिच्छामितदपिनशक्यमितिशेषः रामोपिनासाद्यतेच ॥ १९ ॥ एवंपरवशतयादुःखानुभवेहेतुमाह धिगिति मनुष्यस्यविषोद्बंधनादिनादेहत्यागेऽपरमार्थप्राप्तेःपरमदुःखस्यापिसो
ढव्यत्वादप्रयोजकोमनुष्यदेहइत्यर्थः राक्षस्यादिपरतंत्रतांचमनुष्यत्वप्रयुक्तांधिक् यतूयत्रमनुष्यदेहे आत्मच्छंदेनात्मेच्छयाजीवितंपरित्यक्तुंनशक्यं ॥२०॥ नारीमानः ॥ इतिश्रीरा०
 श्रीरा० रा० वा० आ० सुं० पंचविंशःसर्गः ॥ २५ ॥ ॥ छ ॥ प्रसक्तानिप्रवृत्तान्यश्रूणिमुखेयस्याःसाएवंब्रुवतीवक्ष्यमाणरीत्याब्रुवतीविलप्तुंविलपितुं॥१॥उन्मत्ताभूताविष्टा प्रमत्तापि

भर्तारंतमपश्यंतीराक्षसीवशमागता ॥ सीदामिखलुशोकेनकूलंतोयहतंयथा ॥ १५ ॥ तंपद्मदलपत्राक्षंसिंहविक्रांतगामिनम् ॥ धन्याःप
श्यंतिमेनाथंकृतज्ञंप्रियवादिनम् ॥१६ ॥ सर्वथातेनहीनायारामेणविदितात्मना ॥ तीक्ष्णंविषमिवास्वाद्यदुर्लभंममजीवनम्॥ १७॥कीदृशंतु
महापापंमयादेहांतरेकृतम् ॥ येनेदंप्राप्यतेघोरंमहादुःखंसुदारुणम्॥१८॥जीवितंत्यक्तुमिच्छामिशोकेनमहतावृता ॥ राक्षसीभिश्चरक्षंत्या
रामोनासाद्यतेमया॥१९॥धिगस्तुखलुमानुष्यंधिगस्तुपरवश्यताम् ॥ नशक्यंयत्परित्यक्तुमात्मच्छंदेनजीवितम्॥२०॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामाय
णेवाल्मीकियेआदिकाव्येसुंदरकांडेपंचविंशःसर्गः ॥ २५ ॥ ॥ छ ॥ प्रसक्ताश्रुमुखीत्वेवंब्रुवतीजनकात्मजा ॥ अधोगतमुखी
बालाविलप्तुमुपचक्रमे ॥ १ ॥ उन्मत्तेवप्रमत्तेवभ्रांतचित्तेवशोचती ॥ उपावृत्ताकिशोरीवविचेष्टंतीमहीतले ॥ २ ॥ राघवस्यप्रमत्तस्यरक्षसा
कामरूपिणा ॥ रावणेनप्रमथ्याहमानीताक्रोशतीबलात् ॥ ३ ॥ राक्षसीवशमापन्नाभर्त्स्यमानाचदारुणम् ॥ चिंतयंतीसुदुःखार्तानाहंजी
वितुमुत्सहे ॥४॥ नहिमेजीवितेनार्थोनैवार्थैर्नचभूषणैः ॥ वसंत्याराक्षसीमध्येविनाराममहारथम् ॥५॥ अश्मसारमिदंनूनमथवाप्यजरामरम्
हृदयंममयेनेदंनदुःखेनविशीर्यते ॥ ६ ॥ धिङ्मामनार्यामसतींयाहंतेनविनाकृता ॥ मुहूर्तमपिजीवामिजीवितंपापजीविका ॥ ७ ॥ चरणे
नापिसव्येननस्पृशेयंनिशाचरम् ॥ रावणंकिंपुनरहंकामयेयंनिशाचरम् ॥८॥ प्रत्याख्यानंनजानातिनात्मानंनात्मनःकुलम्॥ योनृशंसस्व
भावेनमांप्रार्थयितुमिच्छति ॥९॥ त्तोद्रेकादिना भ्रांतचित्तेवदिङ्मोहादिनामूर्छितचित्तेवशोचतीशोचंती उपावृत्ताश्रमापनयनायपरिवर्तनशीलाकिशोरीवडवेव
॥ २ ॥ कामरूपिणारक्षसामारीचेनप्रमत्तस्यअसन्निधानंप्राप्तस्यराघवस्यसंबंधिनीअहंरावणेनप्रमथ्यप्रपीड्यक्रोशंतीबलादानीतास्मि ॥ ३॥ किंच राक्षसीवशमापन्ना भर्त्स्यमा
नाराक्षसीभिः चिंतयंतीरामम् ॥४॥ अर्थैःधनैः ॥५॥६॥ असतींअसतीवत्परगृहस्थां जीवामिजीवितंरक्षामीत्यर्थः पाकंपचतीतिवत्प्रयोगः ॥७॥ एतदुत्तरं चरणेनेति मध्येद्वौश्लो
कौप्रक्षिप्तौ सव्येनवामेन ॥८॥ प्रत्याख्यानंमयाक्रियमाणंनिराकरणंनजानाति काममोहादितिशेषः नृशंसस्वभावेनक्रूरस्वभावेन मांप्रार्थयितुंराक्षसीद्वारास्वानुकूलांकर्तुं ॥ ९ ॥

छिन्नारज्जुवत् भिन्नाभित्तिवत् प्रभिन्नाघटवत् दीप्ताअग्नौदीप्तशूल्यमांसवत् प्रदीपिताप्रदीप्तागृहादिवत् वश्चिरंप्रलापेनकिं रावणंनोपतिष्ठेयमित्येवनिश्चयसत्त्वात् ॥१०॥ अथ स्वापत्स्थैर्येकारणानिसंभावयाति ख्यातइति प्रसिद्धःप्रशस्तगुणः ईदृशोपिराघवोमद्भाग्यसंक्षयादेवमयिनिरनुक्रोशोदयाहीनः संपन्नइतिशेषः इतिशंके ॥११॥ नचतस्यमाद्विमोक्षणाशक्तिरित्याह राक्षसानामिति नाभिपद्यतेनप्राप्नोति ॥ १२॥ एतदुत्तरंकामंमध्येइति मध्येश्लोकौप्रक्षिप्ताविति कतकः काममन्येषांदुष्प्रधर्षणाभवतुनतुरामबाणानांगतिरोधो भविष्यति आब्रह्मलोकंरामबाणगत्यप्रतिरोधस्यभार्गवादिविषयेप्रसिद्धतरत्वादितिभावः एतेनातिदुर्गस्थानस्थितत्वान्नमोक्षणमित्यपास्तम् ॥१३॥१४ ॥ तस्मादत्रमत्स्थित्यज्ञान

छिन्नाभिन्नाप्रभिन्नावादीप्तावाग्नौप्रदीपिता ॥ रावणंनोपातिष्ठेयंकिंप्रलापेनवश्चिरम् ॥ १० ॥ ख्यातःप्राज्ञःकृतज्ञश्चसानुक्रोशश्चराघवः ॥ सद्वृत्तोनिरनुक्रोशःशंकेमद्भाग्यसंक्षयात् ॥११॥ राक्षसानांजनस्थानेसहस्राणिचतुर्दश ॥ एकेनैवनिरस्तानिसमांकिंनाभिपद्यते ॥१२॥ "निरुद्धारावणेनाहमल्पवीर्येणरक्षसा ॥ समर्थःखलुमेभर्तारावणंहंतुमाहवे ॥ विराधोदंडकारण्येयेनराक्षसपुंगवः ॥ रणेरामेणनिहतःसमांनाभ्यवपद्यते ॥"॥ काममध्येसमुद्रस्यलंकेयंदुष्प्रधर्षणा ॥ नतुराघवबाणानांगतिरोधोभविष्यति ॥१३॥ किंनुतत्कारणंयेनरामोदृढपराक्रमः ॥ रक्षसापहृतांभार्यामिष्टांयोनाभिपद्यते ॥१४॥ इहस्थांमांनजानीतिशंकेलक्ष्मणपूर्वजः ॥ जानन्नपिसतेजस्वीधर्षणांमर्षयिष्यति ॥ १५ ॥ हृतेतिमांयोऽधिगत्यराघवायनिवेदयेत् ॥ गृध्रराजोपिसरणेरावणेननिपातितः ॥ १६ ॥ कृतंकर्ममहत्तेनमांतदाभ्यवपद्यता ॥ तिष्ठतारावणवधेवृद्धेनापिजटायुषा ॥१७॥ यदिमामिहजानीयाद्वर्तमानांहिराघवः ॥ अद्यबाणैरभिक्रुद्धःकुर्याल्लोकमराक्षसम् ॥ १८ ॥ निर्दहेच्चपुरींलंकांनिर्दहेच्चमहोदधिम् ॥ रावणस्यचनीचस्यकीर्तिंनामचनाशयेत् ॥१९॥ ततोनिहतनाथानांराक्षसीनांगृहेगृहे ॥ यथाहमेवंरुदतीतथाभूयोनसंशयः ॥ २०॥ अन्विष्यरक्षसांलंकांकुर्याद्रामःसलक्ष्मणः ॥ नहिताभ्यांरिपुर्दृष्टोमुहूर्तमपिजीवति ॥२१॥ चिताधूमाकुलपथागृध्रमंडलमंडिता ॥ अचिरेणैवकालेनश्मशानसदृशीभवेत् ॥२२॥ अचिरेणैवकालेनप्राप्स्याम्येनंमनोरथम् ॥ दुष्प्रस्थानोयमाभातिसर्वेषांवोविपर्ययः ॥ २३ ॥

मेवमद्विमोक्षणप्रवृत्त्यभावेकारणमित्याह इहस्थामिति मर्षयिष्यतीत्यत्रकाकुः जानंश्चेद्भवेत्तदामर्षयिष्यतिअपितुनसहिष्यत्येवेत्यर्थः ॥ १५ ॥ संभावितंज्ञानकारणंचविहतमित्याह हृतेति हृतेत्यधिगत्यज्ञात्वायोमांराघवायनिवेदयेत्सोपीत्यन्वयः ॥ १६ ॥ अभ्यवपद्यताअनुगृह्णानेन रावणवधेतिष्ठतारावणवधार्थयतता रावणद्वंद्वेइतिपाठेरावणेनसहद्वंद्वयुद्धेइत्यर्थः ॥१७॥ मामिति ॥ इहस्थांमाम् ॥ १८ ॥ १९ ॥ यथाहमिदानीमेवंरुदतीवर्तेभूयेमत्तोधिकंमृतभर्तृकत्वाद्राक्षस्योरुदत्योभविष्यंतीत्यत्रनसंशयइत्यर्थः ॥२०॥ ननुज्ञानेरवल्विदंसंभव्येतज्ज्ञानमेवतुदुर्लभंतत्राह अन्विष्येति अचिंत्यसामर्थ्यत्वाद्दैवानुग्रहाच्चलंकामप्यन्विष्यमांज्ञात्वारक्षसांकुर्यात् विनाशमितिशेषः विनाशस्येषत्करत्वमाह नहीति ॥२१॥ निश्चितएवायमर्थइत्याह जितेति भवेल्लंकेतिशेषः ॥ २२ ॥ रक्षोऽनर्थवन्ममार्थोपिनिश्चितएवेत्याह अचिरेणेति युष्माकमनर्थोपिनिश्चितइतिचराक्षसीःप्रत्याह दुष्प्रस्थानइति

दुर्निमित्तप्रवृत्तिरयंविपर्ययः एतद्विपरीतज्ञानमितिभाति ॥२ ३॥ तामेवाहयादृशानीति यादृशानिदृश्यंतेतैरेवहतप्रभाभविष्यतीतिज्ञायतइत्यर्थः ॥२ ४॥ शोषंऐश्वर्यादेरितिशेषः॥२ ५॥
पुण्योत्सवसमृद्धाचअद्येतिशेषः ॥२ ६॥ ध्वनिंरोदनशब्दं दुःखार्तानामिवेतिपाठः ॥२ ७॥ सांधकाराअलक्ष्मीसाहिता ॥२ ८ ॥ यदिराक्षसस्यनिवेशनेवर्तमानांयांमांरामोजानीयात्तदालं
कापुरीरामसायकैर्निर्दग्धाभविष्यतीत्यन्वयः ॥२ ९॥ ननुलंकानाशेऽपिममजीवनंकथंस्यादितिचिंतयाति अनेनेति समयोद्वादशमासरूपः तस्यकालःकिंचिदाधिकमासद्वयावशिष्टत्वा
दत्यासन्नकालइत्यर्थः॥ ३ ० ॥ अस्मिन्कालेदुष्टेनरावणेनसकालोमेमृत्युर्विहितोवर्ततइत्यर्थः ननुततःपरमपिस्त्रीत्वात्त्वांनहिंस्युस्तत्राह अकार्यमिति येराक्षसाअकार्यइदंकर्तव्यमिदम

यादृशानितुदृश्यंतेलंकायामशुभानितु ॥ अचिरेणैवकालेनभविष्यतिहतप्रभा ॥ २४ ॥ नूनंलंकाहतेपापेरावणेराक्षसाधिपे ॥ शोषमेष्य
तिदुर्धर्षाप्रमदाविधवायथा ॥ २५ ॥ पुण्योत्सवसमृद्धाचनष्टभर्त्रीसराक्षसा ॥ भविष्यतिपुरीलंकानष्टभर्त्रीयथांगना ॥ २६ ॥ नूनंराक्ष
सकन्यानांरुदतीनांगृहेगृहे ॥ श्रोष्यामिनचिरादेवदुःखार्तानामिहध्वनिम् ॥ २७ ॥ सांधकाराहतद्योताहतराक्षसपुंगवा ॥ भविष्यतिपु
रीलंकानिर्दग्धारामसायकैः ॥ २८ ॥ यदिनामसशूरोमांरामोरक्तांतलोचनः ॥ जानीयाद्वर्तमानांयांराक्षसस्यनिवेशने ॥ २९ ॥ अ
नेनतुनृशंसेनरावणेनाधमेनमे ॥ समयोयस्तुनिर्दिष्टस्तस्यकालोऽयमागतः ॥ ३० ॥ सचमेविहितोमृत्युरस्मिन्दुष्टेनवर्तते ॥ अकार्यंये
नजानंतिनैर्ऋताःपापकारिणः ॥ ३१ ॥ अधर्मात्तुमहोत्पातोभविष्यतिहिसांप्रतम् ॥ नैतेधर्मंविजानंतिराक्षसाःपिशिताशनाः ॥ ३२ ॥
ध्रुवंमांप्रातराशार्थंराक्षसःकल्पयिष्यति ॥ साहंकथंकरिष्यामितंविनाप्रियदर्शनम् ॥ ३३ ॥ रामंरक्तांतनयनमपश्यंतीसुदुःखिता ॥ क्षि
प्रंवैवस्वतंदेवंपश्येयंपतिनाविना ॥ ३४ ॥ नाजानाज्जीवतींरामःसमांभरतपूर्वजः ॥ जानंतौतुनकुर्यातांनोर्व्यांहिपरिमार्गणम् ॥ ३५ ॥
नूनंममैवशोकेनसवीरोलक्ष्मणाग्रजः ॥ देवलोकमितोयातस्त्यक्त्वादेहंमहीतले ॥ ३६ ॥ धन्यादेवाःसगंधर्वाःसिद्धाश्चपरमर्षयः ॥ ममप
श्यंतियेवीरंरामंराजीवलोचनम् ॥ ३७ ॥ अथवानहितस्यार्थोधर्मकामस्यधीमतः ॥ मयारामस्यराजर्षेर्भार्ययापरमात्मनः ॥ ३८ ॥

कर्तव्यमितिनजानंतितेनैर्ऋताःपापकारिणःस्युः ॥ ३ १ ॥ अपिचसांप्रतंसंपादितात्परदारहरणलक्षणात् अधर्मात्तुअधर्मादेवयोयंमहोत्पातोवर्ततेतेनएतेसर्वथानभविष्यंति नञोत्रानु
कर्षइतिकतकः यदेवमतोनैतइतियतोनविजानंतिनगणयंति ॥ ३ २ ॥ राक्षसस्तस्मादयंरावणोपिमांध्रुवंप्रातराशार्थंकल्पयिष्यति साहंकथंकरिष्यामिप्राप्तविशसनकालातत्कालइ
तिशेषः ॥ ३ ३ ॥ उक्तमेवाह राममिति कथंकरिष्यामीतिशेषः ॥ ३ ४ ॥ तदेवंवीरतरस्यरामस्यस्वानन्वेषणेकारणान्युत्प्रेक्षते नाजानादिति सरामोलक्ष्मणश्चप्रायेणमांजीवतीं ॥ ४० ॥
जीवंतींनाजानात् यदिजानीयातांतदाजानंतौतौउर्व्यांभूमौपरिमार्गणंनकुर्यातामितिनकिंतुकुर्यातामेवातोमृतेतिमत्वातूष्णींतिष्ठतइतिभावः ॥ ३ ५ ॥ अथवामद्वियोगेनरामोदे
हंन्यस्तवानित्याह नूनमिति ॥ ३ ६ ॥ एवंचदेवलोकस्थाधन्याइत्याह धन्याइति ममवीरमित्यन्वयः ॥३ ७॥ ननुत्वज्जीवनाभावनिश्चयप्रमाणोपलंभंविनाकथंरामेणदेहस्त्यक्त

इत्यतःपक्षांतरमाह अथवेति धर्मकामस्याहिभार्ययार्थः अयंतुनतथा तदेवाह धीमतःआत्मानात्मविवेकवतः अतएवपरमात्मनःपरमात्मब्रह्मात्मनास्थितस्यजीवन्मुक्तस्यतस्य मया
नार्थः अनेनवैराग्यादप्रवृत्तिरितिसूचितम् ॥३८॥ सर्वदाजीवन्मुक्तेनांगीकारएवनकृतःस्यात् तादृशेकृतेऽगीकारेत्वेवंविधस्त्यागोऽनुचितइत्यतोदूरवासात्स्नेहनाशेनाप्रवृत्तिरित्याह
दृश्यमानइति सौहृदंप्रीतिः नास्त्यदृश्यतः ममादृश्यत्वान्मयितन्नास्तिनष्टमित्यर्थः अयमपिपक्षोऽसंगतःईदृशगुणवताकृतप्रीतेर्नाशनायोगादित्याह नाशयंतीति कृतघ्नाएवप्रपन्न
जनस्नेहमसन्निकर्षान्नाशयंतिनैवंरामोऽकृतघ्नत्वात्स्वस्यप्रकृतित्वेवप्राकृतप्रपंचभोक्तृत्वेनचतस्याकृतघ्नतौचित्यंवनवासादौसंगदानाच्च ॥३९॥ अतःपक्षांतरम् किंवेति मयितदुपेक्षा
हेतवःकेचनागुणादोषाःस्युः अयमपिपक्षोनयुक्तः स्वापरिज्ञातस्वापचाराभावात् तस्मात्प्राग्भवीयदुष्कर्मजोभाग्यक्षयएवहेतुरित्याह किंवेति अतोक्लिष्टचारित्रादिगुणाद्रामाद्याहंत्रा
णार्हासीताख्याभामिनीएतावत्पर्यंतंसा ह्रियत इदानींवरार्हेणोत्तमवस्तुयोग्येनरामेणहीनास्मि अतस्तस्याममतेनमहात्मनाहीनायामर्तुंश्रेयःमरणंज्यायः ॥४०॥४१॥ भाग्यक्षयनिश्च

दृश्यमानेभवेत्प्रीतिःसौहृदंनास्त्यदृश्यतः॥ नाशयंतिकृतघ्नास्तुनरामोनाशयिष्यति ॥३९॥ किंवामय्यगुणाःकेचित्किंवाभाग्यक्षयोहिमे॥याहि
सीतावरार्हेणहीनारामेणभामिनी ॥४०॥ श्रेयोमेजीवितान्मर्तुंविहीनायामहात्मना ॥ रामादक्लिष्टचारित्राच्छूराच्छत्रुनिबर्हणात् ॥ ४१॥ अथवा
न्यस्तशस्त्रौतौवनेमूलफलाशनौ ॥ भ्रातरौहिनरश्रेष्ठौचरंतौवनगोचरौ ॥ ४२ ॥ अथवाराक्षसेंद्रेणरावणेनदुरात्मना ॥ छद्मनाघातितौशूरौभ्रात
रौरामलक्ष्मणौ ॥४३॥ साहमेवंविधेकालेमर्तुमिच्छामिसर्वतः ॥ नचमेविहितोमृत्युरस्मिन्दुःखेतिवर्तति ॥४४ ॥ धन्याःखलुममात्मानोमुनयः
सत्यसंमताः ॥ जितात्मानोमहाभागायेषांनस्तःप्रियाप्रिये ॥४५॥ प्रियान्नसंभवेद्दुःखमप्रियादधिकंभवेत् ॥ ताभ्यांहितेवियुज्यंतेनमस्तेषांम
हात्मनाम् ॥४६॥ साहंत्यक्ताप्रियेणैवरामेणविदितात्मना ॥ प्राणांस्त्यक्ष्यामिपापस्यरावणस्यगतावशम् ॥४७॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०
सुं०षड्विंशःसर्गः ॥२६॥ यस्यकर्तुमशक्यत्वात्पक्षांतरमथवेति शस्त्रग्रहणमूलत्वात्सर्वथानर्थस्यहिंसारहितेतपस्येवयावज्जीवंवर्तितव्यमितिधियान्यस्तशस्त्रौजातौ ॥४२॥
इदमप्यसंभावितंरक्षोभिःकृतवैरेणक्षत्रियेणतत्त्यागायोगादतःपक्षांतरमथवेति छद्मवंचना सारक्षसांप्रसिद्धैव ॥४३॥ अतिवर्त्ततिअतिशयेनवर्तमाने ॥४४ ॥ अथतस्यादुःखनाशका
रणंविवेकज्ञानमेवेत्याह धन्याइति सत्यंब्रह्मसंमतमात्मत्वेनयेषांते अनेनसंसारतरणसामर्थ्यंदर्शितम् अतएवजितात्मानोजितांतःकरणाः अतएवमहात्मानःप्राप्तमहात्मैक्याः अतए
वमहाभागाःपूर्वजन्माद्यर्जितनिष्कामधर्मरूपमहाभाग्यवंतः मुनयोध्यानशीलास्तेधन्याः तत्रहेतुः येषांकर्मजन्येप्रियाप्रियेनस्तः ॥४५॥ प्रियाप्रियाभावंविवृणोति प्रियादिति येषांमु
क्तानांप्रियाद्वियुज्यमानाद्दुःखंनसंभवेत् अप्रियात्संयुज्यमानादधिकंप्रियवियोगादप्यधिकंदुःखंनभवेत् अप्रियादधिकंभयमितिपाठेसंयुज्यमानादप्रियादधिकंमहद्भयमपिनभवेदित्य
र्थः ताभ्यांप्रियवियोगजदुःखाप्रियसंयोगजदुःखभयान्यतराभ्यांयेवियुज्यंतेतेषांमहात्मनांमामिकानमस्क्रियास्तु तेषांनमस्कारेणतत्तुल्यताममापिस्यादित्याशयः ॥४६॥ रामेणत्यक्ता
अन्विष्यनमोचिताप्रियेणैवसंतोषेणैवप्राणांस्त्यक्ष्यामि रामेणत्यक्तायाःप्राणत्यागस्यैवपरमप्रियत्वात् ॥४७॥ छविमानः ॥ इतिश्रीरा० श्रीरा०रा०वा०आ०सुं०षड्विंशःसर्गः ॥२६॥

इत्युक्ताःमरिष्येइत्युक्ताः तदाख्यातुंमरणनिश्चयंकथयितुम् ॥१॥ एकार्थवाक्यमितिशेषः अनर्थार्थंस्वेषामनर्थमात्रप्रयोजनकम् ॥२॥ तदेववाक्यमाह अद्येदानीमिति अद्यदिनेइदानी मस्मिन्क्षणेपापनिश्चयेकृतमरणनिश्चयेऽस्मासुरक्षिकास्विदानींतदसंभवान्मासंमासमात्रम् इदमवधिकालोपलक्षणम् भयातिशयार्थमेवमुक्तिः यथासुखंस्थितायास्तदनंतरंरावणा ज्ञयाएतत्तवशरीरंराक्षस्योभक्षयिष्यंति ॥३॥ अनार्याभिःक्रूराभिः वृद्धाधर्मज्ञानयोगवयोभिर्वृद्धा प्रबुद्धेत्यनेनतावत्पर्यंतंसुप्तवतीतिगम्यते ॥ ४ ॥ आत्मानंस्वशरीरंभक्षयिष्यथेति अव धिकालात्परमपीतिशेषः ॥ ५ ॥ कुतोवगतमेतत्तत्राह स्वप्नइति दारुणःक्रूरः राक्षसानामभावायदृष्टः तथारोमहर्षणःअत्यद्भुतोरोमांचकरोन्योस्याभर्तुर्भवायदृष्टइत्यर्थः ॥ ६ ॥

इत्युक्ताःसीतयाघोरंराक्षस्यःक्रोधमूर्छिताः ॥ काश्चिज्जग्मुस्तदाख्यातुंरावणस्यदुरात्मनः ॥ १ ॥ ततःसीतामुपागम्यराक्षस्योभीमदर्शनाः ॥ पुनःपरुषमेकार्थमनर्थार्थमथाब्रुवन् ॥२॥ अद्येदानींतवानार्येसीतेपापविनिश्चये ॥ राक्षस्योभक्षयिष्यंतिमासमेतद्यथासुखम् ॥३॥ सीतांताभि रनार्याभिर्दृष्ट्वासंतर्जितांतदा ॥ राक्षसीत्रिजटावृद्धाप्रबुद्धावाक्यमब्रवीत् ॥४॥ आत्मानंखादतानार्यानसीतांभक्षयिष्यथ ॥ जनकस्यसुतामि ष्टांस्नुषांदशरथस्यच ॥५॥ स्वप्नोह्यद्यमयादृष्टोदारुणोरोमहर्षणः ॥ राक्षसानामभावायभर्तुरस्याभवायच ॥ ६ ॥ एवमुक्तास्त्रिजटयाराक्षस्यः क्रोधमूर्छिताः ॥ सर्वाएवाब्रुवन्भीतास्त्रिजटांतामिदंवचः ॥ ७ ॥ कथयस्वत्वयादृष्टःस्वप्नोयंकीदृशोनिशि ॥ तासांश्रुत्वातुवचनंराक्षसीनांमुखो द्गतम् ॥ ८ ॥ उवाचवचनंकालेत्रिजटास्वप्नसंश्रितम् ॥ गजदंतमयींदिव्यांशिबिकामंतरिक्षगाम् ॥ ९ ॥ युक्तांवाजिसहस्रेणस्वयमास्था यराघवः ॥ शुक्लमाल्यांबरधरोलक्ष्मणेनसमागतः ॥ १० ॥ स्वप्नेचाद्यमयादृष्टासीताशुक्लांबरावृता ॥ सागरेणपरिक्षिप्तंश्वेतपर्वतमास्थिता ॥ ॥ ११॥ रामेणसंगतासीताभास्करेणप्रभायथा ॥ राघवश्चपुनर्दृष्टश्चतुर्दंतंमहागजम् ॥१२॥ आरूढःशैलसंकाशंचकाससहलक्ष्मणः॥तत स्तुसूर्यसंकाशौदीप्यमानौस्वतेजसा ॥१३॥ शुक्लमाल्यांबरधरौजानकींपर्युपस्थितौ ॥ ततस्तस्यनगस्याग्रेह्याकाशस्थस्यदंतिनः ॥१४॥ भर्त्रापरिगृहीतस्यजानकीस्कंधमाश्रिता ॥ भर्तुरंकात्समुत्पत्यततःकमललोचना ॥ १५ ॥ चंद्रसूर्यौमयादृष्टौपाणिभ्यांपरिमार्जती ॥ १६ ॥

पूर्वंक्रोधमूर्छिताः पश्चात्त्रिजटावचनाद्भीताइत्यर्थः ॥ ७ ॥ ८ ॥ कालेप्रातःकाले स्वप्नसंश्रितंप्रातःकालदृष्टस्वप्नदृष्टार्थविषयकम् अनेनस्वप्नस्यशीघ्रफलत्वंसूचितम् तत्रसीतायाःपीडानिवृत्तयेतदभ्युदयसूचकंस्वप्नंप्रथममाह गजदंतेति शिबिकांवाजिसहस्रयुक्तत्वविशेषणाद्विमानमित्यर्थः तामास्थायगच्छन्मयादृष्टःसमागतःसहितः ॥ ९ ॥ ॥१०॥ सागरेणक्षीरसागरेण परिक्षिप्तमावृतम् ॥ ११ ॥ संगतातत्रैवपर्वतइतिशेषः एतेनलंकायामेवरामस्यसीतादर्शनंसूचितम् स्वप्नांतरमाह राघवश्चेति पुनःस्वप्नांतरइत्यर्थः ॥ ४१ ॥
॥१२॥ चकासशुशुभे ॥१३॥ जानकींपर्युपस्थितौजानकीसमीपंप्राप्तौ नगस्यश्वेतपर्वतस्य दंतिनःस्कंधमाश्रितौ तदुक्तम् आरोहणंगोवृषकुंजराणांप्रासादशैलाग्रवनस्पतीनाम् ध्रुवमर्थलाभदमिति ॥ १४ ॥ प्रथमंभर्तुरंकेगत्वाततःसमुत्पत्यसंकूर्यभर्त्रापरिगृहीतस्यधृतालाभस्यगजस्यस्कंधमाश्रिता ॥ १५ ॥ सूर्याचंद्रमसौपाणिभ्यांपरिमार्जती तदुक्तम्

आदित्यमंडलंवापिचंद्रमंडलमेववा स्वप्नेगृह्णातिहस्ताभ्यांमहद्राज्यंसमाप्नुयादिति ॥१६॥ पांडुरर्षभेति पांडुरवृषभाष्टकयुक्तेनरथेन ॥ १७ ॥ शुक्लमाल्यांबरधरोरामोलक्ष्मणेनसहे
हागतइत्यन्वयः अन्यत्रस्वप्नांतरे ॥ १८ ॥ आरुह्यपुष्पकमित्येतद्भाविस्पष्टमेवदृष्टम् ॥ १९ ॥ अत्रमध्येसांडंभुवनमित्यादयोबहवःश्लोकारामानुजसंप्रदायपुस्तकेषुदृश्यंतेतेप्राक्षि
प्ताइतिकतकादयोन्येच अथरावणानर्थसूचकःस्वप्नः रावणश्चेति मुंडःमुंडितमुंडः ॥२०॥ पिबन्निति तैलमितिशेषः करवीरकृतस्त्रजइतिविमानादित्यस्यविशेषणम् करवीरेत्यारभ्य

ततस्ताभ्यांकुमाराभ्यामास्थितःसगजोत्तमः ॥ सीतयाचविशालाक्ष्यालंकायाउपरिस्थितः ॥ पांडुरर्षभयुक्तेनरथेनाष्टयुजास्वयम् ॥१७॥ शुक्लमाल्यांबरधरोलक्ष्मणेनसहागतः ॥ ततोन्यत्रमयादृष्टोरामःसत्यपराक्रमः॥ १८॥ लक्ष्मणेनसहभ्रात्रासीतयासहवीर्यवान् ॥ आरुह्यपुष्पकंदिव्यंविमानंसूर्यसन्निभम् ॥ १९ ॥ उत्तरांदिशमालोच्यप्रस्थितःपुरुषोत्तमः ॥ रावणश्चमयादृष्टोमुंडस्तैलसमुक्षितः॥२०॥ रक्तवासःपिबन्मत्तःकरवीरकृतस्त्रजः ॥ विमानात्पुष्पकादद्यरावणःपतितःक्षितौ ॥२१॥ कृश्यमाणःस्त्रियामुंडोदृष्टःकृष्णांबरःपुनः ॥ रथेनखरयुक्तेनरक्तमाल्यानुलेपनः ॥२२॥ पिबंस्तैलंहसन्नृत्यन्भ्रांतचित्ताकुलेंद्रियः ॥ गर्दभेनययौशीघ्रंदक्षिणांदिशमाश्रितः ॥२३॥ पुनरेवमयादृष्टोरावणोराक्षसेश्वरः ॥ पतितोविशिराभूमौगर्दभाद्भयमोहितः ॥२४॥ सहसोत्थायसंभ्रांतोभयार्तोमदविह्वलः ॥ उन्मत्तरूपोदिग्वासादुर्वाक्यंप्रलपन्बहु ॥२५॥ दुर्गंधंदुःसहंघोरंतिमिरंनरकोपमम् ॥ मलपंकंप्रविश्याशुमग्नस्तत्रसरावणः ॥२६॥ प्रस्थितोदक्षिणामाशांप्रविष्टोऽकर्दमंह्रदम् ॥ कंठबद्ध्वादशग्रीवंप्रमदारक्तवासिनी ॥ २७ ॥ कालीकर्दमलिप्तांगीदिशंयाम्यांप्रकर्षति ॥ एवंतत्रमयादृष्टःकुंभकर्णोमहाबलः ॥२८॥ रावणस्यसुताःसर्वेमुंडास्तैलसमुक्षिताः ॥ वराहेणदशग्रीवःशिशुमारेणचेंद्रजित्॥२९॥उष्ट्रेणकुंभकर्णश्चप्रयातोदक्षिणांदिशम् ॥ एकस्तत्रमयादृष्टःश्वेतच्छत्रोविभीषणः ॥ चतुर्भिःसचिवैःसार्धंवैहायसमुपस्थितः ॥३०॥ समाजश्चमहान्वृत्तोगीतवादित्रनिःस्वनः ॥ पिबतांरक्तमाल्यानांरक्षसांरक्तवाससाम् ॥ ३१ ॥ लंकाचेयंपुरीरम्यासवाजिरथकुंजरा ॥ सागरेपतितादृष्टाभग्नगोपुरतोरणा ॥ ३२ ॥ पीत्वातैलंप्रमत्ताश्चप्रहसंत्योमहास्वनाः ॥ लंकायांभस्मरूक्षायांसर्वाराक्षसयोषितः ॥ ३३ ॥ कुंभकर्णादयश्चेमेसर्वेराक्षसपुंगवाः ॥ रक्तंनिवसनंगृह्यप्रविष्टागोमयह्रदम् ॥ ३४ ॥

स्वप्नांतरम् ॥ २१ ॥ रथेनेत्यादिस्वप्नांतरम् ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ मलानिपंकानिचयस्मिंस्तत्तिमिरम् ॥ २६ ॥ अकर्दमंजलकर्दमेनापिरहितम् ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ वैहायसंखेचरत्वम् ॥ ३० ॥ एतदग्रेश्लोकद्वयंप्रक्षिप्तमितिकतकः गीतवादित्रनिःस्वनइतिबहुव्रीहिः अयमपिविभीषणविषयोभाव्यर्थः स्पष्टमनुभूतः पिबतांतैलादि पिबतांरक्षसांवासभूतालंकासागरेपतितेत्यन्वयः ॥३१ ॥३२॥ भस्मरूक्षायांभस्मनारूक्षायाम् ॥३३॥ निवसनंन्यग्भूतंकुत्सितंवस्त्रमित्यर्थः ॥ ३४॥

यदेवमतोपगच्छततत्क्लेशदानंत्यक्त्वान्यतोऽपसरत राघवश्चसीतामाप्नोत्येवपश्यध्वम् अनपगमेबाधकमाह घातयेदिति युष्मान्सीताक्लेशदात्रीः ॥ ३५ ॥ भर्त्सितांयुष्मत्कृत
भर्त्सनादिमतींनानुमंस्यतिनानुमंस्यतेनक्षमिष्यते अतस्तत्कर्त्रीर्वोघातयेदितिभावः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ हेराक्षस्यः किंविवक्षयाकुत्सितभर्त्सनादिवचनेच्छयाअलमिति
 शेषः तत्रहेतुः राघवादिति ॥ ३९ ॥ नन्वेवंक्लेशिताकथमस्माकंप्रसन्नास्यात्तत्राह प्रणिपातेति ॥ ४० ॥ सीतायाअभ्युदयसूचकंप्रत्यक्षनिमित्तमपिदर्शयति अपिचेति द्विती
यमपिचेतिपादपूरणे विरूपंलक्षणंसूक्ष्ममपिकिंचिन्नोपलक्षयइत्यर्थः ॥ ४१ ॥ किंतुस्नानानुलेपनाद्यभावमूलकशोभावैगुण्यमात्रात्मकंदुःखमुपस्थितमितिउत्प्रेक्षते नतुमुखवै

अपगच्छतपश्यध्वंसीतामाप्नोतिराघवः ॥ घातयेत्परमामर्षीयुष्मान्सार्धंहिराक्षसैः ॥३५॥ प्रियांबहुमतांभार्यांवनवासमनुव्रताम् ॥ भर्त्सि
तांतर्जितांवापिनानुमंस्यतिराघवः ॥ ३६ ॥ तदलंक्रूरवाक्यैश्चसांत्वमेवाभिधीयताम् ॥ अभियाचामवैदेहीमेतद्धिममरोचते ॥ ३७ ॥
यस्याह्येवंविधःस्वप्नोदुःखितायाःप्रदृश्यते ॥ सादुःखैर्बहुभिर्मुक्ताप्रियंप्राप्नोत्यनुत्तमम् ॥ ३८ ॥ भर्त्सितामपियाचध्वंराक्षस्यःकिंविवक्षया ॥
राघवाद्धिभयंघोरंराक्षसानामुपस्थितम् ॥ ३९ ॥ प्रणिपातप्रसन्नाहिमैथिलीजनकात्मजा ॥ अलमेषापरित्रातुंराक्षस्योमहतोभ
यात् ॥ ४० ॥ अपिचास्याविशालाक्ष्यानकिंचिदुपलक्षये ॥ विरूपमपिचांगेषुसुसूक्ष्ममपिलक्षणम् ॥ ४१॥ छायावैगुण्यमात्रंतुशंकेदुःख
मुपस्थितम् ॥ अदुःखार्हामिमांदेवींवैहायसमुपस्थिताम् ॥ ४२ ॥ अर्थसिद्धिंतुवैदेह्याःपश्याम्यहमुपस्थिताम् ॥ राक्षसेंद्रविनाशंचविज
यंराघवस्यच ॥ ४३ ॥ निमित्तभूतमेतत्तुश्रोतुमस्यामहत्प्रियम् ॥ दृश्यतेचस्फुरच्चक्षुःपद्मपत्रमिवायतम् ॥ ४४॥ ईषच्चहृषितोवास्यादक्षि
णायाह्यदक्षिणः ॥ अकस्मादेववैदेह्याबाहुरेकःप्रकंपते ॥ ४५ ॥ करेणुहस्तप्रतिमःसव्यश्चोरुरनुत्तमः ॥ वेपन्कथयतीवास्याराघवंपुरतः
स्थितम् ॥ ४६ ॥ पक्षीचशाखानिलयंप्रविष्टःपुनःपुनश्चोत्तमसांत्ववादी ॥ सुस्वागतांवाचमुदीरयाणःपुनःपुनश्चोदयतीवहृष्टः ॥४७॥ ततः
सान्ह्रीमतीबालाभर्तुर्विजयहर्षिता ॥ अवोचद्यदितत्तथ्यंभवेयंशरणंहिवः ॥४८॥ इत्यार्षेश्रीम॰वा॰आ॰सुं॰सप्तविंशःसर्गः ॥ २७॥ छ ॥

वर्ण्यंदक्षिणाक्षिस्पंदादिदुर्निमित्तलेशोपीत्यर्थः वैहायसमुपस्थितांस्वप्नेतथादृष्टाम् ॥ ४२ ॥ अतएवास्याअर्थसिद्धिंइष्टसिद्धिमुपस्थितांपश्यामि रावणनाशंरामविजयंचपश्यामि
॥ ४३ ॥ अपिचास्यामहत्प्रियंश्रोतुंनिमित्तभूतंमत्स्वप्नवत्सूचकमेतत्स्फुरच्चक्षुश्चदृश्यते वाममितिशेषः ॥ ४४ ॥ हृषितःपुलकितः वेतिवाक्यालंकारे अदक्षिणोवामः ॥४५॥
वेपन्वेपमानः स्फुरन्नित्यर्थः राघवमस्याःपुरस्स्थितमिवसूचयति ॥ ४६ ॥ पक्षीकाकादिःशाखानिलयंशाखास्थनीडंप्रविष्टोवारंवारमुत्तमसांत्ववादीउत्तमशांतस्वरवादीसुस्वाग
तांशोभनस्यस्वागतंप्राप्तिर्यस्यांतादृशींवाचंकथयन्पुनःपुनश्चोदयतीवशोभनप्राप्तिंसूचयतीव शोभनमागतंप्रत्युद्गच्छेतिसीतांपुनःपुनःप्रेरयतीववा ॥ ४७ ॥ तच्चिजटोक्तम्
॥ ४८ ॥ आह्वमानः ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिराममेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येसुंदरकांडेसप्तविंशःसर्गः ॥ २७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

पुनर्दुःखपारमदृष्ट्वैवसीताप्रलापः सेति॥ १ ॥ विसृष्टाबालाकन्येव महादुर्भिक्षक्षोभवशात्बालकन्यायाःपरित्यागः ॥ २ ॥ यस्मादपुण्यापुण्यरहिता ॥ ३ ॥ ४ ॥ नन्वेवंप्रा
णत्यागेआत्महननदोषःस्यादतआह नैवेति अत्रेदृशेविषयेप्राणत्यागेपिनदोषमस्ति दोषमितिक्लीबत्वमार्षम् यतोहमस्यवध्या एवंचदुर्मरणजनितदोषस्यदुर्वारत्वेनदोषाभावोक्ति
रितिभावः आत्मघातिब्राह्मणहतयोर्दाहादावनधिकारश्रवणस्यतुल्यत्वादितिबोध्यम् नन्वेवंरावणांगीकारएवक्रियतामतआह भावमिति अद्विजायशूद्राय।द्विजोमंत्रमिवाहंस्वीयं
भावमांतरमस्यानुप्रदातुंअनुकूलतयासमर्पयितुंनालंनसमर्था एवंचपातिव्रत्यस्यप्राणत्यागेनरक्षणात्सर्वदोषनिस्तारइतिभावः ॥ ५ ॥ ननुतथाप्यात्मघातेऽतिदोषात्सोऽयुक्तइत्या
शंक्य सत्यंविचित्रवधाद्बिभेमीत्याह तस्मिन्ननागच्छतीति तस्मिन्रामेऽनागच्छतिसति अवधिकालादर्वागितिशेषः ममांगानिजीवंत्याएवछेत्स्यति निरुद्धायाविशसनेदृष्टांतः

साराक्षसेंद्रस्यवचोनिशम्यतद्रावणस्याप्रियमप्रियार्ता॥सीतावितत्रासयथावनांतेसिंहाविपन्नागजराजकन्या॥१॥साराक्षसीमध्यगताचभीरु
र्वाग्भिर्भृशंरावणतर्जिताच॥कांतारमध्येविजनेविसृष्टाबालेवकन्याविललापसीता॥२॥सत्यंबतेदंप्रवदंतिलोकेनाकालमृत्युर्भवतीतिसंतः॥य
त्राहमेवंपरिभर्त्स्यमानाजीवामियस्मात्क्षणमप्यपुण्या॥३॥सुखाद्विहीनंबहुदुःखपूर्णमिदंतुनूनंहृदयंस्थिरंमे॥विदीर्यतेयत्रसहस्रधाद्यवज्राह
तंशृंगमिवाचलस्य॥४॥नैवास्तिनूनंममदोषमत्रवध्याहमस्याप्रियदर्शनस्य॥भावंनचास्याहमनुप्रदातुमलंद्विजोमंत्रमिवाद्विजाय ॥ ५ ॥ त
स्मिन्ननागच्छतिलोकनाथेगर्भस्यजंतोरिवशल्यकृंतः॥नूनंममांगान्यचिरादनार्यःशरैःशितैश्छेत्स्यतिराक्षसेंद्रः॥६॥दुःखंबतेदंननुदुःखिता
यामासौचिरायाभिगमिष्यतोद्वौ॥बद्धस्यवध्यस्ययथानिशांतेराजोपरोधादिवतस्करस्य॥७॥हारामहालक्ष्मणहासुमित्रेहाराममातःसहमेजन
न्यः॥एषाविपद्याम्यहमल्पभाग्यामहार्णवेनौरिवमूढवाता॥८॥तरस्विनौधारयतामृगस्यसत्त्वेनरूपंमनुजेंद्रपुत्रौ॥नूनंविशस्तौममकारणात्तौ
सिंहर्षभौद्वाविववैद्युतेन॥९॥नूनंसकालोमृगरूपधारीमामल्पभाग्यांलुलुभेतदानीम्॥यत्रार्यपुत्रौविससर्जमूढारामानुजंलक्ष्मणपूर्वजंच॥१०॥

गर्भेति शल्यंशस्त्रंतेनकृणत्तीतिशल्यकृंतःआंबष्ठवैद्यः आर्षत्वात्साधु सयथागर्भस्थजंतुंव्याधिरूपंजीवंतंकृणत्तितद्वत् एतत्श्लोकद्वयंकतकेनइत्थंव्याख्यातम् अन्यायप्राप्तवधे
ऽपिममदोषोनेत्याह नैवेति यद्यप्यस्याहंवध्याभवामिममदोषोनैवम् भावाप्रदानेनपातिव्रत्यरक्षणात्सर्वदोषनिस्तारइत्यर्थः किंचमरणप्राप्तिःपाक्षिकीत्याह तस्मिन्निति अनागच्छ
त्येववधप्रसक्तिर्नान्यथेतिभावः अनागमनपक्षेप्राप्तविशसनेदृष्टांतः गर्भस्येति ॥ ६ ॥ चिरायभर्तृवियोगदुःखितायामेइदंविशसनदुःखमापिबतागमिष्यति यतोद्वौमासौविशस
नावधिभूतौकतिपयदिनावधिकावपिअभिगमिष्यतःशीघ्रंगमिष्यतःकिल तत्रवधप्राप्तौदृष्टांतः बद्धस्येति तस्करस्यवधइवेतिशेषः ॥ ७ ॥ सहश्वश्रूभ्यांसहयामेजनन्यस्ताश्चहा
युष्मानदृष्ट्वास्मृत्वैवाहंविपद्यामि मूढवातामोहास्पदमहावात्यादिवातयुक्ता ॥ ८ ॥ मृगस्यरूपंधारयतासत्त्वेनराक्षसरूपजीवेननममकारणाद्विशस्तौनूनम् वैद्युतेन।विद्युत्संबंधिते
जसा ॥ ९ ॥ सर्वंचेदंदुःखंस्वकृतानर्थमूलमित्याह नूनमिति लुलुभेविमोहयतिस्म अहंविससर्जाविसृष्टवती अपरोक्षेपिचित्तविक्षेपादिनापारोक्ष्यमारोप्यलिट् ॥ १० ॥

हारामेत्यादौहेराम मांहा अहंशोचेइत्यर्थः हाजीवममप्राणरूप हितःहितकरः प्रियश्चेत्यस्यत्वमितिशेषः ॥ ११ ॥ धर्मोरक्षतीतिसर्वाविवादसिद्धमपिमांप्रतिनिष्फलमित्याह अ
नन्यदेवत्वमितिपत्येकदेवत्वमित्यर्थः इयंक्षमाशापेनसंहारशक्तावपिएवंपीडासहनरूपा पत्यतिरिक्तेकामासक्तिराहित्यंपतिव्रतात्वं कृतमुपकृतम् ॥ १२ ॥ उक्तमेवार्थंदुःखाति
शयादावर्तयति मोघंहीति त्वयाहीनातवसंगमनेचनिराशा ॥ १३ ॥ इदानींतयोरवधमेवानिश्चित्यमन्वाशात्तयोर्नकोपिनाशोऽपितुममैवेत्याह पितुरिति पितुर्वचनमकृत्वावनान्नि

हारामसत्यव्रतदीर्घबाहोहापूर्णचंद्रप्रतिमानवक्त्र ॥ हाजीवलोकस्यहितःप्रियश्चवध्यांनमांवेत्सिहिराक्षसानाम् ॥ ११ ॥ अनन्यदेवत्वमि
यंक्षमाचभूमौचशय्यानियमश्चधर्मे ॥ पतिव्रतात्वंविफलंममेदंकृतंकृतघ्नेष्विवमानुषाणाम् ॥ १२ ॥ मोघंहिधर्मश्चरितोममायंतथैकपत्नी
त्वमिदंनिरर्थकम् ॥ यात्वांनपश्यामिकृशाविवर्णाहीनात्वयासंगमनेनिराशा ॥ १३ ॥ पितुर्निदेशंनियमेनकृत्वावनान्निवृत्तश्चरितव्रतश्च ॥
स्त्रीभिस्तुमन्येविपुलेक्षणाभिःसंरंस्यसेवीतभयःकृतार्थः ॥ १४ ॥ अहंतुरामत्वयिजातकामाचिरंविनाशायनिबद्धभावा ॥ मोघंचरित्वाथतपो
व्रतंचत्यक्ष्यामिधिग्जीवितमल्पभाग्याम् ॥ १५ ॥ संजीवितंक्षिप्रमहंत्यजेयंविषेणशस्त्रेणशितेनवापि ॥ विषस्यदातानतुमेऽस्तिकश्चिच्छस्त्र
स्यवावेश्मनिराक्षसस्य ॥१६॥ "इतीवदेवीबहुधाविलप्यसर्वात्मनाराममनुस्मरंती ॥ प्रवेपमानापरिशुष्कवक्त्रानगोत्तमंपुष्पितमाससाद„ ॥
शोकाभितप्ताबहुधाविचिंत्यसीताथवेणीग्रथनंगृहीत्वा ॥ उद्बध्यवेण्युद्ग्रथनेनशीघ्रमहंगमिष्यामियमस्यमूलम् ॥ १७ ॥ उपस्थितासामृदु
सर्वगात्रीशाखांगृहीत्वाचनगस्यतस्य ॥ तस्यास्तुरामंपरिचिंतयंत्यारामानुजंस्वंचकुलंशुभांग्याः ॥ १८ ॥ तस्याविशोकानितदाबहूनि
धैर्यार्जितानिप्रवराणिलोके ॥ प्रादुर्निमित्तानितदाबभूवुःपुरापिसिद्धान्युपलक्षितानि ॥ १९ ॥ ॥इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०सुं०अष्टाविंशः
सर्गः ॥ २८ ॥ ॥छ॥ ॥ तथागतांतांव्यथितामनिंदितांव्यतीतहर्षांपरिदीनमानसाम् ॥ शुभांनिमित्तानिशुभानिभेजिरेनरंश्रियाजुष्ट
मिवोपसेविनः ॥ तस्याःशुभंवाममरालपक्ष्मराज्यावृतंकृष्णविशालशुक्लम् ॥ प्रास्पंदतैकंनयनंसुकेश्यामीनाहतंपद्ममिवाभिताम्रम् ॥ २ ॥

वृत्तिर्नमध्येव्रतत्यागोनेत्याहचरितव्रतश्चेति ॥ १४ ॥ विनाशायमरणांतदुःखाय अल्पभाग्यांमांधिक् ॥ १५ ॥ वेश्मनिराक्षसस्येत्येतदनंतरमेकःश्लोकःप्रक्षिप्तः ॥ १६ ॥ य
मस्यमूलंसमीपम् ॥ १७ ॥ तस्याःनगस्यशाखांगृहीत्वोपस्थितायाः ॥१८॥ विशोकानिविशोककराणि धैर्यार्जितानिधैर्यस्यार्जितमर्जनंसंपादनंयैस्तानिलोकेप्रवराणिप्रसिद्धानि
पुरापिसिद्धानिसंवादीनिनिमित्तानिप्रादुर्बभूवुः ॥१९॥ धयमानः ॥इतिश्रीरामा० श्री०रामा०वा०आ०सुं० अष्टाविंशःसर्गः ॥ २८॥ ॥छ॥ ॥ तथेति उपसेविनःसेवकास्तद्व
॥ १॥ अरालयावक्रयापक्ष्मराज्यावृतम् पक्ष्मणोऽरालयावक्रारोमराज्यावृतमित्यर्थः तथाकृष्णंकनीनिकामात्रेऽन्यत्रविशालशुक्लत्वयुक्तं अभितस्ताम्रंप्रांतरक्तं एकंवामम् ॥ २॥

अभ्युषितःकृतसंपर्कः ॥३॥ संहतयोःश्लिष्टयोस्तयोरूर्वोर्मध्येवामऊरुरित्यर्थः ॥ ४ ॥ हेमरूपितलाद्धेमसमानवर्णं ईषद्रजोध्वस्तमिवईषन्मलिनमिव चिरमपरिवर्तनात् शिखरंदा
डिमबीजंतदग्रतुल्यदंत्याः शिखरंशैलवृक्षाग्रेकक्षाग्रगृहकोटिषु पक्वेदाडिमबीजेचेतिविश्वः परिस्रंसतपर्यस्रंसतआसनादधःपपात ॥५॥ साधुसिद्धैःसम्यक्संबंधिभिः संवादिभि
रितिपाठांतरम् ॥६॥ शोभनेअक्षिणीभ्रुवौकेशांताअलकाश्चयत्रतत् सितशुक्लदंष्ट्रःस्फटिकादिसितपदार्थवत्शुक्लादंष्ट्रायत्रतत्संबद्धशुक्लदंष्ट्रावदितिच ॥ ७ ॥ हर्षेणविबुद्धंसत्त्वंचित्तंय

भुजश्चचार्वंचितवृत्तपीनःपरार्ध्यकालागुरुचंदनार्हः ॥ अनुत्तमेनाध्युषितःप्रियेणचिरेणवामःसमवेपताशु ॥३॥ गजेंद्रहस्तप्रतिमश्चपीनस्तयो
र्द्वयोःसंहतयोस्तुजातः ॥ प्रस्पंदमानःपुनरूरुरस्यारामंपुरस्तात्स्थितमाचचक्षे ॥४॥ शुभंपुनर्हेमसमानवर्णमीषद्रजोध्वस्तमिवातुलाक्ष्याः ॥
वासःस्थितायाशिखराग्रदंत्याःकिंचित्परिस्रंसतचारुगात्र्याः ॥ ५ ॥ एतैर्निमित्तैरपरैश्चसुभ्रूःसंचोदिताप्रागपिसाधुसिद्धैः ॥ वातातपक्लांत
मिवप्रणष्टंवर्षेणबीजंप्रतिसंजहर्ष ॥ ६ ॥ तस्याःपुनर्बिंबफलोपमोष्ठंस्वक्षिभ्रुकेशांतमरालपक्ष्म ॥ वक्त्रंबभासेसितशुक्लदंष्ट्रंराहोर्मुखाच्चंद्रइव
प्रमुक्तः ॥ ७ ॥ सावीतशोकाव्यपनीततंद्राशांतज्वराहर्षविबुद्धसत्त्वा ॥ अशोभतार्यावदनेनशुक्लेशीतांशुनारात्रिरिवोदितेन ॥ ८ ॥ इत्यार्षे
श्री०वा०आ०सुं०एकोनत्रिंशःसर्गः ॥ २९ ॥ ॥ छ ॥ हनुमानपिविक्रांतःसर्वंशुश्रावतत्त्वतः ॥ सीतायास्त्रिजटायाश्चराक्षसानांचगर्जितम्
॥ १ ॥ अवेक्षमाणस्तांदेवींदेवतामिवनंदने ॥ ततोबहुविधांचिंतांचिंतयामासवानरः ॥ यांकपीनांसहस्राणिसुबहून्ययुतानिच ॥ दिक्षुसर्वा
सुमार्गंतेसेयमासादितामया ॥३॥ चारेणतुसुयुक्तेनशत्रोःशक्तिमवेक्षता ॥ गूढेनचरतातावदवेक्षितमिदंमया ॥४॥ राक्षसानांविशेषश्चपुरी
चेयंनिरीक्षिता ॥ राक्षसाधिपतेरस्यप्रभावोरावणस्यच ॥ ५ ॥ यथातस्याप्रमेयस्यसर्वसत्त्वदयावतः ॥ समाश्वासयितुंभार्यांपतिदर्शनकांक्षि
णीम् ॥ ६ ॥ अहमाश्वासयाम्येनांपूर्णचंद्रनिभाननाम् ॥ अदृष्टदुःखांदुःखस्यनह्यंतमधिगच्छतीम् ॥७॥ यदिह्यहंसतीमेनांशोकोपहतचेत
नाम् ॥ अनाश्वास्यगमिष्यामिदोषवद्गमनंभवेत् ॥८॥ गतेहिमयितत्रेयंराजपुत्रीयशस्विनी ॥ परित्राणमपश्यंतीजानकीजीवितंत्यजेत् ॥९॥

स्याः वदनेनकरणेन शुक्लेशुक्लपक्षे ॥८॥ अजमानः ॥ इतिश्रीरा॰श्री॰रा॰वा॰आ॰सुं॰एकोनत्रिंशःसर्गः ॥२९॥ ॥छ॥ ॥ विक्रांतःशूरः सीतायाःत्रिजटायाःस्वप्नकथनमितिशे
षः ॥१॥ चिंतांचिंतयामास चिंतांचकारेत्यर्थः ॥२॥३॥ चारेणचारात्मनाप्रवर्तमानेन इदंवक्ष्यमाणम् ॥ ४ ॥ राक्षसानांविशेषस्तारतम्यमैश्वर्यादिकृतं अस्यरावणस्यप्रभावश्चावेक्षितः
॥५॥ अप्रमेयस्यअपरिच्छेद्यस्वरूपस्यअपरिच्छेद्यगुणस्यच सर्वसत्त्वदयावतःसर्वसत्त्वंबलंदयाचयस्य सर्वसत्त्वेषुदयावतइतिवा दयावत्त्वादेवसीतार्थेत्रैलोक्यानाशनंरामस्य समा
श्वासयितुंयुक्तमितिशेषः ॥ ६ ॥ आश्वासयामि वर्तमानसामीप्येभविष्यतिलट् नहिनापि ॥ ७ ॥ दोषवत्कार्यहानिदोषवत् ॥ ८ ॥ तदेवाह गतेहीति तत्ररामसमीपे ॥ ९ ॥

आश्वासयितुंसीतासंदेशकथनेन तथाइयमप्याश्वासयितुंन्याय्येतिशेषः॥ १० ॥सीतासमाश्वासनंचकष्टमित्याह निशाचरीणामितितासांप्रत्यक्षंसीतायाअभिभाषणमक्षममयोग्यं
अतइदंकार्यंकथंकर्तव्यमित्येवंकृच्छ्रगतोहमस्मि॥११॥ कालविलंबश्चाश्वासनस्यायुक्तइत्याहानेनेति ॥१२॥ संभाषणंचावश्यकमित्याह रामस्त्विति मामुद्दिश्यसीताकिमब्रवीदि
तिचेत्रामोमांपृच्छेदित्यन्वयः॥१३॥१४॥ यद्येनामसंभाष्यैवभर्तारंस्वस्वामिनंसुग्रीवंरामकारणाद्यदिवोद्योजयिष्यामिउद्योगंकारयिष्यामितर्हितदागमनंव्यर्थंस्यात् अनाश्वासित
याततःप्रागेवदेहत्यागादितिभावः॥१५॥ अंतरमवकाशंतासामनवधानसमयम्॥ १६ ॥ तत्राश्वासनोपायंनिश्चिनोति अहंह्यीति अतितनुःअतिसूक्ष्मवानरतनुरेवसन्मानुषींमनुष्य

यथाचसमहाबाहुःपूर्णचंद्रनिभाननः ॥ समाश्वासयितुंन्याय्यःसीतादर्शनलालसः ॥ १० ॥ निशाचरीणांप्रत्यक्षमक्षमंचाभिभाषितम् ॥ क
थंनुखलुकर्तव्यमिदंकृच्छ्रगतोह्यहम् ॥११॥ अनेनरात्रिशेषेणयदिनाश्वास्यतेमया ॥ सर्वथानास्तिसंदेहःपरित्यक्ष्यतिजीवितम् ॥१२॥ रा
मस्तुयदिपृच्छेन्मांकिंमांसीताब्रवीद्वचः ॥ किमहंतंप्रतिब्रूयामसंभाष्यसुमध्यमाम् ॥१३॥ सीतासंदेहरहितंमामितस्त्वरयागतम् ॥ निर्दहेद
पिकाकुत्स्थःक्रोधतीव्रेणचक्षुषा ॥ १४ ॥ यदिवोद्योजयिष्यामिभर्तारंरामकारणात् ॥ व्यर्थमागमनंतस्यससैन्यस्यभविष्यति ॥ १५॥ अंत
रंत्वहमासाद्यराक्षसीनामवस्थितः ॥ शनैराश्वासयाम्यद्यसंतापबहुलामिमाम् ॥ १६ ॥ अहंह्यतितनुश्चैववानरश्चविशेषतः ॥ वाचंचोदा
हरिष्यामिमानुषीमिहसंस्कृताम् ॥१७॥ यदिवाचंप्रदास्यामिद्विजातिरिवसंस्कृताम् ॥ रावणंमन्यमानामांसीताभीताभविष्यति ॥१८॥ अव
श्यमेववक्तव्यंमानुषंवाक्यमर्थवत् ॥ मयासांत्वयितुंशक्यानान्यथेयमनिंदिता ॥ १९ ॥ सेयमालोक्यमेरूपंजानकीभाषितंतथा ॥ रक्षोभिस्त्रा
सितापूर्वंभूयस्त्रासमुपैष्यति ॥२०॥ ततोजातपरित्रासाशब्दंकुर्यान्मनस्विनी ॥ जानानामांविशालाक्षीरावणंकामरूपिणम् ॥ २१ ॥ सीत
याचकृतेशब्देसहसाराक्षसीगणः ॥ नानाप्रहरणोघोरःसमेयादंतकोपमः ॥ २२ ॥ ततोमांसंपरिक्षिप्यसर्वतोविकृताननाः ॥ वधेचग्रहणे
चैवकुर्युर्यत्नंमहाबलाः ॥ २३ ॥ तंमांशाखाःप्रशाखाश्चस्कंधांश्चोत्तमशाखिनाम् ॥ दृष्ट्वाचपरिधावंतंभवेयुःपरिशंकिताः ॥२४॥ ममरूपंच
संप्रेक्ष्यवनेविचरतोमहत् ॥ राक्षस्योभयवित्रस्ताभवेयुर्विकृतस्वराः ॥२५॥

शरीरसाध्यांसंस्कृतांव्याकरणसंस्कारवतीम्॥१७॥ संस्कृतकथनेदोषमाशंक्य
मनुष्यभाषयैवव्यवहर्तव्यमितिनिश्चिनुते यदीति॥१८॥ तदेवाह अवश्यमेवेति॥ १९ ॥ अथरक्षांतरितैर्नैवेयंमयावक्तव्येतिनिश्चयंकुर्वन्पुरतोगत्वाऽभिभाषणेदोषपरंपरामुपन्यस्य ॥ ४४ ॥
ति सेयमिति मेरूपंवानरीयंपुरतोदृष्ट्वाभाषितंचमानुषंश्रुत्वाविरुद्धव्यापारदर्शनाद्रावणोयमितिमत्वा त्रासंगमिष्यति ॥ २० ॥ किंततस्तत्राह ततोजातेति शब्दंआर्तशब्दं॥ २१ ॥
समेयान्मत्संमुखोगच्छेन्मिलितोभवेद्वा ॥२२॥ संपरिक्षिप्यसर्वतश्चक्षुर्विक्षेपेणज्ञात्वा ॥ २३ ॥ शाखाःपरिधावंतंमांदृष्ट्वेत्यन्वयः ॥ २४ ॥ ताभिरप्रधर्षणार्थंपरिगृहीतंमममह

द्रूपंसंप्रेक्ष्यभयवित्रस्ताःभयेनमद्दर्शनजशरीरकंपादियुताःसत्यस्त्रस्तचित्ताःविकृतस्वराभवेयुः नकेवलमयंशाखामृगोऽपितुकश्चनकामरूपीशत्रुपक्ष्यइतिशंकिताःस्युरित्यर्थः॥२५॥
ततःकिंतत्राह ततःकुर्युरिति राक्षसेंद्रनिवेशनेरक्षणायराक्षसेंद्रेणनियुक्तानामाह्वानंकुर्युः॥२६॥उद्वेगकारणात्आसामुद्वेगरूपान्निमित्तादस्मिन्देशेवेगेनाविमर्देविमर्दायापतेयुरित्यर्थः
॥२७॥नशक्नुयां युद्धश्रांत्येतिभावः ॥२८॥ अगृहीतार्थामत्तोऽज्ञातमदागमनप्रयोजना ॥२९॥ इमांवेति एतदर्थेकिलायमागतइत्याशयेनेतिशेषः ॥३०॥ कार्यविपदमेवोपपाद

ततःकुर्युःसमाह्वानंराक्षस्योरक्षसामपि ॥ राक्षसेंद्रनियुक्तानांराक्षसेंद्रनिवेशने ॥ २६ ॥ तेशूलशरनिस्त्रिंशविविधायुधपाणयः ॥ आपते
युर्विमर्देस्मिन्वेगेनोद्वेगकारणात् ॥२७॥ संरुद्धस्तैस्तुपरितोविधमेराक्षसंबलम् ॥ शक्नुयांनतुसंप्राप्तुंपरंपारंमहोदधेः ॥ २८ ॥ मांवागृह्णी
युरावृत्यबहवःशीघ्रकारिणः ॥ स्यादियंचागृहीतार्थाममचग्रहणंभवेत् ॥ २९ ॥ हिंसाभिरुचयोहिंस्युरिमांवाजनकात्मजाम् ॥ विपन्नंस्यात्त
तःकार्यंरामसुग्रीवयोरिदम् ॥ ३० ॥ उद्देशेनष्टमार्गेस्मिन्राक्षसैःपरिवारिते ॥ सागरेणपरिक्षिप्तेगुप्तेवसतिजानकी ॥ ३१ ॥ विशस्तेवागृ
हीतेवारक्षोभिर्मयिसंयुगे ॥ नाशंपश्यामिरामस्यसहायंकार्यसाधने ॥ ३२ ॥ विमृशंश्चनपश्यामियोहतेमयिवानरः ॥ शतयोजनविस्तीर्णं
लंघयेतमहोदधिम् ॥३३॥ कामंहंतुंसमर्थोस्मिसहस्राण्यपिरक्षसाम् ॥ नतुशक्ष्याम्यहंप्राप्तुंपरंपारंमहोदधेः ॥ ३४ ॥ असत्यानिचयुद्धानि
संशयोमेनरोचते ॥ कश्चनिःसंशयंकार्यंकुर्यात्प्राज्ञःससंशयम् ॥ ३५ ॥ एषदोषोमहान्हिस्यान्ममसीताभिभाषणे ॥ प्राणत्यागश्चवैदेह्याभवे
दनभिभाषणे ॥ ३६ ॥ भूताश्चार्थाविरुध्यंतिदेशकालविरोधिताः ॥ विक्लवंदूतमासाद्यतमःसूर्योदयेयथा ॥ ३७ ॥ अर्थानर्थांतरेबुद्धिर्निश्चि
तापिनशोभते ॥ घातयंतिहिकार्याणिदूताःपंडितमानिनः ॥३८॥ नविनश्येत्कथंकार्यंवैक्लव्यंनकथंमम ॥ लंघनंचसमुद्रस्यकथंनुनवृथाभवे
त् ॥ ३९ ॥ कथंनुखलुवाक्यंमेशृणुयान्नोद्विजेतच ॥ इतिसंचिंत्यहनुमांश्चकारमतिमान्मतिम् ॥४०॥ राममक्लिष्टकर्माणंसुबंधुमनुकीर्तयन्॥
नैनामुद्वेजयिष्यामितद्बंधुगतचेतनाम् ॥४१॥ इक्ष्वाकूणांवरिष्ठस्यरामस्यविदितात्मनः ॥ शुभानिधर्मयुक्तानिवचनानिसमर्पयन् ॥ ४२ ॥

यति उद्देशेसमुल्लंघनप्राप्यदेशे नष्टमार्गेप्रकारांतरेणैतत्प्राप्तिसंपादकमार्गरहिते ॥३१॥ विशस्तेहते ॥३२॥३३॥ नतुशक्ष्यामि युद्धश्रांत्येतिभावः ॥ ३४ ॥ किंचयुद्धेजयोपिसंदिग्धइ
त्याह असत्यानीति अनिश्चितजयानि संशयःसंशयितजयफलकयुद्धव्यापारःअरुचिहेतुः प्राज्ञत्वमेवदर्शयति कश्चेति निःसंशयंनिर्णीतफलकं प्राज्ञोमादृशःससंशयंसंशयितफल
कं नकोपीत्यर्थः ॥ ३५ ॥ सीताभिभाषणे पुरतःस्थित्वेतिशेषः ॥ ३६ ॥ भूताःसिद्धप्रायाः भूताइत्यादिश्लोकावत्रैवकांडेद्वितीयसर्गेव्याख्यातौ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ शृणुया
त्सीतेतिशेषः ॥ ४० ॥ सुबंधुंसीतायाइतिशेषः सचासौबंधुश्चेतितद्बंधुःतद्बंधौरामेगताचेतनाचित्तंयस्याःसा ॥ ४१ ॥ वचनानिसमर्पयन्रामसंदेशवचनान्युच्चारयन् ॥ ४२ ॥

यथेयंश्रद्धास्यतितथासर्वंसमादधेसम्यगभिधास्ये ॥ ४३ ॥ जगतिपतेरितिङ्कस्वआर्षः ॥४४॥ अभवमानः ॥ इतिरामाभि श्रीरा॰रामा॰वा॰आ॰सुं॰त्रिंशःसर्गः ॥ ३० ॥
चिंतांचिंतयित्वाचिंतांकृत्वाकर्तव्यमर्थंनिश्चित्येतियावत् संश्रवेसम्यक्श्रवणयोग्येसमीपदेशे यत्रोक्तंसीतैवशृणुयान्नान्यइत्यर्थः व्याजहारवृत्तांतमितिशेषः ॥ १ ॥ २ ॥ मुख्य
 स्यराजवंशेषुश्रेष्ठस्य लक्ष्मिवर्धनइतिङ्कस्वआर्षः ॥ ३ ॥ पार्थिवव्यंजनैश्छत्रचामरादिभिर्बाह्यैःसामुद्रिकोक्तैःशारीरैश्चराजचिह्नैर्युक्तः सुखदःमित्राणाम् ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ स

श्रावयिष्यामिसर्वाणिमधुरांप्रब्रुवन्गिरम् ॥ श्रद्धास्यतियथासीतातथासर्वंसमादधे ॥४३॥ इतिसबहुविधंमहाप्रभावोजगतिपतेःप्रमदामवेक्ष
माणः ॥ मधुरमवितथंजगादवाक्यंद्रुमविटपांतरमास्थितोहनूमान् ॥४४॥ इत्यार्षेश्रीम॰वा॰आ॰सुं॰त्रिंशःसर्गः ॥३०॥ ॥ छ ॥ ॥ एवंबहु
विधांचिंतांचिंतयित्वामहामतिः॥संश्रवेमधुरंवाक्यंवैदेह्याव्याजहारह॥१॥राजादशरथोनामरथकुंजरवाजिनाम्॥पुण्यशीलोमहाकीर्तिरिक्ष्वाकू
णांमहायशाः ॥२॥ अहिंसारतिरक्षुद्रोघृणीसत्यपराक्रमः ॥ मुख्यस्येक्ष्वाकुवंशस्यलक्ष्मीवाँल्लक्ष्मिवर्धनः ॥३॥ पार्थिवव्यंजनैर्युक्तःपृथुश्रीःपा
र्थिवर्षभः ॥ पृथिव्यांचतुरंतायांविश्रुतःसुखदःसुखी ॥४॥ तस्यपुत्रःप्रियोज्येष्ठस्ताराधिपनिभाननः ॥ रामोनामविशेषज्ञःश्रेष्ठःसर्वधनुष्मता
म् ॥५॥ रक्षितास्वस्यवृत्तस्यस्वजनस्यापिरक्षिता ॥ रक्षिताजीवलोकस्यधर्मस्यचपरंतपः ॥६॥ तस्यसत्याभिसंधस्यवृद्धस्यवचनात्पितुः ॥
सभार्यःसहचभ्रात्रावीरःप्रव्रजितोवनम् ॥ ७ ॥ तेनतत्रमहारण्येमृगयांपरिधावता ॥ राक्षसानिहताःशूराबहवःकामरूपिणः ॥ ८ ॥ जन
स्थानवधंश्रुत्वानिहतौखरदूषणौ ॥ ततस्त्वमर्षापहृताजानकीरावणेनतु ॥ ९ ॥ वंचयित्वावनेरामंमृगरूपेणमायया ॥ समार्गमाणस्तांदेवीं
रामःसीतामनिंदिताम् ॥ १० ॥ आससादवनेमित्रंसुग्रीवंनामवानरम् ॥ ततःसवालिनंहत्वारामःपरपुरंजयः ॥११॥ आयच्छत्कपिराज्यं
तुसुग्रीवायमहात्मने ॥ सुग्रीवेणाभिसंदिष्टाहरयःकामरूपिणः ॥ १२ ॥ दिक्षुसर्वासुतांदेवींविचिन्वंतःसहस्रशः ॥ अहंसंपातिवचनाच्छत
योजनमायतम् ॥ १३ ॥ तस्याहेतोर्विशालाक्ष्याःसमुद्रंवेगवान्प्लुतः ॥ यथारूपांयथावर्णांयथालक्ष्मवतींचताम् ॥ १४ ॥ अश्रौषंराघवस्याहं
सेयमासादितामया ॥ विररामैवमुक्त्वासवाचंवानरपुंगवः ॥ १५ ॥ जानकीचापितच्छ्रुत्वाविस्मयंपरमंगता ॥ ततःसावक्रकेशांतासुकेशीके
शसंवृतम् ॥ उन्नम्यवदनंभीरुःशिंशपामन्ववैक्षत ॥ १६ ॥ त्याभिसंधस्यसत्यसंकल्पस्य ॥ ७ ॥ मृगयामुद्दिश्यधावता ॥ ८ ॥ जनस्थानवधंखरदूषणौनिह
तौचश्रुत्वारावणेनामर्षापहृतावैरेणापहृतातु ॥ ९ ॥ माययामृगरूपेणमारीचेनकरणेनरामंवंचयित्वेत्यर्थः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ तस्याहेतोस्तदन्वेषणहेतोः यथा
रूपांयादृग्रूपांयादृग्वर्णांयादृक्चिह्नवतींचतांसीताम् ॥ १४ ॥ राघवस्यमुखादहमश्रौषम् सेयमासादितादृष्टा इहेतिशेषः ॥ १५ ॥ केशसंवृतम् असंस्कारतःप्रकीर्णत्वात् ॥ १६ ॥

॥ १७ ॥ १८ ॥ दयमानः ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येसुंदरकांडेएकात्रिंशः सर्गः ॥ ३१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ लीनंदृष्ट्वा अस्फुरंतंदृष्ट्वाचलितमानसाअदृष्टरूपोयमपिमायामृगोवेतिचलिताचित्ता पुनःसम्यङ्निरीक्ष्योच्यमानविशेषणंकपिंददर्श वेष्टितंपरिहितमर्जुनवर्णवस्त्रंयेनतम् ॥ १ ॥ २ ॥ ३॥ वानरस्य निर्धारणेषष्ठी जातावेकवचनम् वानराणांमध्येइदंसत्त्वंजीवः भीमंप्राकृतप्राणिभयावहम् अतएवतैर्दुरासदंदुर्निरीक्ष्यंचेतिमत्वापुनरपिमायैवेयमितिभयान्मुमोह ॥ ४॥ अथभयमोहितासतीभृशंकरुणंदीनंविललाप विलापप्रकारोरामेत्यादि ॥ ५ ॥ मंदमंदस्वरा अस्यदैवगत्यावास्तवत्वेराक्षस्योमाजानंत्वित्यतिमंदस्वररोदनम् विनीतवद्विनीतत

निशम्यसीतावचनंकपेश्चदिशश्चसर्वाः प्रदिशश्चवीक्ष्य ॥ स्वयंप्रहर्षंपरमंजगामसर्वात्मनाराममनुस्मरंती ॥ १७॥ सातिर्यगूर्ध्वंचतथाह्यधस्ता
न्निरीक्षमाणातमचिंत्यबुद्धिम् ॥ ददर्शपिंगाधिपतेरमात्यंवातात्मजंसूर्यमिवोदयस्थम् ॥ १८ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्ये
सुंदरकांडेएकत्रिंशः सर्गः ॥ ३१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ततः शाखांतरेलीनंदृष्ट्वाचलितमानसा ॥ वेष्टितार्जुनवस्त्रंतंविद्युत्संघातपिंगलम् ॥ १॥
साददर्शकपिंतत्रप्रश्रितंप्रियवादिनम् ॥ फुल्लाशोकोत्कराभासंतप्तचामीकरेक्षणम् ॥ २ ॥ साथदृष्ट्वाहरिश्रेष्ठंविनीतवदवस्थितम् ॥ मैथिली
चिंतयामासविस्मयंपरमंगता ॥ ३ ॥ अहोभीममिदंसत्त्वंवानरस्यदुरासदम् ॥ दुर्निरीक्ष्यमिदंमत्वापुनरेवमुमोहसा ॥ ४ ॥ विललापभृशं
सीताकरुणंभयमोहिता ॥ रामरामेतिदुःखार्तालक्ष्मणेतिचभामिनी ॥ ५॥ रुरोदसहसासीतामंदमंदस्वरासती ॥ साथदृष्ट्वाहरिवरंविनीतव
दुपागतम् ॥ मैथिलीचिंतयामासस्वप्नोयमितिभामिनी ॥ ६ ॥ सावीक्षमाणापृथुभग्नवक्त्रंशाखामृगेंद्रस्ययथोक्तकारम् ॥ ददर्शपिंगप्रवरं
महार्हंवातात्मजंबुद्धिमतांवरिष्ठम् ॥ ७ ॥ सातंसमीक्ष्यैवभृशंविपन्नागतासुकल्पेवबभूवसीता ॥ चिरेणसंज्ञांप्रतिलभ्यचैवंविचिंतयामासवि
शालनेत्रा ॥ ८ ॥ स्वप्नोमयायंविकृतोद्यदृष्टःशाखामृगःशास्त्रगणैर्निषिद्धः ॥ स्वस्त्यस्तुरामायसलक्ष्मणायतथापितुर्मेजनकस्यराज्ञः ॥ ९॥
स्वप्नोहिनायंनहिमेस्तिनिद्राशोकेनदुःखेनचपीडितायाः ॥ सुखंहिमेनास्तियतोविहीनातेनेंदुपूर्णप्रतिमाननेन ॥ १० ॥

योपस्थितम् स्वप्नः जाग्रत्कल्पःस्वप्नइत्यर्थः ॥६॥ स्वप्नत्वचिंतापूर्वकमेवपुनर्दर्शनमुपन्यस्यति सेति किमिदंवाक्यंराक्षस्यःश्रुतवत्यइतिपरितोवीक्षमाणासा पृथुभग्नंवज्रप्रहाराद्व क्त्रंयस्यतम् शाखामृगेंद्रस्ययथोक्तकारंकामाज्ञाकरम् यद्वा यथोक्तवेष्टितार्जुनवस्त्राद्याकारम् छांदसोह्रस्वः पिंगप्रवरंकपिश्रेष्ठमितिनिश्चयेनददर्श ॥७ ॥ सातंकपिरूपंरावणमित्येव समीक्ष्यभृशंविसंज्ञाचित्तक्षोभाद्गतासुकल्पेव ॥८॥ एवंचिंतयामासेत्यत्रैवंशब्दार्थः स्वप्नइत्यादि दृश्यमानोयंस्वप्नोमयाविकृतएवदृष्टः कुतस्तत्राह शाखामृगइत्यादि एवंदुःस्वप्नंमत्वा स्वस्तिप्रार्थयते जनकस्यतद्वंशस्य॥९॥अथस्वप्नहेत्वभावान्नायंस्वप्नइत्याह स्वप्नोहीति स्वप्नस्यनिद्रामूलत्वान्निद्रायाश्चसुखमूलत्वाद्रामवियोगेनचमेसुखाभावादितिभावः ॥१०॥

सदारामेतिविचिंत्यवाचातमेवब्रुवंत्यहंतस्यचिंतनादेरनुरूपंयथातथाशृणोमि श्रूयमाणांचकथांतथातेनप्रकारेणतदर्थामेवचिंताद्यनुरूपार्थामेवपश्यामि ॥ ११ ॥ उक्तमेवार्थंविवृ
णोति अहंहीति ॥ १२ ॥ अथमनोरथमात्रमेतदितिसंभाव्यतदपिनेतिनिश्चिनोति मनोरथइति मनोराज्यमित्यर्थः सनेत्याह तथापीति तथैवेत्यर्थः यथामनोरथोमीतोर्थस्तंत
थैवबुद्ध्यापिनिश्चयात्मकांतःकरणवृत्त्यापिविषयीकृतंतर्कयामि मनोराज्यंसंकल्पाविकल्पपरंचंचलवृत्तिरूपंबुद्धिस्तुनिश्चयात्मिकास्थिराचेतिविरुद्धमित्यर्थः ननुतर्हिमनोराज्यत्वमे
वास्तुइतरदेवारोपितंतत्राह किंकारणमिति मनोराज्यत्वाभावइतिशेषः उत्तरंतस्यहिमनोराज्यभूतार्थस्यनास्तिरूपंअनुभवार्हरूपंनास्तीति हिप्रसिद्धम् प्रकृतेतुदृश्यंरूपमस्तीत्याह
सुव्यक्तेति योमांवदतिसुव्यक्तरूपोदृश्यते सुव्यक्तरूपंचवदति यतइत्यर्थः मनोराज्यार्थोदृष्टनष्टोबाह्येंद्रियजस्थिरानुभवानर्होतोऽवास्तवएवायमितिभावः ॥१३॥ एवंहनुमद्वचसोवा

रामेतिरामेतिसदैवबुद्ध्याविचिंत्यवाचाब्रुवतीतमेव ॥ तस्यानुरूपंचकथांतदर्थामेवंप्रपश्यामितथाशृणोमि॥११॥ अहंहितस्याद्यमनोभवेनसं
पीडितातद्गतसर्वभावा ॥ विचिंतयंतीसततंतमेवतथैवपश्यामितथाशृणोमि ॥ १२ ॥ मनोरथःस्यादितिचिंतयामितथापिबुद्ध्यापिवितर्कया
मि ॥ किंकारणंतस्यहिनास्तिरूपंसुव्यक्तरूपश्चवदत्ययंमाम् ॥ १३ ॥ नमोस्तुवाचस्पतयेसवज्रिणेस्वयंभुवेचैवहुताशनाय ॥ अनेनचो
क्तंयदिदंममाग्रतोवनौकसातच्चतथास्तुनान्यथा ॥ १४ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येसुंदरकांडेद्वात्रिंशःसर्गः ॥ ३२ ॥
सोवतीर्यद्रुमात्तस्माद्विद्रुमप्रतिमाननः ॥ विनीतवेषःकृपणःप्रणिपत्योपसृत्यच ॥१॥ तामब्रवीन्महातेजाहनूमान्मारुतात्मजः ॥ शिरस्यंज
लिमाधायसीतांमधुरयागिरा ॥ २ ॥ कानुपद्मपलाशाक्षिक्लिष्टकौशेयवासिनि ॥ द्रुमस्यशाखामालंब्यतिष्ठसित्वमनिंदिता ॥३॥ किमर्थंत
वनेत्राभ्यांवारिस्रवतिशोकजम् ॥ पुंडरीकपलाशाभ्यांविप्रकीर्णमिवोदकम् ॥ ४ ॥ सुराणामसुराणांचनागगंधर्वरक्षसाम् ॥ यक्षाणांकिं
न्नराणांचकात्वंभवसिशोभने ॥ ५ ॥ कात्वंभवसिरुद्राणांमरुतांवावरानने ॥ वसूनांवावरारोहेदेवताप्रतिभासिमे ॥ ६ ॥

स्तवत्वंनिर्णीयानाप्तप्रणीतत्वेनमिथ्यार्थकत्वस्यापिसंभवात्तद्व्यावृत्तयेदेवान्प्रणमति नमोस्त्विवतिवाचस्पतित्वेनवाचःसत्यत्वसंपादनयोग्यता वज्रिणोपिबृहस्पतितःसत्यवाग्रूपश
ब्दपारायणग्रंथरूपमंत्रलाभात्तदुपासकत्वेनवाचःसत्यत्वसंपादनयोग्यता स्वयंभुवेसत्यादिरूपब्रह्मणे वागधिष्ठातृदेवतात्वाच्चाग्नयेनतिः ॥१४॥ वायुमानः ॥ इतिश्रीरा० श्रीरा०
रा०वा०आ०द्वात्रिंशःसर्गः ॥ ३२ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ सइति अत्यूर्ध्वशाखातःसीतासंमुखशाखायामवतीर्य द्रुमशब्दस्तदवयवपरः अतएवाग्रेद्रुमाश्रितमितिवक्ष्यति कृपणः
मातुःसीतायादुःखदर्शनाद्दीनः दूरात्प्रणिपत्य ततउपसृत्यसमीपमागत्य ॥ १ ॥ राक्षसीनांनिशाजागरतोनिद्राजाड्यात्त्रिजटास्वप्नश्रवणजन्यभयेनात्मत्राणायसीतैकशरणत्वेनो ॥ ४६ ॥
पेक्षणाच्चदैवानुग्रहाच्चाप्रत्यूहःसीताहनूमतोःसंलापइतिबोध्यम् ॥२॥ अथलिंगैःसीतेतिनिश्चयेपितयैवसाक्षाद्वाचयितुमजानानइवपृच्छति कान्विति ॥ ३ ॥ विप्रकीर्णभिन्नघटा
दिवप्रसृतम् ॥ ४ ॥ कान्वित्यादिश्लोकद्वयोक्तार्थस्यैवप्रपंचःसुराणामिति सुरादिजातिमध्येत्वंकाकिंजातीया ॥ ५ ॥ देवताप्रतिभासि दिव्यरूपलक्षणवत्त्वादितिभावः ॥ ६ ॥

कांत्यारोहिणीत्वाशंका श्रेष्ठैःसर्वैर्गुणैरधिका एतदग्रेकात्वंभवसिकल्याणित्वमनिंदितलोचनेइत्यर्धंप्रक्षिप्तम् ॥७॥ कोपाद्वेति अत्रापिकिंन्वितिसंबध्यते कोपादिनावसिष्ठंकोपयि
त्वाइहागताकल्याण्यरुंधतीकिंनुवाऽसि पातिव्रत्यादरुंधतीत्वशंका ॥ ८ ॥ अथशोककारणंपुत्रादिवियोगोन्यद्वेतिपृच्छति कोनुपुत्रइति अस्माल्लोकादमुंलोकंपरलोकंगतंयंत्वम
नुशोचसिसःपुत्रादिःकोन्वितियोजना ॥९॥ इदानींदेवयोनित्वशंकांस्वयमेवनिवर्तयाति रोदनादिति अश्रुसंबंधोभूस्पर्शश्चदेवानांनास्तीतिश्रुतम् तद्दृत्त्वात्वांदेवीनमन्ये किंच राज्ञो

किन्नुचंद्रमसाहीनापतिताविबुधालयात् ॥ रोहिणीज्योतिषांश्रेष्ठाश्रेष्ठासर्वगुणाधिका ॥ ७ ॥ "कात्वंभवसिकल्याणित्वमनिंदितलोचने"॥
कोपाद्वायदिवामोहाद्भर्तारमसितेक्षणे ॥ वसिष्ठंकोपयित्वात्वंवाऽसिकल्याण्यरुंधती ॥ ८ ॥ कोनुपुत्रःपिताभ्राताभर्तावातेसुमध्यमे ॥
अस्माल्लोकादमुंलोकंगतंत्वमनुशोचसि ॥ ९ ॥ रोदनादतिनिःश्वासाद्भूमिसंस्पर्शनादपि ॥ नत्वादेवीमहंमन्येराज्ञःसंज्ञावधारणात् ॥१०॥
व्यंजनानिहितेयानिलक्षणानिचलक्षये ॥ महिषीभूमिपालस्यराजकन्याचमेमता ॥११॥ रावणेनजनस्थानाद्बलात्प्रमथितायदि ॥ सीतात्व
मसिभद्रंतेतन्ममाचक्ष्वपृच्छतः ॥१२ ॥ यथाहितववैदेह्यंरूपंचाप्रतिमानुषम् ॥ तपसाचान्वितोवेषस्त्वंराममहिषीध्रुवम् ॥१३॥ सातस्यव
चनंश्रुत्वारामकीर्तनहर्षिता ॥ उवाचवाक्यंवैदेहीहनूमंतंद्रुमाश्रितम् ॥ १४॥ पृथिव्यांराजसिंहानांमुख्यस्यविदितात्मनः ॥ स्नुषादशरथस्या
हंशत्रुसैन्यप्रणाशिनः ॥१५॥ दुहिताजनकस्याहंवैदेहस्यमहात्मनः॥ सीतेतिनाम्नाचोक्ताहंभार्यारामस्यधीमतः ॥१६॥ समाद्वादशतत्राहंरा
घवस्यनिवेशने ॥ भुंजानामानुषान्भोगान्सर्वकामसमृद्धिनी ॥ १७ ॥ ततस्त्रयोदशेवर्षेराज्येचेक्ष्वाकुनंदनम् ॥ अभिषेचयितुंराजासोपाध्या
यःप्रचक्रमे ॥१८॥ तस्मिन्संभ्रियमाणेतुराघवस्याभिषेचने ॥ कैकेयीनामभर्तारमिदंवचनमब्रवीत् ॥१९॥ नपिबेयंनखादेयंप्रत्यहंममभोज
नम् ॥ एषमेजीवितस्यांतोरामोयद्यभिषिच्यते ॥२०॥ यत्तदुक्तंत्वयावाक्यंप्रीत्यानृपतिसत्तम ॥ तच्चेन्नवितथंकार्यंवनंगच्छतुराघवः ॥ २१ ॥
सराजासत्यवाग्देव्यावरदानमनुस्मरन् ॥ मुमोहवचनंश्रुत्वाकैकेय्याःक्रूरमप्रियम् ॥२२॥ ततस्तंस्थविरोराजासत्यधर्मेव्यवस्थितः॥ ज्येष्ठंय
शस्विनंपुत्रंरुदन्राज्यमयाचत ॥ २३ ॥

रामस्यसंज्ञावधारणान्नामग्रहणात् ॥ १० ॥ भूमिपालस्यरामस्यमहिषीतिमेमतिः यतोव्यंजनानिराममहि
षीत्वप्रकाशकानितेसामुद्रिकलक्षणानिचलक्षयेऽतोरावणेनजनस्थानाद्बलात्प्रमथिताप्रमथ्यहृतायदिसीतात्वंतदापृच्छतोममाचक्ष्वतत्त्वंब्रूहितेभद्रमस्तु ॥ ११ ॥ १२ ॥ अनुक्ते
पित्वत्समीपनिश्चयोममास्तीतिप्रौढ्याऽह यथाहीति अपरोक्षानुभवविषयामित्यर्थः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ अहंनाम्नासीताइति ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ नामप्रसिद्धामित्यर्थः
॥ १९ ॥ प्रत्यहंयन्ममभोजनंभोज्यंवस्तुतन्नपिबेयंनखादेयमित्यन्वयः ॥ २० ॥ तद्देवासुरेयुद्धेवरदानरूपम् ॥ २१ ॥ २२ ॥ राज्यमयाचतभरतायदातुमितिशेषः ॥ २३ ॥

वा०रा० अभिषेकादपिपरमधिकंप्रियंयथाभवतितथामनसापूर्वमंगीकृत्यवाचाप्यंगीकृतवान् ॥ २४ ॥ सीतारामंस्तौति दद्यादिति ॥ २५ ॥ समादिशद्बहुप्रकाररंरक्षणायानिवेदितवान् सुं० कां०
॥ २६॥ तस्याग्रतःप्रस्थितावनचारिणीअभूवमितिशेषः ॥ २७ ॥ २८ ॥ भर्तुर्दशरथस्य पुराअदृष्टमितिच्छेदः ॥ २९ ॥ ३० ॥ जीवितानुग्रहःजीवितानुग्रहकरःकालःकृतःपरि
॥४७॥ च्छिन्नः ॥ ३१ ॥ अपगमानः ॥ ॥ इतिश्रीरा० श्रीरा०रा०वा०आ०सुं०त्रयस्त्रिंशःसर्गः ॥ ३३ ॥ ॥छ॥ ॥ दुःखाद्दुःखाभिभूतायाइत्यलुगार्षः दुःखपरंपराखिन्नायाइत्यर्थः ॥१॥ ५
तवसमीपामितिशेषः ॥२॥ब्राह्मसस्त्रंयोवेद अनेनसर्वास्त्रपारगत्वमुक्तं तदस्त्रदेवतायाब्रह्मणःसर्वजगत्समष्टित्ववत्तदस्त्रस्यापिसर्वास्त्रसमष्टित्वात् वेदांश्चेत्यनेनसर्वकर्ममार्गपारगत्वं

सपितुर्वचनंश्रीमानभिषेकात्परंप्रियम् ॥ मनसापूर्वमासाद्यवाचाप्रतिगृहीतवान् ॥ २४ ॥ दद्यान्नप्रतिगृह्णीयात्सत्यंब्रूयान्नचानृतम् ॥ अपि जीवितहेतोर्हिरामःसत्यपराक्रमः ॥२५॥ सविहायोत्तरीयाणिमहार्हाणिमहायशाः ॥ विसृज्यमनसाराज्यंजनन्यैमांसमादिशत् ॥२६॥ साहं तस्याग्रतस्तूर्णंप्रस्थितावनचारिणी ॥ नहिमेतेनहीनायावासःस्वर्गेपिरोचते ॥२७॥ प्रागेवतुमहाभागःसौमित्रिर्मित्रनंदनः ॥ पूर्वजस्यानुयात्रार्थेकुशचीरैरलंकृतः ॥२८॥ तेवयंभर्तुरादेशंबहुमान्यदृढव्रताः ॥ प्रविष्टाःस्मपुरादृष्टंवनंगंभीरदर्शनम् ॥२९॥ वसतोदंडकारण्येतस्याहममितौजसः ॥ रक्षसापहृताभार्यारावणेनदुरात्मना ॥३०॥ द्वौमासौतेनमेकालोजीवितानुग्रहःकृतः ॥ ऊर्ध्वंद्वाभ्यांतुमासाभ्यांततस्त्यक्ष्यामिजीवितम् ॥३१॥ ॥इत्यार्षेश्री०वा०आ०सुं०त्रयस्त्रिंशःसर्गः ॥ ३३ ॥ ॥छ॥ ॥ तस्यास्तद्वचनंश्रुत्वाहनूमान्हरिपुंगवः ॥ दुःखाद्दुःखाभिभूतायाःसांत्वमुत्तरमब्रवीत् ॥१॥ अहंरामस्यसंदेशाद्देविदूतस्तवागतः ॥ वैदेहिकुशलीरामःसत्वांकौशलमब्रवीत् ॥२॥ योब्राह्ममस्त्रंवेदांश्चवेदवेदविदांवरः ॥ सत्वांदाशरथीरामोदेविकौशलमब्रवीत् ॥३॥ लक्ष्मणश्चमहातेजाभर्तुस्तेऽनुचरःप्रियः ॥ कृतवाञ्छोकसंतप्तःशिरसातेऽभिवादनम् ॥४॥ सातयोःकुशलंदेवीनिशम्यनरसिंहयोः ॥ प्रतिसंहृष्टसर्वांगीहनूमंतमथाब्रवीत् ॥ ५ ॥ कल्याणीबतगाथेयंलौकिकीप्रतिभाति मा ॥ एतिजीवंतमानंदोनरंवर्षशतादपि ॥६॥ तयोःसमागमेतस्मिन्प्रीतिरुत्पादिताऽद्भुता ॥ परस्परेणचालापंविश्वस्तौतौप्रचक्रतुः ॥ ७ ॥

वेदविदांवरइत्यनेनज्ञानमार्गपारगत्वमुक्तम् ॥३॥४॥संहृष्टसर्वांगीपुलकितसर्वांगी॥५॥असंभावितमपिरामप्रसंगंजीवितधारणेनप्राप्तत्वात्तत्संवादिनींलौकिकींगाथांस्तौति कल्याणीति गाथायाःसंवादित्वदर्शनजोहर्षोबतेत्यनेनसूच्यते कल्याणीसत्यार्थेतिमामांप्रतिभाति मज्ज्ञानविषयाभवतीत्यर्थः गाथांपठति एतीति जीवंतमेवेत्येवातोबहुदुःखंसोढ्वापिजीवितव्यमितिभावः ॥ ६ ॥ तस्मिंस्तस्मिन्कालेरामलक्ष्मणकुशलवचःश्रवणकालेतयोःरामलक्ष्मणयोःसमागमकालइवसीतायास्तेनवचसाअद्भुताअचिंत्यस्वरूपाप्रीतिरुत्पादिता किंच तयोःसीताहनूमतोस्तस्मिन्समागमेपरस्परस्याद्भुताप्रीतिरुत्पादिता देवीदृष्टेतिहनूमतःप्रीतिः रामदूतोदृष्टइतिदेव्याःप्रीतिः अतस्तौविश्वस्तौभूत्वापरस्परेणालापंचक्रतुः ॥ ७ ॥ ॥ ४७ ॥

तद्वचनंकल्याणीत्य।दिसीतावचनम् समीपमुपचक्रमेतच्छाखातोप्यर्वाचीनांशाखामवरुह्यसमीपंगंतुंयत्नवानभूदित्यर्थः ॥ ८ ॥ परिशंकतेपरिशंकतेस्म रामकुशलकथनेन विश्वस्तापिरावणमायाबाहुल्यस्मरणेनाविश्वासादितिभावः ॥ ९ ॥ यदस्ययदनेनकथितंकथनंकृतंवार्ताकृताइदंधिग्धिक् कथितमितिभावेनिष्ठा तत्रहेतुमाह रूपांतरमिति यःपूर्वमाययामामपाहरत्सएवरावणोरूपांतरंप्राप्यवर्ततइत्यर्थः ॥ १० ॥ अशोकस्यअशोकवनस्थशिंशपावृक्षस्येत्यर्थः ॥ ११ ॥ तांधरण्युपविष्टांअवंदतनमस्कृतवान् एनंदृष्ट्वाभयसंत्रस्ताभूयःपुनरेनंनापश्यत् ॥ १२ ॥ १३ ॥ भूयःसंतापंयदुत्पादयसितन्नशोभनम् ॥ १४ ॥ तवैवंरूपकरणमपिसुकरमेवेत्याह स्वंपरित्यज्येति ॥ १५ ॥ ॥ १६ ॥ एवंरावणदौरात्म्याद्धनूमंतंरावणमाशंक्यतद्दर्शनजनितमात्मनोमनःप्रसादमालोच्यतांशंकांनिराचष्टे अथवेति यन्मयापरिशंकितंरावणत्वमेतदेवंनयतस्तवदर्शना

तस्यास्तद्वचनंश्रुत्वाहनूमान्मारुतात्मजः ॥ सीतायाःशोकतप्तायाःसमीपमुपचक्रमे ॥८॥ यथायथासमीपंसहनूमानुपसर्पति ॥ तथातथारावणंसातंसीतापरिशंकते ॥ ९ ॥ अहोधिक्धिक्कृतमिदंकथितंहियदस्यमे ॥ रूपांतरमुपागम्यसएवायंहिरावणः ॥ १० ॥ तामशोकस्यशाखांतुविमुक्त्वाशोककर्शिता ॥ तस्यामेवानवद्यांगीधरण्यांसमुपाविशत् ॥११॥ अवंदतमहाबाहुस्ततस्तांजनकात्मजाम् ॥ साचैनंभयसंत्रस्ताभूयोनैनमुदैक्षत ॥१२॥ तंदृष्ट्वावंदमानंचसीताशशिनिभानना ॥ अब्रवीद्दीर्घमुच्छ्वस्यवानरंमधुरस्वरा ॥ १३ ॥ मायांप्रविष्टोमायावीयदित्वंरावणःस्वयम् ॥ उत्पादयसिमेभूयःसंतापंतन्नशोभनम् ॥१४॥ स्वंपरित्यज्यरूपंयःपरिव्राजकरूपवान् ॥ जनस्थानेमयादृष्टस्त्वंसएवहिरावणः ॥ १५ ॥ उपवासकृशांदीनांकामरूपनिशाचर ॥ संतापयसिमांभूयःसंतापंतन्नशोभनम् ॥१६॥ अथवानैतदेवंहियन्मयापरिशंकितम् ॥ मनसोहिममप्रीतिरुत्पन्नातवदर्शनात् ॥ १७ ॥ यदिरामस्यदूतस्त्वमागतोभद्रमस्तुते ॥ पृच्छामित्वांहरिश्रेष्ठप्रियारामकथाहिमे ॥ ॥ १८ ॥ गुणान्रामस्यकथयप्रियस्यममवानर ॥ चित्तंहरसिमेसौम्यनदीकूलंयथारयः ॥ १९ ॥ अहोस्वप्नस्यसुखतायाहमेवचिराहृता ॥ प्रेषितंनामपश्यामिराघवेणवनौकसम् ॥२०॥ स्वप्नेऽपियद्यहंवीरंराघवंसहलक्ष्मणम् ॥ पश्येयंनावसीदेयंस्वप्नोपिमममत्सरी ॥२१॥ नाहंस्वप्नमिमंमन्येस्वप्नेदृष्ट्वाहिवानरम् ॥ नशक्योभ्युदयःप्राप्तुंप्राप्तश्चाभ्युदयोमम ॥ २२ ॥

न्ममममनसःप्रीतिरुत्पन्ना रावणत्वेहिसानोत्पद्येतेतिभावः ॥ १७ ॥ तवमयिरामदूतत्वनिश्चयःकथंस्यादितिचेत्तत्राह यदीति पृच्छामीति रामकथामितिशेषः तदेवाह प्रियारामकथाहीति ॥ १८ ॥ चित्तंहरसिचित्तंशिथिलयसिविश्वासहेत्वसंपादनादितिभावः रयोनदीवेगः ॥ १९ ॥ रामदूतदर्शनंनेदंतदागमनस्यात्रासंभावितत्वात्प्रायेणायंस्वप्नोथापिमेअसौसुखावहइत्याहाहोइति याचिराद्धृताहमेराघवेणप्रेषितंवनौकसंपश्यामिनाम अस्वप्नत्वेत्वन्यासामपिदर्शनंस्यादित्याशयः ॥ २० ॥ अथरामादिदर्शनस्वरूपस्वप्नोपिमेनजायतइतिखिद्यति स्वप्नेपीति मत्सरीमत्सरेणमत्समीपंसोपिनायातीतिभावः ॥ २१ ॥ स्वप्नत्वमस्यपनेत्याह नाहंस्वप्नमिति प्राप्तश्चाभ्युदयइति तथामनःसंतोषोदयात्प्राप्तप्रायइत्यर्थस्तस्मान्नस्वप्नः ॥ २२ ॥

पुनरुत्प्रेक्षते किंन्विति चित्तमोहोनिरंतररामध्यानजनितस्तत्प्रेषितदूतदर्शनसंभाषणादिविषयोभ्रमः वातगतिर्भूतावेशादिजनितोभ्रमः उन्मादोविरहिणांपित्तोद्रेकरूपावस्थाविशेष जोभ्रमः मृगतृष्णिकातद्वत्प्रत्यक्षोभ्रमः ॥ २ ३ ॥ बाधराहित्याद्भ्रमचतुष्टयमपिनिरस्यति अथवेति मोहोप्युन्मादस्यलक्षणमिवलक्षणंयस्यसः एवंचोन्मादनिराकरणात्सोपिनिरस्तः अ र्थतोभूतावेशोपिनिरस्तः यतोहमात्मानमिमंसमीपस्थंवनौकसंचसंबुध्येसम्यक्जानामि निर्बाधंजानामीत्यर्थः उक्तानांसर्वेषामविवेकलक्षणत्वान्ममविवेकसत्त्वात्तेऽसंभाविताः मृ

किंनुस्याच्चित्तमोहोयंभवेद्वातगतिस्त्वियम् ॥ उन्मादजोविकारोवास्यादयंमृगतृष्णिका ॥२३॥ अथवानायमुन्मादोमोहोप्युन्मादलक्षणः ॥ सं बुध्येचाहमात्मानमिमंचापिवनौकसम् ॥२४॥ इत्येवंबहुधासीतासंप्रधार्यबलाबलम् ॥ रक्षसांकामरूपत्वान्मेनेतंराक्षसाधिपम् ॥२५॥ एतांबु द्धिंतदाकृत्वासीतासातनुमध्यमा ॥ नप्रतिव्याजहाराथवानरंजनकात्मजा ॥ २६ ॥ सीतायानिश्चितंबुद्ध्वाहनूमान्मारुतात्मजः ॥ श्रोत्रानुकूलैर्व चनैस्तदातांसंप्रहर्षयन् ॥२७॥ आदित्यइवतेजस्वीलोककांतःशशीयथा ॥ राजासर्वस्यलोकस्यदेवोवैश्रवणोयथा ॥ २८ ॥ विक्रमेणोपपन्नश्च यथाविष्णुर्महायशाः ॥ सत्यवादीमधुरवाग्देवोवाचस्पतिर्यथा ॥२९ ॥ रूपवान्सुभगःश्रीमान्कंदर्पइवमूर्तिमान् ॥ स्थानक्रोधेप्रहर्ताचश्रेष्ठोलो केमहारथः ॥३०॥ बाहुच्छायामवष्टब्धोयस्यलोकोमहात्मनः ॥ अपक्रम्याश्रमपदान्मृगरूपेणराघवम् ॥३१॥ शून्येयेनापनीतासितस्यद्रक्ष्य सितत्फलम् ॥ अचिराद्रावणंसंख्येयोवधिष्यतिवीर्यवान् ॥३२॥ क्रोधप्रमुक्तैरिषुभिर्ज्वलद्भिरिवपावकैः ॥ तेनाहंप्रेषितोदूतस्त्वत्सकाशमिहाग तः ॥ ३३ ॥ त्वद्वियोगेनदुःखार्तःसत्वांकौशलमब्रवीत् ॥ लक्ष्मणश्चमहातेजाःसुमित्रानंदवर्धनः ॥ ३४ ॥ अभिवाद्यमहाबाहुःसत्वांकौशलमब्र वीत् ॥ रामस्यचसखादेविसुग्रीवोनामवानरः ॥३५॥ राजावानरमुख्यानांसत्वांकौशलमब्रवीत् ॥ नित्यंस्मरतितेरामःससुग्रीवःसलक्ष्मणः ॥३६॥ दिष्ट्याजीवसिवैदेहिराक्षसीवशमागता ॥ नचिराद्द्रक्ष्यसेरामंलक्ष्मणंचमहारथम् ॥३७॥ मध्येवानरकोटीनांसुग्रीवंचामितौजसम् ॥ अहंसुग्रीवसचिवोहनूमान्नामवानरः ॥ ३८ ॥ प्रविष्टोनगरींलंकांलंघयित्वामहोदधिम् ॥ कृत्वामूर्ध्नितदान्यासंरावणस्यदुरात्मनः ॥ ३९ ॥

गतृष्णाभ्रमोऽपिदूरत्वदोषाज्जायतेवानरश्चसमीपएवेतिसपक्षोप्ययुक्तइतिभावः ॥ २ ४ ॥ बलाबलं बलंरक्षसांकामरूपबलम् अबलंरामदूतस्यवानरस्यात्रागमनसामर्थ्याभावः ॥ २ ५ ॥ ॥ २ ६ ॥ निश्चितंरावणत्वनिश्चयं श्रोत्रानुकूलैर्वचनैःरामगुणकथनरूपैः विश्वासार्थंगुणान्रामस्यकथयतिसीतोक्तेरितिभावः संप्रहर्षयन्वक्ष्यमाणंवचःकथयामासेतिशेषः ॥ २ ७ ॥ रा जाधनधान्यादिप्रदानेनसर्वलोकस्यरंजकः ॥ २ ८ ॥ २ ९ ॥ स्थानक्रोधेउचितक्रोधविषये क्रोधौचित्येप्रहर्तेतियावत् ॥ ३ ० ॥ तंराघवमाश्रमादपकृष्यशून्येआश्रमेयेनापनीतातस्यरक्षस स्तत्फलंत्वदपहारपापफलंतेनानुभूयमानंद्रक्ष्यसि तदेवाह अचिरादिति नचिरादितिपाठांतरं योवधिष्यतितेनेत्यर्थः ॥ ३ १ ॥ ३ २ ॥ ३ ३ ॥ ३ ४ ॥ ३ ५ ॥ ३ ६ ॥ ३ ७ ॥ ३ ८ ॥ ३ ९ ॥

यथामामवगच्छसिमायावीरावणइतिनतथाहमस्मि ॥ ४० ॥ अनुघमानः ॥ ॥ इतिश्रीरा० श्री० रा० वा० आ० सुं० चतुस्त्रिंशःसर्गः ॥ ३४ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ तांत्विति
आदित्यइवेत्यादिकाम् ॥ १ ॥ २ ॥ तानिरामलक्ष्मणचिह्नानि भूयोधिकंविशिष्यसमाचक्ष्वयेनमांशोकोनसमाविशेत् ॥ ३ ॥ संस्थानमवयवसन्निवेशः रूपमाकारोनीलपीता
दिवर्णश्च ॥ ४ ॥ ५ ॥ जानंतीदिष्ट्यादैवेनरामदूतंमांजानंतीयदिपृच्छसिरावणशंकांत्यक्त्वातदात्वयायानिसंस्थानादीनिपृष्टानियथाचमयालक्षितानिदृष्टानितानिसर्वाणिवदतोमत्तः
शृणु ॥ ६ ॥ ७ ॥ रूपदाक्षिण्यसंपन्नःप्रसूतइति जन्मनासहैवोक्तावक्ष्यमाणाश्चगुणाजाताइत्यर्थः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ रामोभामिनिलोकस्येति सर्वस्यकर्ताहर्ताभर्ताचेतिशेषः अनेन

त्वांद्रष्टुमुपयातोहंसमाश्रित्यपराक्रमम् ॥ नाहमस्मितथादेवियथामामवगच्छसि ॥ विशंकात्यज्यतामेषाश्रद्धस्ववदतोमम ॥ ४० ॥ इत्या
र्षेश्रीम० वा० आ० सुं० चतुस्त्रिंशःसर्गः ॥ ३४ ॥ ॥ ५ ॥ तांतुरामकथांश्रुत्वावैदेहीवानरर्षभात् ॥ उवाचवचनंसांत्वमिदंमधुरयागिरा ॥ १ ॥
क्वतेरामेणसंसर्गःकथंजानासिलक्ष्मणम् ॥ वानराणांनराणांचकथमासीत्समागमः ॥ २ ॥ यानिरामस्यचिह्नानिलक्ष्मणस्यचवानर ॥
तानिभूयःसमाचक्ष्वनमांशोकःसमाविशेत् ॥ ३ ॥ कीदृशंतस्यसंस्थानंरूपंतस्यचकीदृशम् ॥ कथमूरूकथंबाहूलक्ष्मणस्यचशंसमे ॥ ४ ॥ ए
वमुक्तस्तुवैदेह्याहनूमान्मारुतात्मजः ॥ ततोरामंयथातत्त्वमाख्यातुमुपचक्रमे ॥ ५ ॥ जानंतीबतदिष्ट्यामांवैदेहिपरिपृच्छसि ॥ भर्तुःकमलप
त्राक्षिसंस्थानंलक्ष्मणस्यच ॥ ६ ॥ यानिरामस्यचिह्नानिलक्ष्मणस्यचयानिवै ॥ लक्षितानिविशालाक्षिवदतःशृणुतानिमे ॥ ७ ॥ रामःकमल
पत्राक्षःपूर्णचंद्रनिभाननः ॥ रूपदाक्षिण्यसंपन्नःप्रसूतोजनकात्मजे ॥ ८ ॥ तेजसादित्यसंकाशःक्षमयापृथिवीसमः ॥ बृहस्पतिसमोबुद्ध्याय
शसावासवोपमः ॥ ९ ॥ रक्षिताजीवलोकस्यस्वजनस्यचरक्षिता ॥ रक्षितास्वस्यवृत्तस्यधर्मस्यचपरंतपः ॥ १० ॥ रामोभामिनिलोकस्यचा
तुर्वर्ण्यस्यरक्षिता ॥ मर्यादानांचलोकस्यकर्ताकारयिताचसः ॥ ११ ॥ अर्चिष्मानर्चितोत्यर्थंब्रह्मचर्यव्रतेस्थितः ॥ साधूनामुपकारज्ञःप्रचारज्ञ
श्चकर्मणाम् ॥ १२ ॥ राजनीत्यांविनीतश्चब्राह्मणानामुपासकः ॥ ज्ञानवान्शीलसंपन्नोविनीतश्चपरंतपः ॥ १३ ॥ यजुर्वेदविनीतश्चवेदविद्भिः
सुपूजितः ॥ धनुर्वेदेचवेदेचवेदांगेषुचनिष्ठितः ॥ १४ ॥

सृष्टिस्थितिसंहारकर्तृत्वरूपंब्रह्मलक्षणंरामस्योक्तंगूढं एवंज्ञानंतत्क्षणंभगवतैवस्वमायातिरस्करिणीनिरासादि
तिबोध्यं लोकस्यमर्यादानांवर्णाश्रममर्यादानांकर्ता भगवदवतारत्वात् कारयिताकालात्मना अवतीर्णरूपेणचातुर्वर्ण्यरक्षिताच ॥ ११ ॥ अतएवार्चिष्मान्आदित्यरूपःसन् अर्चितस्त्रै
वर्णिकैरितिशेषः ब्रह्मचर्यव्रतेगृहस्थोचितपर्वादिवर्जनपूर्वकमृतुगमनलक्षणेस्थितः वस्तुतस्तुगार्हस्थ्येपिअस्खलितरेताः मनःसंकल्पेनैवदेव्यारातिप्रीतेःसंतानस्यचसंपादनमितिभा
वः साधूनामुपकारज्ञःउपकर्तव्यकालज्ञः कर्मणांस्वरूपस्यानुष्ठानस्यचतत्त्वज्ञाता । १२ । ब्राह्मणानांवासिष्ठादीनाम् । १३ । यजुर्वेदविनीतश्चादन्येषामपिसंग्रहः विनीतोनिरतः । १४ ।

एवमात्मगुणानुक्त्वादेहगुणानाह विपुलांसइति ॥ १५ ॥ समःविस्तारायामसमः ॥१६॥ त्रिस्थिरःत्रिषुस्थानेषुस्थिरः ऊरुश्चमणिबंधश्चमुष्टिश्चनृपतेःस्थिराइत्युक्तेः त्रिषुप्रलंबः प्रलं
बायस्यसधनीत्रयोभ्रूमुष्कबाहवइतिसामुद्रिकोक्तेः मुष्कोवृषणः त्रिषुसमःसमन्यवयवइत्यर्थः केशाग्रंवृषणंजानुसमंयस्यसभूपतिरित्युक्तेः त्रिषुचोन्नतः नाभ्यंतःकुक्षिवक्षोभिरुन्नतैः
क्षितिपोभवेत् त्रिताम्रःत्रिषुताम्रः नेत्रांतनखपाण्यंघ्रितलैस्ताम्रैस्त्रिभिःसुखी त्रिषुस्निग्धः स्निग्धाभवंतिवैयेषांपादरेखाःशिरोरुहाः तथालिंगमणिस्तेषांमहाभाग्यंविनिर्दिशेत् त्रिषुगं
भीरः स्वरेगतौचनाभौचगंभीरस्त्रिषुशस्यते ॥ १७॥ त्रिवलीमान्उदरेकंठेउभयत्रवावलीत्रयवान् त्रिषुअवनतःनिम्नः निम्नत्वंनिमग्नत्वं तच्चनिमग्नपादतलमध्यत्वंनिमग्नपादरेखात्वंनि
मग्नस्तनचूचुकत्वंच चतुर्व्यंगश्चतुर्ह्रस्वः ग्रीवाप्रजननंपृष्ठंह्रस्वेजंघेचपूजिते त्रिशीर्षवान्आवर्तत्रययुक्तशीर्षः आवर्तत्रययुक्तंयस्यशिरःक्षितिभृतामयंनाथः चतुष्कलःचतस्रःकलाः
चतुर्वेदप्राप्तिसूचकांगुष्ठमूलरेखा यस्यसः मूलेंगुष्ठस्यरेखानांचतस्रस्तिस्रएववा एकाद्वेवायथायोगंवेदरेखाद्विजन्मनाम् चतुर्लेखःललाटेचतूरेखायुक्तः ललाटेयस्यदृश्यंतेचतुस्त्रिद्वे
करेखिकाःशतद्वयंशतंषष्टिस्तस्यायुर्विंशतिःक्रमात् चतुष्किष्कुः किष्कुश्चतुर्विंशत्यंगुलात्मकोहस्तःचतुर्हस्तप्रमाणः षण्णवत्यंगुलोत्सेधइतियावत् चतुःसमः बाहुजानूरुगंडानिच

विपुलांसोमहाबाहुःकंबुग्रीवःशुभाननः ॥ गूढजत्रुःसुताम्राक्षोरामोनामजनैःश्रुतः ॥१५॥ दुंदुभिस्वननिर्घोषःस्निग्धवर्णःप्रतापवान् ॥ सम
श्चसुविभक्तांगोवर्णंश्यामंसमाश्रितः ॥१६॥ त्रिस्थिरस्त्रिप्रलंबश्चत्रिसमस्त्रिषुचोन्नतः ॥ त्रिताम्रस्त्रिषुचस्निग्धोगंभीरस्त्रिषुनित्यशः ॥ १७॥
त्रिवलीमांस्त्र्यवनतश्चतुर्व्यंगस्त्रिशीर्षवान् ॥ चतुष्कलश्चतुर्लेखश्चतुष्किष्कुश्चतुःसमः ॥ १८ ॥ चतुर्दशसमद्वंद्वश्चतुर्दंष्ट्रश्चतुर्गतिः ॥ महोष्ठ
हनुनासश्चपंचस्निग्धोष्टवंशवान् ॥ १९ ॥ दशपद्मोदशबृहत्त्रिभिर्व्याप्तोद्विशुक्लवान् ॥ षडुन्नतोनवतनुस्त्रिभिर्व्याप्नोतिराघवः ॥२०॥

त्यर्थसमानिचेतिबाहूरूजानुगंडौसमावित्यर्थः ॥१८॥ चतुर्दशसमद्वंद्वइति समपरिमाणचतुर्दशांगद्वंद्वः तदुक्तम् भ्रुवौनासापुटेनेत्रेकर्णावोष्ठौचचूचकौ कूर्परेमणिबंधौचजानुनी
वृषणौकटी करौपादौस्फिजौयस्यसमौज्ञेयःसभूपतिः स्कंधौगंडौतथादंताऊरूज्ञेयौचजत्रुणीत्यन्यत्रपाठः चतुर्दंष्ट्रइति चतस्रोदंष्ट्रादंतपंक्तिद्वयेप्रतिपार्श्वंशास्त्रोक्तलक्षणायस्यसः
तच्च स्निग्धाघनाश्चदशनाःसुतीक्ष्णदंष्ट्राःशुभाश्चतस्रइति दंष्ट्राणांतीक्ष्णत्वंक्रमुकादिखंडनसमर्थत्वं चतुर्गतिरिति सिंहशार्दूलगजवृषभैश्चतुर्भिस्तुल्यागतिर्यस्यसः महोष्ठहनुनासश्चे
ति महत्प्रशस्तमोष्ठहनुनासंयस्यसः तत्रौष्ठस्यप्राशस्त्यंबिंबफलादिवदरुणत्वेसतिमांसलत्वम् हनोस्तुपरिपूर्णमांसलोन्नतत्वं नासिकायास्तुदीर्घोन्नतरुचिरपुटत्वं पंचस्निग्धइति पंच
वाग्वक्त्रनखलोमत्वचांस्निग्धंयस्यसः अष्टवंशवान् प्रशस्ताष्टवंशाख्यावयववान् वंशशब्देनदैर्घ्यंविवक्षितं बाहूचनलकावूरूजंघेचेत्यष्टवंशकाः नलकावंगुल्यावितितीर्थः ॥१९॥ द
शपद्मः मुखनेत्रास्यजिह्वोष्ठतालुस्तननखंकरौ पादौचदशपद्मानिपद्माकाराणियस्यचेति आस्यमोष्ठमध्यं दशबृहत् तानितु उरःशिरोललाटंचग्रीवाबाहुंसनाभयः पादौपृष्ठंश्रुतीचै
वविशालास्तेसुखप्रदाइति त्रिभिःश्रीयशस्तेजोभिर्व्याप्तोयुक्तः द्विशुक्लवान् द्वौशुद्धौतुशुभौशुक्लौवंशौमातुःपितुस्तथेत्युक्तेः षडुन्नतः तानिच कक्षःकुक्षिश्चवक्षश्चघ्राणस्कंधललाटि
काः सर्वभूतेषुनिर्दिष्टाउन्नतास्तुसुखप्रदाइति पूर्वंन्युन्नतस्निग्धत्वमुक्तंअत्रपंचस्निग्धत्वंषडुन्नतत्वंचोभयमपिमतभेदादविरुद्धम् एवंनानामतप्रदर्शनंरामस्यनानामतसंमतसर्वलक्षण ॥ ४१ ॥

युक्तत्वसूचनाय नवतनुःनवसुसूक्ष्मः तानिच सूक्ष्माण्यंगुलिपर्वाणिकेशरोमनखत्वचः॥शेफश्चयेषांसूक्ष्माणितेनरादीर्घजीविनइतिप्रोक्तंपट्कं मृदुश्मश्रुत्वंसूक्ष्मदृष्टित्वंसूक्ष्मबुद्धित्वंचे तिनवसूक्ष्मत्वं दृष्टेःसौक्ष्म्यंरत्नपरीक्षांतसूक्ष्मदर्शनचातुर्यं बुद्धेःसूक्ष्मत्वंतत्त्वसाक्षात्कारसमर्थत्वम् त्रिभिर्व्याप्नोतिधर्मार्थकामैःकालंयथोचितंव्याप्नोति त्रिवर्गसेवीत्यर्थः ॥ २० ॥ संग्र हानुग्रहे संग्रहोधनबलादीनां अनुग्रहस्ताभ्यांप्रजारक्षणम् तदुभयनिष्ठः ॥२१॥ द्वैमात्रः राममात्रपेक्षयाद्वितीयामाताद्विमातातस्याअपत्यमित्यर्थः भिन्नोदरभ्रातेत्यर्थः वैमात्रइतिपा

सत्यधर्मरतःश्रीमान्संग्रहानुग्रहेरतः ॥ देशकालविभागज्ञःसर्वलोकप्रियंवदः ॥२१॥ भ्राताचास्यचद्वैमात्रःसौमित्रिरमितप्रभः ॥ अनुरागेण रूपेणगुणैश्चापितथाविधः ॥२२॥ ससुवर्णच्छविःश्रीमान्रामःश्यामोमहायशाः ॥ तावुभौनरशार्दूलौत्वद्दर्शनकृतोत्सवौ ॥ २३॥ विचिन्वं तौमहींकृत्स्नामस्माभिःसहसंगतौ ॥ त्वामेवमार्गमाणौतौविचरंतौवसुंधराम् ॥२४॥ ददर्शतुर्मृगपतिंपूर्वजेनावरोपितम् ॥ ऋष्यमूकस्यम् लेतुबहुपादपसंकुले ॥ २५॥ भ्रातुर्भयार्तमासीनंसुग्रीवंप्रियदर्शनम् ॥ वयंचहरिराजंतंसुग्रीवंसत्यसंगरम् ॥ २६॥ परिचर्यामहेराज्यात्पूर्व जेनावरोपितम् ॥ ततस्तौचीरवसनौधनुःप्रवरपाणिनौ ॥ २७॥ सतौदृष्ट्वानरव्याघ्रौधन्विनौवानरर्षभः ॥२८॥ अभिप्लुतोगिरेस्तस्यशिख रंभयमोहितः ॥ ततःसशिखरेतस्मिन्वानरेंद्रोव्यवस्थितः ॥२९॥ तयोःसमीपंमामेवप्रेषयामाससत्वरम् ॥ तावहंपुरुषव्याघ्रौसुग्रीववचना त्प्रभू ॥ ३०॥ रूपलक्षणसंपन्नौकृतांजलिरुपस्थितः ॥ तौपरिज्ञाततत्त्वार्थौमयाप्रीतिसमन्वितौ ॥ ३१॥ पृष्ठमारोप्यतंदेशंप्रापितौपुरुषर्ष भौ ॥ निवेदितौचतत्त्वेनसुग्रीवायमहात्मने ॥३२॥ तयोरन्योन्यसंभाषाद्भृशंप्रीतिरजायत ॥ तत्रतौकीर्तिसंपन्नौहरीश्वरनरेश्वरौ ॥३३॥ परस्परकृताश्वासौकथयापूर्ववृत्तया ॥ तंततःसांत्वयामाससुग्रीवंलक्ष्मणाग्रजः ॥ ३४॥ स्त्रीहेतोर्वालिनाभ्रात्रानिरस्तंपुरुतेजसा ॥ ततस्त्व न्नाशजंशोकंरामस्याक्लिष्टकर्मणः ॥३५॥ लक्ष्मणोवानरेंद्रायसुग्रीवायन्यवेदयत् ॥ सश्रुत्वावानरेंद्रस्तुलक्ष्मणेनेरितंवचः ॥ ३६॥ तदासी न्निष्प्रभोत्यर्थंग्रहग्रस्तइवांशुमान् ॥ ततस्त्वद्गात्रशोभीनिरक्षसाह्रियमाणया ॥ ३७॥ यान्याभरणजालानिपातितानिमहीतले ॥ तानिस र्वाणिरामायआनीयहरियूथपाः ॥३८॥

ठांतरम् ॥२२॥२३॥ अस्माभिःसुग्रीवमंत्रिभिरित्यर्थः उक्तमेवविस्तरेणाह त्वामेवेति ॥ २४ ॥ मृगपतिंशाखामृगपतिंसुग्रीवं पूर्वजेनवालिनाअवरोपितंराज्याद्भ्रंशितम् ॥ २५ ॥ २६ ॥ परिचर्यामहे तङ्श्यनावार्षौ परिचरामइत्यर्थः अवरोपितंराज्येनहीनंकृतं पाणिनौपाणीइतियावत् ॥ २७॥ २८ ॥ अभिप्लुतःउत्प्लुत्यारूढः ॥ २९ ॥ ३० ॥ मयापरिज्ञाततत्त्वार्थौमयाविज्ञाताशेषवृत्तांतौविज्ञापिताशेषवृत्तांतौच ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ पूर्ववृत्तयास्वीयस्वीयवृत्तांतगोचर या ॥ ३४ ॥ स्त्रीहेतोःसुग्रीवस्त्रीपरिग्रहार्थं पुरुमहत्तेजोयस्यतेन त्वन्नाशजंत्वदपहारजं ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ निष्प्रभःखिन्नचित्तःत्वद्गात्रंशोभयितुंशीलंयेषांतानि ॥ ३७ ॥ ३८ ॥

दर्शयामासुःसुग्रीवाज्ञयेतिशेषः ॥ ३९ ॥ मयैवोपहृतानिच प्रथममितिशेषः अवकीर्णानिभूमौपातनात्किंचिद्विशीर्णानि तानिदत्तानि गृहीत्वाशोकात्तस्मिन्विहतचेतसि प्रथमार्थेसप्तमी विहतचेताः मूर्छितचेताअभूदित्यर्थः ॥ ४० ॥ देवप्रकाशनदेवावतारेणातएवदेवेनपरिदेवितंप्रादीपयत् आभरणदर्शनामितिशेषः ॥ ४१ ॥ शायितंशोकाद्भूमौप

॥ ५० ॥ संहृष्टादर्शयामासुर्गतिंतुनविदुस्तव ॥ तानिरामायदत्तानिमयैवोपहृतानिच ॥ ३९ ॥ स्वनवंत्यवकीर्णानितस्मिन्विहतचेतसि ॥ तान्यंकेदर्श
नीयानिकृत्वाबहुविधंतदा ॥ ४० ॥ तेनदेवप्रकाशेनदेवेनपरिदेवितम् ॥ प्रादीपयद्दाशरथेस्तदाशोकहुताशनम् ॥ ४१ ॥ शायितंचचिरंतेन
दुःखार्तेनमहात्मना ॥ मयापिविविधैर्वाक्यैःकृच्छ्रादुत्थापितःपुनः ॥४२॥ तानिदृष्ट्वामहार्हाणिदर्शयित्वामुहुर्मुहुः ॥ राघवःसहसौमित्रिःसुग्री
वेसन्यवेशयत् ॥४३॥ सतवादर्शनादार्येराघवःपरितप्यते ॥ महताज्वलतानित्यमग्निनेवाग्निपर्वतः ॥ ४४ ॥ त्वत्कृतेतमनिद्राचशोकश्चिंताच
राघवम् ॥ तापयंतिमहात्मानमग्न्यगारमिवाग्नयः ॥ ४५ ॥ तवादर्शनशोकेनराघवःपरिचाल्यते ॥ महताभूमिकंपेनमहानिवशिलोच्चयः ॥
॥ ४६ ॥ काननानिसुरम्याणिनदीप्रस्रवणानिच ॥ चरन्नरतिमाप्नोतित्वामपश्यन्नृपात्मजे ॥४७॥ सत्वांमनुजशार्दूलःक्षिप्रंप्राप्स्यतिराघवः ॥
समित्रबांधवंहत्वारावणंजनकात्मजे ॥ ४८ ॥ सहितौरामसुग्रीवावुभावकुरुतांतदा ॥ समयंवालिनंहंतुंतवचान्वेषणंप्रति ॥ ४९ ॥ ततस्ता
भ्यांकुमाराभ्यांवीराभ्यांसहरीश्वरः ॥ किष्किंधांसमुपागम्यवालीयुद्धेनिपातितः ॥५०॥ ततोनिहत्यतरसारामोवालिनमाहवे ॥ सर्वर्क्षहरिसं
घानांसुग्रीवमकरोत्पतिम् ॥५१॥ रामसुग्रीवयोरैक्यंदेव्येवंसमजायत ॥ हनूमंतंचमांविद्धितयोर्दूतमुपागतम् ॥५२॥ स्वंराज्यंप्राप्यसुग्रीवः
स्वानानीयमहाकपीन् ॥ त्वदर्थंप्रेषयामासदिशोदशमहाबलान् ॥५३॥ आदिष्टावानरेंद्रेणसुग्रीवेणमहौजसः ॥अद्रिराजप्रतीकाशाःसर्वतःप्र
स्थितामहीम् ॥ ५४ ॥ ततस्तेमार्गमाणावैसुग्रीववचनातुराः ॥ चरंतिवसुधांकृत्स्नांवयमन्येचवानराः ॥ ५५ ॥ अंगदोनामलक्ष्मीवान्वालि
सूनुर्महाबलः ॥ प्रस्थितःकपिशार्दूलस्त्रिभागबलसंवृतः ॥ ५६ ॥ तेषांनोविप्रणष्टानांविंध्येपर्वतसत्तमे ॥ भृशंशोकपरीताना
महोरात्रगणागताः ॥ ५७ ॥ तेवयंकार्यनैराश्यात्कालस्यातिक्रमेणच ॥ भयाच्चकपिराजस्यप्राणांस्त्यक्तुमुपस्थिताः ॥ ५८ ॥

तितम् ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ अग्निपर्वतःसंवर्ताख्यकालाग्निनिवासभूतःपर्वतोऽग्निपर्वतः तत्रमाल्यवतःशृंगेदृश्यतेहव्यवाट्सदा नाम्नासंवर्तकोनामकालाग्निर्भरतर्षभेतिभीष्मपर्वणि भारतोक्तेः ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ सहितौसख्यंप्राप्तौ समयंप्रतिज्ञाम् ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ सुग्रीववचनातुराःसुग्रीवाज्ञाभीताः ॥ ५५ ॥ त्रिभागबलसंवृतःसेनायास्त्रिष्वंशेष्वेकांशसेनापरिवृतइत्यर्थः ॥ ५६ ॥ विंध्येविप्रणष्टानांबिलमध्येऽदर्शनंप्राप्तानाम् गताइति समयात्परेपीतिशेषः ॥ ५७ ॥ ५८ ॥

॥५९॥६०॥६१॥ निराशानांत्वत्प्राप्त्याशारहितानाम् स्वामिसंदेशात्तत्संदिष्टकालात्ययाद्धेतोर्मुमूर्षताम्॥६२॥कार्यहेतोःकार्यसिद्ध्यर्थमिवायातः दैवादितिशेषः॥६३॥क्वदेशेइतिशे
षः॥६४॥आख्यातुमित्यसमानकर्तृकेपितुमुन्नार्षः॥६५॥६६॥६७॥अंतंतटम्॥६८॥६९॥७०॥प्लुतःप्लुतवान्॥७१॥७२॥७३॥पवनात्मजत्वेनलंघनसामर्थ्यं॥७४॥७५॥एकःसंप्राप्तो

विचित्यगिरिदुर्गाणिनदीप्रस्त्रवणानिच॥अनासाद्यपदंदेव्याःप्राणांस्त्यक्तुंव्यवस्थिताः॥५९॥ ततस्तस्यगिरेर्मूर्ध्निवयंप्रायमुपास्महे॥दृष्ट्वाप्रा
योपविष्टांश्चसर्वान्वानरपुंगवान्॥६०॥भृशंशोकार्णवेमग्नःपर्यदेवयदंगदः॥तवनाशंचवैदेहिवालिनश्चतथावधम्॥६१॥प्रायोपवेशमस्माकंमर
णंचजटायुषः॥तेषांनःस्वामिसंदेशान्निराशानांमुमूर्षताम्॥६२॥कार्यहेतोरिहायातःशकुनिर्वीर्यवान्महान्॥गृध्रराजस्यसोदर्यःसंपातिर्नामगृध्र
राट्॥६३॥श्रुत्वाभ्रातृवधंकोपादिदंवचनमब्रवीत्॥यवीयान्केनमेभ्राताहतःक्वचनिपातितः॥६४॥ एतदाख्यातुमिच्छामिभवद्भिर्वानरोत्तमाः॥
अंगदोऽकथयत्तस्यजनस्थानेमहद्वधम्॥६५॥रक्षसाभीमरूपेणत्वामुद्दिश्ययथार्थतः॥जटायोस्तुवधंश्रुत्वादुःखितःसोरुणात्मजः॥६६॥त्वामाह
सवरारोहेवसंतींरावणालये॥तस्यतद्वचनंश्रुत्वासंपातेःप्रीतिवर्धनम्॥६७॥ अंगदप्रमुखाःसर्वेततःप्रस्थापितावयम्॥विंध्यादुत्थायसंप्राप्ताःसा
गरस्यांतमुत्तमम्॥६८॥त्वद्दर्शनेकृतोत्साहाहृष्टाःपुष्टाःप्लवंगमाः॥ अंगदप्रमुखाःसर्वेवेलोपांतमुपागताः॥६९॥ चिंतांजग्मुःपुनर्भीमांत्वद्दर्शनस
मुत्सुकाः॥अथाहंहरिसैन्यस्यसागरंदृश्यसीदतः॥७०॥ व्यवधूयभयंतीव्रंयोजनानांशतंप्लुतः॥लंकाचापिमयारात्रौप्रविष्टाराक्षसाकुला॥७१॥
रावणश्चमयादृष्टस्त्वंचशोकनिपीडिता॥एतत्तेसर्वमाख्यातंयथावृत्तमनिंदिते॥७२॥अभिभाषस्वमांदेविदूतोदाशरथेरहम्॥तन्मांरामकृतोद्योगं
त्वन्निमित्तमिहागतम्॥७३॥सुग्रीवसचिवंदेविबुध्यस्वपवनात्मजम्॥कुशलीतवकाकुत्स्थःसर्वशस्त्रभृतांवरः॥७४॥ गुरोराराधनेयुक्तोलक्ष्मणः
शुभलक्षणः॥तस्यवीर्यवतोदेविभर्तुस्तवहितेरतः॥७५॥ अहमेकस्तुसंप्राप्तःसुग्रीववचनादिहमयेयमसहायेनचरताकामरूपिणा॥७६॥दक्षि
णादिगनुक्रांतात्वन्मार्गविचयैषिणा॥दिष्ट्याहंहरिसैन्यानांत्वन्नाशमनुशोचताम्॥७७॥अपनेष्यामिसंतापंतवाधिगमशासनात्॥दिष्ट्याहिनमम
व्यर्थंसागरस्येहलंघनम्॥७८॥प्राप्स्याम्यहमिदंदेवित्वद्दर्शनकृतंयशः॥राघवश्चमहावीर्यःक्षिप्रंत्वामभिपत्स्यते॥७९॥सपुत्रबांधवंहत्वारावणं
राक्षसाधिपम्॥माल्यवान्नामवैदेहिगिरीणामुत्तमोगिरिः॥८०॥ततोगच्छतिगोकर्णंपर्वतंकेसरीहरिः॥सचदेवर्षिभिर्दिष्टःपितामममहाकपिः॥ती
र्थेनदीपतेःपुण्येशंबसादनमुद्धरन्॥८१॥

र्थाच्छेषाःसमुद्रतीरएवासते कामरूपिणा अनेनरावणांतःपुराद्यन्वेषणसामर्थ्यंसूचितम् ॥ ७६ ॥ त्वन्नाशंत्वददर्शनम्
॥७७॥ अधिगमोदर्शनम् ॥७८॥७९॥ तिर्यग्देहस्यतवकथंपवनात्मजत्वमितिशंकामपनयन्नाह माल्यवान्नामेति ॥ ८० ॥ गोकर्णंतदाख्यम् दिष्टःशंबसादनाख्यासुरवधायाज्ञप्तः

उद्धरमुद्धृतवान् अवधीदित्यर्थः भूतेपिलटःशतार्षः ॥ ८१ ॥ स्वेनैवउत्पत्तिकालप्रवृत्तेनकर्मणापराक्रमेण ॥ ८२ ॥ भर्तुस्त्वद्भर्तूरामस्य नयितानेता ॥८३ ॥ उपपन्नैर्वास्तवैः अभिज्ञानैरामलक्ष्मणचिन्हैःअधिगच्छतिअध्यगच्छत् ॥८४॥ ८५॥८६॥ अन्यथानेति मायाकपिनेत्यर्थः ॥ ८७ ॥ सर्वमुत्तरंसर्वप्रत्युत्तरमाख्यातमित्यन्वयः अथसीतायैचि

 कीर्षितंपृच्छति किंकरोमीति वर्तमानसामीप्येलटौ प्रतियामिप्रतिथास्येरामसमीपम् किंकरोमिकिंकरिष्ये कथंवारोचते चिकीर्षितामितिशेषः ॥८८॥ नहिरावणआत्मानंकथमपिक

पिपुत्रइतिब्रूयादितिज्ञापनपूर्वकंकपित्वनिश्चयायपुनःस्वजन्मानुवादः हतेऽसुरइति ततःशंबसादनासुरवधप्रतिमहर्षेःप्रसादतइत्यर्थः तत्प्रतिमोवायुसदृशइत्यर्थः ॥८९॥ हृदमानः

यस्याहंहरिणःक्षेत्रेजातोवातेनमैथिलि ॥ हनूमानितिविख्यातोलोकेस्वेनैवकर्मणा ॥ ८२ ॥ विश्वासार्थंतुवैदेहिभर्तुरुक्तामयागुणाः ॥ अचिरा
त्त्वामितोदेविराघवोनयिताध्रुवम् ॥८३ ॥ एवंविश्वासितासीताहेतुभिःशोककर्शिता ॥ उपपन्नैरभिज्ञानैर्दूतंतमधिगच्छति ॥८४॥ अतुलंच
गताहर्षंप्रहर्षेणतुजानकी ॥ नेत्राभ्यांवक्रपक्ष्माभ्यांमुमोचानंदजंजलम् ॥ ८५ ॥ चारुतद्वदनंतस्यास्ताम्रशुक्लायतेक्षणम् ॥ अशोभतवि
शालाक्ष्याराहुमुक्तइवोडुराट् ॥ ८६ ॥ हनूमंतंकपिंव्यक्तंमन्यतेनान्यथेतिसा ॥ अथोवाचहनूमांस्तामुत्तरंप्रियदर्शनाम् ॥८७॥ एतत्तेसर्वमा
ख्यातंसमाश्वसिहिमैथिलि ॥ किंकरोमिकथंवातेरोचतेप्रतियाम्यहम् ॥ ८८ ॥ हतेऽसुरेसंयतिशंबसादनेकपिप्रवीरेणमहर्षिचोदनात् ॥त
तोस्मिवायुप्रभवोहिमैथिलिप्रभावतस्तत्प्रतिमश्चवानरः ॥ ८९ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येसुंदरकांडेपंचत्रिंशःसर्गः
॥ ३५ ॥ ॥ छ ॥ ॥भूयएवमहातेजाहनूमान्पवनात्मजः ॥ अब्रवीत्प्रश्रितंवाक्यंसीताप्रत्ययकारणात् ॥१॥वानरोहंमहाभागेदूतोराम
स्यधीमतः ॥ रामनामांकितंचेदंपश्यदेव्यंगुलीयकम् ॥२॥ प्रत्ययार्थंतवानीतंतेनदत्तंमहात्मना ॥ समाश्वसिहिभद्रंतेक्षीणदुःखफलाह्यसि
॥३॥गृहीत्वाप्रेक्षमाणासाभर्तुःकरविभूषितम् ॥ भर्तारमिवसंप्राप्तंजानकीमुदिताभवत् ॥४॥चारुतद्वदनंतस्यास्ताम्रशुक्लायतेक्षणम् ॥ बभूव
हर्षोदग्रंचराहुमुक्तइवोडुराट् ॥५॥ ततःसाह्रीमतीबालाभर्तुःसंदेशहर्षिता ॥ परितुष्टाप्रियंकृत्वाप्रशशंसमहाकपिम् ॥६॥विक्रांतस्त्वंसमर्थस्त्वं
प्राज्ञस्त्वंवानरोत्तम ॥ येनेदंराक्षसपदंत्वयैकेनप्रधर्षितम् ॥७॥

इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येसुंदरकांडेपंचत्रिं
शःसर्गः ॥ ३५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ अथदृढतरविश्वासायरामांगुलीयकंदातुमाह भूयइति प्रत्ययोविश्वासः ॥ १ ॥ वानरोहंनान्यः रामस्यनामनामाक्षराणितैरंकितंचिह्नितम्
॥ २ ॥ क्षीणंदुःखरूपंपापफलंयस्याःसा असिशीघ्रमेवभविष्यसि ॥३॥ विभूषितंविभूषणम् भर्तारंप्राप्तमेवेत्यन्वयः ॥४॥ बभूवहर्षोदग्रंचेतिपाठः ॥४॥ ह्रीमतीअंगुलीयसान्नि
ध्येभर्तृसान्निध्यादिवकिंचिल्लज्जावती प्रियंकृत्वाआदरंकृत्वा ॥६॥ विक्रांतःशूरः समर्थोदेशकालोचितकृत्यचतुरः प्राज्ञःधर्मार्थविषयकसर्वशास्त्रार्थतत्त्वज्ञः पदंस्थानम् ॥ ७ ॥

क्रमताक्रामता ॥ ८ ॥ संत्रासः समुद्रादितिशेषः रावणादपिसंभ्रमःचित्तक्षोभः ॥ ९ ॥ यदियस्मात्तेनप्रेषितोऽसितस्मात्मयासमभिभाषितुंसंभाषणंकर्तुमर्हसेअर्हसि ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ ननुतद्दूतागमनेनतद्वचसाचकुशलावगतेःकिंपुनर्दिष्ट्येत्यादितत्प्रश्नेनेतिशंकायांप्रश्नाशयंदर्शयाति कुशलीयदीति यदिकुशलीत्वयाकथ्यतेतदा मत्कृतेसागरमेखलांमहींकिंनदहतीत्यर्थः ॥ १३ ॥ ननुकेवलंमहीमेवेतिकिमुच्यतेइत्याशयेनपक्षांतरमथवेति तथाशक्तिमंतौयदितर्हिकिमितितूष्णींतिष्ठतस्तत्राह ममैवेति दुःखानांदुःखहेतुपापानांविपर्ययोनाशोनाद्यापिसंवृत्तइत्यर्थः ॥ १४ ॥ ममदुःखक्षयईषत्करःअपितुतस्यमुखावस्थानमेवमृग्यमित्याशयेनाह कच्चिदिति उत्तराणिकार्याणिम

शतयोजनविस्तीर्णःसागरोमकरालयः ॥ विक्रमश्लाघनीयेनक्रमतागोष्पदीकृतः ॥ ८ ॥ नहित्वांप्राकृतंमन्येवानरंवानरर्षभ ॥ यस्यतेनास्तिसंत्रासोरावणादपिसंभ्रमः ॥ ९ ॥ अर्हसेचकपिश्रेष्ठमयासमभिभाषितुम् ॥ यद्यसिप्रेषितस्तेनरामेणविदितात्मना॥१०॥प्रेषयिष्यति दुर्धर्षोरामोनह्यपरीक्षितम् ॥ पराक्रममविज्ञायमत्सकाशंविशेषतः ॥ ११ ॥ दिष्ट्याचकुशलीरामोधर्मात्मासत्यसंगरः ॥ लक्ष्मणश्चमहातेजाःसुमित्रानंदवर्धनः ॥ १२ ॥ कुशलीयदिकाकुत्स्थःकिंनसागरमेखलाम् ॥ महींदहतिकोपेनयुगांताग्निरिवोत्थितः ॥१३॥ अथवाशक्तिमंतौतौसुराणामपिनिग्रहे ॥ ममैवतुनदुःखानामस्तिमन्येविपर्ययः ॥ १४ ॥ कच्चिन्नव्यथतेरामःकच्चिन्नपरितप्यते ॥ उत्तराणिचकार्याणि कुरुतेपुरुषोत्तमः ॥१५ ॥ कच्चिन्नदीनःसंभ्रांतःकार्येषुचनमुह्यति ॥ कच्चित्पुरुषकार्याणिकुरुतेनृपतेःसुतः ॥ १६ ॥ द्विविधंत्रिविधोपायमुपायमपिसेवते ॥ विजिगीषुसुहृत्कच्चिन्मित्रेषुचपरंतपः ॥ ॥१७॥ कच्चिन्मित्राणिलभतेमित्रैश्चाप्यभिगम्यते ॥ कच्चित्कल्याणमित्रश्चमित्रैश्चापिपुरस्कृतः ॥ १८ ॥ कच्चिदाशास्तिदेवानांप्रसादंपार्थिवात्मजः ॥ कच्चित्पुरुषकारंचदैवंचप्रतिपद्यते ॥ १९ ॥ कच्चिन्नविगतस्नेहोविवासान्मयिराघवः ॥ कच्चिन्मांव्यसनादस्मान्मोक्षयिष्यतिराघवः ॥ २० ॥ सुखानामुचितोनित्यमसुखानामनूचितः ॥ दुःखमुत्तरमासाद्यकच्चिद्रामोनसीदति ॥ २१ ॥ कौसल्यायास्तथाकच्चित्सुमित्रायास्तथैवच ॥ अभीक्ष्णंश्रूयतेकच्चित्कुशलंभरतस्यच ॥ २२ ॥

द्विमोचनफलानि ॥ १५ ॥ नदीनोनसंभ्रांतइत्यनुषंगः पुरुषकार्याणिपुरुषकारान् ॥ १६ ॥ द्विविधंसौम्यासौम्यरूपप्रकारद्वयवत् त्रिविधोपायंधर्मार्थकामलक्षणत्रिविधपुरुषार्थानांप्राप्त्युपायभूतमुपायंसामाद्युपायमपिसेवतेकच्चित् तथामित्रेषुचविजिगीषुसुहृत्कच्चित् विजिगीषुसुहृदितिबहुव्रीहिः तत्पुरुषश्चेतिकतकः सुहृत्परंतपोरामोविजिगीषुःसंस्त्रिविधोपायंसामदानभेदरूपमुपायंदंडोपायंचमित्रेषुचचादमित्रेषुचद्विविधंयथाभवतितथासेवतेकच्चित् मित्रेषुसामदानेअमित्रेषुभेददंडौचेत्येवंविभज्यप्रयुंक्तेकच्चिदित्यर्थइतितीर्थः ॥ १७ ॥ मित्राणिलभतेस्वयत्नेनामित्रैश्चस्वयत्नतोभिगम्यते कल्याणमित्रःसौम्यमित्रः मित्रैःपुरस्कृतोबहुमतःकच्चित् ॥ १८ ॥ आशास्तिआशास्तेप्रार्थयतइत्यर्थः ॥ १९ ॥ विवासाद्विदूरवासात् ॥ २० ॥ अनूचितइतिच्छांदसोदीर्घः उत्तरंदुःखं दुःखाद्दुःखमित्यर्थः ॥ २१ ॥ २२ ॥

मन्निमित्तेनमद्वियोगनिमित्तेनशोकेनकच्चित्परितप्यतइतिशेषः ॥२३॥ २४॥२५॥२६॥ रौद्रेणअमोघक्रूरेण ॥२७॥ हेमसमानवर्णहेमवर्णवत्स्पृहणीयशोभम् ॥ २८ ॥ धर्मोपदेशाद्ध
र्मोद्देशात् धर्ममुद्दिश्येतियावत् नर्भीर्निशोकः ममनयनान्नभीः राज्यत्यागान्नशोकः भयंचमद्रक्षानिमित्तं यस्यव्यथावनवासखेदश्चनासीत्सइदानींधैर्यंकरोतिकच्चित् ॥२९॥ धैर्यत्या
 गेमद्वियोगएवहेतुरित्याह नचास्येति मातापित्रादौनास्यमत्समोपिस्नेहःअधिकस्तुकुतःममतच्छक्तिरूपत्वात् वस्तुतस्तयोस्तस्याभावाच्चहनूमन्नहमापितावज्जिजीविषेयम् प्रवृत्तिंवा

मन्निमित्तेनमानार्हःकच्चिच्छोकेनराघवः ॥ कच्चिन्नान्यमनारामःकच्चिन्मांतारयिष्यति ॥ २३ ॥ कच्चिदक्षौहिणींभीमांभरतोभ्रातृवत्सलः ॥ ध्व
जिनींमंत्रिभिर्गुप्तांप्रेषयिष्यतिमत्कृते ॥२४॥ वानराधिपतेश्रीमान्सुग्रीवःकच्चिदेष्यति ॥ मत्कृतेहरिभिर्वीरैर्वृतोदंतनखायुधैः ॥२५॥ कच्चिच्च
लक्ष्मणःशूरःसुमित्रानंदवर्धनः ॥ अस्त्रविच्छरजालेनराक्षसान्विधमिष्यति ॥२६॥ रौद्रेणकच्चिदस्त्रेणरामेणनिहतंरणे ॥ द्रक्ष्याम्यल्पेनकाले
नरावणंससुहृज्जनम् ॥२७॥ कच्चिन्नतद्धेमसमानवर्णंतस्याननंपद्मसमानगंधि ॥ मयाविनाशुष्यतिशोकदीनंजलक्षयेपद्ममिवातपेन ॥२८॥
धर्मापदेशात्त्यजतःस्वराज्यंमांचाप्यरण्यंनयतःपदातेः ॥ नासीद्यथायस्यनभीर्नशोकःकच्चित्सधैर्यंहृदयेकरोति ॥२९॥ नचास्यमातानपिता
नचान्यःस्नेहाद्विशिष्टोस्तिमयासमोवा ॥ तावद्ध्यहंदूतजिजीविषेयंयावत्प्रवृत्तिंशृणुयांप्रियस्य ॥ ३० ॥ इतीवदेवीवचनंमहार्थंतंवानरेंद्रंमधुरा
र्थमुक्त्वा ॥ श्रोतुंपुनस्तस्यवचोभिरामंरामार्थयुक्तंविरराममरामा ॥ ३१ ॥ सीतायावचनंश्रुत्वामारुतिर्भीमविक्रमः ॥ शिरस्यंजलिमाधायवाक्य
मुत्तरमब्रवीत् ॥३२॥ नत्वामिहस्थांजानीतेरामःकमललोचनः ॥ तेनत्वांनानयत्याशुशचीमिवपुरंदरः ॥३३॥ श्रुत्वैवचवचोमह्यंक्षिप्रमेष्यति
राघवः ॥ चमूंप्रकर्षन्महतींहर्यृक्षगणसंयुताम् ॥३४॥ विष्टंभयित्वाबाणौघैरक्षोभ्यंवरुणालयम् ॥ करिष्यतिपुरींलंकांकाकुत्स्थःशांतराक्षसाम्
॥ ३५ ॥ तत्रयद्यंतरामृत्युर्यदिदेवामहासुराः ॥ स्थास्यंतिपथिरामस्यसतानपिवधिष्यति ॥३६॥ तवादर्शनजेनार्येशोकेनपरिपूरितः ॥ न
शर्मलभतेरामःसिंहार्दितइवद्विपः ॥ ३७ ॥ मंदरेणचतेदेविशपेमूलफलेनच ॥ मलयेनचविंध्येनमेरुणादर्दुरेणच ॥ ३८ ॥ यथासुनयनंव
ल्गुबिंबोष्ठंचारुकुंडलम् ॥ मुखंद्रक्ष्यसिरामस्यपूर्णचंद्रमिवोदितम् ॥३९॥ तांप्रवृत्तिमार्गैरतिंच निवृत्तिमार्गरतौममापिकार्याक्षमत्वेनादर्शनरूपोनाशएवेतिभावः
॥ ३० ॥ रामार्थयुक्तंरामप्रयोजनयुक्तम् रामरूपाभिधेयेनयुक्तंतद्बोधकमितिवा ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ नजानीतेनजानीतइव अनुज्ञाददैत्यनीतांशचींपुरंदरइव ॥ ३३ ॥ मह्यंमत्तः
॥ ३४ ॥ विष्टंभयित्वासंस्तभ्यसेतुंबद्ध्वेतियावत् ॥३५॥ तत्रतत्कर्मप्रवृत्तौअंतराविघ्नत्वेनयदिमृत्युप्रभृतयोपिस्थास्यंतितदातानपिवधिष्यति ॥ २६॥३७॥ स्वोक्तेर्थेदेव्याविश्वासा
र्थंस्ववासस्थानमंदरादिभिःस्वजीवनसाधनैर्मूलफलैश्चशपथंकरोति मंदरेणचेति दर्दुरःपर्वतविशेषः ॥ ३८ ॥ यथारामस्यमुखंद्रक्ष्यसितथामंदरादिभिःशपेइत्यन्वयः ॥ ३९ ॥

प्रस्रवणेगिरौविद्यमानमपीहद्रक्ष्यसीत्यर्थः नागपृष्ठस्यमूर्धनिऐरावतोपरिस्थितमिंद्रमिवमत्पृष्ठगंरामंद्रक्ष्यसीत्यर्थः नाकपृष्ठस्येतिपाठः स्वर्गस्योपरीत्यर्थइतितीर्थः॥४०॥सुविहितमा
रण्यकशाखबोधितं भक्तंओदनं पंचमंकालंप्राप्येतिशेषः प्रातःसंगवमध्याह्नापराह्नात्पंचमंसायाह्नंप्राप्येत्यर्थः यद्वा प्रातःसायंप्रातःसायमितिकालचतुष्टयंत्यक्त्वापंचमेप्रातःकालइ
त्यर्थः दिनद्वयमतीत्यभुंक्तेइत्यर्थः ॥ ४१॥४२॥४३ ॥ प्रायोऽनिद्रएव कथंचित्सुप्तोऽपिसीतेतिवदन्नेवप्रतिबुध्यते ॥ ४४ ॥ स्त्रीमनोहरंस्त्रीसान्निधानेमनोहरंस्त्रीणांमनोहरंवा श्वस
न्दीर्घोच्छ्वासंत्यजन् ॥ ४५॥४६ ॥ रामसंकीर्तनेनअनिद्रःसततंरामइत्यादिनावीतशोका नमांसंराघवोभुंक्तेइत्युक्तेनरामशोकेनसमानशोका अंबुदशेषश्चंद्रोयस्यांसाशरत् लुप्तष

क्षिप्रंद्रक्ष्यसिवैदेहिरामंप्रस्रवणेगिरौ ॥ शतक्रतुमिवासीनंनागपृष्ठस्यमूर्धनि ॥ ४० ॥ नमांसंराघवोभुंक्तेन चैवमधुसेवते ॥ वन्यंसुविहितंनि
त्यंभक्तमश्नातिपंचमम् ॥४१॥ नैवदंशान्नमशकान्नकीटान्नसरीसृपान् ॥ राघवोऽपनयेद्गात्रात्त्वद्गतेनांतरात्मना ॥ ४२ ॥ नित्यंध्यानपरोरामो
नित्यंशोकपरायणः ॥ नान्यच्चिंतयतेकिंचित्सतुकामवशंगतः ॥४३॥ अनिद्रःसततंरामःसुप्तोपिचनरोत्तमः ॥ सीतेतिमधुरांवाणींव्याहरन्प्रति
बुध्यते ॥४४॥ दृष्ट्वाफलंवापुष्पंवायच्चान्यत्स्त्रीमनोहरम् ॥ बहुशोहाप्रियेत्येवंश्वसंस्त्वामभिभाषते ॥४५॥ सदेविनित्यंपरितप्यमानस्त्वामेव
सीतेत्यभिभाषमाणः ॥ धृतव्रतोराजसुतोमहात्मातवैवलाभायकृतप्रयत्नः ॥ ४६ ॥ सारामसंकीर्तनवीतशोकारामस्यशोकेनसमानशोका ॥
शरन्मुखेनांबुदशेषचंद्रानिशेववैदेहसुताबभूव ॥ ४७ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आदि०सुं०षट्त्रिंशःसर्गः ॥ ३६ ॥ ॥ ६५ ॥ सासीताव
चनंश्रुत्वापूर्णचंद्रनिभानना ॥ हनूमंतमुवाचेदंधर्मार्थसहितंवचः ॥१॥ अमृतंविषसंपृक्तंत्वयावानरभाषितम् ॥ यच्चनान्यमनारामोयच्चशोक
परायणः ॥२॥ ऐश्वर्येवासुविस्तीर्णेव्यसनेवासुदारुणे ॥ रज्ज्वेवपुरुषंबद्ध्वाकृतांतःपरिकर्षति ॥ ३ ॥ विधिर्नूनमसंहार्यःप्राणिनांप्लवगोत्तम ॥
सौमित्रिंमांचरामंचव्यसनैःपश्यमोहितान् ॥४॥ शोकस्यास्यकथंपारंराघवोधिगमिष्यति ॥ प्लवमानःपरिक्रांतोहतनौःसागरेयथा ॥५॥ रा
क्षसानांवधंकृत्वासूदयित्वाचरावणम् ॥ लंकामुन्मथितांकृत्वाकदाद्रक्ष्यतिमांपतिः ॥६॥ सवाच्यःसंत्वरस्वेतियावदेवनपूर्यते ॥ अयंसंवत्सरः
कालस्तावद्धिममजीवितम् ॥ ७ ॥

प्तोपमा ईदृशीमपि निशां शरदीवप्रकाशाप्रकाशयुक्तशरन्निशेवहर्षशोकवतीबभूव ॥४७॥ इच्छाभिमानः ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरा
मेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येसुंदरकांडेषट्त्रिंशःसर्गः ॥ ३६ ॥ ॥ ६५ ॥ ॥ वचनंहनूमतइत्यादि ॥ १ ॥ यच्चअनन्यमनाइतिवाक्यमाख्या
यतेतदमृतं यच्चशोकपरायणइतिवाक्यमाख्यायतेतद्विषम् ॥ २ ॥ ऐश्वर्येव्यसनेइतिचविषयसप्तमी ॥ ३ ॥ विधिर्दैवं असंहार्यःअशक्यप्रतिक्रियः अत्रस्त्वीयमेवदुःखंदृ
ष्टांतयति ॥ ४ ॥ हतनौःपुरुषःपरिक्रांतःकृतपराक्रमोबाहुभ्यांप्लवमानोयथासागरेपारमतिक्लेशेनाधिगच्छतितथाराघवोऽपिकथंचित्तमधिगमिष्यति ॥ ५ ॥ ६ ॥ सत्वरः ॥ ७ ॥

॥ ८ ॥ निर्यातनंपुनःसमर्पणं नचतत् तस्मिन्नित्यर्थः ॥ ९ ॥ १० ॥ कन्याअजातपुरुषसंबंधा एतद्विभीषणानुनयनंइदमेवाग्रेरामश्रुतंविभीषणस्यनिःशंकपरिग्रहाभिषेकयो
र्बीजम् ॥ ११ ॥ १२ ॥ रामक्षयंरक्षसांरामात्क्षयंप्राप्तमित्यर्थः ॥ १३ ॥ पतिःप्राप्स्यतइत्यत्रहेतुः अंतरात्मेति तस्मिन्रामे ॥ १४ ॥ उत्साहःकार्येषुस्थिरप्रयत्नरूपउद्योगः
पौरुषंतज्जन्यःपुरुषव्यापारः सत्त्वंबलं आनृशंस्यमक्रूरता श्रितजनदाक्षिण्यमितियावत् विक्रमःशौर्यं प्रभावोदिव्यास्त्रसंपज्जन्योमहिमा ॥ १५ ॥ तत्सत्त्वानुमापककार्यमाह

वर्ततेदशमोमासोद्वौतुशेषौप्लवंगम ॥ रावणेननृशंसेनसमयोयःकृतोमम ॥८॥ विभीषणेनचभ्रात्रामममनिर्यातनंप्रति ॥ अनुनीतःप्रयत्नेननचत
त्कुरुतेमतिम् ॥९॥ ममप्रतिप्रदानंहिरावणस्यनरोचते ॥ रावणंमार्गतेसंख्येमृत्युःकालवशंगतम् ॥ १० ॥ ज्येष्ठाकन्याकलानामविभीषणसुता
कपे ॥ तयाममैतदाख्यातंमात्राप्रहितयास्वयम् ॥ ११ ॥ अविंध्योनाममेधावीविद्वान्राक्षसपुंगवः ॥ धृतिमाञ्छीलवान्वृद्धोरावणस्यसुसंमतः
॥१२॥ रामक्षयमनुप्राप्तंरक्षसांप्रत्यचोदयत् ॥ नचतस्यसदुष्टात्माशृणोतिवचनंहितम् ॥१३॥ आशंसेयंहरिश्रेष्ठक्षिप्रंमांप्राप्स्यतेपतिः ॥ अं
तरात्माहिमेशुद्धस्तस्मिंश्चबहवोगुणाः ॥१४॥ उत्साहःपौरुषंसत्वमानृशंस्यंकृतज्ञता ॥ विक्रमश्चप्रभावश्चसंतिवानरराघवे ॥१५॥ चतुर्दशसह
स्राणिराक्षसानांजघानयः ॥ जनस्थानेविनाभ्रात्राशत्रुःकस्तस्यनोद्विजेत् ॥ १६ ॥ नसशक्यस्तुलयितुंव्यसनैःपुरुषर्षभः ॥ अहंतस्यानुभाव
ज्ञाशक्रस्येवपुलोमजा ॥१७॥ शरजालांशुमाञ्छूरःकपेरामदिवाकरः ॥ शत्रुरक्षोमयंतोयमुपशोषंनयिष्यति ॥ १८ ॥ इतिसंजल्पमानांतांरामा
र्थेशोककर्शिताम् ॥ अश्रुसंपूर्णवदनामुवाचहनुमान्कपिः ॥ १९ ॥ श्रुत्वैवचवचोमह्यंक्षिप्रमेष्यतिराघवः ॥ चमूंप्रकर्षन्महतींहर्यृक्षगणसंकुला
म् ॥ २० ॥ अथवामोचयिष्यामित्वामद्यैवसराक्षसात् ॥ अस्माद्दुःखादुपारोहममपृष्ठमनिंदिते ॥ २१ ॥ त्वांतुपृष्ठगतांकृत्वासंतरिष्यामि
सागरम् ॥ शक्तिरस्तिहिमेवोढुंलंकामपिसरावणाम् ॥ २२ ॥ अहंप्रस्रवणस्थायराघवायाद्यमैथिलि ॥ प्रापयिष्यामिशक्रायहव्यंहुतमिवा
नलः ॥२३॥ द्रक्ष्यस्यद्यैववैदेहिराघवंसहलक्ष्मणम् ॥ व्यवसायसमायुक्तंविष्णुंदैत्यवधेयथा ॥ २४ ॥ त्वद्दर्शनकृतोत्साहमाश्रमस्थंमहाब
लम् ॥ पुरंदरमिवासीनंनगराजस्यमूर्धनि ॥२५॥ पृष्ठमारोहमेदेविमाविकांक्षस्वशोभने ॥ योगमन्विच्छरामेणशशांकेनेवरोहिणी ॥ २६ ॥

चतुर्दशेति ॥१६॥ व्यसनैर्व्यसनदातृभीराक्षसैस्तुलयितुमुपमितुं तस्यतत्त्वंचममप्रत्यक्षमेवेत्याह अहंतस्येति तद्रूपत्वादितिगूढम् ॥ १७ ॥ शरजालेत्यादिपरंपरितरूपकमिदम् ॥ ५३ ॥
॥१८॥१९॥ मह्यंममत्तोवा ॥ २० ॥ तवरामसंगमेरामस्येहानयनंव्यर्थमेव प्रकारांतरेणैवतस्यसंभवादित्याह अथवेति सोऽहंराक्षसाद्राक्षसकृतादस्माद्दुःखान्मोचयिष्यामीत्य
न्वयः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ दैत्यवधेव्यवसायुक्तंविष्णुमिवस्थितम् ॥ २४ ॥ नगराजस्यश्रेष्ठस्यप्रस्रवणगिरेरित्यर्थः ॥२५॥ माविकांक्षस्वमोपेक्षांकुर्वित्यर्थः ॥ २६ ॥

कथयंतीवसंगंतव्योरामइतिवचनंकथयंतीव शशिनारोहिणीवसंगमिष्यसीत्यन्वयः एतद्वचनसमकालमेवरामसमीपंप्रापयिष्यामीत्यर्थः यथातद्वचनेनप्रयासएवमनायासेनत्वांन यामीत्यर्थोवा आकाशंतन्मार्गमवलंब्यमहार्णवंतरेत्यन्वयः ॥ २७ ॥ २८ ॥ त्वामुद्यम्यपृष्ठेकृत्वाविहायसंयास्यामिपश्य ॥ २९ ॥ हर्षविस्मितसर्वांगीहर्षपुलकितसर्वां गी ॥ ३० ॥ तदेवदृश्यमानमेव ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ नवंपरिभवंअल्पशरीरोशक्तइत्येवंरूपम् ॥ ३३ ॥ कामतःइच्छाकृतम् ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ तस्मात्पादपात्शिंशपातः श

कथयंतीवशशिनासंगमिष्यसिरोहिणी ॥ मत्पृष्ठमधिरोहत्वंतराकाशंमहार्णवम् ॥ २७ ॥ नहिमेसंप्रयातस्यत्वामितोनयतोंगने ॥ अनुगंतुं गतिंशक्ताःसर्वेलंकानिवासिनः ॥ २८ ॥ यथैवाहमिहप्राप्तस्तथैवाहमसंशयम् ॥ यास्यामिपश्यवैदेहित्वामुद्यम्यविहायसम् ॥ २९ ॥ मैथिली तुहरिश्रेष्ठाच्छ्रुत्वावचनमद्भुतम् ॥ हर्षविस्मितसर्वांगीहनूमंतमथाब्रवीत् ॥ ३० ॥ हनूमन्दूरमध्वानंकथंमांनेतुमिच्छसि ॥ तदेवखलुतेमन्ये कपित्वंहरियूथप ॥ ३१ ॥ कथंचाल्पशरीरस्त्वंमामितोनेतुमिच्छसि ॥ सकाशंमानवेंद्रस्यभर्तुर्मेप्लवगर्षभ ॥ ३२ ॥ सीतायास्तुवचःश्रुत्वा हनूमान्मारुतात्मजः ॥ चिंतयामासलक्ष्मीवान्नवंपरिभवंकृतम् ॥ ३३ ॥ नमेजानातिसत्त्वंवाप्रभावंवासितेक्षणा ॥ तस्मात्पश्यतुवैदेहीयद्रूपं ममकामतः ॥ ३४ ॥ इतिसंचिंत्यहनुमांस्तदाप्लवगसत्तमः ॥ दर्शयामाससीतायाःस्वरूपमरिमर्दनः ॥ ३५ ॥ सतस्मात्पादपाद्धीमानाप्लु त्यप्लवगर्षभः ॥ ततोवर्धितुमारेभेसीताप्रत्ययकारणात् ॥ ३६ ॥ मेरुमंदरसंकाशोबभौदीप्तानलप्रभः ॥ अग्रतोव्यवतस्थेचसीतायावानरर्ष भः ॥ ३७ ॥ हरिःपर्वतसंकाशस्ताम्रवक्त्रोमहाबलः ॥ वज्रदंष्ट्रनखोभीमोवैदेहीमिदमब्रवीत् ॥ ३८ ॥ सपर्वतवनोद्देशांसाट्टप्राकारतोरणाम् ॥ लंकामिमांसनाथांवानयितुंशक्तिरस्तिमे ॥ ३९ ॥ तदवस्थाप्यतांबुद्धिरलंदेविविकांक्षया ॥ विशोकंकुरुवैदेहिराघवंसहलक्ष्मणम् ॥ ४० ॥ तं दृष्ट्वाचलसंकाशमुवाचजनकात्मजा ॥ पद्मपत्रविशालाक्षीमारुतस्यौरसंसुतम् ॥ ४१ ॥ तवसत्त्वंबलंचैवविजानामिमहाकपे ॥ वायोरिवगति श्चापितेजश्चाग्नेरिवाद्भुतम् ॥ ४२ ॥ प्राकृतोन्यःकथंचेमांभूमिमागंतुमर्हति ॥ उदधेरप्रमेयस्यपारंवानरयूथप ॥ ४३ ॥ जानामिगमनेशक्तिंनयनेचा पितेमम ॥ अवश्यंसंप्रधार्याशुकार्यसिद्धिरिवात्मनः ॥ ४४ ॥ अयुक्तंतुकपिश्रेष्ठमयागंतुंत्वयासह ॥ वायुवेगसवेगस्यवेगोमांमोहयेत्तव ॥ ४५ ॥

रीरवद्धौतद्वारजातशाखाभंगध्वनिनाराक्षस्योज्ञास्यंतीतिततआप्लुतिः ॥ ३६ ॥ अग्रतोव्यवतस्थेयोग्यपुरोदेशेस्थितः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ सनाथांसरावणांनायितुंनेतुम् ॥ ३९ ॥ अवस्थाप्यतां समर्थोयमितिनिश्चीयताम् विकांक्षयासंदेहेनालम् विशोकंकुरुयत्पृष्ठेनतत्रगत्वेतिशेषः ॥ ४० ॥ ४१ ॥ विजानामि एवंविधत्वद्रूपदर्शनात्प्रागप्यनुमानादितिभावः ॥ ४२ ॥ तदेवानुमानं दर्शयति प्राकृतइति ॥ ४३ ॥ तवेवममाप्यात्मनःकार्यसिद्धिरवश्यंसंप्रधार्याविचार्या तयातुस्वबलवैभवेनविचारिताकार्यसिद्धिः ॥ ४४ ॥ भवत्यास्तर्हिकोविचारस्तत्राह अयुक्तंत्विति ४५

उपर्युपरिसागरम् सागरस्योपरीत्यर्थः ॥४६॥४७॥ इतोऽपिगमनमयुक्तंत्वयासहेत्याह नचेति कलत्रवतिस्त्रियासहगंतारि संदेहः राक्षसानामितिशेषः ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ संशयंप्राणसंशयं तैस्त्वंपरिवृतोभवेः ततस्त्वंसंशयंप्राप्तोभवेरितित्वंशब्दद्वयनिर्वाहः ॥ ५० ॥ तत्रहेतूनाह सायुधाइति व्योम्नि निरालंबप्रदेशइत्यर्थः ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ कथंचिन्महतायत्नेन सांपरायेयुद्धेजयेयुःतस्याव्यवस्थितत्वादितिभावः ॥ ५३ ॥ अथत्वंजेष्यासिएवमपिपतनेमहानर्थइत्याह अथवेति पतेयंतवपृष्ठादितिशेषः तत्रहेतुर्विमुखस्ये

अहमाकाशमासक्ताउपर्युपरिसागरम् ॥ प्रपतेयंहितेपृष्ठाद्भयोवेगेनगच्छतः ॥ ४६ ॥ पतितासागरेचाहंतिमिनक्रझषाकुले ॥ भवेयमाशुविवशायादसामन्नमुत्तमम् ॥ ४७ ॥ नचशक्ष्येत्वयासार्द्धंगंतुंशत्रुविनाशन ॥ कलत्रवतिसंदेहस्त्वयिस्यादप्यसंशयम् ॥ ४८ ॥ ह्रियमाणंतुमांदृष्ट्वाराक्षसाभीमविक्रमाः ॥ अनुगच्छेयुरादिष्टारावणेनदुरात्मना ॥ ४९ ॥ तैस्त्वंपरिवृतःशूरैःशूलमुद्गरपाणिभिः ॥ भवेस्त्वंसंशयंप्राप्तोमयावीरकलत्रवान् ॥ ५० ॥ सायुधाबहवोव्योम्निराक्षसास्त्वंनिरायुधः ॥ कथंशक्ष्यसिसंयातुंमांचैवपरिरक्षितुम् ॥ ५१ ॥ युद्ध्यमानस्यरक्षोभिस्ततस्तैःक्रूरकर्मभिः ॥ प्रपतेयंहितेपृष्ठाद्भयार्ताकपिसत्तम ॥ ५२ ॥ अथरक्षांसिभीमानिमहांतिबलवंतिच ॥ कथंचित्सांपरायेत्वांजयेयुःकपिसत्तम ॥ ५३ ॥ अथवायुद्ध्यमानस्यपतेयंविमुखस्यते ॥ पतितांचगृहीत्वामांनयेयुःपापराक्षसाः ॥ ५४ ॥ मांवाहरेयुस्त्वद्धस्ताद्विशसेयुरथापिवा ॥ अनवस्थौहिदृश्येतेयुद्धेजयपराजयौ ॥५५॥ अहंवापिविपद्येयंरक्षोभिरभितर्जिता ॥ त्वत्प्रयत्नोहरिश्रेष्ठभवेन्निष्फलएवतु ॥ ५६॥ कामंत्वमपिपर्याप्तोनिहंतुंसर्वराक्षसान् ॥ राघवस्ययशोहीयेत्त्वयाशस्तैस्तुराक्षसैः ॥ ५७ ॥ अथवादायरक्षांसिन्यसेयुःसंवृतेहिमाम् ॥ यत्रतेनाभिजानीयुर्हरयोनापिराघवः ॥ ५८ ॥ आरंभस्तुमदर्थोयंततस्तवनिरर्थकः ॥ त्वयाहिसहरामस्यमहानागमनेगुणः ॥ ५९ ॥ मयिजीवितमायत्तंराघवस्यामितौजसः ॥ भ्रातॄणांचमहाबाहोतवराजकुलस्यच ॥ ६० ॥ तौनिराशौमदर्थंचशोकसंतापकर्शितौ ॥ सहसर्वर्क्षहरिभिस्त्यक्ष्यतःप्राणसंग्रहम् ॥ ६१ ॥ भर्तुर्भक्तिंपुरस्कृत्यरामादन्यस्यवानर ॥ नाहंस्प्रष्टुंस्वतोगात्रमिच्छेयंवानरोत्तम ॥ ६२ ॥

ति युद्धपारवश्यान्मद्रक्षणविमुखस्येत्यर्थः ॥ ५४ ॥ विशसेयुःरामविषयकद्वेषवशात्तत्संतोषनाशार्थमित्यर्थः ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ यशोहीयेतस्वयंप्रत्याहर्तुमशक्तइत्यपयशोवृद्धिःस्यादितिभावः शस्तैर्हिंसितैः ॥ ५७ ॥ राक्षसैःस्वग्रहणपक्षेदोषांतरमाह अथवेति संवृतेगुप्ते ॥ ५८ ॥ आरंभःसमुद्रतरणादिरूपः एवंस्वगमनपक्षेदोषमुक्त्वाराघवानयनपक्षएवगुणवानित्याह त्वयाहीति ॥ ५९ ॥ रामेणमदप्राप्तौसर्वनाशप्रसंगइत्याह मयिजीवितमिति भ्रातॄणांलक्ष्मणादीनाम् राजकुलस्यसुग्रीवकुलस्य ॥ ६० ॥ प्राणसंग्रहंप्राणसंबंधम् ॥ ६१ ॥ हनूमतासहगमनाभावे कारणांतरमाह भर्तुरिति रावणगात्रस्पर्शस्तुनस्वतइत्याह यदहमिति ॥ ६२ ॥

अनीशा।स्त्रीत्वात्स्वयमसमर्थाविवशाविचेष्टा विनाथाअसन्निहितरामलक्ष्मणा हासीतेलक्ष्मणेतिमारीचवाक्यंश्रुत्वारामानर्थशंकयालक्ष्मणस्यापिप्रस्थापनादितिभावः ॥ ६३ ॥ त
त्तस्यसदृशंस्वमहिम्ना सगणंशत्रुंहत्वामन्नयनम् सगणरावणवधार्थमेवावतारात् तस्यचमद्गमनेऽसंभवात् एवंचस्वकार्यानिष्पत्त्यागतायामपिक्रुध्येदितिगूढम् ॥ ६४ ॥ तादृशब
लंचतस्यमयासुविदितमित्याह श्रुताश्चेति विश्वामित्रयज्ञादौकृताःवालिवधादयश्चश्रुताः अन्येदृष्टाः ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ अथनिश्चितंकर्तव्यमाह समेइति सयूथपंससु
ग्रीवंउपपादयानय चिरकालंशोककर्शितांरामस्यात्रागमनेनहर्षितांकुरुष्व समूलसकलनाशेनेतिभावः॥६८॥ दंचमानः ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीये

यदहंगात्रसंस्पर्शंरावणस्यगताबलात् ॥ अनीशाकिंकरिष्यामिविनाथाविवशासती ॥ ६३॥ यदिरामोदशग्रीवमिहहत्वासराक्षसम् ॥ मामि
तोगृह्यगच्छेततत्तस्यसदृशंभवेत् ॥ ६४ ॥ श्रुताश्चदृष्टाहिमयापराक्रमामहात्मनस्तस्यरणावमर्दिनः ॥ नदेवगंधर्वभुजंगराक्षसाभवंतिरामे
णसमाहिसंयुगे ॥ ६५ ॥ समीक्ष्यतंसंयतिचित्रकार्मुकंमहाबलंवासवतुल्यविक्रमम् ॥ सलक्ष्मणंकोविषहेतराघवंहुताशनंदीप्तमिवानिलेरित
म् ॥ ६६ ॥ सलक्ष्मणंराघवमाजिमर्दनंदिशागजंमत्तमिवव्यवस्थितम् ॥ सहेतकोवानरमुख्यसंयुगेयुगांतसूर्यप्रतिमंशरार्चिषम् ॥ ६७ ॥
समेकपिश्रेष्ठसलक्ष्मणंप्रियंसयूथपंक्षिप्रमिहोपपादय ॥ चिरायरामंप्रतिशोककर्षितांकुरुष्वमांवानरवीरहर्षिताम् ॥ ६८ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम
द्रामायणेवाल्मीयेआ०सुंदरकांडेसप्तत्रिंशःसर्गः ॥ ३७ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ततःसकपिशार्दूलस्तेनवाक्येनतोषितः ॥ सीतामुवाचतच्छ्रुत्वावा
क्यंवाक्यविशारदः ॥ १ ॥ युक्तरूपंत्वयादेविभाषितंशुभदर्शने ॥ सदृशंस्त्रीस्वभावस्यसाध्वीनांविनयस्यच ॥ २ ॥ स्त्रीत्वान्नत्वंसमर्थासि
सागरंव्यतिवर्तितुम् ॥ मामधिष्ठायविस्तीर्णंशतयोजनमायतम् ॥ ३ ॥ द्वितीयंकारणंयच्चब्रवीषिविनयान्विते ॥ रामादन्यस्यनार्हामिसंसर्ग
मितिजानकी ॥ ४ ॥ एतत्तेदेविसदृशंपत्न्यास्तस्यमहात्मनः ॥ काह्यन्यात्वामृतेदेविब्रूयाद्वचनमीदृशम् ॥ ५ ॥ श्रोष्यतेचैवकाकुत्स्थःसर्वंनिर
वशेषतः ॥ चेष्टितंयत्त्वयादेविभाषितंचममाग्रतः ॥ ६ ॥ कारणैर्बहुभिर्देविरामप्रियचिकीर्षया ॥ स्नेहप्रस्कन्नमनसामयैतत्समुदीरितम् ॥७॥

आदिकाव्येसुंदरकांडेसप्तत्रिंशःसर्गः ॥ ३७ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ तेनवाक्येनसीतयोक्तेनवाक्येन॥१॥स्त्रीस्वभावस्यभीरुत्वादेः साध्वीनांपतिव्रतानां विनयस्यचतस्यसदृशंयुक्तरूपंअति
शयेनयुक्तम्॥२॥वचनस्ययुक्तरूपतांप्राशस्त्यंदर्शयतिस्त्रीत्वादिति शतयोजनंसागरंव्यतिवर्तितुंतर्तुंविस्तीर्णंअतिबृहच्छरीरमपिमामधिष्ठायेत्यन्वयः स्त्रीत्वंनतुसमर्थहीतिपाठेत्वंस्त्री
नतुसमर्थं नसमर्थेत्यर्थः लिंगव्यत्ययआर्षइतितीर्थः स्त्रीणांभीरुस्वभावत्वादितिभावः ॥३॥४ ॥ ईदृशंवचनंत्वयासहनयास्यामीत्येतद्वचनम् त्वद्भिन्नेदृश्यामापादेईदृशंवचःकाब्रूया
त्॥५॥चेष्टितंव्यापारोविलापादिरूपः॥६॥कारणैर्बहुभिरुपपन्नंयत्त्वयामदग्रतोभाषितंतद्रामाग्रेउच्यमानगुणकेनमयाईरितंकाकुत्स्थोनिरवशेषतःश्रोष्यतइत्यन्वयइतिकतकः॥७॥

॥ ५५ ॥ ५

रामसमीपनयनोक्तौहेतुमाह लंकायाइति रामेणपत्यालंकायादुष्प्रवेशत्वान्महोदधेर्दुस्तरत्वाच्चात्मनःसामर्थ्यसत्त्वाच्च ॥ ८ ॥ इच्छामीत्यादिसमुदीरितम् मयेतिशेषः रघुनंदिनार
घूंस्तद्वंश्यान्नंदयतितेनरामेणसमानेतुमित्यन्वयः तदपिगुरोरामस्यस्नेहेनत्वयिभक्त्याचोक्तम् ननुनिजबलगर्वादित्यर्थः ॥ ९ ॥ यदीति उक्तरीत्या अयुक्तत्वपर्यालोचनयेत्यर्थः ॥
॥ १० ॥ एवमुक्ताप्रत्यभिज्ञांदेहीत्युक्ता मंदमुपांशु एकांतवृत्तांतस्मरणजोबाष्पः ॥ ११ ॥ इदंरहस्यवृत्तांतकथनरूपं रहस्यवृत्तांतत्वादेवान्याज्ञातत्वेनश्रेष्ठम् तदेवाह शैलस्येति
पूर्वोत्तरेईशानादिक्स्थेपादेप्रत्यंतपर्वतरूपेपदेस्थाने ॥१२॥ मंदाकिन्यविदूरतःमंदाकिनीसमीपे सिद्धाश्रितेबहुमूलादिमतिदेशेतापसाश्रमवासिन्याममयद्वृत्तंतच्छ्रेष्ठमभिज्ञानंत्वंब्रू
याइतिसंबंधः ॥ १३ ॥ समुपाविष्टोभूः ॥१४ ॥ ततोनंतरम् सःत्वदनुभवसिद्धः समायुक्तःविकाराभियुक्तःसन् पर्यतुंडयत् स्तनांतरेइतिशेषः यद्वा मांससमायुक्तःमांसेच्छायुक्तइत्य

लंकायादुष्प्रवेशत्वाद्दुस्तरत्वान्महोदधेः ॥ सामर्थ्यादात्मनश्चैवमयैतत्समुदीरितम् ॥ ८ ॥ इच्छामित्वांसमानेतुमद्यैवरघुनंदिना ॥ गुरुस्नेहे
नभक्त्याचनान्यथातदुदाहृतम् ॥ ९ ॥ यदिनोत्सहसेयातुंमयासार्धमनिंदिते ॥ अभिज्ञानंप्रयच्छत्वंजानीयाद्राघवोहियत् ॥ १० ॥ एवमु
क्ताहनुमतासीतासुरसुतोपमा ॥ उवाचवचनंमंदंबाष्पप्रग्रथिताक्षरम् ॥११॥ इदंश्रेष्ठमभिज्ञानंब्रूयास्त्वंतुममप्रियम् ॥ शैलस्यचित्रकूटस्य
पादेपूर्वोत्तरेपदे ॥१२॥ तापसाश्रमवासिन्याःप्राज्यमूलफलोदके ॥ तस्मिन्सिद्धाश्रितेदेशेमंदाकिन्यविदूरतः ॥१३॥ तस्योपवनखंडेषुनाना
पुष्पसुगंधिषु ॥ विहृत्यसलिलेक्लिन्नोममांकेसमुपाविशः ॥ १४ ॥ ततोमांससमायुक्तोवायसःपर्यतुंडयत् ॥ तमहंलोष्टमुद्यम्यवारयामिस्मवा
यसम् ॥ १५ ॥ दारयन्सचमांकाकस्तत्रैवपरिलीयते ॥ नचाप्युपारमन्मांसाद्भक्षार्थीबलिभोजनः ॥ १६ ॥ उत्कर्षंत्यांचरशनांक्रुद्धायांमयि
पक्षिणे ॥ स्त्रंसमानेचवसनेततोदृष्टात्वयाह्यहम् ॥ १७॥ त्वयाविहसिताचाहंक्रुद्धासंलज्जितातदा ॥ भक्ष्यगृध्नेनकाकेनदारितात्वामुपागता
॥ १८ ॥ ततःश्रांताहमुत्संगमासीनस्यतवाविशम् ॥ क्रुध्यंतीवप्रहृष्टेनत्वयाहंपरिसांत्विता ॥ १९ ॥ बाष्पपूर्णमुखीमंदंचक्षुषीपरिमार्जती ॥
लक्षिताहंत्वयानाथवायसेनप्रकोपिता ॥ २० ॥ परिश्रमात्प्रसुप्ताहेराघवांकेस्म्यहंचिरम् ॥ पर्यायेणप्रसुप्तश्चममांकेभरताग्रज ॥ २१ ॥

र्थः ॥ १५ ॥ तत्रैवपरिलीयतेवार्यमाणोपिनदेशांतरंगच्छतिस्मनचमांसान्मांसाविदारणाद्भक्षार्थीउपारमत् यद्ययंवस्तुतोनमांसार्थीत्युच्यतेतदेत्थंयोज्यम् सवायसोमांसाद्भक्षार्थीव
इवाध्याहारः ल्यब्लोपेपंचमी मांसमुपगृह्यभक्षार्थीव यद्वा मांसभोजनेभक्षार्थीवपुनःपुनर्विलेखनान्नविरराम ॥१६॥ अथपक्षिणेक्रुद्धायांमयिरशनांवासोदार्ढ्यायोत्कर्षंत्यांतदानीं
वसनेस्त्रंसमानेसतित्वयाहंस्रस्तवसनादृष्टाततस्त्वयाविहसिता तदातत्परिहासकालेक्रुद्धासम्यक्लज्जिताच भक्ष्यगृध्नेनभक्ष्यलुब्धेनेवकाकेनदारितासतीत्वामुपागता ॥१७॥१८॥ ॥ ५५॥
तदनंतरंवायसापसारणेनश्रांताहमासीनस्यतेउत्संगमाविशं ततःपरिहासमात्रंकृत्वातूष्णींतिष्ठतिभवतिक्रुध्यंतीअहंप्रहृष्टेनत्वयापरिसांत्विता ॥ १९ ॥ अतएवबाष्पपरिपूर्णमुखी
चक्षुषीचमंदंपरिमार्जतीहेनाथवायसेनप्रकोपितेतित्वयालक्षितास्मि ॥ २० ॥ अथहेराघवाहंतवांकेपरिश्रमात्सुप्तास्मि भरताग्रजत्वंचपर्यायेणममांकेसुप्तः ॥ २१ ॥

सतत्रेति त्वयिस्वपतिमायिजाग्रत्यामित्यर्थः सुप्तप्रबुद्धांराघवांकेसुप्त्वाततःप्रबुद्धामतएवराघवांकादुत्थितांवायसःपुनरागम्यस्तनांतरेविरराद्व्यलिखत् ॥ २ २ ॥ एतदंतमभिज्ञानवच नानुवादः अथहनूमतेशेषवृत्तांतकथनम् ततइति ततःपुनःपुनर्विलेखनाद्धेतोर्मुक्तैःशोणितबिंदुभिःरामःसमुत्थितोभूत्सुखसुप्तोपीतिशेषः ॥ २ ३ ॥ तदास्तनयोर्वितुन्नांमांदृष्ट्वाक्रुद्धः अनेनपूर्वपर्यायेकेवलंरामःकाकचेष्टाबुद्ध्यापरिहासमेवकृतवानितिसूचितम् ॥ २ ४॥ २ ५॥ वीक्षमाणइतस्ततःप्रांतदेशमित्यर्थः ॥ २ ६॥ देविकोसावेवंविधोवायसइतिहनूमतःशंकायामाह पुत्रइति शक्रपुत्रोजयंतः सतुवायसोवायसरूपधारीत्यर्थः धरांतरंगतःभूमिविलंप्राप्तः शीघ्रगतौपवनस्यसमः धरांतरचारित्वंतुपवनादस्यविशेषः नहिवायुस्तत्संचारीतिकतकः

सतत्रपुनरेवाथवायसःसमुपागमत् ॥ ततःसुप्तप्रबुद्धांमांराघवांकात्समुत्थिताम् ॥ वायसःसहसागम्यविरराद्स्तनांतरे ॥२२॥ पुनःपुनरथोत्पत्यविरराद्समांभृशम् ॥ ततःसमुत्थितोरामोमुक्तैःशोणितबिंदुभिः ॥२३॥ समांदृष्ट्वामहाबाहुर्वितुन्नांस्तनयोस्तदा ॥ आशीविषइवक्रुद्धःश्वसन्वाक्यमभाषत ॥२४॥ केनतेनागतासोरुविक्षतंवैस्तनांतरम् ॥ कःक्रीडतिसरोषेणपंचवक्त्रेणभोगिना ॥२५॥ वीक्षमाणस्ततस्तंवैवायसंसमवैक्षत ॥ नखैःसरुधिरैस्तीक्ष्णैर्मामेवाभिमुखंस्थितम् ॥२६॥ पुत्रःकिलसशक्रस्यवायसःपततांवरः ॥ धरांतरंगतःशीघ्रंपवनस्यगतौसमः ॥२७॥ ततस्तस्मिन्महाबाहुःकोपसंवर्तितेक्षणः ॥ वायसेकृतवान्क्रूरांमतिंमतिमतांवरः ॥२८॥ सदर्भंसंस्तराद्गृह्यब्रह्मणोस्त्रेणयोजयत् ॥ सदीप्तइवकालाग्निर्जज्वालाभिमुखोद्विजम् ॥ २९ ॥ सतंप्रदीप्तंचिक्षेपदर्भंतंवायसंप्रति ॥ ततस्तुवायसंदर्भःसोंबरेनुजगामह ॥३०॥ अनुसृष्टस्तदाकाकोजगामविविधांगतिम् ॥ त्राणकामइमंलोकंसर्वंवैविचचारह ॥३१॥ सपित्राचपरित्यक्तःसर्वैश्चपरमर्षिभिः ॥ त्रीँल्लोकान्संपरिक्रम्यतमेवशरणंगतः ॥ ३२ ॥ सतंनिपतितंभूमौशरण्यःशरणागतम् ॥ वधार्हमपिकाकुत्स्थःकृपयापर्यपालयत् ॥ ३३ ॥ परिद्यूनंविवर्णंचपतमानंतमब्रवीत् ॥ मोघमस्त्रंनशक्यंतुब्राह्मंकर्तुंतदुच्यताम् ॥३४॥ ततस्तस्याक्षिकाकस्यहिनस्तिस्मसदक्षिणम् ॥ दत्त्वातुदक्षिणंनेत्रंप्राणेभ्यःपरिरक्षितः ॥ ३५ ॥ सरामायनमस्कृत्वाराज्ञेदशरथायच ॥ विसृष्टस्तेनवीरेणप्रतिपेदेस्वमालयम् ॥३६॥ मत्कृतेकाकमात्रेपिब्रह्मास्त्रंसमुदीरितम् ॥ कस्माद्योमाहरत्त्वत्तःक्षमसेतंमहीपते ॥३७॥

॥ २७ ॥ कोपेनसंवर्तितेविवर्तितेईक्षणेयेनसः ॥ २ ८॥ दर्भसंस्तरणार्थगृहीतदर्भमुष्टेरेकामितिशेषः योजयद्ब्रह्मास्त्रदेवतामंत्रेणायोजयदित्यर्थः ॥ २ ९ ॥ ३ ० ॥ विविधांगतिंजगामेत्यतद्विवृणोति त्राणेति इमंलोकंभूलोकादिसत्यलोकांतम् ॥ ३ १ ॥ पित्रापरित्यक्तः स्वर्गोपीतिशेषः पित्रेत्युपलक्षणंब्रह्मांतानाम् ॥ ३ २ ॥ पर्यपालयत् प्राणरक्षणेनेतिशेषः ॥ ३ ३ ॥ परिद्यूनंक्षीणशक्तिम् ब्राह्ममस्त्रंमोघंकर्तुंनशक्यमतस्तदुच्यतां तत्संहार्यवस्तुभार्गववदुच्यतामित्यर्थः ॥ ३ ४ ॥ सदक्षिणाक्षिअस्यसंहार्यंभवत्वित्युक्तः परिरक्षितःपरिरक्षितवानात्मानमितिशेषः ॥३ ५॥ सजयंतः ॥ ३ ६॥ एवंहनूमतेरामैकसंवेद्यमभिज्ञानमुक्त्वासंदेशांतरमाह

मत्कृतेइति कस्मात्क्षमसेइत्यवांतरवाक्यांतेइत्युक्तवतीति ब्रूहीतिवाक्यशेषोद्रष्टव्यइतिकतकः बुद्धिस्थंराममेवसोपालंभंसंबोध्यप्रार्थयतेइतितीर्थः त्वत्तस्त्वत्सकाशाद्योमामांअहृत्वहृतवान् ॥ ३७ ॥ ममममहोत्साहरूपांमयिकृपांकुरु त्वयानाथवत्यपिमल्लक्षणानारीअनाथेवदृश्यतेइत्यर्थः ॥ ३८ ॥ आनृशंस्यंदया नचशक्योयमर्थइतिचेत्तत्राह जानामीति ॥ ३९ ॥ अपारवारंमर्यादारहितं देशकालादिपरिच्छेदहीनमित्यर्थः जानामीत्यनुकर्षः ॥ ४० ॥ ४१ ॥ अथहनुमंतंसामान्यतोरामवैभवमाह ननागाइति प्रतिसमी

सकुरुष्वमहोत्साहांकृपांमयिनरर्षभ ॥ त्वयानाथवतीनाथअनाथाइवदृश्यते ॥ ३८ ॥ आनृशंस्यंपरोधर्मस्त्वत्तएवमयाश्रुतम् ॥ जानामित्वां महावीर्यंमहोत्साहंमहाबलम् ॥ ३९ ॥ अपारवारमक्षोभ्यंगांभीर्यात्सागरोपमम् ॥ भर्तारंससमुद्रायाधरण्यावासवोपमम् ॥ ४० ॥ एवमस्त्रविदांश्रेष्ठोबलवान्सत्त्ववानपि ॥ किमर्थमस्त्रंरक्षस्सुनयोजयसिराघव ॥ ४१ ॥ ननागानापिगंधर्वानसुरानमरुद्गणाः ॥ रामस्यसमरेवेगंशक्ताः प्रतिसमीहितुम् ॥ ४२ ॥ तस्यवीर्यवतःकच्चिद्यद्यस्तिमयिसंभ्रमः ॥ किमर्थंनशरैस्तीक्ष्णैःक्षयंनयतिराक्षसान् ॥ ४३ ॥ भ्रातुरादेशमादायलक्ष्मणोवापरंतपः ॥ कस्यहेतोर्नमांवीरःपरित्रातिमहाबलः ॥ ४४ ॥ यदितौपुरुषव्याघ्रौवाय्विंद्रसमतेजसौ ॥ सुराणामपिदुर्धर्षौकिमर्थंमामुपेक्षतः ॥ ४५ ॥ ममैवदुष्कृतंकिंचिन्महदस्तिनसंशयः ॥ समर्थावपितौयन्मांनावेक्षेतेपरंतपौ ॥ ४६ ॥ वैदेह्यावचनंश्रुत्वाकरुणंसाश्रुभाषितम् ॥ अथाब्रवीन्महातेजाहनूमान्हरियूथपः ॥ ४७ ॥ त्वच्छोकविमुखोरामोदेविसत्येनतेशपे ॥ रामेदुःखाभिपन्नेतुलक्ष्मणःपरितप्यते ॥ ४८ ॥ कथंचिद्भवतीदृष्टानकालःपरिशोचितुम् ॥ इमंमुहूर्तंदुःखानामंतंद्रक्ष्यसिशोभने ॥ ४९ ॥ तावुभौपुरुषव्याघ्रौराजपुत्रौमहाबलौ ॥ त्वद्दर्शनकृतोत्साहौलोकान्भस्मीकरिष्यतः ॥ ५० ॥ हत्वाचसमरेक्रूरंरावणंसहबांधवम् ॥ राघवस्त्वांविशालाक्षिस्वपुरींप्रतिनेष्यति ॥ ५१ ॥ ब्रूहियद्राघवोवाच्योलक्ष्मणश्चमहाबलः ॥ सुग्रीवोवापितेजस्वीहरयोवासमागताः ॥ ५२ ॥ इत्युक्तवतितस्मिंश्चसीतापुनरथाब्रवीत् ॥ कौसल्यालोकभर्तारंसुषुवेयंमनस्विनी ॥ ५३ ॥ तंममार्थेसुखंपृच्छशिरसाचाभिवादय ॥ स्रजश्चसर्वरत्नानिप्रियायाश्चवरांगनाः ॥ ५४ ॥

हितुंप्रतिभटतयास्थित्वानिरोद्धुमित्यर्थः प्रतिसमाधितुमितिपाठांतरं तत्रार्षत्वंशरणं उक्तएवार्थः ॥ ४२ ॥ ममसंभ्रमइतिपाठेममप्राप्तयेसंभ्रमइत्यर्थः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ कस्माद्राक्षसभयंनकरोतीत्यस्योत्तरम् त्वच्छोकेति त्वद्वियोगजशोकेनसर्वकार्यविमुखइत्यर्थः ॥ ४८ ॥ यतःकथंचिद्भवतीदृष्टाअतइमंमुहूर्तमारभ्यतेपरिदेवितुंकालोन कुतस्तत्राह यतोदुःखानांअंतंद्रक्ष्यसि ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ नियोगसारंब्रूहीत्याह ॥ ब्रूहीति ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ममार्थेमत्प्रतिनिधित्वेनेत्यर्थः लक्ष्मणःपूर्वंमारीचवधायगतेरामेतत्पृष्ठगमनायसम्यक्कृतपारुष्यइतिज्ञात्वातस्यविमोचनप्रवृत्त्युपेक्षामाभूदितिविशिष्यकुलप्रश्नंब्रूहीत्याह स्रजश्चेति दुर्लभमित्यत्रत्यस्त्वेत्यनुकर्षः ॥ ५४ ॥ ॥ ५६ ॥

॥५५॥५६॥५७॥ समाचरत्पर्यचरत् दुर्वाक्यैरतिपीडांप्रापितोवीरोमांक्रियमाणांकेनचिद्धरिष्यमाणाम् वर्तमानसामीप्येलट् नवेदयदिवेदमयितथाप्रलयंत्यामपिनिकटेएवतिष्ठेदतो
महद्दुरदृष्टवशान्नावेदीदित्यर्थः ॥५८॥ शक्तःसमर्थःनबहुभाषिता मितभाषीत्यर्थः राजपुत्रस्यरामस्यप्रियेषुश्रेष्ठःअतिप्रियइत्यर्थः॥ ५९॥ तदेवाह मत्तइति मत्तोपीत्यर्थःयस्यांधुरियत्र
कार्ये॥६०॥वृत्तंप्रमीतम् पितृवद्रक्षकत्वात्तत्स्मरणाभावः अनुस्मरत् अन्वस्मरत्ममार्थायमत्प्रयोजनोन्मुखाय ममवचनाद्वक्तव्यः सीतात्वांकुशलंपृच्छतीतिवक्तव्यइत्यर्थः॥ ६१॥
हिनिश्चये यथादुःखक्षयकरोभवेद्दुःखक्षयहेतुप्रवृत्तिपरोभवेत्तथावाच्यइत्यनुकर्षः॥६२॥ किंबहुनास्यकार्यस्यनिर्वाहेत्वंप्रमाणम् यथाकार्यनिर्वाहोभवतितथाकुर्वित्यर्थःयतएवंअ
तोराघवइति॥६३॥ ६४ ॥ऊर्ध्वंमासादिति रावणदत्तावध्यवशिष्टांकिंचिदधिकंमासद्वयमपिनसहिष्यइतिभावः तत्समाप्तौत्वदनागमनेअनार्योनार्यमेवाचरेदतोर्वागेवमरणंज्याय

ऐश्वर्यंचविशालायांपृथिव्यामपिदुर्लभम् ॥ पितरंमातरंचैवसंमान्याभिप्रसाद्यच ॥५५॥ अनुप्रव्रजितोरामंसुमित्रायेनसुप्रजाः॥आनुकूल्ये
नधर्मात्मात्यक्त्वासुखमनुत्तमम् ॥५६॥ अनुगच्छतिकाकुत्स्थंभ्रातरंपालयन्वने ॥ सिंहस्कंधोमहाबाहुर्मनस्वीप्रियदर्शनः ॥ ५७॥ पितृवद्व
र्ततेरामेमातृवन्मांसमाचरत् ॥ ह्रियमाणांतदावीरोनतुमांवेदलक्ष्मणः ॥ ५८ ॥ वृद्धोपसेवीलक्ष्मीवाञ्छक्तोनबहुभाषिता ॥ राजपुत्रप्रियश्रे
ष्ठःसदृशःश्वशुरस्यमे ॥ ५९ ॥ मत्तःप्रियतरोनित्यंभ्राताराम‌स्यलक्ष्मणः ॥ नयुक्तोधुरियस्यांतुतमुद्वहतिवीर्यवान् ॥६०॥ यंदृष्ट्वाराघवोनै
ववृत्तमार्यमनुस्मरत् ॥ सममार्थायकुशलंवक्तव्योवचनान्मम ॥ ६१॥ मृदुर्नित्यंशुचिर्दक्षःप्रियोरामस्यलक्ष्मणः ॥ यथाहिवानरश्रेष्ठदुःखक्ष
यकरोभवेत् ॥६२ ॥ त्वमस्मिन्कार्यनिर्वाहेप्रमाणंहरियूथप ॥ राघवस्त्वत्समारंभान्मयियत्नपरोभवेत् ॥६३॥ इदंब्रूयाश्चमेनाथंशूरंरामंपुनः
पुनः ॥ जीवितंधारयिष्यामिमासंदशरथात्मज ॥ ६४ ॥ ऊर्ध्वंमासान्नजीवेयंसत्येनाहंब्रवीमिते ॥ रावणेनोपरुद्धांमांनिकृत्यापापकर्मणा ॥
त्रातुमर्हसिवीरत्वंपातालादिवकौशिकीम् ॥ ६५ ॥ ततोवस्त्रगतंमुक्त्वादिव्यंचूडामणिंशुभम् ॥ प्रदेयोराघवायेतिसीताहनुमतेददौ ॥ ६६ ॥
प्रतिगृह्यततोवीरोमणिरत्नमनुत्तमम् ॥ अंगुल्यायोजयामासनह्यस्यप्राभवद्भुजः ॥ ६७ ॥

इतिशीघ्रमागमनायैवमुक्तिरितिबोध्यम् निकृत्याराक्षसीकर्तृकनिग्रहेणोपरुद्धाम् पातालादिवकौशिकींपातालमग्नांभुवंभगवानिवत्रातुमर्हसि गायत्र्याःसांख्यायनगोत्रत्ववद्भूःकौशि
कीतिकतकः कौशिकीदेवेंद्रश्रीःपुराकिलवृत्रवधाभिभूतस्येंद्रस्यलक्ष्मींपातालंप्रविष्टांदेवप्रार्थितोनारायणउद्धृत्यपुनरिंद्रायप्रायच्छदितिपुराणगाथेतितीर्थः॥६५॥ चूडामणिंशिरोरत्न
म्॥६६॥ अंगुल्यायोजयामासदधारचूडामण्यधिष्ठानहेमपुष्पस्यकेशप्रवेशार्थंयद्रंध्रंतत्रांगुलिंप्रवेशयामासेत्यर्थः॥ननुतदासूक्ष्मरूपत्वात्तत्रभुजासंजनमेवोचितमतआह नह्यीतिअस्य
भुजःसूक्ष्मोऽपिनप्राभवत्तद्रंध्रेनप्राविशदित्यर्थः निषेधस्यप्रसक्तिमूलकत्वात्प्रसक्तेश्चसूक्ष्मरूपएवसंभवात् पूर्वंदेव्यैप्रदर्शितंमहद्रूपंविहायसूक्ष्मरूपेणैवस्थितइतिगम्यतइतितीर्थः
कतकस्तु अंगुल्यायोजयामाससूक्ष्मवासोबद्धमंगुल्यांदृढंबबंधेत्यर्थः अस्यबंधनेभुजोनप्राभवत्व्यक्ततयासर्वानुभवप्रसंगात् गोपनीयत्वात्भुजोनोचितोभूदित्यर्थइत्याह ॥ ६७ ॥

पार्श्वतःस्थितः सीतासमीपेस्थितः ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ महार्हंबहुमूल्यम् प्रभावात्सामर्थ्यविशेषात् राक्षसीभिर्यथानज्ञायतेतथाधृतम् गिरिवरपवनावधूतमुक्तःपर्वतश्रे
ष्ठोर्ध्वभागीयपवनकंपितः पश्चात्तेनकंपेनमुक्तःसइवसुखितमनाः अयमपिपूर्वंसीतायाअदर्शनेनदुःखवशात्कंपितस्ततस्तद्दर्शनेनततःकंपान्मुक्तोतःसुखितमनाःप्रतिसंक्रमंलंकादु
र्गप्राकारंप्राप्तुंप्रपेदे यत्नमारभतेत्यर्थः ॥७०॥ नाथमानः ॥ इतिश्रीरामाभि॰ श्रीरामीयेरामा॰वा॰सुंदरकांडेअष्टात्रिंशःसर्गः ॥३८॥ ॥ ६७ ॥ ॥ रामस्याभिज्ञातंरामेणाभिज्ञातमित्यर्थ
॥ १ ॥ त्रयाणांसंस्मरिष्यति कर्मणिशेषेषष्ठी त्रीनाह जनन्याइतिअयंमणिर्विवाहकालेमज्जनन्याहस्तान्मत्पित्रादायदशरथहस्तेममशिरोभूषणतयादत्तइतिममजनन्याश्चमत्पि

मणिरत्नंकपिवरःप्रतिगृह्याभिवाद्यच ॥ सीतांप्रदक्षिणंकृत्वाप्रणतःपार्श्वतःस्थितः ॥६८॥ हर्षेणमहतायुक्तःसीतादर्शनजेनसः ॥ हृदयेनगतो
रामंलक्ष्मणंचसलक्षणम् ॥ ६९ ॥ मणिवरमुपगृह्यतंमहार्हंजनकनृपात्मजयाधृतंप्रभावात् ॥ गिरिवरपवनावधूतमुक्तःसुखितमनाःप्रतिसं
क्रमंप्रपेदे ॥ ७० ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रा॰वा॰आदिकाव्येसुंदरकांडेअष्टत्रिंशःसर्गः ॥ ३८ ॥ ॥६७॥ ॥ मणिंदत्त्वाततःसीताहनूमंत
मथाब्रवीत् ॥ अभिज्ञानमभिज्ञातमेतद्रामस्यतत्त्वतः ॥ १ ॥ मणिंदृष्ट्वातुरामोवैत्रयाणांसंस्मरिष्यति ॥ वीरोजनन्याममचराज्ञोदशरथस्य
च ॥ २ ॥ सभूयस्त्वंसमुत्साहचोदितोहरिसत्तम ॥ अस्मिन्कार्यसमुत्साहेप्रचिंतययदुत्तरम् ॥३ ॥ त्वमस्मिन्कार्यनिर्योगेप्रमाणंहरिसत्तम॥
तस्यचिंतययोयत्नोदुःखक्षयकरोभवेत् ॥ ४ ॥ हनूमन्यत्नमास्थायदुःखक्षयकरोभव ॥ सतथेतिप्रतिज्ञायमारुतिर्भीमविक्रमः ॥ ५ ॥ शि
रसावंद्यवैदेहींगमनायोपचक्रमे ॥ ज्ञात्वासंप्रस्थितंदेवीवानरंपवनात्मजम् ॥ ६ ॥ बाष्पगद्गदयावाचामैथिलीवाक्यमब्रवीत् ॥ हनूमन्कुश
लंब्रूयाःसहितौरामलक्ष्मणौ ॥७॥ सुग्रीवंचसहामात्यंसर्वान्वृद्धांश्चवानरान् ॥ ब्रूयास्त्वंवानरश्रेष्ठकुशलंधर्मसंहितम् ॥ ८ ॥ यथाचसमहा
बाहुर्मांतारयतिराघवः ॥ अस्माद्दुःखांबुसंरोधात्त्वंसमाधातुमर्हसि ॥ ९ ॥ जीवंतींमांयथारामःसंभावयतिकीर्तिमान् ॥ तत्त्वयाहनुमन्वा
च्यंवाचाधर्ममवाप्नुहि ॥ १० ॥ नित्यमुत्साहयुक्तस्यवाचःश्रुत्वामयेरिताः ॥ वर्धिष्यतेदाशरथेःपौरुषंमदवाप्तये ॥ ११ ॥ मत्संदेश
युतावाचस्त्वत्तःश्रुत्वैवराघवः ॥ पराक्रमेमतिंवीरोविधिवत्संविधास्यति ॥ १२ ॥

तुर्दशरथस्यचेतित्रयाणांस्मारकइतिभावः ॥ २ ॥
सत्वमस्मिन्समुत्साहेभूयश्चोदितोभविष्यसितदत्रकार्यसमुत्साहप्रचोदितःसन्यदुत्तरंउत्तरकर्तव्यंतच्चिंतय ॥ ३ ॥ ममकाचिंतनेशक्तिरितिचेत्तत्राह त्वमिति निर्योगोनिर्वाहःयस्त ॥ ५७ ॥
स्यरामस्ययत्नोदुःखक्षयकरोभवेत्तंचिंतय ॥ ४ ॥ यत्नमास्थायेति यत्नंरामप्रवृत्त्यर्थमित्यर्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ अंबूनिसंरुध्यंतेयस्मिन्नित्यंबुसंरोधःसमुद्रःदुःखरूपात्समु
द्रादित्यर्थः यथातारयतितथासमाधातुंयत्नंकर्तुम् ॥ ९ ॥ वाचावाक्कृतसाहाय्येन ॥ १० ॥ ११ ॥ उक्तमेवआदरायपुनराह मत्संदेशयुताइति ॥ १२ ॥

॥ १३ ॥ १४ ॥ वमतोबाणान्विसृजतइत्यर्थः ॥ १५ ॥ पर्जन्यइंद्रः ॥ १६ ॥ महींसाधितुमर्हति जेतुमुयुंक्तेइत्यर्थः किमर्थतत्राह त्वन्निमित्तइति त्वत्प्राप्तिप्रयोजनइत्यर्थः ॥ १७ ॥ १८ ॥ भर्तृस्नेहान्वितंरामस्नेहान्वितम् वाक्यंहनूमद्वाक्यंसौहार्दाद्रामप्रेम्णाअनुमानयत्अपूजयत् ॥ १९ ॥ २० ॥ मोक्षणंभवेत् अद्यस्थित्वाश्वोगमनेइतिशेषः ॥ २१ ॥ ततोहीति ततोपीत्यर्थः एकाहवासोत्तरंगमनेपिपुनरागमनायतुसंदेहएव तत्संदेहेसतिममप्राणानामपिसंदेहएव ॥ २२ ॥ तदाह तवेति तथाचमज्जीवममसंभावित

सीतायास्तद्वचःश्रुत्वाहनूमान्मारुतात्मजः ॥ शिरस्यंजलिमाधायवाक्यमुत्तरमब्रवीत् ॥ १३ ॥ क्षिप्रमेष्यतिकाकुत्स्थोहर्यृक्षप्रवरैर्वृतः ॥ यस्तेयुधिविजित्यारीन्शोकंव्यपनयिष्यति ॥ १४ ॥ नहिपश्यामिमर्त्येषुनासुरेषुसुरेषुवा ॥ यस्तस्यवमतोबाणान्स्थातुमुत्सहतेग्रतः ॥ १५ ॥ अप्यर्कमपिपर्जन्यमपिवैवस्वतंयमम् ॥ सहिसोढुंरणेशक्तस्तवहेतोर्विशेषतः ॥ १६ ॥ सहिसागरपर्यंतांमहींसाधितुमर्हति ॥ त्वन्निमित्तोहिरामस्यजयोजनकनंदिनि ॥ १७ ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वासम्यक्सत्यंसुभाषितम् ॥ जानकीबहुमेनेतंवचनंचेदमब्रवीत् ॥१८॥ ततस्तंप्रस्थितंसीतावीक्ष्यमाणापुनःपुनः ॥ भर्तृस्नेहान्वितंवाक्यंसौहार्दादनुमानयत् ॥१९॥ यदिवामन्यसेवीरवसैकाहमरिंदम ॥ कस्मिंश्चित्संवृतेदेशेविश्रांतःश्वोगमिष्यसि ॥२०॥ ममचैवाल्पभाग्यायाःसान्निध्यात्तववानर ॥ अस्यशोकस्यमहतोमुहूर्तंमोक्षणंभवेत् ॥ २१ ॥ ततोहिहरिशार्दूलपुनरागमनायतु ॥ प्राणानामपिसंदेहोममस्यान्नात्रसंशयः ॥२२॥ तवादर्शनजःशोकोभूयोमांपरितापयेत् ॥ दुःखाद्दुःखपरामृष्टांदीपयन्निववानर ॥२३॥ अयंचवीरसंदेहस्तिष्ठतीवममाग्रतः ॥ सुमहांस्त्वत्सहायेषुहर्यृक्षेषुहरीश्वरः ॥ २४ ॥ कथंनुखलुदुष्पारंतरिष्यतिमहोदधिम् ॥ तानिहर्यृक्षसैन्यानितौवानरवरात्मजौ ॥ २५ ॥ त्रयाणामेवभूतानांसागरस्येहलंघने ॥ शक्तिःस्याद्वैनतेयस्यतववामारुतस्यवा ॥ २६ ॥ तदस्मिन्कार्यनिर्योगेवीरैवंदुरतिक्रमे ॥ किंपश्यसेसमाधानंत्वंहिकार्यविदांवरः ॥ २७ ॥ काममस्यत्वमेवैकःकार्यस्यपरिसाधने ॥ पर्याप्तःपरवीरघ्नयशस्यस्तेफलोदयः ॥ २८ ॥ बलैःसमग्रैर्युधिमांरावणंजित्यसंयुगे ॥ विजयीस्वपुरंयायात्तत्तस्यसदृशंभवेत् ॥२९॥

मेवपुनरनागमनेइतिभावः दुःखाद्दुःखपरामृष्टांअतिदुःखप्राप्ताम् दीपनेकर्ताशोकः ॥ २३ ॥ अयंसंदेहोममाग्रतःपुरस्तादिवतिष्ठतिकोयंतत्राह त्वत्सहायेष्विति साक्षात्साधकस्यतवसहायभूतेषुमिलितेषुहर्यृक्षेषु हरीश्वरःसुग्रीवःकथमुदधिंतरिष्यति सैन्यानिकथंतरिष्यंतितौवाकथंतरिष्यतइत्यर्थः ॥२४॥२५॥ एवंसंदेहेबीजमाह त्रयाणामेवेति ॥ २६ ॥ किंसमाधानंपश्यसिकंकार्यसिद्ध्युपायंपश्यसि ॥ २७ ॥ ननुकिंतैरागतैरहमेवपर्याप्तोस्यकार्यस्येत्यत्राह काममिति त्वयाकार्यसाधनेतवयशस्योयशस्करःफलोदयोजयरूपफलप्राप्तिर्भवतिनतुरामस्येत्यर्थः ॥ २८ ॥ किंतर्ह्युचितंतत्राह बलैरिति समग्रैर्बलैःसहागत्यरावणंसंयुगेजित्वाविजयीसन्मांगृहीत्वायायात्तत्तस्यरामस्यसदृशंभवेत् ॥ २९ ॥

 आदरात्पुनराह बलैस्त्विति॥३०॥विक्रांतपराक्रमः॥३१॥ तदुक्तंसीतावाक्यम् प्रश्रयःस्नेहः शेषंशिष्टंप्रकृतोत्तरंवाक्यमब्रवीत्॥ ३२ ॥ तदेववाक्यमाह देवीति ॥ ३३ ॥ ३४ ॥
कथमेष्यतीत्यतआह तस्यविक्रमेति मनःसंकल्पवदतिदूरपतनशीलाः ॥ ३५ ॥ तदेवस्पष्टमाह येषामिति नसज्जतेनप्रतिबद्धाभवति ॥३६॥ सागरैर्धराधरैश्चसहिता ॥३७॥

 बलैस्तुसंकुलांकृत्वालंकांपरबलार्दनः ॥ मांनयेद्यदिकाकुत्स्थस्तत्तस्यसदृशंभवेत् ॥ ३० ॥ तद्यथातस्यविक्रांतमनुरूपंमहात्मनः ॥ भवेदा
हवशूरस्यतथात्वमुपपादय ॥ ३१ ॥ तदर्थोपहितंवाक्यंप्रश्रितंहेतुसंहितम् ॥ निशम्यहनुमान्शेषंवाक्यमुत्तरमब्रवीत् ॥३२॥ देविहर्यृक्षसैन्या
नामीश्वरःप्लवतांवरः ॥ सुग्रीवःसत्यसंपन्नस्तवार्थेकृतनिश्चयः ॥३३॥ सवानरसहस्राणांकोटीभिरभिसंवृतः ॥ क्षिप्रमेष्यतिवैदेहिराक्षसानां
निबर्हणः ॥३४॥ तस्यविक्रमसंपन्नाःसत्त्ववंतोमहाबलाः ॥ मनःसंकल्पसंपातानिदेशेहरयःस्थिताः ॥३५॥ येषांनोपरिनाधस्तान्नतिर्यक्सज्ज
तेगतिः॥नचकर्मसुसीदंतिमहत्स्वमिततेजसः ॥३६॥ असकृत्तैर्महोत्साहैःससागरधराधरा ॥ प्रदक्षिणीकृताभूमिर्वायुमार्गानुसारिभिः ॥३७॥
मद्विशिष्टाश्चतुल्याश्चसंतितत्रवनौकसः ॥ मत्तःप्रत्यवरःकश्चिन्नास्तिसुग्रीवसन्निधौ ॥३८॥ अहंतावदिहप्राप्तःकिंपुनस्तेमहाबलाः ॥ नहिप्र
कृष्टाःप्रेष्यंतेप्रेष्यंतेहीतरेजनाः ॥३९॥तदलंपरितापेनदेविशोकोव्यपैतुते ॥ एकोत्पातेनतेलंकामेष्यंतिहरियूथपाः॥४०॥ममपृष्ठगतौतौचचंद्र
सूर्याविवोदितौ ॥ त्वत्सकाशंमहासंघौनृसिंहावागमिष्यतः॥४१॥ तौहिवीरौनरवरौसहितौरामलक्ष्मणौ॥ आगम्यनगरींलंकांसायकैर्विधमि
ष्यतः ॥ ४२ ॥ सगणंरावणंहत्वाराघवोरघुनंदनः ॥ त्वामादायवरारोहेस्वपुरींप्रतियास्यति ॥ ४३ ॥ तदाश्वसिहिभद्रंतेभवत्वंकालकांक्षि
णी ॥ नचिराद्द्रक्ष्यसेरामंप्रज्वलंतमिवानलम् ॥ ४४॥ निहतेराक्षसेंद्रेचसपुत्रामात्यबांधवे ॥ त्वंसमेष्यसिरामेणशशांकेनेवरोहिणी ॥ ४५ ॥
क्षिप्रंत्वंदेविशोकस्यपारंद्रक्ष्यसिमैथिलि ॥ रावणंचैवरामेणद्रक्ष्यसेनिहतंबलात् ॥ ४६ ॥ एवमाश्वास्यवैदेहींहनूमान्मारुतात्मजः ॥ गमना
यमतिंकृत्वावैदेहींपुनरब्रवीत् ॥ ४७ ॥ तमरिघ्नंकृतात्मानंक्षिप्रंद्रक्ष्यासिराघवम् ॥ लक्ष्मणंचधनुष्पाणिंलंकाद्वारमुपागतम् ॥ ४८ ॥ नखदं
ष्ट्रायुधान्वीरान्सिंहशार्दूलविक्रमान् ॥ वानरान्वारणेंद्राभान्क्षिप्रंद्रक्ष्यसिसंगतान् ॥ शैलांबुदनिकाशानांलंकामलयसानुषु ॥ नर्दतां
कपिमुख्यानामार्येयूथान्यनेकशः ॥ ५० ॥

प्रत्यवरोहीनबलपराक्रमः ॥ ३८ ॥ अहंतदपेक्षयान्यूनबलोपीत्यर्थः ॥ तेषांस्वाधिक
बलत्वंलोकन्यायेनदृढंबोधयति नहीति ॥ ३९ ॥ एकोत्पातेनएकोत्प्लवनेन ॥ ४० ॥ ननुभवत्वेवंहरीणामागमनंराघवयोःकथंतत्राह ममेति महासंघौमहासमुदायुक्तौ ॥ ४१ ॥
॥ ४२ ॥ रघूणामानंदजनकमपत्यम् ॥ ४३ ॥ कालकांक्षिणीदिवसगणनतत्परा ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ यूथान्यनेकशःद्रक्ष्यसीतिशेषः ॥ ५० ॥

रामस्यसर्वथात्वत्प्राप्तिश्चिंतैवास्तेइत्याह सत्विति ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ सौमित्रिणासमःकश्चित्कोपिनास्तीतिशेषः ॥ ५३ ॥ मत्संगमकालमात्रंमयारामस्ययःसंगमस्तत्कालमात्रंप्रतीक्षस्वेत्यर्थः ॥ ५४ ॥ वशमानः ॥ इतिश्रीरा० श्रीरा० रा० वा० आ० सुं० एकोनचत्वारिंशःसर्गः ॥ ३९ ॥छ॥ आत्माहितंआत्मदुःखोद्धारप्रयोजनम् ॥१॥ अर्धसंजातानिअर्धवयःप्राप्तानिततःपरंजलाभावादासन्नशोषाणिसस्यानियस्याःसायथादैवात्संपन्नवृष्ट्यासंपन्नसस्याभवतितथाहमपिप्राप्तजीवितनाशाऽमृतोपमात्वद्दर्शनाद्धृतजीवितेतिभावः ॥ २ ॥ सकामातत्स्पर्शेच्छावती ॥ ३ ॥ अभिज्ञानंचूडामण्यात्मकंदयाःदेहि तथाकोपात्काकस्यैकाक्षिशातनीमिषीकांक्षिस्वाकाकोरक्षितइत्यपरमभिज्ञानंदयाःश्रावयेत्यर्थः ॥ ४ ॥

सतुमर्मणिघोरेणताडितोमन्मथेषुणा ॥ नशर्मलभतेरामःसिंहार्दितइवद्विपः ॥५१॥ रुदमादेविशोकेनमाभूत्तेमनसोभयम् ॥ शचीवभर्त्राशक्रेणसंगमेष्यसिशोभने ॥५२॥ रामाद्विशिष्टःकोन्योस्तिकश्चित्सौमित्रिणासमः ॥ अग्निमारुतकल्पौतौभ्रातरौतवसंश्रयौ ॥ ५३ ॥ नास्मिंश्चिरंवत्स्यसिदेविदेशेरक्षोगणैरध्युषितेऽतिरौद्रे॥नतेचिरादागमनंप्रियस्यक्षमस्वमत्संगमकालमात्रम् ॥५४॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०सुं०एकोनचत्वारिंशःसर्गः ॥ ३९॥ ॥छ॥ ॥ श्रुत्वातुवचनंतस्यवायुसूनोर्महात्मनः ॥ उवाचात्महितंवाक्यंसीतासुरसुतोपमा ॥१॥त्वांदृष्ट्वाप्रियवक्तारंसंप्रहृष्यामिवानर ॥ अर्धसंजातसस्येववृष्टिंप्राप्यवसुंधरा ॥२॥ यथातंपुरुषव्याघ्रंगात्रैःशोकाभिकर्शितैः ॥ संस्पृशेयंसकामाहंतथाकुरुदयांमयि ॥३॥ अभिज्ञानंचरामस्यदद्याहरिगणोत्तम ॥ क्षिप्तामिषीकांकाकस्यकोपादेकाक्षिशातनीम् ॥४॥ मनःशिलायास्तिलकोगंडपार्श्वेनिवेशितः ॥ त्वयाप्रणष्टेतिलकेतंकिलस्मर्तुमर्हसि ॥ ५ ॥ सवीर्यवान्कथंसीतांहृतांसमनुमन्यसे ॥ वसंतींरक्षसांमध्येमहेंद्रवरुणोपम ॥ ६ ॥ एषचूडामणिर्दिव्योमयासुपरिरक्षितः ॥ एतंदृष्ट्वाप्रहृष्यामिव्यसनेत्वामिवानघ ॥ ७ ॥ एषनिर्यातितःश्रीमान्मयातेवारिसंभवः॥ अतःपरंनशक्ष्यामिजीवितुंशोकलालसा ॥८॥ असह्यानिचदुःखानिवाचश्चहृदयच्छिदः ॥ राक्षसैःसहसंवासंत्वत्कृतेमर्षयाम्यहम् ॥९॥ धारयिष्यामिमासंतुजीवितंशत्रुसूदन ॥ मासादूर्ध्वंनजीविष्येत्वयाहीनानृपात्मज ॥ १० ॥ घोरोराक्षसराजोयंदृष्टिश्चनसुखामयि ॥ त्वांचश्रुत्वाविषज्जंतंनजीवेयमपिक्षणम् ॥११॥

अथाभिज्ञानांतरमाह संदेशरूपेण मनःशिलायाइति पूर्वतनेतिलकेनष्टेसतित्वयारामेणममगंडपार्श्वेमनःशिलातिलकोनिवेशितःतंकिल स्वकृततिलकमित्यर्थः स्मर्तुमर्हसिइतिमयोक्तमितिब्रूहीतिशेषः ॥५ ॥ अथकेवलसंदेशांतरमाह सवीर्यवानिति अनुमन्यसेसहसेइत्यर्थः ॥६॥ दि०ए षचूडामणिरेतावत्कालंसुपरिरक्षितः एतंव्यसनेत्वामिवदृष्ट्वाप्रहृष्यामिएतत्सन्निधानेरक्षोभिभवासंभवादितिभावः ॥ ७ ॥ सएषनिर्यातितोदत्तस्त्वत्प्रत्याभिज्ञानार्थमितिशेषः अतःशीघ्रमागमनेएवकुशलमन्यथापरमंदुःखमितिभावः ॥ ८ ॥ त्वत्कृतेत्वत्प्राप्तिप्रत्याशया मर्षयामिसहामि ॥ ९॥१०॥ यतोयंघोरस्तस्यदृष्टिश्चचाद्युद्विग्नेसुखाअथाधिकालादूर्ध्वंकृतावि

नाशनिश्चया अतस्तत्पूर्वमेव मरणौचित्यादवधिकालस्याधिकत्वेऽपि मासादूर्ध्वमेवनजीविष्यामि किंचत्वांविषज्जंतंविलंबंकुर्वंतं यदिशृणुयांतदा तथा श्रुत्वा मासादर्वागेवक्षणमपि नजीवेयमित्युक्तमितिब्रूहीतिशेषः ॥११॥ वचनमुक्तसंदेशरूपं ॥ १२ ॥ त्वच्छोकविमुखःत्वत्स्थित्यपरिज्ञानजशोकेन त्वदुद्धारप्रवृत्तिविमुखः नतुज्ञात्वेतिसत्येन तेशपे ॥ १३ ॥ कथंचिद्भवतीदृष्टाअतःपरंशोचितुंनकालःइमंमुहूर्तंअस्मिन्नचिरकालेइत्यर्थः ॥ १४ ॥१५॥१६ ॥ यत्त्वभिज्ञानंरामएवविशिष्यजानीयाद्यच्चतस्यप्रीतिसंजननंतद्भूयःपुनरधिकंच

५

वैदेह्यावचनंश्रुत्वाकरुणंसाश्रुभाषितम् ॥ अथाब्रवीन्महातेजाहनूमान्मारुतात्मजः ॥१२॥ त्वच्छोकविमुखोरामोदेविसत्येनतेशपे ॥ रमोशोकाभिभूतेतुलक्ष्मणःपरितप्यते ॥१३॥ दृष्टाकथंचिद्भवतीनकालःपरिदेवितुम् ॥ इमंमुहूर्तंदुःखानामंतंद्रक्ष्यसिभामिनि ॥१४॥ तावुभौपुरुषव्याघ्रौ राजपुत्रावनिंदितौ ॥ त्वद्दर्शनकृतोत्साहौलंकांभस्मीकरिष्यतः ॥१५॥ हत्वातुसमरेरक्षोरावणंसहबांधवैः ॥ राघवौत्वांविशालाक्षिस्वांपुरींप्रतिनेष्यतः ॥१६॥ यत्तुरामोविजानीयादभिज्ञानमनिंदिते ॥ प्रीतिसंजननंभूयस्तस्यत्वंदातुमर्हसि ॥१७॥ साब्रवीद्दत्तमेवाहोमयाभिज्ञानमुत्तमम् ॥ एतदेवहिरामस्यदृष्ट्वायत्नेनभूषणम् ॥ १८ ॥ श्रद्धेयंहनुमन्वाक्यंतववीरभविष्यति ॥ सतंमणिवरंगृह्य श्रीमान्प्लवगसत्तमः ॥१९॥ प्रणम्यशिरसादेवींगमनायोपचक्रमे ॥ तमुत्पातकृतोत्साहमवेक्ष्यहरियूथपम् ॥२०॥ वर्धमानंमहावेगमुवाचजनकात्मजा ॥ अश्रुपूर्णमुखीदीनाबाष्पगद्गदयागिरा ॥२१॥ हनूमन्सिंहसंकाशौभ्रातरौरामलक्ष्मणौ ॥ सुग्रीवंचसहामात्यंसर्वान्ब्रूयाअनामयम् ॥२२॥ यथाचसमहाबाहुर्मांतारयतिराघवः ॥ अस्माद्दुःखांबुसंरोधात्त्वंसमाधातुमर्हसि ॥२३॥ इदंचतीव्रंममशोकवेगंरक्षोभिरेभिःपरिभर्त्सनंच ॥ ब्रूयास्तुरामस्यगतःसमीपंशिवश्चतेध्वास्तुहरिप्रवीर ॥ २४ ॥ सराजपुत्र्याप्रतिवेदितार्थःकपिःकृतार्थःपरिहृष्टचेताः ॥ तदल्पशेषंप्रसमीक्ष्यकार्यंदिशंह्युदीचींमनसाजगाम ॥ २५ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवा० आ० सुं० चत्वारिंशःसर्गः ॥ ४० ॥ ॥ ५ ॥ ॥ सचवाग्भिःप्रशस्ताभिर्गमिष्यन्पूजितस्तया ॥ तस्माद्देशादपाक्रम्यचिंतयामासवानरः ॥१॥ अल्पशेषमिदंकार्यंदृष्टेयमसितेक्षणा ॥ त्रीनुपायानतिक्रम्यचतुर्थइहदृश्यते ॥ २ ॥

दातुमर्हसि ॥१७॥१८॥ श्रद्धेयंविश्वसनीयम् ॥१९॥ उत्पातेउत्प्लवनेकृतोत्साहम् ॥२०॥२१॥ अनामयमारोग्यम् ॥२२॥ त्वंसमाधातुमित्यस्यतथेत्या दिःसमाधानंसंविधानम् अथापिसमहाबाहुरितिपाठेयथेत्यपिपूरणीयमेवयद्यपिश्रुतवृत्तांतःस्वयमेवयतिष्यतितथापित्वमपियथामांशीघ्रंतारयसितथासंविधानंकुर्वित्यर्थः ॥ २३ ॥ २४ ॥ तत्कार्यं लंकागमनप्रयोजनम् अल्पशेषम् देवीदर्शनरूपस्यमहतःप्रधानकृत्यस्यनिष्पन्नत्वात्परबलदर्शनरूपस्यानुषंगिकत्वादल्पशेषत्वमित्याशयः ॥२५॥ मखमानः ॥ इतिश्रीरा० श्रीरा० रा० वा० आ० सुं० चत्वारिंशःसर्गः ॥४०॥ ॥५॥ ॥ तस्माद्देशादपाक्रम्यसीतासमीपात्किंचिद्दूरंगत्वा ॥१॥ चिंतयामासेत्युक्तांचिंतांदर्शयति अल्पशेषमिति इयंसीतादृष्टेतीदंप्रधानकार्यं

निष्पन्नमिति आनुषंगिकंपरबलदर्शनमवशिष्टमित्यल्पशेषत्वम् इहकार्येपरबलज्ञानलक्षणेत्रीनुपायान्सामादीनतिक्रम्यचतुर्थोदंडएवसाधनत्वेनदृश्यते ॥२॥ तत्रयुक्तिमाह नेति ऋ
जुषुसामफलायनशूरेषुतदाह रक्षस्स्विति बलदर्पिताभेदसाध्यान भेदउपायः बलवंतोहिकुतोप्यनिष्टंनगणयंतीत्यर्थः ॥ ३ ॥ अस्यकार्यस्यपरबलाशयपरिज्ञानरूपस्य सर्वातिशायि
पराक्रमवतोममपराजयएवनास्तीत्याशयेनाह पराक्रमादृतेइति विनिश्चयःनिश्चितोपायः स्वबलप्रकाशनेप्रयोजनांतरमप्यस्तीत्याह हतेति अद्यहताःप्रवीराःश्रेष्ठाःयेषांतेराक्षसाःयद्य
स्मादिहभाविनिरणेमार्दवंएकेनैवैवंपराक्रमःकृतस्तादृशैरनेकैःकथमस्माकंजयाशेतिरणप्रवृत्तिराहित्यंप्राप्नुयुः अतःपराक्रमात्परबलस्यमनोभंगरूपंकार्यंसिद्ध्यतीत्याशयः ॥४ ॥ ननु
स्वामिसंदिष्टकार्यातिरिक्तकार्यकरणेदोषः स्वामिनाहिअभिगम्यतुवैदेहींनिलयंरावणस्यचेत्येतावदेवसंदिष्टमित्याशंक्यसंदिष्टकार्याविरोधेनस्वामिहितकार्यांतरसाधनंदूतस्यालंका
रइत्याह कार्येइति कार्येप्रधानकार्येनिर्वृत्ते सकार्यंकर्तुमर्हति नतुसंदिष्टमात्रस्यकथंचित्साधकइत्याशयः ॥ ५ ॥ उक्तमेवविवृणोति नहीति यस्तुस्वल्पस्यापिकर्मणःअतिशयितयत्नेन

नसामरक्षस्सुगुणायकल्पतेनदानमर्थोपचितेषुयुज्यते ॥ नभेदसाध्याबलदर्पिताजनाःपराक्रमस्त्वेषममेहरोचते ॥३॥ नचास्यकार्यस्यपराक्र
माद्दतेविनिश्चयःकश्चिदिहोपपद्यते ॥ हतप्रवीराश्चरणेतुराक्षसाःकथंचिदीयुर्यदिहाद्यमार्दवम् ॥४॥ कार्येकर्मणिनिर्वृत्तेयोबहून्यपिसाधयेत् ॥
पूर्वकार्याविरोधेनसकार्यंकर्तुमर्हति ॥ ५ ॥ नह्येकःसाधकोहेतुःस्वल्पस्यापीहकर्मणः ॥ योह्यर्थंबहुधावेदससमर्थोर्थसाधने ॥ ६ ॥ इहैवतावत्कृ
तनिश्चयोह्यहंव्रजेयमद्यप्लवगेश्वरालयम् ॥ परात्मसंमर्दविशेषतत्त्ववित्ततःकृतंस्यान्ममभर्तृशासनम् ॥७॥ कथंनुखल्वद्यभवेत्सुखागतंप्रसह्य
युद्धंममराक्षसैःसह ॥ तथैवखल्वात्मबलंचसारवत्समानयेन्मांचरणेदशाननः ॥८॥ततःसमासाद्यरणेदशाननंसमंत्रिवर्गंसबलंसयायिनम् ॥हृ
दिस्थितंतस्यमतंबलंचसुखेनमत्वाहमितःपुनर्व्रजे ॥ ९ ॥ इदमस्यनृशंसस्यनंदनोपममुत्तमम् ॥वनंनेत्रमनःकांतंनानाद्रुमलतायुतम् ॥१०॥

सिद्धिहेतुर्भवतिअसावेकोमुख्यःसाधकोहेतुर्नभवतिअपितुयोह्यर्थंप्रयोजनमल्पेनयत्नेनबहुधाकर्तुंवेदसएवार्थसाधनेसमर्थः ॥६ ॥तस्मादन्यदपिस्वाम्यभीष्टंकृत्वैवगंतव्यमित्याह इ
हैवेति यद्यप्यहंइहैवसीतान्वेषणएवतावत्प्रथमंकृतनिश्चयस्तथापियदि परात्मसंमर्दविशेषतत्त्ववित्परस्यात्मनःस्वस्यचसंमर्देयुद्धेयोविशेषस्तत्तत्त्वविद्भूत्वायदिप्लवगेश्वरालयंसुग्रीवा
लयंव्रजेयंततस्तदाभर्तृशासनंसम्यक्कृतंस्यात् अन्यथाराक्षसबलंकीदृशमितिपृष्टेनिरुत्तरःस्यामितिभावः ॥ ७ ॥ एवंनिश्चितार्थोयुद्धप्रवृत्तिप्रकारंचिंतयति कथंन्विति अद्यखलुममेहा
गतमागमनंसुखागतंसुखफलकमागमनंकथंभवेत् तथाराक्षसैःसहप्रसह्यस्वयमेवबलात्कृत्ययुद्धंचकथंममभवेत् तथातथैवकरणेसतिसारवदूर्जितंस्वबलंमांचसदशाननःकथंमा
नयेत्श्लाघयेत् यद्वा तथैवयुद्धकरणेखलुदशाननःआत्मबलंमांचसारवत्समानयेत्सम्यक्परिच्छिंद्यादित्यर्थेनयुद्धफलमुक्तम् ॥ ८॥ ततोमद्बलवशादेवमांरणेसमासाद्यवर्तमानंसबलं
सयायिनंससारथिम् अंतर्भावितण्यर्थायातेर्णिनौयापयितायायीसारथिस्तेनसहितंरावणंज्ञात्वाहृदिस्थितंतस्यमतमभीष्टंबलंचसुखेनअक्लेशतोमत्वाज्ञात्वापुनरितोव्रजेव्रजिष्ये सबलं
सयायिनमितिपाठः सबलप्रयायिनमित्याधुनिककल्पितःपाठः ॥ ९ ॥ अथप्रसह्यरणप्रवर्तनोपायांचिंतयति इदमिति अस्येदंवनंनेत्रमनःकांतंभवति अतइदंविध्वंसयामि ॥ १० ॥

 ॥ ११ ॥ समानेष्यतिमांप्रतियुद्धायप्रापयिष्यति महद्युद्धंमन्मनस्तोषकृत् ॥ १२ ॥ ततोहरीश्वरालयंगमिष्यामीतिचिंतयामासेत्यन्वयः ॥ १३ ॥ ततःएवंनिश्चयानंतरम् ॥ १४॥१५॥
पर्वताग्रैःक्रीडापर्वताग्रैः उपलक्षितामितिशेषः ॥ १६ ॥ १७ ॥ व्याकुलंस्रस्तमावरणंयासांताअतएवविह्वलाःस्त्रियइवतालतारेजुः ॥ १८ ॥ सादितैर्विशीर्णैः व्यालैःशार्दूलैः ॥१९ ॥
॥ ६० ॥ प्रमदावनस्यअंतःपुरविहारोचितवनस्य स्यादेतदेवप्रमदवनमंतःपुरोचितमित्यमरः दशास्यस्यप्रमदानांस्त्रीणांकामसंवर्धनद्वाराअवनस्यरक्षकस्यास्यवनस्यसाविह्वलाशोकलताप्र ५

इदंविध्वंसयिष्यामिशुष्कंवनमिवानलः॥अस्मिन्भग्नेततःकोपंकरिष्यतिसरावणः॥११॥ ततोमहत्साश्वमहारथद्विपंबलंसमानेष्यतिराक्षसाधिपः॥त्रिशूलकालायसपट्टिशायुधंततोमहद्युद्धमिदंभविष्यति॥१२॥अहंचतैःसंयतिचंडविक्रमैःसमेत्यरक्षोभिरभंगविक्रमः॥निहत्यतद्रावणचोदितंबलंसुखंगमिष्यामिहरीश्वरालयमम् ॥ १३ ॥ ततोमारुतवत्क्रुद्धोमारुतिर्भीमविक्रमः ॥ ऊरुवेगेनमहताद्रुमान्क्षेप्तुमथारभत् ॥ ॥१४॥ततस्तद्धनुमान्वीरोबभंजप्रमदावनम्॥मत्तद्विजसमाघुष्टंनानाद्रुमलतायुतम् ॥१५॥ तद्वनंमथितैर्वृक्षैर्भिन्नैश्चसलिलाशयैः ॥चूर्णितैःपर्वताग्रैश्चबहुधाप्रियदर्शनैः॥१६॥नानाशकुंतविरुतैःप्रभिन्नसलिलाशयैः॥ताम्रैःकिसलयैःक्लांतैःक्लांतद्रुमलतायुतैः ॥१७॥ नबभौतद्वनंतत्रदावानलहतंयथा॥व्याकुलावरणारेजुर्विह्वलाइवतालताः ॥१८॥ लतागृहैश्चित्रगृहैश्चसादितैर्व्यालैर्मृगैरार्तरवैश्चपक्षिभिः॥शिलागृहैरुन्मथितैस्तथागृहैःप्रनष्टरूपंतदभून्महद्वनम् ॥१९॥ साविह्वलाशोकलताप्रतानावनस्थलीशोकलताप्रताना ॥ जातादशास्यप्रमदावनस्यकपेर्बलाद्धिप्रमदावनस्य ॥ २० ॥ ततःसकृत्वाजगतीपतेर्महान्महद्व्यलीकंमनसोमहात्मनः ॥युयुत्सुरेकोबहुभिर्महाबलैःश्रियाज्वलंस्तोरणमाश्रितःकपिः ॥ ॥ २१ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वाल्मीकीयेआदिकाव्येसुंदरकांडेएकचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४१ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ततःपक्षिनिनादेनवृक्षभंगस्वनेनच ॥ बभूवुस्त्राससंभ्रांताःसर्वेलंकानिवासिनः ॥ विद्रुताश्चभयत्रस्ताविनेदुर्मृगपक्षिणः ॥ रक्षसांचनिमित्तानिक्रूराणिप्रतिपेदिरे ॥ ॥ २ ॥ ततोगतायांनिद्रायांराक्षस्योविकृताननाः ॥ तद्वनंददृशुर्भग्नंतंचवीरंमहाकपिम् ॥ ३ ॥ सताद्दृष्ट्वामहाबाहुर्महासत्त्वोमहाबलः ॥ चकारसुमहद्रूपंराक्षसीनांभयावहम् ॥ ४ ॥ ततस्तुगिरिसंकाशमतिकायंमहाबलम् ॥ राक्षस्योवानरंदृष्ट्वापप्रच्छुर्जनकात्मजाम् ॥ ५ ॥

तानाचंचलाशोकलतासमूहवतीवनस्थलीतृणगुल्मलताजलाशयादियुक्ताभूमिःकपेर्बलात्शोच्यतइतिशोका शोच्यलताप्रतानाजाता द्रष्टृचित्तशोकजनिकाजातेत्यर्थः ॥
॥ २० ॥ जगतीपतेः राज्ञोरावणस्य व्यलीकमप्रियम् ॥ २१ ॥ आयरमानः ॥ ॥ इतिश्रीरा०श्रीरा०रा०वा०आ०सुंदरकांडेएकचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४१ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ६० ॥
ततइति ॥ १ ॥ प्रतिपेदिरेप्राप्तानि ॥ २ ॥ गतायांनिद्रायां वनभंगध्वनिनेत्यर्थः ॥ ३ ॥ ४ ॥ जनकात्मजांपप्रच्छुः तस्यानिर्निद्रतयावस्थानंमत्वेतिभावः ॥ ५ ॥

त्वयाऽनेनकथंसंवादःकृतइतिचपप्रच्छुः यद्यपितानिद्रितावनभंगध्वनिनाजागरिताइतिसंवादज्ञानस्यैवाभावात्तत्कथंप्रश्नोनिरवसरस्तथापिनिद्रामध्येकिंचिज्जागरेणईषत्संवा
दश्रवणेपिदेवमाययापुनर्निद्रेतितत्प्रश्नोपपत्तिरित्याहुः सीतायास्तद्दर्शनेपिनिर्भयप्रसन्नमुखतयावस्थानदर्शनादयंकाश्चिदेतत्परिचितएतद्वृत्तांतज्ञानार्थमेवप्रायेणागतइतिसंभाव्या
नयासंवादकरणंचसंभाव्यतत्प्रश्ननिर्वाहइतिकतकः ॥ ६ ॥ अथविशिष्यसंवादंपृच्छंति संवादमिति ॥ ७ ॥ कागतिःउपायः ॥ ८ ॥ युष्माकमेवैतत्स्वरूपज्ञानमुचितमित्य
न्न्यायमाह अहिरेवेति ॥ ९ ॥ १० ॥ वैदेह्यावचनंअज्ञानप्रतिपादकम् अनेनात्मत्राणादौमृषावादोनदोषायेतिध्वनितम् काश्चिद्विद्रुताःकाश्चिद्दृढंस्थिताएवकाश्चिद्रावणायनिवे

कोयंकस्यकुतोवायंकिंनिमित्तमिहागतः ॥ कथंत्वयासहानेनसंवादःकृतइत्युत ॥ ६ ॥ आचक्ष्वनोविशालाक्षिमाभूत्तेसुभगेभयम् ॥ संवा
दमसितापांगित्वयाकिंकृतवानयम् ॥ ७ ॥ अथाब्रवीत्तदासाध्वीसीतासर्वांगशोभना ॥ रक्षसांकामरूपाणांविज्ञानेकागतिर्मम ॥ ८ ॥ यू
यमेवास्यजानीतयोयंयद्वाकरिष्यति ॥ अहिरेवअहेःपादान्विजानातिनसंशयः ॥ ९ ॥ अहमप्यतिभीतास्मिनैवजानामिकोह्ययम् ॥ वेद्मि
राक्षसमेवैनंकामरूपिणमागतम् ॥ १० ॥ वैदेह्यावचनंश्रुत्वाराक्षस्योविद्रुताद्रुतम् ॥ स्थिताःकाश्चिद्गताःकाश्चिद्रावणायनिवेदितुम् ॥११॥
रावणस्यसमीपेतुराक्षस्योविकृताननाः ॥ विरूपंवानरंभीमंरावणायन्यवेदिषुः ॥ १२ ॥ अशोकवनिकामध्येराजन्भीमवपुःकपिः ॥ सीत
याकृतसंवादस्तिष्ठत्यमितविक्रमः ॥ १३ ॥ नचतंजानकीसीताहरिंहरिणलोचना ॥ अस्माभिर्बहुधापृष्टानिवेदयितुमिच्छति ॥ १४ ॥ वास
वस्यभवेद्दूतोदूतोवैश्रवणस्यवा ॥ प्रेषितोवापिरामेणसीतान्वेषणकांक्षया ॥१५॥ तेनैवाद्भुतरूपेणयत्तत्तवमनोहरम् ॥ नानामृगगणाकीर्णं
प्रमृष्टंप्रमदावनम् ॥ १६ ॥ नतत्रकश्चिदुद्देशोयस्तेननविनाशितः ॥ यत्रसाजानकीदेवीसतेननविनाशितः ॥ १७ ॥ जानकीरक्षणार्थंवा
श्रमाद्वानोपलक्ष्यते ॥ अथवाकःश्रमस्तस्यसैवतेनाभिरक्षिता ॥१८॥ चारुपल्लवपत्राढ्यंयंसीतास्वयमास्थिता ॥ प्रवृद्धःशिंशपावृक्षःसचते
नाभिरक्षितः ॥१९॥ तस्योग्ररूपस्योग्रंत्वंदंडमाज्ञातुमर्हसि ॥ सीतासंभाषितायेनवनंतेनविनाशितम् ॥२०॥ मनःपरिगृहीतांतांतवरक्षोगणे
श्वर ॥ कःसीतामभिभाषेतयोनस्यात्त्यक्तजीवितः ॥२१॥

दितुंगताः ॥ ११ ॥ १२ ॥ सीतयाकृतसंवादस्त्वज्ञानंयथातथोक्तम् ॥ १३ ॥ नानिवेदयितुमिच्छाति
प्रायेणेयंतंजानातीतितासामाशयः ॥ १४ ॥१५॥ प्रमृष्टंनाशितम् ॥१६॥ उद्देशःप्रदेशः ॥१७॥ कःश्रमइतिमहावनंभग्नवतस्तस्यश्रमोऽसंभावितइत्यर्थः अतःसाजानक्येवते
नाभिरक्षिता तदाश्रयवृक्षाभंगेनेतिशेषः॥ १८ ॥ तस्यैवार्थस्यस्थिरीकरणायपुनःप्रतिपादनम् चार्विति तेनाभिरक्षितःसीतारक्षणार्थमितिशेषः ॥ १९ ॥ आज्ञातुमाज्ञापयितुम्
सीतासंभाषितेत्यनेनसापराधग्रहत्वंबोधितम् ॥ २० ॥ तद्भाषणस्यापराधत्वमुपपादयति मनइतित्यक्तजीवितस्त्यक्तजीविताशः राजपरिग्रहभाषणंपुंसोपराधइतिभावः ॥२१॥

संवर्त्तितेविवर्त्तितेईक्षणेनेत्रेयेनसः ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ अशीतेःसाहस्रम् स्वार्थेंण् कूटःअयस्कारः कूटसदृशाग्रआयुधविशेषः ॥ २५ ॥ २६ ॥ अवस्थितंयुद्धायसन्नद्धम् ॥ २७ ॥ कांचनांगदैःकांचनपट्टबंधैः ॥ २८ ॥ २९ ॥ क्षितावाविध्यलांगूलमितिस्वभावोक्तिरलंकारः ॥ ३० ॥३१॥ अनुनादिनाप्रतिध्वनिमता ॥३२॥ जयतिसर्वोत्कर्षेणवर्तते

॥ ६१ ॥ राक्षसीनांवचःश्रुत्वारावणोराक्षसेश्वरः ॥ चिताग्निरिवजज्वालकोपसंवर्तितेक्षणः ॥ २२ ॥ तस्यक्रुद्धस्यनेत्राभ्यांप्रापतन्नश्रुबिंदवः ॥ दीप्ता ५
भ्यामिवदीपाभ्यांसार्चिषःस्नेहबिंदवः ॥२३॥ आत्मनःसदृशान्वीरान्किंकरान्नामराक्षसान् ॥ व्यादिदेशमहातेजानिग्रहार्थंहनूमतः ॥२४॥
तेषामशीतिसाहस्रंकिंकराणांतरस्विनाम् ॥ निर्ययुर्भवनात्तस्मात्कूटमुद्गरपाणयः ॥२५॥ महोदरामहादंष्ट्राघोररूपामहाबलाः ॥ युद्धाभिम
नसःसर्वेहनूमद्ग्रहणोन्मुखाः ॥२६॥ तेकपिंतंसमासाद्यतोरणस्थमवस्थितम् ॥ अभिपेतुर्महाभागाःपतंगाइवपावकम् ॥२७॥ तेगदाभिर्विचि
त्राभिःपरिघैःकांचनांगदैः ॥ आजग्मुर्वानरश्रेष्ठंशरैरादित्यसन्निभैः ॥२८॥ मुद्गरैःपट्टिशैःशूलैःप्रासतोमरपाणयः ॥ परिवार्यहनूमंतंसहसा
तस्थुरग्रतः ॥ २९ ॥ हनूमानपितेजस्वीश्रीमान्पर्वतसन्निभः ॥ क्षितावाविध्यलांगूलंननादचमहाध्वनिम् ॥ ३० ॥ सभूत्वातुमहाकायोहनू
मान्मारुतात्मजः ॥ पुच्छमास्फोटयामासलंकांशब्देनपूरयन् ॥ ३१ ॥ तस्यास्फोटितशब्देनमहताचानुनादिना ॥ पेतुर्विहंगागगनादुच्चैश्चे
दमघोषयत् ॥ ३२ ॥ जयत्यतिबलोरामोलक्ष्मणश्चमहाबलः ॥ राजाजयतिसुग्रीवोराघवेणाभिपालितः ॥ ३३ ॥ दासोहंकोसलेंद्रस्यराम
स्याक्लिष्टकर्मणः ॥ हनूमान्शत्रुसैन्यानांनिहंतामारुतात्मजः ॥३४॥ नरावणसहस्रंमेयुद्धेप्रतिबलंभवेत् ॥ शिलाभिश्चप्रहरतःपादपैश्चसह
स्रशः ॥३५॥ अर्दयित्वापुरींलंकामभिवाद्यचमैथिलीम् ॥ समृद्धार्थोगमिष्यामिमिषतांसर्वरक्षसाम् ॥३६॥ तस्यसन्नादशब्देनतेभवन्भय
शंकिताः ॥ ददृशुश्चहनूमंतंसंध्यामेघमिवोन्नतम् ॥ ३७ ॥ स्वामिसंदेशनिःशंकास्ततस्तेराक्षसाःकपिम् ॥ चित्रैःप्रहरणैर्भीमैरभिपेतुस्तत
स्ततः ॥३८॥ सतैःपरिवृतःशूरैःसर्वतःसमहाबलः ॥ आससादायसंभीमंपरिघंतोरणाश्रितम् ॥ ३९ ॥ सतंपरिघमादायजघानरजनीचरा
न् ॥ सपन्नगमिवादायस्फुरंतंविनतासुतः ॥४०॥ विचचारांबरेवीरःपरिगृह्यचमारुतिः ॥ सूदयामासवज्रेणदैत्यानिवसहस्रदृक् ॥ ४१ ॥

॥ ३३ ॥ ३४ ॥ प्रतिबलंप्रतिस्पर्द्धाईबलवत् ॥ ३५ ॥ मिषतामित्यनादरेषष्ठी ॥ ३६ ॥ सन्नादशब्देनआस्फोटशब्दजप्रतिध्वनिनासिंहनादेनच ॥ ३७ ॥ स्वामिनोरामस्य ॥ ६१ ॥
संदेशेननामग्रहणेनकस्य।यंभटइतिसंदेहरहिताः किंच स्वामिसंदेशेनरावणाज्ञया ऽतिघोरेणाप्यनेनयोद्धव्यमेवेतिनिश्चयात्पक्षांतरशंकारहिताःप्रहरणैरायुधैरभिपेतुः प्राहरन्नित्यर्थः
॥ ३८ ॥ तोरणाश्रितंतोरणसमीपेस्थापितम् ॥ ३९ ॥ सप्रासिद्धोविनतासुतःपन्नगमादायेवसहनूमांस्तंपरिघमादायेतियोजना ॥ ४० ॥ परिगृह्य परिघमितिशेषः ॥ ४१ ॥

॥४२॥ कतिचिद्धताऽवशेषाद्विन्नाः ॥४३॥ प्रहस्तपुत्रोजंबुमाली ॥४४॥ अवभमानः ॥ इतिश्री॰रामा॰श्रीरा॰रा॰वा॰आ॰सुं॰द्विचत्वारिंशःसर्गः ॥४२॥ ॥ छ ॥ ॥ अथरावण संदिष्टसेनांतरागमनात्पूर्वंतूष्णींस्थित्वानाकिंचित्प्रयोजनमितिविचार्यप्रासादभंगादिचिकीर्षति ततइति ध्यानंविचारः चैत्यप्रासादोरक्षःकुलदेवताप्रासादः ॥ १ ॥ एवंप्रमदवनवत्

सहत्वाराक्षसान्वीरःकिंकरान्मारुतात्मजः ॥ युद्धाकांक्षीमहावीरस्तोरणंसमवस्थितः ॥४२॥ ततस्तस्माद्भयान्मुक्ताःकतिचित्तत्रराक्षसाः॥
निहतान्किंकरान्सर्वान्रावणायन्यवेदयन् ॥ ४३ ॥ सराक्षसानांनिहतंमहाबलंनिशम्यराजापरिवृत्तलोचनः ॥ समादिदेशाप्रतिमंपराक्र
मेप्रहस्तपुत्रंसमरेसुदुर्जयम् ॥ ४४ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम॰वा॰आ॰सुं॰द्विचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ततःसकिंकरान्हत्वा
हनूमान्ध्यानमास्थितः ॥ वनंभग्नंमयाचैत्यप्रासादोनविनाशितः ॥ १ ॥ तस्मात्प्रासादमप्येवमिमंविध्वंसयाम्यहम् ॥ इतिसंचिंत्यहनुमा
न्मनसादर्शयन्बलम् ॥ २ ॥ चैत्यप्रासादमुत्प्लुत्यमेरुशृंगमिवोन्नतम् ॥ आरुरोहहरिश्रेष्ठोहनूमान्मारुतात्मजः ॥ ३ ॥ आरुह्यगिरिसंका
शंप्रासादंहरियूथपः ॥ बभौससुमहातेजाःप्रतिसूर्यइवोदितः ॥ ४ ॥ संप्रधृष्यतदुर्धर्षश्चैत्यप्रासादमुन्नतम् ॥ हनूमान्प्रज्वलँल्लक्ष्म्यापारि
यात्रोपमोभवत् ॥५॥ सभूत्वासुमहाकायःप्रभावान्मारुतात्मजः ॥ धृष्टमास्फोटयामासलंकांशब्देनपूरयन् ॥६॥ तस्यास्फोटितशब्देनमह
ताश्रोत्रघातिना ॥ पेतुर्विहंगमास्तत्रचैत्यपालाश्चमोहिताः ॥ ७ ॥ अस्त्रविज्जयतांरामोलक्ष्मणस्यमहाबलः ॥ राजाजयतिसुग्रीवोराघवेणा
भिपालितः ॥८॥ दासोहंकोसलेंद्रस्यरामस्याक्लिष्टकर्मणः ॥ हनूमान्शत्रुसैन्यानांनिहंतामारुतात्मजः ॥ ९ ॥ नरावणसहस्रंमेयुद्धेप्रतिबलं
भवेत् ॥ शिलाभिश्चप्रहरतःपादपैश्चसहस्रशः ॥ १० ॥ धर्षयित्वापुरींलंकामभिवाद्यचमैथिलीम् ॥ समृद्धार्थोगमिष्यामिमिषतांसर्वरक्षसाम्
॥ ११ ॥ एवमुक्त्वामहाकायश्चैत्यस्थोहरियूथपः ॥ ननादभीमनिर्ह्रादोरक्षसांजनयन्भयम् ॥१२॥ तेननादेनमहताचैत्यपालाःशतंययुः ॥
गृहीत्वाविविधानस्त्रान्प्रासान्खड्गान्परश्वधान् ॥ १३ ॥ विसृजंतोमहाकायामारुतिंपर्यवारयन् ॥ तेगदाभिर्विचित्राभिःपरिघैःकांचनांगदैः ॥
॥१४॥ आजग्मुर्वानरश्रेष्ठंबाणैश्चादित्यसन्निभैः ॥ आवर्तइवगंगायास्तोयस्यविपुलोमहान् ॥१५॥ परिक्षिप्यहरिश्रेष्ठंसबभौरक्षसांगणः ॥
ततोवातात्मजःक्रुद्धोभीमरूपंसमास्थितः ॥१६॥ प्रासादस्यमहांस्तस्यस्तंभंहेमपरिष्कृतम् ॥ उत्पाटयित्वावेगेनहनूमान्मारुतात्मजः ॥१७॥

॥२॥ प्रासादमुत्प्लुत्यारुरोह ॥३॥४॥ संप्रधृष्यभंक्त्वा पारियात्रःपर्वतविशेषः औन्नत्यंसाधारणोधर्मः ॥ ५ ॥ धृष्टंनिर्भयम् ॥ ६ ॥ विहंगाश्चैत्यपालाश्चमोहिताःपेतुः ॥ ७ ॥ ८ ॥
॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ शतंययुः अनेकेइत्यर्थः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ परिक्षिप्येत्यंशेतोयस्यावर्तइवेतिदृष्टांतः ॥ १६ ॥ महान्मारुतात्मजइत्यन्वयः ॥ १७ ॥

उत्पाटयित्वातंशतधारंस्तंभंभ्रामयामास तत्रचभ्राम्यमाणेस्तंभांतरेणघट्टनवशादग्निःसमभवत्तेनप्रासादश्चाप्यदह्यत ॥ १८॥ ततःसराक्षसशतंहत्वादह्यमानंप्रासादंदृष्ट्वाचांतरिक्षे
स्थितइदंवचोऽब्रवीत् ॥ १९ ॥ २० ॥ एतदुक्तिप्रयोजनंचराक्षसहृदयपीडा ॥ २१ ॥ २२ ॥ ओघबलाःओघसंख्यातगजबलाः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ अमरमानः
इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येसुंदरकांडेत्रिचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अथजंबुमाल्यागमनंतद्वधश्च संदिष्टइति

ततस्तंभ्रामयामासशतधारंमहाबलः ॥ तत्रचाग्निःसमभवत्प्रासादश्चाप्यदह्यत ॥१८॥ दह्यमानंततोदृष्ट्वाप्रासादंहरियूथपः ॥ सराक्षसशतंहत्वावज्रेणेंद्रइवासुरान् ॥१९॥ अंतरिक्षस्थितःश्रीमानिदंवचनमब्रवीत् ॥ मादृशानांसहस्राणिविसृष्टानिमहात्मनाम् ॥ २० ॥ बलिनांवानरेंद्राणांसुग्रीववशवर्तिनाम् ॥ अटंतिवसुधांकृत्स्नांवयमन्येचवानराः ॥२१॥ दशनागबलाःकेचित्केचिद्दशगुणोत्तराः ॥ केचिन्नागसहस्रस्यबभूवुस्तुल्यविक्रमाः ॥२२॥ संतिचौघबलाःकेचित्संतिवायुबलोपमाः ॥ अप्रमेयबलाःकेचित्तत्रासन्हरियूथपाः ॥२३॥ ईदृग्विधैस्तुहरिभिर्वृतोदंतनखायुधैः ॥ शतैःशतसहस्रैश्चकोटिभिश्चायुतैरपि ॥२४॥ आगमिष्यतिसुग्रीवःसर्वेषांवोनिषूदनः ॥ नेयमस्तिपुरीलंकानयूयंनचरावणः ॥ यस्यत्विक्ष्वाकुवीरेणबद्धंवैरंमहात्मना ॥ २५ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०सुं०त्रिचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४३ ॥ ॥७॥ ॥ संदिष्टोराक्षसेंद्रेणप्रहस्तस्यसुतोबली ॥ जंबुमालीमहादंष्ट्रोनिर्जगामधनुर्धरः ॥ १ ॥ रक्तमाल्यांबरधरःस्रग्वीरुचिरकुंडलः ॥ महान्विवृत्तनयनश्चंडःसमरदुर्जयः ॥२॥ धनुःशक्रधनुःप्रख्यंमहद्रुचिरसायकम् ॥ विस्फारयाणोवेगेनवज्राशनिसमस्वनम् ॥ ३॥ तस्यविस्फारघोषेणधनुषोमहतादिशः ॥ प्रदिशश्चनभश्चैवसहसासमपूर्यत ॥४॥ रथेनखरयुक्तेनतमागतमुदीक्ष्यसः ॥ हनूमान्वेगसंपन्नोजहर्षचननादच ॥ ५ ॥ तंतोरणविटंकस्थंहनूमंतंमहाकपिम् ॥ जंबुमालीमहातेजाविव्याधनिशितैःशरैः ॥६॥ अर्धचंद्रेणवदनेशिरस्येकेनकर्णिना ॥ बाह्वोर्विव्याधनाराचैर्दशभिस्तुकपीश्वरम् ॥७॥ तस्यतच्छुशुभेताम्रंशरेणाभिहतंमुखम् ॥ शरदीवांबुजंफुल्लंविद्धंभास्कररश्मिना ॥८॥ तत्तस्यरक्तंरक्तेनरंजितंशुशुभेमुखम् ॥ यथाकाशेमहापद्मंसिक्तंकांचनबिंदुभिः ॥ ९ ॥ चुकोपबाणाभिहतोराक्षसस्यमहाकपिः ॥ ततःपार्श्वेतिविपुलांददर्शमहतींशिलाम् ॥१०॥

॥ १ ॥ २ ॥ धनुर्विस्फारयाणः विस्फारयमाणः विस्फारोज्याघोषः ॥ ३ ॥ समपूर्यत दिगादिसमुदायापेक्षमेकवचनम् ॥ ४ ॥ जहर्षस्वबलानुरूपशत्रुप्राप्त्या ॥ ५ ॥ तोरणविटंकःतोरणस्तंभयोरुपरितिर्यक्प्रतिष्ठापितकपोतपालिकादारु ॥ ६ ॥ कर्णीअंकुशाकाराग्रशरविशेषः ॥ ७ ॥ अंबुजंरक्तांबुजम् ॥ ८ ॥ तत्तस्यरक्तंस्वतइतिशेषः रक्तेनक्षतजेनरंजितंमुखमाकाशेकांचनाविंदुभिःरक्ताशोकपुष्परसबिंदुभिः सिक्तंमहापद्मंमहत्तरंरक्तपद्ममिवेत्यभूतोपमेयं अशोकःकांचनाह्वयः ॥ ९ ॥ १० ॥

ताडयामासबिभेद ॥११॥ विपन्नंव्यर्थीकृतम् ॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥ नाश्वाःरथेनखरयुक्तेनेत्युक्तेरश्वशब्देनात्रखराउच्यंते ॥१७॥१८॥१९॥२०॥ अनरमानः॥ इतिश्रीरा॰
श्रीरा॰रा॰वा॰आ॰सुं॰चतुश्चत्वारिंशःसर्गः ॥४४॥ ॥ ७ ॥ ॥ सप्तार्चिवर्चसःअग्नितुल्यतेजसः आर्षोरेफलोपः ॥ १ ॥ महद्बलंमहतीसेनापरीवारोयेषां कृतास्त्रास्त्रेतिआर्षःसंधिः

तरसातांसमुत्पाट्यचिक्षेपजववद्बली ॥ तांशरैर्दशभिःक्रुद्धस्ताडयामासराक्षसः ॥ ११ ॥ विपन्नंकर्मतद्दृष्ट्वाहनूमांश्चंडविक्रमः॥ सालंविपु
लमुत्पाट्यभ्रामयामासवीर्यवान् ॥ १२ ॥ भ्रामयंतंकपिंदृष्ट्वासालवृक्षंमहाबलम् ॥ चिक्षेपसुबहून्बाणान्जंबुमालीमहाबलः ॥ १३ ॥
सालंचतुर्भिश्चिच्छेदवानरंपंचभिर्भुजे ॥ उरस्येकेनबाणेनदशभिस्तुस्तनांतरे ॥ १४ ॥ सशरैःपूरिततनुःक्रोधेनमहतावृतः ॥ तमेवपरिघं
गृह्यभ्रामयामासवेगितः ॥ १५ ॥ अतिवेगोतिवेगेनभ्रामयित्वामहोत्कटः ॥ परिघंपातयामासजंबुमालेर्महोरसि ॥ १६॥ तस्यचैवशिरो
नास्तिनबाहूजानुनीनच ॥ नधनुर्नरथोनाश्वास्तत्रादृश्यंतनेषवः ॥१७॥ सहतस्तरसातेनजंबुमालीमहारथः ॥ पपातनिहतोभूमौचूर्णितां
गद्ववद्द्रुमः ॥ १८ ॥ जंबुमालिंसुनिहतंकिंकरांश्चमहाबलान् ॥ चुक्रोधरावणःश्रुत्वाक्रोधसंरक्तलोचनः ॥१९॥ सरोषसंवर्तिततामलोचनः
प्रहस्तपुत्रेनिहतेमहाबले ॥ अमात्यपुत्रानतिवीर्यविक्रमान्समादिदेशाशुनिशाचरेश्वरः ॥ २० ॥ इत्यार्षेश्री॰वा॰आ॰सुं॰चतुश्चत्वारिंशः
सर्गः ॥ ४४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततस्तेराक्षसेंद्रेणचोदितामंत्रिणःसुताः ॥ निर्ययुर्भवनात्तस्मात्सप्तसप्तार्चिवर्चसः ॥१॥ महद्बलपरीवाराध
नुष्मंतोमहाबलाः ॥ कृतास्त्रास्त्रविदांश्रेष्ठाःपरस्परजयैषिणः ॥२॥ हेमजालपरिक्षिप्तैर्ध्वजवद्भिःपताकिभिः॥ तोयदस्वननिर्घोषैर्वाजियुक्तैर्म
हारथैः ॥३॥ तप्तकांचनचित्राणिचापान्यमितविक्रमाः ॥ विस्फारयंतःसंहृष्टास्तडिद्वंतइवांबुदाः ॥४॥ जनन्यस्तास्ततस्तेषांविदित्वाकिंक
रान्हतान् ॥ बभूवुःशोकसंभ्रांताःसबांधवसुहृज्जनाः॥५॥ तेपरस्परसंघर्षास्तप्तकांचनभूषणाः ॥ अभिपेतुर्हनूमंतंतोरणस्थमवस्थितम् ॥
॥ ६॥ सृजंतोबाणवृष्टिंतेरथगर्जितनिःस्वनाः ॥ प्रावृट्कालइवांभोदाविचेरुर्नैर्ऋतांबुदाः ॥ ७ ॥ अवकीर्णस्ततस्ताभिर्हनूमान्शरवृष्टिभिः
अभवत्संवृताकारःशैलराडिववृष्टिभिः ॥ ८ ॥ सशरान्वंचयामासतेषामाशुचरःकपिः ॥ रथवेगांश्चवीराणांविचरन्विमलेंबरे ॥ ९ ॥

कृतास्त्राःशिक्षितास्त्राःअस्त्रविदांश्रेष्ठाः परस्परजयैषिणःअहमहमिकयास्वस्वोत्कर्षापेक्षिणः ॥२॥ ध्वजवद्भिर्विशिष्टध्वजदंडयुक्तैःपताकिभिःप्रशस्तपताकावद्भिर्महारथैर्निर्ययुरिति
संबंधः ॥३॥ ४ ॥शोकसंभ्रांताः निश्चितमरणबुद्ध्येतिशेषः॥ ५ ॥परस्परसंघर्षाः अहमेवाग्रेइतिपरस्परमभिमानात् तोरणस्थमवस्थितं तत्रस्थितंनिश्चलमित्यर्थः ॥ ६ ॥ सृजं
तोविसृजंतः ॥ ७ ॥ संवृताकारःअदृश्यइतियावत् ॥ ८ ॥ वंचयामासस्वस्पर्शरहितांश्चकार तत्रोपायःआशुचरइति स्थिरलक्ष्यंहिसुवेधंभवति रथवेगांश्चवंचयामास ॥ ९ ॥

धनुर्मेद्भिरितिपाठेआर्षस्त्वं धनुष्मद्भिरैंद्रधनुर्युक्तैः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ भयार्दितंसत्दशादिशोदुद्रावेतिशेषः ॥ १४ ॥ नीडंरथस्थंरथ्यधिष्ठानस्थानं ॥ १५ ॥ स्रवंत्यो
नद्यः ननादप्रतिध्वनिनारक्षोराक्षसीध्वनिनाच ॥ १६ ॥ १७ ॥ असूयमानः ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकियेआदिकाव्येसुंदरकांडेपंचचत्वारिं
शःसर्गः ॥ ४५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ संवृताकारःविगृहीतांतर्गतभयः उत्तमांमतिंधैर्यविषयाम् ॥ १ ॥ २ ॥ हनूमद्ग्रहणेसंदिदेश व्यग्रान्सर्वत्रकार्येत्वरावतः ॥ ३ ॥ यातगच्छत

सतैःक्रीडन्धनुष्मद्भिर्व्योम्निवीरःप्रकाशते॥धनुष्मद्भिर्यथामेघैर्मारुतःप्रभुरंबरे॥ १० ॥सकृत्वानिनदंघोरंत्रासयंस्तांमहाचमूम्॥ चकारहनुमान्वे
गंतेषुरक्षःसुवीर्यवान्॥ ११ ॥तलेनाभिहनत्कांश्चित्पादैःकांश्चित्परंतपः॥मुष्टिभिश्चाहनत्कांश्चिन्नखैःकांश्चिद्व्यदारयत्॥ १२ ॥प्रममाथोरसाकां
श्चिदूरुभ्यामपरानपि ॥ केचित्तस्यैवनादेनतत्रैवपतिताभुवि॥ १३ ॥ ततस्तेष्ववपन्नेषुभूमौनिपातितेषुच ॥ तत्सैन्यमगमत्सर्वंदिशोदशभयार्दि
तम्॥ १४ ॥विनेदुर्विस्वरंनागानिपेतुर्भुविवाजिनः ॥ भग्ननीडध्वजच्छत्रैर्भूश्चकीर्णाभवद्रथैः॥ १५ ॥स्रवतारुधिरेणाथस्रवंत्योदर्शिताःपथि॥विवि
धैश्चस्वनैर्लंकाननादविकृतंतदा ॥ १६ ॥ सतान्प्रवृद्धान्विनिहत्यराक्षसान्महाबलश्चंडपराक्रमःकपिः ॥ युयुत्सुरन्यैःपुनरेवराक्षसैस्तदेववीरो
भिजगामतोरणम् ॥ १७ ॥ ॥इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकव्येसुंदरकांडेपंचचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ हता
न्मंत्रिसुतान्बुद्ध्वावानरेणमहात्मना॥ रावणःसंवृताकारश्चकारमतिमुत्तमाम्॥ १ ॥ सविरूपाक्षयूपाक्षौदुर्धर्षंचैवराक्षसम् ॥ प्रघसंभासकर्णंच
पंचसेनाग्रनायकान्॥ २ ॥ संदिदेशदशग्रीवोवीरान्नयविशारदान् ॥ हनूमद्ग्रहणेव्यग्रान्वायुवेगसमान्युधि ॥ ३ ॥ यातसेनाग्रगाःसर्वेमहाबलप
रिग्रहाः ॥ सवाजिरथमातंगाःसकपिःशास्यतामिति ॥ ४ ॥ यत्तैश्चखलुभाव्यंस्यात्तमासाद्यवनालयम्॥ कर्मचापिसमाधेयंदेशकालाविरोधित
म्॥ ५ ॥ नह्यहंतंकपिंमन्येकर्मणाप्रतितर्कयन्॥ सर्वथातन्महद्भूतंमहाबलपरिग्रहम्॥ ६ ॥ वानरोयमितिज्ञात्वानहिशुद्ध्यतिमेमनः ॥ नैवाहंतंक
पिंमन्येयथेयंप्रस्तुताकथा॥ ७ ॥ भवेदिंद्रेणवासृष्टमस्मदर्थंतपोबलात्॥ सनागयक्षगंधर्वदेवासुरमहर्षयः ॥ ८ ॥ युष्माभिःप्रहितैःसर्वैर्मयासह
विनिर्जिताः॥ तैरवश्यंविधातव्यंव्यलीकंकिंचिदेवनः ॥ ९ ॥ तदेवनात्रसंदेहःप्रसह्यपरिगृह्यताम्॥यातसेनाग्रगाःसर्वेमहाबलपरिग्रहाः॥ १० ॥

॥ ४ ॥ यत्तैःसावधानैः किंचात्रदेशकालविरोधिकर्मनकार्यमित्याह देशकालाविरोधितंतदविरुद्धंतदुचितमितियावत् समाधेयंकार्यम् ॥ ५ ॥ यत्तैर्भाव्यमित्यत्रहेतुमाह नहीति त
स्यकर्मणातंप्रतितर्कयंस्तंकपिंनमन्ये किंतर्हिमन्यसेतत्राह सर्वथेति ॥ ६ ॥ ७ ॥ महतोभूतस्येहकःप्रसंगस्तत्राह भवेदिति सनागेति नागादिसहितादेवादयइत्यर्थः॥ ८ ॥ प्रहितैः
सर्वैर्युष्माभिःसहमयाविनिर्जिताअतस्तैरवश्यंनोऽस्माकंकिंचिद्व्यलीकंअप्रियंविधातव्यंविधातुंप्राप्तकालं ॥ ९ ॥ तस्मात्तदेवतत्सृष्टभूतमेवपरिगृह्यतांबद्ध्वाआनीयताम् ॥ १० ॥

सवाजिरथेत्यादिपुनर्वचनंस्थैर्यार्थं ॥११॥ सर्वथामहद्भूतमित्यत्रहेतुंनिश्चायकमाह दृष्टाइति ॥१२॥ ननुत्वद्दृष्ट॰न्यतमएवायंनेत्याह नैवेति यथास्यभीमागतिःसमुद्रप्लवनरूपातथाते
षांनैव यथाचास्यतेजआदितथातेषांन ॥१३॥ रूपपरिकल्पनंयथेप्सितरूपपरिग्रहः ॥१४॥ प्रयत्नमित्यार्षःक्लीबत्वं कामंयद्यपीत्यर्थः ॥१५॥ नयज्ञेननीतिज्ञेन आत्मास्वदेहः युद्धसि

सवाजिरथमातंगाःसकपिःशास्यतामिति॥नावमन्योभवद्भिश्चकपिर्धीरपराक्रमः ॥ ११ ॥ दृष्टाहिहरयःशीघ्रंमयाविपुलविक्रमाः ॥ वालीचस
हसुग्रीवोजांबवांश्चमहाबलः॥१२॥नीलःसेनापतिश्चैवयेचान्येद्विविदादयः॥नैवतेषांगतिर्भीमानतेजोनपराक्रमः ॥१३॥नमतिर्नबलोत्साहोन
रूपपरिकल्पनम् ॥ महत्सत्वमिदंज्ञेयंकपिरूपंव्यवस्थितम् ॥१४॥ प्रयत्नंमहदास्थायक्रियतामस्यनिग्रहः॥कामंलोकास्त्रयःसेंद्राःससुरासुर
मानवाः ॥१५॥ भवतामग्रतःस्थातुंनपर्याप्तारणाजिरे॥तथापितुनयज्ञेनजयमाकांक्षतारणे ॥१६॥ आत्मारक्ष्यःप्रयत्नेनयुद्धसिद्धिर्हिचंचला ॥
तेस्वामिवचनंसर्वेप्रतिगृह्यमहौजसः ॥१७॥ समुत्पेतुर्महावेगाहुताशसमतेजसः ॥ रथैश्चमत्तैर्नागैश्चवाजिभिश्चमहाजवैः ॥ १८ ॥ शस्त्रैश्चनि
शितैस्तीक्ष्णैःसर्वैश्चोपहिताबलैः ॥ ततस्तुददृशुर्वीरादीप्यमानंमहाकपिम्॥१९॥रश्मिमंतमिवोद्यंतंस्वतेजोरश्मिमालिनम् ॥तोरणस्थंमहावे
गंमहासत्त्वंमहाबलम्॥ २० ॥महामतिंमहोत्साहंमहाकायंमहाभुजम् ॥ तंसमीक्ष्यैवतेसर्वेदिक्षुसर्वास्ववस्थिताः ॥२१॥ तैस्तैःप्रहरणैर्भी
मैरभिपेतुस्ततस्ततः ॥ तस्यपंचायसास्तीक्ष्णाःसिताःपीतमुखाःशराः ॥ शिरस्युत्पलपत्राभादुर्धरेणनिपातिताः ॥२२॥ सतैःपंचभिराविद्धः
शरैःशिरसिवानरः ॥ उत्पपातनदन्व्योम्निदिशोदशविनादयन् ॥२३॥ ततस्तुदुर्धरोवीरःसरथःसज्जकार्मुकः ॥ किरन्शरशतैर्नैकैरभि
पेदेमहाबलः ॥२४॥ सकपिर्वारयामासतंव्योम्निशरवर्षिणम् ॥ वृष्टिमंतंपयोदांतेपयोदमिवमारुतः॥२५॥अर्द्यमानस्ततस्तेनदुर्धरेणानिला
त्मजः ॥ चकारनिनदंभूयोव्यवर्धतचवीर्यवान् ॥ २६ ॥ सदूरंसहसोत्पत्यदुर्धरस्यरथेहरिः ॥ निपपातमहावेगोविद्युद्राशिर्गिराविव ॥ २७ ॥
ततःसमथिताष्टाश्वंरथंभग्नाक्षकूबरम् ॥ विहायन्यपतद्भूमौदुर्धरस्त्यक्तजीवितः ॥ २८ ॥ तंविरूपाक्षयूपाक्षौदृष्ट्वानिपतितंभुवि ॥ तौजात
रोषौदुर्धर्षावुत्पेततुररिंदमौ ॥ २९ ॥ सताभ्यांसहसोत्प्लुत्यविष्ठितोविमलेऽबरे ॥ मुद्गराभ्यांमहाबाहुर्वक्षस्यभिहतःकपिः ॥ ३० ॥

द्धिर्युद्धेजयः ॥१६॥१७॥१८॥१९॥ सत्त्वंचित्तम् ॥२०॥ दिक्षुसर्वास्ववस्थिताः द्राक्तत्समीपमागंतुंचकिताइतिभावः ॥ २१ ॥ तीक्ष्णामर्मच्छिदः पीतमुखाःफलभागेस्वर्णरूषि
ताः उत्पलपत्राभाएवनतुतत्पीडाहाइत्यर्थः ॥२२॥ स्वयंनदन् तेननादेनदिशोनादयन्नित्यर्थः उत्पपात तोरणादितिशेषः ॥२३॥ अभिपेदेप्राप्तः ॥२४॥कपिर्व्योम्निस्थित्वातंस्वनादे
नहुंकारादिरूपेणवारयामास पयोदांतेजलदात्ययवर्षाकालांते ॥२५॥२६॥ रथेनिपपातेत्यन्वयः ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ताभ्यांकर्तृभ्यांमुद्गराभ्यांकारणाभ्यामभिहतः ॥ ३० ॥

निहत्यवज्रवक्षस्त्वाद्व्यर्थीकृत्य ॥३१॥३२॥३३॥ एकतोवस्थिताविल्यन्वयः परस्परसाहाय्यबुद्ध्यैकदेशेस्थितावित्यर्थः ॥ ३४॥ ३५ ॥ विक्षतैर्गात्रैरुपलक्षितः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥
॥३८॥३९॥४०॥ध्वजिनीपतीन्सेनापतीन् परिगृह्याश्रित्य स्थितइतिशेषः कृतक्षणोलब्धावसरः॥४१॥यवमानः ॥ इतिश्रीरा० श्री०रा०वा० आ० ० सुं०षट्चत्वारिंशःसर्गः ॥४६॥

तयोर्वेगवतोर्वेगंनिहत्यसमहाबलः ॥ निपपातपुनर्भूमौसुपर्णइववेगितः ॥ ३१ ॥ ससालवृक्षमासाद्यसमुत्पाट्यचवानरः ॥ तावुभौराक्षसौवी
रौजघानपवनात्मजः ॥३२॥ ततस्तांस्त्रीन्हतान्ज्ञात्वावानरेणतरस्विना॥अभिगम्यमहावेगःप्रहस्यप्रघसोबली ॥३३॥ भासकर्णश्चसंक्रुद्धःशू
लमादायवीर्यवान् ॥ एकतःकपिशार्दूलंयशस्विनमवस्थितौ ॥३४॥ पट्टिशेनशिताग्रेणप्रघसःप्रत्यपोथयत् ॥ भासकर्णश्चशूलेनराक्षसःकपि
कुंजरम् ॥३५॥ सताभ्यांविक्षतैर्गात्रैरसृग्दिग्धतनूरुहः॥ अभवद्वानरःक्रुद्धोबालसूर्यसमप्रभः ॥३६॥समुत्पाट्यगिरेःशृंगंसमृगव्यालपादप
म् ॥ जघानहनुमान्वीरोराक्षसौकपिकुंजरः॥गिरिशृंगसुनिष्पिष्टौतिलशस्तौबभूवतुः ॥३७॥ततस्तेष्ववसन्नेषुसेनापतिषुपंचसु ॥ बलंतदवशे
षंतुनाशयामासवानरः ॥३८॥ अश्वैरश्वान्गजैर्नागान्योधैर्योधान्रथैरथान् ॥ सकपिर्नाशयामाससहस्राक्षइवासुरान् ॥ ३९ ॥हयैर्नागैस्तुरंगै
श्चभग्नाक्षैश्चमहारथैः ॥ हतैश्चराक्षसैर्भूमीरुद्धमार्गासमंततः ॥४०॥ ततःकपिस्तान्ध्वजिनीपतीन्रणेनिहत्यवीरान्सबलान्सवाहनान् ॥ तथै
ववीरःपरिगृह्यतोरणंकृतक्षणःकालइवप्रजाक्षये ॥ ४१ ॥ ॥इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआ०सुं०षट्चत्वारिंशःसर्गः ॥४६ ॥ ॥ छ ॥
सेनापतीन्पंचसतुप्रमापितान्हनूमतासानुचरान्सवाहनान् ॥ निशम्यराजासमरोद्धतोन्मुखंकुमारमक्षंप्रसमैक्षताक्षम् ॥ १ ॥ सतस्यद
ष्ट्यर्पणसंप्रचोदितःप्रतापवान्कांचनचित्रकार्मुकः ॥ समुत्पपाताथसदस्युदीरितोद्विजातिमुख्यैर्हविषेवपावकः ॥ २ ॥ ततोमहान्बालदि
वाकरप्रभंप्रतप्तजांबूनदजालसंततम् ॥ रथंसमास्थाययौसवीर्यवान्महाहरिंतंप्रतिनैर्ऋतर्षभः ॥ ३ ॥ ततस्तपःसंग्रहसंचयार्जितंप्रतप्त
जांबूनदजालचित्रितम् ॥ पताकिनंरत्नविभूषितध्वजंमनोजवाष्टाश्ववरैःसुयोजितम् ॥ ४ ॥ सुरासुराधृष्यमसंगचारिणंतडित्प्रभंव्योमच
रंसमाहितम् ॥ सतूणमष्टासिनिबद्धबंधुरंयथाक्रमावेशितशक्तितोमरम् ॥ ५ ॥

प्रमापितान्मारितान् समरोद्धतोन्मुखंसमरोद्धतश्चासौसमरायोन्मुखश्चतं अक्षंसमक्षमवस्थितमक्षाख्यंकुमारंनिशम्यदृष्ट्वाप्रसमैक्षतदृष्ट्यायुद्धार्थमाज्ञापयामासेत्यर्थः ॥ १ ॥
तदेवाह सइति सदसियज्ञशालायांद्विजातिमुख्यैर्हविषोदीरितःप्रेरितःपावकइवसमुत्पपात ॥ २ ॥ महान्सइत्यन्वयः जांबूनदजालेनतत्समूहेन संततंव्याप्तम् ॥ ३॥ उक्तमेवार्थं
विशिष्याह ततइतितपः संग्रहस्यतपोनुष्ठानस्यसंचयेन सम्यत्या(?)र्जितम्॥४॥अतएवव्योमचरं असंगचारिणम्पर्वतादिष्वपीतिभावःसमाहितम्सज्जम् तूणइषुधिःअष्टसु दिक्ष्वसि

भिःसहनिबद्धावंधुराःरथफलकायस्मिंस्तम् यथाक्रमंयथास्थानमावेशितंशक्तितोमरंयस्मिंस्तम् ॥ ५ ॥ प्रतिपूर्णवस्तुनायुद्धपरिकरवस्तुना शशिसूर्यवर्चसातद्रश्मिवर्चसा हेमदा
मसहितेनवस्तुनाविराजमानम् ॥ ६ ॥ तोरणस्थितंतोरणाश्रयम् ॥ ७ ॥ हरीक्षणःसिंहवत्क्रूरदृष्टिः युगांतकालाग्निवत्प्रजाक्षयेवस्थितम् हरिंसमासाद्यतमैक्षत विस्मितंचतं
जातसंभ्रमंच बालोयंमांयोद्धुमिच्छतीतिविस्मयः रावणपुत्रत्वाच्चतत्रजातादरत्वम् ॥ ८ ॥ अभिवर्धत तेजसाअभ्यवर्धतेत्यर्थः ॥ ९ ॥ स्थिरःस्थितःसःप्रसमीक्ष्यविक्रमंसंदर्श

विराजमानंप्रतिपूर्णवस्तुनासहेमदाम्नाशशिसूर्यवर्चसा ॥ दिवाकराभंरथमास्थितस्ततःसनिर्जगामामरतुल्यविक्रमः ॥ ६ ॥ सपूरयन्खंचम
हींचसाचलांतुरंगमातंगमहारथस्वनैः ॥ बलैःसमेतैःसहतोरणस्थितंसमर्थमासीनमुपागमत्कपिम् ॥ ७॥ सतंसमासाद्यहरिंहरीक्षणोयुगांत
कालाग्निमिवप्रजाक्षये ॥ अवस्थितंविस्मितजातसंभ्रमंसमैक्षताक्षोबहुमानचक्षुषा ॥ ८ ॥ सतस्यवेगंचकपेर्महात्मनःपराक्रमंचारिषुरा
वणात्मजः ॥ विचारयन्स्वंचबलंमहाबलोयुगक्षयेसूर्यइवाभिवर्धत ॥ ९ ॥सजातमन्युःप्रसमीक्ष्यविक्रमंस्थितःस्थिरःसंयतिदुर्निवारणम् ॥
समाहितात्माहनुमंतमाहवेप्रचोदयामासशितैःशरैस्त्रिभिः ॥ १० ॥ ततःकपिंतंप्रसमीक्ष्यगर्वितंजितश्रमंशत्रुपराजयोचितम् ॥ अवैक्षताक्षः
समुदीर्णमानसंसबाणपाणिःप्रगृहीतकार्मुकः ॥ ११ ॥ सहेमनिष्कांगदचारुकुंडलःसमाससादाशुपराक्रमःकपिम् ॥ तयोर्बभूवाप्रतिमःस
मागमःसुरसुराणामपिसंभ्रमप्रदः ॥ १२ ॥ ररासभूमिर्नततापभानुमान्ववौनवायुःप्रचचालचाचलः ॥ कपेःकुमारस्यचवीर्यसंयुगंननाद
चद्यौरुदधिश्चचुक्षुभे ॥ १३ ॥ सतस्यवीरःसुमुखान्पतत्रिणःसुवर्णपुंखान्सविषानिवोरगान् ॥ समाधिसंयोगविमोक्षतत्त्वविच्छरानथत्री
न्कपिमूर्ध्न्यताडयत् ॥ १४ ॥ सतैःशरैर्मूर्ध्निसमंनिपातैःक्षरन्नसृग्दिग्धविवृत्तनेत्रः ॥ नवोदितादित्यनिभःशरांशुमान्व्यराजतादित्यइवांशु
मालिकः ॥१५॥ ततःप्लवंगाधिपमंत्रिसत्तमःसमीक्ष्यतंराजवरात्मजंरणे ॥ उदग्रचित्रायुधचित्रकार्मुकंजहर्षचापूर्यतचाहवोन्मुखः ॥ १६ ॥
समंदराग्रस्तइवांशुमालीविवृद्धकोपोबलवीर्यसंवृतः ॥ कुमारमक्षंसबलंसवाहनंददाहनेत्राग्निमरीचिभिस्तदा ॥ १७ ॥

नीयपराक्रमम् संयतिरणेदुःखंनिवारणंयस्यतंत्रिभिःशरैःप्रचोदयामासयुद्धायप्रेरयामास ॥ १० ॥ ११ ॥ निष्कमुरोभूषणम् आशुपराक्रमःतीक्ष्णपौरुषइतियावत् समागमोयु
द्धम् संभ्रमप्रदोभयप्रदः ॥ १२ ॥ भूमिर्भूमिस्थप्राणिजातंररास वीर्यप्रवृत्तंसंयुगंवीक्ष्येतिशेषः ॥ १३ ॥ समाधिर्लक्ष्यदर्शनंसंयोगःशरसंधानम् विमोक्षःसंहितस्यत्यागस्तेषां
तत्ववित् अताडयदपातयत् ॥ १४ ॥ असृग्दिग्धश्चासौविवृत्तनेत्रश्च विवृत्तलोचनइतिपाठेअवसरोचितचक्षुरित्यर्थः नवोदितादित्यसन्निभःरक्तवर्णइत्यर्थः शरांशुमान्स्वमस्त
कस्थशररूपांशुमान् अंशुमालाधृत्सूर्यइवव्यराजत ॥ १५ ॥ आपूर्यतव्यवर्धत ॥ १६ ॥ मंदराग्रस्थत्वेनमध्यंदिनस्थत्वंलक्ष्यते ॥ १७ ॥

बाणासनमेवशक्रकार्मुकंयस्यसः ॥ १८ ॥ तेजआदिसायकांताःप्रवृद्धायस्य ॥ १९ ॥ तृणैरावृतंमहाकूपंगजपातनार्थकृतगर्तम् ॥२०॥ घननादनिःस्वनःमेघशब्दसदृशशब्दः
समुत्सहेनसमुत्साहेन ह्रस्वआर्षः भुजयोरूर्वोर्विक्षेपणेनघोरंदर्शनंयस्यसः ॥ २१ ॥ समभिद्रवत्अभ्यद्रवत् ॥ २२ ॥ शरान्विमोक्षयन्व्यर्थीकुर्वन् तदुपायःशरांतरइति
॥५६॥ ॥ २३ ॥ २४ ॥ एवंशरान्व्यर्थीकुर्वतोऽपिभुजांतरभेदरूपकर्मविशेषतत्त्वज्ञः पराक्रमविशेषेणचिंतयामास ॥ २५ ॥ चिंताप्रकारःअबालवदिति सर्वाहवकर्मशालिनःसर्वप्र ५

ततःसबाणासनशक्रकार्मुकःशरप्रवर्षोयुधिराक्षसांबुदः ॥ शरान्मुमोचाशुहरीश्वराचलेबलाहकोवृष्टिमिवाचलोत्तमे ॥ १८ ॥ कपिस्ततस्तंर
णचंडविक्रमंप्रवृद्धतेजोबलवीर्यसायकम् ॥ कुमारमक्षंप्रसमीक्ष्यसंयुगेननादहर्षाद्घनतुल्यनिःस्वनः ॥ १९ ॥ सबालभावाद्युधिवीर्यदर्पितः
प्रवृद्धमन्युःक्षतजोपमेक्षणः ॥ समाससादाप्रतिमंरणेकपिंगजोमहाकूपमिवावृतंतृणैः ॥ २० ॥ सतेनबाणैःप्रसभंनिपातितैश्चकारनादंघ
ननादनिःस्वनः ॥ समुत्सहेनाशुनभःसमारुजन्भुजोरुविक्षेपणघोरदर्शनः ॥२१॥ तमुत्पतंतंसमभिद्रवद्बलीसराक्षसानांप्रवरःप्रतापवान् ॥
रथीरथिश्रेष्ठतरःकिरञ्छरैःपयोधरःशैलमिवाश्मवृष्टिभिः ॥ २२ ॥ सताञ्छरांस्तस्यहरिर्विमोक्षयंश्चचारवीरःपथिवायुसेविते ॥ शरांतरे
मारुतवद्विनिष्पतन्मनोजवःसंयतिभीमविक्रमः ॥ २३ ॥ तमात्तबाणासनमाहवोन्मुखंखमास्तृणंतंविविधैःशरोत्तमैः ॥ अवैक्षताक्षंबहुमान
चक्षुषाजगामचिंतांसचमारुतात्मजः ॥ २४ ॥ ततःशरैर्भिन्नभुजांतरःकपिःकुमारवर्येणमहात्मनानदन् ॥ महाभुजःकर्मविशेषतत्त्वविद्विचिं
तयामासरणेपराक्रमम् ॥ २५ ॥ अबालवद्बालदिवाकरप्रभःकरोत्ययंकर्ममहान्महाबलः ॥ नचास्यसर्वाहवकर्मशालिनःप्रमापणेमेमति
रत्रजायते ॥ २६ ॥ अयंमहात्माचमहांश्चवीर्यतःसमाहितश्चातिसहश्चसंयुगे ॥ असंशयंकर्मगुणोदयादयंसनागयक्षैर्मुनिभिश्चपूजितः
॥ २७ ॥ पराक्रमोत्साहविवृद्धमानसःसमीक्षतेमांप्रमुखोग्रतःस्थितः ॥ पराक्रमोह्यस्यमनांसिकंपयेत्सुरासुराणामपिशीघ्रकारिणः
॥ २८ ॥ नखल्वयंनाभिभवेदुपेक्षितःपराक्रमोह्यस्यरणेविवर्धते ॥ प्रमापणंह्यस्यममाद्यरोचतेनवर्धमानोग्निरुपेक्षितुंक्षमः ॥ २९ ॥
इतिप्रवेगंतुपरस्यतर्कयन्स्वकर्मयोगंचविधायवीर्यवान् ॥ चकारवेगंतुमहाबलस्तदामतिंचचक्रेस्यवधेतदानीम् ॥ ३० ॥

काराहवकर्मशालिनः अत्रास्मिन्कालेऽस्यप्रमापणेमेमतिर्नजायते प्रमापणेमारुतिरत्रजायतेइतिपाठेऽयंजनइतिवत्स्वस्यैवहनुमतामारुतिरितिनिर्देशः ॥ २६ ॥ समाहितो ॥५६॥
ऽवहितः अतिसहोऽतिरणक्लेशसहः कर्मगुणोदयाद्रणकर्मणोगुणोदयोत्कर्षस्यदर्शनाद्धेतोःपूजितइत्यर्थः ॥ २७ ॥ पराक्रमविषयोत्साहेनविवृद्धंमानसंयस्यतादृशःसन्मांसमीक्षते
नतुकातर्येणेत्यर्थः प्रमुखःवीरमुख्यः ॥ २८॥ उपेक्षितोयंननाभिभवेत् अभिभवेदेवेत्यर्थः स्वकर्मयोगंस्वस्यकर्मणियोगज्ञानबलविशेषावस्थानलक्षणमुपायम् ॥ २९ ॥ ३० ॥

विवर्तनेनानाविधमंडलगमने समाहितान् शिक्षितान्वायुसेविते पथिस्थितःस्थितांश्च ॥३ १॥ नीडंरथ्यधिष्ठानस्थानम् ॥३ २॥ मरुतामालयंस्वर्गमुत्पतन्नृषिरिव ॥३ ३॥ पतत्रीति गरुडवायुसिद्धसेवितेतंसमेत्यतंपादयोर्जग्राहेत्यन्वयः ॥३ ४॥ समाविद्ध्यभ्रामयित्वा गृह्यइव असंधिल्यपावार्षौ गृहीत्वेवेत्यर्थः ॥३ ५॥३ ६॥ चक्रचरैर्ज्योतिश्चक्रचरैर्गृहादिभिःसमेत्यसमागतैर्जातविस्मयैर्निरीक्षितइत्यन्वयः ॥३ ७॥ वज्रिसुतोपमंजयंततुल्यम् कृतक्षणःपुनर्युद्धेकृतोत्साहः ॥ ३ ८ ॥ अहलमानः ॥ इतिश्रीरा० श्रीरा० रा० वा० आ० सुं० सप्तचत्वारिंशः

सतस्यतानष्टवरान्महाहयान्समाहितान्भारसहान्विवर्तने ॥ जघानवीरःपथिवायुसेवितेतलप्रहारैःपवनात्मजःकपिः ॥३ १ ॥ ततस्तलेनाभिहतोमहारथःसतस्यपिंगाधिपमंत्रिनिर्जितः ॥ सभग्ननीडःपरिवृत्तकूबरःपपातभूमौहतवाजिरंबरात् ॥ ३२ ॥ सतंपरित्यज्यमहारथोरथंसकार्मुकःखड्गधरःखमुत्पतन् ॥ ततोभियोगादृषिरुग्रवीर्यवान्विहायदेहंमरुतामिवालयम् ॥ ३३ ॥ कपिस्ततस्तंविचरंतमंबरेपतत्रिराजानिलसिद्धसेविते ॥ समेत्यतंमारुतवेगविक्रमःक्रमेणजग्राहचपादयोर्दृढम् ॥३४॥ सतंसमाविध्यसहस्रशःकपिर्महोरगंगृह्यइवांडजेश्वरः ॥ मुमोचवेगात्पितृतुल्यविक्रमोमहीतलेसंयतिवानरोत्तमः ॥३५॥ सभग्नबाहूरुकटीपयोधरःक्षरन्नसृङ्निर्मथितास्थिलोचनः ॥ संभिन्नसंधिःप्रविकीर्णबंधनोहतःक्षितौवायुसुतेनराक्षसः ॥ ३६ ॥ महाकपिर्भूमितलेनिपीड्यतंचकाररक्षोधिपतेर्महद्भयम् ॥ महर्षिभिश्चक्रधरैःसमागतैःसमेत्यभूतैश्चसयक्षपन्नगैः ॥ सुरैश्चसेंद्रैर्भृशजातविस्मयैर्हतेकुमारेसकपिर्निरीक्षितः ॥ ३७ ॥ निहत्यतंवज्रिसुतोपमंरणेकुमारमक्षंक्षतजोपमेक्षणम् ॥ तदेववीरोभिजगामतोरणंकृतक्षणःकालइवप्रजाक्षये ॥ ३८ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम० वा० आ० सुं० सप्तचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४७ ॥ ॥ ध्व ॥ ॥ ततस्तुरक्षोधिपतिर्महात्माहनूमताक्षेनिहतेकुमारे ॥ मनःसमाधायसदेवकल्पंसमादिदेशेंद्रजितंसरोषः ॥ १ ॥ त्वमस्त्रविच्छस्त्रभृतांवरिष्ठःसुरासुराणामपिशोकदाता ॥ सुरेषुसेंद्रेषुचदृष्टकर्मापितामहाराधनसंचितास्त्रः ॥ २ ॥ त्वदस्त्रबलमासाद्यससुराःसमरुद्गणाः ॥ नशेकुःसमरेस्थातुंसुरेश्वरसमाश्रिताः ॥ ३ ॥ नकश्चित्त्रिषुलोकेषुसंयुगेनगतश्रमः ॥ भुजवीर्याभिगुप्तश्चतपसाचाभिरक्षितः ॥ देशकालप्रधानश्चत्वमेवमतिसत्तमः ॥ ४ ॥ नतेस्त्यशक्यंसमरेषुकर्मणांनतेस्त्यकार्यंमतिपूर्वमंत्रणे ॥ नसोस्तिकश्चित्त्रिषुसंग्रहेषुनवेदयस्तेऽस्त्रबलंबलंच ॥ ५ ॥

सर्गः ॥ ४७ ॥ ॥ ध्व ॥ ॥ मनःसमाधायपुत्रनाशखिन्नमपिचेतोधीरतयाऽप्रकाशितभयंप्रतिष्ठाप्य ॥१॥ पितामहाधनेनसंचितास्त्रः प्राप्तब्रह्मास्त्रोसीत्यर्थः ॥ २ ॥ सुरेश्वरसमाश्रिताअपिरणेस्थातुंनशेकुः ॥३॥ कश्चित्त्वदन्योनगतश्रमोन सर्वेप्राप्तश्रमाइत्यर्थः भुजवीर्याभिगुप्तस्तपसाभिरक्षितोदेशकालप्रधानश्चमत्यासत्तमःप्रशस्ततरश्चत्वमेवेत्यन्वयः ॥४॥ समरेषुकर्तव्यानांकर्मणांमध्येऽशक्यंनास्ति कर्मणाइत्येवपाठःसांप्रदायिकइतिकतकः मतिपूर्वमंत्रणेशास्त्रानुरूपबुद्धिपूर्वकर्तव्यराजकार्यविचारे तेऽकार्यंनास्तिकार्यासाधकाविचारो

नास्तीत्यर्थः त्रिषुसंग्रहेषुत्रिष्वपिलोकेषु भोक्तृभिःकर्मणासंगृह्यंतइतिसंग्रहालोकास्तेषु तेऽस्त्रबलंसहजंचबलंयोनवेदसकश्चिदपिनास्ति सर्वप्रसिद्धबलद्वयबलवानित्यर्थः॥५॥म
मानुरूपंमत्सदृशम् रणावमर्देयुद्धसंघर्षे त्वांसमासाद्यप्राप्यमेमनोजयविषयेनिश्चितार्थंसत् श्रमंविषादंनगच्छति त्वद्बलंस्मृत्वाश्वसिमीत्यर्थः॥६॥प्रकृतमाह निहताइति॥७॥हेअरिनिषू
दनत्वयिमेयःसारःउत्कर्षबुद्धिःसतेषुनत्वेवेत्यन्वयःयद्वा मेसारःसर्वजगज्जयसामर्थ्यंसत्वय्येवत्वत्साहाय्यनिमित्तएवनतुतेषु नतुतत्साहाय्यनिमित्तकइत्यर्थः ॥८॥९॥ गतेयुद्धायनि
र्गतेत्वयिसन्निकृष्टेसतिबलावमर्दैरनेकबलप्रमथनैर्हेतुभिःशांतशत्रुरुपशांतबलःशत्रुर्यथाशाम्यतिक्षीणोभवतितथात्मबलंपरबलंचसमीक्ष्यारभस्व बलावमर्दैरितिशांतशत्रुरितिचपा
ठेइतिकतकः बलावमर्दइतिशांतशत्रोइतिचपठित्वाहेऽस्त्रभृतांवरिष्ठत्वयियुद्धायगतेसन्निकृष्टेहनूमत्समीपंप्राप्तेबलावमर्दःसेनानाशोयथाशाम्यतिनभवतितथारभस्वेत्यर्थइतितीर्थः
॥१०॥ अथतत्रसेनादिपरिग्रहोव्यर्थइत्याह नवीरेति हेवीरसेनानग्राह्यायतस्तागणशःसंघशश्च्यवंतिपलायंतेनश्यंतिच तथा विशालसारमतितैक्ष्ण्यकाठिन्यवत् अतएववज्रंतत्तुल्य

ममानुरूपंतपसोबलंचतेपराक्रमश्चास्त्रबलंचसंयुगे ॥ नत्वांसमासाद्यरणावमर्देमनःश्रमंगच्छतिनिश्चितार्थम् ॥ ६ ॥ निहताःकिंकराःसर्वेजं
बुमालीचराक्षसः ॥ अमात्यपुत्रावीराश्चपंचसेनाग्रगामिनः ॥ ७ ॥ बलानिसुसमृद्धानिसाश्वनागरथानिच ॥ महोदरश्चशयितःकुमारोऽक्ष
श्चसूदितः ॥ नतुतेष्वेवमेसारोयस्त्वय्यरिनिषूदन ॥ ८ ॥ इदंचदृष्ट्वानिहतंमहद्बलंकपेःप्रभावंचपराक्रमंच ॥ त्वमात्मनश्चापिनिरीक्ष्यसारं
कुरुष्ववेगंस्वबलानुरूपम् ॥९॥ बलावमर्दैस्त्वयिसन्निकृष्टेयथागतेशाम्यतिशांतशत्रुः ॥ तथासमीक्ष्यात्मबलंपरंचसमारभस्वास्त्रभृतांवरिष्ठ
॥१०॥ नवीरसेनागणशोच्यवंतिनवज्रमादायविशालसारम् ॥ नमारुतस्यास्तिगतिप्रमाणंनचाग्निकल्पःकरणेनहंतुम् ॥ ११॥तमेवमर्थंप्रस
मीक्ष्यसम्यक्स्वकर्मसाम्याद्धिसमाहितात्मा ॥ स्मरंश्चदिव्यंधनुषोस्यवीर्यंव्रजाक्षतंकर्मसमारभस्व ॥ १२॥

मायुधजालमादायापिनप्रयोजनंगणशः
प्रयुक्तस्यतस्यापिप्रच्यवादेव गणशोच्यवंतीत्यत्रोत्वमार्षम् कुतस्तत्राह नेति मरुतोपत्यस्यमारुतस्यगतेःसामर्थ्यस्यप्रमाणंपरिच्छेदएतावद्बलंनिग्रहीतुंशक्तइतिपरिच्छेदोनास्ति अ
तोलोकेनिखिलमपिबलंतस्याकिंचित्करमित्यर्थः किंचाग्निकल्पोग्नितुल्योसौकरणेनशस्त्रादिरूपेणहंतुंनशक्यः जयत्यतिबलोरामइत्येतद्घोषणसमयेहनूमाञ्छत्रुसैन्यानांनिहंतामारु
तात्मजइत्युक्तेरिहरावणस्यमारुतस्येत्युक्तिर्नासमंजसा पराक्रमातिशयदर्शनादुत्प्रेक्षामात्रेणतुकिंचिद्भूतामितिप्रागुक्तम् केचित्तु गणान्शोचयतीतिगणशोक्हनूमांस्तस्मिन्सेनाःना
वंतिततोनरक्षंतीत्यर्थइतिवदंतितत्रावतेस्त्रायतिसमानार्थत्वात्पंचमीप्राप्तौसप्तम्यार्षी तवोत्ववत् एवंविशालसारमित्यत्रविशअलसारमितिच्छेदंकुर्वंति अलसारंकुंठसारंवज्रंतत्तुल्य
मप्यायुधमादायनविशरणंनप्रविशेतिचव्याचक्षते अलतेर्धातोःपर्यायार्थत्वेनपर्याप्तसारमितिव्याख्यातुंयोग्यम् कुंठेत्यर्थस्यततोऽलाभात् ॥११ ॥ किंबलावष्टंभेनगंतव्यमितिशंका
यांतत्सविशेषमुपदिशति तमिति तंमदुक्तमर्थंएवमेवप्रसमीक्ष्यएवमेवतत्त्वमितिनिश्चित्यस्वकर्मसाम्यात्स्वेनैवकर्मणःप्रकृतकार्यस्यसाम्यात्सिद्धेःसंपादनीयत्वात्त्वंसमाहितात्मास
माहितचित्तोभूत्वाऽस्यविषयेदिव्यंधनुषोवीर्यंदिव्यास्त्रमोक्षसामर्थ्यंस्मरन्निश्चिन्वन् व्रज गत्वाचाक्षतंपरकीयप्रहारहीनंयथाभवतितथाशत्रुपराभवकर्मारभस्व ॥ १२ ॥

हेमतिश्रेष्ठ॰शास्तबुद्धे अहंत्वामतिप्रियंपुत्रमीदृशेसंकटेप्रेषयामि इयंप्रेषणानोचिताखलु अथापिइयंमतिःराजधर्माणामस्माकंतथाक्षत्रस्यक्षत्रियस्यचमतेवशास्त्रतःसंमतेव॥ १३ ॥ अथराज्ञःक्षत्रियस्यचकृत्यमाह नानेति नानाशास्त्रेषुधर्मार्थनीत्यादिशास्त्रेषुसंग्रामेचवैशारद्यम् संपाद्यमितिशेषः यस्यरणेविजयःकाम्योभवतितेनोक्तंनानाशास्त्रमवश्यंबोद्धव्यमेवेत्यर्थः यद्वा परस्यनानाशास्त्रेषुयद्वैशारद्यमस्तितद्योद्धा अवश्यमेवबोद्धव्यम् बुद्ध्वापिरणेस्वस्यविजयःप्रार्थ्यएव अहंजेष्याम्येवेतिबुद्ध्यायुद्धमारभ्यमेवनतुतादृशशत्रोरपिनिवर्तितव्यमित्यर्थः केचित्तुनानाशास्त्रैरितियोद्धव्यमितिचपठित्वानानाशास्त्रकरणकसंग्रामेवैशारद्यंसामर्थ्यंतवास्तिअतस्त्वयाऽवश्यंयोद्धव्यमेवरणेजयश्चप्रार्थनीयएवेतिव्याचक्षते ॥ १४॥ दक्षसु

नखल्वियंमतिश्रेष्ठयत्त्वांसंप्रेषयाम्यहम् ॥ इयंचराजधर्माणांक्षत्रस्यचमतिर्मता ॥ १३ ॥ नानाशास्त्रेषुसंग्रामेवैशारद्यमरिंदम ॥ अवश्यमेव बोद्धव्यंकाम्यश्चविजयोरणे ॥ १४ ॥ ततःपितुस्तद्वचनंनिशम्यप्रदक्षिणंदक्षसुतप्रभावः ॥ चकारभर्तारमतित्वरेणरणायवीरःप्रतिपन्नबुद्धिः ॥ १५॥ ततस्तैःस्वगणैरिष्टैरिंद्रजित्प्रतिपूजितः ॥ युद्धोद्धतकृतोत्साहःसंग्रामंसंप्रपद्यत ॥१६॥ श्रीमान्पद्मविशालाक्षोराक्षसाधिपतेःसुतः॥ निर्जगाममहातेजाःसमुद्रइवपर्वणि ॥ १७ ॥ सपक्षिराजोपमतुल्यवेगैर्व्यालैश्चतुर्भिःसतुतीक्ष्णदंष्ट्रैः ॥ रथंसमायुक्तमसह्यवेगःसमारुरोहेंद्रजिदिंद्रकल्पः ॥१८॥ सरथीधन्विनांश्रेष्ठःशस्त्रज्ञोऽस्त्रविदांवरः ॥ रथेनाभिययौक्षिप्रंहनूमान्यत्रसोऽभवत् ॥१९॥ सतस्यरथनिर्घोषंज्यास्वनंकार्मुकस्यच ॥ निशम्यहरिवीरोसौसंप्रहृष्टतरोऽभवत् ॥२०॥ इंद्रजिच्चापमादायशितशल्यांश्चसायकान् ॥ हनूमंतमभिप्रेत्यजगामरणपंडितः ॥२१॥ तस्मिंस्ततःसंयतिजातहर्षेरणायनिर्गच्छतिबाणपाणौ ॥ दिशश्चसर्वाःकलुषाबभूवुर्मृगाश्चरौद्राबहुधाविनेदुः ॥ २२ ॥ समागतास्तत्रतुनागयक्षामहर्षयश्चक्रचराश्चसिद्धाः ॥ नभःसमावृत्यचपक्षिसंघाविनेदुरुच्चैःपरमप्रहृष्टाः ॥ २३ ॥ आयांतंसरथंदृष्ट्वातूर्णमिंद्रध्वजंकपिः ॥ ननादचमहानादंव्यवर्धतचवेगवान्॥२४॥इंद्रजित्सरथंदिव्यमाश्रितश्चित्रकार्मुकः ॥ धनुर्विस्फारयामासतडिदूर्जितनिःस्वनम्॥२५॥ ततःसमेतावतितीक्ष्णवेगौमहाबलौतौरणनिर्विशंकौ ॥ कपिश्चरक्षोधिपतेस्तनूजःसुरासुरेंद्राविवबद्धवैरौ ॥२६॥ सतस्यवीरस्यमहारथस्यधनुष्मतःसंयतिसंमतस्य ॥ शरप्रवेगंव्यहनत्प्रवृद्धश्चचारमार्गेपितुरप्रमेयः ॥२७॥

ताःदेवाः प्रदक्षिणंचकार भर्तारंराजानंरावणम् रणाय अतित्वरेणातित्वरयागंतुंकृतबुद्धिः॥ १५ ॥ स्वगणैरन्यैःसभास्थैराक्षसैः युद्धेउद्धतश्चासौकृतोत्साहश्चसंप्रपद्यतसंप्रापद्यत ॥ १६ ॥ पर्वणीति वर्धमानइतिशेषः ॥ १७ ॥ पक्षिराजोपमैरन्योन्यतुल्यवेगैश्च व्यालैःसर्पैः ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ शितशल्यांस्तीक्ष्णाग्रान् ॥ २१ ॥ संयतितद्विषयेजातहर्षे दिशश्चेत्युत्पातवर्णनं रौद्रामृगाःक्रोष्टृप्रभृतयः ॥ २२ ॥ चक्रचराग्रहाःपरमप्रहृष्टाविनेदुरितिशुभनिमित्तम् ॥ २३ ॥ इंद्रध्वजंइंद्राकारचिह्नवद्ध्वजम् ॥ २४ ॥ तडिदूर्जितनिःस्वनंतडिन्निभमूर्जितस्वनंच ॥ २५ ॥ २६ ॥ व्यहनत्वंचितवान् ॥२७॥

सुपत्रिणः कंकादिपक्षयुक्तान् सुसंततान् अविरतान् ॥ २८ ॥ २९ ॥ अभिलक्ष्यस्य अभिमतलक्ष्यस्य लक्ष्यसंग्रहं लक्ष्यत्वेनसंग्रहणम् मोक्षयन् मोघीकुर्वन् व्यर्थीकुर्वन्नितियावत् शराणामंतरेषु व्यावर्तत परिवर्तते स्मेत्यर्थः ॥ ३० ॥ अभिवर्तत अभ्यवर्तत ततः शरमोक्षसमये पुनरुत्पपात ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ निर्विषहौ दुःसहवेगौ ॥ ३३ ॥ अमोघेषु शरेषु संपतत्स्वपि लक्ष्ये लक्ष्यभूते हनूमति विहन्यमाने शरेभ्यः स्वयमेवमुच्यमाने शरैरभिद्यमाने सतीत्यर्थः हंतेर्गत्यर्थात् कर्मकर्तरि शानच् समाधिसंयोगेन ध्यानकारणेन तत्स्वरूपज्ञानाय समाहितात्मा एकाग्रचित्तः ॥ ३४ ॥ ततो ध्यानानंतरम् अवध्योयमिति ध्यानेन ज्ञात्वा निग्रहार्थं बंधनार्थं बंधनमुद्दिश्य कथं निगच्छेत् कथं निश्चेष्टो भवेदिति मतिं विचारं चकार ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

ततःशरानायततीक्ष्णशल्यान्सुपत्रिणःकांचनचित्रपुंखान्॥मुमोचवीरःपरवीरहंतासुसंततान्वज्रसमानवेगान्॥२८॥ततःसतत्स्यंदननिःस्वनं चमृदंगभेरीपटहस्वनंच ॥ विकृष्यमाणस्यचकार्मुकस्यनिशम्यघोषंपुनरुत्पपात॥२९॥शराणामंतरेष्वाशु व्यावर्तत महाकपिः॥हरिस्तस्याभि लक्ष्यस्यमोक्षयँल्लक्ष्यसंग्रहम्॥३०॥ शराणामग्रतस्तस्यपुनःसमभिवर्तत ॥ प्रसार्यहस्तौहनुमानुत्पपातानिलात्मजः ॥३१॥ तावुभौवेगसंप न्नौरणकर्मविशारदौ ॥ सर्वभूतमनोग्राहिचक्रतुर्युद्धमुत्तमम् ॥३२॥ हनूमतोवेदनराक्षसोंतरंनमारुतिस्तस्यमहात्मनोऽतरम् ॥ परस्परंनिर्विष हौबभूवतुःसमेत्यतौदेवसमानविक्रमौ ॥३३॥ ततस्तुलक्ष्येसविहन्यमानेशरेष्वमोघेषुचसंपतत्सु ॥ जगाममचिंतांमहतींमहात्मासमाधिसंयोग समाहितात्मा॥३४॥ ततोमतिंराक्षसराजसूनुश्चकारतस्मिन्हरिवीरमुख्ये ॥ अवध्यतांतस्यकपेःसमीक्ष्यकथंनिगच्छेदितिनिग्रहार्थम् ॥३५॥ ततःपैतामहंवीरःसोऽस्त्रमस्त्रविदांवरः॥संदधेसुमहातेजास्तंहरिप्रवरंप्रति॥३६॥अवध्योयमितिज्ञात्वातमस्त्रेणास्त्रतत्त्ववित्॥निजग्राहमहाबाहुं मारुतात्मजमिंद्रजित् ॥३७॥ तेनबद्धस्ततोस्त्रेणराक्षसेनसवानरः ॥ अभवन्निर्विचेष्टश्चपपातचमहीतले ॥३८॥ ततोथबुद्ध्वासतदस्त्रबंधंप्रभोःप्र भावाद्विगताल्पवेगः ॥ पितामहानुग्रहमात्मनश्चविचिंतयामासहरिप्रवीरः॥३९॥ततःस्वायंभुवैर्मंत्रैर्ब्रह्मास्त्रंचाभिमंत्रितम् ॥ हनूमांश्चिंतयामा सवरदानंपितामहात् ॥ ४० ॥ नमेस्यबंधस्यचशक्तिरस्तिविमोक्षणेलोकगुरोःप्रभावात् ॥ इत्येवमेवंविहितोऽस्त्रबंधोमयात्मयोनेरनुवर्ति तव्यः ॥ ४१ ॥

ब्रह्मास्त्रेणाप्यवध्यतां ज्ञात्वा तदस्त्रेण तं निजग्राह बबंध ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ स हनुमान् स्वस्य तदस्त्रबंधं ब्रह्मास्त्रबंधं कृतं बुद्ध्वापि प्रभोर्ब्रह्मणः प्रभावाद्वरदानाद्विगताल्पवेगः विगतः अप्राप्तः अल्पोऽपि वेगः पीडा येन तादृशः अभीतचित्त इतियावत् आत्मनः पितामहानुग्रहं मुहूर्तमात्रेण मदस्त्रनिरोधमुक्तिरित्येवंरूपम् ॥ ३९ ॥ उक्तमेवार्थं स्पष्टयति ततइति स्वायंभुवैः स्वयंभुदैवत्यैरनेकविधैर्मंत्रैरभिमंत्रितं तत्सिद्धं भवति तादृशं ब्रह्मास्त्रं तत्कृतनिरोधं बुद्ध्वा पितामहाल्लब्धं वररूपं दानं प्रागुक्तरूपं चिंतयामास ॥ ४० ॥ लोकगुरोः प्रभावान्मे हनूमतोस्यास्त्रबंधस्य विमोक्षणे शक्तिर्नास्तीत्येवं ध्यानेन ज्ञात्वा एवमनुभूयमानप्रकारेण ममानेन विहित आत्मयोनेरस्त्रबंधो मया अनुवर्तितव्य एव मुहूर्तमात्रं सोढव्य एव ॥ ४१ ॥

विमोक्षशक्तिंमुहूर्त्तानंतरभाविनींतांचिंतयित्वामुहूर्तमात्रंपितामहाज्ञामनुवर्ततेस्म ॥ ४२ ॥ भयंनजायतेतत्रहेतुः पितामहेत्यादि आदित्यग्रासप्रवृत्तिसमयएवत्वयानुग्रहःप्रागुक्तः ॥ ४३ ॥ मेमहद्गुणदर्शनमस्तीतिशेषः राक्षसेंद्रेणसंवादइति ॥४४॥ निश्चितार्थः उक्तरीत्येतिभावः समीक्ष्यकारीविचारपूर्वकंकार्यकर्ता अभिगतैरभिसृत्यगतैःपरैःप्रसह्यबलाद्गृहीत्वापरिभर्त्स्यमानःसन्ननाद पीडितइवेतिभावः ॥४५॥ शणवल्कैस्तज्जन्यरज्जुभिःसहितैरज्जुरूपेणकृतैर्द्रुमचीरैर्द्रुमवल्कलैः ॥४६॥ कौतूहलान्मांद्रष्टुंव्यवस्येदितिनिश्चितार्थः निश्चितकार्यतत्त्वःसन्स्वस्यतत्संभाषणापेक्षित्वात्बंधादिकंरोचयामास ॥४७॥ अस्त्रबंधमोक्षोपितदैवाजायतइत्याह सइति वल्केनवल्कलेनतज्जन्यरज्ज्वैवबद्धः अस्त्रेणतुविमुक्तः कुतस्तत्राह अस्त्रबंधोमंत्रबंधोन्यंबंधंनानुवर्ततेइतरबंधेनसहनातिष्ठति तस्मिन्सतिमंत्रबंधोनश्यतीत्यर्थः ॥ ४८ ॥ इममर्थमिंद्रजिदपिज्ञातवानित्याह अथेति अस्त्रेणविमुक्तंविचार्य

सवीर्यमस्त्रस्यकपिर्विचार्यपितामहानुग्रहमात्मनश्च ॥ विमोक्षशक्तिंपरिचिंतयित्वापितामहाज्ञामनुवर्ततेस्म ॥४२॥ अस्त्रेणापिहिबद्धस्यभयंममनजायते ॥ पितामहमहेंद्राभ्यांरक्षितस्यानिलेनच ॥ ४३ ॥ ग्रहणेचापिरक्षोभिर्महन्मेगुणदर्शनम् ॥ राक्षसेंद्रेणसंवादस्तस्माद्गृह्णंतुमांपरे ॥४४॥ सनिश्चितार्थःपरवीरहंतासमीक्ष्यकारीविनिवृत्तचेष्टः ॥ परैःप्रसह्याभिगतैर्निगृह्यननादतैस्तैःपरिभर्त्स्यमानः ॥ ४५ ॥ ततस्तेराक्षसादृष्ट्वाविनिश्चेष्टमरिंदमम् ॥ बबंधुःशणवल्कैश्चद्रुमचीरैश्चसंहतैः ॥ ४६ ॥ सरोचयामासपरैश्चबंधंप्रसह्यवीरैरभिगर्हणंच ॥ कौतूहलान्मांयदिराक्षसेंद्रोद्रष्टुंव्यवस्येदितिनिश्चितार्थः ॥ ४७ ॥ सबद्धस्तेनवल्केनविमुक्तोस्त्रेणवीर्यवान् ॥ अस्त्रबंधःसचान्यंहिनबंधमनुवर्तते ॥ ४८ ॥ अथेंद्रजित्तंद्रुमचीरबद्धंविचार्यवीरःकपिसत्तमंतम् ॥ विमुक्तमस्त्रेणजगाममचिंतामन्येनबद्धोप्यनुवर्ततेऽस्त्रम् ॥ ४९ ॥ अहोमहत्कर्मकृतंनिरर्थंनराक्षसैर्मंत्रगतिर्विमृष्टा ॥ पुनश्चनास्त्रेविहतेऽस्त्रमन्यत्प्रवर्ततेसंशयिताःस्मसर्वे ॥ ५० ॥ अस्त्रेणहनुमान्मुक्तोनात्मानमवबुध्यते ॥ कृष्यमाणस्तुरक्षोभिस्तैश्चबंधैर्निपीडितः ॥ ५१ ॥ हन्यमानस्ततःक्रूरैराक्षसैःकालमुष्टिभिः ॥ समीपंराक्षसेंद्रस्यप्राकृष्यतसवानरः ॥५२॥ अथेंद्रजित्तंप्रसमीक्ष्यमुक्तमस्त्रेणबद्धंद्रुमचीरसूत्रैः ॥ व्यदर्शयत्तत्रमहाबलंतंहरिप्रवीरंसगणायराज्ञे ॥५३॥ तंमत्तमिवमातंगंबद्धंकपिवरोत्तमम् ॥ राक्षसाराक्षसेंद्रायरावणायन्यवेदयन् ॥५४॥

ज्ञात्वा अन्येनबद्धोपिहनुमानस्त्रमनुवर्ततेअस्त्रेणबद्धइववर्ततइत्यपिविचार्यचिंतांजगामेतिसंबंधःनान्येनबंधेह्यनुवर्ततेऽस्त्रमितिपाठेचिंतास्वरूपमिदम् राक्षसैःस्वकृतबंधनवशात्खेदंजगामेत्यर्थः ॥४९॥ चिंतामाह अहोइति पाठांतरेचिंतांतरमिदम् मयाकृतंमहत्कर्म निरर्थकृतंराक्षसैर्यतस्तैर्मंत्रगतिर्नविमृष्टानविचारिता अन्यबंधेमंत्रबंधोनश्यतीतिनज्ञातमित्यर्थः पुनरस्त्रंतदेवप्रयोज्यंतत्राह अस्त्रेब्राह्मेविहतेपुनरन्यदस्त्रंतदस्त्रप्रयोगांतरंनप्रवर्ततेऽतः सर्वेवयंसंशयिताःसंशयितजयाएव मुक्तोयंसर्वानपिहन्यादितिभावः ॥५०॥ अस्त्रविमोक्षंराहुमोक्षवदपरोक्षतयाज्ञातवानपिहनूमान्नतथाज्ञापयतीत्याह अस्त्रेणेति अवबुध्यतेअंतर्भावितण्यर्थतयानाववोधयतिस्म अस्त्रमोक्षंनप्रकाशयतिस्मेत्यर्थः तैर्बंधैर्लौकिकबंधैः अतएवकृष्यमाणत्वादिगुणकःराक्षसेंद्रसमीपंप्राकृष्यत ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥

कस्यसुतइतिशेषः कोभ्युपाश्रयःकस्याश्रयेणैवंनिर्भयइत्यर्थः ॥५५॥ यत्ररावणःस्थितस्तत्रत्याराक्षसाएवमब्रुवन्नित्यर्थः ॥ ५६ ॥ परिचारवृद्धान्वृद्धान्परिचारकानित्यर्थः ॥५७॥
॥ ५८ ॥ ५९ ॥ वक्ष्यमाणसंक्षेपोऽथेति मंत्रीन्मंत्रिणइत्यर्थः ॥ ६० ॥ कार्यकर्तव्यमर्थस्तत्प्रयोजनंच समाहारद्वंद्वः अर्थस्यमूलमुक्तप्रयोजनप्रवर्तकम् उत्तराशयस्तुदूतत्वंक
त्वंप्रेरकःसुग्रीवइति ॥ ६१ ॥ यतिमानः ॥ ॥ इतिश्रीरा० श्रीरा० रा० वा० आ० सुं० अष्टचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४८ ॥ ॥ तस्यइंद्रजितः यत्तुरावणस्येति तन्न तेनहनूमति

कोयंकस्यकुतोवापिकिंकार्यंकोभ्युपाश्रयः ॥ इतिराक्षसवीराणांदृष्ट्वासंजज्ञिरेकथाः ॥ ५५ ॥ हन्यतांदह्यतांवापिभक्ष्यतामितिचापरे ॥ राक्षसास्तत्रसंक्रुद्धाःपरस्परमथाब्रुवन् ॥५६॥ अतीत्यमार्गंसहसामहात्मासतत्ररक्षोधिपपादमूले ॥ ददर्शराज्ञःपरिचारवृद्धान्गृहंमहारत्नविभूषितंच ॥५७॥ सददर्शमहातेजारावणःकपिसत्तमम् ॥ रक्षोभिर्विकृताकारैःकृष्यमाणमितस्ततः ॥५८॥ राक्षसाधिपतिंचापिददर्शकपिसत्तमः ॥ तेजोबलसमायुक्तंतपंतमिवभास्करम् ॥५९॥ सरोषसंवर्तिततामदृष्टिर्दशाननस्तंकपिमन्ववेक्ष्य ॥ अथोपविष्टान्कुलशीलवृद्धान्समादिशत्तंप्रतिमुख्यमंत्रीन् ॥६०॥ यथाक्रमंतैःसकपिश्चपृष्टःकार्यार्थमर्थस्यचमूलमादौ ॥ निवेदयामासहरीश्वरस्यदूतःसकाशादहमागतोस्मि ॥६१॥ इत्यार्षेश्रीम० वा० आ० सुं० अष्टचत्वारिंशःसर्गः ॥४८॥ ॥ छ ॥ ॥ ततःसकर्मणातस्यविस्मितोभीमविक्रमः ॥ हनूमान्क्रोधताम्राक्षोरक्षोधिपमवैक्षत ॥ १ ॥ भ्राजमानंमहार्हेणकांचनेनविराजता ॥ मुक्ताजालवृतेनाथमुकुटेनमहाद्युतिम् ॥ २ ॥ वज्रसंयोगसंयुक्तैर्महार्हमणिविग्रहैः ॥ हैमैराभरणैश्चित्रैर्मनसेवप्रकल्पितैः ॥ ३ ॥ महार्हक्षौमसंवीतंरक्तचंदनरूषितम् ॥ स्वनुलिप्तंविचित्राभिर्विविधाभिश्चभक्तिभिः ॥४॥ विचित्रंदर्शनीयैश्चरक्ताक्षैर्भीमदर्शनैः ॥ दीप्ततीक्ष्णमहादंष्ट्रंप्रलंबंदशनच्छदैः ॥५॥ शिरोभिर्दशभिर्वीरोभ्राजमानंमहौजसम् ॥ नानाव्यालसमाकीर्णैःशिखरैरिवमंदरम् ॥६॥ नीलांजनचयप्रख्यंहारेणोरसिराजता ॥ पूर्णचंद्राभवक्त्रेणसबालार्कमिवांबुदम् ॥ ७ ॥ बाहुभिर्बद्धकेयूरैश्चंदनोत्तमरूषितैः ॥ भ्राजमानांगदैर्भीमैःपंचशीर्षैरिवोरगैः ॥८॥ महतिस्फाटिकेचित्रेरत्नसंयोगचित्रिते ॥ उत्तमास्तरणास्तीर्णेसूपविष्टंवरासने ॥ ९ ॥ अलंकृताभिरत्यर्थंप्रमदाभिःसमंततः ॥ वालव्यजनहस्ताभिरारात्समुपसेवितम् ॥१०॥ दुर्धरेणप्रहस्तेनमहापार्श्वेनरक्षसा ॥ मंत्रिभिर्मंत्रतत्त्वज्ञैर्निकुंभेनचमंत्रिणा ॥११॥

कस्यापिकर्मणोऽकृतत्वादितिकतकः पुत्रद्वारास्वबंधनकर्मणेत्यर्थइतितीर्थः ॥ १ ॥ २ ॥ वज्रसंयोगे
नतद्घटनेनसंयुक्तैर्घटितैर्महार्हमणिविग्रहैःबहुमूल्यमणिप्रधानस्वरूपैः ॥३॥ भक्तिभिःशैवात्रिपुंड्रवद्रचनाविशेषैः ॥ ४ ॥ विचित्रमाश्चर्यभूतैर्दशनच्छदैःप्रलंबंलंबदशनच्छदवंतम्
॥५॥ शिरोभिर्दशभिरिति हनूमतोदर्शनकालेरणेइवभीषणरूपकरणादितिबोध्यम् ॥६॥ हारेणोपलक्षितम् ॥७॥ केयूरांगदयोरवांतरविशेषऊह्यः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

चतुर्भिःसागरैःपरिवृतंतंकृत्स्नंलोकंभूमंडलमिवेत्यर्थः ॥ १२ ॥ मंत्रीबुद्धिसहायः सचिवःकार्यसहायः ॥ १३ ॥ १४ ॥रक्षोधिपमवैक्षत नतुरक्षःकृतपीडामित्यर्थः ॥ १५ ॥ १६ ॥
॥ १७ ॥ सर्वसंपत्तिमतोप्यधर्मवतोमहान्दोषइत्याह यदीति बलवानेवंविधसमृद्धोप्युन्मूलनक्षमोऽधर्मोयद्यस्मिन्नस्यात्तदायंराक्षसेश्वरःशक्रस्यसुरलोकस्यापिविष्णुवद्रक्षितास्यात्
यद्वाऽधर्मइत्यर्शआद्यजंतम् अयंबलवान्राक्षसेश्वरोयद्यधर्मवान्नस्यात्तदाशक्रस्येत्यादिप्राग्वत् अधर्मेहतत्वात्तुस्वप्रजानामपिनाशकएवेतिभावः ॥ १८ ॥ केनबिभ्यतीतिपाठेकेनइ

उपोपविष्टंरक्षोभिश्चतुर्भिर्बलदर्पितम् ॥ कृत्स्नंपरिवृतंलोकंचतुर्भिरिवसागरैः॥१२॥मंत्रिभिर्मंत्रतत्त्वज्ञैरन्यैश्चशुभदर्शिभिः ॥ आश्वास्यमानं सचिवैःसुरैरिवसुरेश्वरम्॥१३॥अपश्यद्राक्षसपतिंहनूमानतितेजसम् ॥ वेष्टितंमेरुशिखरेसतोयमिवतोयदम्॥१४॥सतैःसंपीड्यमानोपिरक्षोभिर्भीमविक्रमैः ॥ विस्मयंपरमंगत्वारक्षोधिपमवैक्षत ॥१५॥भ्राजमानंततोदृष्ट्वाहनूमान्राक्षसेश्वरम् ॥ मनसाचिंतयामासतेजसातस्यमोहितः ॥१६॥ अहोरूपमहोधैर्यमहोसत्त्वमहोद्युतिः ॥ अहोराक्षसराजस्यसर्वलक्षणयुक्तता ॥ १७॥ यद्यधर्मोनबलवान्स्यादयंराक्षसेश्वरः॥स्यादयंसुरलोकस्यसशक्रस्यापिरक्षिता ॥१८॥ अस्यक्रूरैर्नृशंसैश्चकर्मभिर्लोककुत्सितैः ॥ सर्वेबिभ्यतिखल्वस्माल्लोकाःसामरदानवाः ॥ १९॥ अयंह्युत्सहतेक्रुद्धःकर्तुमेकार्णवंजगत् ॥ इतिचिंतांबहुविधामकरोन्मतिमान्कपिः ॥ दृष्ट्वाराक्षसराजस्यप्रभावममितौजसः ॥ २० ॥ इत्यार्षेश्रीम० वा०आ०सुं०ए०पंचाशःसर्गः ॥४९॥ ॥५०॥ तमुद्वीक्ष्यमहाबाहुःपिंगाक्षंपुरतःस्थितम् ॥ रोषेणमहताविष्टोरावणोलोकरावणः॥१॥ शंकाहतात्मादध्यौसकपींद्रंतेजसावृतम् ॥ किमेषभगवान्नंदीभवेत्साक्षादिहागतः ॥ २॥ येनशप्तोस्मिकैलासेमयाप्रहसितेपुरा ॥ सोयंवानरमूर्तिःस्यात्किंस्विद्बाणोपिवाऽसुरः ॥३॥ सराजारोषताम्राक्षःप्रहस्तंमंत्रिसत्तमम् ॥ कालयुक्तमुवाचेदंवचोविपुलमर्थवत् ॥ ४ ॥ दुरात्माएच्छ्यतामेषकुतःकिंवास्यकारणम् ॥ वनभंगेचकोस्यार्थोराक्षसानांचतर्जने ॥ ५ ॥ मत्पुरीमप्रधृष्यांवैगमनेकिंप्रयोजनम् ॥ आयोधनेवाकिंकार्यंएच्छ्यतामेषदुर्मतिः ॥ ६ ॥ रावणस्यवचःश्रुत्वाप्रहस्तोवाक्यमब्रवीत् ॥ समाश्वसिहिभद्रंतेनभीःकार्यात्वयाकपे ॥ ७ ॥ यदितावत्त्वमिंद्रेणप्रेषितोरावणालयम् ॥ तत्त्वमाख्याहिमातेभूद्भयंवानरमोक्ष्यसे ॥ ८ ॥

तिपदच्छेदः ॥१९॥२०॥ नरमानः ॥ इतिश्रीरा० श्रीरा०रा०वा० आ० सुं० एकोनपंचाशःसर्गः ॥ ४९ ॥ ॥ ५० ॥ आविष्टःआसीदितिशेषः ॥१॥ तेजसावृतंदृष्ट्वेतिशेषः शंकाहतात्मेत्युक्तांशंकामेवाह नंदीवानरमुखएषप्रमथगणाधिपः ॥ २ ॥ शप्तःमन्मुखसदृशमुखैरत्वनाशोभविष्यतीतिशापः बलिसुतोबाणोवामहेश्वरभक्तत्वान्नंदिनाप्रेषितइतिशंका ॥ ३ ॥ कालयुक्तंकालोचितम् ॥ ४ ॥ कुतआगतइतिशेषः किंवाकारणंकोवास्यप्रेषकइत्यर्थः ॥ ॥ ५ ॥ मत्पुरीमुद्दिश्येतिशेषः आयोधनेकिंकरादिभिर्युद्धे यद्वा मत्पुरीगमनेमत्पुरीप्राप्तावित्यर्थः आर्षःषष्ठ्यभावः ॥ ६ ॥ ७ ॥ मोक्ष्यसे बंधनादितिशेषः ॥ ८ ॥

चारूरूपंचाराणांप्रच्छन्नवेषत्वाच्छद्मकृतवानररूपम् ॥९॥ कुतएवंचिंतातत्राह नहीति वानरमितीदमर्थाण्णंतम् ॥ १०॥११॥ अथवेति अथचेत्यर्थः यन्निमित्तोयत्प्रयोजनस्त
त्कथयस्वेतिसंबंधःएवमुक्तः प्रहस्तेनेतिशेषःरक्षोगणेश्वरंप्रहस्तमलक्षीकृत्यरावणमेवतथाकृत्वाब्रवीदित्युत्तरेणान्वयः ॥१२॥ वरुणस्यवादूतइतिशेषः धनदेनविष्णुनाचनमेसख्य
मतस्ताभ्यांचोदितोनास्मि ॥१३॥ एषावानराकृतिर्ममजातिरेवजन्मकृतैव अतोवानरएवाहमिहागतः वानरस्यात्रागमनेकिंप्रयोजनंतत्राह दर्शनइति राक्षसेंद्रस्यतवदर्शनेदर्श
ननिमित्तमिहागतइत्यर्थः तदिदंतवदर्शनंदुर्लभंप्रकारांतरेणाशक्यलाभमितिज्ञात्वातवदर्शनार्थेवनंविनाशितम् अयंदर्शनोपायोभवत्येवेत्याह ततःवनभंगाद्धेतोरित्यर्थः ॥ १४ ॥
॥ १५ ॥ इदानींयुद्धप्रयोजनमाह रक्षणार्थमिति प्रतियुद्धाःमयाप्रतिभटतयास्थित्वाकृतयुद्धाःनन्वेवंभाविबंधाद्यपर्यालोच्यकथंयुद्धंकृतंतत्राहास्त्रेति अस्त्रैर्ब्रह्मास्त्रांतैः पाशैर्यमपा

यदिवैश्रवणस्यत्वंयमस्यवरुणस्यच ॥ चारुरूपमिदंकृत्वाप्रविष्टोनःपुरीमिमाम् ॥९ ॥ विष्णुनाप्रेषितोवापिदूतोविजयकांक्षिणा ॥ नहितेवानरं
तेजोरूपमात्रंतुवानरम् ॥ १०॥ तत्त्वतःकथयस्वाद्यततोवानरमोक्ष्यसे॥अनृतंवदतश्चापिदुर्लभंतवजीवितम् ॥ ११॥ अथवायन्निमित्तस्तेप्रवे
शोरावणालये ॥ एवमुक्तोहरिवरस्तदारक्षोगणेश्वरम् ॥ १२ ॥ अब्रवीन्नास्मिशक्रस्ययमस्यवरुणस्यच ॥ धनदेननमेसख्यंविष्णुनानास्मिचो
दितः॥१३॥जातिरेवममत्वेषावानरोहमिहागतः ॥ दर्शनेराक्षसेंद्रस्यतदिदंदुर्लभंमया ॥१४॥ वनंराक्षसराजस्यदर्शनार्थेविनाशितम्॥ततस्ते
राक्षसाःप्राप्ताबलिनोयुद्धकांक्षिणः ॥ १५ ॥ रक्षणार्थंचदेहस्यप्रतियुद्धामयारणे ॥ अस्त्रपाशैर्नशक्योहंबद्धुंदेवासुरैरपि ॥ १६ ॥ पितामहादेषव
रोममापिहिसमागतः ॥ राजानंद्रष्टुकामेनमयास्त्रमनुवर्तितम् ॥१७॥ विमुक्तोप्यहमस्त्रेणराक्षसैस्त्वभिवेदितः॥ केनचिद्रामकार्येणआगतोस्मि
तवांतिकम् ॥ १८ ॥ दूतोहमितिविज्ञायराघवस्यामितौजसः ॥ श्रूयतामेववचनंममपथ्यमिदंप्रभो ॥ १९ ॥ ॥इत्यार्षेश्रीम०आ०सुं०पंचा
शःसर्गः ॥५०॥ ॥छ॥ ॥ तंसमीक्ष्यमहासत्त्वंसत्त्ववान्हरिसत्तमः ॥ वाक्यमर्थवदव्यग्रस्तमुवाचदशाननम् ॥ १ ॥ अहंसुग्रीवसंदेशा
दिहप्राप्तस्तवांतिके ॥ राक्षसेशहरीशस्त्वांभ्राताकुशलमब्रवीत् ॥ २ ॥ शांतैः एवंचेतरपाशकथापिदूरापास्तेत्युक्तम् देवासुरैर्मिलितैरपीत्यर्थः ॥ १६ ॥ कुतस्तवै
वंबलंतत्राह पितामहादिति तदनुग्रहादित्यर्थः ममापिनतुकेवलंतवैवेत्यर्थः एषवरइति बलविक्षेषरूपइत्यर्थः तर्हिकथंबंधनमुपगतंतत्राह राजानमिति अस्त्रंब्रह्मास्त्रम् अनुवर्तितं
निवृत्तमप्यनुवर्तितमिव ॥१७॥ तदेवाह विमुक्तइति विमुक्तोपिसाक्षइवअभिवेदितःआनीयतवज्ञापितः एवंपीडामनुभूयममदर्शनेकिंप्रयोजनंतत्राह केनचिदिति रामकार्येणेति
पाठःपांक्तः ॥ १८ ॥ रामस्यतवचकःसंबंधस्तत्राह दूतइति ननुरामदूतेनापिसीतान्वेषणमेवकार्यएवंप्रयासेनमद्दर्शनेकिंफलंतत्राह श्रूयतामिति वचनंसंदेशवचनं तत्क
थनार्थमयंप्रयासइतिभावः ॥ १९ ॥ धयमानः ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरा॰रा॰वा॰आ॰सुंदरकांडेपंचाशःसर्गः ॥ ५० ॥ ॥ छ ॥ अथसुग्रीवसंदेशकथनव्याजे
नसामदंडान्यतरविषयत्वनिश्चयायन्यायानुसारीनवेतिजिज्ञासति तमित्यादि ॥ १ ॥ भ्राताहरीशइतिस्नेहप्रकाशिकालोकोक्तिः कुशलमब्रवीदप्राक्षीदित्यर्थः ॥ २ ॥

क्षमंसुखसंपादकम् ॥ ३ ॥ अथसंदेशंवक्तुमुपोद्घातोराजेति पितेवबंधुः रक्षकइत्यर्थः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ भ्रष्टामृतापह्यतावेतिविशिष्यनज्ञातमित्यर्थः ॥ ७ ॥ तांमार्गमाणःसरामःऋष्य मूकंप्राप्तःसुग्रीवेणसंगतश्च अनेनैवज्ञायतेनेदंसुग्रीवसंदेशवाक्यंतदाहिमयाचैवसुसंगतइत्येववदेत् ॥ ८ ॥ निवेदितुंप्रतिज्ञातमित्यनुकर्षः॥ ९॥ १० ॥ त्वयाविज्ञातपूर्वोवालीतिरावणं प्रतिममोक्तिः तेनरामबलातिशयबोधनम् ॥ ११॥ १२॥ १३ ॥ १४॥ १५॥ त्वांदिदृक्षुरिहागतइतिपाठः त्वांसुग्रीवभ्रातरंरावणम् तस्मिन्दृष्टेसर्वलोकवृत्तांतज्ञःससीतागतिंवक्ष्यतीति

भ्रातुःशृणुसमादेशंसुग्रीवस्यमहात्मनः ॥ धर्मार्थसहितंवाक्यमिहचामुत्रचक्षमम् ॥३ ॥ राजादशरथोनामरथकुंजरवाजिमान् ॥ पितेवबंधुर्लो कस्यसुरेश्वरसमद्युतिः॥४॥ज्येष्ठस्तस्यमहाबाहुःपुत्रःप्रियतरःप्रभुः॥ पितुर्निदेशान्निष्क्रांतःप्रविष्टोदंडकावनम्॥५॥लक्ष्मणेनसहभ्रात्रासीत यासहभार्यया ॥ रामोनाममहातेजाधर्म्यंपंथानमाश्रितः ॥६॥ तस्यभार्याजनस्थानेभ्रष्टासीतेतिविश्रुता ॥ वैदेहस्यसुताराज्ञोजनकस्यमहा त्मनः ॥७॥ मार्गमाणस्तुतांदेवींराजपुत्रःसहानुजः ॥ ऋष्यमूकमनुप्राप्तःसुग्रीवेणचसंगतः ॥८॥ तस्यतेनप्रतिज्ञातंसीतायाःपरिमार्गणम् ॥ सुग्रीवस्यापिरामेणहरिराज्यंनिवेदितुम् ॥९॥ ततस्तेनमृधेहत्वाराजपुत्रेणवालिनम् ॥ सुग्रीवःस्थापितोराज्येहर्यृक्षाणांगणेश्वरः ॥१०॥ त्वया विज्ञातपूर्वश्चवालीवानरपुंगवः ॥ सतेननिहतःसंख्येशरेणैकेनवानरः ॥११॥ ससीतामार्गणेऽव्यग्रःसुग्रीवःसत्यसंगरः ॥हरीन्संप्रेषयामासदि शःसर्वाहरीश्वरः ॥१२॥ तांहरीणांसहस्राणिशतानिनियुतानिच ॥ दिक्षुसर्वासुमार्गंतेह्यधश्चोपरिचांबरे ॥१३॥ वैनतेयसमाःकेचित्केचित्तत्रा निलोपमाः ॥ असंगगतयःशीघ्राहरिवीरामहाबलाः ॥१४॥ अहंतुहनुमान्नाममारुतस्यौरसःसुतः ॥ सीतायास्तुकृतेतूर्णंशतयोजनमायतम् ॥ १५ ॥ समुद्रंलंघयित्वैवत्वांदिदृक्षुरिहागतः ॥ भ्रमताचमयादृष्टागृहेतेजनकात्मजा ॥ १६ ॥ तद्भवान्दृष्टधर्मार्थस्तपःकृतपरिग्रहः ॥ प रदारान्महाप्राज्ञनोपरोद्धुंत्वमर्हसि ॥ १७ ॥ नहिधर्मविरुद्धेषुबह्वपायेषुकर्मसु ॥ मूलघातिषुसज्जंतेबुद्धिमंतोभवद्विधाः ॥१८॥ कश्चलक्ष्म णमुक्तानांरामकोपानुवर्तिनाम् ॥ शराणामग्रतःस्थातुंशक्तोदेवासुरेष्वपि ॥ १९ ॥ नचापित्रिषुलोकेषुराजन्विद्येतकश्चन ॥ राघवस्यव्य लीकंयःकृत्वासुखमवाप्नुयात् ॥ २० ॥

सुग्रीवेणोक्तत्वात्त्वांदिदृक्षुरिहागतः दैवात्पंगूपरिगंगापातवत्तवगृहेभ्रमतामयाजानकीदृष्टा ॥१६॥ अतःपरंयद्वक्तव्यं मित्रपक्षस्यतद्वदामीत्याह तद्भवानिति दृष्टधर्मार्थःधर्मार्थतत्त्वसाक्षात्कारवान् तपःकृतपरिग्रहःतपोबलजातधनधान्यादिपरिग्रहःयतएतादृशस्त्वमतःपरदारानुपरोद्धुंनार्हसि दृष्ट धर्मार्थतत्त्वत्वादेवमहाप्राज्ञत्वम् ॥ १७ ॥ नन्वनेनममकाहानिस्तत्राह नहीति धर्मविरुद्धत्वादेवबह्वपायेषुबह्वनर्थकारणेषु ननुसर्वापायप्रतीकारसमर्थस्यकिमनयाविभीषिक येत्यतआह मूलघातिषु समूलंनष्टस्यकथंप्रतीकारसामर्थ्यमितिभावः ॥ १८ ॥ मूलघातित्वमेवप्रपंचयति कश्चेति ॥ १९ ॥ विद्येतविद्यते व्यलीकमपराधम् ॥ २० ॥

तत्तस्मात्त्रिकालहितम् सीतादानेनपूर्वापराधनाशात्वर्तमानैश्वर्याविरोधात् भाविशुभहेतुत्वाच्च त्रिकालहितत्वम् अर्थानुयायिनीतिशास्त्रानुगतम् वाक्यं मयोच्यमानम् नरशार्दूलेतिपाक्तः पाठइतिकतकः पुरुषश्रेष्ठइत्यर्थः तदेववाक्यमाह जानकीप्रतिदीयतामिति ॥ २१ ॥ अत्रसीतानास्तीत्यपह्नवस्त्वशक्यइत्याह दृष्टाहीति यतस्त्वद्गृहेमयादृष्टाऽतोपलापोऽशक्य इतिभावः किंच यद्वानरकोटिभिरपिदुर्लभंसीतादर्शनंतन्मयालब्धम् अतः शेषंशिष्टंयदुत्तरंकर्मसीतानयनरूपंतत्रतत्साधनेराघवःसएवनिमित्तंकारणम् मत्कृत्यंत्वन्विष्यनिवेदनमात्रमितिभावः ॥ २२ ॥ पुनारावणाहितमाह लक्षितेति पन्नगीमिवस्वनाशिकांयांनजानासिसामयाशोकपरायणालक्षिता तदीयशोकाग्निनैवपन्नगीविषाग्निनेवत्वन्नगरंदग्धंभविष्यतीतिभावः ॥ २३ ॥ ओजसाआहारशक्तिबलेन ॥ २४ ॥ तपःसंतापेनतपःकरणेनयोलब्धोधर्मपरिग्रहोधर्मसाध्यःपरिग्रहऐश्वर्यंआत्मप्राणपरिग्रहश्चआत्मप्राणानांचिरकालंपरिग्रह आयुर्वृद्धिश्चसपरदारपरिग्रहरूपपरमाधर्मेणनाशयितुंनन्याय्यः ॥ २५ ॥ अपिचयांदेवाद्यवध्यतांमन्यसेतत्रापितपोजन्यसुकृतमेवकारणमतोधर्महानिर्नकार्येतिवदति अवध्यामिति

तत्त्रिकालहितंवाक्यंधर्म्यमर्थानुयायिच॥मन्यस्वनरशार्दूलेजानकीप्रतिदीयताम्॥२१॥दृष्टाहीयंमयादेवीलब्धंयदिहदुर्लभम्॥उत्तरंकर्मयच्छेषंनिमित्तंतत्रराघवः॥२२॥लक्षितेयंमयासीतातथाशोकपरायणा॥गृहेयांनाभिजानासिपंचास्यामिवपन्नगीम्॥२३॥ नेयंजरयितुंशक्यासासुरैरमरैरपि॥विषसंसृष्टमत्यर्थंभुक्तमन्नमिवौजसा॥२४॥तपःसंतापलब्धस्तेसोयंधर्मपरिग्रहः॥नससनाशयितुंन्याय्यआत्मप्राणपरिग्रहः ॥२५॥ अवध्यतांतपोभिर्यांभवान्समनुपश्यति॥आत्मनःसासुरैर्देवैर्हेतुस्तत्राप्ययंमहान्॥२६॥सुग्रीवोनचदेवोयंनयक्षोनचराक्षसः ॥ मानुषोराघवोराजन्सुग्रीवश्चहरीश्वरः॥तस्मात्प्राणपरित्राणंकथंराजन्करिष्यसि॥२७॥नतुधर्मोपसंहारमधर्मफलसंहितम्॥ तदेवफलमन्वेतिधर्मश्चाधर्मनाशनः॥२८॥प्राप्तंधर्मफलंतावद्भवतानात्रसंशयः॥फलमस्याप्यधर्मस्यक्षिप्रमेवप्रपत्स्यसे॥२९ ॥

तत्रापिअयंमहानयमेवतपोमयधर्मस्कंधएवहेतुरित्यर्थः ॥ २६ ॥ किंचदेवाद्यवध्यस्यापिप्राणत्राणंदुष्करमित्याह सुग्रीवइति यस्माद्वरग्रहणवेलायांत्वच्छंकितहंतृभ्योऽन्यएवायंरामश्चातस्तस्मात्सुग्रीवात्तेप्राणत्राणेसामर्थ्यंनास्तीतिभावः ॥ २७ ॥ननुतपोबलान्मेसर्वतोजयोभविष्यतीत्यतआह नत्विति यःपुमानधर्मफलसंहितबलवत्तयाफलोन्मुखाधर्मसंबद्धस्तंपुरुषंधर्मोपसंहारमपिधर्मोपसंग्रहवंतमपिनत्वन्वेति धर्मफलमितिशेषः किंतुतदेवफलंफलोन्मुखाधर्ममेवान्वेति ननुधर्मबलादधर्मनाशोभविष्यतीत्यत्राह धर्मश्चेति उत्कटोऽधर्मोत्तरभावीधर्मःअधर्मस्यनाशनःचादुत्कटाधर्मोधर्मनाशकः एवंचास्याधर्मस्यत्वत्कृतसकलधर्मापेक्षयोत्कटत्वादुत्तरकालत्वाच्चायमेवत्वयाप्राक्संचितस्यसकलधर्मस्यनाशकइतिभावः केचित्तुधर्मोपसंहारमधर्मफलसंहितमिति पाठः धर्मोपसंहारंधर्ममुपसंक्रियतेनेनेतिधर्मफलंसुखंतदधर्मफलसंहितंनसंभवतिअधर्मफलेनदुःखेनसहानुभवंनभवति तत्तस्मादेवफलमन्वेतिधर्मोधर्मफलंसुखमेवान्वेति एवमधर्मोदुःखंदुःखरूपंफलमेवान्वेति अग्रेधर्मोनाधर्मनाशनइतिपाठः पूर्वकृतोधर्मोऽधर्मस्येदानींकृतस्यननाशनश्चादधर्मोपिधर्मनाशनोनेत्यर्थइतिवदंति तत्रार्थसामंजस्यंव्युत्पन्नैर्विभाव्यम् ॥ २८ ॥ ननुकिंमेधर्मोव्यर्थएवनेत्याह प्राप्तमिति तावत्प्रथमम्इतःपूर्वमितियावत् अस्यपरदारहरणरूपस्य क्षिप्रमेवप्रपत्स्यसे अत्युत्कटैःपुण्यपापैरितिन्यायादितिभावः ॥ २९ ॥

अतःस्वहितंचिंतयेत्याह जनस्थानेति सख्यंचबुद्धाआत्मनोहितंबुद्ध्यस्वेत्यन्वयः॥३०॥ नन्वेवंकटुवादिनस्तवकोरक्षकइतिचेत्तत्राह काममिति यथेष्टमित्यर्थः तर्हिकुतस्तन्नाशंन करोषीत्यत्राह तस्ययस्याहंदूतस्तस्यरामस्यएषमत्कर्तृकलंकानाशविषयोनिश्चयोन स्वाम्याज्ञांविनातदनुष्ठानमशक्यमितिभावः ॥३१॥ तदीयनिश्चयाभावंस्पष्टयति रामेणेति स्वामिनास्वकर्तव्यत्वेनप्रतिज्ञातस्यार्थस्यसेवकेनानुष्ठानमयुक्तंकर्तुमितिभावः ॥३२॥ उक्तमेवार्थदार्ढ्यायपुनरप्याह अपकुर्वन्निति ॥ ३३ ॥ कालरात्रीमहाप्रलयकर्त्रीभगवतःशक्तिः ॥३४॥ विग्रहःशरीरं स्कंधावसक्तेनस्कंधसंबद्धकरणेन आत्मनिआत्मत्राणे ॥३५॥ दह्यमानाम् वर्तमानसमीपेलट् प्रतोलिकावीथिः ॥३६॥३७॥ विशेषतःनिष्कृष्योच्यमानंवचनमि

जनस्थानवधंबुद्ध्वावालिनश्चवधंतथा ॥ रामसुग्रीवसख्यंचबुद्ध्यस्वहितमात्मनः ॥३०॥ कामंखल्वहमप्येकःसवाजिरथकुंजराम् ॥ लंकांनाशयितुंशक्तस्तस्यैषतुननिश्चयः ॥३१॥ रामेणहिप्रतिज्ञातंहर्यृक्षगणसन्निधौ ॥ उत्सादनममित्राणांसीतायैस्तुप्रधर्षिता ॥३२॥ अपकुर्वन्हिरामस्यसाक्षादपिपुरंदरः ॥ नसुखंप्राप्नुयादन्यःकिंपुनस्त्वद्विधोजनः ॥ ३३ ॥ यांसीतेत्यभिजानासियेयंतिष्ठतितेगृहे ॥ कालरात्रीतितांविद्धिसर्वलंकाविनाशिनीम् ॥३४॥ तदलंकालपाशेनसीताविग्रहरूपिणा ॥ स्वयंस्कंधावसक्तेनक्षेममात्मनिचिंत्यताम् ॥३५॥ सीतायास्तेजसादग्धांरामकोपप्रदीपिताम् ॥ दह्यमानामिमांपश्यपुरींसाट्टप्रतोलिकाम् ॥ ३६ ॥ स्वानिमित्राणिमंत्रींश्चज्ञातीन्भ्रातॄन्सुतान्हितान् ॥ भोगान्दारांश्चलंकांचमाविनाशमुपानय ॥३७॥ सत्यंराक्षसराजेंद्रशृणुष्ववचनंमम ॥ रामदासस्यदूतस्यवानरस्यविशेषतः ॥३८॥ सर्वाँल्लोकान्सुसंहृत्यसभूतान्सचराचरान् ॥ पुनरेवतथास्रष्टुंशक्तोरामोमहायशाः ॥ ३९ ॥ देवासुरनरेंद्रेषुयक्षरक्षोरगेषुच ॥ विद्याधरेषुनागेषुगंधर्वेषुमृगेषुच ॥४०॥ सिद्धेषुकिन्नरेंद्रेषुपतत्रिषुचसर्वतः ॥ सर्वत्रसर्वभूतेषुसर्वकालेषुनास्तिसः ॥४१॥ योरामंप्रतियुध्येतविष्णुतुल्यपराक्रमम् ॥ सर्वलोकेश्वरस्येहकृत्वाविप्रियमीदृशम् ॥ रामस्यराजसिंहस्यदुर्लभंतवजीवितम् ॥४२॥ देवाश्चदैत्याश्चनिशाचरेंद्रगंधर्वविद्याधरनागयक्षाः ॥ रामस्यलोकत्रयनायकस्यस्थातुंनशक्ताःसमरेषुसर्वे ॥ ४३ ॥ ब्रह्मास्वयंभूश्चतुराननोवारुद्रस्त्रिनेत्रस्त्रिपुरांतकोवा ॥ इंद्रोमहेंद्रःसुरनायकोवास्थातुंनशक्तायुधिराघवस्य ॥४४॥ त्यर्थः रामदासस्येत्यादिविशेषणत्रयेणराममहिमवेत्तृत्वंस्वस्यपरोक्तवाक्यानुवादपूर्वहितोपदेशाधिकारंनररक्षोतिरिक्तजात्यंतरत्वेनापक्षपाततोन्याय्यवक्तृत्वंचसूचितम् ॥ ३८ ॥ सभूतान्सर्वजातीयप्राणिसहितान् अनेनजगत्स्थित्युत्पत्तिसंहारकर्तृत्वंबोधितम् ॥ ३९ ॥ ४० ॥ सर्वत्रदेशे ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ उक्तमेवार्थदार्ढ्यायपुनराह देवाश्चेति ॥ ४३ ॥ रामद्रुहोदेवताभिरपिनत्राणमित्याह ब्रह्मेत्यादि ब्रह्मास्वयंभूरित्यनेनहिरण्यगर्भःसर्वादिरुक्तः चतुराननस्ततःप्राप्तस्रष्टृत्वाधिकारः त्रिनेत्रस्त्रिपुरांतकोरुद्रोवेत्यनेनसंहाराधिकारी सुरनायकोमहेंद्रोमहैश्वर्यवान् इंद्रउपेंद्रोविष्णुःपालनाधिकारीएवंत्रिमूर्तिभिरपिरक्षानसिद्ध्यति रामस्यैवात्रिमूर्तित्वात् ॥ ४४ ॥

॥ ४५ ॥ मघमानः ॥ ॥ इतिश्रीरामाभि॰ श्री॰रा॰वा॰आ॰सुंदरकांडेएकपंचाशः सर्गः ॥ ५१ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ सइति ॥ १ ॥ दौत्यंस्वीयंदूतकर्मयथावन्निवेदितवतोहनूम
तोऽवध्यत्वंमत्वारावणाज्ञप्तंवधंनानुमेने ॥ २ ॥ तच्चकार्यंदूतवधरूपम् कार्यविधौउचितकृत्यसंपादनेस्थितः निश्चितबुद्धिरित्यर्थः ॥ ३ ॥ शत्रुजितंचतमग्रजंच ॥ ४ ॥ प्रतिज्ञांत्य
॥ ७१ ॥ जरोषंक्षमस्वेत्यन्वयः परावरज्ञाः सर्वकार्यविषयकोत्कर्षापकर्षज्ञाः संतोदूतस्यवधंनकुर्वंति ॥ ५ ॥ लोकवृत्तेर्लोकव्यवहारस्य प्रमापणंवधः ॥ ६ ॥ कृतज्ञत्वेनापकारिण्येववधो ५

ससौष्ठवोपेतमदीनवादिनः कपेर्निशम्याप्रतिमोऽप्रियंवचः ॥ दशाननः कोपविवृत्तलोचनः समादिशत्तस्यवधंमहाकपेः ॥ ४५ ॥ ॥ इत्यार्षे
श्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येसुंदरकांडेएकपंचाशः सर्गः ॥ ५१ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ सतस्यवचनंश्रुत्वावानरस्यमहात्मनः ॥ आज्ञा
पयद्वधंतस्यरावणः क्रोधमूर्छितः ॥ १ ॥ वधेतस्यसमाज्ञप्तेरावणेनदुरात्मना ॥ निवेदितवतोदौत्यंनानुमेनेविभीषणः ॥ २ ॥ तंरक्षोधिप
तिंक्रुद्धंतच्चकार्यमुपस्थितम् ॥ विदित्वाचिंतयामासकार्यंकार्यविधौस्थितः ॥ ३ ॥ निश्चितार्थस्ततः साम्नापूज्यंशत्रुजिदग्रजम् ॥ उवाचहितम
त्यर्थंवाक्यंवाक्यविशारदः ॥ ४ ॥ क्षमस्वरोषंत्यजराक्षसेंद्रप्रसीदमेवाक्यमिदंशृणुष्व ॥ वधंनकुर्वंतिपरावरज्ञादूतस्यसंतोवसुधाधिपेंद्राः
॥ ५ ॥ राजन्धर्मविरुद्धंचलोकवृत्तेश्चगर्हितम् ॥ तवचासदृशंवीरकपेरस्यप्रमापणम् ॥ ६ ॥ धर्मज्ञश्चकृतज्ञश्चराजधर्मविशारदः ॥ परावरज्ञो
भूतानांत्वमेवपरमार्थवित् ॥ ७ ॥ गृह्यंतेयदिरोषेणत्वादृशोपिविचक्षणाः ॥ ततः शास्त्रविपश्चित्त्वंश्रमएवहिकेवलम् ॥ ८ ॥ तस्मात्प्रसीदशत्रुघ्नराक्षसें
द्रदुरासद ॥ युक्तायुक्तंविनिश्चित्यदूतदंडोविधीयताम् ॥ ९ ॥ विभीषणवचः श्रुत्वारावणोराक्षसेश्वरः ॥ कोपेनमहताविष्टोवाक्यमुत्तरमब्र
वीत् ॥ १० ॥ नपापानांवधेपापंविद्यतेशत्रुसूदन ॥ तस्मादिमंवधिष्यामिवानरंपापकारिणम् ॥ ११ ॥ अधर्ममूलंबहुदोषयुक्तमनार्यजुष्टं
वचनंनिशम्य ॥ उवाचवाक्यंपरमार्थतत्त्वंविभीषणोबुद्धिमतांवरिष्ठः ॥ १२ ॥ प्रसीदलंकेश्वरराक्षसेंद्रधर्मार्थतत्त्वंवचनंशृणुष्व ॥ दूतानव
ध्याः समयेषुराजन्सर्वेषुसर्वत्रवदंतिसंतः ॥ १३ ॥ असंशयंशत्रुरयंप्रवृद्धः कृतंह्यनेनाप्रियमप्रमेयम् ॥ नदूतवध्यांप्रवदंतिसंतोदूतस्यदृष्टा
बहवोहिदंडाः ॥ १४ ॥ वैरूप्यमंगेषुकशाभिघातोमौंड्यंतथालक्षणसन्निपातः ॥ एतान्हिदूतेप्रवदंतिदंडान्वधस्तुदूतस्यननः श्रुतोस्ति ॥ १५ ॥

न्याय्योनतादृशोस्मिन् ॥ ७ ॥ त्वादृशइतिकिन्त्वंतबहुवचनम् शास्त्रविपश्चित्त्वंशास्त्रपांडित्यसंपादनंश्रमः केवलंश्रमएवव्यर्थप्रयासएवेत्यर्थः ॥ ८ ॥ दूतदंडः दूतेविहितोदंडः ॥ ९ ॥
॥ १० ॥ पापकारिणंराजद्रोहिणम् ॥ ११ ॥ अधर्मस्यमूलंअधर्ममूलम् दोषोऽपकीर्तिरूपः ॥ १२ ॥ समयेषुस्वस्वामिनियोगानुष्ठानकालेषु ॥ १३ ॥ १४ ॥ मौंड्यंमुंडनम् लक्षण ॥ ७१ ॥
सन्निपातः दूतयोग्यांकनसंभूतइतितीर्थः वैरूप्यादीनामेकैकंवा तथालक्षणानांसन्निपातः सर्वानुष्ठानंवेत्यर्थइत्यन्ये नोऽस्माकंश्रुतोपिनास्ति दर्शनंतुदूरापास्तमितिभावः ॥ १५ ॥

परावरप्रत्ययनिश्चितार्थः उत्कर्षापकर्षज्ञानेननिश्चितकार्यः ॥ १६॥ किंच त्वंनोपदेश्योऽस्माकमित्याह नेति शास्त्राणांबुद्ध्यानिश्चयात्मिकयाग्रहणेष्वित्यर्थः॥ १७॥एतदुत्तरंश्लोकद्व यंप्रक्षिप्तमितिकतकः नचाप्यस्यकपेरिति॥ १८॥समर्पितःप्रेषितः॥ १९॥नान्यंपश्यामि योत्रागच्छेदित्यर्थः॥ २०॥नन्वस्मिन्हतेऽन्यस्यानागमनेचकाममक्षतिर्विपरीतमिष्टमेवेदंत त्राह अस्मिन्विनष्टेइति तौराजपुत्रौ योयोद्धाउद्योजयेत्तंनपश्यामि नतुतदुद्योगाभावोपिममेष्टएवनेत्याह युद्धप्रियेतिसंबोधनेनरणपराक्रमविजयकीर्तितवेष्टेकिलतेउभेअप्येताद्वि नाशेनश्यतइत्याशयःरावणस्यरजःप्रकृतित्वात्तत्प्रकृत्यनुसारेणयुद्धादिव्यापारेणप्रलोभनम् तत्प्रीत्यर्थमेवदुर्विनीतावित्याद्युक्तिः॥ २१॥ हेनैर्ऋतानांमनोनंदन सुरासुराणामपिदुर्जये

कथंचधर्मार्थविनीतबुद्धिःपरावरप्रत्ययनिश्चितार्थः ॥ भवद्विधःकोपवशेहितिष्ठेत्कोपंनगच्छंतिहिसत्त्ववंतः ॥ १६॥ नधर्मवादेनचलोकवृत्तेन शास्त्रबुद्धिग्रहणेषुवापि ॥ विद्येतकश्चित्तववीरतुल्यस्त्वंह्युत्तमःसर्वसुरासुराणाम् ॥ १७॥ " पराक्रमोत्साहमनस्विनांचसुरासुराणामपिदुर्ज येन ॥ त्वयाप्रमेयेणसुरेंद्रसंघाजिताश्चयुद्धेष्वसकृन्नरेंद्राः॥ १॥इत्थंविधस्यामरदैत्यशत्रोःशूरस्यवीरस्यतवाजितस्य ॥ कुर्वंतिवीरामनसाप्य लीकंप्राणैर्विमुक्तानतुभोःपुराते॥२॥" नचाप्यस्यकपेर्घातेकंचित्पश्याम्यहंगुणम्॥ तेष्वयंपात्यतांदंडोयैरयंप्रेषितःकपिः ॥ १८॥ साधुर्वायदि वाऽसाधुःपरैरेषसमर्पितः ॥ ब्रुवन्परार्थंपरवान्नदूतोवधमर्हति॥ १९॥ अपिचास्मिन्हतेनान्यंराजन्पश्यामिखेचरम् ॥ तस्मान्नास्यवधेयत्नःका र्यःपरपुरंजय ॥ भवान्सेंद्रेषुदेवेषुयत्नमास्थातुमर्हति॥ २०॥अस्मिन्विनष्टेनहिभूतमन्यंपश्यामियस्तौनरराजपुत्रौ ॥ युद्धाययुद्धप्रियदुर्विनीता वुद्योजयेद्वैभवताविरुद्धौ ॥ २१॥ पराक्रमोत्साहमनस्विनांचसुरासुराणामपिदुर्जयेन ॥ त्वयामनोनंदननैर्ऋतानांयुद्धायनिर्नाशयितुंनयुक्तम् ॥ २२ ॥ हिताश्चशूराश्चसमाहिताश्चकुलेषुजाताश्चमहागुणेषु ॥ मनस्विनःशस्त्रभृतांवरिष्ठाःकोपप्रशस्ताःसुभृताश्चयोधाः ॥२३॥ तदेकदे शेनबलस्यतावत्केचित्तवादेशकृतोद्ययांतु॥तौराजपुत्रावुपगृह्यमूढौपरेषुतेभावयितुंप्रभावम्॥ २४॥निशाचराणामधिपोनुजस्यविभीषणस्योत्त मवाक्यनिष्ठम् ॥ जग्राहबुद्ध्यासुरलोकशत्रुर्महाबलोराक्षसराजमुख्यः ॥ २५ ॥ ॥इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०सुंदरकांडेद्विपंचाशःसर्गः॥५२॥

नत्वया पराक्रमेयउत्साहस्तत्रप्रशस्तमनोवतांनैर्ऋतानांमनःयुद्धायप्रवृत्तंनिर्नाशयितुंनयुक्तम् नैर्ऋतानामित्यत्रमनइत्यत्रचतंत्रं यद्वा तादृशानांनैर्ऋतानांमनोनंदन तादृशेनत्वयायु द्धापत्तिर्युद्धागमोनाशयितुंनयुक्तमित्यर्थः ॥ २२॥ ननुयुद्धेकदाचिद्विपरीतमपिसंभाव्येततत्राह हिताश्चेति समाहिताःदानादिभिर्वशीकृताः सुभृताःसम्यक्पालिताःतादृशभृत्यवतो जयएवभावीतिभावः॥ २३ ॥ तत्तस्मादुपगृह्यआयांत्वितिशेषःपरेषुतेप्रभावंभावयितुंयुक्तमितिशेषः॥ २४ ॥ उत्तमवाक्यनिष्ठंतत्प्रतिपाद्यमर्थंतत्त्वंजग्राह ॥ २५ ॥ मरमानः ॥
॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकियेआदिकाव्येसुंदरकांडेद्विपंचाशःसर्गः ॥ ५२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

तस्यविभीषणस्य ॥ १ ॥ दूतवध्यादूतवधः आर्षमिदंसाधु ॥२॥ दग्धेनदाहकृतेनोपलक्षितोगच्छतु स्वस्वामिसमीपमितिशेषः ॥३॥ ततःस्वीयसमीपगमनानंतरं सुमित्राणिस
मसुखदुःखाः ज्ञातयोभ्रात्रादयः बांधवाःसंबंधिनः सुहृज्जनाःस्निग्धजनास्तत्सहिताबांधवाइत्यर्थः ॥ ४ ॥ अथरावणःस्वपुरदुर्गमहाबलमहैश्वर्याणिपरेभ्यःप्रकाशयितुंसर्वपुरपरा
 वर्तनंदीप्तपुच्छस्याज्ञापयदित्याह आज्ञापयदिति परिणीयतामित्याज्ञापयदितियोजना ॥ ५॥ वेष्टंते अवेष्टयंतेत्यर्थः ॥६॥ शुष्कमिति आरण्यकायथाशुष्कमिंधनमासाद्यहुता ५
शनमुत्पादयंतितथाजीर्णपटवेष्टितलांगूलंतैलेनपरिषिच्यतत्रतेग्निमुपपादयन्नित्यर्थइतिकतकः हुताशनइतिपाठेवृद्धौदृष्टांतोयं उपपादयन्नित्यस्यसमयोजयन्नित्यर्थइत्य
न्ये तान्बद्धानेतृन् ॥७ ॥ ८ ॥ संगतैर्मिलितैराक्षसैःसभूयोनिबद्धइतिशेषः ॥९॥ अथबंधसंहारशक्तावपिसनोचितइत्याचिंतयादित्याह कृतवानिति ॥१० ॥ तांमतिमभिनयति

तस्यतद्वचनंश्रुत्वादशग्रीवोमहात्मनः ॥ देशकालहितंवाक्यंभ्रातुरुत्तरमब्रवीत् ॥१॥सम्यगुक्तंहिभवतादूतवध्याविगर्हिता॥अवश्यंतुवधायान्यःक्रियतामस्यनिग्रहः॥२॥कपीनांकिललांगूलमिष्टंभवतिभूषणम् ॥ तदस्यदीप्यतांशीघ्रंतेनदग्धेनगच्छतु॥३॥ ततःपश्यंत्वमुंदीनमंगवैरूप्यकर्शितम् ॥ सुमित्रज्ञातयःसर्वेबांधवाःससुहृज्जनाः ॥४॥ आज्ञापयद्राक्षसेंद्रःपुरंसर्वंसचत्वरम्॥ लांगूलेनप्रदीप्तेनरक्षोभिःपरिणीयताम् ॥ ५॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वाराक्षसाःकोपकर्कशाः ॥ वेष्टंतेतस्यलांगूलंजीर्णैःकार्पासिकैःपटैः ॥६॥ संवेष्ट्यमानेलांगूलेव्यवर्धतमहाकपिः॥शुष्कमिंधनमासाद्यवनेष्विवहुताशनम्॥७॥ तैलेनपरिषिच्याथतेग्निंतत्रोपपादयन् ॥ लांगूलेनप्रदीप्तेनराक्षसांस्तानताडयत्॥८॥रोषामर्षपरीतात्माबालसूर्यसमाननः ॥ सभूयःसंगतैःक्रूरैराक्षसैर्हरिपुंगवः ॥९॥सहस्त्रीबालवृद्धाश्चजग्मुःप्रीतिंनिशाचराः ॥ निबद्धःकृतवान्वीरस्तत्कालसदृशींमतिम् ॥ १० ॥ कामंखलुनमेशक्तानिबद्धस्यापिराक्षसाः ॥ छित्त्वापाशान्समुत्पत्यहन्यामहमिमान्पुनः ॥ ११ ॥ यदिभर्तृहितार्थायचरंतंभर्तृशासनात् ॥ निबध्नंतेदुरात्मानोनतुमेनिष्कृतिःकृता ॥१२॥ सर्वेषामेवपर्याप्तोराक्षसानामहंयुधि ॥ किंतुरामस्यप्रीत्यर्थंविषहिष्येहमीदृशम् ॥ १३ ॥ लंकाचारयितव्यामेपुनरेवभवेदिति ॥ रात्रौनहिसुदृष्टामेदुर्गकर्मविधानतः ॥ १४॥ अवश्यमेवद्रष्टव्यामयालंकानिशाक्षये ॥ कामंबध्नंतुमेभूयःपुच्छस्योद्दीपनेनच ॥ १५ ॥

काममिति निबद्धस्यापिनिबद्धवदवास्थितस्यापिमेनशक्ताःसर्वथाबंधनादावितिशेषः तदेवसमर्थयति छित्त्वेति ॥ ११ ॥
तर्हिकुतोनहन्यंतेतत्राह यदीति भर्तृरामस्यहितार्थायहितनिमित्तंचरंतंमां भर्तृरावणस्यशासनाद्यदितेमांनिबध्नंतुकेवलं नतुमेनिष्कृतिःकृतामयाकृतस्यप्रतिक्रियातुनकृता ॥१२॥यदि
तांवधरूपांचिकीर्षेयुस्तदासर्वान्हनिष्याम्येवेत्याह सर्वेषामिति यदिपर्याप्तस्तर्हिक्रियतांशत्रुवधस्तत्राह रामस्येति प्रीत्यर्थंसर्वराक्षसवधजयप्रीत्यविघ्नार्थं ईदृशबंधनादिकम्॥१३॥फ
लांतरार्थमपिसोढव्यमेवेत्याह लंकेति एतैरावणाज्ञयापुनरेवसकलालंकाचारयितव्याचारणेनदर्शयितव्याऽतोविषहिष्ये ननुदृष्टायाःकिंपुनर्दर्शनेनतत्राह रात्राविति दुर्गकर्मविधान
तःदुर्गस्यदुर्गमत्वरूपकर्मविधानाद्धेतोर्दुर्गीशेइतिशेषः॥१४॥निशाक्षयेइत्यनेनसीतासंभाषणार्थंकतिपयदिनवासोगम्यते तथाहिफाल्गुनेरावणेनसीतापहारः आश्विनशुक्लसमाप्तौ

हनूमत्प्रेरणयापक्षावधिदानेनवानरान्प्रतिदूतप्रेषणम् ततःकार्तिकशुक्लप्रतिपदि अन्वेषणार्थवानरप्रस्थानम् मार्गशुक्लदशम्यांसंपातिदर्शनम् तदासुग्रीवदत्तमासावधेर्गतत्वस्यवानरैरु क्तिः अग्रेएकादश्यांहनूमतोलंकागमनम् तद्रात्रिशेषेसीतादर्शनम् ततोद्वादश्यांदिनेस्थित्वारात्रौसीतायाःसम्यग्दर्शनम् तद्रात्रिशेषेतत्ररावणागमनम् तत्ररावणेनमासान्द्वादशभामि नीतिस्वदत्तावधौमासद्वयावशेषवचनेकतिपयदिनाधिक्यंतुमासत्वानवच्छिन्नत्वेनाल्पांतरत्वान्नविवक्षितम् ततस्त्रयोदश्यांप्रातःसीतयासहकथालापः तद्दिनेएवाशोकवनिकाभंगादि चतुर्दश्यामक्षांतवधेलंकादाहश्च पूर्णिमायांवा पूर्ववासांतिकवृक्षाणांपुष्पितत्वोक्तिस्तुतद्वर्षेक्षयमासेनोपपादिताउत्पातेनच लक्ष्मणस्यसुग्रीवनिकटेप्रेषणसमयेरामेणमासचतुष्टयरू पकृतावधेरपगमोक्तिस्तुप्रागुपपादितरहस्येतिदिक् पुच्छस्योद्दीपनेनचेत्यस्योत्तरश्लोकेनान्वयः ॥ १५ ॥ मनसःश्रमोमनःखेदोनमेस्तिइतिचिंतयामासेत्यन्वयः ततएवंतस्याचिंतानं

पीडांकुर्वंतिरक्षांसिनमेस्तिमनसःश्रमः ॥ ततस्तेसंवृताकारंसत्त्ववंतंमहाकपिम् ॥ १६ ॥ परिगृह्यययुर्हृष्टाराक्षसाःकपिकुंजरम् ॥ शंखभेरीनि नादैश्चघोषयंतःस्वकर्मभिः ॥ १७ ॥ राक्षसाःक्रूरकर्माणश्चारयंतिस्मतांपुरीम् ॥ अन्वीयमानोरक्षोभिर्ययौसुखमरिंदमः ॥ १८ ॥ हनूमांश्चार यामासराक्षसानांमहापुरीम् ॥ यथापश्यद्विमानानिविचित्राणिमहाकपिः ॥ १९ ॥ संवृतान्भूमिभागांश्चसुविभक्तांश्चचत्वरान् ॥ रथ्याश्चगृ हसंबाधाःकपिःशृंगाटकानिच ॥ २० ॥ तथारथ्योपरथ्याश्चतथैवचगृहांतरान् ॥ चत्वरेषुचतुष्केषुराजमार्गेतथैवच ॥ २१ ॥ घोषयंतिकपिंस र्वेचारइत्येवराक्षसाः ॥ दीप्यमानेततस्तस्यलांगूलाग्रेहनूमतः ॥ २२ ॥ राक्षस्यस्ताविरूपाक्ष्यःशंसुर्देव्यास्तदप्रियम् ॥ यस्त्वयाकृतसंवादःसीते ताम्रमुखःकपिः ॥ २३ ॥ लांगूलेनप्रदीप्तेनसएषपरिणीयते ॥ श्रुत्वातद्वचनंक्रूरमात्मापहरणोपमम् ॥ २४ ॥ वैदेहीशोकसंतप्ताहुताशनमुपागम त् ॥ मंगलाभिमुखीतस्यसातदासीन्महाकपेः ॥ २५ ॥ उपतस्थेविशालाक्षीप्रयताहव्यवाहनम् ॥ यद्यस्तिपतिशुश्रूषायद्यस्तिचरितंतपः ॥ २६ ॥ यदिवास्त्येकपत्नीत्वंशीतोभवहनूमतः ॥ ततस्तीक्ष्णार्चिरव्यग्रःप्रदक्षिणशिखोनलः ॥ २७ ॥ जज्वालमृगशावाक्ष्याःशंसन्निवशुभंकपेः ॥ हनूम ज्जनकश्चैवपुच्छानलयुतोनिलः ॥ ववौस्वास्थ्यकरोदेव्याःप्रालेयानिलशीतलः ॥ २८ ॥ तरमित्यर्थः ॥ १६ ॥ स्वकर्मभिःराजद्रोहिणोदुष्टस्यैवंदंडइत्येवमादिभि र्घोषवंतः अपूर्ववृत्तांतस्यसर्वान्प्रतिप्रकटंप्रतिपादनंघोषणम् ॥ १७ ॥ १८ ॥ चारयामास स्वार्थेणिच् चरणेनददर्शेत्यर्थः ॥ १९ ॥ चत्वरान्द्वारसमीपेबहिर्बद्धान् गृहैःसंबाधाःनिबिडाःशृं गाटकानिचतुष्पथान् ॥ २० ॥ उपरथ्याःस्वल्पवीथ्यः गृहांतरान्गृहद्वयमध्यभागान् चतुष्केषुचतुष्पथेषु ॥ २१ ॥ चारीकइतिपाठेपिचारइत्येवार्थः आर्षसाधुत्वम् चारशब्दात्स्वार्थेआ र्षईकः ॥ २२ ॥ तस्यहनूमतोलांगूलाग्रेदीप्यमानेतदप्रियंदेव्याःशंसुःशशंसुः ॥ २३ ॥ परिणीयते परितोपनीयते आत्माहरणोपमंतादृग्दुःखजनकम् ॥ २४ ॥ उपागमत् ध्यानेनोपासि तवती यद्वा तत्रसमीपेज्वलमानमग्निमुपासितवती ॥ २५ ॥ प्रयताशुद्धिमती ॥ २६ ॥ एकपत्नीत्वंपातिव्रत्यम् शीतोभव हुताशनेतिशेषः अस्याःसीताछायात्वेपिस्वास्मिंस्तदभेदबु द्धिसत्त्वान्नैतदुक्त्यसंगतिः ततःसीतोपासनानंतरम् तीक्ष्णार्चिरप्यनलःप्रदक्षिणशिखोजज्वाल ॥ २७ ॥ तथासीतायाःकपेःशिवंस्वकृतंशंसन्निवाभूत किंच हनूमज्जनकोनिलो

वायुः पुच्छानलयुतोपि देव्याः संमुखे स्वास्थ्यकरः कपेः स्वास्थ्यसूचकः सन्प्रालेयानिलशीतलोववौ ॥२८॥ सर्वतः प्रदीप्तोग्निरित्यन्वयः ॥२९॥ लांगूलाग्रे शिशिरस्य हिमस्य संपातः पिं
डइव प्रतिष्ठितइत्यन्वयः ॥३०॥ तत्रोपपत्तिं चिंतयति अथवेति यद्यस्मात्प्लवतामया सरितांपतौ रामप्रभावात्समुद्रे पर्वतरूपमाश्चर्यं दृष्टं ततो रामप्रभावादेवेदमपीत्यर्थः ॥३१॥ ननु
 समुद्रप्रेरणेन मैनाकोत्थानं प्रयुज्यते ऽग्नेस्तु स्वभाववैपरीत्यं कुतस्तत्राह यदीति तावदिति वाक्यालंकारे रामार्थं रामोपकारार्थं तादृक्संभ्रमो यदि आदरपूर्वकं त्वरा यदि तदा रामेण नित्यमुपा
सितोग्नी रामोपकारार्थं कथमपि शैत्यं किं न करिष्यतीत्यर्थः ॥३२॥ आनृशंस्यमाश्रितजनदया ॥३३॥ चिंतयामास अनंतरकर्तव्यमिति शेषः ॥३४॥ प्रतिक्रियालंकादहनरूपा मह्यंम

दह्यमाने च लांगूले चिंतयामास वानरः ॥ प्रदीप्तोग्निरयं कास्मान्न मां दहति सर्वतः ॥२९॥ दृश्यते च महाज्वालः करोति च न मे रुजम् ॥ शिशिरस्येव
संपातो लांगूलाग्रे प्रतिष्ठितः ॥ ३० ॥ अथवा तदिदं व्यक्तं यद्दृष्टं प्लवता मया ॥ रामप्रभावादाश्चर्यं पर्वतः सरितांपतौ ॥३१॥ यदि तावत्समुद्रस्य
मैनाकस्य च धीमतः ॥ रामार्थं संभ्रमस्तादृक्किमग्निर्न करिष्यति ॥३२॥ सीतायाश्चानृशंस्येन तेजसा राघवस्य च ॥ पितुश्च मम सख्येन न मां दहति
पावकः ॥ ३३ ॥ भूयः स चिंतयामास मुहूर्तं कपिकुंजरः ॥ कथमस्मद्विधस्येह बंधनं राक्षसाधमैः ॥ ३४ ॥ प्रतिक्रियास्य युक्तास्यात्सति मह्यं
पराक्रमे ॥ ततश्छित्त्वा च तान्पाशान्वेगवान्वै महाकपिः ॥ ३५ ॥ उत्पपाताथ वेगेन ननाद च महाकपिः ॥ पुरद्वारं ततः श्रीमाञ्छैलशृंगमिवोन्नत
म् ॥३६॥ विभक्तरक्षःसंबाधमाससादानिलात्मजः ॥ स भूत्वा शैलसंकाशः क्षणेन पुनरात्मवान् ॥३७॥ ह्रस्वतां परमां प्राप्तो बंधनान्यवशातय
त् ॥ विमुक्तश्चाभवच्छ्रीमान्पुनः पर्वतसन्निभः ॥३८॥ वीक्षमाणश्च ददृशे परिघं तोरणाश्रितम् ॥ स तं गृह्य महाबाहुः कालायसपरिष्कृतम् ॥ रक्षि
णस्तान्पुनः सर्वान्सूदयामास मारुतिः ॥ ३९ ॥ स तान्निहत्वा रणचंडविक्रमः समीक्षमाणः पुनरेव लंकाम् ॥ प्रदीप्तलांगूलकृतार्चिमालीप्रकाशितादित्य इवार्चिमाली ॥ ४० ॥ ॥ इत्यार्षे श्रीम० वा० आ० सुं० त्रिपंचाशः सर्गः ॥५३॥ ॥ वीक्षमाणस्ततो लंकां कपिः कृतमनोरथः ॥ वर्धमानसमु
त्साहः कार्यशेषमचिंतयत् ॥ १ ॥ किं नु खल्ववशिष्टं मे कर्तव्यमिह सांप्रतम् ॥ यदेषां रक्षसां भूयः संतापजननं भवेत् ॥ २ ॥ वनं तावत्प्रमथि
तं प्रकृष्टा राक्षसा हताः ॥ बलैकदेशः क्षपितः शेषं दुर्गविनाशनम् ॥३॥

म ॥३५॥ उत्पपात पुच्छाग्निना बंधनेन च सहैवेति शेषः ॥३६॥ विभक्तरक्षःसंबाधं रक्षःसंमर्द
रहितम् ॥ ३७ ॥ शैलसंकाशो महान्भूत्वा ह्रस्वतां प्राप्त इत्यनेन देहसौक्ष्म्यात्स्वयमेव बंधगलनमुक्तम् एवंरीत्या बंधनान्यवशातयत् दूरीकृतवान् विमुक्तः अनंतरं पुनः पर्वताकारोऽभव
त् ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ अर्चिमालीत्यत्र नीरेफतार्षी ॥ ४० ॥ अनवमानः ॥ ॥ इति श्रीरा० श्रीरा० रा० वा० आ० सुं० त्रिपंचाशः सर्गः ॥ ५३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ वीक्ष
माणइति ॥ १ ॥ यदेषां भूयः संतापजननं भवेत्तादृशमवशिष्टं सांप्रतं कर्तव्यं किमिति कार्यशेषमचिंतयदित्यर्थः ॥ २ ॥ तदेव निश्चिनोति शेषं दुर्गविनाशनमिति ॥ ३ ॥

कर्मसमुद्रलंघनादि सुखपरिश्रमंसफलप्रयासम् तपश्चर्यादिवदित्यर्थः उक्तमेवाविवृणोति अल्पेति अस्मिन्सीतान्वेषणप्रवृत्तिरूपेकार्येयोमयाकृतःश्रमःसत्वल्पेनयत्नेनस्वल्पयत्नेन साध्येनकरिष्यमाणलंकादाहेनसफलोभविष्यति ॥४॥ तदेवाह योहीति न्याय्यंस्वस्यपीडायाअकरणादितिभावः ॥ ५ ॥ तोयदःसंध्यातोयदः हनूमतोरक्तवर्णत्वात् ॥६॥ उद्या नानिगृहारामाः ॥ ७ ॥ प्रहस्तस्यप्रधानमंत्रित्वादादौतद्गृहेऽग्निप्रक्षेपः प्रथमंतत्संभावनस्यौचित्यात् ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ भवनंददाहेत्यनुकर्षः ॥१४॥

दुर्गेविनाशितेकर्मभवेत्सुखपरिश्रमम् ॥ अल्पयत्नेनकार्येस्मिन्ममस्यात्सफलःश्रमः ॥४॥ योह्ययंममलांगूलेदीप्यतेहव्यवाहनः ॥ अस्यसंतर्प
णंन्याय्यंकर्तुमेभिर्गृहोत्तमैः ॥ ५ ॥ ततःप्रदीप्तलांगूलःसविद्युदिवतोयदः ॥ भवनाग्रेषुलंकायाविचचारमहाकपिः ॥ ६ ॥ गृहाद्गृहंराक्षसाना
मुद्यानानिचवानरः ॥ वीक्षमाणोह्यसंत्रस्तःप्रासादांश्चचचारसः ॥७॥ अवप्लुत्यमहावेगःप्रहस्तस्यनिवेशनम् ॥ अग्निंतत्रविनिक्षिप्यश्वसने
नसमोबली ॥ ८ ॥ ततोन्यत्पुप्लुवेवेश्ममहापार्श्वस्यवीर्यवान् ॥ मुमोचहनुमानग्निंकालानलशिखोपमम् ॥९॥ वज्रदंष्ट्रस्यचतथापुप्लुवेसमहा
कपिः ॥ शुकस्यचमहातेजाःसारणस्यचधीमतः ॥ १० ॥ तथाचेंद्रजितोवेश्मददाहहरियूथपः ॥ जंबुमालेःसुमालेश्चददाहभवनंततः ॥११॥
रश्मिकेतोश्चभवनंसूर्यशत्रोस्तथैवच ॥ ह्रस्वकर्णस्यदंष्ट्रस्यरोमशस्यचरक्षसः ॥ १२ ॥ युद्धोन्मत्तस्यमत्तस्यध्वजग्रीवस्यरक्षसः ॥ विद्यु
ज्जिह्वस्यघोरस्यतथाहस्तिमुखस्यच ॥१३॥ करालस्यविशालस्यशोणिताक्षस्यचैवहि ॥ कुंभकर्णस्यभवनंमकराक्षस्यचैवहि ॥१४॥ नरांतक
स्यकुंभस्यनिकुंभस्यमहात्मनः ॥ यक्षशत्रोश्चभवनंब्रह्मशत्रोस्तथैवच ॥ १५ ॥ वर्जयित्वामहातेजाविभीषणगृहंप्रति ॥ क्रममाणःक्रमेणैवद
दाहहरिपुंगवः ॥ १६ ॥ तेषुतेषुमहार्हेषुभवनेषुमहायशाः ॥ गृहेष्वृद्धिमतामृद्धिंददाहकपिकुंजरः ॥१७॥ सर्वेषांसमतिक्रम्यराक्षसेंद्रस्यवीर्य
वान् ॥ आससादाथलक्ष्मीवान्रावणस्यनिवेशनम् ॥ १८॥ ततस्तस्मिन्गृहेमुख्येनानारत्नविभूषिते ॥ मेरुमंदरसंकाशेनानामंगलशोभिते
॥ १९ ॥ प्रदीप्तमग्निमुत्सृज्यलांगूलाग्रेप्रतिष्ठितम् ॥ ननादहनुमान्वीरोयुगांतजलदोयथा ॥ २० ॥ श्वसनेनचसंयोगादतिवेगोमहाबलः ॥
कालाग्निरिवजज्वालप्रावर्धतहुताशनः ॥ २१ ॥ प्रदीप्तमग्निंपवनस्तेषुवेश्मसुचारयन् ॥ तानिकांचनजालानिमुक्तामणिमयानिच ॥ २२ ॥
भवनानिव्यशीर्यंतरत्नवंतिमहांतिच ॥ तानिभग्नविमानानिनिपेतुर्वसुधातले ॥२३॥

॥ १५ ॥ बिभीषणेनस्वस्यवधतोरक्षणाद्विभीषण गृहंवर्जयित्वाप्रतिगृहंक्रममाणइत्यन्वयः ॥ १६ ॥ पूर्वंरावणाद्भीतोप्यग्निःसीतातेजःसंबंधेननिःशंकंददाहेत्युक्तंप्राक् ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ श्वसनेनसंयोगात्सीताश्वासामि श्रितवायुसंयोगात् अतएववायोरपिनिर्भयता ॥२१॥ चारयन्नितिहेतौशता यतश्चारयतिस्मततश्चारणाद्धेतोस्तानिव्यशीर्यंतेत्यन्वयः ॥२२॥ भग्नविमानानिभग्नप्रासादानि॥२३॥

॥२४॥ भग्नोत्साहाश्चतेउज्झितश्रियश्चेत्यर्थः हाइतितुमुलःशब्दःसंजज्ञेइत्यन्वयः॥२५॥ पेतुरग्नावितिशेषः॥२६॥ अभ्रेभ्योमेघेभ्यः॥२७॥अग्निसंबद्धाद्भवनाद्धेमरजतादिधातून्स्यं
दमानान्ददर्श यथाकाष्ठतृणादिदाहादग्निर्नतृप्यतितथाराक्षसवधेक्रियमाणेहनूमान्किंचिदीषदपिनतृप्यति ॥ २८॥ वसुंधरानेति मृतराक्षसानाशयनायलंकाभूमिर्नपर्याप्ताभूदिति
शेषः ॥२९॥३०॥ लंकापुरपर्वताग्रेलंकापुराधारभूतत्रिकूटाचलशिखरे चूडावलयंशिखासमूहम् प्राप्तोभूदितिशेषः ॥३१॥ विधूमरश्मिर्विधूमज्वालः रक्षःशरीररूपाज्येनसमर्पिता

भवनानीवसिद्धानामंबरात्पुण्यसंक्षये ॥ संजज्ञेतुमुलःशब्दोराक्षसानांप्रधावताम् ॥२४॥ स्वेस्वेगृहपरित्राणेभग्नोत्साहोज्झितश्रियाम् ॥
नूनमेषोग्निरायातःकपिरूपेणहाइति॥२५॥क्रंदंत्यःसहसापेतुस्तनंधयधराःस्त्रियः॥ काश्चिदग्निपरीतांग्येोहर्म्येभ्योमुक्तमूर्धजाः॥२६॥पतंत्यो
रेजिरेऽभ्रेभ्यःसौदामन्यइवांबरात् ॥ वज्रविद्रुमवैदूर्यमुक्तारजतसंहतान् ॥ २७ ॥ विचित्रान्भवनाद्धातून्स्यंदमानान्ददर्शसः॥ नाग्निस्तृप्यति
काष्ठानांतृणानांचयथातथा ॥२८॥ हनूमान्राक्षसेंद्राणांवधेकिंचिन्नतृप्यति ॥ नहनूमद्विशस्तानांराक्षसानांवसुंधरा ॥२९॥ हनूमतावेगवता
वानरेणमहात्मना ॥ लंकापुरंप्रदग्धंतद्रुद्रेणत्रिपुरंयथा ॥ ३० ॥ ततःसलंकापुरपर्वताग्रेसमुत्थितोभीमपराक्रमोग्निः ॥ प्रसार्यचूडावल
यंप्रदीप्तोहनूमतावेगवतोपसृष्टः ॥ ३१ ॥ युगांतकालानलतुल्यरूपःसमारुतोग्निर्ववृधेदिवस्पृक् ॥ विधूमरश्मिर्भवनेषुसक्तोरक्षःशरीराज्य
समर्पितार्चिः ॥ ३२ ॥ आदित्यकोटीसदृशःसुतेजालंकांसमस्तांपरिवार्यतिष्ठन् ॥ शब्दैरनेकैरशनिप्ररूढैर्भिंदन्निवांडंप्रबभौमहाग्निः ॥३३ ॥
तत्रांबरादग्निरतिप्रवृद्धोरूक्षप्रभःकिंशुकपुष्पचूडः ॥ निर्वाणधूमाकुलराजयश्चनीलोत्पलाभाःप्रचकाशिरेऽभ्राः ॥ ३४ ॥ वज्रीमहेंद्रस्त्रिद
शेश्वरोवासाक्षाद्यमोवावरुणोऽनिलोवा ॥ रौद्रोग्निरर्कोधनदश्चसोमोनवानरोयंस्वयमेवकालः ॥ ३५ ॥ किंब्रह्मणःसर्वपितामहस्यलोक
स्यधातुश्चतुराननस्य ॥ इहागतोवानररूपधारीरक्षोपसंहारकरःप्रकोपः ॥ ३६ ॥ किंवैष्णवंवाकपिरूपमेत्यरक्षोविनाशायपरंसुतेजः ॥
अचिंत्यमव्यक्तमनंतमेकंस्वमाययासांप्रतमागतंवा ॥ ३७ ॥ इत्येवमूचुर्बहवोविशिष्टारक्षोगणास्तत्रसमेत्यसर्वे ॥ सप्राणिसंघांसगृहां
सवृक्षांदग्धांपुरींतांसहसासमीक्ष्य ॥ ३८ ॥ ततस्तुलंकासहसाप्रदग्धासराक्षसासाश्वरथासनागा ॥ सपक्षिसंघासमृगासवृक्षारुरोददीना
तुमुलंसशब्दम्॥३९॥ संपादिताअर्चिर्ज्वालाविशेषोयस्यसः ॥३२ ॥ तिष्ठन्भूदितिशेषः अशनिप्ररूढैरशनिवत्प्रगल्भैः महाग्निः प्रलयाग्निः॥३३॥ आंबरादंबरपर्यंतम्

रूक्षप्रभःक्रूरकांतिः किंशुकपुष्पवच्चूडाशिखायस्यसः निर्वाणानामधोविच्छिन्नानांखेएववर्तमानानांधूमानामाकुलराजयोनीलोत्पलाभाअभ्राकाराःसत्यःप्रचकाशिरे ॥ ३४ ॥
वज्रिलात्रिदशेश्वरत्वविशिष्टोमहेंद्रइत्यर्थः रौद्रोग्निःरुद्रतृतीयनयनसंबंध्यग्निः ॥३५॥३६॥ ३७ ॥ विशिष्टामहाबलाःप्रहस्तादयइत्यर्थः समीक्ष्यइत्येवमूचुरित्यन्वयः॥ ३८ ॥ ३९॥

सुपुण्यमतिशयितमर्जितंपुण्यम् ॥ ४० ॥ परिवृत्तयोधापर्यस्तयोधा ॥ ४१ ॥ स्वयंभुरोषोपहताम् स्वदिनांतइतिशेषः ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ गृहाग्र्याणांगृहश्रेष्ठानांशृंगाग्रतलेप्रासादाग्रभूमौप्रदीप्तलांगूलेनकृतार्चिर्मालायस्यास्तिसः ॥ ४८ ॥ समुद्रेनिर्वापयामास लांगूलप्रक्षेपणेनेतिशेषः ॥ ४९ ॥ ५० ॥ नममानः ॥ इतिश्रीरा० श्रीरा० रा० वा० आ० सुं० चतुष्पंचाशःसर्गः ॥५४॥ ॥ ५५ ॥ ॥ संदीप्यमानामिति ॥१॥ कुत्साचात्मन्यजायतेत्युक्तांकुत्सामाह लंकामिति किंस्वित्कर्मकृतम्

हातातहापुत्रककांतमित्रहाजीवितेशांगहतंसुपुण्यम् ॥ रक्षोभिरेवंबहुधाब्रुवद्भिःशब्दःकृतोघोरतरःसुभीतः ॥४०॥ हुताशनज्वालसमावृतासाहतप्रवीरापरिवृत्तयोधा ॥ हनूमतःक्रोधबलाभिभूताबभूवशापोपहतेवलंका ॥ ४१ ॥ ससंभ्रमंत्रस्तविषण्णराक्षसांसमुज्ज्वलज्ज्वालहुताशनांकिताम् ॥ ददर्शलंकांहनुमान्महामनाःस्वयंभुरोषोपहतामिवावनिम् ॥४२॥ भंक्त्वावनंपादपरत्नसंकुलंहत्वातुरक्षांसिमहांतिसंयुगे ॥ दग्ध्वापुरींतांगृहरत्नमालिनींतस्थौहनूमान्पवनात्मजःकपिः ॥४३॥ सराक्षसांस्तान्सुबहूंश्चहत्वावनंचभंक्त्वाबहुपादपंतन् ॥ विसृज्यरक्षोभवनेषुचाग्निंजगामरामंमनसामहात्मा ॥ ४४ ॥ ततस्तुतंवानरवीरमुख्यंमहाबलंमारुततुल्यवेगम् ॥ महामतिंवायुसुतंवरिष्ठंप्रतुष्टुवुर्देवगणाश्चसर्वे ॥४५॥ देवाश्चसर्वेमुनिपुंगवाश्चगंधर्वविद्याधरपन्नगाश्च ॥ भूतानिसर्वाणिमहांतितत्रजग्मुःपरांप्रीतिमतुल्यरूपाम् ॥४६॥ भंक्त्वावनंमहातेजाहत्वारक्षांसिसंयुगे ॥ दग्ध्वालंकापुरींभीमांरराजसमहाकपिः ॥ ४७ ॥ गृहाग्र्यशृंगाग्रतलेविचित्रेप्रतिष्ठितोवानरराजसिंहः ॥ प्रदीप्तलांगूलकृतार्चिमालीव्यराजतादित्यइवार्चिमाली ॥ ४८ ॥ लंकांसमस्तांसंपीड्यलांगूलाग्निंमहाकपिः ॥ निर्वापयामासतदासमुद्रेहरिपुंगवः ॥ ॥४९॥ ततोदेवाःसगधर्वाःसिद्धाश्चपरमर्षयः ॥ दृष्ट्वालंकांप्रदग्धांतांविस्मयंपरमंगताः ॥५०॥ ॥इत्यार्षेश्रीम० वा० आ० सुं० चतुष्पंचाशः सर्गः ॥५४॥ ॥ ५५ ॥ ॥ संदीप्यमानांविस्त्रस्तांत्रस्तरक्षोगणांपुरीम् ॥ अवेक्ष्यहनुमाँल्लंकांचिंतयामासवानरः ॥ १ ॥ तस्याभूत्सुमहांस्त्रासः कुत्साचात्मन्यजायत ॥ लंकांप्रदहताकामंकिंस्वित्कृतमिदंमया ॥२॥ धन्याःखलुमहात्मानोयेबुद्ध्याकोपमुत्थितम् ॥ निरुंधंतिमहात्मानोदीप्तमग्निमिवांभसा ॥ ३ ॥ क्रुद्धःपापंनकुर्यात्कःक्रुद्धोहन्याद्गुरूनपि ॥ क्रुद्धःपरुषयावाचानरःसाधूनधिक्षिपेत् ॥ ४ ॥ वाच्यावाच्यंप्रकुपितोनविजानातिकर्हिचित् ॥ नाकार्यमस्तिक्रुद्धस्यनावाच्यंविद्यतेक्कचित् ॥ ५ ॥

कुत्सितमेवकृतमित्यर्थः ॥ २ ॥ उक्तकुत्सितकार्यमूलंकोपइतिनिश्चित्यतद्रहितान्स्तौति धन्याइति दुःखातिशयादेवमहात्मपदपौनरुक्त्यंनदोषाय ॥ ३ ॥ क्रुद्धःपापंनकुर्यादिइतिपाठेक्रुद्धोयःकश्चित्पापंकुर्यान्न नञिकाकुः अपितुकुर्यादेव अकरणमशक्यमेवेत्यर्थः तदेवदर्शयति क्रुद्धोहन्यादिति ॥ ४ ॥ नजानातीत्येतदेवस्पष्टयति नाकार्यमिति क्रुद्धस्याकार्यमयुक्तबुद्ध्याऽकरणीयंनकिंचिदप्यस्तिअतोगुरुहननाद्यपिकरोत्येवेत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥६॥७॥ धिगस्तुमामित्यनेनोक्तंस्वधिक्कारमाह यदीति इयंलंकासर्वापिनूनंदग्धैव यदिजानक्यप्यत्रत्यादग्धास्यात्तदातेनअजानतामयाभर्तुःकार्यंहतंभवेत् ॥ ८ ॥ एतदेवविवृणोति
यदर्थमिति ॥९॥ एतत्कार्यंलंकादाहरूपंईषत्कार्यमिवअप्रयाससाध्यकार्यमिवकृतमनुष्ठितमासीत् अत्रनसंशयः भर्तुःकार्यंतुमयासर्वथानाशितमेवेत्याह तस्येति क्रोधाभिभूतेनम
यासीतामपरिरक्षताकृतस्यसीतादर्शनरूपस्यकार्यस्यमूलक्षयःकृतः ॥१०॥ ननुसीताविनाशनिश्चयस्तेकथंतत्राह विनष्टेति॥११॥१२॥वडवामुखेग्नावित्यन्वयः दह्यिदहामि॥१३॥

यःसमुत्पतितंक्रोधंक्षमयैवनिरस्यति ॥ यथोरगस्त्वचंजीर्णांसवैपुरुषउच्यते ॥ ६ ॥ धिगस्तुमांसुदुर्बुद्धिंनिर्लज्जंपापकृत्तमम् ॥ अचिंतयि
त्वातांसीतामग्निदंस्वामिघातकम् ॥ ७ ॥ यदिदग्धात्वियंसर्वानूनमार्यापिजानकी ॥ दग्धातेनमयाभर्तुर्हतंकार्यमजानता ॥ ८ ॥ यदर्थम
यमारंभस्तत्कार्यमवसादितम् ॥ मयाहिदहतालंकांनसीतापरिरक्षिता ॥ ९ ॥ ईषत्कार्यमिदंकार्यंकृतमासीन्नसंशयः ॥ तस्यक्रोधाभिभूतेन
मयामूलक्षयःकृतः ॥१०॥ विनष्टाजानकीव्यक्तंनह्यदग्धःप्रदृश्यते ॥ लंकायाःकश्चिदुद्देशःसर्वाभस्मीकृतापुरी ॥११॥ यदितद्विहतंकार्यंमया
प्रज्ञाविपर्ययात् ॥ इहैवप्राणसंन्यासोममापिह्यद्यरोचते ॥ १२ ॥ किमग्नौनिपताम्यद्यआहोस्विद्वडवामुखे ॥ शरीरमिहसत्त्वानांदद्मिसाग
रवासिनाम् ॥१३॥ कथंनुजीवताशक्योमयाद्रष्टुंहरीश्वरः ॥ तौवापुरुषशार्दूलौकार्यसर्वस्वघातिना ॥ १४ ॥ मयाखलुतदेवेदंरोषदोषात्प्रद
र्शितम् ॥ प्रथितंत्रिषुलोकेषुकपित्वमनवस्थितम् ॥ १५ ॥ धिगस्तुराजसंभावमनीशमनवस्थितम् ॥ ईश्वरेणापियद्रागान्मयासीतानर
क्षिता ॥ १६ ॥ विनष्टायांतुसीतायांतावुभौविनशिष्यतः ॥ तयोर्विनाशेसुग्रीवःसबंधुर्विनशिष्यति ॥ १७ ॥ एतदेववचःश्रुत्वाभरतोभ्रातृ
वत्सलः ॥ धर्मात्मासहशत्रुघ्नःकथंशक्ष्यतिजीवितुम् ॥ १८ ॥ इक्ष्वाकुवंशेधर्मिष्ठेगतेनाशमसंशयः ॥ भविष्यंतिप्रजाःसर्वाःशोकसंतापपी
डिताः ॥१९॥ तदहंभाग्यरहितोलुप्तधर्मार्थसंग्रहः ॥ रोषदोषपरीतात्माव्यक्तंलोकविनाशनः ॥२०॥ इतिचिंतयतस्तस्यनिमित्तान्युपपेदिरे॥
पूर्वमप्युपलब्धानिसाक्षात्पुनरचिंतयत् ॥२१॥ अथवाचारुसर्वांगीरक्षितास्वेनतेजसा ॥ ननशिष्यतिकल्याणीनाग्निरग्नौप्रवर्तते ॥ २२ ॥ न
हिधर्मात्मनस्तस्यभार्याममिततेजसः ॥ स्वचरित्राभिगुप्तांतांस्प्रष्टुमर्हतिपावकः ॥ २३ ॥

॥१४॥ तदेवेदंकपित्वमनवस्थितमव्यवस्थितकार्यकारीतित्रि
षुलोकेषुप्रसिद्धंदर्शितम् रोषदोषाद्रक्षोविषयक्रोधदोषात् ॥ १५ ॥ राजसंरजोगुणमूलम् भावंचेष्टाविशेषम् अनीशंकार्यासमर्थम् अतएवानवस्थितमव्यवस्थितफलजनकं
धिक् यद्यस्मादीश्वरेणापिसमर्थेनापिमयारागाद्रजोगुणमूलक्रोधवशात्सीतानरक्षिताअतोधिक् ॥ १६ ॥ उभौरामलक्ष्मणौ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ साक्षादुपलब्धा
निअपरोक्षमनुभूतशुभफलानिउपपेदिरे जातानिदृष्ट्वापुनरचिंतयदित्यर्थः ॥ २१ ॥ चिंतामेवदर्शयति अथवेति नाग्निरग्नौप्रवर्ततेइति अग्निरग्निंनदहतीत्यर्थः ॥ २२ ॥ २३ ॥

दहनकर्मभस्मीकरणसहजस्वभावः यद्यतस्तत्प्रभावान्मांतत्सेवकंनादहत्तू तत एवतांस्प्रष्टुमपिनार्हतीत्यर्थः ॥ २४॥ त्रयाणांभरतलक्ष्मणशत्रुघ्नानांदेवतात्वात्तस्यामभ्यप्रवृत्तेरामभ
याच्चेतिभावः ॥ २५ ॥ सर्वत्रप्रभुरपियत्सेवकत्वान्मेलांगूलंनदहतितितस्तांकथंधक्ष्यति ॥ २६॥ देवीप्रभावात्सिंधौमद्विश्रांतिनिमित्तंगिरिदर्शनहेतुनातिप्रभाववर्तीतांनदहतीत्याह
पुनश्चेति ॥२७॥ विनिर्दहेत दाहविषयवाक्यप्रयोगेणेतिशेषः तथाचिंतयंश्चारणानांवाक्यंशुश्रावेतियोजना ॥ २९ ॥ दुर्विगाहंकेनाप्यसह्यमित्यर्थः ॥ ३०॥३१॥ विस्मयआश्च

नूनंरामप्रभावेण वैदेह्याः सुकृतेनच ॥ यन्मांदहनकर्मायंनादहद्धव्यवाहनः ॥ २४ ॥ त्रयाणांभरतादीनांभ्रातृणांदेवताचया ॥ रामस्यचमनः
कांतासाकथंविनशिष्यति ॥ २५ ॥ यद्वादहनकर्मायंसर्वत्रप्रभुरव्ययः ॥ नमेदहतिलांगूलंकथमार्यांप्रधक्ष्यति ॥ पुनश्चाचिंतयत्तत्रहनूमा
न्विस्मितस्तदा ॥ हिरण्यनाभस्यगिरेर्जलमध्येप्रदर्शनम् ॥ २७ ॥ तपसासत्यवाक्येनअनन्यत्वाच्चभर्तरि ॥ असौविनिर्दहेदग्निंनतामग्निःप्रध
क्ष्यति ॥ २८ ॥ सतथाचिंतयंस्तत्रदेव्याधर्मपरिग्रहम् ॥ शुश्रावहनुमांस्तत्रचारणानांमहात्मनाम् ॥ २९ ॥ अहोखलुकृतंकर्मदुर्विगाहंहनूमता ॥
अग्निंविसृजतातीक्ष्णंभीमंराक्षससद्मनि ॥ ३० ॥ प्रपलायितरक्षःस्त्रीबालवृद्धसमाकुला ॥ जनकोलाहलाध्माताक्रंदतीवाद्रिकंदरैः ॥ ३१ ॥
दग्धेयंनगरीलंकासाट्टप्रकारतोरणा ॥ जानकीनचदग्धेतिविस्मयोद्भुतएवनः ॥ ३२ ॥ इतिशुश्रावहनुमान्वाचंताममृतोपमाम् ॥ बभूवचा
स्यमनसोहर्षस्तत्कालसंभवः ॥ ३३ ॥ सनिमित्तैश्चदृष्टार्थैःकारणैश्चमहागुणैः ॥ ऋषिवाक्यैश्चहनुमानभवत्प्रीतमानसः ॥ ३४ ॥ ततःक
पिःप्राप्तमनोरथार्थस्तामक्षतांराजसुतांविदित्वा ॥ प्रत्यक्षतस्तांपुनरेवदृष्ट्वाप्रतिप्रयाणायमतिंचकार ॥ ३५ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम० आ० सुं० पंच
पंचाशःसर्गः ॥ ५५ ॥ ततस्तुशिंशपामूलेजानकींपर्यवस्थिताम् ॥ अभिवाद्याब्रवीद्दिष्ट्यापश्यामित्वामिहाक्षताम् ॥ १ ॥ ततस्तंप्रस्थितंसीता
वीक्षमाणापुनःपुनः ॥ भर्तुःस्नेहान्वितावाक्यंहनूमंतमभाषत ॥ २ ॥ यदित्वंमन्यसेतातवसैकाहमिहानघ ॥ क्वचित्सुसंवृतेदेशेविश्रांतःश्वोग
मिष्यसि ॥ ३ ॥ ममचैवाल्पभाग्यायाःसान्निध्यात्तववानर ॥ शोकस्यास्याप्रमेयस्यमुहूर्तंस्यादपिक्षयः ॥ ४ ॥ गतेहिहरिशार्दूलपुनःसंप्राप्त
येत्वयि ॥ प्राणेष्वपिनविश्वासोममवानरपुंगव ॥ ५ ॥ अदर्शनंचतेवीरभूयोमांदारयिष्यति ॥ दुःखाद्दुःखतरंप्राप्तांदुर्मनःशोककर्शिताम् ॥ ६ ॥

र्यं अद्भुतःअभूतपूर्वः ॥ ३२॥ तत्कालंसंभवस्तत्कालजातचारणवाक्यजः ॥ ३३॥ दृष्टार्थैर्दृष्टप्रत्ययैर्निमित्तैर्दक्षिणाक्षिस्पंदनादिभिःकारणैःसीतारामप्रभावपातिव्रत्यादिरूपैर्ऋषिवा
क्यैश्चारणवाक्यैः ॥ ३४॥ विदित्वाचारणादिवाक्यैःपुनरेवपुनरापप्रत्यक्षतोदृष्ट्वाप्रतिप्रयाणायकिष्किंधांप्रतिगंतुंमतिंचकार ॥ ३५॥ मगमानः ॥ ॥ इतिश्रीरा० श्रीरा० रा० वा०
आदिकाव्येसुं० पंचपंचाशःसर्गः ॥ ५५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ इतआरभ्यपुनर्मध्येनसागरमित्यंताःसार्धचतुर्विंशतिश्लोकाःप्राग्व्याख्यातप्रायाएव ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५॥ ६॥

॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ अरिष्टंतदाख्यम् नीलाभिर्वनराजि

अयंचवीरसंदेहस्तिष्ठतीवममाग्रतः ॥ सुमहत्सुसहायेषुहर्यृक्षेषुमहाबलः ॥ ७ ॥ कथंनुखलुदुष्पारंसंतरिष्यंतिसागरम् ॥ तानिहर्यृक्षसैन्यानितौ
 वानरवरात्मजौ ॥ ८ ॥ त्रयाणामेवभूतानांसागरस्यातिलंघने ॥ शक्तिःस्याद्वैनतेयस्यतववामारुतस्यवा ॥ ९ ॥ तदत्रकार्यनिर्बंधेसमुत्प
न्नेदुरासदे ॥ किंपश्यसिसमाधानंत्वंहिकार्यविशारदः ॥ १० ॥ काममस्यत्वमेवैकःकार्यस्यपरिसाधने ॥ पर्याप्तःपरवीरघ्नयशस्यस्तेबलो
दयः ॥ ११ ॥ बलैस्तुसंकुलांकृत्वालंकांपरबलार्दनः ॥ मांनयेद्यदिकाकुत्स्थस्तत्तस्यसदृशंभवेत् ॥ १२ ॥ तद्यथातस्यविक्रांतमनुरूपंम
हात्मनः ॥ भवत्याहवशूरस्यतथात्वमुपपादय ॥ १३ ॥ तदर्थोपहितंवाक्यंप्रश्रितंहेतुसंहितम् ॥ निशम्यहनुमान्वीरोवाक्यमुत्तरमब्रवीत्
॥ १४ ॥ देविहर्यृक्षसैन्यानामीश्वरःप्लवतांवरः ॥ सुग्रीवःसत्त्वसंपन्नस्तवार्थेकृतनिश्चयः ॥ १५ ॥ सवानरसहस्राणांकोटीभिरभिसंवृ
तः ॥ क्षिप्रमेष्यतिवैदेहिसुग्रीवःप्लवगाधिपः ॥ १६ ॥ तौचवीरौनरवरौसहितौरामलक्ष्मणौ ॥ आगम्यनगरींलंकांसायकैर्विधमिष्यतः
॥ १७ ॥ सगणंराक्षसंहत्वानचिराद्रघुनंदनः ॥ त्वामादायवरारोहेस्वांपुरींप्रतियास्यति ॥ १८ ॥ समाश्वसिहिभद्रंतेभवत्वंकालकांक्षिणी ॥
क्षिप्रंद्रक्ष्यसिरामेणनिहतंरावणंरणे ॥ १९ ॥ निहतेराक्षसेंद्रेचसपुत्रामात्यबांधवे ॥ त्वंसमेष्यसिरामेणशशांकेनेवरोहिणी ॥ २० ॥ क्षिप्र
मेष्यतिकाकुत्स्थोहर्यृक्षप्रवरैर्युतः ॥ यस्तेयुधिविनिर्जित्यशोकंव्यपनयिष्यति ॥ २१ ॥ एवमाश्वास्यवैदेहींहनूमान्मारुतात्मजः ॥ गमनायम
तिंकृत्वावैदेहीमभ्यवादयत् ॥ २२ ॥ राक्षसान्प्रवरान्हत्वानामविश्राव्यचात्मनः ॥ समाश्वास्यचवैदेहींदर्शयित्वापरंबलम् ॥ २३ ॥ नग
रीमाकुलांकृत्वावंचयित्वाचरावणम् ॥ दर्शयित्वाबलंघोरंवैदेहीमभिवाद्यच ॥ २४ ॥ प्रतिगंतुंमनश्चक्रेपुनर्मध्येनसागरम् ॥ ततःसकपिशा
र्दूलःस्वामिसंदर्शनोत्सुकः ॥ २५ ॥ आरुरोहगिरिश्रेष्ठमरिष्टमरिमर्दनः ॥ तुंगपद्मकजुष्टाभिर्नीलाभिर्वनराजिभिः ॥ २६ ॥ सोत्तरीयमि
वांभोदैःशृंगांतरविलंबिभिः ॥ बोध्यमानमिवप्रीत्यादिवाकरकरैःशुभैः ॥ २७ ॥ उन्मिषंतमिवोद्धूतैर्लोचनैरिवधातुभिः ॥ तोयौघनिःस्व
नैर्मंद्रैःप्राधीतमिवसर्वतः ॥ २८ ॥ प्रगीतमिवविस्पष्टंनानाप्रस्रवणस्वनैः ॥ देवदारुभिरुद्धूतैरूर्ध्वबाहुमिवस्थितम् ॥ २९ ॥

भिः सपरिवानामिवेतिशेषः ॥ २६ ॥ सोत्तरीयमिवकंठासक्तोत्तरीयधारिणमिवबोध्यमानमिवरविकिरणस्पर्शेनसर्वेषांतत्रत्यवस्तूनांविकासादितिभावः ॥ २७ ॥ उद्धूतैर्लोचनसदृशैर्धा
तुभिरुन्मिषंतमिवेत्युत्प्रेक्षा प्राधीतमिवउच्चैःप्रारब्धाध्ययनमिव तत्स्वनानांमहत्त्वात् ॥ २८ ॥ प्रगीतमिवप्रारब्धगानमिव तत्स्वनानांमंदत्वात् ॥ २९ ॥

प्रपातजलनिर्घोषैः प्रपातेभ्यो भृगुदेशेभ्यः पतज्जलशब्दैः प्राक्रुष्टमिवारब्धाक्रोशमिव सर्वत्रादिकर्मणिकर्तरिक्तइत्याहुः शरद्घनैः सप्तपर्णादिशारदवृक्षसंघैः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ नीहारकृतगंभीरैः नीहारवशेन तत्तद्दर्शनात्तत्कृतगंभीरत्वं गह्वराणां ध्यायंतमिव मुद्रितेंद्रियद्वारं ध्यानारूढमिव स्थितमित्यर्थः मेघपादाः मेघप्ररोहास्तान्निभैः पादैः प्रत्यंतपर्वतैः प्रक्रांतमिवारब्धगमनमिव ॥ ३२ ॥ अभ्रमालाभिः शिखरैर्जृंभमाणमिव गात्रमोटनं कुर्वाणमिव कूटैः शृंगैः ॥ ३३ ॥ लतारूपैर्विस्तृतैर्वितानैः ॥ ३४ ॥ धातुनिष्पंदैर्धातुनिर्गमैर्भूषितम् शिलासंचयेनाशिलासमूहेन संकटं नीरंध्रम् ॥ ३५ ॥ लताभिः पादपैश्च संबाधं व्याप्तम् ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ रामदर्शनेशीघ्रेणातिवेगवतोत्कटेनेति यावत् तेन हनुमता ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ प्रार्थयन् गमनप्राप्यत्वेनेच्छन् अधिरुह्य ततोऽप्यूर्ध्वं गत्वा ॥ ४० ॥ स हनुमान्मारुत आकाशमिवोत्तरां दिशं प्रपेदे मनसा प्राप ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ कंपविशिष्टशिखरपतद्द्रुमोपलक्षितो वसुधां प्राविशादित्यन्वयः ॥ ४३ ॥ शक्रायुधं वज्रम् ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ त्रस्ता अत एव व्याविद्धानि व्यत्यस्तानि वसनानि यासां ताः ॥ ४६ ॥ व्यवेष्टंत कुंडलीकृतशरीरा अजायंत व्यचेष्टंतेति पाठे पीडयाऽलुठन्नित्यर्थः ॥ ४७ ॥ ४८ ॥

प्रपातजलनिर्घोषैः प्राक्रुष्टमिव सर्वतः ॥ वेपमानमिव श्यामैः कंपमानैः शरद्घनैः ॥ ३० ॥ वेणुभिर्मारुतोद्धूतैः कूजंतमिव कीचकैः ॥ निश्वसंतमिवामर्षाद्घोरैराशीविषोत्तमैः ॥ ३१ ॥ नीहारकृतगंभीरैर्ध्यायंतमिव गह्वरैः ॥ मेघपादनिभैः पादैः प्रक्रांतमिव सर्वतः ॥ ३२ ॥ जृंभमाणमिवाकाशे शिखरैरभ्रमालिभिः ॥ कूटैश्च बहुधाकीर्णं शोभितं बहुकंदरैः ॥ ३३ ॥ सालतालैश्च कर्णैश्च वंशैश्च बहुभिर्वृतम् ॥ लतावितानैर्विततैः पुष्पवद्भिरलंकृतम् ॥ ३४ ॥ नानामृगगणैः कीर्णं धातुनिष्पंदभूषितम् ॥ बहुप्रस्रवणोपेतं शिलासंचयसंकटम् ॥ ३५ ॥ महर्षियक्षगंधर्वकिन्नरोरगसेवितम् ॥ लतापादपसंबाधं सिंहाधिष्ठितकंदरम् ॥ ३६ ॥ व्याघ्रादिभिः समाकीर्णं स्वादुमूलफलद्रुमम् ॥ आरुरोहानिलसुतः पर्वतं प्लवगोत्तमः ॥ ३७ ॥ रामदर्शनशीघ्रेण प्रहर्षेणाभिचोदितः ॥ तेन पादतलक्रांता रम्येषु गिरिसानुषु ॥ ३८ ॥ सघोषाः समशीर्यंत शिलाश्चूर्णीकृतास्ततः ॥ स तमारुह्य शैलेंद्रं व्यवर्धत महाकपिः ॥ ३९ ॥ दक्षिणादुत्तरं पारं प्रार्थयँल्लवणांभसः ॥ अधिरुह्य ततो वीरः पर्वतं पवनात्मजः ॥ ४० ॥ ददर्श सागरं भीमं भीमोरगनिषेवितम् ॥ स मारुत इवाकाशं मारुतस्यात्मसंभवः ॥ ४१ ॥ प्रपेदे हरिशार्दूलो दक्षिणादुत्तरां दिशम् ॥ स तदा पीडितस्तेन कपिना पर्वतोत्तमः ॥ ४२ ॥ ररास विविधैर्भूतैः प्राविशद्वसुधातलम् ॥ कंपमानैश्च शिखरैः पतद्भिरपि च द्रुमैः ॥ ४३ ॥ तस्योरुवेगोन्मथिताः पादपाः पुष्पशालिनः ॥ निपेतुर्भूतले भग्नाः शक्रायुधहता इव ॥ ४४ ॥ कंदरोदरसंस्थानां पीडितानां महौजसाम् ॥ सिंहानां निनदो भीमो नभो भिंदन्हि शुश्रुवे ॥ ४५ ॥ त्रस्तव्याविद्धवसना व्याकुलीकृतभूषणाः ॥ विद्याधर्यः समुत्पेतुः सहसा धरणीधरात् ॥ ४६ ॥ अतिप्रमाणा बलिनो दीप्तजिह्वा महाविषाः ॥ निपीडितशिरोग्रीवा व्यवेष्टंत महाहयः ॥ ४७ ॥ किन्नरोरगगंधर्वयक्षविद्याधरास्तथा ॥ पीडितं तं नगवरं त्यक्त्वा गगनमास्थिताः ॥ ४८ ॥

सवृक्षशिखरैरुदग्रउन्नतोरसातलंप्रविवेश अंशेनभूसमशिखराग्रवृक्षोजातइत्यर्थः ॥ ४९॥ तदेवदर्शयति दशेति ॥५०॥ कल्लोलैरास्फाल्यतेस्पृश्यतेतादृशोवेलांतस्तीरप्रांतोयस्य तंसागरंलिलंघयिषुर्नभउत्पपातेतिसंबंधः ॥ ५१ ॥ यशमानः॥ इतिश्रीरा० श्रीरा० रा० वा० आ० सुं० षट्पंचाशःसर्गः ॥५६॥ छ ॥ आप्लुत्यउत्प्लुत्य आधारंगगनमर्णवत्वेनवर्णय ति भुजंगेत्यादि भुजंगादयएवविकसितानिकमलादीनियस्मिन्॥ १ ॥चंद्ररूपेणकुमुदेनश्वेतोत्पलेनसहितम् अर्करूपकारंडवाख्यजलपक्षिसहितंअभ्राणिमेघाएवशैवलानिशाद्व

सचभूमिधरःश्रीमान्बलिनातेनपीडितः ॥ सवृक्षशिखरोदग्रःप्रविवेशरसातलम् ॥४९॥ दशयोजनविस्तारस्त्रिंशद्योजनमुच्छ्रितः ॥ धरण्यांस मतांयातःसबभूवधराधरः ॥ ५० ॥ सलिलंघयिषुर्भीमंसलिलंलवणार्णवम् ॥ कल्लोलास्फालवेलांतमुत्पपातनभोहरिः ॥ ५१ ॥ ॥ इत्या र्षेश्रीम०वा०आ०सुं०षट्पंचाशःसर्गः॥५६॥ ॥ छ ॥ ॥ आप्लुत्यचमहावेगःपक्षवानिवपर्वतः ॥ भुजंगयक्षगंधर्वप्रबुद्धकमलोत्पल म् ॥ १ ॥ सचंद्रकुमुदंरम्यंसार्ककारंडवंशुभम् ॥ तिष्यश्रवणकादंबमभ्रशैवलशाद्वलम् ॥ २ ॥ पुनर्वसुमहामीनंलोहितांगमहाग्रहम् ॥ ऐ रावतमहाद्वीपंस्वातीहंसविलासितम् ॥ ३ ॥ वातसंघातजालोर्मिचंद्रांशुशिशिरांबुमत् ॥ हनूमानपरिश्रांतःपुप्लुवेगगनार्णवम्॥४॥ग्रसमान इवाकाशंताराधिपमिवोल्लिखन् ॥ हरन्निवसनक्षत्रंगगनंसार्कमंडलम् ॥५॥ अपारमपरिश्रांतश्चांबुधिंसमगाहत ॥ हनूमान्मेघजालानिविकर्ष न्निवगच्छति ॥ ६ ॥ पांडुरारुणवर्णानिनीलमांजिष्ठकानिच ॥ हरितारुणवर्णानिमहाभ्राणिचकाशिरे॥७॥प्रविशन्नभ्रजालानिनिष्क्रमंश्चपुनः पुनः॥प्रकाशश्चाप्रकाशश्चचंद्रमाइवदृश्यते ॥ ८ ॥ विविधाभ्रघनापन्नगोचरोधवलांबरः ॥ दृश्यादृश्यतनुर्वीरस्तथाचंद्रायतेंबरे ॥९ ॥ ता र्क्ष्यायमाणोगगनेसबभौवायुनंदनः॥दारयन्मेघवृंदानिनिष्पतंश्चपुनःपुनः॥१०॥नदन्नादेनमहतामेघस्वनमहास्वनः॥प्रवरान्राक्षसान्हत्वा नामविश्राव्यचात्मनः ॥ ११ ॥ आकुलांनगरींकृत्वाव्यथयित्वाचरावणम् ॥ अर्दयित्वामहावीरान्वैदेहीमभिवाद्यच ॥ १२॥ आजगाममहातेजाः पुनर्मध्येनसागरम् ॥ पर्वतेंद्रंसुनाभंचसमुपस्पृश्यवीर्यवान् ॥ १३ ॥ ज्यामुक्तइवनाराचोमहावेगोभ्युपागतम् ॥ सकिंचिदारात्संप्राप्तःस मालोक्यमहागिरिम्॥१४॥

लानिचयत्रतम्॥ २ ॥लोहितांगोभौमः महाग्रहोमहाग्राहः स्वातीरूपोहंसोविलासितःकृतविलासोयत्रतत्॥ ३ ॥वातसंघातोवात्यातज्जालंतत्स मूहएवोर्मयोयत्रतत् चंद्राकिरणरूपशीतलजलयुक्तम् मतुबार्षः अत्रसावयवरूपकम् गगनस्यार्णवत्वेनचंद्रादीनांकुमुदादित्वेनचरूपणात् ॥ ४ ॥ ताराधिपमुल्लिखन्निव नखैरिति शेषः हरन्निवगृह्णन्निव ॥ ५ ॥ ६ ॥ महाभ्राणीत्यस्यकपिनाकृष्यमाणानीतिशेषः ॥ ७ ॥ ८ ॥ प्रविशन्नित्युक्तमेवार्थंभंग्यंतरेणाह विविधेति विविधेष्वभ्रघनेष्वापन्नोगो चरे.मार्गोयेनसः प्रवेशनिष्क्रमाभ्यांदृश्यादृश्यतनुःअयंश्लोकःप्रक्षिप्तइतिभाति ॥ ९ ॥ १० ॥ मेघस्वनवन्महास्वनोयस्यसः ॥ ११ ॥ १२ ॥ सुनाभंमैनाकम्॥ १३ ॥ १४ ॥

॥१५॥१६॥ लांगूलंचाप्यकंपयदितिस्वभावोक्तिः॥१७॥फलतीवविशीर्यतीव ॥१८ ॥ येपूर्वसंविष्टितास्तेतोयदनिःस्वनमिवऊरुवेगंतज्जन्यंघोषंशुश्रुवुरित्यन्वयः॥१९॥वानरेंद्रस्य
निर्घोषंतदीयसिंहनादम् ॥२०॥सुहृद्दर्शनकांक्षिणःतेनशब्देनहनूमानेवैतीतिनिश्चित्यतद्दर्शनलालसाः॥२१॥२२॥२३॥ बाहूरुवेगंतज्जन्यशब्दम् निनादंचकंठशब्दंच॥२४॥नगा
ग्रात्स्वाश्रयाद्धूर्ध्वदेशस्थानिनगाग्राणीत्यर्थः॥२५॥तेशाखांगृह्यगृहीत्वाऊर्ध्वदृशाहनूमभिरीक्षणेपतनभियाशाखांगृहीत्वाधृत्वापादपाग्रेषुतदग्रशाखासुस्थिताः वासांसिसमावि

महेंद्रमेघसंकाशोननादसमहाकपिः॥ सपूरयामासकपिर्दिशोदशसमंततः॥१५॥नदन्नादेनमहतामेघस्वनमहास्वनः॥ सतंदेशमनुप्राप्तःसुहृ
द्दर्शनलालसः॥ १६॥ ननादसुमहानादंलांगूलंचाप्यकंपयत्॥ तस्यनानद्यमानस्यसुपर्णाचरितेपथि॥ १७ ॥ फलतीवास्यघोषेणगगनंसार्क
मंडलम् ॥ येतुतत्रोत्तरेकूलेसमुद्रस्यमहाबलाः ॥१८॥पूर्वंसंविष्टिताःशूरावायुपुत्रदिदृक्षवः॥महतोवायुनुन्नस्यतोयदस्येवनिःस्वनम्॥शुश्रुवु
स्तेतदाघोषमूरुवेगंहनूमतः॥ १९ ॥ तेदीनमनसःसर्वेशुश्रुवुःकाननौकसः॥ वानरेंद्रस्यनिर्घोषंपर्जन्यनिनदोपमम् ॥२०॥ निशम्यनदतो
नादंवानरास्तेसमंततः॥ बभूवुरुत्सुकाःसर्वेसुहृद्दर्शनकांक्षिणः॥२१॥जांबवान्सहरिश्रेष्ठःप्रीतिसंहृष्टमानसः॥ उपामंत्र्यहरीन्सर्वानिदंवच
नमब्रवीत् ॥२२॥ सर्वथाकृतकार्योसौहनूमान्नात्रसंशयः॥ नह्यस्याकृतकार्यस्यनादएवंविधोभवेत्॥ २३ ॥ तस्यबाहूरुवेगंचनिनादंचमहात्म
नः॥ निशम्यहरयोहृष्टाःसमुत्पेतुर्यतस्ततः॥२४॥ तेनगाग्रान्नगाग्राणिशिखराच्छिखराणिच ॥ प्रहृष्टाःसमपद्यंतहनूमंतंदिदृक्षवः॥ २५॥ ते
प्रीताःपादपाग्रेषुगृह्यशाखामवस्थिताः॥ वासांसिचप्रकाशानिसमाविध्यंतवानराः॥२६॥ गिरिगव्हरसंलीनोयथागर्जतिमारुतः॥ एवंजग
र्जबलवान्हनूमान्मारुतात्मजः॥ २७॥ तमभ्रघनसंकाशमापतंतंमहाकपिम्॥ दृष्ट्वातेवानराःसर्वेतस्थुःप्रांजलयस्तदा॥ ततस्तुवेगवान्वी
रोगिरेर्गिरिनिभःकपिः॥ निपपातगिरेस्तस्यशिखरेपादपाकुले ॥२९॥ हर्षेणापूर्यमाणोसौरम्येपर्वतनिर्झरे॥छिन्नपक्षइवाकाशात्पपातधरणी
धरः॥ ३०॥ ततस्तेप्रीतमनसःसर्वेवानरपुंगवाः॥ हनूमंतंमहात्मानंपरिवार्योपतस्थिरे॥ ३१॥ परिवार्यचतेसर्वेपरांप्रीतिमुपागताः॥
प्रहृष्टवदनाःसर्वेतमागतमुपागमन्॥ ३२॥ उपायनानिचादायमूलानिचफलानिच॥ प्रत्यर्चयन्हरिश्रेष्ठंहरयोमारुतात्मजम्॥ ३३॥

ध्यंतप्राकंपयंत नृत्यांतरइवेतिभावः प्रकाशानिनिर्मलतयाप्रकर्षेणशोभंतेतादृशानिवासांसि॥२६॥२७॥ अभ्रंमेघस्तदुपरियोमेघस्तत्संकाशम् अत्युन्नतमेघसमूहसदृशमित्यर्थमन्ये
स्वजीवनदातृत्वेनस्वपूज्यत्वात्प्रांजलयःस्थिताः ॥ २८ ॥ ततोगिरेररिष्टाख्याद्रिेःप्लुतःकपिस्तस्यमहेंद्रस्यगिरेःशिखरेनिपपात अनेनाविश्रममागमनंध्वनितं ॥ २९ ॥
छिन्नपक्षोधरणीधरइवाकाशात्पपात हर्षेणापूर्यमाणःपूर्यमाणहृदयः पर्वतनिर्झरप्रवर्तकेशिखरेइत्यर्थमेके श्रमनिवृत्तयेजलएवपतितइत्यन्ये॥ ३०॥ ३१॥ ३२॥ ३३॥

 शाखानयनंहनूमतआसनार्थं ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ताभ्यांजांबवदंगदाभ्यांप्रसादितःप्रसन्नदृष्ट्याकारितात्मनिरीक्षणः ॥ ३६ ॥ ३७॥३८॥३९॥४०॥४१॥४२॥ आयतांचितदीर्घाणि
आयामोविस्तारः स्थौल्यमित्यन्ये ॥ ४३ ॥ गिरिशृंगेषुआप्लुत्य तेभ्यआप्लुत्येत्यर्थः ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ समेष्यामःसंगताभविष्यामः ॥ अहोइतितवस्वामिभक्त्यादिकमा

 विनेदुर्मुदिताःकेचित्केचित्किलकिलांतथा ॥ हृष्टाःपादपशाखाश्चआनिन्युर्वानरर्षभाः ॥ ३४ ॥ हनूमांस्तुगुरून्वृद्धान्जांबवत्प्रमुखांस्तदा
कुमारमंगदंचैवसोवंदतमहाकपिः ॥३५॥सताभ्यांपूजितःपूज्यःकपिभिश्चप्रसादितः ॥ दृष्टादेवीतिविक्रांतःसंक्षेपेणन्यवेदयत्॥३६॥निषसा
दचहस्तेनगृहीत्वावालिनःसुतम् ॥ रमणीयेवनोद्देशेमहेंद्रस्यगिरेस्तदा ॥३७॥ हनूमानब्रवीत्पृष्टस्तदातान्वानरर्षभान् ॥ अशोकवनिका
संस्थादृष्टासाजनकात्मजा ॥ ३८॥ रक्ष्यमाणासुघोराभीराक्षसीभिरनिंदिता ॥ एकवेणीधराबालारामदर्शनलालसा ॥३९ ॥ उपवासपरि
श्रांतामलिनाजटिलाकृशा ॥ ततोदृष्टेतिवचनंमहार्थममृतोपमम् ॥४०॥ निशम्यमारुतेःसर्वेमुदितावानराभवन् ॥ क्ष्वेडंत्यन्येनदंत्यन्येगर्जं
त्यन्येमहाबलाः ॥ ४१ ॥ चक्रुःकिलकिलामन्येप्रतिगर्जंतिचापरे ॥ केचिदुच्छ्रितलांगूलाःप्रहृष्टाःकपिकुंजराः ॥ ४२ ॥ आयतांचितदीर्घा
णिलांगूलानिप्रविव्यधुः ॥ अपरेतुहनूमंतंश्रीमंतंवानरोत्तमम् ॥ ४३ ॥ आप्लुत्यगिरिशृंगेषुसंस्पृशंतिस्महर्षिताः ॥ उक्तवाक्यंहनूमंतमं
गदस्तुतदाब्रवीत् ॥ ४५ ॥ सर्वेषांहरिवीराणांमध्येवाचमनुत्तमाम् ॥ सत्त्वेवीर्येनतेकश्चित्समोवानरविद्यते ॥ ४५ ॥ यदवप्लुत्यविस्तीर्णं
सागरंपुनरागतः ॥ जीवितस्यप्रदातानस्त्वमेकोवानरोत्तम ॥ ४६ ॥ त्वत्प्रसादात्समेष्यामःसिद्धार्थाराघवेणह ॥ अहोस्वामिनितेभक्तिर
होवीर्यमहोधृतिः ॥४७॥ दिष्ट्यादृष्टात्वयादेवीरामपत्नीयशस्विनी ॥ दिष्ट्यात्यक्ष्यतिकाकुत्स्थःशोकंसीतावियोगजम् ॥४८॥ ततोंगदंहनूमं
तंजांबवंतंचवानराः ॥ परिवार्यप्रमुदिताभेजिरेविपुलाःशिलाः ॥ ४९॥ उपविष्टागिरेस्तस्यशिलासुविपुलासुते ॥ श्रोतुकामाःसमुद्रस्यलंघ
नंवानरोत्तमाः ॥५०॥ दर्शनंचापिलंकायाःसीतायारावणस्यच ॥ तस्थुःप्रांजलयःसर्वेहनूमद्वदनोन्मुखाः ॥५१ ॥ तस्थौतत्रांगदःश्रीमान्वा
नरैर्बहुभिर्वृतः ॥ उपास्यमानोविविधैर्दिविदेवपतिर्यथा ॥५२॥ हनूमताकीर्तिमतायशस्विनातथांगदेनांगदनद्धबाहुना ॥ मुदातदाध्यासित
मुन्नतंमहन्महीधराग्रंज्वलितंश्रियाभवत् ॥५३॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०सुंदरकांडेसप्तपंचाशःसर्गः ॥ ५७ ॥ ॥ ततस्तस्यगिरेःशृं
गंमहेंद्रस्यमहाबलः ॥ हनूमत्प्रमुखाःप्रीतिंहरयोजग्मुरुत्तमाम् ॥१॥ श्चर्यमित्यर्थः ॥४७॥४८॥४९॥५०॥५१॥ विविधैर्देवैरुपास्यमानइत्यर्थः॥५२॥ की
र्तिमताहनूमतायशस्विनांगदेनेत्यर्थः ज्वलितंयुक्तम् ॥ ५३ ॥ गममानः ॥ इतिश्रीरा०श्रीरा०रा०वा०आ०सुं०पं०स०सर्गः॥५७॥हनुमत्प्रमुखाःपरस्परंमिलिताइतिशेषः ॥१॥

॥ २ ॥ कार्यविषयंवृत्तांतम् ॥ ३ ॥ कथंवृत्तःकीदृग्व्यापारः ॥ ४ ॥ ५ ॥ चिंतनीयनिश्चयमेवाह यश्चेति रक्षितव्यंरामसन्निधौगोपनीयं अवक्तव्यमितियावत् अवक्तव्यंच
यत्तच्चिंतयिष्यामोतस्तत्पृष्टंसर्वमात्मवान्भवान्व्याकरोतु ॥ ६ ॥ ७ ॥ ॥ ८ ॥ विघ्नरूपमिवेत्युक्तंतदेवाह कांचनमिति पश्यामि दृष्टमित्यर्थः तदाश्चर्यत्वादद्यापिपश्यामीत्यर्थः

प्रीतिमत्सूपविष्टेषुवानरेषुमहात्मसु ॥ तंततःप्रतिसंहृष्टःप्रीतियुक्तंमहाकपिम् ॥२॥ जांबवान्कार्यवृत्तांतमपृच्छदनिलात्मजम् ॥ कथंदृष्टात्वया
देवीकथंवातत्रवर्तते ॥३॥ तस्यांचापिकथंवृत्तःक्रूरकर्मादशाननः ॥ तत्त्वतःसर्वमेतन्नःप्रब्रूहित्वंमहाकपे ॥४॥ संमार्गिताकथंदेवीकिंचसाप्रत्यभा
षत ॥ श्रुतार्थाश्चिंतयिष्यामोभूयःकार्यविनिश्चयम् ॥५॥ यश्चार्थस्तत्रवक्तव्योगतैरस्माभिरात्मवान् ॥ रक्षितव्यंचयत्तत्रतद्भवान्व्याकरोतु
नः ॥६॥ सनियुक्तस्ततस्तेनसंप्रहृष्टतनूरुहः ॥ नमस्यञ्छिरसादेव्यैसीतायैप्रत्यभाषत ॥७॥ प्रत्यक्षमेवभवतांमहेंद्राग्रात्खमाप्लुतः ॥ उदधेर्दक्षि
णंपारंकांक्षमाणःसमाहितः ॥८॥ गच्छतश्चहिमेघोरंविघ्नरूपमिवाभवत् ॥ कांचनंशिखरंदिव्यंपश्यामिसुमनोहरम् ॥९॥ स्थितंपंथानमावृत्य
मेनेविघ्नंचतंनगम् ॥ उपसंगम्यतंदिव्यंकांचनंनगमुत्तमम् ॥१०॥ कृतामेमनसाबुद्धिर्भेत्तव्योयंमयेतिच ॥ प्रहतस्यमयातस्यलांगूलेनम
हागिरेः ॥ ११ ॥ शिखरंसूर्यसंकाशंव्यशीर्यतसहस्रधा ॥ व्यवसायंचतंबुद्ध्वासहोवाचमहागिरिः ॥१२॥ पुत्रेतिमधुरांवाणींमनःप्रह्लादयन्नि
व ॥ पितृव्यंचापिमांविद्धिसखायंमातरिश्वनः ॥ १३ ॥ मैनाकमितिविख्यातंनिवसंतंमहोदधौ ॥ पक्षवंतःपुरातत्रबभूवुःपर्वतोत्तमाः ॥ १४ ॥
छंदतःपृथिवींचेरुर्बाधमानाःसमंततः ॥ श्रुत्वानगानांचरितंमहेंद्रःपाकशासनः ॥१५॥ वज्रेणभगवान्पक्षौचिच्छेदैषांसहस्रशः ॥ अहंतुमोचि
तस्तस्मात्तवपित्रामहात्मना ॥१६॥ मारुतेनतदावत्सप्रक्षिप्तोवरुणालये ॥ राघवस्यमयासाह्येवर्तितव्यमरिंदम ॥१७॥ रामोधर्मभृतांश्रेष्ठो
महेंद्रसमविक्रमः ॥ एतच्छ्रुत्वामयातस्यमैनाकस्यमहात्मनः ॥१८॥ कार्यमावेद्यचगिरेरुद्धतंवैमनोमम ॥ तेनचाहमनुज्ञातोमैनाकेनमहात्म
ना ॥ १९ ॥ सचाप्यंतर्हितःशैलोमानुषेणवपुष्मता ॥ शरीरेणमहाशैलःशैलेनचमहोदधौ ॥ २० ॥ उत्तमंजवमास्थायशेषमध्वानमास्थि
तः ॥ ततोहंसुचिरंकालंजवेनाभ्यगमंपथि ॥ २१ ॥ ततःपश्याम्यहंदेवींसुरसांनागमातरम् ॥ समुद्रमध्येसादेवीवचनंचेदमब्रवीत् ॥ २२ ॥

॥ ९ ॥ मेने लिडुत्तमपुरुषैकवचनम् उपसंगम्यप्राप्य ॥ १० ॥ ११ ॥ व्यवसायंस्वभेदनरूपम् ॥१२॥१३॥१४॥ छंदतःस्वेच्छयेत्यर्थः चरितंप्रजाबाधनरूपम् ॥१५॥
॥ १६ ॥ मोचनप्रकारमाह मारुतेनेति साह्येसाहाय्ये ॥ १७ ॥ तत्रहेतुर्धर्मभृतांश्रेष्ठत्वादि ॥ १८ ॥ उद्धतंअग्रेचलितम् ॥ १९ ॥ सशैलोमानुषेणवपुष्मताप्रशस्तेनशरी
रेणमहाशैलोंतर्हितः शैलेनशिलारूपेणचमहोदधावंतर्हितइत्यन्वयः ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

प्रदिष्टोविहितइत्यर्थःविहितःप्रापितइत्यर्थः ॥ २ ३ ॥ २ ४ ॥ २ ५ ॥ सकाशंसमीपम् ॥ २ ६ ॥ विषयेसतितदीयदेशेसतिविद्यमाने मैथिलीदर्शननिवेदनार्थरामंचदृष्ट्वा ॥ २ ७ ॥ २ ८ ॥
नातिवर्तेतनातिक्रमेत मांप्राप्तोमदाहारतांप्राप्तोनगच्छेदित्यर्थः ॥ २ ९ ॥ अर्धगुणविस्तारःअर्धस्यदशयोजनार्धस्यपंचयोजनस्यगुणआवृत्तिस्तद्विस्तारःदशयोजनविस्तारइतियावत्
पूर्वदशयोजनविस्तरोक्त्यानुगुण्येनैवंव्याख्यातम् ॥ ३ ० ॥ ह्रस्वंस्वशरीरमितिशेषःतदेवाहांगुष्ठसंमितइति देहइतिशेषः ॥ ३ १ ॥ ३ २ ॥ समानयमेलय ॥ ३ ३ ॥ साधुसाध्वीति अत्र

ममभक्ष्यःप्रदिष्टस्त्वममरैर्हरिसत्तम ॥ ततस्त्वांभक्षयिष्यामिविहितस्त्वंहिमेसुरैः ॥ २३ ॥ एवमुक्तःसुरसयाप्रांजलिःप्रणतःस्थितः ॥ विवर्णवदनो
भूत्वावाक्यंचेदमुदीरयन् ॥ २४ ॥ रामोदाशरथिःश्रीमान्प्रविष्टोदंडकावनम् ॥ लक्ष्मणेनसहभ्रात्रासीतयाचपरंतपः ॥ २५ ॥ तस्यसीताहृताभा
र्यारावणेनदुरात्मना ॥ तस्याःसकाशंदूतोहंगमिष्येरामशासनात् ॥ २६ ॥ कर्तुमर्हसिरामस्यसाहाय्यंविषयेसति ॥ अथवामैथिलींदृष्ट्वारामं
चाक्लिष्टकारिणम् ॥ २७ ॥ आगमिष्यामितेवक्त्रंसत्यंप्रतिशृणोमिते ॥ एवमुक्तामयासातुसुरसाकामरूपिणी ॥ २८ ॥ अब्रवीन्नातिवर्तेतक
श्चिदेषवरोमम ॥ एवमुक्तःसुरसयादशयोजनमायतः ॥ २९ ॥ ततोर्धगुणविस्तारोबभूवाहंक्षणेनतु ॥ मत्प्रमाणाधिकंचैवव्याादितंतुमुखंत
या ॥ ३० ॥ तद्दृष्ट्वाव्यादितंत्वास्यंह्रस्वंह्यकरवंपुनः ॥ तस्मिन्मुहूर्तेचपुनर्बभूवांगुष्ठसंमितः ॥ ३१ ॥ अभिपत्त्याशुतद्वक्त्रंनिर्गतोहंततःक्षणात् ॥
अब्रवीत्सुरसादेवीस्वेनरूपेणमांपुनः ॥ ३२ ॥ अर्थसिद्ध्यैहरिश्रेष्ठगच्छसौम्ययथासुखम् ॥ समानयचवैदेहींराघवेणमहात्मना ॥ ३३ ॥ सुखीभ
वमहाबाहोप्रीतास्मितववानर ॥ ततोहंसाधुसाध्वीतिसर्वभूतैःप्रशंसितः ॥ ३४ ॥ ततोंतरिक्षंविपुलंप्लुतोहंगरुडोयथा ॥ छायामेनिगृहीताचनचप
श्यामिकिंचन ॥ ३५ ॥ सोहंविगतवेगस्तुदिशोदशविलोकयन् ॥ नकिंचित्तत्रपश्यामियेनमेविहतागतिः ॥ ३६ ॥ अथमेबुद्धिरुत्पन्नाकिंनाम
गमनेमम ॥ ईदृशोविघ्नउत्पन्नोरूपमत्रनदृश्यते ॥ ३७ ॥ अधोभागेतुमेदृष्टिःशोचतःपतितातदा ॥ तत्राद्राक्षमहंभीमांराक्षसींसलिलेशयाम्
॥ ३८ ॥ प्रहस्यचमहानादमुक्तोहंभीमयातया ॥ अवस्थितमसंभ्रांतमिदंवाक्यमशोभनम् ॥ ३९ ॥ क्वासिगंतामहाकायक्षुधितायाममेप्सि
तः ॥ भक्षःप्रीणयमेदेहंचिरमाहारवर्जितम् ॥ ४० ॥ बाढमित्येवतांवाणींप्रत्यगृह्णामहंततः ॥ आस्यप्रमाणादधिकंतस्याःकायमपूरयम् ॥ ४१ ॥
तस्याश्चास्यंमहद्भीमंवर्धतेममभक्षणे ॥ नतुमांसानुबुबुधेममवाविकृतंकृतम् ॥ ४२ ॥ दीर्घआर्षः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ येनगतिर्विहतातत्किंचिन्नपश्या ॥ ७१ ॥
मिनापश्यामित्यन्वयः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ अवस्थितंनिश्चेष्टम् तथाप्यसंभ्रांतंभयहीनंमांलक्षीकृत्येदंवाक्यमहमुक्तइत्यन्वयः ॥ ३९ ॥ ॥ ममेप्सितोभक्षस्त्वमतोमेदेहं
प्रीणयेत्यन्वयः ॥ ४० ॥ प्रत्यगृह्णांअंगीकृतवान् तस्याआस्यप्रमाणादधिकंभवतियथातथाआत्मनःकायमपूरयंअवर्धयम् ॥ ४१ ॥ मांसानबुबुधे अयंकामरूपीसर्वविमनि

देलनइतिमांनज्ञातवतीत्यर्थः ममकृतंविकृतंमयाकृतंविकृतंविकारस्वरूपंवक्ष्यमाणसूक्ष्मरूपत्वंचनबुबुधे ॥४२॥ तदेवाह ततइति आदायकर्तित्वा प्रपतामिप्रापतम् ॥४३॥ विसृष्ट भुजाविप्रकीर्णभुजा ॥४४॥ सिंहिकाहनुमताहतेतिद्युगतानांवाचःशृणोमिश्रुताः ॥४५॥ आत्ययिकंजातकालविलंबम् कृत्यंसीतादर्शनम् स्मरन्नेवमहदध्वानंगत्वाउदधेर्दक्षिणंतीरंपश्यामिदृष्टवान् ॥४६॥४७॥४८॥ मांजिघांसंतीम् ज्वलदग्नितुल्यकेशपाशाम् ॥ ४९ ॥ सुभैरवांअतिशयेनभयंकररूपाम् प्रविशंप्राविशम् ॥५०॥५१॥ सर्वरात्रंसर्वांरात्रीम् अ

ततोहंविपुलंरूपंसंक्षिप्यनिमिषांतरात् ॥ तस्याहृदयमादायप्रपतामिनभस्थलम् ॥४३॥ साविसृष्टभुजाभीमापपातलवणांभसि ॥ मयापर्वतसंकाशानिकृत्तहृदयासती ॥४४॥ शृणोमिखगतानांचवाचःसौम्यामहात्मनाम् ॥ राक्षसीसिंहिकाभीमाक्षिप्रंहनुमताहता ॥४५॥ तांहत्वापुनरेवाहंकृत्यमात्ययिकंस्मरन् ॥ गत्वाचमहदध्वानंपश्यामिनगमंडितम् ॥ ४६ ॥ दक्षिणंतीरमुदधेर्लंकायत्रगतापुरी ॥ अस्तंदिनकरेयातेरक्षसांनिलयंपुरीम् ॥४७॥ प्रविष्टोहमविज्ञातोरक्षोभिर्भीमविक्रमैः ॥ तत्रप्रविशतश्चापिकल्पांतघनसप्रभा ॥४८॥ अट्टहासंविमुंचंतीनारीकाप्युत्थितापुरः ॥ जिघांसंतींततस्तांतुज्वलदग्निशिरोरुहाम् ॥४९॥ सव्यमुष्टिप्रहारेणपराजित्यसुभैरवाम् ॥ प्रदोषकालेप्रविशंभीतयाहंतयोदितः ॥ ५० ॥ अहंलंकापुरीवीरनिर्जिताविक्रमेणते ॥ यस्मात्तस्माद्विजेतासिसर्वरक्षांस्यशेषतः ॥५१॥ तत्राहंसर्वरात्रंतुविचरन्जनकात्मजाम् ॥ रावणांतःपुरगतोनचापश्यंसुमध्यमाम् ॥ ५२ ॥ ततःसीतामपश्यंस्तुरावणस्यनिवेशने ॥ शोकसागरमासाद्यनपारमुपलक्षये ॥ ५३ ॥ शोचतामयादृष्टंप्राकारेणाभिसंवृतम् ॥ कांचनेनविकृष्टेनगृहोपवनमुत्तमम् ॥५४॥ सप्राकारमवप्लुत्यपश्यामिबहुपादपम् ॥ अशोकवनिकामध्येशिंशपापादपोमहान् ॥ ५५ ॥ तमारुह्यचपश्यामिकांचनंकदलीवनम् ॥ अदूराच्छिंशपावृक्षात्पश्यामिवरवर्णिनीम् ॥ ५६ ॥ श्यामांकमलपत्राक्षीमुपवासकृशाननाम् ॥ तदेकवासःसंवीतांरजोध्वस्तशिरोरुहाम् ॥ ५७ ॥ शोकसंतापदीनांगींसीतांभर्तृहितेस्थिताम् ॥ राक्षसीभिर्विरूपाभिःक्रूराभिरभिसंवृताम् ॥ ५८ ॥ मांसशोणितभक्ष्याभिर्व्याघ्रीभिर्हरिणींयथा ॥ सामयाराक्षसीमध्येतर्ज्यमानामुहुर्मुहुः ॥ ५९ ॥ एकवेणीधरादीनाभर्तृचिंतापरायणा ॥ भूमिशय्याविवर्णांगीपद्मिनीवहिमागमे ॥ ६० ॥

ल्पशेषायांरात्रावशोकवनिकायांदर्शनादेवमुक्तिः ॥ ५२ ॥ उपलक्षयेउपालक्षयम् ॥५३॥ विकृष्टेनविप्रकृष्टोर्ध्वभागेन अत्युच्चेनेतियावत् तादृशेनप्रासादेनावृतंकिंचित्स्थानंमयादृष्टम् ॥५४॥ ततःप्राकारमवप्लुत्यबहुपादपंगृहोपवनमुद्यानंपश्यामिअपश्यम् महान्पादपोदृष्टइतिशेषः ॥५५॥ पश्यामीतिप्राग्वत् कांचनंतद्वर्णम् अदूराच्छिंशपावृक्षात्शिंशपावृक्षस्यसमीपे ॥५६॥ तदेकवासःसंवीतांतेनहरणकालेकिष्किंधायांपूर्वदृष्टेनैवैकवाससासंवीताम् ॥५७॥५८॥ व्याघ्रीपरिवृतांहरिणीमिवतामपश्यमितिसंबंधः राक्षसीमध्येताभिरेवतर्ज्यमानासासदुःखामयाकथंचिदासादितेत्यन्वयः ॥५९॥६०॥

 रावणाद्विनिवृत्तोविनिवर्तितोर्थःसुखभोगरूपोययामर्तव्येमरणे ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ शृणोमिश्रुतवान् रावणस्यनिवेशनेतत्समीपे यद्वा निवेशनेसीतासमीपंप्रवेशनकाले ॥ ६३ ॥
प्रत्यसंहरंसूक्ष्ममकरवम् गहनेपर्णसमूहगूढप्रदेशेस्थितः ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ परिरभ्यचेति विश्रस्तेवबभूवेतिशेषः ॥६६॥६७॥६८॥६९॥७० ॥ ७१ ॥ किंस्वित्कुत्सितमित्यर्थः

॥ ८० ॥ रावणाद्विनिवृत्तार्थामर्तव्येकृतनिश्चया ॥ कथंचिन्मृगशावाक्षीतूर्णमासादितामया ॥ ६१ ॥ तांदृष्ट्वाताद्दर्शीनारारींमपत्नीयशस्विनीम् ॥ तत्रैव
शिंशपावृक्षेपश्यन्नहमवस्थितः ॥६२॥ ततोहलहलाशब्दंकांचीनूपुरमिश्रितम् ॥ शृणोम्यधिकगंभीरंरावणस्यनिवेशने ॥६३॥ ततोहंपरमोद्वि
ग्नःस्वरूपंप्रत्यसंहरम् ॥ अहंचशिंशपावृक्षेपक्षीवगहनेस्थितः ॥६४॥ ततोरावणदाराश्चरावणश्चमहाबलः ॥ तंदेशमनुसंप्राप्तोयत्रसीताऽभव
त्स्थिता ॥६५॥ तंदृष्ट्वाथवरारोहासीतारक्षोगणेश्वरम् ॥ संकुच्योरूस्तनौपीनौबाहुभ्यांपरिरभ्यच ॥६६॥ वित्रस्तांपरमोद्विग्नांवीक्षमाणामित
स्ततः ॥ त्राणंकंचिदपश्यंतींवेपमानांतपस्विनीम् ॥६७॥ तामुवाचदशग्रीवःसीतांपरमदुःखिताम् ॥ अवाक्शिराःप्रपतितोबहुमन्यस्वमामिति
॥६८॥ यदिचेत्त्वंतुमांदर्पान्नाभिनंदसिगर्विते ॥ द्विमासानंतरंसीतेपास्यामिरुधिरंतव ॥ ६९ ॥ एतच्छ्रुत्वावचस्तस्यरावणस्यदुरात्मनः ॥ उ
वाचपरमक्रुद्धासीतावचनमुत्तमम् ॥ ७० ॥ राक्षसाधमरामस्यभार्याममिततेजसः ॥ इक्ष्वाकुवंशनाथस्यस्नुषादशरथस्यच ॥ ७१ ॥ अवा
च्यंवदतोजिह्वाकथंनपतितातव ॥ किंस्विद्वीर्यंतवानार्ययोमांभर्तुरसन्निधौ ॥ ७२ ॥ अपहृत्यागतःपापतेनादृष्टोमहात्मना ॥ नत्वंरामस्यस
दृशोदास्येप्यस्यनयुज्यसे ॥ ७३ ॥ अजेयःसत्यवाक्शूरोरणश्लाघीचराघवः ॥ जानक्यापरुषंवाक्यमेवमुक्तोदशाननः ॥७४॥ जज्वालस
हसाकोपाच्चितास्थइवपावकः ॥ विवृत्यनयनेक्रूरेमुष्टिमुद्यम्यदक्षिणम् ॥ ७५ ॥ मैथिलींहंतुमारब्धःस्त्रीभिर्हाहाकृतंतदा ॥ स्त्रीणांमध्या
त्समुत्पत्यतस्यभार्यादुरात्मनः ॥७६॥ वरामंदोदरीनामतयासप्रतिषेधितः ॥ उक्तश्चमधुरांवाणींतयासमदनार्दितः ॥७७॥ सीतयातवकिंका
र्यंमहेंद्रसमविक्रम ॥ मयासहरमस्वाद्यमद्विशिष्टानजानकी ॥ ७८ ॥ देवगंधर्वकन्याभिर्यक्षकन्याभिरेवच ॥ सार्धंप्रभोरमस्वेतिसीतयाकिंक
रिष्यसि ॥ ७९ ॥ ततस्ताभिःसमेताभिर्नारीभिःसमहाबलः ॥ उत्थाप्यसहसानीतोभवनंस्वंनिशाचरः ॥ ८० ॥ यातेतस्मिन्दशग्रीवेराक्ष
स्योविकृताननाः ॥ सीतांनिर्भर्त्सयामासुर्वाक्यैःक्रूरैःसुदारुणैः ॥८१ ॥

॥ ७२ ॥ तदसन्निधौअपहृत्यतेनादृष्टइतिलंकामागतःअन्यथातदैवतेहननंस्या ॥ ८० ॥
दित्यर्थः सादृश्यसंभावनाऽपिदूरापास्तेत्याह दास्येपीति ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ चितास्थपावकत्वेनास्पृश्यतासूचिता ॥ ७५ ॥ हाहाकृतंहाहेतिकृतम् ॥७६॥ मंदोदरीनामेति पूर्वंधा
न्यमालिन्याप्रतिषिद्धमित्युक्तम् इदानींमंदोदर्येत्यभिधानादुभाभ्यामपीतिकल्पनीयम् यद्वा मंदोदर्याएवनामांतरंधान्यमालिनीत्युक्तम् ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥

निरर्थकमासीदितिशेषः ॥८२॥ सीताव्यवसितंमहत् मर्तव्यंनतुत्वमंगीकर्तव्यइत्येतद्रूपम् ॥८३॥ विहताशाःरावणानुकूल्यमस्माभिरवश्यंसंपाद्यमितितासामाशा अतएवतद्विषयेनि रुद्यमाः परिक्लिश्य पूर्वव्यापारकृतःक्लेशः ॥ ८४ ॥ विलप्यप्रशुशोचविलापपूर्वकंशोकंचकार ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ रक्षोविनाशकत्वाद्रोमहर्षणः ॥ ८७ ॥ राक्षसीगणमस्मान्राक्षसीरूपान स्मान्परित्रातुमलमेषासीतेतिशेषः ॥ ८८ ॥ अभियाचाम स्वरक्षणमितिशेषः ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ततस्त्रिजटावाक्यानंतरम् कैतावद्भाग्यमितिलज्जिता तत्कथितस्वप्नसूचितरामविजय

तृणवद्भाषितंतासांगणयामासजानकी ॥ गर्जितंचतथातासांसीतांप्राप्यानिरर्थकम् ॥ ८२ ॥ वृथागर्जितनिश्चेष्टाराक्षस्यःपिशिताशनाः ॥रा वणायशशंसुस्ताःसीताव्यवसितंमहत्॥८३॥ ततस्ताःसहिताःसर्वाविहताशानिरुद्यमाः॥परिक्लिश्यसमस्तास्तानिद्रावशमुपागताः ॥ ८४ ॥ तासुचैवप्रसुप्तासुसीताभर्तृहितेरता ॥ विलप्यकरुणंदीनाप्रशुशोचसुदुःखिता ॥८५॥तासांमध्यात्समुत्थाप्यत्रिजटावाक्यमब्रवीत् ॥ आत्मा नंखादतक्षिप्रंनसीतामसितेक्षणाम् ॥ ८६ ॥ जनकस्यात्मजांसाध्वींस्नुषांदशरथस्यच ॥ स्वप्नोह्यद्यमयादृष्टोदारुणोरोमहर्षणः ॥८७॥रक्षसां चविनाशायभर्तुरस्याजयायच ॥ अलमस्मान्परित्रातुंराघवाद्राक्षसीगणम् ॥ अभियाचामवैदेहीमेतद्धिममरोचते ॥ यदिह्येवंविधःस्वप्नोदुः खितायाःप्रदृश्यते ॥८९॥ सादुःखैर्विविधैर्मुक्तासुखमाप्नोत्यनुत्तमम् ॥ प्रणिपातप्रसन्नाहिमैथिलीजनकात्मजा ॥ ९० ॥ अलमेषापरित्रातुं राक्षस्योमहतोभयात्॥ततःसाह्रीमतीबालाभर्तुर्विजयहर्षिता ॥९१॥ अवोचद्यदितत्तथ्यंभवेयंशरणंहिवः ॥ तांचाहंतादृशींदृष्ट्वासीतायादारु णांदशाम् ॥९२॥ चिंतयामासविश्रांतोनचमेनिर्वृतंमनः॥संभाषणार्थेचमयाजानक्याश्चिंतितोविधिः ॥९३॥ इक्ष्वाकुकुलवंशस्तुस्तुतोममपुर स्कृतः ॥ श्रुत्वातुगदितांवाचंराजर्षिगणभूषिताम् ॥९४॥ प्रत्यभाषतमांदेवीबाष्पैःपिहितलोचना ॥ कस्त्वंकेनकथंचेहप्राप्तोवानरपुंगव ॥ ॥९५॥ काचरामेणतेप्रीतिस्तन्मेशंसितुमर्हसि॥तस्यास्तद्वचनंश्रुत्वाअहमप्यब्रुवंवचः॥९६॥देविरामस्यभर्तुस्तेसहायोभीमविक्रमः ॥ सुग्री वोनामविक्रांतोवानरेंद्रोमहाबलः ॥ ९७ ॥ तस्यमांविद्धिभृत्यंत्वंहनूमंतमिहागतम् ॥ भर्त्रासंप्रहितस्तुभ्यंरामेणाक्लिष्टकर्मणा ॥ ९८ ॥ इ दंतुपुरुषव्याघ्रः श्रीमान्दाशरथिःस्वयम् ॥ अंगुलीयमभिज्ञानमदात्तुभ्यंयशस्विनि ॥ ९९ ॥ तदिच्छामित्वयाज्ञप्तंदेविकिंकरवाण्य हम् ॥ रामलक्ष्मणयोःपार्श्वंनयामित्वांकिमुत्तरम् ॥ १०० ॥

हर्षिता ॥ ९१ ॥ तत्त्रिजटावाक्यंयदितथ्यंतदाअवश्यंशरणंभवेयमित्यवोच दितिसंबंधः ॥ ९२ ॥ चिंतयामासेतिलिडुत्तमः ईदृश्याअपीदृशंदुःखमितिचिंतांकृतवानित्यर्थः मेमनोनचनिर्वृतंनचिंतारहितंजातम् विधिःप्रकारः ॥ ९३ ॥ ममस्तुतोमयास्तु तः ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ तुभ्यंभर्त्रातवभर्त्रा ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ त्वयाज्ञप्तंत्वत्कर्तृकमाज्ञापनम् उत्तरंसमुद्रोत्तरकूलस्थम् यद्वा किमुत्तरंकिंब्रूहीतिशेषः ॥ १०० ॥

उत्पाट्यसमूलंनाशयित्वा॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥संदिदेशकाकवृत्तांततिलककरणंचराममात्रिकवेद्यंकथयामासेत्यर्थः ॥४॥इहाभ्युद्गतमानसः इहागंतुंनिश्चितमानसःममवृत्तांतंत्वयानुभूतंमद्विष

यंरावणराक्षसीवृत्तांतम् ॥५॥ ६॥७॥ यद्यस्मादन्यथाअनागमनेद्वौमासौममजीवितंभवेत् अनाथवत्म्रिये राक्षसीकृतवधेनेतिभावः ॥८॥ उत्तरंकार्यशेषंलंकानाशनरूपम् ॥ ९ ॥

एतच्छ्रुत्वाविदित्वाचसीताजनकनंदिनी ॥ आहरावणमुत्पाट्यराघवोमांनयत्विति ॥१॥प्रणम्यशिरसादेवीमहमार्यामनिंदिताम् ॥राघवस्यम

नोल्हादमभिज्ञानमयाचिषम् ॥२॥ अथमामब्रवीत्सीतागृह्यतामयमुत्तमः ॥ मणिर्येनमहाबाहूरामस्त्वांबहुमन्यते ॥३॥ इत्युक्त्वातुवरारोहा
मणिप्रवरमुत्तमम् ॥प्रायच्छत्परमोद्विग्नावाचामांसंदिदेशह॥४॥ततस्तस्यैप्रणम्याहंराजपुत्र्यैसमाहितः ॥प्रदक्षिणंपरिक्राममिहाभ्युद्गतमान
सः ॥५॥ उत्तरंपुनरेवाहनिश्चित्यमनसातदा ॥ हनूमन्ममवृत्तांतंवक्तुमर्हसिराघवे ॥६॥ यथाश्रुत्वैवनचिरात्तावुभौरामलक्ष्मणौ ॥ सुग्रीवस
हितौवीरावुपेयातांतथाकुरु ॥ ७ ॥ यदन्यथाभवेदेतद्द्वौमासौजीवितंमम ॥ नमांद्रक्ष्यतिकाकुत्स्थोम्रियेसाहमनाथवत् ॥८॥तच्छ्रुत्वाकरुणंवा
क्यंक्रोधोमामभ्यवर्तत ॥ उत्तरंचमयादृष्टंकार्यशेषमनंतरम् ॥९॥ ततोऽवर्धतमेकायस्तदापर्वतसन्निभः ॥युद्धाकांक्षीवनंतस्यविनाशयितुमा
रभे ॥ ११० ॥ तद्भग्नंवनखंडंतुभ्रांतत्रस्तमृगद्विजम् ॥ प्रतिबुध्यनिरीक्षंतेराक्षस्योविकृताननाः ॥११॥ मांचदृष्ट्वावनेतस्मिन्समागम्यततः
स्ततः ॥ ताःसमभ्यागताःक्षिप्रंरावणायाचचक्षिरे॥१२॥राजन्वनमिदंदुर्गंतवभग्नंदुरात्मना ॥वानरेणह्यविज्ञायतववीर्यंमहाबल ॥१३॥ तस्य
दुर्बुद्धिताराजंस्तवविप्रियकारिणः ॥ वधमाज्ञापयक्षिप्रंयथासौनपुनर्व्रजेत् ॥१४॥ तच्छ्रुत्वाराक्षसेंद्रेणविसृष्टाबहुदुर्जयाः ॥ राक्षसाःकिंकरा
नामरावणस्यमनोनुगाः ॥१५॥ तेषामशीतिसाहस्रंशूलमुद्गरपाणिनाम् ॥ मयातस्मिन्वनोद्देशेपरिघेणनिषूदितम् ॥ १६ ॥ तेषांतुहतशिष्टा
येतेगतालघुविक्रमाः ॥ निहतंचमयासैन्यंरावणायाचचक्षिरे ॥१७॥ ततोमेबुद्धिरुत्पन्नाचैत्यप्रासादमुत्तमम् ॥ तत्रस्थान्राक्षसान्हत्वाशतंस्तं
भेनवैपुनः ॥१८॥ ललामभूतोलंकायामयाविध्वंसितोरुषा ॥ ततःप्रहस्तस्यसुतंजंबुमालिनमादिशत् ॥ १९ ॥ राक्षसैर्बहुभिःसार्धंघोररूपै
र्भयानकैः ॥तमहंबलसंपन्नंराक्षसंरणकोविदम् ॥ १२० ॥ परिघेणातिघोरेणसूदयामिसहानुगम् ॥ तच्छ्रुत्वाराक्षसेंद्रस्तुमंत्रिपुत्रान्महाब
लान् ॥ २१ ॥ पदातिबलसंपन्नान्प्रेषयामासरावणः ॥ परिघेणैवतान्सर्वान्नयामियमसादनम् ॥ २२ ॥ मंत्रिपुत्रान्हतान्छ्रुत्वासमरेलघु
विक्रमान् ॥ पंचसेनाग्रगाञ्छूरान्प्रेषयामासरावणः ॥२३॥ ॥११०॥११॥ समागम्यमिलित्वा ॥१२॥१३॥ तस्यदुर्बुद्धितेतिबहुव्रीहिस्तल् नपुनर्व्रजेत्
स्वदेशमितिशेषः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ चैत्यप्रासादंविनाशयितुमितिशेषः ॥ १८ ॥ ललामभूतश्चैत्यप्रासादइतिशेषः ॥ १९ ॥ १२० ॥ २१ ॥ २२॥२३॥

॥२४॥२५॥२६॥द्वितीयंप्रेषितपुत्रापेक्षयाद्वितीयम्॥२७॥२८॥महताप्रत्ययेनविश्वासेन॥२९॥३०॥प्रबद्धाप्रबद्ध्यराक्षसेभ्यआर्पयादितिशेषः बध्नंतिअबध्नन्॥३१॥३२॥सीतार्थमि
तिकथितमित्यर्थः॥ ३३ ॥तस्याःसीतायाः॥ ३४॥३५॥३६॥३७॥३८॥समयंप्रातिज्ञाम्॥३३॥१४०॥ संप्लवतांसम्यक्प्लवतांप्रभुरहमितिशेषः॥४१॥तस्यरामस्य तेनरामसाह्य

तानहंसहसैन्यान्वैसर्वानेवाभ्यसूदयम् ॥ततःपुनर्दशग्रीवःपुत्रमक्षंमहाबलम्॥२४॥बहुभीराक्षसैःसार्धंप्रेषयामाससंयुगे॥ तंतुमंदोदरीपुत्रंकु
मारंरणपंडितम्॥२५॥ सहसाखंसमुद्यंतंपादयोश्चगृहीतवान् ॥तमासीनंशतगुणंभ्रामयित्वाव्यपेषयम्॥२६॥तमक्षमागतंभग्नंनिशम्यसदशा
ननः॥ततश्चेंद्रजितंनामद्वितीयंरावणःसुतम्॥२७॥व्यादिदेशसुसंक्रुद्धोबलिनंयुद्धदुर्मदम्॥तच्चाप्यहंबलंसर्वंतंचराक्षसपुंगवम्॥२८॥नष्टौजसं
रणेकृत्वापरंहर्षमुपागतः॥महतापिमहाबाहुःप्रत्ययेनमहाबलः॥२९॥ प्रहितोरावणेनैषसहवीरैर्मदोद्धतैः॥ सोऽविषह्यंहिमांबुद्ध्वास्वसैन्यंचावम
र्दितम्॥१३०॥ब्रह्मणोस्त्रेणसतुमांप्रबद्ध्वाचातिवेगिनः॥रज्जुभिश्चापिबध्नंतिततोमांतत्रराक्षसाः॥३१॥रावणस्यसमीपंचगृहीत्वामामुपागमन्॥
दृष्ट्वासंभाषितश्चाहंरावणेनदुरात्मना॥३२॥पृष्टश्चलंकागमनंराक्षसानांचतंवधम्॥तत्सर्वंचरणेतत्रसीतार्थमुपजल्पितम्॥३३॥ तस्यास्तुदर्श
नाकांक्षीप्राप्तस्त्वद्भवनंविभो॥ मारुतस्यौरसःपुत्रोवानरोहनुमानहम्॥३४॥रामदूतंचमांविद्धिसुग्रीवसचिवंकपिम्॥सोहंदौत्येनरामस्यत्वत्स
काशमिहागतः॥३५॥ शृणुचापिसमादेशंयदहंप्रब्रवीमिते॥राक्षसेशहरीशस्त्वांवाक्यमाहसमाहितम्॥३६॥ सुग्रीवश्चमहाभागसत्वांकौशल
मब्रवीत्॥ धर्मार्थकामसहितंहितंपथ्यमुवाचह ॥३७॥ वसतोऋष्यमूकेमेपर्वतेविपुलद्रुमे ॥ राघवोरणविक्रांतोमित्रत्वंसमुपागतः ॥ ३८॥ ते
नमेकथितंराजन्भार्यामेरक्षसाहृता ॥ तत्रसाहाय्यहेतोर्मेसमयंकर्तुमर्हसि ॥ ३९ ॥ वालिनाहृतराज्येनसुग्रीवेणसहप्रभुः ॥ चक्रेग्निसाक्षिकं
सख्यंराघवःसहलक्ष्मणः॥१४०॥तेनवालिनमाहत्यशरेणैकेनसंयुगे॥वानराणांमहाराजःकृतःसंप्लवतांप्रभुः॥४१॥तस्यसाहाय्यमस्माभिः
कार्यंसर्वात्मनात्विह ॥ तेनप्रस्थापितस्तुभ्यंसमीपमिहधर्मतः ॥४२॥ क्षिप्रमानीयतांसीतादीयतांराघवस्यच ॥ यावन्नहरयोवीराविधमंतिब
लंतव ॥ ४३ ॥ वानराणांप्रभावोयंनकेनविदितःपुरा ॥ देवतानांसकाशंचयेगच्छंतिनिमंत्रिताः ॥ ४४ ॥ इतिवानरराजस्त्वामाहेत्यभिहि
तोमया ॥ मामैक्षतततोरुष्टश्चक्षुषाप्रदहन्निव ॥४५॥ तेनवध्योहमाज्ञप्तोरक्षसारौद्रकर्मणा ॥ मत्प्रभावमविज्ञायरावणेनदुरात्मना ॥ ४६ ॥

य्यस्यकर्तव्यत्वेनतुभ्यंसमीपंतवसमीपंप्रस्थापितोदूतइतिशेषः दूतप्रेषणंविनाप्रथममेवयुद्धस्याधर्मत्वादितिभावः॥४२॥ सीतादानाभावेबाधकमाह यावदिति ॥४३॥ वानराणामि
ति एवंचलंकानाशनेवानराअसमर्थानइतिमंतव्यमितिभावः राघवाणामितिपाठेमनुष्योऽसमर्थइतिनमंतव्यमितिभावः॥४४॥४५॥ मत्प्रभावंवरदानंलब्ध्वावध्यत्वरूपम्॥४६॥

॥ ४७ ॥ नैवम् अयमवध्यइत्यर्थः एषानिश्चयःएतद्वधनिश्चयः सँल्लक्ष्यतेविचार्यते ॥ ४८ ॥ वेदितव्यंनिवेदनीयम् एवंचैवमुक्तिर्दूतस्यनापराधइत्यर्थः॥४९॥१५०॥५१॥

॥ ५२ ॥ हनंतोमामितिशेषःआर्षमेतत्॥५३॥५४॥५५॥५६॥५७॥५८॥५९॥ १६० ॥ ६१ ॥विस्मयकारीयउदंतोवृत्तांतस्तद्भाषिणांतंवदताम् ॥ ६२ ॥ उपल

ततोविभीषणोनामतस्यभ्राताममहामतिः ॥ तेनराक्षसराजश्चयाचितोममकारणात् ॥ ४७ ॥ नैवंराक्षसशार्दूलत्यज्यतामेषनिश्चयः ॥
राजशास्त्रव्यपेतोहिमार्गःसँल्लक्ष्यतेत्वया ॥ ४८ ॥ दूतवध्यानदृष्टाहिराजशास्त्रेषुराक्षस ॥ दूतेनवेदितव्यंचयथाभिहितवादिना ॥ ४९ ॥
सुमहत्यपराधेपिदूतस्यातुलविक्रम ॥ विरूपकरणंदृष्टंनवधोस्तिहिशास्त्रतः ॥ १५० ॥ विभीषणेनैवमुक्तोरावणःसंदिदेशतान् ॥ राक्षसा
नेतदेवास्यलांगूलंदह्यतामिति ॥ ५१ ॥ ततस्तस्यवचःश्रुत्वाममपुच्छंसमंततः ॥ वेष्टितंशणवल्कैश्चपटैःकार्पासकैस्तथा ॥५२॥ राक्षसाःसि
द्धसंनाहास्ततस्तेचंडविक्रमाः ॥ तदादीप्यंतमेपुच्छंहनंतःकाष्ठमुष्टिभिः॥५३॥बद्धस्यबहुभिःपाशैर्यंत्रितस्यचराक्षसैः ॥ नमेपीडाभवेत्काचि
द्दिदृक्षोर्नगरींदिवा ॥ ५४ ॥ ततस्तेराक्षसाःशूराबद्धंमामग्निसंवृतम् ॥ अघोषयन्राजमार्गेनगरद्वारमागताः ॥ ततोहंसुमहद्रूपंसंक्षिप्यपु
नरात्मनः ॥ विमोचयित्वातंबंधंप्रकृतिस्थःस्थितःपुनः ॥ ५६ ॥ आयसंपरिघंगृह्यतानिरक्षांस्यसूदयम् ॥ ततस्तन्नगरद्वारंवेगेनप्लुतवानह
म् ॥ ५७ ॥ पुच्छेनचप्रदीप्तेनतांपुरींसाट्टगोपुराम् ॥ दहाम्यहमसंभ्रांतोयुगांताग्निरिवप्रजाः ॥ ५८॥ विनष्टाजानकीव्यक्तंनह्यदग्धःप्रदृश्य
ते ॥ लंकायाःकश्चिदुद्देशःसर्वाभस्मीकृतापुरी ॥५९॥ दहताचमयालंकांदग्धासीतानसंशयः ॥ रामस्यचमहत्कार्यंमयेदंविफलीकृतम् ॥६०॥
इतिशोकसमाविष्टश्चिंतामहमुपागतः ॥ ततोहंवाचमश्रौषंचारणानांशुभाक्षराम् ॥ ६१ ॥ जानकीनचदग्धेतिविस्मयोदंतभाषिणाम् ॥ त
तोमेबुद्धिरुत्पन्नाश्रुत्वातामद्भुतांगिरम् ॥ ६२ ॥ अदग्धाजानकीत्येवनिमित्तैश्चोपलक्षितम् ॥ दीप्यमानेतुलांगूलेनमांदहतिपावकः॥६३॥
हृदयंचप्रहृष्टंमेवाताःसुरभिगंधिनः ॥ तैर्निमित्तैश्चदृष्टार्थैःकारणैश्चमहागुणैः ॥६४॥ ऋषिवाक्यैश्चदृष्टार्थैरभवंहृष्टमानसः ॥ पुनर्दृष्टाचवैदे
हीविसृष्टश्चतयापुनः ॥६५॥ ततःपर्वतमासाद्यतत्रारिष्टमहंपुनः ॥ प्रतिप्लवनमारेभेयुष्मद्दर्शनकांक्षया ॥६६॥ ततःश्वसनचंद्रार्कसिद्धगंधर्व
सेवितम् ॥ पंथानमहमाक्रम्यभवतोदृष्टवानिह ॥६७॥राघवस्यप्रसादेनभवतांचैवतेजसा॥ सुग्रीवस्यचकार्यार्थंमयासर्वमनुष्ठितम् ॥ ६८ ॥
एतत्सर्वंमयातत्रयथावदुपपादितम् ॥ तत्रयन्नकृतंशेषंतत्सर्वंक्रियतामिति ॥ १६९ ॥

क्षितम् तददहनमितिशेषः निमित्तैःशुभसूचकैः निमित्ता
न्याह दीप्यमानेत्यादि ॥ ६३ ॥ दृष्टार्थैर्दृष्टसंवादैःमहागुणैःकारणैर्मत्प्रवृत्तिकारणैःसीतारामरूपैः ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ आरेभेलिङुत्तमः ॥६६॥६७॥६८॥१६९॥ झषकमानः॥

इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येसुंदरकांडेअष्टपंचाशःसर्गः ॥ ५८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ एतदिति उत्तरंपराक्रमयुक्तत्वात्सर्वतोऽधिकम् ॥ १ ॥ संभ्रमआदरउत्साहइत्यर्थः सीतायाःशीलंसद्वृत्तंपातिव्रत्यंआसाद्यदृष्ट्वाराघवोद्योगादेःसाफल्यज्ञानेनममनःप्रीणितंतुष्टम् ममचप्रवणंमनइतिपाठेपिप्रवणंसंतोषप्रवणमित्यर्थः ॥ २ ॥ सदृशंपतिव्रतानामरुंधत्यादीनांसदृशमित्यर्थः ॥ ३ ॥ तर्हिरावणंकिमितिनादहदित्यतआह सर्वथेति अतिप्रकृष्टःमहातपःसंपन्नइत्यर्थः तांसीतांस्पृशतोपियस्यगात्रंतपसाननाशितमितिसंबंधः ॥ ४ ॥ नैतावतासीताशीलंदुर्बलमित्याशंक्यमित्याह नेति यत्क्रुद्धासीताकुर्यात्तत्स्पृष्टाग्निशिखापिनकुर्यात् इयंतुभर्तुःपराक्रमकीर्तयेनाद्यापिक्रुद्ध्यतीतिभावः अक्रुद्धायाअपिस्पर्शमात्रेणप्राप्तोनाशस्तुरावणतपसानिवारितइतिध्येयम् ॥ ५ ॥ इदानींभृत्यजयस्यापिस्वामिसंबंधित्वसत्त्वेनवयमेवसीतापातिव्रत्यंसहायमासा

इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०सुं०अष्टपंचाशःसर्गः ॥५८॥ ॥छ॥ ॥ एतदाख्यायतत्सर्वंहनूमान्मारुतात्मजः ॥ भूयःसमुपचक्रामवचनंवक्तुमुत्तरम् ॥१॥ सफलोराघवोद्योगःसुग्रीवस्यचसंभ्रमः ॥ शीलमासाद्यसीतायाममचप्रीणितंमनः ॥२॥ आर्यायाःसदृशंशीलंसीतायाःप्लवगर्षभाः ॥ तपसाधारयेल्लोकान्क्रुद्धावानिर्दहेदपि ॥३॥ सर्वथातिप्रकृष्टोसौरावणोराक्षसेश्वरः ॥ यस्यतांस्पृशतोगात्रंतपसानविनाशितम् ॥ ४ ॥ नतदग्निशिखाकुर्यात्संस्पृष्टापाणिनासती ॥ जनकस्यसुताकुर्याद्यत्क्रोधकलुषीकृता ॥ ५ ॥ जांबवत्प्रमुखान्सर्वाननुज्ञाप्यमहाकपीन् ॥ अस्मिन्नेवंगतेकार्येभवतांचनिवेदिते ॥ न्याय्यंस्मसहवैदेह्याद्रष्टुंतौपार्थिवात्मजौ ॥ ६ ॥ अहमेकोपिपर्याप्तःसराक्षसगणांपुरीम् ॥ तांलंकांतरसाहंतुंरावणंचसराक्षसम् ॥७॥ किंपुनःसहितोवीरैर्बलवद्भिःकृतात्मभिः ॥ कृतास्त्रैःप्लवगैःशक्तैर्भवद्भिर्विजयैषिभिः ॥८॥ अहंतुरावणंयुद्धेससैन्यंसपुरःसरम् ॥ सहपुत्रंवधिष्यामिसहोदरयुतंयुधि ॥ ९ ॥ ब्राह्ममस्त्रंचरौद्रंचवायव्यंवारुणंतथा ॥१०॥ यदिशक्रजितोस्त्राणिदुर्निरीक्ष्याणिसंयुगे ॥ तान्यहंनिहनिष्यामिविधमिष्यामिराक्षसान् ॥ ११॥ भवतामभ्यनुज्ञातोविक्रमोमेरुणद्धितम् ॥ मयाऽतुलाविसृष्टाहिशैलवृष्टिर्निरंतरा ॥ १२ ॥ देवानपिरणेहन्यात्किंपुनस्तान्निशाचरान् ॥ भवतामननुज्ञातोविक्रमोमेरुणद्धिमाम् ॥१३॥ सागरोप्यतियाद्वेलांमंदरःप्रचलेदपि ॥ नजांबवंतंसमरेकंपयेदरिवाहिनी ॥१४॥

यरावणंजित्वादेव्यासहराघवौद्रक्ष्यामहइत्याह जांबवदिति जांबवदादीननुज्ञाप्यानुज्ञांकुर्वित्वितिसंप्रार्थ्य अस्मिन्कार्येसीतान्वेषणरूपेएवंगतेउक्तप्रकारंप्राप्ते तत्प्रकारविशिष्टेचभवतांनिवेदितेसति तौपार्थिवात्मजौवैदेह्यासंद्रष्टुंन्याय्यमित्यब्रवीदितिशेषः ॥ ६ ॥ तयासदर्शनेउपपत्तिमाह अहमिति एवंचराक्षसान्हत्वादेव्यानयनंकृत्वादेव्यासहैवतौद्रक्ष्यामइत्यर्थः ॥ ७ ॥ कृतास्त्रैर्देवांशत्वादस्त्रप्रयोगसमर्थैः ॥ ८ ॥ उक्तमेवार्थंसंभ्रमेणपुनराह अहंत्विति अहमेवेत्यर्थः ॥ ९ ॥ १० ॥ यद्यपिदुर्निरीक्ष्याणितथापितान्यहंनिहनिष्यामिब्रह्मणोवरदानान्निवारयामि परावृत्तैस्तैरेवराक्षसान्विधमिष्यामिनिहनिष्यामि ॥ ११ ॥ रुणद्धिरोत्स्यति ॥ १२ ॥ भवतामननुज्ञातःअनुज्ञांविनामेविक्रमोराक्षसवधप्रवृत्तिर्मांरुणद्धीत्यर्थः अतःपूर्वमेवमयानपराक्रांतमित्यर्थः ॥ १३ ॥ इदानींसर्वेपिभवंतस्तद्वधेसमर्थाइत्याह सागरोपीति ॥ १४ ॥

येचपूर्वजाराक्षसास्तेषांनाशायैकोपीत्यन्वयः ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ मयैववनिहतानिहतप्राया एवंचसर्वैर्मिलित्वानाशनीयेतिकिंवाच्यमितिभावः नामेति सुग्रीवादेरि तिशेषः ॥ १९ ॥ तदेवाह जयतीति ॥२०॥२१॥ सीतादुःखविमर्शोपिसंप्रत्येवसमानेतुमुचितेत्याशयेनतद्दशांवर्णयति अशोकेत्यादि ॥ २२ ॥ २३ ॥ अचिंतयंतीयोग्यत्वेनाग णयंती अगणनेहेतुः पतिव्रतेति अगणनाच्चावष्टब्धानिरुद्धा अस्तीतिशेषः ॥ २४ ॥ रामेणरामप्रीत्या अनन्यचिंतापौलोमीवनहुषरुद्धापौलोमीव ॥२५॥ तदेकवासइतिव्या

सर्वराक्षससंघानांराक्षसायेचपूर्वजाः ॥ अलमेकोपिनाशायवीरोवालिसुतःकपिः ॥१५॥ प्लवगस्योरुवेगेननीलस्यचमहात्मनः ॥ मंदरोप्यव शीर्येतकिंपुनर्युधिराक्षसाः ॥ १६ ॥ सदेवासुरयक्षेषुगंधर्वोरगपक्षिषु ॥ मैंदस्यप्रतियोद्धारंशंसतद्विविदस्यवा ॥१७॥ अश्विपुत्रौमहावेगावेतौ प्लवगसत्तमौ ॥ एतयोःप्रतियोद्धारंनपश्यामिरणाजिरे ॥ १८ ॥ मयैवनिहतालंकादग्धाभस्मीकृतापुरी ॥ राजमार्गेषुसर्वेषुनामविश्रावितंमया ॥ १९ ॥ जयत्यतिबलोरामोलक्ष्मणश्चमहाबलः ॥ राजाजयतिसुग्रीवोराघवेणाभिपालितः ॥२०॥ अहंकोसलराजस्यदासःपवनसंभवः॥हनू मानितिसर्वत्रनामविश्रावितंमया ॥२१॥ अशोकवनिकामध्येरावणस्यदुरात्मनः ॥ अधस्ताच्छिंशपामूलेसाध्वीकरुणमास्थिता ॥ २२ ॥ राक्ष सीभिःपरिवृताशोकसंतापकर्शिता ॥ मेघरेखापरिवृताचंद्ररेखेवनिष्प्रभा ॥ २३ ॥ अचिंतयंतीवैदेहीरावणंबलदर्पितम् ॥ पतिव्रताचसुश्रोणी अवष्टब्धाचजानकी ॥ २४ ॥ अनुरक्ताहिवैदेहीरामेसर्वात्मनाशुभा ॥ अनन्यचिंतारामेणपौलोमीवपुरंदरे ॥२५॥ तदेकवासःसंवीतारजोध्व स्तातथैवच ॥ सामयाराक्षसीमध्येतर्ज्यमानामुहुर्मुहुः ॥ २६ ॥ राक्षसीभिर्विरूपाभिर्दृष्टाहिप्रमदावने ॥ एकवेणीधरादीनाभर्तृचिंतापराय णा ॥ २७ ॥ अधःशय्याविवर्णांगीपद्मिनीवहिमोदये ॥ रावणाद्विनिवृत्तार्थामर्तव्येकृतनिश्चया ॥ २८॥ कथंचिन्मृगशावाक्षीविश्वासमुपपा दिता ॥ ततःसंभाषिताचैवसर्वमर्थंप्रकाशिता ॥ २९ ॥ रामसुग्रीवसख्यंचश्रुत्वाप्रीतिमुपागता ॥ नियतःसमुदाचारोभक्तिर्भर्तरिचोत्तमा ॥ ३० ॥ यन्नहंतिदशग्रीवंसमहात्मादशाननः ॥ निमित्तमात्रंरामस्तुवधेतस्यभविष्यति ॥ ३१ ॥ साप्रकृत्यैवतन्वंगीतद्वियोगाच्चकर्शिता॥ प्रतिपत्पाठशीलस्यविद्येवतनुतांगता ॥ ३२ ॥ एवमास्तेमहाभागासीताशोकपरायणा ॥ यदत्रप्रतिकर्तव्यंतत्सर्वमुपकल्प्यताम् ॥३३ ॥

ख्यातम् राक्षसीभिस्तर्ज्यमाना।दृष्टेत्युत्तरेणान्वयः ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ कथंचिदादौतूष्णींरामकथाप्रस्तावेन सर्वमर्थंरामसुग्रीववृत्तांतम् ॥ २९ ॥ तदेवाह रामसुग्रीवस ख्यंचेति नियतःसमुदाचारोदृढपातिव्रत्यंभर्तरिउत्तमाभक्तिश्चास्ति ॥ ३० ॥ इयत्यापिस।मग्र्या।यद्दशाननंशापादिनानहंतितत्सदशाननोमहात्मातपोबलेनशापाऽयोग्यइतिभावः अथापिसीतावरोधजन्यपापेनमृतप्रायएवसइत्याह निमित्तमात्रमिति अतोस्माभिरपिसुशकयवधएवसइतिभावः ॥ ३१ ॥ तत्पापकारणमाह सेति ॥३२॥ ३३ ॥ बलमानः

इतिश्रीरा० श्रीरा० रा० वा० आ० सुं० एकोनषष्टितमःसर्गः ॥ ५९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ तस्येति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ दृष्टादेवीनानीता
इतितत्ररामसमीपेनिवेदितुंनयुक्तमिवपश्यामि ॥ ८ ॥ तुल्योस्तीतिशेषः ॥ ९ ॥ १० ॥ अन्यत्कर्तव्यंकिमस्ति काकुरत्र अपितुजानकीग्रहणपूर्वकगमनादन्यन्नकिमपीत्यर्थः

॥ इत्यार्षेश्रीम० वाल्मीकीयेआदि० सुंदरकांडेएकोनषष्टितमःसर्गः ॥ ५९ ॥ ॥ छ ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वावालिसूनुरभाषत ॥ अश्विपुत्रौमहा
वेगौबलवंतौप्लवंगमौ ॥ १ ॥ पितामहवरोत्सेकात्परमंदर्पमास्थितौ ॥ अश्विनोर्माननार्थंहिसर्वलोकपितामहः ॥ २ ॥ सर्वबाध्यत्वमतुलम
नयोर्दत्तवान्पुरा ॥ वरोत्सेकेनमत्तौचप्रमथ्यमहतींचमूम् ॥३॥ सुराणाममृतंवीरौपीतवंतौमहाबलौ ॥ एतावेवहिसंक्रुद्धौसवाजिरथकुंजराम्
॥ ४ ॥ लंकांनाशयितुंशक्तौसर्वेतिष्ठंतुवानराः ॥ अहमेकोपिपर्याप्तःसराक्षसगणांपुरीम् ॥५॥ तांलंकांतरसाहंतुंरावणंचमहाबलम् ॥ किंपुनः
सहितोवीरैर्बलवद्भिःकृतात्मभिः ॥६॥ कृतास्त्रैःप्लवगैःशक्तैर्भवद्भिर्विजयैषिभिः ॥ वायुसूनोर्बलेनैवदग्धालंकेतिनःश्रुतम् ॥ ७ ॥ दृष्टादेवीनचा
नीताइतितत्रनिवेदितुम् ॥ नयुक्तमिवपश्यामिभवद्भिःख्यातपौरुषैः ॥८॥ नहिवःप्लवनेकश्चिन्नापिकश्चित्पराक्रमे ॥ तुल्यःसामरदैत्येषुलोके
षुहरिसत्तमाः ॥ ९ ॥ जित्वालंकांसरक्षौघांहत्वातंरावणंरणे ॥ सीतामादायगच्छामःसिद्धार्थाहृष्टमानसाः ॥१०॥ तेष्वेवंहतशेषेषुराक्षसेषुहनू
मता ॥ किमन्यदत्रकर्तव्यंगृहीत्वायामजानकीम् ॥ ११ ॥ रामलक्ष्मणयोर्मध्येन्यस्यामजनकात्मजाम् ॥ किंव्यलीकैस्तुतान्सर्वान्वानरान्वा
नरर्षभान् ॥१२॥ वयमेवहिगत्वातान्हत्वाराक्षसपुंगवान् ॥ राघवंद्रष्टुमर्हामःसुग्रीवंसहलक्ष्मणम् ॥१३॥ तमेवंकृतसंकल्पंजांबवान्हरिसत्त
मः ॥ उवाचपरमप्रीतोवाक्यमर्थवदर्थवित् ॥१४॥ नैषाबुद्धिर्महाबुद्धेयद्ब्रवीषिमहाकपे ॥ विचेतुंवयमाज्ञप्तादक्षिणांदिशमुत्तमाम् ॥ १५ ॥
नानेतुंकपिराजेननैवरामेणधीमता ॥ कथंचिन्निर्जितांसीतामस्माभिर्नाभिरोचयेत् ॥ १६ ॥ राघवोनृपशार्दूलःकुलंव्यपदिशन्स्वकम् ॥
प्रतिज्ञायस्वयंराजासीताविजयमग्रतः ॥ १७ ॥ सर्वेषांकपिमुख्यानांकथंमिथ्याकरिष्यति ॥ विफलंकर्मचकृतंभवेत्तुष्टिर्नतस्यच ॥ १८ ॥
वृथाचदर्शितंवीर्यंभवेद्वानरपुंगवाः ॥ तस्माद्गच्छामवैसर्वेयत्ररामःसलक्ष्मणः ॥ सुग्रीवश्चमहातेजाःकार्यस्यास्यनिवेदने ॥ १९ ॥

॥ ११ ॥ न्यस्यामस्थापयाम तान्सर्वान्किष्किंधायामागतान्वानरान्व्यलीकैरप्रियैर्दुःखैर्योजयित्वेतिशेषः तथाकृत्वाकिंफलमितिशेषः किंपरिक्लेश्यतानितिपाठांतरम् ॥ १२ ॥
॥ १३ ॥ १४ ॥ नैषाबुद्धिर्युक्तेतिशेषः तत्रहेतुमाह विचेतुमिति ॥ १५ ॥ प्रथमंजयएवदुर्लभः कथंचिज्जयेपियदिनरोचयेत्तदाकार्यनाशइतिभावः ॥ १६ ॥ अरुचौहेतुः
कुलंव्यपदिशन्निति प्रतिज्ञायेतिच अग्रतःकपिमुख्यानामित्यन्वयः ॥१७॥ अरुचौफलवैपरीत्यंदर्शयति विफलमिति ॥१८॥ अस्यकार्यस्यनिवेदनेमतिंकृत्वेतिशेषः ॥ १९ ॥

अथजांबवानंगदक्रोधपरिहारायतन्मतंबहुमान्यसुहृद्भावेननिवर्तयति नतावदिति हेराजपुत्रयथाभवान्पश्यतिविचारयतिएषामातिर्नोस्माकमक्षमानाकिंतुयुक्तैव यथारामस्यमति
र्निविष्टाअवस्थितातथाकार्यसिद्धिंभवान्पश्यत्वित्यर्थः ॥ २० ॥ नरमानः ॥ ॥ इतिश्रीरा० रा० वा० आ० सुं० षष्टितमःसर्गः ॥६०॥ अगृह्णंतयुक्तियुक्तत्वेनामन्यंत ॥१॥ पुप्लुवुःप्लवं
तोजग्मुः ॥२ ॥ आकाशंछादयंतइवेत्युत्प्रेक्षा ॥ ३ ॥ सभाज्यमानंपूज्यमानं भूतैःसिद्धादिभिः दृष्टिभिर्वहंतइव प्रीतिपूर्वकानिमिषदर्शनाद्दृष्टीनांवाहकत्वोत्प्रेक्षा ॥४॥ राघवेकार्य

नतावदेषामतिरक्षमानोयथाभवान्पश्यतिराजपुत्र ॥ यथातुरामस्यमतिर्निविष्टातथाभवान्पश्यतुकार्यसिद्धिम् ॥२०॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०
आ०सुं०षष्टितमःसर्गः ॥६० ॥ ॥ ६१ ॥ ततोजांबवतोवाक्यमगृह्णंतवनौकसः ॥ अंगदप्रमुखावीराहनूमांश्चमहाकपिः ॥१॥प्रीतिमंतस्ततःसर्वे
वायुपुत्रपुरःसराः ॥ महेंद्राग्रात्समुत्पत्यपुप्लुवुःप्लवगर्षभाः ॥ २ ॥ मेरुमंदरसंकाशामत्ताइवमहागजाः ॥ छादयंतइवाकाशंमहाकायामहाबलाः
॥३॥ सभाज्यमानंभूतैस्तमात्मवंतंमहाबलम् ॥ हनूमंतंमहावेगंवहंतइवदृष्टिभिः ॥४॥ राघवेचार्थनिर्वृत्तिंकर्तुंचपरमंयशः ॥ समाधायसमृद्धा
र्थाःकर्मसिद्धिभिरुन्नताः ॥५॥ प्रियाख्यानोन्मुखाःसर्वेसर्वेयुद्धाभिनंदिनः ॥ सर्वेरामप्रतीकारेनिश्चितार्थामनस्विनः ॥६॥प्लवमानाःखमाप्लुत्य
ततस्तेकाननौकसः ॥ नंदनोपममासेदुर्वनंद्रुमशतायुतम् ॥७॥यत्तन्मधुवनंनामसुग्रीवस्याभिरक्षितम् ॥ अधृष्यंसर्वभूतानांसर्वभूतमनोहर
म् ॥८॥ यद्रक्षतिमहावीरःसदादधिमुखःकपिः ॥ मातुलःकपिमुख्यस्यसुग्रीवस्यमहात्मनः॥९॥तेतद्वनमुपागम्यबभूवुःपरमोत्कटाः ॥वानरा
वानरेंद्रस्यमनःकांतंमहावनम्॥१०॥ततस्तेवानराहृष्टादृष्ट्वामधुवनंमहत् ॥ कुमारमभ्ययाचंतमधूनिमधुपिंगलाः॥११॥ततःकुमारस्तान्वृद्धा
न्जांबवत्प्रमुखान्कपीन् ॥ अनुमान्यददौतेषांनिसर्गंमधुभक्षणे ॥१२॥ तेनिसृष्टाःकुमारेणधीमतावालिसूनुना ॥ हरयःसमपद्यंतद्रुमान्मधु
कराकुलान्॥१३॥ भक्षयंतसुगंधीनिमूलानिचफलानिच ॥ जग्मुःप्रहर्षंतेसर्वेबभूवुश्चमदोत्कटाः ॥१४॥ततश्चानुमताःसर्वेसुसंहृष्टावनौकसः
॥ मुदिताश्चततस्तेचप्रनृत्यंतितितस्ततः॥१५॥गायंतिकेचित्प्रहसंतिकेचिन्नृत्यंतिकेचित्प्रणमंतिकेचित् ॥ पठंतिकेचित्प्रचरंतिकेचित्प्लवंतिकेचि
त्प्रलपंतिकेचित् ॥१६॥ निर्वृत्तिंकार्यसिद्धिंसमाधायनिश्चित्यतस्यात्मनश्चपरमंयशःकर्तुंचनिश्चित्यपुप्लुवुरितिसंबंधः कर्मसिद्धिभिःसीतादर्शनलंकादहनकर्मभिरुन्नताः
उन्नतचित्ताः॥५॥रामप्रतीकारेरामकर्तव्येरावणप्रतीकारेनिश्चितार्थाअभूवन्निितिशेषः ॥ ६ ॥ वनंसुग्रीवस्यमधुवनम् ॥ ७ ॥ ८ ॥ दधिमुखस्तन्नामा ॥ ९ ॥ परमोत्कटास्तत्रत्य
मधुपानादावत्युत्कटोत्कंठावंतः महावनाख्यंवनमित्यर्थः ॥ १० ॥ मधुपिंगलाःमधुपिंगलवर्णाः ॥ ११ ॥ अनुमान्यकृतानुमतिकान्कृत्वा निसर्गमाज्ञां ॥१२॥ निसृष्टाःकृत
ज्ञाः ॥ १३ ॥ भक्षयंतअभक्षयन्नित्यर्थः ॥ १४ ॥ अनुमताःमधुपानादौकृतानुमतिकाः हर्षमुदोर्बाह्याभ्यंतरत्वकृतोभेदः ॥ १५ ॥ तत्रबाह्यमानंदसूचकमाह गायंतीति ॥१६॥

अतिब्रुवंतिविवादंकुर्वंति नगाग्राद्वृक्षाग्रात् ॥ १७॥ गानरोदनहासामधुपानमत्तधर्माः ॥ १८॥ तुदंतंव्यथयंतम् समाकुलंउत्कटमत्तचेष्टम् दृप्तोतिमत्तः ॥ १९॥ २०॥ प्रवृद्धैःप्रवृद्धमदैः ॥ २१॥ २२॥ मदादप्रतिवार्योनिवारयितुमशक्योवेगोयेषांतैः तेनदधिमुखेनबलात्प्रतिवार्यमाणैः प्रधर्षणेदोषंराजदंडमनवेक्ष्य अतएवत्यक्तभयैःसमेत्यप्रकृष्यतेतस्म ॥ २३ ॥ समापयंतःमृतकल्पंकुर्वंतः महावनंनिर्विषयंनिर्गतमधुफलादिभोज्यम् ॥ २४॥ वरमानः ॥ इतिश्रीरा॰ श्रीरा॰ रा॰ वा॰ आ॰ सुं॰ एकषष्टितमःसर्गः ॥ ६१ ॥ ॥ ६१ ॥ पुनरुक्तमेवविस्तरे

परस्परंकेचिदुपाश्रयंतिपरस्परंकेचिदतिब्रुवंति ॥ द्रुमाद्द्रुमंकेचिदभिद्रवंतिक्षितौनगाग्रान्निपतंतिकेचित् ॥ १७॥ महीतलात्केचिदुदीर्णवेगामहाद्रुमाग्राण्यभिसंपतंति ॥ गायंतमन्यःप्रहसन्नुपैतिरुदंतमन्यःप्ररुदन्नुपैति ॥ १८॥ तुदंतमन्यःप्रणुदन्नुपैतिसमाकुलंतत्कपिसैन्यमासीत् ॥ नचात्रकश्चिन्नबभूवमत्तोनचात्रकश्चिन्नबभूवदृप्तः ॥ १९ ॥ ततोवनंतत्परिभक्ष्यमाणंद्रुमांश्चविध्वंसितपत्रपुष्पान् ॥ समीक्ष्यकोपाद्दधिवक्त्रनामानिवारयामासकपिःकपींस्तान् ॥ २० ॥ सतैःप्रवृद्धैःपरिभर्त्स्यमानोवनस्यगोप्ताहरिवृद्धवीरः ॥ चकारभूयोमतिमुग्रतेजावनस्यरक्षांप्रतिवानरेभ्यः ॥ २१॥ उवाचकांश्चित्परुषाण्यभीतमसक्तमन्यांश्चतलैर्जघान ॥ समेत्यकैश्चित्कलहंचकारतथैवसाम्नोपजगामकांश्चित् ॥ २२ ॥ सतैर्मदादप्रतिवार्यवेगैर्बलाच्चतेनप्रतिवार्यमाणैः ॥ प्रधर्षणेत्यक्तभयैःसमेत्यप्रकृष्यते चाप्यनवेक्ष्यदोषम् ॥ २३ ॥ नखैस्तुदंतोदशनैर्दशंतस्तलैश्चपादैश्चसमापयंतः ॥ मदात्कपिंतेकपयःसमंतान्महावनंनिर्विषयंचचक्रुः ॥ २४ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम॰ वा॰ आ॰ सुं॰ एकषष्टितमःसर्गः ॥ ६१ ॥

तानुवाचहरिश्रेष्ठोहनूमान्वानरर्षभः ॥ अव्यग्रमनसोयूयंमधुसेवतवानराः ॥ १ ॥ अहमावर्जयिष्यामियुष्माकंपरिपंथिनः ॥ श्रुत्वाहनूमतोवाक्यंहरीणांप्रवरोंगदः ॥ २ ॥ प्रत्युवाचप्रसन्नात्मापिबंतुहरयोमधु ॥ अवश्यंकृतकार्यस्यवाक्यंहनुमतोमया ॥ ३ ॥ अकार्यमपिकर्तव्यंकिमंगपुनरीदृशम् ॥ अंगदस्यमुखाच्छ्रुत्वावचनंवानरर्षभाः ॥ ४ ॥ साधुसाध्विति संहृष्टावानराःप्रत्यपूजयन् ॥ पूजयित्वांगदंसर्वेवानरावानरर्षभम् ॥ ५ ॥ जग्मुर्मधुवनंयत्रनदीवेगइवद्रुमम् ॥ तेप्रविष्टामधुवनंपालानाक्रम्यशक्तितः ॥ ६ ॥ अतिसर्गाच्चपटवोदृष्ट्वाश्रुत्वाचमैथिलीम् ॥ पपुःसर्वेमधुतदारसवत्फलमाददुः ॥ ७॥ उत्पत्यचततःसर्वेवनपालान्समागतान् ॥ तेताडयंतःशतशःसक्तामधुवनेतदा ॥ ८ ॥ मधूनिद्रोणमात्राणिबाहुभिःपरिगृह्यते ॥ पिबंतिकपयःकेचित्संघशस्तत्रहृष्टवत् ॥ ९ ॥

ण.ह तानिति ॥ १ ॥ आवर्जयिष्यामिनिवारयिष्यामि ॥ २ ॥ ३ ॥ ईदृशंएतन्मात्रार्थकम् ॥ ४ ॥ ५ ॥ यत्रमधुवनंयत्रमार्गेगमनेनमधुवनंप्राप्यतेतेनमार्गेणजग्मुः ॥ ६ ॥ तेपटवोहनूमांश्चमैथिलींदृष्ट्वाअन्येतन्मुखात्तांलंकास्थांश्रुत्वामहत्कार्यकरणेनभयराहित्यादतिसर्गादंगदानुज्ञानान्मधुवनंप्रविष्टाःपालान्बलादाक्रम्यबद्धामधुपपूरसवत्फलंचाददुर्भक्षणार्थमितिशेषः ॥ ७ ॥ मधुवनेसक्ताभक्षणार्थलग्नाः ॥ ८ ॥ ९ ॥

 अपविद्ध्यंतिप्रक्षिपंति मधूनिमधुपटलानि ॥१०॥११॥ उन्मत्तवेगाः उन्मत्तानांवेगोयेषांते यद्वातिशयितवेगाइत्यर्थः ॥१२॥१३॥ इतरद्रोदनम् ॥१४॥ केचिदन्यत्कृत्वाअन्यद्व
दंति केचिदुक्तवचनार्थंविद्यमानंपरित्यज्यान्यमेवबुध्यंते ॥ १५ ॥ प्रतिषिद्धाःताडनादिनानिरस्ताः जानुभिःप्रघृष्टाःजानुषुगृहीत्वाआकृष्टाः देवमार्गंअपानद्वारमितितीर्थः देवमा

 ध्नंतिस्मसहिताःसर्वेभक्षयंतितथापरे ॥ केचित्पीत्वापविध्यंतिमधूनिमधुपिंगलाः ॥१०॥ मधूच्छिष्टेनकेचिच्चजघ्नुरन्योन्यमुत्कटाः ॥ अपरेवृक्ष
मूलेषुशाखांगृह्यव्यवस्थिताः ॥११॥ अत्यर्थंचमदग्लानाःपर्णान्यास्तीर्यशेरते ॥ उन्मत्तवेगाःप्लवगामधुमत्ताश्चहृष्टवत् ॥ १२ ॥ क्षिपंत्यपित
थान्योन्यंस्खलंतिचतथापरे ॥ केचित्क्ष्वेडान्प्रकुर्वंतिकेचित्कूजंतिहृष्टवत् ॥१३॥ हरयोमधुनामत्ताःकेचित्सुप्तामहीतले ॥ धृष्टाःकेचिद्धसंत्य
न्येकेचित्कुर्वंतिचेतरत् ॥१४॥ कृत्वाकेचिद्वदंत्यन्येकेचिद्बुध्यंतिचेतरत् ॥ येप्यत्रमधुपालाःस्युःप्रेष्यादधिमुखस्यतु ॥१५॥ तेपितैर्वानरैर्भीमैः
प्रतिषिद्धादिशोगताः ॥ जानुभिश्चप्रघृष्टाश्चदेवमार्गंचदर्शिताः ॥ १६ ॥ अब्रुवन्परमोद्विग्नागत्वादधिमुखंवचः ॥ हनूमतादत्तवरैर्हतंमधुवनंब
लात् ॥ १७ ॥ वयंचजानुभिर्घृष्टादेवमार्गंचदर्शिताः ॥ १८ ॥ तदादधिमुखःक्रुद्धोवनपस्तत्रवानरः ॥ हतंमधुवनंदृष्ट्वासांत्वयामासतान्हरीन्
॥१९॥ एतागच्छतगच्छामोवानरानतिदर्पितान् ॥ बलेनावारयिष्यामिप्रभुंजानान्मधूत्तमम् ॥२०॥ श्रुत्वादधिमुखस्येदंवचनंवानरर्षभाः ॥
पुनर्वीरामधुवनंतेनैवसहिताययुः ॥२१॥ मध्येचैषांदधिमुखःसुप्रगृह्यमहातरुम् ॥ समभ्यधावन्वेगेनसर्वेतेचप्लवंगमाः ॥२२॥ तेशिलाःपाद
पांश्चैवपाषाणानपिवानराः ॥ गृहीत्वाभ्यागमन्क्रुद्धायत्रतेकपिकुंजराः ॥ २३ ॥ बलान्निवारयंतश्चआसेदुर्हरयोहरीन् ॥ संदष्टोष्ठपुटाःक्रुद्धाभ
र्त्सयंतोमुहुर्मुहुः ॥ २४ ॥ अथदृष्ट्वादधिमुखंक्रुद्धंवानरपुंगवाः ॥ अभ्यधावंतवेगेनहनुमत्प्रमुखास्तदा ॥ २५ ॥ सवृक्षंतंमहाबाहुमाप
तंतंमहाबलम् ॥ वेगवंतंविजग्राहबाहुभ्यांकुपितोंगदः ॥२६॥ मदांधोनकृपांचक्रेआर्यकोयंममेतिसः ॥ अथैनंनिष्पिपेषाशुवेगेनवसुधातले
॥२७॥ सभग्नबाहूरुमुखोविह्वलःशोणितोक्षितः ॥ प्रमुमोहमहावीरोमुहूर्तंकपिकुंजरः ॥ २८ ॥ सकथंचिद्विमुक्तस्तैर्वानरैर्वानरर्षभः ॥ उवा
चैकांतमागत्यस्वान्भृत्यान्समुपागतान् ॥ २९ ॥ एतागच्छतगच्छामोभर्तानोयत्रवानरः ॥ सुग्रीवोविपुलग्रीवःसहरामेणतिष्ठति ॥ ३० ॥
सर्वंचैवांगदेदोषंश्रावयिष्यामपार्थिवे ॥ अमर्षीवचनंश्रुत्वाघातयिष्यतिवानरान् ॥३१॥ र्गंदर्शिताः पादैर्गृहीत्वेर्ध्वंप्रक्षिप्ताइत्यर्थः कर्णौअंगुलिभिर्धृत्वो
र्ध्वीकृताइतिवार्थइत्यन्ये ॥१६॥१७॥१८॥ तान्स्वसंबंधिनःपालान् ॥ १९ ॥ एतआगच्छत अग्रेइतिशेषः गच्छामः वयमप्यागच्छामइत्यर्थः ॥ २० ॥ २१ ॥ सर्वेतेचसम
भ्यधावन्नितिशेषः ॥ २२ ॥ २३ ॥ हरयःपालाः हरीन्हनुमदादीन् ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ आर्यकःसुग्रीवमातुलत्वात्पूज्यः ॥२७॥२८॥ २९ ॥ भर्ताराजा ॥ ३० ॥ ३१ ॥

॥ ३२ ॥ ३३ ॥ नृपाज्ञापरिपंथिनः तदाज्ञाविरुद्धकर्तारः अमर्षभवोऽक्षमाजन्यः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ समप्रतिष्ठांसमतलाम् जगतींभूमिं दृष्ट्वेत्यनुकर्षः ॥३७॥ ३८॥ तौ सर्ववानरपूज्यौचरणावित्यन्वयः ॥ ३९ ॥ ज्वलमानः ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येसुंदरकांडेद्विषष्टितमःसर्गः ॥ ६२ ॥ ॥ ६५ ॥ ॥

इष्टंमधुवनंह्येतत्सुग्रीवस्यमहात्मनः ॥ पितृपैतामहंदिव्यंदेवैरपिदुरासदम्॥३२॥सवानरानिमान्सर्वान्मधुलुब्धान्गतायुषः॥घातयिष्यति दंडेनसुग्रीवःससुहृज्जनान्॥३३॥ बद्धाह्येतेदुरात्मानोनृपाज्ञापरिपंथिनः ॥ अमर्षप्रभवोरोषःसफलोमेभविष्यति ॥३४॥ एवमुक्त्वादधिमुखोवनपालान्महाबलः॥ जगामसहसोत्पत्यवनपालैःसमन्वितः ॥३५॥ निमेषांतरमात्रेणसहिप्राप्तोवनालयः ॥ सहस्रांशुसुतोधीमान्सुग्रीवोयत्रवानरः ॥३६॥ रामंचलक्ष्मणंचैवदृष्ट्वासुग्रीवमेवच ॥ समप्रतिष्ठांजगतीमाकाशान्निपपातह ॥ ३७ ॥ सनिपत्यमहावीरःसर्वैस्तैःपरिवारितः ॥ हरिर्दधिमुखःपालैःपालानांपरमेश्वरः॥३८॥सदीनवदनोभूत्वाकृत्वाशिरसिचांजलिम् ॥ सुग्रीवस्याशुतौमूर्ध्नाचरणौप्रत्यपीडयत् ॥३९॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येसुंदरकांडेद्विषष्टितमःसर्गः ॥ ६२ ॥ ॥ ६५ ॥ ॥ ततोमूर्ध्नानिपतितंवानरंवानरर्षभः ॥ दृष्ट्वैवोद्विग्नहृदयोवाक्यमेतदुवाचह ॥१॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठकस्मात्त्वंपादयोःपतितोमम ॥ अभयंतेप्रदास्यामिसत्यमेवाभिधीयताम् ॥ २ ॥ किंसंभ्रमाद्धितंकृत्स्नंब्रूहियद्वक्तुमर्हसि ॥ कच्चिन्मधुवनेस्वस्तिश्रोतुमिच्छामिवानर ॥ ३॥ ससमाश्वासितस्तेनसुग्रीवेणमहात्मना ॥ उत्थायसमहाप्राज्ञोवाक्यंदधिमुखोब्रवीत् ॥ ४ ॥ नैवर्क्षजरताराजन्नत्वयानचवालिना ॥ वनंनिसृष्टपूर्वंतेनाशितंतत्तुवानरैः ॥५॥ न्यवारयमहंसर्वान्सहैभिर्वनचारिभिः ॥ अचिंतयित्वामांहृष्टाभक्षयंतिपिबंतिच॥६॥एभिःप्रधर्षणायांचवारितंवनपालकैः ॥ मामप्यचिंतयन्देवभक्षयंतिवनौकसः ॥७॥ शिष्टमत्रापविध्यंतिभक्षयंतितथापरे ॥ निवार्यमाणास्तेसर्वेभ्रुकुटिंदर्शयंतिहि ॥ ८ ॥ इमेहिसंरब्धतरास्तदातैःसंप्रधर्षितः॥ निवार्यंतेवनात्तस्मात्क्रुद्धैर्वानरपुंगवैः॥९॥ ततःस्वैर्बहुभिर्वीरैर्वानरैर्वानरर्षभाः ॥संरक्तनयनैःक्रोधाद्धरयःसंप्रधर्षिताः ॥ १० ॥ पाणिभिर्निहताःकेचित्केचिज्जानुभिराहताः ॥ प्रकृष्टाश्चतदाकामंदेवमार्गंचदर्शिताः ॥ ११ ॥ एवमेतेहताःशूरास्त्वयितिष्ठतिभर्तरि ॥ कृत्स्नंमधुवनंचैवप्रकामंतैश्चभक्ष्यते ॥ १२ ॥

ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ किंसंभ्रमात्कस्यभयादिहागतोसीतिशेषः यत्कृत्स्नंहितं तद्ब्रूहि यतस्त्वंसर्वमुचितमनुचितंचवक्तुमर्हसि ॥ ४ ॥ नैवनिसृष्टपूर्ववानरेभ्योयथेच्छभोगायकदापिनानुज्ञातम् ॥ ५ ॥ ६ ॥ एभिर्हनुमदाद्यैःप्रधर्षणायामारब्धायांवनपालकैर्वारितम् मामपि अपिनतरान्पालकान्अचिंतयन्अचिंतयंतः ॥ ७ ॥ भ्रुकुटिंवक्रेभ्रुवौ ॥ ८ ॥ इमेमदीयाःसंरब्धतराःनिवारणायातियत्नवंतः ॥ ९॥१०॥ ११ ॥ १२॥

विज्ञाप्यमानम् दधिमुखेनेतिशेषः ॥ १३ ॥ १४॥१५ ॥ १६ ॥ यत्यथावनमभिपन्नाःनाशयितुंप्रवृत्ताः ॥ १७ ॥ वारयंतःहेतौशता वारणाद्धेतोर्जानुभिराहताःपालाःप्राप्ताः
॥ १८ ॥ देवीदृष्टेत्यत्रनसंदेहस्तत्राप्यन्येननकिंतुहनूमतेत्यर्थः ॥ १९ ॥ अन्यःहनूमतोन्यइत्यर्थः हरिपुंगवेहनूमतिकार्यसिद्धिर्मतिश्च ॥ २०॥२१॥२२॥२३ ॥ उपयुक्तंभुक्तम्

एवंविज्ञाप्यमानंतंसुग्रीवंवानरर्षभम् ॥ अपृच्छत्तंमहाप्राज्ञोलक्ष्मणःपरवीरहा॥१३॥किमयंवानरोराजन्वनपःप्रत्युपस्थितः ॥ किंचार्थमभि
निर्दिश्यदुःखितोवाक्यमब्रवीत् ॥१४॥ एवमुक्तस्तुसुग्रीवोलक्ष्मणेनमहात्मना॥लक्ष्मणंप्रत्युवाचेदंवाक्यंवाक्यविशारदः ॥ १५ ॥आर्यलक्ष्म
णसंप्राहवीरोदधिमुखःकपिः ॥ अंगदप्रमुखैर्वीरैर्भक्षितंमधुवानरैः ॥ १६ ॥ नैषामकृतकार्याणामीदृशःस्याद्व्यतिक्रमः ॥ वनंयदभिपन्नास्ते
साधितंकर्मतद्ध्रुवम् ॥ १७ ॥ वारयंतोभृशंप्राप्ताःपालाजानुभिराहताः ॥ तथानगणितश्चायंकपिर्दधिमुखोबली ॥१८॥ पतिर्ममवनस्यायम
स्माभिःस्थापितःस्वयम्॥दृष्टादेवीनसंदेहोनचान्येनहनूमता॥१९॥नह्यन्यःसाधनेहेतुःकर्मणोस्यहनूमतः॥कार्यसिद्धिर्हनुमतिमतिश्चहरिपुंग
वे ॥ २०॥ व्यवसायश्चवीर्यंचश्रुतंचापिप्रतिष्ठितम् ॥ जांबवान्यत्रनेतास्यादंगदश्चमहाबलः॥२१॥ हनूमांश्चाप्यधिष्ठातानतत्रगतिरन्यथा ॥
अंगदप्रमुखैर्वीरैर्हतंमधुवनंकिल ॥२२॥ विचित्यदक्षिणामाशामागतैर्हरिपुंगवैः ॥ आगतैश्चप्रहृष्टंतद्यथामधुवनंहितैः ॥ २३ ॥ धर्षितंचवनं
कृत्स्नमुपयुक्तंतुवानरैः ॥ पातितावनपालास्तेतदाजानुभिराहताः ॥ २४ ॥ एतदर्थमयंप्राप्तोवक्तुंमधुरयागिरा ॥ नाम्नादधिमुखोनामहरिःप्र
ख्यातविक्रमः ॥२५॥दृष्टासीतामहाबाहोसौमित्रेपश्यतत्त्वतः ॥ अभिगम्ययथासर्वेपिबंतिमधुवानराः ॥२६॥ नचाप्यदृष्ट्वावैदेहींविश्रुताःपुरु
षर्षभ ॥ वनंदत्तवरंदिव्यंधर्षयेयुर्वनौकसः ॥२७॥ततःप्रहृष्टोधर्मात्मालक्ष्मणःसहराघवः ॥ श्रुत्वाकर्णसुखांवाणींसुग्रीववदनाच्च्युताम्॥२८॥
प्राहृष्यतभृशंरामोलक्ष्मणश्चमहायशाः॥श्रुत्वादधिमुखस्यैवंसुग्रीवस्तुप्रहृष्यच॥२९॥वनपालंपुनर्वाक्यंसुग्रीवःप्रत्यभाषत ॥ प्रीतोस्मिसोहं
यद्भुक्तंवनंतैःकृतकर्मभिः ॥ ३० ॥ धर्षितंमर्षणीयंचचेष्टितंकृतकर्मणाम् ॥ गच्छशीघ्रंमधुवनंसंरक्षस्वत्वमेवहि ॥ शीघ्रंप्रेषयसर्वांस्तान्हनूमत्प्र
मुखान्कपीन् ॥३१॥ इच्छामिशीघ्रंहनूमत्प्रधानान्शाखामृगांस्तान्मृगराजदर्पान् ॥ प्रष्टुंकृतार्थान्सहराघवाभ्यांश्रोतुंचसीताधिगमेप्रयत्नम्
॥३२॥ प्रीतिस्फीताक्षौसंप्रहृष्टौकुमारौदृष्ट्वासिद्धार्थौवानराणांचराजा ॥ अंगैःप्रहृष्टैःकार्यसिद्धिंविदित्वाबाह्वोरासन्नामतिमात्रंननंद ॥ ३३ ॥

॥ २४ ॥ २५ ॥ यथामधुपिबंतितथासीतादृष्टेत्यन्वयः ॥ २६ ॥ दत्तवरंवरत्वेनदेवैरस्माकंदत्तम् ॥ २७ ॥ २८ ॥ एकःसुग्रीवशब्दःशोभनग्रीवपरः ॥ २९ ॥
कृतकर्मभिःसाधितकृत्यैः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ तान्द्रष्टुमिच्छामि सीताधिगमेतत्प्राप्तौकृतंप्रयत्नंचश्रोतुमिच्छामि ॥ ३२ ॥ अथसुग्रीवःस्वोद्योगसाफल्यदर्शनाद्धर्षनंनंदेत्याह

प्रीतीति प्रीत्यासंतोषेणस्फीताक्षौविकसितनेत्रौ संप्रहृष्टौपुलकितगात्रौसिद्धार्थाविवदृष्ट्वासंप्रहृष्टैःपुलकितैरंगैरुपलक्षितःकार्यसिद्धिंबाहोरासन्नांहस्तप्राप्तामिवाविदित्वाननंद ॥
॥ ३३॥गंडमानः ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिराश्रीरा०रा०वा०आ०सुंदरकांडेत्रिषष्टितमःसर्गः ॥ ६३ ॥ ॥ ६४ ॥ ॥ सुग्रीवेणेति ॥१॥२॥३ ॥ विमदत्वसूचकंमे
हमानान्मधूदकमिति मेहमानान्मूत्रयतः मधुपरिणामभूतमुदकंमधूदकं एवंमूत्रणान्मधूनांजीर्णताबोधिता अतएवविमदान् ॥४॥ ५॥ एभिःरक्षिभिरज्ञानात्क्रोधाच्चभवंतःप्रतिषे

इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०सुं०त्रिषष्टितमःसर्गः ॥६३॥ ॥ ६४ ॥ ॥ सुग्रीवेणैवमुक्तस्तुहृष्टोदधिमुखःकपिः ॥ राघवंलक्ष्मणंचैवसुग्रीवंचा
भ्यवादयत् ॥ १॥ सप्रणम्यचसुग्रीवंराघवौचमहाबलौ ॥ वानरैःसहितःशूरैर्दिवमेवोत्पपातह ॥२॥ सयथैवागतःपूर्वंतथैवत्वरितंगतः ॥ निपत्य
गगनाद्भूमौतद्वनंप्रविवेशह ॥३॥ सप्रविष्टोमधुवनंददर्शहरियूथपान् ॥ विमदानुद्धतान्सर्वान्मेहमानान्मधूदकम् ॥४॥ सतानुपागमद्वीरोबद्ध्वा
करपुटांजलिम् ॥ उवाचवचनंश्लक्ष्णमिदंहृष्टवदंगदम् ॥५॥ सौम्यरोषोनकर्तव्योयदेभिःपरिवारणम् ॥ अज्ञानाद्रक्षिभिःक्रोधाद्भवंतःप्रतिषे
धिताः ॥६॥ श्रांतोदूरादनुप्राप्तोभक्षयस्वस्वकंमधु ॥ युवराजस्त्वमीशश्चवनस्यास्यमहाबल ॥७॥ मौर्ख्यात्पूर्वंकृतोरोषस्तद्भवान्क्षंतुमर्हति ॥
यथैवहिपितातेभूत्पूर्वंहरिगणेश्वरः ॥८॥ तथात्वमपिसुग्रीवोनान्यस्तुहरिसत्तम ॥ आख्यातंहिमयागत्वापितृव्यस्यतवानघ ॥९॥ इहोपयानंस
र्वेषामेतेषांवनचारिणाम् ॥ भवदागमनंश्रुत्वासहैभिर्वनचारिभिः ॥१०॥ प्रहृष्टोनतुरुष्टोसौवनंश्रुत्वाप्रधर्षितम् ॥प्रहृष्टोमांपितृव्यस्तेसुग्रीवो
वानरेश्वरः ॥ ११ ॥ शीघ्रंप्रेषयसर्वांस्तानितिहोवाचपार्थिवः ॥ श्रुत्वादधिमुखस्यैतद्वचनंश्लक्ष्णमंगदः ॥ १२॥ अब्रवीत्तान्हरिश्रेष्ठोवाक्यंवा
क्यविशारदः ॥ शंकेश्रुतोयंवृत्तांतोरामेणहरियूथपाः ॥१३॥ अयंचहर्षादाख्यातितेनजानामिहेतुना ॥ तत्क्षमंनेहनःस्थातुंकृतेकार्येपरंतपाः
॥१४॥ पीत्वामधुयथाकामंविक्रांतावनचारिणः ॥ किंशेषंगमनंतत्रसुग्रीवोयत्रवानरः ॥ १५ ॥ सर्वेयथामांवक्ष्यंतिसमेत्यहरिपुंगवाः ॥ तथा
स्मिकर्ताकर्तव्येभवद्भिःपरवानहम् ॥ १६ ॥ नाज्ञापयितुमीशोहंयुवराजोस्मियद्यपि ॥ अयुक्तंकृतकर्माणोयूयंधर्षयितुंबलात् ॥ १७ ॥

धिताइतियदेतत्परिवारणंप्रतिरोषोनकर्तव्यइत्यर्थः ॥ ६ ॥ ७ ॥ रोषःकृतोमदीयैरितिशेषः ॥ ८ ॥ तथासुग्रीवस्त्वमपित्वंचहरीश्वरः ॥ ९ ॥१०॥११॥१२॥ शंकेदधिमुखस्य
परावृत्यागमनात् ॥ १३ ॥ किंचायंहर्षादाख्याति सुग्रीवसंदेशमितिशेषः तेनचहेतुनाजानामिरामेणश्रुतोयंवृत्तांतइति तत्तस्मादकार्येवनविध्वंसनरूपेकृतेसतीहस्थातुंनोऽस्मा
कंनक्षमंनयुक्तम् ॥ १४ ॥ किंशेषंनकिमपिशिष्टमित्यर्थः गमनमुचितमितिशेषः ॥ १५ ॥ कर्तव्येकर्तव्येर्थे भवद्भिःपरवानहं भवदधीनइत्यर्थः ॥ १६ ॥ यद्यपिअहंयुवरा
जोस्मियुष्मानाज्ञापयितुंनेशश्च तत्रहेतुः कृतकर्माणोयूयं कृतकर्माणोयुष्मान्इत्यर्थेआर्षमिदं तथापिअतःपरंबलाद्धर्षयितुंनयुक्तम् ॥ १८ ॥

॥१८॥अहंप्रभुरितिशेषः॥१०॥सन्नतिर्विनयः भविष्यच्छुभयोग्यतांभाविनींभाग्योन्नतिम् आख्यातिसूचयति॥२०।अत्रदेशेप्राप्तावयंयत्रसुग्रीवस्तत्रगंतुं कृतक्षणाःकृतोत्साहाः॥२१॥
॥२२॥महाबलास्तेगच्छामइत्युक्त्वाखमुत्पेतुरित्यन्वयः॥२३॥तत्रक्रममाह उत्पतंतमिति निराकाशंनिरवकाशम्।यंत्रेत्यादिनादूरोत्पातेनशीघ्रगमनंसूचितम्॥ २४ ॥ सहसोत्पत्य
वातेरिताघनाइवविनदंतोजग्मुरितिशेषः शीघ्रगत्यासादृश्यम्॥२५॥ समनुप्राप्तेनिकटमागते सुग्रीवोराममुवाचेत्यन्वयः॥२६॥२७॥दृष्टत्वेहेतुर्नेति अंगदप्रहर्षश्चइत्यंतरम्॥२८॥

ब्रुवतश्चांगदस्यैवंश्रुत्वावचनमुत्तमम् ॥ प्रहृष्टमनसोवाक्यमिदमूचुर्वनौकसः ॥ १८ ॥ एवंवक्ष्यतिकोराजन्प्रभुःसन्वानरर्षभ ॥ ऐश्वर्यमदमत्तो हिसर्वोहमितिमन्यते ॥१९॥ तवचेदंसुसदृशंवाक्यंनान्यस्यकस्यचित् ॥ सन्नतिर्हितवाख्यातिभविष्यच्छुभयोग्यताम् ॥२०॥ सर्वेवयमपिप्राप्तास्तत्रगंतुंकृतक्षणाः ॥ सयत्रहरिवीराणांसुग्रीवःपतिरव्ययः ॥२१॥ त्वयाह्यनुक्तैर्हरिभिर्नैवशक्यंपदात्पदम् ॥ क्वचिद्गंतुंहरिश्रेष्ठब्रूमःसत्यमिदंतुते ॥२२॥ एवंतुवदतांतेषामंगदःप्रत्यभाषत ॥ साधुगच्छामइत्युक्त्वाखमुत्पेतुर्महाबलाः ॥२३॥उत्पतंतमनूत्पेतुःसर्वेतेहरियूथपाः॥कृत्वाकाशंनिराकाशंयंत्रोत्क्षिप्ताइवोपलाः ॥२४॥ अंगदंपुरतःकृत्वाहनूमंतंचवानरम् ॥ तेऽबरंसहसोत्पत्यवेगवंतःप्लवंगमाः॥२५॥विनदंतोमहानादंघनवातेरितायथा ॥ अंगदेसमनुप्राप्तेसुग्रीवोवानरेश्वरः ॥ २६ ॥ उवाचशोकसंतप्तंरामंकमललोचनम् ॥ समाश्वसिहिभद्रंतेदृष्टादेवीनसंशयः ॥ ॥२७॥नागंतुमिहशक्यंतैरतीतसमयैरिह ॥ अंगदस्यप्रहर्षाच्चजानामिशुभदर्शन ॥२८॥ नमत्सकाशमागच्छेत्कृत्येहिविनिपातिते ॥ युवराजो महाबाहुःप्लवतामंगदोवरः ॥२९॥ यद्यप्यकृतकृत्यानामीदृशःस्यादुपक्रमः ॥ भवेत्तुदीनवदनोभ्रांतविप्लुतमानसः ॥ ३० ॥ पितृपैतामहंचैतत्पूर्वकैरभिरक्षितम् ॥ नमेमधुवनंहन्याददृष्ट्वाजनकात्मजाम् ॥ ३१ ॥ कौसल्यासुप्रजारामसमाश्वसिहिसुव्रत ॥ दृष्टादेवीनसंदेहोनचान्येनहनूमता॥३२॥नह्यस्यकर्मणोहेतुःसाधनेतद्विधोभवेत् ॥हनूमतीहसिद्धिश्चमतिश्चमतिसत्तम ॥३३॥ व्यवसायश्चशौर्यंचश्रुतंचापिप्रतिष्ठितम् ॥ जांबवान्यत्रनेतास्यादंगदश्चहरीश्वरः॥३४॥हनूमांश्चाप्यधिष्ठातानतत्रगतिरन्यथा॥माभूश्चिंतासमायुक्तःसंप्रत्यमितविक्रम ॥३५॥ यदाहि दर्पितोदग्राःसंगताःकाननौकसः॥नैषामकृतकार्याणामीदृशःस्यादुपक्रमः॥३६॥

विनिपातितेअसाधिते॥२९॥ यद्यपीतिअकृतकृत्यानामन्येषांवानराणांकपिस्वभावचांचल्यादीदृशमधुवनभंगादिरूपउपक्रमोव्यापारोयद्यपिस्यात्तथाप्यंगदोदीनवदनत्वादिगुणकोभवेत्॥३०॥कुतस्तत्राह पितृपैतामहंपितृपितामहक्रमागतम्॥३१॥कौसल्यासुप्रजाःसीतास्थितिपरिज्ञानेनभवतोजीवनलाभादिदानींकौसल्यासुपुत्रवत्यभूदितिभावः तत्रापिहनूमतैवनतुततोन्येनेत्यर्थः ॥३२॥ अस्यकर्मणःसाधनेतद्विधोहेतुरपरोनभवेन्नास्ति इहहनूमतिएतत्कार्यसाधिकासिद्धिर्ब्रह्मवरजन्यामतिश्चास्ति हियतःव्यवसायउद्यमः नेताप्रधानः ॥३३॥३४॥ अधिष्ठाताकार्यकरणोद्योगवान् ॥३५॥यदाहि यतइत्यर्थः॥३६॥

॥ ३७ ॥ ३८ ॥ आयतांचितलांगूलइतिस्वभावोक्त्यलंकारः ॥३९॥४०॥४१॥ नियतांपातिव्रत्यसंपन्नाम् अक्षतांशरीरेणकुशलिनीम् ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ अणभमानः
इतिश्रीरा० श्रीरा०रा०वा० आ० सुं० चतुःषष्टितमःसर्गः ॥६४॥ ॥ ६५ ॥ ॥ ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ नियमोरावणकृतावधिरूपः दशमोवर्ततेमासोद्वौतुशेषौप्लवंगमेतिसीतोक्तेःतं

वनभंगेनजानामिमधूनांभक्षणेनच ॥ ततःकिलकिलाशब्दंशुश्रावासन्नमंबरे ॥ ३७ ॥ हनूमत्कर्मदृप्तानांनदतांकाननौकसाम् ॥ किष्किंधामु
पयातानांसिद्धिंकथयतामिव ॥३८॥ ततःश्रुत्वानिनादंतंकपीनांकपिसत्तमः ॥ आयतांचितलांगूलःसोभवद्धृष्टमानसः ॥३९ ॥ आजग्मुस्तेपिह
रयोरामदर्शनकांक्षिणः ॥ अंगदंपुरतःकृत्वाहनूमंतंचवानरम् ॥४०॥ तेऽंगदप्रमुखावीराःप्रहृष्टाश्चमदान्विताः ॥ निपेतुर्हरिराजस्यसमीपेराघ
वस्यच ॥ ४१ ॥ हनूमांश्चमहाबाहुःप्रणम्यशिरसाततः ॥ नियतामक्षतांदेवींराघवायन्यवेदयत् ॥ ४२ ॥ दृष्टादेवीतिहनुमद्वदनादमृतोपमम् ॥
आकर्ण्यवचनंरामोहर्षमापसलक्ष्मणः ॥ ४३ ॥ निश्चितार्थंततस्तस्मिन्सुग्रीवंपवनात्मजे ॥ लक्ष्मणःप्रीतिमान्प्रीतोबहुमानादवैक्षत ॥ ४४ ॥
प्रीत्याचपरमोपेतोराघवःपरवीरहा ॥ बहुमानेनमहताहनूमंतमवैक्षत ॥४५॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०सुं०चतुःषष्टितमःसर्गः ॥ ६४ ॥
ततःप्रस्रवणंशैलंतेगत्वाचित्रकाननम् ॥ प्रणम्यशिरसारामंलक्ष्मणंचमहाबलम् ॥ १ ॥ युवराजंपुरस्कृत्यसुग्रीवमभिवाद्यच ॥ प्रवृत्तिमथसीता
याःप्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ २ ॥ रावणांतःपुरेरोधंराक्षसीभिश्चतर्जनम् ॥ रामेसमनुरागंचयथाचनियमःकृतः ॥३॥ एतदाख्यायतेसर्वंहरयोराम
सन्निधौ ॥ वैदेहीमक्षतांश्रुत्वारामस्तूत्तरमब्रवीत् ॥४॥ क्वसीतावर्ततेदेवीकथंचमयिवर्तते ॥ एतन्मेसर्वमाख्यातवैदेहींप्रतिवानराः ॥५॥ रा
मस्यगदितंश्रुत्वाहरयोरामसन्निधौ ॥ चोदयंतिहनूमंतंसीतावृत्तांतकोविदम् ॥ ६ ॥ श्रुत्वातुवचनंतेषांहनूमान्मारुतात्मजः ॥ प्रणम्यशिरसा
देव्यैसीतायैतांदिशंप्रति ॥ ७ ॥ उवाचवाक्यंवाक्यज्ञःसीतायादर्शनंयथा ॥ तंमणिंकांचनंदिव्यंदीप्यमानंस्वतेजसा ॥ ८ ॥ दत्त्वारामायहनु
मांस्ततःप्रांजलिरब्रवीत् ॥ समुद्रंलंघयित्वाहंशतयोजनमायतम् ॥ ९ ॥ अगच्छंजानकींसीतांमार्गमाणोदिदृक्षया ॥ तत्रलंकेतिनगरी
रावणस्यदुरात्मनः ॥ १० ॥ दक्षिणस्यसमुद्रस्यतीरेवसतिदक्षिणे ॥ तत्रसीतामयादृष्टारावणांतःपुरेसती ॥ ११ ॥ त्वयिसंन्यस्यजीवं
तीरामारामममनोरथम् ॥ दृष्टामेराक्षसीमध्येतर्ज्यमानामुहुर्मुहुः ॥१२॥

चेतिशेषः ॥३॥रामसन्निधौस्थिताइतिशेषः ॥४॥५॥ चोदयंतिप्रेरयांतिस्म ॥६॥
सीतायैप्रणम्य तांदिशंप्रतिचप्रणम्येत्याकर्षः ॥७॥ यथायेनप्रकारेणसीतायादर्शनंजातंतत्परंवाक्यमुवाचेत्यर्थः ॥८॥ ९ ॥ देव्यादिदृक्षयातांमार्गमाणोऽगच्छम् ॥ १० ॥ तीरेद
क्षिणसमुद्रसंबंधिद्वीपसन्नद्धतीरे ॥ ११ ॥ हेरामरामासासीतात्वयिमनोरथंसम्यक्न्यस्यत्वदतिरिक्तविषयमनोरथाभाववतीभूत्वाजीवंतीधृतप्राणामयादृष्टा ॥ १२॥

सुखोचितादेवीत्वयाविनादुःखमापद्यतेइत्यन्वयः ॥१३॥ १४॥ अधःशय्याभूशयना ॥१५॥१६॥ सर्वमर्थंरामसुग्रीवसख्यादि दर्शिताज्ञापिता ॥१७ ॥ नियतइति समुदाचारोगोत्र
स्खलनादिव्यवहारोभक्तिश्चत्वयित्वय्येवसदानियतोनान्यत्रेत्यर्थः ॥१८॥ उग्रेणतपसात्वद्भक्त्याचयुक्ता ॥१९ ॥२०॥ यथादृष्टंराक्षसीतर्जनादितद्विज्ञाप्यइत्यन्वयः ॥२१॥ उपशृ

 राक्षसीभिर्विरूपाभीरक्षिताप्रमदावने ॥ दुःखमापद्यतेदेवीत्वयावीरसुखोचिता ॥ १३ ॥ रावणांतःपुरेरुद्धाराक्षसीभिःसुरक्षिता ॥ एकवेणी
धरादीनात्वयिचिंतापरायणा ॥१४॥ अधःशय्याविवर्णांगीपद्मिनीवाहिमागमे ॥ रावणाद्विनिवृत्तार्थामर्तव्यकृतनिश्चया ॥ १५॥ देवीकथंचि
त्काकुत्स्थत्वन्मनामार्गितामया ॥ इक्ष्वाकुवंशविख्यातिंशनैःकीर्तयतानघ ॥१६॥ सामयानरशार्दूलशनैर्विश्वासितातदा ॥ ततःसंभाषितादे
वीसर्वमर्थंचदर्शिता ॥१७ ॥ रामसुग्रीवसख्यंचश्रुत्वाहर्षमुपागता ॥ नियतःसमुदाचारोभक्तिश्चास्याःसदात्वयि ॥१८ ॥एवंमयामहाभागदृ
ष्टाजनकनंदिनी॥उग्रेणतपसायुक्तात्वद्भक्त्यापुरुषर्षभ॥ १९॥अभिज्ञानंचमेदत्तंयथावृत्तंतवांतिके ॥चित्रकूटेमहाप्राज्ञवायसंप्रतिराघव॥२०॥
विज्ञाप्यःपुनरप्येषरामोवायुसुतत्वया ॥ अखिलेनयथादृष्टमितिमामाहजानकी ॥२१॥ अयंचास्मैप्रदातव्योयत्नात्सुपरिरक्षितः॥ ब्रुवतावच
नान्येवसुग्रीवस्योपशृण्वतः ॥२२॥ एषचूडामणिःश्रीमान्मयातेयत्नरक्षितः ॥ मनःशिलायास्तिलकंतत्स्मरस्वेतिचाब्रवीत् ॥२३ ॥ एषनि
र्यातितःश्रीमान्मयातेवारिसंभवः॥एनंदृष्ट्वाप्रमोदिष्येव्यसनेत्वामिवानघ॥२४॥जीवितंधारयिष्यामिमासंदशरथात्मज ॥ ऊर्ध्वंमासान्नजीवे
यंरक्षसांवशमागता ॥२५॥ इतिमामब्रवीत्सीताकृशांगीधर्मचारिणी ॥रावणांतःपुरेरुद्धामृगीवोत्फुल्ललोचना॥ २६ ॥ एतदेवमयाख्यातंसर्वं
राघवयद्यथा ॥ सर्वथासागरजलेसंतारःप्रविधीयताम् ॥२७॥ तौजाताश्वासौराजपुत्रौविदित्वातच्चाभिज्ञानंराघवायप्रदाय॥देव्याचाख्यातंसर्व
मेवानुपूर्व्याद्वाचासंपूर्णंवायुपुत्रःशशंस ॥ २८ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०सुंदरकांडेपंचषष्टितमःसर्गः ॥ ६५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एव
मुक्तोहनुमताराभोदशरथात्मजः ॥ तंमणिंहृदयेकृत्वारुरोदसहलक्ष्मणः ॥ १॥ तंतुदृष्ट्वामणिश्रेष्ठंराघवःशोककर्शितः ॥ नेत्राभ्यामश्रुपूर्णा
भ्यांसुग्रीवमिदमब्रवीत् ॥ २ ॥ यथैवधेनुःस्रवतिस्नेहाद्वत्सस्यवत्सला ॥ तथाममापिहृदयंमणिश्रेष्ठस्यदर्शनात् ॥ ३ ॥

ण्वतःसुग्रीवस्यसमक्षंदातव्यइत्यब्रवीदितिशेषः ॥२२॥ एषइति दत्तस्तंपश्य यन्मनःशिलायास्तिलकंत्वयाकृतंतत्स्मरस्वेतिचाब्रवीत् ॥२३ ॥ एषवारिसंभवोमणिर्निर्यातितःप्रेषितः
एनंएतत्स्वत्प्रेषितमंगुलीयकम् ॥२४॥ मासाद्विद्यमानादृशमादूर्ध्वमित्यर्थः ॥ २५ ॥ २६ ॥ संतारःसंतारोपायः प्रविधीयतांप्रविचार्यताम् ॥ २७ ॥२८ ॥ जरमाणः ॥ इतिश्रीरा०
श्रीरा०रा०वा०आदि०सुं० पंचषष्टितमःसर्गः ॥ ६५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एवमिति ॥ १ ॥ २ ॥ वत्सस्येत्यत्रापिदर्शनादितिसंबध्यते तथास्नेहात्स्रवतीत्यनुकर्षः ॥ ३ ॥

मेश्वशुरेणजनकेनवधूकालेवधूत्वसंपादकेकालेविवाहकालेवैदेह्याःशिरोभूषणायसीतामातृहस्ताद्गृहीत्वादशरथहस्तेदत्तम् तच्चतस्मिन्कालेयथाधिकंशोभतेतथामूर्ध्निबद्धमित्यर्थः
॥४॥ जनकस्याप्येतदागमःकुतस्तत्राह अयंहीति प्रवरैःश्रेष्ठैर्देवैःपूजितः ॥५॥ तथायथासीतादर्शनंअवगतःप्राप्तस्तथातातस्यदशरथस्यप्राप्तः तद्धस्तेजनकेनदानात्तस्यस्मरणम्
तथावैदेहस्यराज्ञोजनकस्यसपत्नीकस्यदर्शनंप्राप्तइत्यर्थः ॥६॥७॥ परासुंमूर्च्छितंमांजीवनायवाक्यवारिणासिंचंतीकिमाहतद्ब्रूहि ॥८॥ वैदेहींविनाआगतंमणिंपश्यामिइतःकिंदुः

मणिरत्नमिदंदत्तंवैदेह्याःश्वशुरेणमे ॥ वधूकालेयथाबद्धमधिकंमूर्ध्निशोभते ॥४॥ अयंहिजलसंभूतोमणिःप्रवरपूजितः ॥ यज्ञेपरमतुष्टेनदत्तः
शक्रेणधीमता॥५॥ इमंदृष्ट्वामणिश्रेष्ठंतथातातस्यदर्शनम् ॥ अद्यास्म्यवगतःसौम्यवैदेहस्यतथाविभोः ॥६॥ अयंहिशोभतेतस्याःप्रियायामू
र्ध्निमेमणिः ॥ अद्यास्यदर्शनेनाहंप्राप्तांतामिवचिंतये ॥ ७ ॥ किमाहसीतावैदेहीब्रूहिसौम्यपुनःपुनः ॥ परासुमिवतोयेनसिंचंतीवाक्यवारिणा
॥ ८ ॥ इतस्तुकिंदुःखतरंयमिमंवारिसंभवम् ॥ मणिंपश्यामिसौमित्रेवैदेहीमागतंविना ॥९॥ चिरंजीवतिवैदेहीयदिमासंधरिष्यति ॥ क्षणंवी
रनजीवेयंविनातामसितेक्षणाम् ॥ १० ॥ नयमामपितंदेशंयत्रदृष्टाममप्रिया ॥ नतिष्ठेयंक्षणमपिप्रवृत्तिमुपलभ्यच ॥११॥ कथंसाममसुश्रो
णीभीरुभीरुःसतीतदा ॥ भयावहानांघोराणांमध्येतिष्ठतिरक्षसाम् ॥१२॥ शारदस्तिमिरोन्मुक्तोनूनंचंद्रइवांबुदैः ॥ आवृतोवदनंतस्यानवि
राजतिसांप्रतम् ॥१३॥ किमाहसीताहनुमंस्तत्त्वतःकथयस्वमे ॥ एतेनखलुजीविष्येभेषजेनातुरोयथा ॥ १४ ॥मधुरामधुरालापाकिमाहमम
भामिनी ॥ मद्विहीनावरारोहाहनुमन्कथयस्वमे ॥ दुःखाद्दुःखतरंप्राप्यकथंजीवतिजानकी ॥१५॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम॰वा॰आ॰सुं॰षट्षष्टित
मःसर्गः ॥६६॥ ॥ छ ॥ ॥ एवमुक्तस्तुहनुमान्राघवेणमहात्मना ॥ सीतायाभाषितंसर्वंन्यवेदयतराघवे ॥ १ ॥ इदमुक्तवतीदेवीजान
कीपुरुषर्षभ ॥ पूर्ववृत्तमभिज्ञानंचित्रकूटेयथातथम् ॥२॥ सुखसुप्तात्वयासार्धंजानकीपूर्वमुत्थिता ॥ वायसःसहसोत्पत्यविददारस्तनांतर
म् ॥ ३ ॥ पर्यायेणचसुप्तस्त्वंदेव्यंकेभरताग्रजः ॥ पुनश्चकिलपक्षीसदेव्याजनयतिव्यथाम् ॥ ४ ॥ ततःपुनरुपागम्यविददारभृशंकिल
॥ ततस्त्वंबोधितस्तस्याःशोणितेनसमुक्षितः ॥ ५ ॥ वायसेनचतेनैवंसततंबाध्यमानया ॥ बोधितःकिलदेव्यात्वंसुखसुप्तःपरंतप ॥ ६ ॥

खतरम् ॥ ९ ॥ यदिमासंधरिष्यतिजीविष्यतितदाचिरंजीवतिजीविष्यतीत्यर्थः तांविनायथाहंनजीवेयंतथामांविनासापिनजीविष्यतीत्यर्थः॥ १० ॥ प्रवृत्तिमुपलभ्यक्षणमपिन
तिष्ठेयंस्थातुंनशक्यमित्यर्थः ॥११॥ भीरुभीरुःअत्यंतंभीरुः ॥१२॥ अंबुदैरावृतस्तिमिरोन्मुक्तःशारदश्चंद्रइवतस्यावदनंनराजाति ॥१३॥ एतेनतद्वाक्यश्रवणरूपेण ॥१४॥मधुरा
मधुराकारा ॥ १५ ॥ आणकमानः ॥ इतिश्रीरा॰श्रीरा॰रा॰वा॰आ॰सुं॰षट्षष्टितमःसर्गः ॥ ६६ ॥ ॥छ॥ ॥१॥ यथातथंयथापूर्ववृत्तंतथोक्तवती ॥२॥३॥४॥५॥६॥

॥ ७ ॥ रादितंदारितमित्यर्थः ॥ ८ ॥ ९ ॥ धरांतरगतः पातालस्थः ॥ १० ॥ व्यधाः अकृथाः ॥ दर्भसंस्तरादेकंकुशंगृह्यगृहीत्वेत्यर्थः ॥ १२ ॥ चिक्षेपचिक्षेपिथ आर्ष
प्रयोगः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ परिपालयः पर्यपालयः शरीरावधेनेतिभावः इत्येवेतिहेतोः ॥ १६ ॥ ततस्तदागमनोत्तरम् हिनस्तिस्मअहिनः ॥१७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ हेरा

तांचदृष्ट्वामहाबाहोदारितांचस्तनांतरे ॥आशीविषइवक्रुद्धस्ततोवाक्यंत्वमूचिवान् ॥७॥नखाग्रैःकेनतेभीरुरादितंवैस्तनांतरम् ॥ कःक्रीडति ५
सरोषेणपंचवक्त्रेणभोगिना ॥८॥ निरीक्षमाणःसहसावायसंसमुदैक्षथाः॥नखैःसरुधिरैस्तीक्ष्णैस्तामेवाभिमुखंस्थितम्॥९॥ सुतःकिलसशक्र
स्यवायसःपततांवरः ॥ धरांतरगतःशीघ्रंपवनस्यगतौसमः ॥ १० ॥ ततस्तस्मिन्महाबाहोकोपसंवर्तितेक्षणः॥वायसेत्वंव्यधाःक्रूरांमतिंमति
मतांवर ॥ ११ ॥ सदर्भसंस्तराद्गृह्यब्रह्मास्त्रेणन्ययोजयः ॥ सदीप्तइवकालाग्निर्जज्वालाभिमुखंखगम् ॥१२॥ सतंप्रदीप्तंचिक्षेपदर्भंतंवायसं
प्रति ॥ ततस्तुवायसंदीप्तःसदर्भोनुजगामह ॥१३॥ भीतैश्चसंपरित्यक्तःसुरैःसर्वैश्चवायसः ॥ त्रीँल्लोकान्संपरिक्रम्यत्रातारंनाधिगच्छति
॥ १४॥ पुनरप्यागतस्तत्रत्वत्सकाशमरिंदम ॥ त्वंतंनिपतितंभूमौशरण्यःशरणागतम् ॥ १५ ॥ वधार्हमपिकाकुत्स्थकृपयापरिपालयः॥मो
घमस्त्रंनशक्यंतुकर्तुमित्येवराघव ॥१६॥ ततस्तस्याक्षिकाकस्यहिनस्तिस्मसदक्षिणम् ॥ वायसस्त्वांनमस्कृत्यराज्ञोदशरथस्यच॥१७॥वि
सृष्टस्तुतदाकाकःप्रतिपेदेस्वमालयम् ॥ एवमस्त्रविदांश्रेष्ठःसत्त्ववाञ्छीलवानपि ॥१८॥ किमर्थमस्त्रंरक्षस्सुनयोजयसिराघव ॥ नदानवान
गंधर्वानासुरानमरुद्गणाः ॥ १९ ॥ तवरामरणेशक्तास्तथाप्रतिसमासितुम् ॥ तववीर्यवतःकच्चिन्मयियद्यस्तिसंभ्रमः ॥२०॥ क्षिप्रंसुनिशितैर्
बाणैर्हन्यतांयुधिरावणः ॥ भ्रातुरादेशमाज्ञायलक्ष्मणोवापरंतपः ॥२१॥ सकिमर्थंनरवरोनमांरक्षतिराघवः ॥ शक्तौतौपुरुषव्याघ्रौवाय्वग्नि
समतेजसौ ॥२२॥ सुराणामपिदुर्धर्षौकिमर्थंमामुपेक्षतः ॥ ममैवदुष्कृतंकिंचिन्महदस्तिनसंशयः ॥ २३ ॥ समर्थौसहितौयन्मांनरक्षेतेपरंत
पौ ॥ वैदेह्यावचनंश्रुत्वाकरुणंसाधुभाषितम् ॥२४॥ पुनरप्यहमार्यांतामिदंवचनमब्रुवम् ॥ त्वच्छोकविमुखोरामोदेविसत्येनतेशपे ॥ २५ ॥
रामेदुःखाभिभूतेचलक्ष्मणःपरितप्यते॥ कथंचिद्भवतीदृष्टानकालःपरिशोचितुम् ॥ २६ ॥ इदंमुहूर्तंदुःखानामंतंद्रक्ष्यसिभामिनि ॥ तावु
भौनरशार्दूलौराजपुत्रौपरंतपौ ॥ २७ ॥ त्वद्दर्शनकृतोत्साहौलंकांभस्मीकरिष्यतः ॥ हत्वाचसमरेरौद्रंरावणंसहबांधवम् ॥ २८ ॥

मरणेतवत्वांप्रतिसमासितुंनशक्ताः तथातद्वत्काकवदित्यर्थः संभ्रमआदरः ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ त्वच्छोकविमुखः त्वच्छोकेनकार्यांतरविमुखः ॥ २५ ॥
भवतीमयादृष्टाअतःपरंपरिशोचितुंनकालस्तवयोग्यइतिशेषःचिरंलंकायांआसितुंनकालोयोग्यइतिपाठांतरेऽर्थः ॥ २६ ॥ इदंमुहूर्तंअस्मिन्नेवमुहूर्तेइत्यर्थः ॥२७॥२८॥

॥ २९ ॥ वेण्युद्ग्रथनंवेण्यामुद्ग्रथनयोग्यम् ॥ ३० ॥ ३१ ॥ त्वरेत्वरावान्जातइत्यर्थः ॥ ३२ ॥ विवर्धमानंसमुद्रतरणायेतिशेषः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥
कालेनोपानिपीडितापरायत्तेतिशेषः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ अघवमानः ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येसुंदरकांडे

राघवस्त्वांवरारोहेस्वपुरींनयिताध्रुवम् ॥ यत्तुरामोविजानीयादभिज्ञानमनिंदिते ॥ २९ ॥ प्रीतिसंजननंतस्यप्रदातुंतत्त्वमर्हसि ॥ साभि
वीक्ष्यदिशःसर्वावेण्युद्ग्रथनमुत्तमम् ॥ ३० ॥ मुक्त्वावस्त्राद्ददौमह्यंमणिमेतंमहाबल ॥ प्रतिगृह्यमणिंदोर्भ्यांतवहेतोरघुप्रिय ॥ ३१ ॥ शिरसा
संप्रणम्यैनामहमागमनेत्वरे ॥ गमनेचकृतोत्साहमवेक्ष्यवरवर्णिनी ॥ ३२ ॥ विवर्धमानंचहिमामुवाचजनकात्मजा ॥ अश्रुपूर्णमुखीदीनाबा
ष्पगद्गदभाषिणी ॥ ३३ ॥ ममोत्पतनसंभ्रांताशोकवेगसमाहता ॥ मामुवाचततःसीतासभाग्योसिमहाकपे ॥ ३४ ॥ यद्द्रक्ष्यसिमहाबाहुंरामं
कमललोचनम् ॥ लक्ष्मणंचमहाबाहुंदेवरंमेयशस्विनम् ॥ ३५ ॥ सीतयाप्येवमुक्तोहमब्रुवंमैथिलींतथा ॥ पृष्ठमारोहमेदेविक्षिप्रंजनकनंदिनि
॥ ३६ ॥ यावत्तेदर्शयाम्यद्यससुग्रीवंसलक्ष्मणम् ॥ राघवंचमहाभागेभर्तारमसितेक्षणे ॥ ३७ ॥ साब्रवीन्मांततोदेवीनैषधर्मोमहाकपे ॥ य
त्तेपृष्ठंसिषेवेहंस्ववशाहरिपुंगव ॥ ३८ ॥ पुराचयदहंवीरस्पृष्टागात्रेषुरक्षसा ॥ तत्राहंकिंकरिष्यामिकालेनोपनिपीडिता ॥ ३९ ॥ गच्छत्वंकपिशार्दू
लयत्रतौनृपतेःसुतौ ॥ इत्येवंसासमाभाष्यभूयःसंदेष्टुमास्थिता ॥ ४० ॥ हनूमन्सिंहसंकाशौतावुभौरामलक्ष्मणौ ॥ सुग्रीवंचसहामात्यंस
र्वान्ब्रूयाअनामयम् ॥ ४१ ॥ यथाचसमहाबाहुर्मांतारयतिराघवः ॥ अस्माद्दुःखांबुसंरोधात्तत्त्वमाख्यातुमर्हसि ॥ ४२ ॥ इदंचतीव्रंममशोकवे
गंरक्षोभिरेभिःपरिभर्त्सनंच ॥ ब्रूयास्तुरामस्यगतःसमीपंशिवश्चतेऽध्वास्तुहरिप्रवीर ॥ ४३ ॥ एतत्तवार्यान्नृपसंयतासासीतावचःप्राहविषाद
पूर्वम् ॥ एतच्चबुद्धागादितोयथात्वंश्रद्धस्वसीतांकुशलांसमग्राम् ॥ ४४ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येसुंदरकांडेसप्तषष्टित
मःसर्गः ॥ ६७ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ अथाहमुत्तरंदेव्यापुनरुक्तःससंभ्रमम् ॥ तवस्नेहान्नरव्याघ्रसौहार्दादनुमान्यच ॥ १ ॥ एवंबहु
विधंवाच्योरामोदाशरथिस्त्वया ॥ यथामांप्राप्नुयाच्छीघ्रंहत्वारावणमाहवे ॥ २ ॥ यदिवामन्यसेवीरवसैकाहमरिंदम ॥ कस्मिंश्चित्संवृतेदे
शेविश्रांतःश्वोगमिष्यसि ॥ ३ ॥ ममचाप्यल्पभाग्यायाःसान्निध्यात्तववानर ॥ अस्यशोकविपाकस्यमुहूर्तंस्याद्विमोक्षणम् ॥ ४ ॥

सप्तषष्टितमःसर्गः ॥ ६७ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ तवस्नेहान्मयिसौहृदात्सुहृद्भावान्मामनुमान्यसंमान्यससंभ्रमोगंतुंसत्वरोहमुत्तरंकार्यंप्रतिपुनःपुनरुक्तः ॥ १ ॥ यथामांप्राप्नुयात्तथायतस्वे
तिशेषः ॥ २ ॥ ३ ॥ एकदिनवासफलमाह ममचेति तवसान्निध्यादल्पभाग्यायाममास्यमहतःशोकविपाकस्यशोकरूपस्यपापफलस्यमुहूर्तंमोक्षणंस्यादित्यन्वयः ॥ ४ ॥

पुनरागमनायप्रतीक्षमाणायाममप्राणानामपिसंदेहः स्यादितियोजना ॥ ५ ॥ ६ ॥ उत्तरकार्यविषयामुक्तिमाह अयंचेति असंशयः बाधकसंशयरहितः ॥ ७ ॥ संदेहमेवाह कथंन्विति ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ यद्यपित्वमेवपर्याप्तः सकलराक्षसवधपूर्वमन्मोचनइतिशेषः तथापिइदशोबलोदयस्तवैवयशस्योयशोवर्धकः स्यात् ॥ ११ ॥ यदितुरामोरा

॥ ३० ॥ गतेहित्वयिविक्रांतपुनरागमनायवै ॥ प्राणानामपिसंदेहोममस्यान्नात्रसंशयः ॥५ ॥ तवादर्शनजंचापिभयंमांपरितापयेत् ॥ दुःखाद्दुःखपराभू ५
तांदुर्गतांदुःखभागिनीम् ॥६॥ अयंचवीरसंदेहस्तिष्ठतीवममाग्रतः ॥ सुमहांस्त्वत्सहायेनहर्यृक्षेषुअसंशयः ॥७॥ कथंनुखलुदुष्पारंतरिष्यंति
महोदधिम् ॥ तानिहर्यृक्षसैन्यानितौवानरवरात्मजौ ॥८॥ त्रयाणामेवभूतानांसागरस्येहलंघने ॥ शक्तिःस्याद्वैनतेयस्यवायोर्वातवचानघ॥९॥
तदस्मिन्कार्यनिर्योगेवीरैवंदुरतिक्रमे ॥ किंपश्यसिसमाधानंब्रूहिवाक्यविदांवर॥१०॥काममस्यत्वमेवैकःकार्यस्यपरिसाधने॥ पर्याप्तःपरवीर
घ्नयशस्यस्तेबलोदयः॥११॥बलैःसमग्रैर्यदिमांहत्वारावणमाहवे ॥ विजयीस्वपुरींरामोनयेत्तत्स्याद्यशस्करम्॥१२॥ यथाहंतस्यवीरस्यवनादु
पधिनाहृता॥रक्षसातद्भयादेवतथानार्हतिराघवः॥१३॥बलैस्तुसंकुलांकृत्वालंकांपरबलार्दनः॥मांनयेद्यदिकाकुत्स्थस्तत्तस्यसदृशंभवेत्॥१४॥
तद्यथातस्यविक्रांतमनुरूपंमहात्मनः ॥ भवत्याहवशूरस्यतथात्वमुपपादय॥१५॥तदर्थोपहितंवाक्यंप्रश्रितंहेतुसंहितम्॥निशम्याहंततःशेषंवा
क्यमुत्तरमब्रुवम् ॥१६॥ देविहर्यृक्षसैन्यानामीश्वरःप्लवतांवरः ॥ सुग्रीवःसत्त्वसंपन्नस्त्वदर्थेकृतनिश्चयः ॥१७॥ तस्यविक्रमसंपन्नाःसत्त्ववंतोम
हाबलाः॥मनःसंकल्पसदृशानिदेशेहरयःस्थिताः॥१८॥येषांनोपरिनाधस्तान्नतिर्यक्सज्जतेगतिः॥नचकर्मसुसीदंतिमहत्स्वमिततेजसः॥१९॥
असकृत्तैर्महाभागैर्वानरैर्बलसंयुतैः॥ प्रदक्षिणीकृताभूमिर्वायुमार्गानुसारिभिः ॥२०॥ मद्विशिष्टाश्चतुल्याश्चसंतितत्रवनौकसः॥मत्तःप्रत्यवरः
कश्चिन्नास्तिसुग्रीवसन्निधौ॥२१॥ अहंतावदिहप्राप्तःकिंपुनस्तेमहाबलाः ॥ नहिप्रकृष्टाःप्रेष्यंतेप्रेष्यंतेहीतरेजनाः॥२२॥तदलंपरितापेनदेवि
मन्युरपैतुते ॥ एकोत्पातेनतेलंकामेष्यंतिहरियूथपाः ॥ २३ ॥ ममपृष्ठगतौतौचचंद्रसूर्याविवोदितौ ॥ त्वत्सकाशंमहाभागेनृसिंहावागमिष्यतः
॥२४॥अरिघ्नंसिंहसंकाशंक्षिप्रंद्रक्ष्यसिराघवम् ॥ लक्ष्मणंचधनुष्मंतंलंकाद्वारमुपागतम्॥२५॥ नखदंष्ट्रायुधान्वीरान्सिंहशार्दूलविक्रमान्॥वा
नरान्वारणेंद्राभान्क्षिप्रंद्रक्ष्यसिसंगतान् ॥२६॥ शैलांबुदनिकाशानांलंकामलयसानुषु॥नर्दतांकपिमुख्यानांनचिराच्छ्रोष्यसेस्वनम् ॥२७॥ ॥ ३० ॥

वणंहत्वामांनयेत्तदातन्नयनंतस्ययशस्करंस्यात् अतस्तेनैवागत्यमोचनंयुक्तमितिभावः ॥ १२ ॥ उपधिनाछलेन ॥ १३ ॥ १४ ॥ यथातस्यानुरूपंविक्रांतंभवतितथा त्वमेवोपपादय ॥ १५ ॥ शेषंशिष्टम् ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ मन्युर्दैन्यम् ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

॥२८॥ पूर्वमुक्तयामदुक्त्याश्रुतेनत्वच्छोकेनातिपीडिताप्यदीनभाषिणीसामयाशिवाभिर्वाग्भिरभिप्रसादिताशांतिंदुःखनिवृत्तिंउवाहप्रापेत्यर्थः॥ २९॥धीरमानः ॥ ॥ इतिश्रीरा॰
श्री॰रा॰वा॰आ॰सुं॰ऽष्टषष्टितमःसर्गः ॥ ६८ ॥ ॥छ॥ ॥ सुंदरेसुंदरींसीतामक्षतांमारुतेर्मुखात् ॥ श्रुत्वाहृष्टस्तथैवास्तुसरामःसततंहृदि॥१॥मनोभिरामंनयनाभिरामंश्रो

निवृत्तवनवासंचत्वयासार्धमरिंदमम् ॥ अभिषिक्तमयोध्यायांक्षिप्रंद्रक्ष्यसिराघवम् ॥ २८॥ ततोमयावाग्भिरदीनभाषिणीशिवाभिरिष्टाभि
रभिप्रसादिता ॥ उवाहशांतिंममथिलात्मजातवातिशोकेनतथातिपीडिता ॥ २९ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येसुं
दरकांडेचतुर्विंशत्साहस्त्रिकायांसंहितायामष्टषष्टितमःसर्गः ॥ ६८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ इतिसुंदरकांडंसंपूर्णम् ॥ अतःपरंयुद्धकांडंभविष्य
ति ॥ तस्यायमाद्यःश्लोकः ॥ श्रुत्वाहनूमतोवाक्यंयथावदभिभाषितम् ॥ रामःप्रीतिसमायुक्तोवाक्यमुत्तरमब्रवीत् ॥ १ ॥ ॥ छ ॥

त्राभिरामंवचसोभिरामम् ॥ एवंसदासर्वगतोभिरामंवंदेसदादाशरथिंचरामम्॥१॥श्रीरामरामरामेतिरमेरामेमनोरमे ॥ सहस्रनामतत्तुल्यंरामनामवरानने ॥१ ॥ रामरामतवनामानिर्म
लंचिंतयामिभवबंधमुक्तये ॥ वंदितंसुरनरेंद्रमौलिभिर्ध्यायितंमनसियोगिभिःसदा ॥ १ ॥ मूल ॥ २७५० ॥ व्याख्या ॥ २८०० ॥ एकंदरग्रंथसंख्या ॥ ५५५० ॥

॥ इति श्रीवाल्मीकिरामायणे सुंदरकांडं समाप्तम् ॥